VARGA ENDRE

A KIRÁLYI CURIA 1780–1850

AKADÉMIAI KIADÓ • BUDAPEST

VARGA ENDRE

A KIRÁLYI CURIA
1780–1850

A könyv a feudális kori Magyarország legfelső bíróságát, a királyi curiát fennállásának utolsó szakaszában mutatja be, amikor e hatóság szervezete, ügyvitele és peres eljárása véglegesen kialakult, s hatásköre és illetékessége rögzítődött. A szerző nemcsak a végeredményeket mutatja be, hanem a curia intézményeit fejlődésükben tárja fel, így néhány kérdésnél a XVII. századig visszanyúl.

A munka tárgyilag is többet ad, mint amit a cím jelez: bemutatja a curiát mint a feudális államapparátus egyik legfontosabb szervét, s vázolja e fórumnak az egykori magyar társadalomban elfoglalt helyzetét és szerepét. De emellett a korszak általános történeti képének ábrázolásához is számos új levéltári adattal és szemponttal járul hozzá. Különösen II. József korára, uralkodására és reformjaira vonatkozóan találunk beható elemzést.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

A KIRÁLYI CURIA
1780—1850

A MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR KIADVÁNYAI

III.

HATÓSÁG- ÉS HIVATALTÖRTÉNET

4.

A KIRÁLYI CURIA

1780—1850

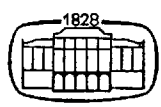
Írta

VARGA ENDRE

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1974

VARGA ENDRE

A KIRÁLYI CURIA
1780—1850



AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1974

Lektorok
EMBER GYŐZŐ
CSIZMADIA ANDOR

Szerkesztő
EMBER GYŐZŐ

ISBN 963 05 0383 2

© *Akadémiai Kiadó, Budapest 1974 · Varga Endre*

Printed in Hungary

BEVEZETÉS

A háborúktól, pusztulástól sújtott XVII. századi Magyarország hanyatló viszonyai közt a jogszolgáltatás zilált állapota nem jelentett elütő színt a korszak vigasztalan képén. S amikor a XVIII. század elején, az államapparátus újjászervezésének keretében, a jogszolgáltatás reformja is sorra került, a bírósági szervezet és perjog fejlesztésére történt intézkedések — az előbbi tarthatatlan állapothoz képest — jelentőseknek, kielégítőknek látszottak. A XVIII. század folyamán azonban, amint a békésebb viszonyok között a gazdasági-társadalmi fejlődés lassan mozgásba jött, a feudális jogrendszer már ezzel nem tartott lépést, a kiváltságos osztály jogrendje a haladással szembeszegült. Így nemcsak az évszázados pusztulást sínylő közállapotok maradtak el a nyugat- és közép-európai viszonyok mögött, de a magyar jogszolgáltatás is visszamaradt az ország belső fejlődésének kezdetben szerény, majd lendületbe jött előhaladásához képest.[1]

E kettős lemaradás, illetőleg — ami ezúttal vizsgálódásunk tárgya — az utóbbi, a jogfejlődés elakadása a XVIII. század végén már egyre érzékelhetőbbé vált. Itt kezdődik, s a feudális korszak végéig terjed az az idő, mellyel az alábbiakban foglalkozni kívánunk. Munkánk tehát a legfelső bíróság, a királyi curia történetét azon a közel százéves időszakon kíséri végig, amikor a magyar jogszolgáltatásnak a korviszonyokhoz képest is súlyos elmaradottsága tudatosulni kezd, majd a feudálizmus válságának elmélyülésével a feudális jogi felépítmény bomlása is megindul, míg a kettő fejlődési ütemének különbözősége miatt, a forradalom és szabadságharc eredményeként a feudális jogrend robbanásszerű változása s a curia megszűnése következik be.

A korszak történetéből először II. József kísérletével foglalkozunk, a császár mesterséges, felülről oktrojált jogi reformjával, aminek Magyarországon még nem voltak meg a társadalmi alapjai, ami tehát itt, egyéb okok mellett, már ezért sem vezethetett sikerre. Azután a századforduló, majd a reformkor változásai nyomán a jogszolgáltatásban — a curián belül is — megindult átalakulás egyes szakaszairól, jelenségeiről és eseményeiről igyekezünk átfogó képet adni. Végül a feudális jogrend felbomlását, a curia feloszlatását tárgyaljuk, s a szabadságharc kormánya által 1849. júniusában létrehozott új, polgári jellegű felső bíróságokat ismertetjük. Munkánkat ugyanis csonkának éreztük volna, ha a tárgyat Kossuthnak a curiát

[1] Magyarország alatt itt és a továbbiakban azokat az országrészeket értjük, melyek a tárgyalt korszakban Magyarország közigazgatási területéhez s így a kir. curia illetékessége alá tartoztak; tehát az egykorú, szűkebb értelemben vett Magyarországot Horvátországgal és Szlavóniával együtt, de a más igazgatási és jogszolgáltatási szervezetekhez tartozó Erdély és a Partium, valamint a Katonai Határőrvidék nélkül.

megszüntető rendeletével lezárjuk, s a független magyar állam felső bíróságaira ki nem terjeszkedünk. Ezt annál kevésbé tehettük, minthogy a szabadságharc után az országot megszálló idegen hatalom a régi curia egyik intézményét, a váltófeltörvényszéket ideiglenesen visszaállította, amire s a curia per-hagyatékának további sorsára szintén kellett legalább egy rövid utalást tennünk. Munkánkat tehát, a fentiek szerint, az 1780 évvel kezdjük s 1850-el fejezzük be, amikor a visszaállított váltófeltörvényszék is megszűnt, s a curia helyét az abszolutizmus korszakának jogszolgáltatási szervei foglalták el.

E történeti keret — munkánk első része — után a második részben a curiának mint intézménynek, valamint a curiát alkotó egyes intézményeknek: a hétszemélyes táblának, a királyi táblának s a váltófeltörvényszéknek szervezetével és ügyvitelével, hatáskörével és illetékességével foglalkozunk. Végül a harmadik részben a curia (első fokú és fellebbviteli, polgári és büntető) peres eljárását ismertetjük. Munkánk *egészében* ugyanis nem alkalmazhattuk azt az időrendi szerkezetet, amit az első részben használunk, minthogy a curia hatásköre, illetékessége, szervezete és ügyvitele lényegében már korszakunk előtt kialakult, sőt a peres eljárásban ez már az 1720-as évek során bekövetkezett. Az említett tényezők — II. József külön tárgyalt kísérletének felszámolása után — egész korszakunk alatt, 1848-ig csupán egyszer módosultak jelentősebb mértékben: 1840/41-ben, a váltófeltörvényszék felállításakor. De ez is csupán a curia szervezetének kibővülését jelentette, ami a már kialakult viszonyokban változást nem okozott. Munkánk második és harmadik részének tárgy szerint tagolódó anyagára tehát az első rész periodizációjához hasonló időrendi szerkezet nem volt alkalmazható: ez folytonos ismétléseket s végül is az anyag áttekinthetetlenségét eredményezte volna.

De mind az első, szorosabb értelemben vett történeti (eseménytörténeti) résznél, mind a curia belső viszonyait és perrendjét (a történet konstans elemeit) tárgyaló további részeknél arra törekedtünk, hogy tárgyunkat a magyarországi társadalmi fejlődés menetébe állítva, a külső és belső körülmények összefüggésében mutassuk be. Arra törekedtünk, hogy a curia életét az egykorú társadalom életébe foglalva, annak részeként s kölcsönös kapcsolatukat vagy hatásukat érzékeltetve ábrázoljuk, hogy a curia helyzetét és szerepét mindig ebben a történeti perspektívában szemléltessük. Tanulmányunk tehát a királyi curiának, a feudális magyar állam egyik legfontosabb intézményének ismertetésével — munkánk elsődleges jogtörténeti vonatkozásain túl — a korszak általános történeti elemzéséhez is új adatokat és új szempontokat kíván szolgáltatni.

Tárgyválasztásunkat részben a korszaknak az említett nézőpontokból való érdekessége, részben az a körülmény magyarázza, hogy a curia történetének éppen erről a hét évtizednyi, változatos időszakáról monografikus jellegű irodalom ez ideig nem készült, s arra vonatkozólag egyéb felhasználható irodalom is alig jelölhető meg. A tárgy feltáratlansága már régen felkeltette a figyelmünket, s a hiány pótlását célnak tűztük ki. Ennek elérésére sok éven át levéltári kutatásokat folytattunk, minthogy a tanulmányunkhoz szükséges anyagot, a mondott okból, teljes egészében elsődleges forrásból — levéltári iratokból — kellett merítenünk. Mielőtt azonban az így összegyűjtött adatok alapján a feudáliskori kir. curia történetének — e történet most tárgyunkat képező utolsó szakaszának — rekonstruálását megkezdenénk, szükségesnek látjuk, hogy a tárgy bibliográfiai vonatkozásaira még egyszer visszatérjünk, s a kérdést közelebbről megvizsgáljuk.

A feudális korszakból a kir. curiát ismertető semmiféle munka nem maradt fenn, még olyan száraz, ma már érdektelen alkalmi kiadvány sem, amilyent pl. a dunántúli kerületi tábláról — fennállásának századik évfordulójára — a tábla egyik assessora megjelentetett.[2] A százéves jubileum a kir. curián még ennél is kevesebbet, csak egy néhány oldalas, kis formátumú (brosúra-szerű) füzetet eredményezett, melyben *Szögyény* Zsigmond királyi személynöknek az évforduló alkalmából elmondott ünnepi beszédét kinyomtatták.[3] A beszéd azonban a dinasztia iránti hódolatból, az esemény jelentőségének méltatásából s a curia magasztalásából tevődik össze, az intézménynek sem múltjáról, sem akkori viszonyairól közelebbi felvilágosításokat nem nyújt. Csupán annak dokumentumaként érdemel figyelmet: hogyan értékelte a magyar jogszolgáltatás egyik legelső vezetője a curia működését, s hogy látta annak helyzetét és szerepét az egykorú társadalomban.

A curia történetére vonatkozólag a feudális kor egyéb jogi szakirodalmában is csak általánosságok vagy egyes elszórt adatok, leginkább törvénycikk-utalások fordulnak elő, melyek a Corpus Jurisban egyébként is megtalálhatók, s a curia aktáiban gyakran szerepelnek. Nem sokkal kedvezőbb a helyzet a curia szervezetének, ügyvitelének és perrendjének megismerése szempontjából sem. A XVII. sz. eleje óta az itt tárgyalt korszakig, a XVIII. sz. végéig, a feudális jog merev alakiságai ellenére is annyi változás történt, hogy a középkori Magyarország proeminens perjogi monografusának, *Kitonichnak* 1619-ben kiadott munkái[4] e tanulmány anyagához közvetlenül már nem, csupán összehasonlítások céljából voltak néha felhasználhatók.

A Kitonich utáni jogi auktorok pedig — *Huszty, Szegedi, Bodó, Georch, Kelemen, Czövek, Vuchetich, Szlemenics, Kövy, Fogarasi, Frank* — mind elsősorban az anyagi joggal foglalkoznak, az alaki jogra lényegesen kisebb súlyt helyeznek, főleg a büntetőjogi művek, de azt a magánjogi munkák is (rendszerint a klasszikus de personis, de rebus, de actionibus beosztást követve, a munka utolsó részében vagy kötetében) viszonylag rövidebben tárgyalják.[5] S minthogy előadásukban a feudáliskori per menetéhez igazodnak, s annak fázisait általános síkra emelve fejtik ki, egy-egy fázison belül a különböző fórumok előtti eljárás eltéréseire csak alkalmilag utalnak. Magától értetődő, hogy e szétszórt utalások nagyobb része is az alsóbb bíróságokra vonatkozik, ahol — a revíziós fórumokhoz képest — több per s többféle perbeli cselekmény zajlott le. A kir. curia előtti aktusokra tett megjegyzéseikből tehát az eljárásnak csak körvonalai bontakoznak ki, ami ugyan megfelelt azok felkészítésére, akik az auktorok tanításait a patvarián s a juratérián szerzett gyakorlati ismeretekkel egészíthették ki, de korántsem elegendő ahhoz, hogy belőlük ma — írásban sehol nem rögzített praxisukat nélkülözve — a curia működését az általunk óhajtott részletességgel feltárjuk.

Ez a szóban forgó munkák alapján annál nehezebb volna, minthogy perjogi fejezeteikben az a törekvés figyelhető meg, hogy a közölt anyaggal főleg az ügy-

[2] A szövegben s a jegyzetekben említett művek teljes címét és egyéb könyvészeti adatait munkánk Bibliográfiája tartalmazza.

[3] A füzet a Curiai levéltárban kétféle, latin és latin—magyar bilingvis kiadásban maradt fenn. Az előbbi 8, az utóbbi 15 (tizenhatodrét formájú) lapból áll. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 319, *Norm.* 131.

[4] Directio methodica processus judiciarii és Centuria contrarietatum et dubietatum.

[5] Az említett szerzők műveit itt felsorolni feleslegesnek tartottuk, minthogy azokat később, munkánk harmadik részében idézzük.

védek teendőire nézve, elsősorban a perrel kapcsolatos írások elkészítéséhez adjanak hasznos tanácsokat, s csak érintik azokat a — hivatali — teendőket, amiket a patvarista és jurátus, gyakorló évei alatt, a maga principálisától szóbelileg, majd a curiai kancelláriákban „scribam agens", irodai segéderőként, praxisból könnyen elsajátíthatott, amiknek felderítése viszont ma csak hosszadalmas levéltári kutatásokkal s nagy nehézségekkel eszközölhető. Talán elég lesz, ha itt a mondottakra vonatkozólag csupán egy példát hozunk fel. Az idézett magánjogi munkák mind igen részletesen tárgyalják a keresetlevél alakiságait, felhívják a figyelmet a buktatókra, ahol az actio a hibás fogalmazás miatt elcsúszhatik, de egyetlen korabeli könyv sem ad átfogó és világos képet arról, hogy a benyújtott keresetlevéllel a kir. táblán mi történik, az milyen úton, milyen eljárások után jut el a levátáig, amikor a felperes jelentkezésével s az alperes szólításával a per ténylegesen megindul.[6] A kor jogásza, ki jurátus korában — az ítélőmesterek és assessorok adlatusaként — mindezekben tevékenyen közreműködött, ezekre nézve könyvek útbaigazítására valóban nem szorult rá.

A polgári korszak irodalmában a curia Mohács utáni történetével 6 monográfiaszerű írásmunka foglalkozik. Közülük azonban sem *Wenzel* Gusztáv és *Nyeviczkey* Antal könyvei, sem *Gábor* Gyula és *Winkler* János rövid tanulmányai (az utóbbiak kinyomtatott előadás-szövegek), sem *Günther* Antal és *Mendelényi* László brosúraszerű füzetei (csupán néhány oldalas, általánosságokat tartalmazó, alkalmi összeállítású szövegek) korszakunkat, az 1780—1850 közötti időt, nem érintik.[7] Így itt sem az utóbbiakkal, sem az előbbiekkel, a felsorolt művek egyikével sincs miért foglalkoznunk.[8]

Mint különös jelenséget regisztrálhatjuk, hogy míg a magyar jogszolgáltatás alsóbb fórumainak (illetőleg az úriszéki, megyei, városi, tárnokszéki peres eljárásnak) mind a polgári korszakban, mind jelen korszakunkban elég szép számú monografusa akadt, sőt az 1526 előtti curiális bíráskodásról is több értékes tanulmány készült,[9] addig a legfelső bíróság történetének tanulmányunk tárgyául választott szakaszával, a XVIII. század utolsó s a XIX. század első évtizedeire eső

[6] A levátáról s annak említett formaságairól munkánk harmadik részében, a curiai peres eljárások keretében részletes ismertetést adunk.

[7] *Wenzel* a királyi curia 1724—1769. évi működését, *Nyeviczkey* a budapesti kir. ítélőtábla 1861—1891. évi korszakát vizsgálja. *Gábor* és *Winkler* tanulmányai — a kir. curia, ill. a kir. tábla 1724. évi újjászervezésének 200. évfordulója alkalmából a Magyar Jogászegylet ülésén tartott előadások — az 1724. évi reformról s annak előzményeiről szólnak. *Günther* publikációja címe szerint is csupán „emlékbeszéd", melyet a curia 1861. évi visszaállításának 50. évfordulóján a curia teljes ülésében mondott el, *Mendelényi* szövege pedig egy lexikális jellegű külföldi munka számára készített címszó, mely 19 oldalon ad áttekintést a legfelsőbb magyar bíróság történetéről a XI. századtól a XX. századig.

[8] A hat mű közé sem vettük fel, s csak kuriózumként említjük meg *Kiss Albert* cikkét („Királyi tábla és királyi kúria . . ."), ahol a szerző — szakfolyóiratban — jogfejlődésünk elnemzetietlenedését panaszolva, a régi kir. curia, a hétszemélyes tábla s a nádori és országbírói méltóság visszaállítására tett 1935-ben nem éppen időszerű javaslatot.

[9] Utalunk *Eckhart* Ferenc, *Szoika* Kamill, *Degré* Alajos, *Torday* Lajos, *Meznerics* Iván, *Csizmadia* Andor, ifj. *Szentpétery* Imre, *Veres* Miklós, *Bónis* György, *Gerics* József, *Bertényi* Iván idevágó tárgyú műveire.

csaknem 100 éves időszakkal, önálló tárgyként mindeddig senki nem foglalkozott. Arra egyébként is (saját korábbi munkáinkat itt mellőzve) csupán *Marczali* Henriknek és *Sarlós* Bélának más tárgyú művei térnek ki említést kívánó módon és mértékben.

Marczali Henriknek II. József korszakáról írt hatalmas terjedelmű, háromkötetes műve komoly levéltári kutatásokon alapul. A feltárt forrásanyagon biztosan uralkodik. Koncepciója jó, átfogó, Magyarország ügyeit az európai viszonyok perspektívájába állítja be. Felfogása haladó, szenvedélyesen állást foglal a feudális kori népelnyomás ellen, figyelme a gazdasági-társadalmi viszonyok minden vonatkozására kiterjed, szemlélete megközelíti a marxista történetírás álláspontját. A munka a jogszolgáltatás kérdésének is elég nagy teret ad. Sajnos azonban nem ismeri azt a szervező munkát, amit II. József e téren — a magyar jogi reform megkezdése előtt — az osztrák örökös tartományokban kifejtett, így a Magyarországon tett intézkedéseket amazokhoz nem tudja viszonyítani, az utóbbiakat csupán önmagukban szemléli. S minthogy a szerző nem volt jogtörténész, a jogi reform intézkedéseit is inkább politikai síkon értékeli, a részletekbe bele sem megy, peres eljárás terén történt változásokat nem is érinti.

Szempontjainak ez a — hangsúlyozzuk csak tárgyunkra vonatkoztatott — hiányossága anyaggyűjtésével is kapcsolatban áll: a legjelentősebb egykorú források közül csak a közigazgatás központi szerveinek, főleg a kancelláriának irataiban kutatott, de a Curiai levéltár József-kori, tekintélyes tömegű állagait egyáltalán nem használta, így a jogszolgáltatás terén, főleg a királyi curia vonatkozásában történt változásokat nem látja elég közvetlenül. — Kutatásainkban elsősorban ezeket a hiányokat törekedtünk pótolni, s az anyag felhasználását új szempontok és módszerek alkalmazásával belterjesebbé tenni igyekeztünk. Így a jozefinus rendszer sok intézkedése — annak eredete s további sorsa: miért maradt meg Ausztriában, s miért tűnt el Magyarországon — érthetőbbé vált, az egész józsefi jogi reform más szemléletet, átfogó képet s részletes betekintést kapott. Sőt úgy gondoljuk, hogy kutatásaink az egész korszak reálisabb képének kialakulásához, sőt II. József egyéniségének valósághűbb szemléletéhez is hozzájárultak, akiről *Marczali* bizonyos elfogultsággal — a császár ridegen szisztématikus cselekedetei mögött mindig a jóságot, a meleg emberi érzéseket keresve — a tényeknek aligha megfelelő lírai portrét rajzolt.

Sarlós Béla munkája az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc büntetőjogi vonatkozásaival foglalkozik. A szerző a korszak fennmaradt iratanyagát alaposan átkutatta, műve egyes fejezeteiben a curia egykorú helyzetére, 1849. évi megszüntetésére s a helyette felállított új felsőbíróságokra is kiterjeszkedik; adatai közül többet felhasználtunk. — Ezzel végeztünk is azzal az irodalommal, mely tárgyunk szempontjából tekintetbe jöhetett. A korszak történetére vonatkozó átfogó történeti munkáknak a jogszolgáltatásra tett — általában kevés, gyakran elégtelen — utalásaira itt ki nem térhetünk, de nincs mit mondjunk az átfogó jogtörténeti munkákról sem. A polgári kori jogtörténeti munkák általában — *Timon* Ákos, *Illés* József és *Király* János művei — csak a Mohács előtti korszakkal foglalkoztak, a XVIII. századot meg sem közelítették. A polgári korszak jogtörténészeinek művei közül csak kettő érinti a tanulmányunkban tárgyalt évszázadokat: *Eckhart* Ferenc magyar alkotmány- és jogtörténete s *Winkler* Jánosnak a Mohácsi vész utáni jogszolgáltatási szervezetről és polgári peres eljárásról szóló monográfiája.

Eckhart munkája, mely az első kísérlet volt a magyar alkotmány- és jogtörténet egészének, az őskortól a polgári korszak végéig terjedő időnek s a tárgy minden vonatkozásának áttekintésére, széleskörű témaválasztásánál fogva, természetesen, csak vázlatot adhatott, így abban tanulmányunk tárgyára nem terjeszkedhetett ki, a munkával tehát itt mi sem foglalkozunk. — *Winkler* könyve kb. 16 oldalon foglalkozik a curia történetével a XVIII. század végén s a XIX. század első felében, s egy félköteten át a polgári peres eljárással a XVI—XIX. századok alatt általában, mindenféle fórumon, aminek során a curiai eljárásra is tesz szétszórt utalásokat. Winkler azonban — az országgyűlések által kiküldött regnicolaris bizottságok néhány munkálatán kívül — levéltári anyagot egyáltalán nem használt, s ezen összefoglaló munkáját csupán a törvények és statutumok, valamint Werbőczi, Kitonich és egyéb nyomtatott irodalom, főleg XVIII—XIX. századi tankönyvek alapján állította össze. Ennélfogva terjedelmes művét a curiai, személynöki, kancelláriai, nádori levéltárakban összegyűjtött s az egykorú szakirodalommal ilyen adatok alapján összehasonlított közvetlen forrásanyagunkhoz kiegészítésként sem tudtuk felhasználni. Így e munkának, mely a maga korában sikeres kísérletnek számított, előbbi megjegyzésünkön túl, kritikájára sem tartjuk szükségesnek e helyen kitérni.

Legújabb, marxista irodalmunk a feudális kori kir. curia történetének általunk vizsgált utolsó szakaszával — mint arra fentebb már utaltunk — közvetlen témaválasztással nem foglalkozott. Az 1972-ben megjelent átfogó jellegű magyar állam- és jogtörténet pedig — *Csizmadia* Andor, *Kovács* Kálmán és *Asztalos* László munkája — említett jellegénél fogva, ezer év jogfejlődését tekintve át, speciális tárgyunkat csak egyes utalásokkal s távolabbról érintheti. Tanulmányunk összeállításánál tehát a legújabb szakirodalomból is *(Sarlós* Béla említett könyvén s néhány, szintén korszakunkkal foglalkozó, más tárgyú mű egyes adatain kívül) csak saját korábbi, ide vonatkozó munkáinkat használhattuk fel. Közülük elsősorban s főleg 1966-ban készült tanulmányunkra „A feudális kori Magyarország legfelső bírósága, a királyi curia, fennállásának utolsó szakaszában (1780—1848/9)" tárgyú kandidátusi disszertációnkra támaszkodtunk. — A jelen monográfia anyaggyűjtését, mind a levéltári kutatást, mind a szakirodalom figyelemmel kísérését az 1972. év folyamán zártuk le.

A fentiek után (minthogy előszót nem készítettünk) a gyakorlatias jellegű megjegyzéseket is itt tesszük meg. Munkánk megírásához a Magyar Országos Levéltárban őrzött *Bírósági levéltárak* teljes anyagát áttanulmányoztuk, a jegyzetekben felsorolt levéltári forrásokra való utalások ezért általában csak példáknak tekintendők. Minthogy a munkához felhasznált összes irat a Magyar Országos Levéltárban található, a jegyzetekben a forrásmeghatározásnál erre nem hivatkozunk. Ugyanígy nem utalunk a Curiai levéltárra sem, melyből anyagunk legnagyobb részét vettük. Az Országos Levéltárban őrzött egyéb levéltárak iratainál azonban a levéltárt a jegyzetekben mindig megjelöljük. Ezen kívül (munkánk végén) a levéltári törzsszámokat is feltüntető rövidítés-jegyzéket s egy áttekintő táblázatot adunk, mely utóbbi a felhasznált fondokat és állagokat — levéltárankint — a törzsszámok sorrendjében összesítve mutatja ki.

További megjegyzést kíván, hogy a jegyzetekben — forrásként — iktatókönyv, postakönyv és más olyan dokumentum is szerepel, amit egyébként nem szokás ilyen célra felhasználni. A kir. curiát illetőleg a Curiai levéltár iratanyagát ért viszontagságok miatt azonban az elsődleges, értékes források több esetben elvesz-

tek, elpusztultak, s ilyenkor a tárgyról vagy az időpontról fennmaradt minden csekély adatot fel kellett kutatni, fel kellett használni, ami viszont nem egyszer az eseménysorozat megszakadt láncolatának összekötésére adott lehetőséget. Így az 1849 májusában Kossuth által feloszlatott kir. curia utolsó hónapjainak rekonstruálásához — a rendkívül hiányos közvetlen adatok kiegészítéseként — a kir. tábla postakönyve, egy hétszemélyes táblai ügyfél-jegyzék s a váltófeltörvényszék 1956-ban elégett irattárából véletlenül fennmaradt 1849. évi iktatókönyv nyújtott segítséget. Vagy a szabadságharc felső bíróságainak megszűnéséről 1849 júliusában — egyéb dokumentumok teljes hiányában — a kir. táblának az országos törvényszék által továbbvezetett, szintén véletlenül fennmaradt postakönyve s az 1849 után is tovább működő Curiai levéltár későbbi ügyiratai segítségével lehetett legalább vázlatos képet adni.

A levéltári adatok feltárását munkánk keretében nem végezhettük minden részlet közlésével, a feudális kori jogszolgáltatásban fellelhető számtalan változat teljes felsorolásával. Ezért szövegünkben a felsorolások — rendszerint zárójelben — sok esetben csak kiemeléseknek tekintendők.

Végül megemlítjük, hogy az idézett latin szövegekben az eredeti „j" betűket — mint a tárgyalt korszak magyarországi latinitásának jellegzetességét — megtartottuk, nem írtuk át a klasszikus latin nyelvben használt „i" betűre. (Az eredeti „tabula regia judiciaria" helyett nem írtunk „iudiciaria"-t.) Ennek a módszernek egységes elvként alkalmazását a Magyarországon keletkezett latin jogi műszavak (mint judlium, jurassor) is megkívánják, melyeknek a klasszikus latin nyelvben nem volt megfelelőjük, melyek tehát a mindig „j"-vel írt szó eltorzítása nélkül amúgy sem volnának „i" betűs formába átírhatók.

ELSŐ RÉSZ

A CURIA TÖRTÉNETÉNEK ÁTTEKINTÉSE
A CURIA AZ EGYKORÚ TÁRSADALOMBAN

I. A CURIA A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN II. JÓZSEF REFORMKÍSÉRLETE (1780–1790)

Mint a Bevezetésben láttuk, tárgyunkat a választott korszaknál jóval régebbi időre, a XVII. századra tett utalásokkal kell kezdenünk, hogy a magyar jogfejlődésnek egy összefüggő nagyobb periodusát egészében tudjuk érzékeltetni. Tárgyunk, a feudáliskori legfelső bíróság fennállásának utolsó szakasza, ezekkel az előzményekkel együtt foglalható egységes képbe, s gazdaság, társadalmi struktúra és jog összefüggése és kölcsönhatása, a korban így visszanyúlva bontakozik ki tisztán a munkánkban felsorakoztatott adatokból.

A XVII. század folyamán a királyi curia működése egyre szaggatottabbá, rendszertelenebbé, egyre hiányosabbá vált. Ítélkezése ekkor amúgy sem volt folyamatos, csak alkalmilag ült össze egy-egy törvényszakra, ha a király vagy helytartója összehívta. A XVII. század ismeretes viszonyai miatt erre mind ritkábban került sor, s ha egy-egy törvényszakra mégis lehetőség nyílt, a teljes hatáskörű ún. nagy oktávák helyett ilyenkor is rendszerint csak kis vagy rövid oktávát, vagy rendkívüli oktávát tarthattak. Ezeken az ülésszakokon azonban a curia csupán szűkített hatáskörrel és csökkent illetőséggel, vagy a nyugati országrész, Alsó-Magyarország, vagy a keleti országrész, Felső-Magyarország ügyeiben járhatott el. Az utóbbi okból az ítélkezésnek állandó székhelye sem volt, az oktávákat a területnek megfelelően többnyire Pozsonyban, Nagyszombatban vagy Eperjesen tartották. A századfordulón, a kuruc szabadságharc alatt, a királyi curia tevékenysége, úgy látszik, teljesen elakadt (az 1704–1711. évekből egyetlen curiai per sem maradt fenn), Rákóczi 1708-ban létesített országos táblája pedig a hadihelyzet alakulása miatt működését éppen csak megkezdeni tudta.

A magyar jogszolgáltatás felső tagozatának ilyen fokú s ilyen hosszú ideig tartó válsága után a curia 1724. évi újjászervezése, újjászületése, kétségtelenül jelentős eredmény volt. A Pesten felállított curia — az ország természetes központjába elsőként visszahelyezett dicasterium — a múltnál sokkal kedvezőbb helyzetben foghatott munkához, s ehhez mind az udvar, mind a rendek oldaláról nagy várakozás fűződött. Az eredmények azonban a várakozásnak nem feleltek meg. Ahogyan a XVIII. század előrehaladt, a magyar jogszolgáltatás — s benne a királyi curia — működésének hiányosságai egyre érezhetőbbé váltak. Bár ezeknek kiküszöbölésére történtek is intézkedések, a tárggyal foglalkozó — a perjog és a bírósági ügyvitel fejlesztését célzó — törvények és királyi rendeletek azonban csupán tüneti kezelésnek bizonyultak. Az egyes részkérdésekben eszközölt javítások nem szüntethették meg azokat az akadályokat, melyek most már nem külső körülményekből, (háborús pusztulás) bénító hatásából, hanem belső okokból,

a magyar társadalom egészének strukturális bajaiból s a feudális jogrendszer fokozódó korszerűtlenségéből származtak.

Az említett okokból a magyar jogszolgáltatás a XVIII. század végén rendkívül elmaradott képet mutat. A szervezet élén álló kir. curia — az egymással szoros kapcsolatban álló, bizonyos viszonylatokban egységet képező hétszemélyes tábla és királyi tábla — tipikusan feudális bíróság. Különböző rangú és elnevezésű dignitáriusait ugyan a király fizeti, de a hétszemélyes tábla elnöke és annak helyettese — a nádor és az országbíró — rendi méltóságok, s a két tábla tagjainak kinevezésénél[1] a kiváltságos osztály három rétege, a főpapok, főnemesek és nemesek törvényes számban való képviseletét a királynak be kell tartania. Sőt a kir. tábla tagjai közül 8 személyt (az alnádort, alországbírót, a 4 ítélőmestert s a 2 prímási ülnököt) nem is maga az uralkodó, hanem a nagybírák, illetőleg a hercegprímás nevezik ki. A kir. táblán tehát a király assessorai (assessores regii) mellett még mindig ott ülnek olyan bírák, akiknek hűségét ugyan a kincstártól kapott fizetés s az előmenetel reménye biztosíthatja, akik azonban közjogi szempontból nem az állam hivatalnokai, hanem — középkori módon — zászlósúri familiárisok.[2]

Hozzá kell tennünk, hogy a két tábla személyzete — sem a bírói, sem a kezelői státus — létszám tekintetében nem felelt már meg azoknak az igényeknek, melyeket a növekvő ügyforgalom egyfelől a bontakozni kezdő gazdasági fejlődés következményeként, másfelől a rendkívül hosszadalmas, vontatott eljárás miatt, a curia jobb munkájához megkívánt volna. A XVIII. század konszolidálódott viszonyai közt a lakosság számbeli gyarapodása s a gazdasági élet élénkülése, a mezőgazdasági árutermelés fejlődésével a földbirtok-szerzés növekvő vágya s az ősiségre épült magánjog, mely a pereskedésre végtelen lehetőséget adott, az 1724—1780 közötti időben — mely utóbbi évtől kezdve tárgyunkat végigkísérjük — a curia elé kerülő ügyek számát két-háromszorosra emelte.[3]

Az ügyforgalom ilyen arányú növekedésével a curiai alkalmazottak létszámának lassú emelkedése nem tartott lépést. A hétszemélyes táblának pl. 1724-ben, a curia újjászervezésekor, az elnöki tisztet betöltő nádoron, gr. Pálffy Miklóson kívül 4 főpapi, 6 főúri (közöttük a nádort helyettesítő országbíró) s 4 köznemesi tagja, összesen 14 bírája volt. Ehhez képest a státus a század végéig alig változott: 1780-ban az elnök — Albert szász herceg, kir. helytartó — kivételével 5 főpapból, 7 főúrból (az országbírót ugyancsak ide számítva) s 6 köznemesből, összesen 18 bíróból állott.[4] S itt azt is figyelembe kell venni, hogy a hétszemélyes tábla tagjai még más (érseki, püspöki, főispáni) állásaik, a királytól kapott különféle alkalmi megbízatásaik (regnicolaris és más bizottságokban való részvétel) s

[1] Az egykorú akták állandó szóhasználata a két tábla különböző rangú bíráit közös néven a tábla „tagjai"-nak (membra tabulae), alacsonyabb beosztású, segédhivatali jellegű „subalternus" tisztviselőit és egyéb alkalmazottait pedig táblai „egyének"-nek (individua tabulae) nevezi. A bírói testülethez tartozó személyek általános megjelölésére mi is használjuk a „tábla tagjai", „táblai tag" kifejezéseket.

[2] A legutóbbi megjegyzés, természetesen, nem vonatkozik a personalis két ítélőmesterére: a kir. személynök, a harmadik nagybíró nem zászlósúr.

[3] Statisztikai tabella: *Norm.* 119.

[4] A fentieket a hétszemélyes táblának a *Norm.* 216. iratok közé sorolt, az 1724—1840. évekről készült személyzeti kimutatásból vettük, melynek adatai az e táblára vonatkozó 1741: 24. tc.-nek is megfelelnek, s mely így a tárgyról szóló források közül a legmegbízhatóbbnak látszik. Az egyes források között ugyanis a számok tekintetében némi — csekély — különbségek vannak. Vö. még: *Kanc. lt.* Conc. exp. 1724: jan. No. 80 és a *Sematizmusokat.*

privát ügyeik vagy magasabb életkorukkal együttjáró betegségeik miatt az ülésekről nem ritkán elmaradtak, úgyhogy olykor az ítélkezéshez szükséges törvény szerinti létszám (az elnökkel együtt 11 jelenlevő)[5] biztosítása is akadályokba ütközött. E nehézségeket enyhítette viszont, hogy a „hétszemélynökök" (septemviri) pereket nem referáltak: a perelőadói tisztet itt is a kir. tábla referensei, az ítélőmesterek töltötték be. A teljesség végett megemlítjük, hogy a hétszemélyes táblának ez időben saját segédszemélyzete egyáltalán nem volt, a szükség szerint elvégzendő ilyen munkákat a kir. személynök irányítása alatt álló közös curiai segédszemélyzet látta el.

A királyi táblán az 1724 és 1780 közötti időben, úgy látszik, semmi szervezeti változás nem történt. E tábla elnöke az egész feudális korszakban a kir. személynök (personalis) volt. Ugyanígy nem változott a szóbanforgó évek alatt a kir. tábla 2 főpapi és 2 főúri tagjának (praelati tabulae, barones tabulae), a 2 nagybírói vices gerens-nek (alnádor vagy alhelytartó és alországbíró), a 4 ítélőmesternek s a 4 köznemesi (királyi) és 2 prímási assessornak létszáma sem, amihez a királyi ügyek igazgatóját is (szintén változatlanul) hozzá számították. A kir. táblának tehát az elnökön s a kettős állású kir. ügyigazgatón kívül — a curia újjászervezésekor (1724-ben) is, 1780-ban is 16 tagja volt.[6] E státusrögzítés nem állott arányban az ügyforgalom említett méretű növekedésével, még kevésbé felelt meg az utóbbinak a referens-létszám változatlanul hagyása. Mint 1724-ben, úgy 1780-ban is mind a kir. táblán, mind a hétszemélyes táblán az összes pert a 4 ítélőmester adta elő. S ha a 16, illetőleg a kir. ügyigazgatóval együtt 17 bíró közül az ítélkezéshez szükséges létszám (az elnökkel együtt 9 jelenlevő),[7] a hétszemélyes tábla bíráinál említett okok miatti, itt is elég gyakori elmaradozások ellenére, rendszerint ki volt is állítható, a referensek képtelenül csekély száma már súlyosan éreztette a hatását. A Mohács előtti időkből fennmaradt középkori tradíció, hogy a pereket a protonotáriusoknak kell előadniuk s hogy számuk 4 főben van megszabva, mint látjuk, a XVIII. század végéig fennmaradt, a sok közül egyik okaként a curia ki nem elégítő működésének.

A kir. táblai, illetőleg közös curiai segédszemélyzet 1724-ben a kiadóból (expeditor), a szegények ügyvédjéből, 4 írnokból és 1 ajtónállóból tevődött össze, amihez néhány főnyi szolgaszemélyzetnek is kellett tartoznia (az utóbbiakra nézve ebből az időből adat nem maradt fenn). Ugyanezen státus létszáma 1780-ban: levéltárigazgató, expeditor, 2 szegények ügyvédje, 1 írnok, 1 ajtónálló és 1 fűtő.[8] Az irodai munkáknál nagy mértékben igénybevették továbbá a kir. táblán joggyakorlatot folytató jurátusok ingyen-munkáját.

A személyzet összetételéhez hasonlóan középkorias a curia ítélkezése is. Az alkalmilag, rendszertelenül összehívott ülésszakok (a nagy, kis, rendkívüli oktávák) kora ugyan már lejárt, de a curia az 1724. évi reformok után is messze van még attól, hogy működését folyamatosnak lehessen nevezni. A hétszemélyes tábla az amúgy is hosszú törvényszünetektől megszakított 4 törvényszak közül évente

[5] Az 1723: 24. tc.

[6] A fenti adatokat a kir. táblának a *Norm.* 216. iratok között található, az 1724—1840. évekről készült személyzeti kimutatásából vettük, mely a tárgyra vonatkozólag pontos, megbízható forrásnak látszik: adataitól eltérő számokat a kir. táblára nézve 1780-ig más forrásokban sem találtunk.

[7] Az 1723: 25. tc.

[8] *Norm.* 216. alatti személyzeti kimutatás és a *Sematizmus* melynek 1780. évi kiadása csak annyiban tér el, hogy 3 pauperum advocatust említ.

csak kettőt tart meg. A kir. tábla — bár az újjászervezéséről intézkedő 1723: 25. tc. világosan kimondja, hogy az ünnepek és törvényszünetek kivételével „pro continuo consideat" — a negyedik, ún. szent-mártoni törvényszakra (az uralkodótól kieszközölt engedéllyel) 1738 óta nem ül össze. Ez azt jelenti, hogy a kir. tábla a legkedvezőbb esetben — ha működését országgyűlés, háború vagy járvány miatti rendkívüli törvényszünet meg nem akasztja — a 3 megtartott törvényszak alatt évente összesen csak 5—6 hónapig ülésezik, vagyis az évnek legalább felében, de rendszerint még nagyobb részében, az ország legfelsőbb bíróságán minden ítélkezés szünetel.[9] Hiába gyűlik a restancia, halmozódnak fel az elintézetlen perek már ekkor is ezres tételekben, ha a törvényszünetek előírt ideje elérkezik, az ülésszak lezárul, s a curia tagjai szétszélednek, birtokaikra távoznak el.[10]

A curia működéséről előadottaknál még kedvezőtlenebb a kép, ha a vidéki jogszolgáltatást vizsgáljuk. A bírósági szervezet alsóbb tagozata — a kerületi táblák kivételével — teljesen rendi jellegű s decentralizált. A közigazgatás és jogszolgáltatás alsó és középfokon szorosan egymásba szövődik, vagy mindkét funkciót ugyanazok a szervek látják el. Az úriszékek, szolgabírói és alispáni ítélőszékek, megyei sedriák, valamint a különböző jogállású önkormányzati egységek és kiváltságos kerületek bíróságai (a praedialisták oktávális székeitől s a szepesi tízlándzsások törvényszékétől vagy a Tengermellék speciális bíróságaitól a jászkunok és hajdúk fórumain át a nádori és báni ítélőszékig), végül a sz. kir. és bányavárosok s a legkülönfélébb jogi helyzetű mezővárosok bíróságai — hierarchikus kapcsolataiknak és hatásköreiknek kaleidoszkópszerű változatosságával — rendkívül bonyolult szervezetet képeznek.

A büntető bíráskodás elvileg, s a nem nemesekre nézve általában gyakorlatilag is, egyfokú, s a rendi fórumokon történik, a büntető hatalmat így de facto a nemesség s a városi patricius réteg birtokolja. A központi hatalom ellenőrzése az ítélkezés helyi szerveinek működése felett hiányos, laza s a rendi privilégiumok-

[9] Az 1738—1784 közt megtartott 3 törvényszak közül az első (vízkereszti) két—két és fél hónapig, a második (húsvét-utáni) kb. két hónapig, a harmadik (szent-istváni) valamivel több mint egy hónapig tartott. Kb. ugyanannyi lett volna a negyedik (szent-mártoni) törvényszak szabályos időtartama is. Egyes években azonban még a 3 törvényszak közül is kimaradt egy vagy kettő, sőt az 1739—1742, 1745. és 1751. években háborúk, illetőleg országgyűlés miatt a kir. curia egyáltalán nem ítélkezett. Egyébként a törvényszakok átlagos kezdő és befejező napját annál nehezebb volna megadni, minthogy a törvényhozás (1723: 29. tc.) jellemző módon nem a törvényszakok, hanem a közéjük ékelt, a munkát megszakító törvényszünetek idejét határozta meg, éspedig részben mozgó ünnepekkel (húsvét előtti második vasárnap, húsvét utáni második vasárnap), részben rögzített ünnepekkel ugyan, melyek azonban az egyes években a hét különböző napjaira esvén, a munka tényleges megkezdését vagy befejezését mégis befolyásolták. Az említett években az első törvényszak rendszerint jan. 8.—jan. 16. közt kezdődött és rendszerint márc. 10.—ápr. 6. közt fejeződött be; a második törvényszak kezdete ápr. 9.—máj. 8. közt, vége jún. 18.—jún. 26. közt ingadozott; legszilárdabbak voltak a harmadik törvényszak keretei: ez aug. 21-én vagy 22-én kezdődött, s szept. 27-én vagy 28-án fejeződött be. *Protocolla Tabula regiae* 1738—1784.

[10] A kir. tábla az 1724-től 1779-ig eltelt 55 év alatt összesen 4857 első fokon felvett s 4189 fellebbezett, összesen 9046 pert (évi átlagban 164 pert) intézett el. Ezzel szemben ugyanekkor, pontosabban 1780-ban — II. József trónralépésekor — a kir. táblán 1255 első fokon felvett s 1244 fellebbezett, összesen 2499 per hevert elintézetlenül. Statisztikai tabellák: *Norm.* 119.

tól korlátozott. A perinditás s a fellebbezés fórumainak és lehetőségeinek különbözősége a felek osztályhelyzete, a területi és személyi kiváltságok s egyes ügyek sajátos természete szerint, még súlyosbítják azokat a zavarokat, melyek a szervezet és a hatáskörök említett változatosságából amúgy is szükségképpen előállanak. — Az eljárás, a felvázolt képhez hasonlóan, nehézkes, bizonytalan; s a Hármaskönyvön és a Praxis Criminalis-on alapuló anyagi jog — mint maguk a termelési viszonyok az egykorú Magyarországon — rendkívül elmaradott.[11]

Az egész magyar jogszolgáltatás tehát elavult, s éles ellentétben áll az Európaszerte bontakozó, a feudális kereteket Nyugaton már szétfeszítő polgári ideológiával, mely az itt tárgyalt vonatkozásban is új rendet: központosított államapparátust, az államhatalmi ágazatok szétválasztására épült, világosan áttekinthető hivatalszervezetet, megbízhatóbb igazságszolgáltatást, egységes és racionális jogrendszert kívánt. — A magyar jogszolgáltatás avult, de szívós szövevényének ilyen irányú radikális megváltoztatását a század végén II. József kísérelte meg.

1. A JOGI REFORM KEZDETE AZ ÖRÖKÖS TARTOMÁNYOK JOGSZOLGÁLTATÁSÁNAK ÁTSZERVEZÉSE (1780—1785)

A nyugat-európai feudális államok fejlődésének utolsó szakaszához érkezett Habsburg-birodalomban, ahol az új államrend s a központosított monarchia kialakulásának feltételei a birodalom nagyobbik, osztrák—cseh részében már adva voltak, sőt a társadalmi fejlődés a reformokat már meg is követelte, a polgári ideológia a császárnak és tanácsosainak gondolkodására erős hatást gyakorolt. Felfogásuk elsősorban a német felvilágosodás, különösen a német természetjog eszméit tükrözi, bár mint tudjuk, József császár a francia felvilágosodás különböző irányzatait, proeminens irodalmát is jól ismerte. Ez a nyugati talajon, a magyarnál sokkal fejlettebb gazdasági-termelési viszonyok között létrejött, polgári jellegű ideológia segített Józsefnek rendszerbe foglalni azokat a tapasztalatokat, melyeket birodalmában tett hosszú utazásain — a mezőgazdaság állapotától az állami és szellemi élet különféle jelenségeiig mindent gondosan tanulmányozva — nagy szorgalommal összegyűjtött.

Így, ezek hatása alatt alakultak ki, József erős egyéniségében kiforrva, elképzelései az egységes, abszolút monarchiáról, ahol az uralkodó az állam első hivatalnoka, aki minden erejével az állam hatalmának, az alattvalók jólétének emelésére törekedik, aki viszont — e célok érdekében — minden alattvalójától feltétlen engedelmességet követel, s az útjában álló akadályokat kíméletlenül elsöpri. A császári program, a jozefinus államjogi reformok tehát már a központi hatalom irányítása szerint simán működő, egységes, centralizált államszerkezet és jogszolgáltatás kiépítését célozták, oly rendszerét, mely nem tűr meg semmiféle rendi vagy területi partikularizmust, kiváltságot vagy történeti tradíciót. Ugyanakkor azonban a rendszer — s ez viszont annak feudális gyökereit mutatja meg — a társadalom régi osztálytagozódását továbbra is fenntartja, a jelentkező nemzeti igényekkel szemben teljes érzéketlenséget tanúsít, s az alattvalókat a francia

[11] *Varga:* A magyar jogszolgáltatás átszervezése 736—737.

felvilágosodás eszméitől oly eltérő módon, sakkfigurákká óhajtja tenni az uralkodó kezében.[12]

A még trónörökös, illetőleg corregens korában kiérlelt program megvalósításához — a jozefinus felvilágosult abszolutizmus államrendjének kiépítéséhez — a császár 1780-ban, trónja elfoglalásakor, nagy alapossággal, kíméletlen eréllyel s fáradhatatlan munkakedvvel látott hozzá. A szisztematikus sorrendben egymás után következő reformok kialakították a Habsburg-birodalom egységes, új államszervezetét, módosították annak belső berendezését (a felvilágosult abszolutizmus szellemében, egyoldalú uralkodói döntésekkel újra szabályozták az állam és az egyház viszonyát is). Nem lehet azonban feladatunk, hogy ezt a hatalmas méretű organizációs munkát birodalmi szinten vagy akár csak Magyarország viszonylatában is teljes egészében ismertessük. Témánk szerint csupán a jogszolgáltatást érintő intézkedésekkel foglalkozhatunk, ezeket viszont az egész monarchiára kiterjedő figyelemmel kell bemutatnunk. A tárgy ilyen perspektívába állítása nélkül — a kutatást csak a magyarországi változásokra leszűkítve — a kérdés bizonyos provinciális szintre szállna le, s nem tenné lehetővé a József-féle jogi reform helyes szemléletét és megfelelő értékelését, sőt enélkül a Magyarországon tett intézkedések egyes indítékai is homályban maradnának.

Az osztrák örökös tartományokban a jogszolgáltatás megújítását József, trónralépése után azonnal, még az államszervezés átfogó intézkedéseivel egyidőben megkezdte. E téren — Mária Terézia kezdeményezései ellenére — ott is sok teendő várta. Az egyes országok és tartományok sajátos történeti múltja s egymástól különböző fejlődése következtében a birodalom Lajtán túli részének bírósági szervezete Mária Terézia korában nem tűnik egyszerűbbnek annál, amit a magyarországi viszonyokról az előbbiekben felvázoltunk. A nagyszámú s különböző hatáskörű földesúri, községi, mezővárosi, városi, körzeti, kerületi, tartományi bíróságok és nemesi fórumok — a közigazgatással különböző módon összekapcsolódott vagy tisztán judiciális jellegű alsóbb és felsőbb fokú ítélkező szervek — valamint a polgári fejlődés által életre hívott speciális bíróságok (az első és másodfokú váltótörvényszékek) még szintén igen bonyolult szervezetet mutatnak. Hasonló különbségek vannak az egyes tartományok és kerületek jogszokásai között, változatos a fellebbezés rendszere, mely az ügyeknek különböző számú és típusú fórumon való áthaladást enged, s bizonyos területi privilégiumok alapján a közvetlen felettes szerv kikerülését, a pernek egyenesen a még magasabb fórum elé vitelét is lehetővé teszi.[13]

Ennek a korszerűtlen, az örökös tartományok gazdasági fejlődéséhez képest erősen visszamaradt konstrukciónak felszámolása, természetszerűleg, József programjának első vonalába került. Az újjászervezés a jogszolgáltatás egészére kiterjedt. A program megvalósításának ismertetését a bírósági szervezet átalakításánál kezdjük meg. Ez tartományonkint ment végbe: először a birodalmi székvároshoz, Bécshez legközelebbi területen, Alsó-Ausztriában történt meg 1782-ben, majd innen (az ún. Belső- és Felső-Ausztrián át) továbbgyűrűzve, folytatódott a

[12] A korszakra s II. József személyére vonatkozó terjedelmes irodalomból e fejezethez átnézett műveket a Bibliográfia mutatja. A felsorolást itt nem ismételjük meg.

[13] A bekezdésben összefoglalt képhez a leghasznosabb adatok azokban a rendeletekben találhatók, melyeket a császár az osztrák jogszolgáltatás újjászervezése érdekében kibocsátott, s melyekre nézve a forrásokat a további jegyzetek tartalmazzák.

többi tartományban az 1782—1783. években.[14] Az eközben, de a szervezet lényeges vonásainak kialakítása után is kiadott további rendelkezések az organizáción még több javítást eszközöltek, s így 1784-ig létrejött egy egységes, átfogó szervezet, mely a polgári igényű jogszolgáltatás kiépítése irányába nagy előrelépést jelentett. A reformok életrevalóságát és szükségszerűségét mutatja, hogy a fenti módon kialakult szervezet a Lajtán túl lényegében, főbb kereteiben egészen 1849-ig fennmaradt,[15] amikor az oktrojált alkotmánnyal időlegesen létrehozott összmonarchia új államapparátust s annak keretében polgári jellegű új bírósági szervezetet kapott.

Tárgyunktól azonban túlságosan messze vezetne, s csak külön tanulmányban volna lehetséges ismertetni azt a nagyszámú pátenst és egyéb rendelkezést, melyet a császár Ausztria — ezzel a továbbiakban egyszerűség végett az örökös tartományok összességét jelöljük — jogszolgáltatásának megújítására főleg az említett 1782—1783. és 1784. években kibocsátott. Így csak az eredményeket foglalhatjuk össze, s csak vázlatos képet adhatunk a kialakult szervezetről és egyéb jogintézményekről, olyan mértékig és abban a vonatkozásban, amennyire az a magyarországi állapotok megváltoztatására tett további intézkedések megértéséhez vagy átfogóbb szemléletéhez feltétlenül szükséges.

Az osztrák jogszolgáltatás apparátusának élén a még Mária Terézia által 1749-ben létrehozott bécsi Oberste Justizstelle állt, mint az egész szervezet legfőbb s központi felügyeleti és igazgatási szerve, egyben az örökös tartományok legfelső bírósága. (E kettős funkciójában 1848-ig megmaradt, amikor előbbi szerepkörét a régi rend felbomlásával létrejött Justizministerium, utóbbi szerepét a helyébe lépő, illetőleg belőle kialakult Oberster Gerichts- und Cassationshof vette át.) Az Oberste Justizstelle hatásköre, a katonai bíróságok kivételével, minden osztrák bíróságra kiterjedt, azt 1783. évi rendelkezések a bányatörvényszékekre is kiterjesztették, melyeknek legfelső fóruma addig a bányaügyi igazgatás csúcsszerve, a Hofkammer in Münz- und Bergwesen volt. Ez utóbbinak a bányaperekben való ítélkezését tehát — mint arra a továbbiakban még vissza kell térnünk — József szüntette meg.[16]

[14] Az új szervezet létrehozását 1782. ápr. 11-én kelt császári pátens kezdte meg: 1782. máj. 1-től megszüntette az alsó-ausztriai Gubernium bírósági hatáskörét, s helyette Nieder-Österreichisches Appellazionsgericht címen új intézmény felállítását mondta ki. Ezt követte az Inner- und Ober-Österreichisches Appellazionsgericht létesítéséről intézkedő 1782. ápr. 18. kelt újabb pátens. Ugyanezek a pátensek rendelték el a két tartomány Landrechtjeinek (a Landrechtekről később lesz szó) felállítását is. *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 147—148, 149—151. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Nyomt. szabályr. 425. raksz. — Az említett Appellazionsgerichtek a pátensek szerinti időpontban, az alsó-ausztriai tehát a birodalomban elsőként 1782. máj. 1-én, az ún. belső- és felső-ausztriai, továbbá az ún. külső-ausztriai 1782. júl. 1-én, működésüket valóban megkezdték. Ugyanezeken a napokon indult meg az említett tartományok Landrechtjeinek ítélkezése is, az Appellazionsgerichtekhez hasonlóan a tartományok székvárosában. A fenti napokról datált hivatalos közlemények *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 153—156, 160—163.

[15] *Hof- und Staats-Handbuch* 1846.

[16] Az Oberste Justizstelle szerepe az alája rendelt bírósági hálózat szervezésére vonatkozó rendelkezések (*Arch. Jos.* Tab. septemviral. Nyomt. szabályr.) és hivatalos közlemények *(Josephs des Zweyten Gesetze)* utalásaiból rekonstruálható. Az Oberste Justizstelle hatáskörének kiterjesztéséről a bányabíróságok fölé s a Hofkammer in Münz- und Bergwesennek a bányabíráskodásból való kikapcsolásáról 1783. ápr. 3. és júl. 10. pátensek intézkedtek. *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 224—225, 239—240.

Az Oberste Justizstelle közvetlen felügyelete és irányítása alatt a császár által tartományonkint felállíttatott Appellazionsgerichtek működtek, mint a tartomány alsóbb bíróságainak felügyeleti szervei s a terület általános, polgári és büntető hatáskörű, másodfokú fellebbviteli fórumai. Megszervezésükkel egyidejűleg minden eddig volt regionális fellebbezési bíróság megszűnt, sőt az új revíziós fórumok hatáskörét a szervezésükről intézkedő pátensek a már érintett speciális különbíróságok, az ekkor megszüntetett kereskedelmi és váltó főtörvényszékek (Merkantil und Wechsel Appellatorium) eddig bírt jogkörére is kiterjesztették. Majd 1783. évi pátensek az első fokú bányabíróságokból fellebbezett pereket is az Apellazionsgerichtek hatáskörébe utalták. Az Appellazionsgerichtek így valóban megkapták azt a helyet a szervezetben, amit a szervezet József-féle koncepciója szerint el kellett foglalniuk, mint közvetítő orgánumok a birodalmi jellegű központi legfelső szerv s a tartományoknak alsóbb bíróságai között. — A továbbiakra való tekintettel megemlítjük még, hogy az Appellazionsgerichtek, a működésük megindulásáról szóló hivatalos közlemények szerint, osztott személyzettel, tanácsokban ítélkeztek, csak a jogszolgáltatást általában vagy a bíróságot magát érintő ügyeket tárgyalták teljes ülésben.[17]

Az Appellazionsgerichtek után a hierarchikus beosztásban a nekik alárendelt — József által velük egyszerre, szintén tartományonkint felállíttatott — Landrechtek következtek, a legjelentősebbnek tekintett ügyek első fórumai, melyek az eddig a tartományi kormányok (Guberniumok, ld. később) jogszolgáltatási hatáskörébe tartozott ügyek nagy részét átvették. A Landrechtek elé voltak utalva pl. a jobbágy és földesúr közötti viták, ha azok nem a felek alá- és fölérendeltségi viszonyából eredtek, tehát bírói útra tartoztak. Az úrbéri természetű ügyekben ugyanis a kerület s felsőbb szinten a tartomány közigazgatási hatósága, a Kreisamt, illetőleg a Landesstelle volt hivatva eljárni. — A Landrecht intézte továbbá elsőfokon a hűbéri birtokkal (landesfürstliches Lehen) kapcsolatos pereskedéseket; a kincstár felperessége vagy alperessége mellett indult ügyeket; a tartományban található városok, mezővárosok, földesúri hatalom alatt nem álló községek, valamint a káptalanok és kolostorok pereit; továbbá a bel- és külföldi nemességű személyek ideutalt ügyeit is. — A Landrecht szintén osztott személyzettel, párhuzamos üléseken ítélkezett, s csak azokat az ügyeket vitatta meg teljes ülésben, melyeket az Appellazionsgerichtekkel kapcsolatban fentebb láttunk. Végül említést kíván, hogy a tartományonkint megszervezett telekkönyvi hivatalok, ún. Landtafelek — a városi telekkönyvek után most már a falusi birtokok-

[17] Itt is utalunk a 14. jegyzet adataira, továbbá a morva—sziléziai Appellazionsgericht működésének 1783. máj. 1-én, a csehországi Appellazionsgericht működésének 1783. júl. 1-én történt megindulását hírül adó hivatalos közleményekre, *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 226, 234. — Az Appellazionsgerichtek hierarchikus helyzetének szabályozását az 1783. nov. 22. kelt legfelsőbb kézjegy fejezte be, elrendelvén, hogy az Appellazionsgerichtek ellenőrizzék az alájuk tartozó Landrechteket és más elsőfokú bíróságokat: betartják-e a perrendtartást, s végrehajtanak-e pontosan minden parancsot és rendeletet? Ezekre nézve jelentéseket s kinevezési ügyekben javaslatokat kell készíteniük az Oberste Justizstelle számára, mely viszont az Appellazionsgerichteket vizsgálja felül a fenti szempontokból. *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 282—283, 322, 324, 363. (Az Apellazionsgericht bányaügyi hatáskörére a 21. jegyzetben adjuk meg a pátenseket.)

ról, a vidékről is felvett ily dokumentumokat kezelő intézmények — a Landrechtekhez kapcsolódtak, melléjük voltak rendelve.[18]

A szervezet legalsó tagozata, a kisebb ügyekben első fokú judiciális tevékenységet folytató különféle intézmények: földesúri hatóságok, eltérő elnevezésű és jogkörű községi, városi és területi bíróságok (Herrschaft; Grund-, Dorf-, Gemeinde- és Markt-Gericht; Bezirks- és Stadt-Magistrat, Praetur), bár már József intézkedései ezek közül is sokat megszüntettek, vagy összevontak, illetőleg uniformizáltak, még mindig elég változatos képet mutatnak. Mellettük, szintén első fokú hatáskörrel, tartományonkint külön nemesi bíróságok is (Adelige Justizverwaltung, Adeliger Ritterlicher Amt) megmaradtak, a nemeseknek a Landrecht vagy más területi szerv hatáskörébe nem utalt ügyeinek intézésére.[19]

A szervezetnek ezen a szintjén tehát feudális elemek élnek tovább, s a közigazgatás és jogszolgáltatás szétválasztása magasabb fokon sem történt meg maradéktalanul. Az Appellazionsgerichtek, valamint a tartomány igazgatását irányító, József által judiciális hatáskörüktől megfosztott politikai hatóságok (Politische Landesstelle vagy Landes-Regierung, volt Gubernium) segédhivatali személyzete ugyanis takarékosságból több helyen közös, sőt egyes esetekben a kétféle hivatal vezetői is azonos személyek. Hasonló kapcsolat tapasztalható néhol egyrészt az Appellazionsgericht és a Landrecht, másrészt a Landrecht és valamelyik helybeli közigazgatási hatóság (a Landes-Regierung vagy a Kreisamt) irodái között, illetőleg a vezetők azonossága tekintetében.[20]

Az utóbbi jelenségek ellenére az adott áttekintésből mégis sokkal fejlettebb viszonyok tűnnek elő, mint amilyen a József-féle reformokat megelőző idők szervezete volt, amikor pl. a tartományok említett főhatóságai (a Guberniumok) a közigazgatás irányítása mellett vegyes fokú bírósági hatáskört is elláttak (bizonyos ügyekben első fokon, más ügyekben másodfokon ítélkeztek), s az egész bírósági szervezetet az említett módon feudális-maradványú kuszaság, összehangolatlanság jellemezte. Ezt váltotta fel a lépcsőzetesen felépített, világosan áttekinthető József-féle apparátus, melynek értékelésénél a fellebbezés körüli egyenetlenségek megszüntetésére tett intézkedéseket is figyelembe kell venni. Az idevágó rendelkezések szerint ezután minden ügy legfeljebb 3 fórumon mehet át, s fellebbvitel csak a közvetlenül felettes fórumhoz történhetik, ami a korábbi állapothoz képest szintén jelentős lépés a haladás irányában. Végül a polgári fejlődéshez kell sorolni azokat a változásokat is, melyek a reformok között az említett különleges bíróságok: a bányatörvényszékek és kirendeltségeik (Berggericht, Berggerichts

[18] Ide is vonatkoznak a 14. jegyzetben felsorolt adatok. A belső- és felső-, illetőleg a külső-ausztriai Apellazionsgerichtekkel és Landrechtekkel egy napon, 1782. júl. 1-én indult meg a stájerországi ugyanilyen fórumok működése is, a morva-sziléziai és a csehországi Landrechteké pedig az ottani Appellazionsgerichtekkel egy időben, 1783. máj. 1-én, illetőleg júl. 1-én. Az utóbbi napon kezdődött el az osztrák tengermellék (bizonyos szempontból eltérő típusú) első fokú bíróságának, a Görz-Triester Stadt- und Landrechtnek tevékenysége is. *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 161—163, 226—227, 235—237.

[19] Az 1782. ápr. 11. és ápr. 18. kelt pátensek *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 146—147, 149—150, valamint az itt tárgyalt szervekről további adatokat nyújtó különféle rendelkezések és közlemények *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 92—104, 150—151, 237, 243, 298, 304—305, 322, 324, 353.

[20] 1782. máj. 1, júl. 1. és 1783. máj. 1, júl. 1. kelt hivatalos közlemények *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 153—156, 160—163, 226—227, 234—237.

Substitution), valamint a kereskedelmi és váltótörvényszékek (Merkantil- und Wechselgericht) megfelelőbb szervezetének kialakítása érdekében történtek.[21]

A fellebbezés egységesítéséről fentebb előadottak átvezetnek a józsefi rendszernek a perjog javítására tett intézkedéseihez. Ezek ugyan részben kissé megelőzték azokat, melyekről az eddigiekben szó volt, mégis hasznosabbnak látszott, ha a szoros időrendtől eltérünk, s előbb magát a megújult szervezetet mutatjuk be, azután térünk át annak működésére. A perjogi reformok közül — itt is későbbi magyarországi kihatásukat tartva szem előtt — az 1781. május 1-én kelt császári pátenssel bevezetett „általános perrendtartás"-t (Allgemeine Gerichtsordnung), a jobbágyok ügyeiben való bíráskodásról és a földesúri hatalomról 1781. szeptember 1-én kibocsátott két pátenst, az 1783. január 16-án kelt házassági pátenst, mely a házassági pereket világi bíróságok elé utalja, végül az 1785. szeptember 9-én kelt pátenssel az összes osztrák bíróság — a fentiekben ismertetett valamennyi fórum — részére kiadott egységes ügyviteli utasítást (Manipulations Instruktion) emeljük ki.[22] Mindezek haladó szellemű intézkedések voltak, s az egykorú magyar állapotokkal egybevetve, azoknál magasabb szintet képviseltek. Különösen szembetűnik ez a perrendtartás és az ügyviteli utasítás vizsgálatánál, melyek a feudális magyar peres eljárásnál és bírósági ügyvitelnél összehasonlíthatatlanul fejlettebbek, modernebbek. Hatásuk osztrák területen maradandónak is bizonyult: a bennük előírt eljárásmód az örökös tartományok bíróságain 1848-ig alkalmazásban maradt, sőt felhasználásuk vagy utánzásuk még az 1849-ben oktrojált összbirodalmi jogszolgáltatásban is felismerhető.

Hozzá kell tenni viszont, hogy ez a polgári racionalizmussal pontosan kidolgozott perrend és ügyvitel — bár a feudális eljárás patriarchális lazaságához, lassúságához és megbízhatatlanságához képest lényeges javulást jelentett — túlzott pedantériájával és nehézkességével, az ügykezelés ellenőrzésének túlhajtásával mégminden bizonnyal hozzájárult a XIX. száza d közepén oly rossz hírnévre jutott kicsinyes és bizalmatlan szellemű osztrák bürokrácia kifejlődéséhez. — A két fontos jogszabályra, az általános perrendtartásra s a bírósági ügyviteli utasításra később, magyarországi bevezetésükkel kapcsolatban fogunk kitérni. Ugyanígy majd amott foglalkozunk II. József 1787-ben, illetőleg 1788-ban kibocsátott büntetőkódexével és büntető perrendtartásával, valamint a császárnak a magyar jogszolgáltatást érintő — osztrák minták szerint kiadott — egyéb intézkedéseivel.

[21] Ld. az Appellazionsgerichtek felállításával kapcsolatban idézett forrásokat, továbbá a bányabíróságokra vonatkozó 1781. nov. 1, 1783. ápr. 3, 1783. júl. 10. pátenseket *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 105—111, 224—225, 239—240, a kereskedelmi és váltótörvényszékekre vonatkozó 1782. ápr. 9. pátenst és egyéb intézkedéseket *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 143, 149—150, 235, 294, 299, 319.

[22] Az általános perrendtartás megjelent *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 6—78, a további három említett rendelkezés 92—101, 101—104, 192—203. Az ügyviteli utasítás *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Nyomt. szabályr. 427. cs. 1. pall.

2. A MAGYAR JOGSZOLGÁLTATÁS ÉS A CURIA ÁTSZERVEZÉSE A „NOVUS ORDO" KIALAKULÁSA (1783—1785)

A birodalom s azon belül Magyarország államapparátusának átalakítása során II. József a magyar jogrendszer megújítását is természetszerűleg programjába vette. E feladat megoldásához azonban — talán nem tévedünk, ha úgy látjuk — még a minden újításra szenvedélyesen törekvő császár is bizonyos tartózkodással vagy elővigyázattal, mindenesetre hosszas előkészületek után fogott hozzá.[23] A kiérlelt intézkedések ugyanis s a kíméletlen erély, mellyel azokat végül is, a kérdés megragadása után végrehajtotta, nem arra mutatnak, mintha a sorrendet itt az ügynek tulajdonított kisebb jelentőség határozta volna meg. Kétségtelen, hogy a magyar jogszolgáltatás tárgyát József csak a birodalom átszervezése s a magyar közigazgatás reformjának végrehajtása — a politikai dicasteriumok átalakítása s a rendi jellegű vármegye-rendszer megdöntése — után vette munkába, amikor a tőle szorosabb függésbe került központi kormányszervek s az új megyei szervezet birtokában, uralkodói akaratának az államélet legalsó fokáig elhatoló érvényesülését biztosítottnak gondolhatta. S hozzá kell tennünk: amikor az osztrák jogszolgáltatás fentebb összefoglalt, már elvégzett reorganizációja alatt a tárgyra vonatkozólag megfelelő tapasztalatok és minták birtokába jutott.

A magyar jogi reform teendői közül a bírósági szervezet átalakítása volt a viszonylag legkönnyebben megfogható, s az államszervezés keretében egyébként is ez volt a legsürgetőbb feladat. Ehhez, mint Ausztriában, természetszerűleg járult a felújított apparátus működésének megjavítása, ügyvitelének korszerűsítése. József tehát e pontokon kezdte meg programja megvalósítását, mely, mint látni fogjuk, a még teljesen feudális s lényegében rendi jellegű magyar jogszolgáltatást — múló sikerekkel, egy rövid időre — már a feudális körülmények között is a polgári fejlődés felé irányította.

Az első nagyobb horderejű intézkedés, mely a magyar jogszolgáltatás szervezetét érintette, a bányabíráskodás legfelső tagozatának megváltoztatása lett. Ez ugyan a nemsokára megindult sorozatos reformokhoz képest elszigetelt jelenség maradt, s a jogszolgáltatásnak csupán egy ágára vonatkozott, ez utóbbi szempontjából azonban jelentősége olyan nagy, hogy megvilágítása kitérést is megérdemel. — A magyar bányajog a Mohács előtti évszázadokban a privilegizált bányavárosok életében alakult ki, a polgárság bányapereiben a városok maguk ítélkeztek, s a per fellebbvitele esetén az ilyen ügyek — a polgárok többi perével együtt — a városok rendes fellebbezési fórumai, végső fokon tehát a tárnoki szék, illetőleg a személynöki szék ítélkezése alá kerültek.[24] Az ország Habsburg-uralom alá jutásával azonban e téren is új helyzet állt elő. A bécsi kormányzat kiépítette a királyi bányahatóságok szervezetét, mely a királyi bányaművelés irányításán s a bányászattal kapcsolatos egyéb királyi jövedelmek kezelésén kívül az egész bányaügyi igazgatást, rendészetet és jogszolgáltatást a maga hatáskörében egyesítette. S e szervezet felső fokon a magyar államapparátustól elválva, az osztrák hivatalszervezetbe kapcsolódott, élén ugyanis az alsó-ausztriai kamara, majd a bécsi udvari kamara, illetőleg valamely, ennek közvetlenül alárendelt osztrák kor-

[23] *Marczali* szerint (Magyarország II. József korában III. 118.) „a császár is csak aggódva nyúl a magyar igazságszolgáltatás terebélyes fájához".
[24] *Eckhart:* A főbányagrófi hivatal 197—213.

mányhatóság, korszakunkban a már említett Hofkammer in Münz- und Bergwesen állott.

Az említett intézkedés II. József 1784. április 24-én kelt rendelete volt, mely a magyar bányaperek legfelső, harmadfokú elintézését kivette a Hofkammer in Münz- und Bergwesen hatásköréből, s a tárnoki székre ruházta át; a bécsi kormányszék csak közigazgatási-gazdasági hatáskörét tartotta meg a bányahatóságok felett. A magyar bányaügyi igazgatás és jogszolgáltatás így, bár egyelőre még csak a legfelső fokon, elvált egymástól, s a jogszolgáltatás, közel három évszázad után, ismét belföldi szervre szállott vissza.[25]

A rendelkezés még a birodalom átszervezésével, Józsefnek azzal a törekvésével állott kapcsolatban, hogy országainak ügyeit az illető ország hatóságainak kezében tömörítse. Valóban, egy olyan monarchiában, egyetlen hatalmas gépezetté vált államapparátusban, ahol az egységes birodalmi igazgatás központja maga a császár, s ahol Magyarország már nem saját alkotmánnyal bíró, az önállóság fenntartását igénylő külön test, csupán az egyformán alárendelt országok, tartományok egyike, a bányabíráskodás évszázados kikülönítésének, osztrák szerv alá rendelésének nem látszhatott többé értelme. A rendelkezés egyébként a felvilágosodás korának az államhatalmi ágazatok szétválasztására irányuló törekvésével is kapcsolatban állott, hiszen, mint láttuk, József a Hofkammer in Münz- und Bergwesent, mely elsősorban az igazgatás feladatára hivatott kormányszék (Hofstelle) volt, az osztrák bányabíráskodásból már valamivel előbb (1783-ban) szintén kizárta. Ez után egyedül a magyar bányapereknek az említett hatóság kezében hagyása a legkevésbé sem lett volna racionális.

Az itt tárgyalt hatásköri változás tehát tulajdonképpen az osztrák bírósági szervezet átalakításához kapcsolódik, legalább is annak közvetlen folyománya. A választott elintézésmód oka pedig nyilván az lehetett, hogy a magyar legfelső bíróság, a hétszemélyes tábla még átszervezés előtt állott, még nem vette át azt a szerepet, amit az Oberste Justizstelle az örökös tartományokban betöltött. Így önként adódott a megoldás, hogy a bírósági hatáskört — a közbejött rövid időre — a tárnoki szék, vagyis az a hatóság vegye át, amely azt valaha gyakorolta. Az 1784. évi rendelkezés ugyanis csak átmeneti megoldás lehetett: a tárnoki szék rendi intézmény volt, a fenntartása nem illett bele II. József államszervezési programjába, mely a magyar jogszolgáltatás teljes átalakítását vette célba, ami nemsokára szintén sorra került.

Az eddig eltelt időben, uralkodásának első éveiben, az említett intézkedésen kívül II. József a magyar jogszolgáltatás bonyolult szervezetén változtatásokat nem eszközölt. Így tovább élt az a szövevény, melyre fentebb, e tanulmány elején már utalást tettünk, s változatlanul élte tovább a kir. curia is a maga patriarchális életét. Hogy azonban a császár a tárgyon szemét rajta tartotta, hogy a később bekövetkezett változásokat előkészítette, s hogy a curia magatartásáról eddig szerzett benyomásai reá kedvező hatást nem gyakorolhattak, az már ekkor, a reformok végrehajtására 1785-ben megindított frontális támadás előtt is észlelhető. Az elmondottakra e korábbi időből itt csak néhány példával kívánunk szolgálni.

Az előbbit, a kérdés számontartását és tanulmányozását érzékelteti pl. az az

[25] *Tárnoki lt.* Acta Tavern. B. 16. 138. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Prot. montan. 1788. 191—192.

1784. április 3-án kelt előterjesztés, melyben a m. kir. udvari kancellária (a továbbiakban: kancellária) az uralkodó „atyai intencióinak" megfelelni törekedvén, átfogóan ismerteti előtte az egész magyar bírósági szervezetet az úriszéktől a hétszemélyes tábláig, szól a peres eljárásról, s javaslatokat tesz az utóbbi javítására. A császár az előterjesztésre tett resolútiójában további információkat és javaslatokat kér. A kancellária az utasítást tovább adja gr. Forgách Miklósnak Nyitra megye, gr. Batthyány Józsefnek Nógrád megye, s Ürményi Józsefnek Bihar megye főispánjainak, s a mondott kérdésekben a különböző megyei fórumokra nézve részletes felvilágosításokat és észrevételeket kíván. Ugyanakkor (1784. április 13-án) maga az uralkodó Niczky tárnokmestert utasítja, hogy — a tárgyat a kir. személynökkel megbeszélve — a sz. kir. városokra nézve adjon véleményt a szóban forgó kérdésekben. Ez a leirat is, mint a császár több más egykorú megnyilatkozása, utal a magyar jogszolgáltatás súlyos hibáira, melyekről ő a peres felektől hozzá befutott számos panasz, folyamodás, s a velük kapcsolatban bekért jelentések alapján informálódván, állandó gondoskodásának tárgyát képezi, hogy a pereskedők a létezőnél jobb — gyorsan és híven működő — igazságszolgáltatáshoz jussanak.[26]

A felvetett másik kérdésre, a császár és a curia közt ez időben volt kapcsolatokra nézve a curia Budára helyezésének s a német nyelv bevezetésének ügyében történt iratváltásokra utalunk. Természetesen, ezek csak kiragadott példák, hiszen a curia s a kancellária közt mindennapos érintkezés folyt, így Józsefnek a két tábláról elég sok közvetlen tapasztalat állott rendelkezésére. Az áthelyezés ügye az uralkodónak a kancellárián át gr. Csáky János országbíróhoz 1783. november 28-án intézett leiratával kezdődött. A leirat szerint — a helytartótanácsnak s a magyar kamarának (a továbbiakban: kamara) Pozsonyból az ország központjába, Budára hozatala már el lévén rendelve — a curia is oda fog áthelyeztetni Pestről, hogy az összes dicasterium egy városban legyen összpontosítva. József tehát utasítja az országbírót, hogy e legfelsőbb rendelkezést mindkét táblával tudassa, s a végrehajtáshoz szükséges intézkedéseket tegye meg. A rendelet szerint a curiának már az 1784. évi szent-istváni törvényszakot a budai Várban, az e célra alkalmassá teendő épületben kell megkezdenie. Az adat művészettörténeti érdekessége miatt említjük meg, hogy a curia elhagyandó pesti épületének, melyet a Budáról viszont Pestre helyezendő egyetem kapott meg, restaurálásával és adaptálásával Hillebrand udvari architectus, a korszak egyik leghíresebb építésze volt megbízva.

Az idézett leirat a curia Budára költözését parancsként közölte, végrehajtását rendelte el, nem véleményt kért a tárgyban. A két tábla azonban a leiratra, 1784. január 25-i közös „curiai" üléséből kelt terjedelmes felterjesztésben, számos érv felsorakoztatásával válaszolt, melyek szerinte az áthelyezés ellen szólnak. A kifogások egy része indokolt, pl. az, hogy Pest az ország nagy részéből könnyebben közelíthető meg, mint Buda. A dunai átkelés nehézsége — folytatja a felterjesztés — télen azt okozhatja, hogy a Dunántúl kivételével az ország egész területéről jövő pereskedők nagy költséggel Pesten kényszerülnének várakozni, várni „a szerencsés percet", amikor a ritkuló jégzajláson át, gyakran életveszéllyel, az átkelés lehetővé válik. Közben pedig, az idézés szerinti időben a curia előtt meg nem jelenhetvén, ott mulasztás vagy makacsság címén perükben elmarasztaltatnának,

[26] *Kanc. lt.* Acta gen. 1784: 3707.

vagy a fellebbezés lehetőségétől esnének el. Az elmondottaknál kevésbé komoly, de a korviszonyokra jellemző az a további érvelés, hogy a Vár keskeny, kis terület lévén, a hely szűk volta miatt az ügyvédek s a perlekedők ott szállást nem találnának. Kénytelenek lennének tehát az alsó városrészekben szállást keresni, ahonnan pedig a curia épületébe feljutni, az ügyvédeknek a Várhegyet naponta megmászni, terhes és időrabló lenne, télen pedig az egészségtelen és veszélyes is.

Végül erőszakoltnak tűnik az a hivatkozás, hogy a curia áthelyezésével a curiai levéltárat s az épületben őrzött nagybírói és ítélőmesteri levéltárakat is a Várba kellene felszállítani, már pedig ismeretes, hogy a Várban, fekvése miatt, vízhiány van, így e levéltárak iratait, számos család „nagy kincsét" tűzveszély fenyegetné. — Mint a továbbiakból látni fogjuk, a felhozott érvek a curia Budára helyezését meg nem akadályozták, de az elrendelt átköltözés egy évvel tényleg elhalasztódott, ami a tervei kivitelezésében türelmetlen és erőszakos császárnak a curia iránti ellenszenvét (amiről a továbbiakban szintén szó lesz) kétségtelenül fokozta.[27]

Hasonló módon szembekerült a curia az uralkodóval az említett másik ügyben, a német nyelv kérdésében is. Erre Józsefnek a kancellárián át 1784. május 11-én a hétszemélyes táblához és a kir. táblához intézett két, azonos szövegű leirata adott alkalmat, melyek elrendelték, hogy a német nyelv „mint a monarchia nyelve" (Germanicum, velut ipsius monarchiae idioma) 3 év letelte után Magyarországnak és kapcsolt részeinek minden bíróságán — az összes magasabb és alacsonyabb fórumon — bevezettessék. A mondott idő után, aminek esetleges meghosszabbítását ugyan a rendelet kilátásba helyezi, mind a bíróságok, mind az ügyvédek a hivatalos eljárásban kizárólag a német nyelvet használhatják. Ezért a császár utasítja a két táblát, hogy a 3 év alatt a változásra készüljön fel.[28]

A rendeletre a két tábla ismét közös, curiai ülésből (tehát együttesen, mint kir. curia) válaszol. A felterjesztés a szokott szóvirágos, alázatos barokk hivatali nyelvhez képest feltűnően bátor hangú. Már bevezető sorai is nyíltan elárulják a felháborodást, amit a rendelkezés a bírákban kiváltott. Amikor Felséged rescriptumából megértettük — mondja a felterjesztés — hogy a latin nyelv helyett a németet a bíróságokon be akarja vezetni, nemcsak megdöbbentünk, hanem leírhatatlan gyászba zuhantunk. Szószerint: „non modo attoniti haesimus, verum impendens hinc legibus nostris extremum discrimen pervidentes, magna animorum perturbatione commoti in gravissimum et cui describendo verba nobis desunt, luctum incidimus." S keserű fájdalmunkat — folytatja a szöveg — más nem enyhítheti, mint az, hogy reméljük: Felséged felterjesztésünket meg fogja hallgatni. A latin nyelv használata ugyanis csaknem nyolc évszázados, királyi diplomákkal és eskükkel — „melyeknek kötelező ereje a királyi utódokra is átszáll" — megerősített szokáson alapul, amit Felséged, trónraléptekor, királyi szavával szintén megerősített. E gyakorlatot bizonyítják a latin nyelvű törvények s az összes királyi privilégiumok és diplomák, úgy hogy az, hogy „a magyarok törvényes nyelve mindig a latin volt s ma is az, teljesen nyilvánvaló".

[27] *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 136.

[28] A máj. 11-i leírat körrendelet volt, melyet megkapott a curia két táblája, továbbá a 4 kerületi tábla, a báni tábla, a horvát (kerületi) tábla, valamint a tárnokmester, mint a tárnoki szék elnöke, s a kir. személynök külön is, mint a személynöki szék elnöke. A leirat fogalmazványa *Kanc. lt.* Acta gen. 1784: 5105, a két táblához leérkezett tisztázat *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 139, illetőleg *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 665.

A latin nyelv a peres eljárásban is úgy meggyökeresedett — folytatja a szöveg — hogy ha a bíróságokról száműzetnék, ez a törvény erejére emelkedett szokáson „súlyos és gyógyíthatatlan sebet ejtene", s félő, hogy a némettel való felcserélése a peres eljárás formáját is megváltoztatná. Különben is a curia előtt működő ügyvédek között igen kevesen tudnak németül, az pedig, hogy e nyelvet a perek viteléhez szükséges mértékig elsajátítsák, tőlük már koruknál fogva sem kívánható. A rendelet erőszakolása tehát a jól képzett régi ügyvédeknek a pályáról való kiszorulására vezetne, s helyükbe újak, képzetlenebbek jönnének. Egyébként is rendkívül sok nehézség származnék a felek számára abból, hogy a törvények és a perbeli dokumentumok latinul vannak írva, az allegálás a perben viszont németül történnék. Ugyanez merülne fel a régebben indult, s most más nyelven folytatandó pereknél. A bíróságoknak is sok bajt, zavart okozna az ismert, begyakorolt nyelvnek másikkal felcserélése, holott az ítélkezésben, ahol a polgárok életéről és javairól döntenek, a pontosság különösen fontos. Legalább azt gondolja meg Felséged, hogy még ismert, használatos nyelven is mily nehéz bonyolultabb kérdésekben a tényt tisztázni, a dokumentumokat mérlegelni, s ítéletet hozni, hát még mily nehézséggel járna ez a hivatkozott körülmények között, kellően be nem gyakorolt nyelv használatával. Ez kimondhatatlan szorongást, lelkiismereti nyugtalanságot okozna „az Isten s az ő igazsága szerint ítélkezni vágyó" bíráknak.

E gyakorlati és érzelmi szempontokra hivatkozó érvelés után a politikai természetű kifogások sem maradnak el. A hosszú felterjesztés további része azt fejtegeti, hogy a latin nyelvnek a jogszolgáltatásból való kiszorítása milyen keserűséget okozna „a népnek" (populus), mert ez „a magyar nemzetet" (nationem Hungaram) egész Európa szemében úgy lealacsonyítaná, mintha idáig nem lett volna a közügyek tárgyalására alkalmas nyelve, amikor pedig „ez az apostoli ország" (regnum hoc apostolicum), mely mind régiségével, mind nagyságával, mind méltóságával kiválik, viszonyainak megfelelő, jó törvényeket hozott magának latinul.

Végül arra hivatkozik a curia, hogy a német nyelv az uralkodó többi provinciájában használatos ugyan, de Magyarország az 1715: 3. és 1741: 8. törvénycikkek alapján nem kormányozható a többi provincia módjára. Nem lehet eltörölni az országgal egykorú ősi jogszokást, mely a királyi szóval, számtalan sanctio és pacificatio által, sőt külországok által is biztosított szabadságokkal egyenlő szilárdságú. Még az a veszély is fennáll, hogy a német nyelv bevezetésével a latin annyira kimegy a köztudatból, hogy az utódok nem fogják megérteni a latinul írott törvényeket, okiratokat és privilégiumokat, s így ez által, törvényeink ellenére, megnyílik az út, hogy idegenek bíráskodjanak a magyarok felett. Nyomatékosan kéri tehát a curia az uralkodót, hogy „pro amore justitiae" a régi szokásban és állapotban hagyja meg a magyar jogszolgáltatást, mellyel elődei meg voltak elégedve, melyhez az egész nép hozzászokott, mely a gyorsabb és pontosabb igazságszolgáltatásnak megfelel, s ezért tárgyban kiadandó új rendeletével „a összes országlakos közös keserűségét" távoztassa el (communem omnium regnicolarum moerorem clementissime abstergere ... dignetur).[29]

[29]Az érdekessége, a curia bíráinak gondolkodására jellemző tartalma miatt itt bő kivonatban ismertetett 1784. szept. 27. kelt felterjesztés fogalmazta *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 139.

A curia érvelése azonban ezúttal sem gyakorolt befolyást II. József elhatározására, s csak a körülményeken, az időközben megváltozott viszonyokon múlt, hogy a német nyelv általános bevezetése a bíróságokon — mint látni fogjuk — a három esztendő elmúltával sem történhetett meg. S a curia ellenkezése, mely egyáltalán nem felelt meg annak az engedelmességnek, az utasítások végrehajtásában tanúsítandó igyekezetnek, melyet a császár egyik első rendelete, az összes magyar állami alkalmazott magatartásáról 1784. február 13-án kiadott utasítás előírt, csak megkeményíthette elhatározását, hogy terveit a magyar jogszolgáltatás átalakítására erőszakkal is keresztül fogja vinni.[30]

A hosszú idő óta érlelt jogi reform megvalósításához a kortársak által „jogász"-nak nevezett császár 1785-ben fogott hozzá, s még ez évben kibocsátott sorozatos rendelkezései azonnal döntő változásokat hoztak. Az első intézkedés, melyről tárgyunk szerint itt meg kell emlékeznünk, a kir. táblához intézett 1785. február 7-i rendelet volt, mely visszaállította a már közel fél évszázada meg nem tartott szent-mártoni törvényszakot.[31] A rendelkezés nem volt nagy jelentőségű, a kir. táblát csak a törvényben előírt 4 törvényszak betartására (még nem folyamatos, állandó tevékenységre) szorította, de megmutatta az uralkodónak azt a szándékát, hogy hivatalait buzgóbb kötelességteljesítésre, a régi, kényelmes ügyintézési módnál sokkal keményebb munkatempóra fogja kényszeríteni.

Néhány hónap múlva azután, ez év nyarán, végre teljes erővel hozzáfogott a magyar jogszolgáltatás átszervezésének bonyolult teendőihez, s az elkezdett művet azonnal szokott türelmetlenségével hajszolta előre. Ő maga összeállította, s 1785. július 28-án kelt kézjegyével (Handbillet) Eszterházy kancellárral közölte az alapelveket („Meine Gesinnungen"), melyek szerint a curia átalakítását — a reformot ezzel kezdte — megvalósítani kívánja.[32] A pontokba foglalt alapelvek közül a legelső kifejti a császárnak azt a nézetét, hogy a kancellária és a helytartótanács ezután csak „politikai" (értsd: közigazgatási) tevékenységet folytasson, a jogszolgáltatással ne foglalkozzék, s helyettük ezt a szerepet Magyarországon egy állandóan működő igazságügyi hatóság (Justizbehörde) vegye át. Eddig ugyanis a bíróságok felügyeletét — természetesen nem József által elképzelt színvonalon — az említett két kormányszerv látta el: a curia felett a kancellária, az alsóbb fórumok felett (a kerületi tábláktól lefelé) a helytartótanács. A kancellária ezen kívül ún. bírói parancsok kibocsátásával is befolyt a jogszolgáltatásba, s — ősi szokás szerint — hiteleshelyi jellegű tevékenységet is folytatott. Utóbbi munkakörei a felvilágosult abszolutizmus idején középkorias formáknak tűnhettek fel, s nem illettek ahhoz a szerephez — József előtt a bécsi

[30] Az említett utasításhoz az alapelveket („Grundsätze für jeden Diener des Staats zu seinem Benehmen") a császár maga állította össze az osztrák állami alkalmazottakhoz intézett, 1783. dec. 13-án kiadott híressé vált rendelete, az ún. „Hirtenbrief" mintájára. A császári alapelveket Eszterházy kancellár a kancellária plénuma elé terjesztette, az előírások szellemében a magyar kormányszervekhez intézendő leiratokat kidolgoztatta, s szövegüket — az alapelvekre tett néhány észrevétellel együtt — az uralkodónak jóváhagyás végett bemutatta. Így került kibocsátásra, a kapott királyi resolutio alapján, a kormányszervek által az összes alájuk rendelt hatóságnak továbbítandó idézett rendelet: „Allerhöchster Befehl von 13. Febr. 1784. in Betreff des Verhaltens der k. k. Beamten". *Kanc. lt.* Acta gen. 1784: 1464.

[31] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 641.

[32] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15233. Felhasználja *Marczali* is, s munkája Függelékében közli: Magyarország II. József korában III. 117—118, 582—585.

Oberste Justizstelle példája állott — amit egy korszerű központi irányító szervnek betöltenie kell.

Az osztrák példa szem előtt tartását mutatják az alapelvek következő pontjai is, melyek szerint a hétszemélyes tábla és a királyi tábla az eddigi törvényszakokra tagolódó ítélkezés helyett — „mint az itteni bíróságok" — folyamatosan fog ülésezni. S ha a kir. tábla nem készít elő annyi pert, amennyi a hétszemélyes tábla (mint legfőbb ítélőszék) munkaidejét kitölti, úgy az utóbbi ilyen időben az ország egész igazságszolgáltatásának irányításával, a bíróságok, börtönök, a fenyítőház s a gyámügy felügyeletével (Oberaufsicht), valamint a minden bíróságnál bevezetendő személyzeti (minősítési) tabellákkal és hátralék-kimutatásokkal foglalkozzék. — Mint látjuk, itt is az Oberste Justizstelle a példakép, mely a fentebbiek szerint az örökös tartományok legfelső bíróságának s az osztrák jogszolgáltatás legfelső szintű irányítójának kettős szerepét tölti be, mely utóbbi ügykörhöz a hétszemélyes táblának eddig magyar viszonylatban semmi köze nem volt.

A további pontok szerint a kir. tábla — a perek revideálása terén 7—8 évvel el lévén maradva — két tanácsra osztva ítélkezzék, hogy hátralékait minél gyorsabban feldolgozza, s a hétszemélyes tábla felülvizsgálatához minél több pert készítsen elő. A hétszemélyes táblán az országbírónak s távollétében a rangidős tanácsosnak kellene állandóan elnökölnie, a bírói kar pedig e fórumon 8—10 tanácsosból állana. A királyi táblán egyik tanácsban a személynök legyen az állandó elnök, a másikban e tábla rangidős tanácsosa elnököljön, aki ezért a referálás alól fel volna mentve. Rajtuk kívül a kir. tábla bírói létszáma még 14 tanácsosban volna megállapítható. Az ítélőmesteri intézménynek meg kell szűnnie, s mindkét táblán minden tanácsosnak kellene pereket referálnia. A bírákon kívül mindkét táblánál titkárokat és protokollistákat (jegyzőkönyvvezetőket) is kell alkalmazni a megfelelő számban. A registratura (irattár), az iktatóhivatal és az irodai személyzet maradjanak közösek a két tábla részére, minthogy úgyis egy épületben vannak elhelyezve. A két tábla ezután patvaristák és auscultansok (magyar szóhasználat szerint jurátusok) kizárásával ülésezzék. — Itt szintén világosan láthatók az analógiák az 1782—1783. években felállított osztrák bíróságokkal: mind az Appellazionsgerichtek, mind a Landrechtek, mint láttuk, tanácsokban ítélkeztek, ami eddig a curia két tábláján ismeretlen volt (ezek mindig teljes ülésben hoztak határozatot). De megvannak az analógiák a személyzet számában és összetételében is. Pl. az alsó-ausztriai (bécsi) Appellazionsgerichtnek az elnökön és az alelnökön kívül szintén 14 tanácsosa (bírája) van, s alsóbb beosztású személyzete szintén közös egy másik bírósággal, az ottani Landrechttel.[33]

Minthogy a két tábla jelenlegi bírái közül — folytatja a kézjegy szövege — sokan sem magukat az új rendnek alávetni, sem állandóan a curia székhelyén lakni nem hajlandók, vagy ez nem volna módjukban, s a perek feldolgozására és referálására sem alkalmasak, azért ezeket el kell bocsátani, s a bírói személyzetet újjá kell szervezni, amihez a jelenlegi ítélőmesterek s kiválasztandó érdemes ügyvédek lesznek felhasználandók. A bírák fizetését új munkájukhoz mérten — ti. a bevezetendő állandó ülésezés és szorosabb munkatempó által megkívánt na-

[33] Az alsó-ausztriai Appellazionsgericht működésének megindulásáról megjelent 1782. máj. 1. kelt hivatalos közlemény *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786.

gyobb teljesítményhez képest — kell megszabni. Ezért a kir. tábla tanácsosait — mondja az uralkodó — a helytartótanács tanácsosaival kívánom egy rangba helyezni és azonos fizetéssel (évi 2000 Ft.) ellátni, ugyanígy a titkárokat és az alsóbb személyzetet is. A hétszemélyes tábla tanácsosainak pedig évi 3000 Ft. fizetést kívánok adni (bin Ich gesinnt).

Az alapelvek utolsó előtti pontja a magyar büntetőeljárást általában kritizálja, hozzátéve, hogy ez különösen a jobbágyok számára aggályos, akiknek a fellebbezés nincs megengedve. Felveti, hogy az átszervezéssel kapcsolatban nem volna-e rendszeresítendő, hogy a vármegye ítélete után minden büntető perben általánosan (tehát a jobbágy számára is) fellebbezés engedtessék a legközelebbi kerületi táblához, ahol az elsőfokú ítélet vagy megerősíttetnék, vagy módosíttatnék. Végül a gondolatsor azzal zárul, hogy az újítások haladéktalan bevezetése annál könnyebben eszközölhető, mivel ez csupán ideiglenes cím alatt történnék, úgy feltüntetve, hogy az intézkedések hatálya addig tart, amíg azok majd az országgyűlés által jóváhagyást nyernek.

Az uralkodó a kézjegybe foglalt elgondolásokról kikérte a kancellár véleményét: „Dieses ist im Kurzen, was Ich Ihnen über diese Haupteinrichtung zu erinnern finde, welches Sie ebenfalls in Überlegung nehmen werden, um Mir Ihre Wohlmeynung hierüber zu eröffnen," írja a curiára vonatkozó tervek ismertetése után. Nyilvánvaló, hogy a kancellártól, illetőleg a kancelláriától elképzeléseinek feltétlen helyeslését várta, s majd látni fogjuk, milyen ingerültséggel fogadta, amikor a kívánt válasz helyett bár lojális és készséges, de aggályokat eláruló s módosításokat javasoló előterjesztést kapott. Az utóbbi különben abból a szempontból is érdekes, mert mutatja, hogy Józsefnek minden erőfeszítése ellenére sem sikerült az általa óhajtott feltétlenül engedelmes vezetőréteget összeválogatnia, mely az ő tradícióktól független, radikális elképzeléseit vakon követné. Még legközvetlenebb munkatársainál is nem egyszer tapasztalnia kell, hogy osztályuk rendi szemlélete, a feudális magyar jogon pallérozódott gondolkodásuk a döntő pillanatokban megnyilatkozik, s csökkenti készségüket a császár akaratának elvárt buzgalmú kiszolgálásában. Erre a jelenségre különben majd a curiával kapcsolatban is vissza kell térnünk.

A kézjegy tartalmát a kancellária „in pleno consessu" alaposan megvitatta, s úgy határozott, hogy az uralkodó akaratát közli a curiával, oly megbízással, hogy ez — az elrendelt változások lényegébe bele nem szólva — adjon sürgős tanácsot: milyen módon lehet a curia reformját úgy végrehajtani, hogy az ellen a peres felek részéről jogos panasz ne legyen emelhető. Mielőtt azonban a kancellária a curiához intézendő leiratra vonatkozó javaslatát jóváhagyás végett az uralkodó elé terjeszthette volna, az szóbelileg majd augusztus 2-án újabb kézjeggyel meghagyta a kancellárnak, hogy a reform alapelveire vonatkozó, már az első kézjegyben elrendelt véleményezést haladéktalanul végezze el, s észrevételeit pontokba foglalva mutassa be, mert a császár azokat vele, az alkancellárral s az ekkor Bécsben tartózkodó gr. Niczky Kristóffal (előbb főispán és hétszemélyes táblai bíró, ekkor tárnokmester s a helytartótanács ügyvezető elnöke), valamint a kancellár által javasolandó még egy személlyel meg akarja beszélni. Eszterházy kancellár erre az ügyet ismét a kancellária plénuma elé vitte a tárgy újabb megvitatására. Úgy látszik ugyanis — s a továbbiak is arra mutatnak — hogy József a kancellárnak adott fenti rendelkezéseiben a curia megkérdezését elutasította, s a reformot megvalósító intézkedéseket a kancelláriával azonnal ki akarta dolgoz-

tatni, hogy az említett zártkörű megbeszélés után a curia számára már kész utasítások legyenek küldhetők, a curia plénuma tehát befejezett tények elé legyen állítva.[34]

A császár parancsára a kancellária a kapott „alapelvek"-re vonatkozó észrevételeit most elkészítette, s az utasítás szerint pontokba foglalta. A pontok elé rövid bevezetést is illesztett, mely néhány mondatban összefoglalja azokat az irányelveket, melyeket a kancellária a kézjegy gondolatmenetéből a legfontosabbnak vél. Közülük itt a továbbiak miatt csak azt emeljük ki, hogy a kancellária a kézjegynek egy megjegyzését kiragadva, azt olyan értelemben húzza alá, mintha a császár egyik alapelve az volna, hogy a curia átszervezése a jelenlegi állapotok fővonásainak megzavarása nélkül eszközöltessék (ohne jedoch in der jetzigen Haupt-Verfassung etwas zu beirren).

Az így elkészült anyagot a kancellár 1785. augusztus 5-én kelt előterjesztésében mutatta be az uralkodónak.[35] Az előterjesztés pontjai meg vannak számozva, s minthogy a császárnak azokra tett megjegyzései ugyanígy készültek, az áttekinthetőség érdekében mind ezt, mind amazt mi is ugyanígy ismertetjük. A pontokhoz fűzött néhány saját kiegészítésünket szögletes zárójelbe tettük, az itt következő többi szöveg tehát az előterjesztés anyagának (tárgyunk szempontjából szükséges részletességű) kivonata. Az előterjesztés pontjai a következők:

1. A helytartótanács eddig sem intézett semmiféle, az igazságügyet érintő tárgyat, a törvények ezt kifejezetten tiltják, ezért a curiához intézendő rescriptumban a helytartótanácsot nem kell említeni. [Ez a császár július 28-iki kézjegyében foglaltak félreértése: a helytartótanács az ítélkezésbe oly módon, bírói parancsokkal, mint a kancellária, valóban nem folyt be, de a jogszolgáltatás alsóbb tagozata felett, mint láttuk, felügyeletet gyakorolt.] A kancelláriával a dolog másképpen van, ez hiteleshelyi tevékenységet folytat, s bírói parancsokat ad ki, olyanokat is (mint pl. a mandatum brachiale, vagy a mandatum novi cum gratia), melyek kibocsátásához csak a királynak van joga. Most tehát [ha a kancellária judiciális szerepe az alapelvek szerint megszűnik] ki kellene hirdetni az országban, hogy a kancellária ezután hiteleshelyi működést nem folytat, s el kell dönteni: ki fogja a jövőben kiadni azokat a bírói parancsokat, melyeket eddig csak a király bocsáthatott ki. Ezt a feladatot különben a hétszemélyes táblára lehetne ruházni. Megvitatandó továbbá: nem kellene-e egyes parancsfajtákat eltörölni?

2. Azt, hogy a curia ne törvényszakokban, hanem folyamatosan ítélkezzék közölni fogjuk a curiával; de a kancelláriának meg kell jegyeznie, hogy törvényszünet idején sem feleket perfelvételre vagy a per folytatására idézni, sem ítéleteket kihirdetni nem lehet. Mindkettő ugyanis azt vonná maga után, hogy az ítélet végrehajtásánál az elmarasztalt fél oppositióval élne, ami az ítélet érvényesítését meghiúsítaná, s a pernyertes fél a törvény szerint új, oppositionalis pert kényszerülne indítani, ami az igazságszolgáltatásnak szándékolt meggyorsítása helyett annak lassítását eredményezné.[36] Ennek ellenére a curiának Felséged

[34] Az aug. 2-i kézjegy: *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15236. A császár említett szóbeli utasításának tartalmáról nem találtunk feljegyzést. A fentieket a *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15233. iratból s a kancellár 1785. aug. 5. kelt előterjesztéséből vettük, melyről az alábbiakban lesz szó.

[35] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15237. (A német nyelvű előterjesztésben a kancellária még sok latin kifejezést használ.)

[36] Az elmondottak magyarázatát munkánk harmadik részében a peres eljárás ismertetésénél, a „táblai per" perorvoslati szakának leírásában adjuk.

szándéka szerinti állandó ülésezése megvalósítható, oly módon, hogy a kir. tábla [mely vegyes fokú fórum] törvényszünet idején csak fellebbezett pereket revideálna, s hozott ítéleteit a következő törvényszakban hirdetné ki; az első fokon felveendő pereket szintén a törvényszakok alatt tárgyalná.

3. A hétszemélyes táblának a bíróságok, börtönök s a gyámügy feletti felügyelete közöltetni fog a curiával, de a kancellária véleménye szerint a [tallósi, illetőleg szegedi] fenyítőház és dologház felügyelete a helytartótanácsot illetné, a hétszemélyes tábla szerepének az ilyen büntetés kiszabására kellene korlátozódnia. A gyámügyről jelenleg a megyék, illetőleg városok gondoskodnak, s a helytartótanácsnak tesznek jelentést. Minthogy azonban Felséged úgy rendelte, hogy a gyámügyi kimutatások ezután a hétszemélyes táblához küldessenek be, ez el fog rendeltetni a megyéknek és városoknak. De szükséges volna, hogy a helytartótanács és a hétszemélyes tábla előzetesen (bizottságilag) megtárgyalja, hogyan készüljenek e kimutatások (tabellák), hogy belőlük megbízható tájékoztatást lehessen kapni arra nézve: teljesítik-e a gyámok s milyen mértékben teljesítik a kötelességüket, gondoskodnak-e az árvák neveltetéséről és vagyonáról?

4. A hétszemélyes tábla bírói létszáma eddig 19 főből állott, s az ítélet érvényességéhez az 1723: 24. tc. értelmében az ítélethozatalnál az elnökkel együtt 11 tag jelenléte szükséges, egyébként az ítélet semmis. Felséged ugyan úgy nyilatkozott, hogy a jelenlegi szervezés során a hétszemélyes táblán semmi lényeges változtatást nem akar eszközölni, de ha mégis a septemvirek létszámának csökkentésére kerülne sor, úgy számukat az elnökkel együtt legalább 15 főben kellene megállapítani, hogy az üléseken a fenti 11 létszám mindig meglegyen, figyelembe véve a betegségeket és egyéb előadódó körülményeket. Ez annál inkább szükséges, minthogy e fórum most új, eddig nem volt agendákkal is meg fog terheltetni. A 15 fő közül 13 assessor referálna, további 1 főnek ország bárójának (baro regni) kellene lennie, aki a referálás alól [mint elnökhelyettes] fel volna mentve.[37] Ez eddig is mindig így történt, a rendes elnök távollétében a hétszemélyes táblán egy baro regni elnökölt, mely szakadatlan gyakorlat törvényerejűvé vált, „consuetudine et continua praxi legem supplente."

5. A királyi táblán az ítélet érvényességéhez az elnökkel együtt a tábla 9 tagjának jelenléte szükséges. Jelenleg a kir. táblának a személynökkel mint elnökkel együtt 18 tagja van. Minthogy a kir. tábla első fokú fórum is, a bírák számát az elnökön kívül legalább 16 főben kellene megállapítani. A két tanácsra osztás nem látszik szükségesnek, minthogy a bevezetendő állandó ülésezéssel e tábla oly sok pert tudna feldolgozni, amennyi a — Felséged szándéka szerint más ügyeket is intéző — hétszemélyes tábla foglalkoztatásához szükséges. De ha Felséged ragaszkodnék a kir. tábla két tanácsra osztásához, úgy a bírák számát legalább 24-

[37] Ország bárói (barones regni) korszakunkban a következők: a nádor, az országbíró, a horvát bán, a tárnokmester; továbbá a kir. fólovászmester, főkamarásmester, főasztalnokmester, főpohárnokmester, főajtónállómester és a főudvarmester. A 4 első rangsora rögzített volt, a többié az anszienitástól függött. Az utóbbiak magyar elnevezése nem mindig ugyanaz, eltérő szóhasználat is előfordul (pl. főasztalnokmester helyett főétekfogó mester, főpohárnokmester helyett főpincemester). Latin elnevezésük állandó: agazonum-, cubiculariorum-, dapiferorum-, pincernarum-, janitorum regalium magister, curiae regiae magister. Az ország bárói hoz számították továbbá a 2 koronaőrt, a magyar nemes testőrség kapitányát és a pozsonyi grófot. *Sematizmusok.*

ben kellene megállapítani, minthogy a fentiek szerint itt, ad legale judicium ferendum, 9 tagnak kell jelen lennie, s betegségre és más esetekre is — mint kiküldetések helyszíni szemlére, ítélet végrehajtására — számítani kell.

Az utóbbival kapcsolatban felvethető volna, hogy a kir. tábla ítéleteit [az itt indult perek esetében] nem kellene ennek a táblának tagjai által végrehajtatni, ahogyan ez a kir. táblára fellebbezett perekkel ma is történik, melyeket a tábla az első fokon eljárt alsóbb bíróságnak küld le végrehajtás végett. De az első fokon a kir. táblán indult perekkel kapcsolatban az 1729: 34. tc. utasítása egészen világos, hogy ad executionem sententiae egy kebelbeli tagot kell a tábláról kiküldeni. Ennek oka az, hogy a kiküldendő bíró, aki az ítélethozatalban részt vett, jól ismeri az ítélet igazi értelmét, így azt végrehajtani is a legjobban tudja. Ha viszont az ítélet végrehajtása másra bízatnék, előfordulhatna, hogy ez az ítéletet nem annak valódi értelme szerint hajtaná végre, ami alkalmat adna a pervesztesnek, hogy az executiót oppositióval akadályozza meg, s így a győztes fél a megítélt jószágot nem veheti birtokába, hanem új perre kényszerül, ami éppen szemben áll Felségednek az igazságszolgáltatás gyorsítására irányuló üdvös szándékával.[38]

A kancelláriának továbbá fel kell hívnia a figyelmet arra, hogy a nádor vagy kir. helytartó s az országbíró szokta a maga vices gerensét kinevezni s Felségednek jóváhagyás végett jelenteni; ugyanezt teszi a hercegprímás is, akinek 2 assessora ül a kir. táblán, mely előjogot nekik Felséged kétségtelenül továbbra is meg fog hagyni. Bizonyára utasítást kapnak majd, hogy csak olyan személyeket válasszanak ki s terjesszenek Felséged elé, akik Felséged szándékának megfelelően pereket referálni tudnak. — A kir. táblának tagja továbbá 2 tábla-báró (barones tabulae), akik közül a rangidős elnököl a kir. személynök távollétében. Van 2 táblai főpap (praelati tabulae) is, s nem látszik aggály azzal szemben, hogy ez állások a kir. táblán továbbra is meghagyassanak. De mind a négyüknek részt kellene venni a referálásban. Megjegyzendő, hogy az 1559: 38. tc. értelmében a tábla ítélkezésében 2—2, vagy legalább 1—1 praelatusnak és bárónak mindig részt kell vennie, nehogy valaki azt a kifogást tehesse, hogy a bíróság — praelatusok és bárók hiányában — nem volt teljes, s ezen a címen a hozott ítéletet érvényteleníttethesse.

6. Minthogy az ítélőmesterek [ti. a nádor-helytartó s az országbíró ítélőmesterei] principálisaik nevében a felek számára bírói parancsokat adnak ki, s principálisaik betegsége vagy távolléte esetén őket helyettesíteniük kell, ezért jelenlegi hatáskörükkel és elnevezésükkel annál inkább meghagyandók volnának, minthogy a kancellária ezután bírói parancsokat nem fog kiadni. Különben is megmaradásuk Felséged szándékával nem áll ellentétben.

7. A curián alkalmazandó titkárok, protocollisták és az irodai (segédhivatali) személyzet szükséges létszáma felől meg kell kérdezni a kir. táblát.

8. A patvaristáknak és auscultansoknak a táblai ülésekből való kizárását illetően megjegyzendő, hogy a tanácskozó helyiségekbe eddig sem engedtek be olyan

[38] Az előterjesztésnek, mely összefűzött megszámozatlan ívekből és lapokból áll, szövege itt megcsonkult, egy ív vagy egy lap nyilvánvalóan hiányzik: a fentieket tartalmazó ív alján a mondat félbemaradt, s a következő ív szintén csonka mondattal kezdődik.

joggyakornokot, aki nem volt kir. táblai jurátus.[39] S minthogy a curia átszervezése az országban úgyis nagy feltűnést fog kelteni, a jurátusoknak a táblai ülésekből való eltávolítására az volna mondható, hogy a nemes ifjúságtól el akarják venni a gyakorlati jogi kiképzés lehetőségét. Ezért az erre vonatkozó legfelső rendelkezés arra korlátozódhatnék, hogy csak azok a jurátusok engedendők be a táblai ülésekre, akiknek titoktartásáért principálisuk [az ítélőmester, assessor akinek oldala mellé felesküdtek] kezességet vállal, s akik megfelelő képességűek is.

9. Az új rendbe belehelyezkedni nem tudó vagy nem kívánó s perek referálására nem alkalmas bírák elbocsátására irányuló legfelsőbb akarat közöltetni fog az országbíróval és a kir. személynökkel [nádor nem létében a két tábla elnökeivel]. De a kancellária reméli, hogy Felséged kegyes lesz azokhoz, akik eddig a két táblán serény munkájukkal érdemeket szereztek, s koruk vagy egészségi állapotuk miatt a referálás terhét tovább nem vállalhatják. Ezt, legfelső jóváhagyás esetén, egyidejűleg [a fenti közlésben] kifejezésre kellene juttatni a két tábla elnökei előtt.

10. A két tábla bíráinak fizetésére vonatkozó rendelkezést közölni fogjuk a curiával. A hétszemélyes tábla bíráit, mint valóságos tanácsosokat, a helytartótanács tanácsosaival kellene azonos rangba és jellegbe helyezni. [A kancellária itt szemlátomást a saját rangját félti, azért javasolja a hétszemélyes tábla bíráinak József elképzelésénél lejjebb, a helytartótanácsi consiliariusokkal azonos fokozatba sorolását.]

11. Ami a büntető eljárást s az ily pereknek a vármegyéktől a kerületi táblákhoz való fellebbezését illeti, megjegyzi a kancellária, hogy a kerületi táblák csak elsőfokú fórumok, az ott tárgyalt ügyek via appellatae a curia elé kerülnek, éppen úgy, mint a megyei sedriákon intézett perek. A megyén halálos ítélettel végződött pereket tehát a királyi biztosok, ha az elítélteknek kegyelmet adni aggályosnak találnák,[40] a curiához kellene hogy pro revisione átküldjék. Ilyen eset ritkán fordulna elő, így a curia munkája ez által csak jelentéktelenül növekednék. S ha a halálos ítéletet a curia is megerősítené, ezekre az esetekre nézve a kegyelmezési jogot a hétszemélyes tábla elnökére kellene ruházni, éspedig a nemesek ügyeiben is. A kancelláriára ezek szerint büntető per többé nem jönne fel.

12. Hogy a változások gyorsan kivitelezhetők, minthogy ideiglenes cím alatt történnének, országgyűlés által leendő megerősítésükig, ez szintén közöltetni fog a curiával. Ha tehát Felséged a reformok bevezetésének itt előadott tervezetét jóváhagyja, úgy a kancellária a szükséges leiratokat azonnal elkészíti, s Felségednek aláírás végett bemutatja. S minthogy a curiának a maga jövőbeli szervezetére és személyzetére nézve javaslatot kell előterjesztenie, szükségesnek látszik, hogy azt, elkészítése után, az országbíró és a personalis személyesen hozza Bécsbe, hogy velük az újjászervezés mielőbbi végrehajtása érdekében még szükséges dolgokat teljesen tisztázni lehessen.

[39] A kancellária félreérti, vagy nem akarja megérteni a császárt. Patvarista nálunk valóban a jurátusi fok alatt álló, kezdő joggyakornokot jelentett, akik nem lehettek jelen a kir. tábla ülésein. József viszont a patvarista szót használva, általában a joggyakornokokra, illetőleg éppen a jurátusokra gondolt, azokat akarta eltávolítani a curiáról.

[40] Az uralkodó által a régi megyei szervezet lebontása után kinevezett kerületi főispánok ugyanis mint királyi biztosok, nem nemesek büntető pereiben kegyelmezési jogot kaptak.

A kancellária fenti előterjesztése, mint előrebocsátottuk, a császár heves ingerültségét váltotta ki. Az előterjesztés üres bal hasábjára írt megjegyzései s a felvetett kérdések mellé jegyzett döntései mutatják a teljes meg nem értést a kancellária — tradíciókban gyökerező — felfogásával szemben, melyet ő csak a kitűzött célhoz vezető út lassítására jó akadékoskodásnak tud felfogni. A megjegyzések különben azt is feltárják, milyen alapos ismeretei voltak Józsefnek az egykorú magyar jogról, mily világosan látta e feudális jogrend súlyos igazságtalanságait és elmaradottságát, s hogy az egykorú magyar vezetőréteg elégültségével szemben mily szenvedélyesen gyűlölte „a régi slendrián"-t, s mennyire nem ismert korlátokat abban, hogy az ésszerűtlennek és igazságtalannak talált ősi intézményeket a saját uralkodói akaratából azonnal eltörölje. A széljegyzetek József szarkasztikus egyéniségét is megmutatják, különösen ott, ahol megvetését éreztetik a régi típusú, a modern állami fegyelembe még bele nem tört birtokos nemesi hivatalnok-réteggel szemben, mely valóban egészen más volt, mint amit a császár az állami alkalmazottak magatartásáról szóló, előbb említett rendeletében, a felvilágosult abszolutizmus államrezonja szemszögéből, példaképül előírt.

Az előterjesztés pontjaihoz fűzött, azokkal párhuzamosan sorszámozott megjegyzéseket, szintén a szükséges részletességgel kivonatolva s a legjellemzőbb szövegrészeket eredetiben is adva, az alábbiakban közöljük:

Ad 1. Ha a király a saját kancelláriájától elveszi a bírói parancsok kiadásának jogát, még inkább megszűnnek mostantól kezdve mindazok a bírói parancsok, melyeket eddig az ún. országos nagybírák adtak ki. Az ilyenféle rendelkezések kibocsátásának jogát a rendes igazságszolgáltatási hatóságokra kell ruházni.

Ad 2. Szégyellnem kellene magamat [folytatódnak az élesedő hangú megjegyzések] ha ilyen fontos és csak az igazságszolgáltatás javítását célzó változásnál olyan nyomorult kifogásokat, mint az itt felhozottak, melyek csupán elkorhadt s eredeti rendeltetésüknek már meg nem felelő látszat-törvényekre és jogszokásokra vonatkoznak, elfogadnék. [A császár saját szavaival] „Müsste Ich mich schämen bey einer solchen Haupt- und bloss zum Besten der Justiz treffenden Abänderung und Verbesserung wie diese ist, solchen elenden Ausflüchten, wie hier angeführt werden, und die sich bloss auf die zum Schein noch beyzubehaltende, schon verrostete Formalitäts Gesetze und Gewohnheiten beziehen, auch gar nicht mehr nach dem Sinne, nach dem sie gemacht worden, anwendbar sind, beyzupflichten; dadurch müsste die ganze Einrichtung als schwach und lächerlich sich darstellen." A törvényszünetben hozott ítéletet csak azért tekintették eddig törvénytelennek, mert „az assessor urak a táblákon alig tudják kivárni a napot és órát, amikor hazautazhatnak". S a feleknek elég bizonyítékuk van arra, hogy e fórumokon azelőtt protekcióval és vesztegetéssel el lehetett intézni, hogy a bírák nagyobb részének elutazása után csak a már megnyert bírák maradjanak vissza a törvény által előírt számban, akik azután a helyzetet kimódoló fél számára előnyös ítéletet hoztak. Ez azonban állandó, folyamatos ítélkezés mellett — ahogy ezután lesz — többé nem fordulhat elő. Ezért azt is közhírré kell tenni, hogy minden törvényszünet eltöröltetik, ebből eredő oppositionalis per tehát többé el nem fogadható, s a perfelvételre vagy a per folytatására idézett, de meg nem jelenő felek ellen makacsság címén ítélet fog hozatni.

Ad 3. A fenyítőházzal kapcsolatban már megállapítottam azt, ami e pontból a helytartótanácsra vonatkozik. Ami a gyámügyeket illeti, ezek az igazságszolgálta-

tás egyik főrészének (Haupttheil) tekintendők, ezért kizárólag a bíróságok által kell intéztetniük.

Ad 4. A hétszemélyes tábla bíráinak számát 10 referensben, 1 első tanácsosban aki nem referál, s az elnökben, összesen 12 főben állapítom meg. Ezáltal elérhető, hogy ha egy-egy bíró távol van is, a létszám mégis elég legyen, ha ugyan az ítélethozatalhoz szükséges 9-es létszám, a kir. táblához hasonlóan, a hétszemélyes táblán is nem fog érvényesnek nyilváníttatni. De ha ez nem történik is meg, több tanácsos betegsége esetén a hétszemélyes tábla úgy segíthet magán, hogy az előírt létszám kiegészítéséhez a kellő számú tanácsost a kir. tábláról hívja át helyettesítésre; de csak olyanokat, akik a tárgyalásra kerülő ügy kir. táblai ítéletének meghozatalában nem vettek részt. — Egy baro regni első tanácsossá kinevezése, e méltóságok jelenlegi személyi viszonyai mellett, amikor közülük egyesek fontosabb állásokra vannak kiszemelve, mások pedig csak főasztalnok-, főajtónálló- és főpincemesterségre alkalmasak, nem valósítható meg. Az előterjesztésnek e pontját befejező szólásforma viszont, hogy consuetudo et continua praxis legem supplent, hogy a szokás és az állandó gyakorlat a törvényt pótolja, jó németséggel azt jelenti: üljünk tovább a régi kacatok közt, s ne vegyük magunknak a fáradságot, hogy magunkat abból kirántsuk. Én ezt semmiképpen el nem fogadhatom. [Szószerint] „. . . ist auf gut Deutsch: bleiben wir im vorigen Pfifferling sitzen, und geben wir uns nicht einmal die Mühe uns aus selbem zu ziehen. Ich kann selben also unmöglich für giltig annehmen."

Ad 5. Ez feltétlenül így marad: a kir. táblát két tanácsra (Senat) kell osztani, amihez 18 tanácsost állapítok meg; elnök a kir. személynök, s lesz egy alelnök vagy rangidős tanácsos, aki a második tanácsban elnököl. Mindezeket én nevezem ki. Ha a nádor vagy kir. helytartó, az országbíró s a hercegprímás — az előbbi a vices gerensét, a többiek a maguk assessorait —[41] mint eddig, ezután is ki akarják nevezni, én ezen előjogukat nem szüntetem meg, mert ezáltal csak a bírák száma szaporodik az igazságszolgáltatás javára, de ezeket a személyeket ex propriis nekik kell eltartaniuk, mert azok, akiket nem én nevezek ki, tőlem fizetést nem kaphatnak. A papok a maguk papi hivatalába valók, számukat a papi hivatalok szükségletei szerint kell megállapítani, de a bíróságokon ezután semmi keresnivalójuk nincs. Háromszáz évvel ezelőtt az ide vonatkozó törvény szavait másképpen gondolhatták; akkor csak ők tudtak olvasni és írni, akkor tehát jelenlétük a bíróságokon szükséges volt, de ez ma már nem így van.

Ad 6. Az ítélőmesteri tisztség és elnevezés egyidejűleg megszűnik, s amit eddig ők kiadványoztak, azt ezután a curia nevében kell kiadni, ezért az ítélőmestereknek a hivatalos pecséteket vissza kell szolgáltatniuk.[42]

Ad 7. Az alkalmazandó segédhivatali személyzet száma a két tábla elnökeinek ide, Bécsbe felhívása útján volna a legjobban megállapítható. Azt azonban már előre is el lehetne intézni, hogy — mivel a curia épületében több helyre lesz szük-

[41] Elírás, helyesen: az előbbiek a maguk vices gerensét és ítélőmesterét, az utóbbi a maga két assessorát.

[42] A kiadványozásról mondottaknál József a nádori és az országbírói ítélőmesterre gondol, akik a nádor, illetőleg az országbíró hiteles pecsétjének párját bírták, s e pecsétek alatt parancsokat és közhitelű kiadványokat adtak ki, hiteleshelyi tevékenységet folytattak. (A personalis két ítélőmesterének pecsétje nem volt, ezek az említett kiadványfajták elkészítésében a személynöki hivatalon belül működtek közre.)

ség — az ott lakó kir ügyigazgató onnan a következő Szent Mihály napkor elköltözzék, s az ő tágas lakása iroda vagy irattár számára fenn legyen tartva.[43]

Ad 8. Nem tudom ésszel felfogni, hogy lehet olyan jelentéktelen, féktelen fiatalemberekre, mint a legtöbb jurátus, akik csak szanaszét az utcákon és a kocsmákban teremtettézni tudnak, figyelemmel lenni, s aggódni azon, hogy majd az egész ország keserű fájdalmat érez, ha ezek gyakorlatra az olyan alsó fórumokhoz utasíttatnak, mint a megyei bíróságok, ahol a perek indulnak, s nem maradhatnak tovább ott, ahol a perek felülvizsgálatra kerülnek. [Az eredeti szerint] „Wie man auf so unbedeutende junge, zügellose Leute, wie die mehresten Jurati sind, welche nur auf den Gassen und in Wirtshäusern herumteremtetiren, eine Rücksicht nehmen und besorgen kann, dass das ganze Land einen bittern Schmerz empfinden würde, wenn man sie zu Erlernung der Praxis an die ersten Instanzen und Comitats—Judicia, wo die Prozesse instruirt werden, wiese, und sie nicht da, wo sie nur revidirt werden, beliesse, übersteigt meine Begriffe." Ezért az, amit a jurátusoknak a curiáról való kizárásáról előírtam, feltétlenül megmarad, mert a kancellária javaslata szerinti módon a hallgatni tudó jurátustól a hallgatni nem tudót a legélesebb szem is aligha tudná megkülönböztetni, s a curia, mint eddig, birkaakolhoz maradna hasonló (wie bisher, noch weiters einem Schaafstalle ähnlich bliebe), ahol az iskolából frissen kikerült fiatalemberek a legjobb s legtapasztaltabb bírákat kritizálják, róluk vicceket faragnak, s ez által őket az ítélethozatalnál állásfoglalásukban akadályozzák, ezek a fiatalok pedig csak elbizakodottságot és vakmerőséget tanulnak (diese junge Leute aber zu Vermessenheit und Eigendünkel allein und recht geflissentlich angeleitet werden).

Ad 9. Javítások és jónak felismert változtatások megszűnnek jók lenni, ha személyek iránti figyelmességből vagy gyűlöletből vezettetnek be, vagy akár csak módosíttatnak is. Én sem ezt, sem azt senki iránt nem érzem. Én meg vagyok győződve, hogy rendszerem jó és égbekiáltó módon szükséges. Ezért az, aki annak megvalósításához és továbbfejlesztéséhez alkalmas, az nekem megfelel, aki viszont nem alkalmas, maga megértheti, miért nem fog megmaradni az állásában. S az, hogy az állam, melyet éveken át szolgáltak, helyesebben megkárosítottak amiért fizetést húztak, nekik még nyugdíjat is adjon, az olyan méltánytalanság volna, amit nem lehet kívánni attól, aki egyedül felelős az állam jövedelmeinek beosztásáért. [Mint a császár mondja] „Ich bin überzeugt von dem Guten und von der himmelschreienden Nothwendigkeit meiner Einrichtung. Wer sich also vom Judex Curiae an und so weiters zu deren Einführung und Fortzetzung schickt, ist mir angenehm, der sich dazu aber nicht schickt, der mag sich selbst vorbescheiden, warum er nicht beybehalten wird. Denn dass der Staat die Anerkänntnis ihrer Unfähigkeit, nachdem sie ihm mehrere Jahre hiermit gedient, oder vielmehr zu sagen, geschadet und Besoldungen dafür gezogen haben, auch niemals pensionsfähig waren, noch theuer erkaufen soll, scheint laessio enormis, und von dem nicht zu verantworten, dem die Verwaltung der Staatseinkünfte allein anvertraut ist."

Ad 10. A kir. tábla assessorai ugyanazt a rangot és címet kapják, mint a helytartótanács tanácsosai, a hétszemélyes tábla tanácsosai azonban — mint a leg-

[43] Úgy látszik, a császár itt megfeledkezett arról, hogy a curia Budára költözését már elrendelte, a curia pesti épületében tehát, melyet az egyetemnek szánt, bírósági irodára vagy irattárra nem lesz szükség.

felső bíróság tagjai — a helytartótanács és a kir. tábla tanácsosait rangban megelőzik, s a legutóbb kinevezett udvari tanácsosokkal kerülnek egy rangba.

Ad 11. Ez a pont teljesen szem elől téveszti rendelkezésem értelmét. Én ezáltal az egész parasztságnak, melynek bizonyos büntető ügyekben nincs fellebbezési lehetősége, ez utóbbit akartam megadni, és pedig egy szervezett és érdektelen fórumhoz való fellebbezés lehetőségét, amilyen a kerületi tábla. Ennek meg is kell történnie, anélkül, hogy a királyi biztosok ebbe bevonódnának, kivéve azokat az eseteket, melyeket azelőtt a kancelláriához kellett felvinni.[44] A nemesek büntető pereiben továbbra is a curia fog ítélkezni „ausgenommen in causis, die Ich an mich ex ratione Status avociren würde".[45]

Ad 12. A kancelláriának igaza van abban, hogy az országbíró és a személynök egy-két assessorral, akiket majd magukkal akarnak hozni, de különösen Skerlecz Miklós, akit én a hétszemélyes táblához szándékozom alkalmazni, azonnal ide hivassanak, hogy velük együtt itt az egész terv és a személyi státus lényegében megállapítást nyerjen. Annak alapján azután már csak egy kir. rescriptumot kell a curiához leküldeni, aminek a szent-istváni törvényszak legutolsó ülésén kell kihirdettetnie. E leiratban elő kell adni az igazságszolgáltatás javítását célzó rendelkezésem legnyomósabb okait, s közölni kell, hogy a rendelkezés alapelvei eldöntöttnek tekintendők, s nem kívánjuk a curia véleményét hallani sem az ügy lényegéről, sem annak mikéntjéről; sőt ha a curia e tárgyban felterjesztést tenne, az el sem fogadtatnék. Végül közölni kell a leiratban a kiszabott időpontot, nevezetesen, hogy a két tábla átszervezése 1786. január 1-én lép életbe, s ettől kezdve mindkét tábla folyamatos üléseket fog tartani.

A fentiekről (körrendelet útján) tájékoztatni kell a vármegyéket és városokat — fejeződik be II. Józsefnek a kancellária előterjesztésére tett (datálatlan) rájegyzése — s még egyszer meghagyja a kancelláriának, hogy most a két tábla szervezeti és személyzeti ügyeivel foglalkozzék, s hogy az említett királyi leirat és körrendelet fogalmazványát elkészítve, azt neki jóváhagyás végett bemutassa.

Az eddigi, pontokba foglalt hosszú rájegyzés után Józsefnek még egy, szintén datálatlan rövid megjegyzése következik, melyben a kancellária előterjesztésének fentebb idézett bevezetésére utal. Kioktatja a kancelláriát, hogy a „meg nem zavarandó" állapotok alatt csak a törvények és az örökösödési jog értendő, s megjegyzése semmiképpen nem magyarázható úgy, hogy a visszaéléseket, a halogató és pontatlan ügyintézést s a jelen időkhöz már nem illő módszereket nem lehetne, sőt nem kellene megváltoztatni. — Szószerint: „Nur muss Ich die Kanzley noch in dem belehren, dass unter dem Wort der *nicht Beirrung der Haupt-Verfassung Hungarns*[46] nur die Gesetze selbst und die Successions-Ordnung zu verstehen sind, nicht aber und auf keine Art solches dahin ausgedeutet werde, dass die Missbrauche, die Verzögerungen und die Unrichtigkeit in der Ausübung, dann die für itzige Zeiten gar nicht mehr passende Modalitäten, nachdem man bessere

[44] Ti. a nem nemesek kegyelmi ügyeit. Erről bővebben, a hatáskörök összefoglalásánál.

[45] Ti. a felségsértés címén indult pereket, melyekben az ítélkezés az 1715: 7. tc. értelmében is a királynak volt fenntartva, amit akár személyesen, akár bíróság delegálása útján gyakorolhatott. A tc. csak magyar bírák kiküldését s Magyarországon belül a magyar törvények szerinti ítélkezést kötötte ki.

[46] A fenti szavakat a császár húzta alá.

erkannt hat, nicht sollten, könnten und müssten abgeändert werden." Az idézett szöveghez azt fűzi még hozzá, szintén alapelvként, hogy a hétszemélyes tábla hatáskörét nem akarja Erdélyre is kiterjeszteni.

A fentiekben részletesen ismertettük a császárnak a kancellárhoz intézett kézjegyét, a kancellária ehhez kapcsolódó előterjesztését s az uralkodónak erre rávezetett megjegyzéseit. Az iratokat munkánkban ritkán alkalmazott részletességgel, bő idézetekkel, sőt átvett hosszabb szövegrészekkel közöltük. Ezt nemcsak azért tettük, mert az iratok a curia József-féle reformjának létrejöttét életszerű közelségbe hozzák, s mert — mint látni fogjuk — a nemsokára végrehajtott reformok lényege már bennük foglaltatik, hanem azért is, mert a császár gondolkodását páratlan élességgel világítják meg. A curiai, kir. személynöki és kancelláriai levéltárnak a tárggyal kapcsolatban átnézett nagyszámú aktája közt nem találtunk másikat, mely II. Józsefnek a magyar jogszolgáltatásról való felfogását, sőt annál magasabb síkon uralkodói koncepcióját és emberi egyéniségét ilyen komprimáltan s ilyen élesen mutatná meg. A más iratokban egyesével előforduló jellemző megjegyzések, jellegzetes intézkedések helyett itt összefüggő gondolatsort, a fentiekről teljes képet kapunk, mely jogtörténeti vonatkozásain túl a korszak általános történetéhez s a „józsefi szisztéma" értékeléséhez is figyelemre méltó adalékul szolgálhat.

Az itt tárgyalt akta különben a reformhoz vezető útnak még egy lépcsőfokát örökítette meg: tartalmazza azoknak az — 1785. augusztus 8-án kelt — leiratoknak a fogalmazványát is, melyekkel a kancellária gr. Csáky János országbírót, Végh Péter kir. személynököt és Skerlecz Miklós helytartótanácsi consiliariust Bécsbe hívta. Az országbíróhoz és a személynökhöz intézett leiratok szerint a király az igazságszolgáltatás meggyorsítása céljából a curia megfelelő szervezetének kidolgozását s a változásoknak a jövő év elején leendő bevezetését keményen elhatározta („firmiter decrevit"). Ezért a címzett — legfelsőbb parancsra — a tábla (ti. a vezetése alatt álló hétszemélyes, illetőleg királyi tábla) egy-két assessorát maga mellé véve, azonnal jöjjön Bécsbe a fenti tárgy megbeszélése végett, hogy az értekezlet eredményeként kidolgozandó elaborátum mielőbb a király jóváhagyása elé legyen terjeszthető. — A leiratokat keresztezte az országbíró levele, ki a készülő tárgyalásokról értesülve, magát azokból, mint a régi világ híve, kivonni akarta. Az uralkodó azonban Csáky mentségeit nem fogadta el, s utasítására a kancellária augusztus 11-én újabb kemény felszólítást intézett a nevezetthez: haladéktalan utazását rendelte el.[47]

Az említett személyek meg is jelentek Bécsben a császár akarata szerint, aki a tárgyalások menetének meghatározására augusztus 19-én a kancellárnak újabb kézjegyet küldött, s abban további „alapelveit" ismertette, további eldöntendő kérdéseket vetett fel. A kézjegy tartalmából csak azokat a pontokat emeljük ki, melyek még ez évben, a legnagyobb jelentőségű reformok kivitelezésekor megvalósultak; a többit, melyek csupán tervek maradtak, vagy a következő évek programjába kerültek át, itt röviden foglaljuk össze. Az első pontok leszögezik,

[47] Józsefnek a kancellária előterjesztésére rájegyzett, fentebb ismertetett észrevételei s az itt tárgyalt leiratok *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15237. — József megjegyzései közül néhányat a kancellária előterjesztésének ismertetése nélkül, tehát az eseménysorozatba bele nem illesztve, mint a császár egyéniségének jellemzésére felhasznált példákat, *Marczali* is idéz (magyarul): Magyarország II. József korában III. 120—122.

hogy polgári perben mindenki számára három fórumnak kell lennie: első fokú, fellebbezési és felülvizsgálati szervnek, s hogy a két alsóbb bíróság ítéletének egyezése esetén az ügy tovább nem vihető. A következő pontok általánossá teszik az írásbeli pert, rendelkeznek az ítéletek indokolásáról, a perújítás feltételeinek szigorításáról, a különleges fórumok megszüntetéséről, s hangsúlyozzák, hogy a rendes peres út betartása alól semmiféle kiváltság nem mentesíthet. Mindezek olyan elvek, melyek az új osztrák perrendtartásban már megvalósultak, s érvényesítésük a magyar jogszolgáltatás újjászervezésénél a legsürgősebb feladatok közé tartozott.

A további pontok a fenti általános keret kitöltésének módozataival foglalkoznak: a különböző társadalmi osztályok számára megtartandó jelenlegi, illetőleg létesítendő új bíróságokról, ezek hierarchikus beosztásáról s jövőbeli hatásköreikről vetnek fel problémákat, jelölnek meg alternatívákat. Felmerül pl. hogy csak az első fórum különbözzék a felek osztályhelyzete szerint, az appellációs és revíziós fórum viszont mindenki számára azonos legyen, s hogy a háromfokú polgári peres eljárással szemben a büntető perek számára nem elég-e két fokozat? Felvetődik a kérdés, hogy a megyei sedriát kell-e állandó bírósággá fejleszteni, ahol a nemesek legfontosabb polgári pereit s mind a nemesek, mind a parasztok büntető pereit első fokon tárgyalják, a kerületi táblák pedig fellebbezési bíróságokká alakuljanak át, vagy nem volna-e elég kevesebb számú, pl. az egész ország számára összesen 10 első fokú bíróság, melyek közé a kerületi táblákat is be lehetne sorolni még.[48] — Mint látni fogjuk, e kérdések nagyobb része az 1786—1787. évek szervező munkájának lett alapvető problémája, s annak keretében jutott eldöntésre, nekünk azonban itt az 1785. évi reform kialakulását kell bemutatnunk, az ahhoz vezető utat kell végigkísérnünk.

A császár augusztus 19-i kézjegye a felvetett tárgyakra nézve a kancellár véleményét kívánta, arra utasítván őt, hogy válaszának felterjesztése előtt folytasson megbeszélést a Bécsbe érkezett országbíróval, personalissal és Skerlecz tanácsossal. Ezzel kezdődtek el azok a sorozatos tárgyalások, melyek a további hónapokban — a császár irányítása alatt — Bécsben lefolytak, s a készülő reformok anyagát kialakították, majd a kibocsátandó rendelkezéseket formába önteni segítették. A tárgyalások alapjául viszont azok a munkálatok szolgáltak, melyeket a császár megbízásából Skerlecz Miklós helytartótanácsi és Brunsvik József kancelláriai tanácsosok, az anyagot egymás közt megosztva, kidolgoztak.

Előbb Skerlecz műve került megbeszélésre, ki a maga munkáját már a fenti kézjegy kelte után néhány nappal benyújtotta a kancellárnak. A tárgyról készített, a császár által kedvelt módon pontokba foglalt (datálatlan) összeállítása, mely az „Unterthänigstes Elaboratum" egyszerű címet viseli, áttekinti az egész magyar jogszolgáltatás egykorú szervezetét, a hatásköröket s a perek útját a különböző fórumokon át. A tényleges állapot ismertetésén kívül a szöveg javaslatokat is tartalmaz a szervezet új formájára nézve; a curia reorganizálására vonatkozó megjegyzések az utóbbiak keretébe vannak beleillesztve.

Skerlecz művét Eszterházy kancellár 1785. augusztus 25-én kelt előterjesztéssel mutatta be az uralkodónak. József az előterjesztés üres baloldalára, illetőleg a hozzácsatolt lapra jegyezte fel — szokása szerint szintén pontokba foglalva —

[48] A császár szóban forgó kézjegye *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15239.

észrevételeit Skerlecz munkájáról, melyet egészében helyesnek talált, de ahhoz különböző megjegyzéseket fűzött.[49] Utalt egyes, a tárgyra vonatkozó rendeleteire, azokhoz most kiegészítéseket tett, újabb elveket közölt, s kijelölte a további teendőket. Az adott direktívák legfontosabbjaként az osztrák jogszolgáltatás kialakult rendjének a magyar viszonyokhoz való adaptálását jelölte meg. Szavai szerint „die Hauptsache wird aber immer die Adaptirung der hiesigen Gerichtsordnung auf die Hungarische ausmachen", mely törekvését különben eddigi intézkedései is eléggé megmutatták. Megjegyzéseit a kancellárnak adott azzal az utasítással fejezte be, hogy Skerlecz művét mielőbb bizottságilag részletesen vitassák meg. Ehhez természetesen a munkára tett észrevételeinek a szövegben való érvényesítését is hozzá kellett érteni.

A parancsnak megfelelően a „concertatio" sürgősen összejött. Az augusztus 27-én kelt jegyzőkönyv szerint[50] a megbeszélésen a kancellár, id. gr. Eszterházy Ferenc elnökölt, részt vettek továbbá gr. Pálffy Károly és gr. Bánffy György alkancellárok, gr. Csáky János országbíró, Végh Péter personalis, ifj. gr. Eszterházy Ferenc, Nagy József és Brunsvik József kancelláriai tanácsosok, Batta Bálint septemvir és a mű szerzője, Skerlecz Miklós. Az értekezlet az utasítás értelmében a munkát pontról-pontra megvizsgálta, figyelemben tartva mind az elaborátumra tett legfelső észrevételeket, mind a császárnak az augusztus 19-i kézjegyben foglalt alapelveit. A jelenlevők Skerlecz szövegét egészében elfogadták, csak néhány módosítást indítványoztak, s néhány újabb kérdést vetettek fel, illetőleg terjesztettek az uralkodó döntése elé.

A problémák közt szerepelt az úriszék, a mezővárosi bíróság, a sedria s a kerületi tábla hatáskörének végleges megállapítása, valamint a szervezet átalakítása folytán a különböző bíróságokon félbemaradó perek további sorsának rendezése. Az utóbbi tárgynál főleg a kir. táblán felhalmozódott, első fokon ott indult octavalis perek okoztak nehézséget, melyeket — a kir. tábla a tervek szerint tisztán appellációs fórummá alakulván át — a kerületi tábláknak kellett átvenniük. Ez viszont az octavalis perek rendkívül hosszadalmas lefolyása miatt azt a kérdést vetette fel: milyen perszakban levő ügyek maradjanak mégis vissza folytatás és befejezés végett a királyi táblán, s milyen stádiumban levő perek adassanak át valóban a kerületi tábláknak? Tekintettel arra, hogy az ősiségi joggal kapcsolatos tárgyú octavalis perek a feudális magyar jogrendszerben mindig különös gondoskodásban részesültek, a kérdés megoldása, a nemesség várható érzékeny reagálása miatt, alapos megfontolást igényelt. E tárgyon kívül szóba került még az értekezleten a fenyítőháznak a hétszemélyes tábla és a helytartótanács közt megosztott felügyelete, a kerületi táblák száma és illetékességi területe, a bányaperek felülvizsgálata, a szegény sorsú felek bíróság előtti, hivatalból való képviseletének új szabályozása, végül a nádori és báni delegált törvényszékek ügye, melyeket az értekezlet a császár által megszüntetésre ítélt különleges bíróságok közül továbbra is fenntartani kívánt.

A jegyzőkönyvre írt észrevételeiben II. József a bizottság javaslatait általában elfogadta, s a felvetett kérdéseket „legfelsőbb elhatározással" eldöntötte. Így a bányaperek másod- és harmadfokú tárgyalására a curiát jelölte ki, s elren-

[49] Skerlecz elaborátuma s a kancellár előterjesztése a császár megjegyzéseivel együtt *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15241.
[50] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15243.

delte, hogy a kezdeti stádiumban levő octavalis pereket a kir. tábla adja vissza a feleknek, akik ügyüket az illetékes kerületi táblán ismét felvétethetik még. A nádori és báni törvényszékekre vonatkozó javaslat azonban — mint az elképzeléseivel szembenálló indítványok rendszerint — ingerültségét váltotta ki. „Megfoghatatlan, hogy e tárgyban a világosan megadott előírást még mindig kikerülni igyekeznek", utasította rendre az értekezlet résztvevőit, elsősorban talán az általa nem kedvelt öreg kancellárt, s megújította rendelkezését, hogy az egységesítendő szervezetbe bele nem illő minden különleges fórum megszűnik. A megjegyzések egyébként az új magyar jogszolgáltatási szervezet kereteinek tisztázódását, e kérdéscsoport elintézését jelentették, úgy hogy most már József a curia s a kerületi táblák személyzetének kiválasztására s a megfelelő leiratok sürgős elkészítésére adott utasítást. Az ügy siettetésének indokolásául hangsúlyozta, hogy az (1786. január 1-ére kitűzött) átalakulás végrehajtásához szükséges rendeleteket még a folyamatban levő szent-istváni törvényszak alatt kibocsátani kívánja.[51]

A személyi kérdések eldöntése, a bíróságok új státusának megtervezése azonban nagy mértékben függött azoktól a teendőktől, melyeket a szintén újra szabályozandó bírósági ügyvitel és peres eljárás a jövőben meg fog kívánni. E tárgyak kidolgozása Brunsviknak jutott, ki a terjedelmesebb és nehezebb anyagban Skerleczné l lassabban haladt, így vele egyidejűleg csupán munkájának egy részét tudta elkészíteni. A kancellár a hozzá benyújtott kéziratot augusztus 28-án terjesztette a császár elé, addig is, míg az egész mű elkészül, előzetes betekintés végett. József az előterjesztésre írt szokásos széljegyzeteiben megelégedését fejezte ki Brunsvik munkája felett, s elrendelte annak a Bécsben tartózkodó personalissal, Batta septemvirrel és Skerlecz Miklóssal való közlését, olyan utasítással, hogy a nevezettek üljenek össze, s a császár „fő-alapelveit" (Haupt-Grundsätze) szem előtt tartva, segítsék kialakítani a megfelelő szabályzatokat. Brunsvik közben folytassa az anyag feldolgozását, s ahogy azzal elkészül, a további részt is adja át az említett három személynek, akik annak alapján végezzék el a szövegezés munkáját, s a fogalmazványt jóváhagyás végett mutassák be az uralkodónak. A nevezettek ezen kívül készítsenek új ügyvédi rendtartást, s dolgozzanak ki — osztrák mintára (nach dem hiesigen Fuss) — egy Magyarország részére szolgáló váltótörvényt is a kereskedelem előmozdítása céljából.[52]

Míg Brunsvik a maga feladatán, melynek mielőbbi befejezése érdekében a császár őt minden egyéb hivatali munka alól felmentette,[53] sietve tovább dolgozott, ez alatt a reform szétágazó ügyének más teendői is előrehaladtak. A kancellária pl. József utasítása szerint megfogalmazta a magyar jogszolgáltatás „coordinatioja" tárgyában kiadandó királyi leirat első részét (a már megállapított bí-

[51] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15243.

[52] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15242. Itt megjegyezni kívánjuk, hogy József uralkodása alatt sem új ügyvédi rendtartás, sem magyar váltótörvény nem készült. E tárgyakról csupán egyes rendeletek intézkedtek, illetőleg az ügyvédekkel a fentiekben említett általános perrendtartás és bírósági ügyviteli szabályzat egy-egy szövegrésze is foglalkozik, az utóbbi ugyan csak az ügyvédi vizsgával. (Mária Terézia 1769. évi országos ügyvédi rendtartása után 1804-ben készült újabb hasonló jogszabály, mely 1852-ig maradt érvényben.) Viszont jelentős újítás volt Józsefnek az a rendelkezése, hogy a Mária Terézia által bevezetett ügyvédi vizsga kötelező előfeltételévé tette az egyetem vagy az akadémiák jogi tanfolyamának elvégzését, s a bíráktól is hasonló képzettséget kívánt.

[53] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 11654.

rósági szervezetről), s az országbíróval és a personalissal kidolgoztatta a hétszemélyes tábla és a királyi tábla előzetes személyi tervét, mely (a segédhivatali munkát meghatározó ügyviteli szabályzat még el nem készülvén) csupán a bírói státusra terjedhetett ki. Pálffy alkancellár a leirat fogalmazványát szeptember 18-án, az országbíró s a personalis tervezetét szeptember 20-án terjesztette az uralkodó elé.[54]

A császár tetszését sem a leirat, sem a személyi tervek, sem a kancellária kísérő felterjesztései nem nyerték meg. A leirat valóban barokkos szellemű hosszú elmélkedéssel kezdődik a jogszolgáltatás fontosságáról („Quam necessaria sit in omni bene ordinata civitate recta justitiae administratio . . . -), melynek szóvirágai igen eltérnek József rendeleteinek józan, racionális stílusától. Egyébként a leirat Józsefnek a tárgyra vonatkozó — a fentiekben bemutatott — elvei szerint van összeállítva, s elég közel áll ahhoz a szöveghez, ami később valóban kibocsátásra került. Mind ebből, mind a kísérő felterjesztésből jól látható, hogy a kancellária a császárnak az augusztus 27-i concertatio jegyzőkönyvére írt utasításaihoz alkalmazkodni törekedett, s amire még nem kapott elég részletes előírást, vagy ahol az utasítások értelmezésében valami bizonytalanságot érzett, azokat a pontokat ezúttal is aprólékos gonddal összegyűjtötte, kiemelte, s az előterjesztésben legfelső elhatározás alá bocsátotta. A kancellária igyekezete azonban nem elégítette ki az uralkodót, a leiratot nem találta megfelelőnek („Das hier entworffene Rescript finde Ich keinsswegs dem Zweck, noch der Sache angemessen . . . "), szerinte az túl sokat és túl keveset mond. Ezért megjelölte a kifogásolt szövegrészeket, eldöntötte a felvetett kérdéseket (melyek többnyire a curia két táblájának jövőbeli hatáskörére és ügyvitelére vonatkoztak), s elrendelte, hogy a német nyelven készült leirat-fogalmazványt a kellő javításokkal latinra fordítsák, s újból elébe terjesszék.[55]

Nem volt szerencsésebb az országbíró és a personalis személyi terve, illetőleg a velük kapcsolatos előterjesztés sem. Az utóbbiban a kancellária — a két tervet helyesnek találva s átvéve — egyénenkint ismertette az uralkodó előtt a két tábla bírói testületét. Megnevezte azokat, akik hajlott koruk vagy kedvezőtlen egészségi állapotuk miatt az új rendben megnövekedő feladatokat (a folyamatos ülésezést, a septemvirekre is kiterjesztett referensi munkát) már nem vállalhatják, s ezért nyugalomba menni kívánnak, vagy akiknél ez a mondott okoknál fogva indokolt. Megnevezte azokat, akiket az átszervezésnél meg kellene tartani, javaslatokat tett különböző helycserékre, átsorolásokra és előléptetésekre, s a megüresedő, kívülről betöltendő állásokra alkalmas személyeket jelölt meg. Végül a megtartandó személyek fizetésére s a kilépők nyugdíjára nézve tett javaslatokat: a fizetések emelését, személyi pótlékokkal kiegészítését, a nyugdíjaknak jelentős összegekben való megállapítását kérte. Az utóbbinak indokolásául egyes bírák 30 évi vagy ennél is hosszabb szolgálatára hivatkozott.

II. József rájegyzése szerint az előterjesztésből nem tűnik ki az, ami kell, s az anyag így áttekinthetetlen. Elrendeli tehát a tervek tabellákba átdolgozását, pontos személyi adatokkal kiegészítését s a fizetési rovatok üresen hagyását, mert a fizetéseket ő fogja meghatározni. Ezen kívül a segédhivatali személyzetről is

[54] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15246, 15248. Eszterházy betegsége miatt a kancelláriát ekkor Pálffy első alkancellár vezette. Eszterházy kancellár 1785. nov. 7-én meghalt.
[55] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15246.

előzetes tervet kíván, s hasonló terveket készíttet a kerületi táblák egész személyzetéről, hogy látni lehessen: mindez mibe kerül (was das Ganze kosten wird). A kilépőkkel vagy elbocsátandókkal kapcsolatban pedig már itt kijelenti, hogy azok, akik nem folyamatosan, csak törvényszakokban, „egy évből csak 80 napot" dolgoztak, rendes nyugdíjat nem érdemelnek.[56]

József ezúttal is megismételt sürgetésének megfelelni akarván, Pálffy alkancellár szeptember 23-án már előterjesztette a curia s a kerületi táblák újabb személyi tervét, a kívánt módon tabellákba átdolgozva; ugyanekkor bemutatta a császár fentebb említett rendelete szerint latinra fordított s kijavított rescriptumszöveget is, mellyel kapcsolatban, szokás szerint, ismét különböző részletkérdéseket bocsátott döntés alá.[57] Az uralkodó az előterjesztésre írt megjegyzéseiben megadta a kért utasításokat, s végre lezárta az octavalis perek ismételten felmerülő problémáját is. Rendelkezése szerint azok a perek, melyek csak a kereset benyújtásáig jutottak el, vagy még a formális exceptióknál tartanak, a feleknek visszaadandók. Azok viszont, melyekben a vita az actoratus körül folyik, vagy a per már az allegatiók szakaszába jutott, vagy ahol már közbenszóló ítélet történt, a kir. táblán visszahagyandók, s ezeket ott kell tovább folytatni.[58]

A fenti utasításokon kívül az uralkodó a javaslatok felhasználásával kijelölte a curia két táblájának bírói személyzetét, meghatározta a vezetők s a tanácsosok (assessorok) fizetését,[59] s minthogy a kir. táblánál még egy tanácsosi állás üresen maradt, annak betöltésére újabb javaslatot kívánt. Utasítása szerint az illető személynek református vallásúnak kell lennie, József ugyanis türelmi rendeletét a bírói kinevezéseknél is érvényesítette. Végül megújította azt a parancsát, hogy a curia segédhivatali személyzetének előzetes tervét (az ügyviteli szabályzatot be nem várva) már most el kell készíteni, s engedélyezte, hogy e tárgy megbeszélése végett a kancellária az országbírót és a personalist ismét Bécsbe hívja fel.[60]

A császár fenti rendelkezéseivel az érlelődő reform ügye döntő szakaszába lépett. Az eddigi intézkedések a kancellárián belül történtek, vagy az uralkodó által kijelölt személyek szűkebb körén belül maradtak. Most azonban, a kapott instrukciók után, a kancellária elkészítette a közeledő változásokat közhírré tevő királyi rescriptum, az ezzel kapcsolatos egyes leiratok s a curiához intézendő külön rendelkezések szövegét.[61]

[56] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15248.

[57] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15249.

[58] A fentiek magyarázatául ld. munkánk harmadik részében a táblai per három első perszakának leírását. Az adatot annak illusztrálására közöltük, milyen behatóan ismerte a császár az egykorú magyar perjogot.

[59] Ezt a két elnök esetében a kancellária javaslatánál lényegesen kisebb összegben állapította meg. Az előterjesztés az országbíró részére az Oberste Justizstelle elnökéhez hasonlóan 16 000, vagy legalább 14 000 Ft, a personalis részére (személyi pótlékkal együtt) 10 000 Ft évi fizetést kért. József azonban az országbírónak 10 000, a personalisnak 8000 forintot engedélyezett. A kir. tábla alelnökének javasolt 6000 Ft fizetését is csökkentette előbb 4000, majd végül is 5000 forintra. A tanácsosok leendő fizetését (a hétszemélyes táblán 3000, a kir. táblán 2000 Ft) már régebben meghatározta, erre a kancellária sem akkor, sem ez alkalommal nem tett észrevételt, bár az Oberste Justizstelle bírái ennél sokkal többet (évi 4000—7000 forintot) kaptak. *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15147, 15248, 15249, 15896.

[60] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785.: 15249.

[61] Fogalmazatuk *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15249.

Az utóbbiak egyike az országbírónak szólt, azzal a paranccsal, hogy a mellékelt rescriptumot curiai ülésben hirdesse ki, utána a hétszemélyes tábla az ülésezést szüntesse be, s azt csak a következő év elején kezdje újra. A kir. táblának küldött királyi rendelet ennél részletesebb. Ez arra utasította a kir. táblát, hogy a vége felé járó szent-istváni törvényszakot, a következő törvényszünet alatt is ítélkezve, Szent Márton napjáig (november 11) hosszabbítsa meg, akkor a szentmártoni törvényszak első napján a törvényszünet alatt hozott ítéleteket hirdesse ki, s ezzel üléseit az 1785. évre szüntesse be, hogy a tábla személyzete a Budára költözéshez felkészülhessen, s azt le is bonyolíthassa. A curia ítélkezése az ülések berekesztése után csak az 1786. év elején indul meg ismét, amikor az új törvénykezési rend (novus ordo judiciarius) kezdetét fogja venni. A rendelet tehát a régi törvényeknek még egyszer eleget tett annyiban, hogy az ítéletek kihirdetését törvényszakba eső napra tűzte ki, de lényegében már áttörte az idejétmúlt törvényt, mert arra kényszerítette a kir. táblát, hogy — ezúttal először — törvényszüneti időben ítélkezzék.[62]

Maga a rescriptum (a fenti rendelkezésekhez hasonlóan) 1785. szeptember 25-én kelt. Eredeti példányát a kir. curia kapta, másolati példányait viszont a kancellária (részben közvetlenül, részben a helytartótanács útján) minden illetékes magyar hatóságnak megküldte. Ily módon tudatta tehát a királyi bíróságokkal, a vármegyékkel, a szabad kerületekkel s a városokkal, az ország egész lakosságával, hogy a magyar jogszolgáltatás területén rövidesen milyen mélyreható változások történnek. A rendelet ugyanis közölte, hogy az összes magyar bíróság eddigi működését az év végével berekeszti, bejelentette, hogy 1786. január 1-én új rendszer kezdődik, előzetes tájékoztatást nyújtott a létesítendő szervezetről, s a szövegben fel nem sorolt bíróságokat megszűntnek nyilvánította. (Ismétlések elkerülése végett a rescriptumban közölt szervezetet s a megszűnő fórumokat később, az új rend tényleges megvalósulásánál fogjuk ismertetni.)[63]

A szeptember 25-i királyi leirat a reform előkészítésének teendőit a jogszolgáltatási szervezet vonatkozásában lezárta. Most már a munkálatoknak eddig befejezést nem nyert két másik ágazatát — a személyi és ügyviteli problémákat — kellett nyugvópontra juttatni. A fenti intézkedések különben már a személyi kérdéseket is elvileg tisztázták, csupán a kivitelezés teendői voltak hátra, amik a kitűzött időn belül szintén megtörténtek. A personalis megtette a javaslatot a kir. tábla még betöltetlen assessori állására, s azt a császár elfogadta. Ugyanígy elfogadta a hétszemélyes és a kir. tábla subaltern személyzetének keret-tervét is, melyet a Bécsbe hívott országbíró és personalis — kijelölt helyetteseikkel, Brunsvik és Skerlecz tanácsosokkal — s a reform munkájába bevont néhány septemvirrel együtt, az osztrák bíróságok hasonló adatait felhasználva, elkészítettek.[64] A keret jóváhagyása után a nevezettek kidolgozták a hétszemélyes tábla és a királyi tábla teljes (a kinevezendők névsorát is tartalmazó) személyi tervét, s azt

[62] A rendeletnek a kir. táblához beérkezett tisztázata *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 641.

[63] A kir. rescriptumnak a curia számára küldött eredeti példánya *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 1. t. 1. A kerületi tábláknak, vármegyéknek, egyéb érdekelteknek szóló kísérő leiratok *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15249. E kísérő leiratok dátuma szept. 29, ezért néha magát a rescriptumot is 1785. szept. 29. dátummal említik.

[64] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15251, 15896. Az utóbbi akta mellett az Oberste Justizstelle s a bécsi Appellazionsgericht, Landrecht és Landtafel személyi és fizetési keretének kimutatása is (nevek nélkül) megtalálható.

a kancellária október 28-án terjesztette az uralkodó elé,[65] ki a készülő változások minden részletét magának bemutattatta, aprólékosan megvizsgálta, s a döntést minden kérdésben magának tartotta fenn.

A kancellária az előterjesztésben rámutatott, hogy mivel a bányaperek második és harmadfokú tárgyalása a curia két táblájának hatáskörébe fog kerülni, ezek bírói testületét bányaügyi referensekkel kell kiegészíteni, s újból felvetette az átszervezésnél kimaradó bírák nyugdíjának kérdését. József azonban, bár a személyi tervet s az előterjesztést egyébként jóváhagyta, a nyugdíjazást ez alkalommal is elutasította, most még határozottabban kijelentvén, hogy aki csak törvényszakok idején dolgozott, az nyugdíjképesnek nem tekinthető.[66]

A legfelső döntésnek megfelelően a kancellária november 19-én elnöki leiratokban értesítette a státusból kimaradó 8 hétszemélyes táblai és 3 kir. táblai bírót, hogy az uralkodó őket a bíróságok új szabályozásával kapcsolatban eddig viselt állásuktól „benigne ... dispensare dignata est". Nyugdíjról a császár rendelkezése után természetesen nincs szó, csupán két septemvir (gr. Károlyi Antal és gr. Illésházy János) leiratában van homályos utalás arra, hogy a nevezett érdemeire „Őfelsége adandó alkalommal kegyes figyelmet fog fordítani", ami legfeljebb kitüntetés adományozásának szándékát jelenthette.[67] Ezek után elkészültek a curia új bírói és subaltern személyzetének kinevezéséről szóló értesítések is (József ti. az állásban maradó egyéneket is újból kinevezte), s az összes leirat december 5-i kelettel egyszerre került kibocsátásra.[68] S minthogy közben, a fentiekhez kapcsolódva, a kerületi táblák jövőbeli személyzetének kiválogatása is megtörtént, a bíróságok újjászervezésének ez évre kitűzött feladatai befejezésükhöz közeledtek.

A reform előmunkálatainak említett három ágazata közül a perrend és az ügyvitel átállításának előkészületeit kell még tovább kísérnünk, melyeknek eddig csupán kezdeti szakaszával foglalkoztunk. Mint láttuk, ennek a tárgynak kidolgozására Brunsvik kapott megbízást, aki augusztus végéig az anyagnak csak egy részét tudta betekintésre előterjeszteni, a befejezéshez azonban a munkájába bekapcsolt personalis, Skerlecz és Batta segítsége sem bizonyult elegendőnek. Annál kevésbé bizonyulhatott, minthogy az uralkodótól sürgetett „coordinatio"-ra, a magyar jogintézményeknek az Ausztriában már kialakított intézményekkel való összehangolására a munkálatoknak elvileg ugyan ebben az ágazatában volt nagyobb lehetőség, gyakorlatilag viszont itt mutatkozott a legtöbb akadály. A szervezeti és személyzeti kérdésekben ugyanis voltak bizonyos, aránylag könnyen megtalálható analógiák, s voltak a birodalom két részének eltérő viszonyaiból adódó természetes adottságok, melyek pl. a szervezet azonosításának határait eleve megszabták. Az ügyvitel és a perrend az összehangolásra látszólag nagyobb területet nyújtott, viszont itt a két jogrendszer különbségei ellenére valóban létrehozható azonosságok kimunkálása bizonyult nehezebb és időigényesebb feladatnak, amibe az osztrák fél bevonása is szükségessé vált.

Az ügy megoldása végül is bizottsági munkálatok útjára került, amikben Brunsvikon kívül egy kancelláriai tanácsos, a curia néhány Bécsbe rendelt bírája

[65] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15897.
[66] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15897.
[67] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15249.
[68] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15147.

s két osztrák udvari tanácsos vett részt. A császár ugyanis a munka meggyorsítására s az osztrák minták általa hangsúlyozott mértékű érvényesülésének biztosítása végett utasította Sinzendorfot, az alsó-ausztriai Appellazionsgericht s egyben az osztrák jog kodifikációjára kiküldött Compilations Hofcommission elnökét: bizottságának tagjai közül jelöljön ki megfelelő személyeket, akik a coordinatión dolgozó magyar megbízottakkal együttműködjenek. Az utasítás szerint az osztrák és magyar megbízottak együttesen nézzék át az eddig elkészült anyagot, s a továbbiak kidolgozásában hasonló módon járjanak el. Sinzendorf a feladatot Keess és Froidevaux tanácsosokra bízta, s ezt a bizottsági munka kialakítása érdekében közölte a magyar kancelláriával.[69]

A magyar—osztrák vegyes bizottság 1785. október 17-e és 25-e közt, minden nap folyamatosan ülésezve, 8 alkalommal jött össze, s munkájáról november 1-i kelettel közös jegyzőkönyvet készített. Az utóbbi szerint a tanácskozásban a personalis, Brunsvik és Skerlecz, továbbá Nagy kancelláriai tanácsos, Batta septemvir, Vörös és Beniczky, hétszemélyes táblai előléptetésre kijelölt kir. táblai bírák s Keess és Froidevaux vettek részt. A bizottság átvizsgálta az előzetesen latinra fordított 1781. évi osztrák általános perrendtartás (Allgemeine Gerichtsordnung) adaptálásával készült magyar szöveg-tervet, s abban megállapodásra jutva, a munkát a jegyzőkönyvvel együtt a kancelláriának benyújtotta. Ez után két további osztrák jogszabály, az éppen ekkor elkészült bírósági ügyviteli utasítás (Manipulations Instruktion) s a bírósági illetékek szabályzata (Allgemeine Taxordnung), illetőleg a fenti módon latinra fordított s a magyar viszonyokhoz alkalmazott szövegük került tárgyalásra, ami szintén megegyezéssel zárult. A kancellária a három fogalmazványt november 14-én terjesztette az uralkodó elé, aki a terveket néhány kisebb módosítással jóváhagyta, s helyesbített szövegüknek kinyomatását rendelte el.[70]

A szabályzatok — latin elnevezésük Ordo judiciarius, Norma manipulationis és Taxarum ordo lett — november 23-i, azonos dátumot kaptak.[71] Több ezer példányban való kinyomatásuk s a magyar bíróságoknak és törvényhatóságoknak megküldésük, valamint könyvárusi forgalombahozásuk minél szélesebb körben való megismerésüket szolgálta,[72] amire ezen kívül a császár további gondoskodása is kiterjedt. Tartalmuknak a curia munkájában való érvényesülését Brunsviknak és Skerlecznek oda áthelyezésével biztosította, a kerületi táblák átképzésére viszont elrendelte, hogy e táblák elnökei 2—2 bíróval Bécsbe jöjjenek, s az új ügyintézést az ottani bíróságokon gyakorlatilag tanulmányozzák. Végül az alsóbb fórumok s az ügyvédek oktatására Budára küldte Kéler Zsigmond Bécsben működő magyar ügyvédet, hogy az új szabályokat nyilvános előadásokon ismertesse. A császár figyelme még arra is kiterjedt: utasította a hazai jog pro-

[69] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15250, 15252.

[70] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15899, 15900.

[71] A három szabályzat fogalmazványa a *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15899, 15900. A Norma manipulationis s a Taxarum ordo nyomtatott szövege több példányban fennmaradt: *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 2. t. 534 (3) és Nyomt. szabályr. 427. cs. 1. pall. Az Ordo judiciariusnak nyomtatott példányát nem találtuk.

[72] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15901, 16486, 1786: 98, 716. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 2. t. 534 (3), 1786: 5. kf. 4. t. 349. és Tab. reg. 1786: 1. kf. 3. t. 3. A császár az Ordo judiciarius, a Norma manipulationis s a Taxarum ordo kinyomatott szövegét a kir. táblának 40-40 példányban küldette meg.

fesszorát a pesti egyetemen, hogy Kéler előadásait hallgassa meg, s az ott közölt anyagot tanítványainak adja tovább.[73]

A fenti intézkedésekkel a reform előkészületei lezárultak. Ki volt dolgozva a szervezet, melynek József kedvelt kifejezése szerint a „régi slendriánt" fel kellett váltania, megkapták a kinevezést azok a személyek, akiket a császár — akaratának végrehajtására — alkalmasnak vélt, s készen állottak a szabályzatok, melyek szerint az új apparátusnak a munkát hamarosan meg kellett kezdenie. Már csak a parancs hiányzott a gépezet működésének megindítására. Ezt a császár 1785. december 12-i rendelete adta meg, terjedelmes szövegében összefoglalva a reform alapját képező intézkedéseket, melyeknek terve, mint láttuk, az elmúlt hónapokban lépésről-lépésre kialakult, s melyeknek most — e rendelettel — életbeléptetése is megtörtént. A császár megelégedéssel nézhetett vissza az elmúlt fél esztendőre: a reformot megvalósító intézkedéseket, ha nem is ősszel, a szent-istváni törvényszak végén, ahogy eredetileg elképzelte, de még idejében befejezhette ahhoz, hogy a nagy mű — az új rend — a kitűzött időpontban, az 1786. év elején, akarata szerint létrejöjjön.[74]

3. A NOVUS ORDO

A CURIA AZ ÚJ REND IDEJÉN (1786—1790)

II. József 1785. december 12-i rendelete kétségtelenül a legfontosabb volt azoknak a rendelkezéseknek a sorában, melyeket a császár a magyar jogi reform tárgyában kibocsátott. E rendelet a szeptember 25-i leiratban már jelzett intézkedéseket megvalósítva, a magyar jogszolgáltatás alapvető jellegű átalakítását kezdte meg. A rendelet s a hozzá kapcsolódó, azt előkészítő rendelkezések olyan méretű változásokat hoztak, illetőleg indítottak meg, hogy az előállott új helyzet megjelölésére — a rendeletek szövegében alkalmazott szavakkal — joggal vált a „Novus Ordo" elnevezés közhasználatúvá. Az „új rend" első intézkedései 1786. január 1-én, a többiek ugyanez év május 1-én léptek életbe.[75] 1786. január 1-én kezdődött tehát a magyar jogszolgáltatás történetének az a sajátos korszaka, melyre II. József reformjai nyomták rá a bélyegüket, melynek jogrendjét ezért, főleg a rendszer megdőlése után, az egykorúak „Justitia Josephina" vagy „józsefi szisztéma" elnevezéssel szokták megjelölni.[76]

[73] Itt is utalunk a 72. jegyzet forrás-adataira. — *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15897, 15900, 16463, 16464, 16474. — Az új általános perrendtartást később a királyi jogakadémiákon is elő kellett adni, s ennek érdekében, az anyag elsajátítása végett, a hazai jogot előadó tanáraiknak a nyári szünidő alatt a legközelebbi kerületi táblán gyakorlatot kellett folytatniuk. *Kanc. lt.* Acta gen. 1786: 4453, 14469, 1787: 7367. — Végül megjegyezzük, hogy Kélernek (aki a továbbiakban is szerepelni fog) neve az aktákban és az egykorú sematizmusokban Kéller és Keller alakban is előfordul, ő maga a Kéler névformát használta.

[74] Az 1785. dec. 12-i királyi rendelet *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 16061, a rendelet fogalmazványa 1785: 16062, a rendeletnek a hétszemélyes táblához elküldött, a császár által aláírt eredeti példánya *Arch. Jos.* Tab. Septemviral. 1786: 1 kf. 1. t. 1.

[75] Január 1-én megtörtént a szervezet átállítása s a Norma manipulationis alkalmazásba vétele; az Ordo judiciariust s az Ordo taxarumot május 1-én kellett bevezetni.

[76] A „szisztéma" évei alatt képződött iratokat a levéltárakban rendszerint a többi irattól elválasztott külön testként helyezték el, mely pl. a curia levéltárában „Archivum Josephinum" címmel maradt fenn.

A december 12-i rendelet hatalmas lépést tett Magyarország jogszolgáltatási szervezetének központosítása, egyszerűsítése, a bíróságok rendi jellegűből királyi, állami szervekké átalakítása irányában, s megkezdte a régi, hagyományos feudális intézmények felszámolását. Az utóbbiak közül már e rendelet sokat eltörölt. Így megszűnt a tárnoki szék, a személynöki szék, a nádori bíróság, a báni tábla, az alispáni és a szolgabírói ítélőszék (a patriarchális, önkényes ítélkezéséről oly rosszhírűvé vált „forum pedaneum"), s megszűnt a földesúri pallosjog, vagyis az úriszék büntető bíráskodása. De megszűnt a bányahatóságok másodfokú bányabírósági hatásköre is, ami viszont az államhatalmi ágazatok szétválasztásának programjával állott kapcsolatban. Az ilyen módon sokkal egyszerűbbé, áttekinthetőbbé vált szervezet egyúttal központi irányítást és ellenőrzést is kapott. Az új rend ugyanis, ahogy már a tervezésnél láttuk, a kancelláriával azonos rangra emelt hétszemélyes táblát (legfőbb ítélőszék-jellegét természetesen megtartva, sőt hatáskörét kibővítve) az egész magyar jogszolgáltatás, minden bíróság s a börtönök országos felügyeleti hatóságává tette. A hétszemélyes tábla így Magyarország részére valóban ugyanolyan jellegű szervvé alakult át, mint a bécsi Oberste Justizstelle volt az örökös tartományok számára. Ez, a birodalom egységesítésének is megfelelő átalakulás a császár javára még egy fontos eredményt hozott. A felügyeleti jogkör ugyanis, melyet a hétszemélyes tábla a most szervezetileg is alája rendelt kir. táblán keresztül gyakorolt — mint előbb a megyerendszer átalakításával kapcsolatban közigazgatási vonalon történt — az uralkodó beavatkozásának ezúttal a jogszolgáltatás terén nyitott utat le egészen a legalsóbb szervekig.[77]

A változások a kir. curia belső szerkezetét, személyzetét és ügyvitelét is erősen érintették.[78] Mint a császári alapelvek s az előzetes tárgyalások anyagából már látható volt, a curia tagjainak rendi állás — főpapok, főnemesek, nemesek — szerinti kiválasztása s a különleges hatáskörű ítélőmesteri állás megszűnt: az egyforma rangú királyi hivatalnokokká vált bírák az elnök utasítása szerint mindkét táblán egyforma referensi munkát végeztek, s egyházi személyek vagy nem az uralkodó által kinevezett tagok köztük többé nem kaptak helyet.[79]

A hétszemélyes tábla elnökségét egyelőre Csáky János országbíró vitte tovább, tőle azonban e tisztséget nemsokára (1787 januárjában) az uralkodó által kedvelt gr. Jankovics Antal tárnokmester vette át. Mellette a helyettesi állást mint első tanácsos (primarius consiliarius) Brunsvik József töltötte be. Rajtuk kívül a hétszemélyes táblának 10 referens bíró tagja volt, mely létszámhoz — a curia kibővült hatáskörének megfelelően, amiről a továbbiakban lesz szó — még a bányaügyi referens új állása járult. A hétszemélyes tábla bírái, akik között II. József státusfrissítő rendelkezései miatt az 1785. évi együttesből 1786-ra csupán 4 (az 1780. évi együttesből meg éppen csak egy) személy maradt meg, az előzetes terveknek megfelelően, udvari tanácsosi rangot kaptak, vagyis a kancellária

[77] A dec. 12-i rendelet.

[78] A dec. 12-i rendelet 12 oldal terjedelmű szövegének több mint a fele a kir. curiával: annak új szervezetével, hatáskörével, személyzetével, egyéb ügyeivel foglalkozik.

[79] A dec. 12-i rendelet a nádor-helytartó, országbíró s a hercegprímás bíró-kinevezési jogát forma szerint meghagyta, s a kancellária javaslatára a rendelet szövegéből az is kimaradt, hogy a kinevezetteket a kinevező méltóságnak kell fizetnie, erre csak bizalmas utasítások készültek. Az intézkedés így is elérte, hogy ilyen kinevezés a Novus Ordo alatt nem történt. *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15237, 16061, 16062.

tanácsosaival kerültek egy rangfokba, de a kancellária tanácsosai után következő besorolással. Megjegyzendő még, hogy a hétszemélyes tábla bírói létszáma az 1786 előtti viszonyokhoz képest csökkent, viszont e tábla — szintén új állásként — 3 titkárt, egy, a kir. táblával közös külön bányaügyi titkárt, továbbá egy tanácsjegyzőt s mellé egy tanácsjegyző-segédet (protocolli adjunctus) kapott.[80]

Míg a hétszemélyes tábla csaknem egész bírói létszáma a szóban forgó átszervezéskor — mint e táblának már eddig József által kinevezett tagja — a helyén maradt, vagy (egy főispáni administrator kivételével) a kir. tábla bírái közül lépett elő, addig az utóbbin, a királyi táblán, a státus nemcsak átalakult, hanem egészen új elemekkel, nem kis mértékben homo novusokkal egészült ki. Az elnökséget ugyan régi ember, Végh Péter personalis tartotta meg, de már helyettesét, Skerlecz Miklós alelnököt, a helytartótanácstól hozta át József. Ugyancsak a helytartótanácstól került át a bányaügyi referens, mely állást ekkor a királyi táblán is megszervezték. A bírói létszám többi részét tekintve, az ekkor rendszeresített 16 consiliarius-assessor között csak 6 maradt meg a helyén mint már eddig is kir. táblai bíró, s 2 személy lépett elő a kir. ügyigazgatóságtól, 1 pedig más állami hivatalból. De a többi 7 új bíró közül 6 eddig megyei szolgálatban állott, végül 1 még hivatalt nem viselt, eddig az ügyvédi pályán működött. Ugyancsak új emberekből került ki a tábla megszaporodott segédszemélyzete: a 2 új titkár, valamint a tanácsjegyző mellé most felvett helyettes és 2 adjunctus is. Végül nem hagyható említés nélkül az a változás, hogy a királyi ügyek igazgatója az új rend szerint nem vett többé részt a királyi tábla ülésein. A kir. kincstár érdekeinek védelme ugyanis — mondja József a december 12-i rendelet szövegében — minden bíró kötelessége, s „kincstárunk jogait nem viseljük jobban a szívünkön, mint bármely magánemberét". Ez a rendelkezés sok panasz forrását szüntette meg, s megnyitotta az utat az ún. „ügyfélegyenlőség" modern jogelvének kialakulásához.[81]

De a legnagyobb változás a két tábla közös (curiai) segédszemélyzetében következett be, melyet az új ügyvitel s az új perrendtartás igényei szerint rendkívüli mértékben ki kellett fejleszteni. A curia eddigi igen elmaradott ügy- és iratkezelését, mint fentebb láttuk, néhány személy is el tudta látni. Most azonban a pontosan körülírt, bürokratikus ügyvitel szabályszerű segédhivatalok felállítását követelte meg. A 3 új segédhivatal — az iktató, az irattár és a kiadóhivatal — állandó beosztású személyzete 15 főben volt megállapítva, akikhez még 20, beosztási helyhez nem kötött, a különböző felmerülő munkákra a szükség szerint igénybe vehető cancellista (írnok) járult. Rajtuk kívül 2 szegények-ügyvédje, 3 félig még a tisztviselőkhöz számított subaltern alkalmazott és 9 főnyi szolgaszemélyzet egészítette ki azt a felduzzadt apparátust, mely 1786. január elején, a császár rendeletei nyomán létrejött új rendben, új székhelyén, Budán (az Úri-utca és Országház-utca közötti háztömbben, a helytartótanács mellett) működését megkezdte.[82]

[80] A dec. 12-i rendelet s az 1780—1788. évi *Sematizmusok*.

[81] A dec. 12-i rendelet. A kir. ügyigazgatónak a kir. tábla bírái közül való kihagyását József a kancellária ellenjavaslatával szemben is fenntartotta. *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15244.

[82] *Sematizmusok*. Vö. az ügyvitelről a továbbiakban előadottakkal. A protocollumok tanúsága szerint mindkét tábla 1786. jan. 9-én tartotta első (alakuló) ülését.

A személyzet ilyen megnövelése — a curia összes alkalmazottainak száma az 1780. évi 47 főről az 1786. év elejéig éppen a kétszeresére, 93 főre emelkedett — a Novus Ordo korában szükségesnek is látszott: a teendők a korábbi viszonyokhoz képest rendkívüli módon megszaporodtak. Ezután mindkét tábla az egész éven át, törvényszünet nélkül, folyamatosan ülésezett, a hétszemélyes tábla osztatlanul, a királyi tábla két tanácsra szakadva, melyek hetenkint felváltva ültek össze.[83] A sessiókról pontos jegyzőkönyvet kellett felvenniük, ami a hétszemélyes tábla esetében újdonság volt, e tábla ugyanis az ülésjegyzőkönyvek alkalmazását idáig el tudta hárítani. De a királyi táblán is, melyet a kancelláriának a protocollum-vezetésre 1730 óta rászorítania sikerült, megváltozott azok készítési módja, s terjedelmük az addiginak többszörösére növekedett.[84]

Hasonló változás történt az ügyintézés és iratkezelés minden vonatkozásában, ahol az új előírásoknak egyszerre évtizedek lemaradását kellett pótolniuk. A közigazgatás magasabb szerveinél már meghonosodott iktatás és irattári kezelés ugyanis a kir. curián mind ez ideig ismeretlen volt. A beérkezett iratok az ügyintézés során iktatás — tehát mindjárt a beérkezéskor történő szoros nyilvántartásba vétel és határozott egyedi megjelölés — nélkül jártak kézről-kézre a hivatalban vagy az ügyvédek között s az elintézés után is gyakran évekig halmozódtak a referensek pertáraiban vagy a protocollistánál, s ugyanilyen rendszertelenséggel kerültek végül is a curiai levéltárba, ami az iratok állandó keresését s gyakori elkallódását okozta. Az összefüggően ki nem dolgozott, csupán egyes törvénycikkek hiányos intézkedései s a szokás által szabályozott peres eljárás hosszadalmas és nehézkes volt, s a középkori jellegű perorvoslatok miatt az ügyek véglegesen alig voltak lezárhatók.

Ezt az elmaradott, feudális lazaságú ügyintézést kívánták korszerűsíteni az említett, 1785. november 23-án kelt királyi rendeletek: az új általános perrendtartás (Ordo judiciarius) s a bíróságok ügyviteli szabályzata (Norma manipulationis). Mint láttuk, mindkettő a magyar viszonyokra adaptált, egyébként szószerinti fordítása az örökös tartományok részére 1781. május 1-én, illetőleg 1785. szeptember 9-én kiadott hasonló utasításoknak. A két szabályzat közül, természetesen, a perrendtartás meghonosítása volt a nehezebb. A polgári fejlődés útján előbbre jutott osztrák tartományok jogrendszerére épült perrendtartás magyarországi átültetése — a továbbélő feudális magyar magánjoggal a lehetőség szerinti összeegyeztetése — szükségképpen igen sok különböző problémát vetett fel. Bármennyire igyekeztek Brunsvik és munkatársai az adaptálás alkalmával a nehézségeket áthidalni, azok a gyakorlat során ismét és ismét felmerültek, s az alsó bíróságok, a kir. tábla, a hétszemélyes tábla és a kancelláriá közt számos

[83] A tanácsoknak nem volt állandó személyzetük, a bírákat alkalmilag osztotta be az elnök (a maga, illetőleg helyettese által vezetett) egyik vagy másik tanácsba, az előírás szerint törekedvén arra, hogy mindenki felváltva mindkettőben részt vegyen. A kir. tábla bíráinak ezen kívül szükség esetén a hétszemélyes tábla ülésein is — a létszám kiegészítése végett, supplensként — meg kellett jelenniük. Az utóbbi, a határozathozatalhoz szükséges létszám nem változott: az elnökkel együtt a hétszemélyes tábla ülésein ezután is 11, a kir. táblán 9 bírónak kellett jelen lennie.

[84] A kir. tábla jegyzőkönyvei kezdetben, 1730-tól több évi időből képeztek egy-egy kötetet, majd 1785-ig évente egy normális vastagságú kötetet töltöttek meg. 1786-tól mindkét táblán évente 4 (abnormis tömegű) kötet, sőt a rendszer végén, 1789. januárjától havonta egy-egy kötet ülésjegyzőkönyv készült, amihez még a bányaügyek külön jegyzőkönyvei járultak.

aktaváltást eredményeztek a felvetődő kérdések megoldására.[85] A régi és az új perrendtartás különbségeinek tárgyalásába azonban itt nem megyünk bele, erre munkánk harmadik részében, a curiai peres eljárás ismertetésénél teszünk utalást. Így itt csak a régi törvényekbe kevésbé ütköző Norma manipulationisszal foglalkozunk, mely azonban egyes, szintén a perrendtartás körébe tartozó utasításaival maga is okozott a fentiekhez hasonló problémákat.

A Norma az eddigi elavult módszerek helyett a magyar bíróságokon — így a curián is — teljesen új, a réginél sokkal fejlettebb ügyintézést és iratkezelést honosított meg, az utóbbi szempontból már oly modern formát, melynek rendszere az állami hivatalokban később, a polgári korszak folyamán, általánosan elterjedt. A Norma az egész belső ügyvitelt az irat benyújtásától és iktatásától annak elintézéséig és irattárba helyezéséig lépésről-lépésre pontosan meghatározta, s a perrendtartással való említett kapcsolatainál fogva, arra nézve is sok előírást tartalmazott. Az utóbbi körből pl. utasításokat adott a szóbeli eljárásra, a rendes, írásbeli perre (a curián minden ügyet így intéztek), az eskük és tanúvallomások kivételének módjára, a perek „becsomózására" (ítélet alá bocsátására), az ítélethozatallal kapcsolatos alakiságokra, általában a bírósági ülések lefolyására, a bírói letétekre is. Utasításai a józsefi rendszerben a bíróságok hatáskörébe utalt árvaügyi és gyámügyi eljárásra s az ügyvédi vizsgára is kiterjedtek.

Az előírt ügyvitel egészében már a polgári korszak hivatali apparátusának működését mutatja, viszont nehézkessége, aprólékossága, melyre fentebb, az osztrák jogszolgáltatás reformjának ismertetésénél is utaltunk, múltba nyúló gyökereit árulja el. Ennek illusztrálásaként — az akták nyilvántartására s a tisztviselők buzgalmának serkentésére szolgáló különféle ellenőrző intézkedések mellőzésével — csak egy példát hozunk fel: a Norma azon cikkelyére hivatkozunk, mely taxatíve meghatározza, hogy mily rangú személyek milyen fórumok előtt jogosultak a leülés engedélyezését kérni. Mert a felsoroltakon kívül, teszi hozzá a szöveg, a bíróság előtt mindenki állani tartozik, „omnes . . . reliqui coram judicio stabunt". (Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a Norma ezen kívül az eljárás leírásánál rendi vagy rangbeli különbségek szerint eltéréseket nem alkalmaz.)[86]

E fejlett, de pedáns ügyvitel sok munkát rótt a curia alkalmazottaira, nemcsak a segédhivatalok tisztviselőire, akik az aktákat az aprólékos gonddal előírt hivatalos úton, a nagyranőtt apparátuson belül továbbmozgatták, s az út minden fázisában nyilvántartották, hanem a referensekre is, akiknek az ügyeket — az eddiginél szintén több munkával — elintézniük kellett. A teendők megszaporodásának legfőbb oka azonban a két tábla hatáskörének változása volt, amit — elsőrendű fontossága ellenére — kénytelenek voltunk itt legutoljára hagyni, minthogy e kérdéssel kapcsolatban hosszabb kitérést kell majd tennünk a bányabíráskodás-

[85] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 18. t. 3552, Tab. reg. 1786: 1. kf. 3. t. 5710, 5780. A kir. tábla 1787-ben „Collectio reflexionum circa Novum Ordinem Judiciarium" címen összefoglalta azokat a kérdéseket, melyeket az alsóbb bíróságok a perrendtartással kapcsolatban eddig hozzá intéztek, s az utasításokat, melyeket a bíróságok felsőbb helyről válaszként kaptak, továbbá a tárgyban még függőben levő problémákat. Az utóbbiak eldöntése s az egész anyag áttekintése végett a munkát a kir. tábla 1787. máj. 19-én terjesztette fel a hétszemélyes táblához. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1787: 2. kf. 1. t. 3394.

[86] Az idézett szöveghely: *Norma manipulationis*, pars II. sect. 2. §. 8. A Norma eredeti, hiteles példánya *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 2. t. 534 (3), két egyszerű nyomtatott példánya Nyomt. szabályr. 427. cs. 1. pall.

ra, ami az új rendben, a tárnoki szék megszűntével, szintén a curia irányítása alá került.

A hatásköri változások egy része ugyan csökkentette a curia munkáját, így jelentős változás volt ez irányban az eddig a kir. táblán indult pereknek a kerületi táblák elé utalása, ezzel a kir. táblának vegyes fokú bíróságból tisztán fellebbezési fórummá átalakítása, amit a december 12-i rendelet szintén kimondott. Ez az újítás a hosszú lefolyású és nehéz „táblai" perek elsőfokú intézésétől való szabaduláson kívül azzal az előnnyel is járt, hogy a királyi tábla tagjainak ezután nem kellett perrel kapcsolatos aktusokra (bírói szemlékre, ítéletek végrehajtására is) vidékre utazniuk. Ezek a cselekmények most már az ilyen ügyekben is az alsóbb bíróságok teendői közé sorolódtak át, ahová a kir. tábla a pereket a curiai határozat után további intézkedés (az ítélet végrehajtása vagy az eljárás kiegészítése) céljából visszaküldte.

Mindezt azonban ellensúlyozták és felülmúlták azok a hatásköri változások, melyek a munka szaporodását eredményezték. Ezek között a legnagyobb jelentőségű az egész magyar jogszolgáltatásnak a hétszemélyes tábla irányítása alá helyezése volt. A felügyeleti jogkör, melyet a hétszemélyes tábla a királyi táblán keresztül gyakorolt, hatalmas méretű hivatalos levelezéssel járt mindkét tábla számára, s eddigi szerepüktől teljesen eltérő jellegű tevékenységet kívánt meg. Kisebb, de el nem hanyagolható tényezőként említhető még a nemesek büntető pereinek s a jobbágyok polgári pereinek, melyek közül eddig az előbbiek rendszertelenül, az utóbbiak csak kivételesen kerültek fel a curia elé, ezután (másod és harmadfokon) rendszeressé vált ide áramlása, amit ugyancsak a Novus Ordo hozott be. Végül itt térünk rá azokra a változásokra, melyek az új renddel 1786. január 1-én a bányabíráskodás területén bekövetkeztek.

A Novus Ordo a hétszemélyes táblát — a rendi jellegű felső bíróságok megszüntetésével — általános joghatóságú országos legfőbb ítélőszékké emelte, s a bányabíráskodás legfelső (harmadfokú) hatáskörét is reá ruházta. Ugyanakkor a másodfokú bányabírósági hatáskör a királyi táblára, mint az elsőfokú bíróságokon indult polgári perek kizárólagos fellebbezési fórumára szállott. Ezzel megszűnt a négy kerületi főbányahatóság eddigi bírói jogköre, a bányaügyi igazgatás és jogszolgáltatás tehát most már középszinten is elvált egymástól, s csak az elsőfokú bányabíráskodás maradt még egyelőre a régi — közigazgatási és bírói funkciókat vegyesen ellátó — szervek hatáskörében.[87]

Az új munkakör átvétele a curia számára nem ment akadály nélkül. Bár az 1785. december 12-i rendeletnek megfelelően, mind a hétszemélyes, mind a királyi tábla egy-egy szakértő bányaügyi referens-bírót s a két tábla közösen egy hasonló képzettségű, csak e munkakörre beállított szaktitkárt kapott,[88] ez nem oldotta meg azt a nehézséget, amit a bányajog ismeretlensége okozott. Mindkét tábla idáig elsősorban a nemesség felsőbírósága volt; elnökei és assessorai otthon érezték magukat a Tripartitum anyagában s a nemesi magánjog latin terminológiájában, de nem ismerték a régies (XVI. századi) német nyelven írott bányajogot,

[87] A dec. 12-i rendelet. A két ágazat szétválasztása a bányaügyek legfelső szintjén, mint láttuk, 1784-ben következett be, amikor a bányaügyi ítélkezés harmadfokú hatáskörét a bécsi Hofkammer in Münz- und Bergwesen helyett a tárnoki szék kapta meg.

[88] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 32. t. 728, Tab. reg. Prot. montan. 1786. 2.

az idevágó osztrák pátenseket és magyar (királyi) rendeleteket, s főleg nem ismerték magát a bányászatot, ami nélkül pedig nemcsak a perek lényegének, de a szakkifejezésekkel sűrűn tarkított egyes peres iratok (rendszerint német nyelvű) szövegének megértése is komoly problémákat vetett fel.

A hétszemélyes tábla a nehézségeket ismételten feltárta az uralkodó előtt, s a bányajog alapját képező, I. Miksa-féle bányakódex és a fontosabb bányaügyi rendeletek megküldését kérte, amiket Bécsből (az utóbbiakat a Hofkammer in Münz- und Bergwesen levéltárából, a kancellária közvetítésével) meg is kapott.[89] Ezek birtokában s az, úgy látszik, igen jól kiválasztott szakreferensek és szaktitkár közreműködésével, a két tábla mind az igazgatási teendőket, mind — bizonyos várakozás, illetőleg előkészületek után — az első fokú fórumoktól beérkező bányaperek tárgyalását megkezdte.[90] Az igazgatási jellegű funkciók ellátása (a beérkező jelentések és más iratok ismertetése s a válaszok megállapítása), ugyanúgy, mint a peres ügyekben való határozathozatal — a szakreferensek előterjesztése alapján — a plénum előtt történt. E célból mindkét tábla átlag kéthetenként külön bányaügyi üléseket tartott a teljes létszám részvételével, s az ülésekről külön bányaügyi jegyzőkönyveket készített, melyekből a rendes jegyzőkönyvek sorozatai mellett mindkét táblán egy-egy másik, párhuzamos kisebb protocollum-sorozat alakult ki.[91]

Az új bányaügyi hatáskör — mint az ítélkezéssel kapcsolatban láttuk — az igazgatási feladatok ellátásánál is nehézségeket vetett fel a curia számára. Ez ugyanis az új rendben reá hárult kettős funkciónak az utóbbi téren is meg akarván felelni, nagy munkát fordított a bíróságok s köztük természetesen a bányabíróságok szervezésére. A hétszemélyes tábla, a királyi táblán keresztül, állandóan törekedett az elsőfokú bányabíróságokat a bírósági ügyvitelnek megfelelő perrendszerű eljárásra nevelni,[92] s hogy viszonyaikat megismerje, munkájukat ellenőrizhesse, körrendeletekben utasította őket az előírt kérdőpontok szerinti adatszolgáltatásra. Ez kétirányú volt: időszaki jelentéseket kellett tenniük ügyforgalmukról, az elintézett és elintézetlen perekről, majd továbbá — s ezek az érdekesebbek — szervezetükről, személyzetükről, annak a bírói funkciókon kívüli, egyéb foglalkoztatottságáról s a bíróság illetékessége alá tartozó terület különféle viszonyairól.[93] De míg az ilyen adatok beszerzése s a kiadott utasítások érvényesítése a többi különféle bíróság esetében csak a feladattal járó gyakorlati nehézségekbe ütközött, addig a bányabíróságokkal kapcsolatban mindez — a

[89] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 15. kf. 2. t. 1085, 1786: 15. kf. 10. t. 5956, 1787: 13. kf. 9. t. 259, Tab. septemviral. Prot. montan. 1786. 10, 56.

[90] Az első fokú bányabíróságok a Novus Ordo értelmében már az 1786. év elejétől kezdve küldték fel appellált pereiket, a királyi tábla azonban azokat hosszabb ideig „Suo tempore referetur" határozattal félretette. Első bányaperes ítéletét — a curia első ilyen tárgyú ítéletét — a kir. tábla, úgy látszik, 1786. júl. 11-én hozta meg. *Arch. Jos.* Tab. reg. Prot. montan. 1786. 85.

[91] E jegyzőkönyvek: *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Protocolla montanistica és Tab. reg. Protocolla montanistica.

[92] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 15. kf. 2. t. 540, Tab. reg. 1787: 12. kf. 1. t. 4248, Tab. reg. Prot. montan. 1786. 3—4.

[93] A beérkezett nagyszámú jelentésből kiemeljük: *Arch. Jos.* Tab. reg. 1787: 12. kf. 1. t. 947, 976, 1039, 1040, 1074, 1236, 1356, 1443, 1532, 1591, 1787: 12. kf. 27. t. 4201, 1787: 12. kf. 29. t. 4745, 4884, 4909, 4910, 4911, 4958, 4981, 5109, 5110, 5115, 1787: 12. kf. 46. t. 6997, 7025, 7159, 7160, 7167, 7213, 7214.

Hofkammer in Münz- und Bergwesen beavatkozása miatt — állandó súrlódások között történt, majd a bécsi hatóság s a hétszemélyes tábla közötti összeütközésre vezetett.[94]

Mielőtt azonban, a curia helyzetének alakulását a Novus Ordo alatt tovább kísérve, e két hatóság (1788-ban történt) összecsapására rátérhetnénk, kitűzött célunknak megfelelően — hogy tárgyunkat mindig szélesebb perspektívába állítsuk — magáról az új rendről kell még átfogó képet adunk. A Novus Ordo előzményeinél, ahol a reformot előkészítő tárgyalásokon a curia átszervezése, illetőleg a curia proeminens személyiségeinek szerepe került az előtérbe s a reformmal kapcsolatban kifejtett vélemények az egész korszakra jellemző, rendkívül érdekes vonásokat őriztek meg, a változások létrejöttét lépésről-lépésre, részletesen igyekeztünk bemutatni. A továbbiakban azonban, amikor a curia átalakítása lezajlott, s belső életében a rendszer alatt nagyobb változások már nem történtek, viszont körülötte s a curiát is érintve, a fentebb ismertetett jozefinus program megvalósításáért a küzdelem tovább folyt, sőt a császár akarata a magyar jogszolgáltatás egészében még jelentős módosulásokat okozott, a keret rajzát vázlatosabbra kell fognunk. Természetesen, a curiát itt sem veszítjük szem elől: a józsefi szisztéma kibontakozásának, majd hanyatlásának bemutatása közben a kellő utalásokat erre, szorosabban vett tárgyunkra is meg fogjuk tenni.

A Novus Ordo, mint láttuk, a feudális bírósági szervezet tarka szövevényét alaposan megritkította. A megmaradt alsóbb fórumok, a kerületi táblák, a megyei és kiváltságos kerületi sedriák, a sz. kir. és bányavárosi törvényszékek, a szabadalmas mezővárosok bíróságai s az elsőfokú bányatörvényszékek, végül a lecsökkent hatalmú úriszékek a korábbinál máris áttekinthetőbb képet nyújtanak. S bár e megmaradt intézmények szervezetét és személyzetét az új rend egyelőre még változatlanul hagyta, s az alsófokú közigazgatás és jogszolgáltatás szétválasztása sem történt meg ezúttal, a hatásköröket illetően azonban már a december 12-i rendelet nyomán az 1786. évtől mélyreható változások következtek be. A legdöntőbb átalakulást a Novus Ordo a büntető bíráskodás terén hozta, lehetővé téve az eddig az első fórumtól a nemes számára is csak rendszertelenül, a nem nemes számára meg éppen csak kivételesen — gyakorlatilag alig — továbbvihető büntető pereknek (háromfokú eljárás szerinti) rendszeres fellebbezését. Ha meggondoljuk, milyen hatalmat adott az egyfokú, fellebbezhetetlen, pallosjogú ítélkezés a főuraknak s a megyei nemességnek jobbágyaik felett, s a városi tanácsok (egyben törvényszékek) tagjait adó patrícius családoknak a városi plebejusrétegek felett, úgy válik érthetővé az a különbség, amit az új rend a helyi érdekek és befolyások fölé emelkedő jogszolgáltatás kiépítése érdekében a régihez képest előidézett.

A változás, illetőleg az eddigi állapotok érzékeltetése végett bizonyára elég, ha egyetlen példára, az ismeretes Hont megyei tömegkivégzésre utalunk, amikor még II. József is, uralkodása elején, csak a hírlapokból értesült arról, hogy a megye törvényszéke egyetlen alkalommal 41 cigányt végeztetett ki (pallossal, kötéllel, kerékkel, felnégyeléssel) rablás, gyilkosság és emberevés bűntette címén. S a megye ezt a saját hatáskörében megtehette anélkül, hogy a pert — az első és egyben végső fokon hozott ítéletet — a végrehajtás előtt valamely magasabb

[94] Az összeütközések okát és lefolyását a továbbiakban részletesen ismertetjük.

bírósággal felülvizsgáltatnia, vagy az ügyet a felettes hatóságoknak a kivégzés előtt bejelentenie az egykorú törvények szerint szükséges lett volna.[95]

Ilyen viszonyok közt a jogszolgáltatás korszerűsítése az 1785. évi rendelkezéseknél nem állhatott meg. Az anakronisztikus ítélkezési formák kiküszöbölése valóban tovább folytatódott, s a Novus Ordo kibocsátásakor eltűnt feudális bíróságokat hamarosan továbbiak követték. Az e téren bekövetkezett újabb változás II. József egyházpolitikai intézkedéseivel, a házassági kérdés új szabályozásával is kapcsolatban állott, de a terv már az 1785. évi tárgyalásokon szerepelt, a bírósági szervezet reformjának keretébe is be volt illesztve.[96] A lényegében az egyházak jogviszonyainak szabályozásához tartozó rendelkezések tárgyunk szempontjából szükségszerűen változásokat hoztak, s — hatáskörének újabb bővülésével — magát a kir. curiát is érintették.

A házassági bontóperek II. József koráig az egyházi szentszékek elé tartoztak és pedig — a kérdés körül folyt másfélszázados küzdelemnek a protestánsokra nézve kedvezőtlen eldőltével — a Carolina Resolutio értelmében a protestáns felek ilyen ügyei is a katolikus püspöki szentszékek ítélkezése alá kerültek. A katolikus szentszékek hatásköre a keresztény felekezetek közül csupán a görögkeleti vallású felekre nem terjedt ki, a görögkeleti egyház ugyanis a maga kiváltságait, köztük a saját szentszékek tartásának jogát, a rekatolizáció legerőszakosabb korszakában is meg tudta őrizni. A magyarországi katolikus és görögkeleti szentszékek házassági bontóperekben való ítélkezésének II. József 1786. március 6-án kelt házassági pátense, illetőleg a szentszékek világi ügyekben való bíráskodásának megszüntetéséről a pátenssel egyidejűleg, ahhoz kapcsolódva kiadott (ugyanaznap kelt) további rendelkezése vetett véget, mely az ily tárgyú pereket a rendes világi bíróságok elé utalta. Az 1786. évi pátens csaknem szószerinti (latin) fordítása annak a korábbi, 1783. január 16-án kelt házassági pátensnek, amit József az örökös tartományok részére már a nagy államszervezési (s az osztrák jogszolgáltatás reformját célzó) intézkedések idején kiadott, ahol először vezette be az új elvet, hogy a házasság polgári intézmény, így a házassággal kapcsolatos perek nem egyházi, hanem világi bíróságok elé tartoznak.

A Magyarország részére kiadott rendelkezés szerint a bontóperek első fokon jobbágyok esetében az illetékes megye vagy kiváltságos kerület törvényszéke (sedriája), polgárok esetében a városi törvényszék, nemes felek ügyében a kerületi tábla ítélkezése alá kerültek. Mindezektől az ügy másodfokú eljárásra a kir. tábla elé s harmadfokon, utolsó fórumként, a hétszemélyes tábla elé volt fellebbvihető. A rendelkezés tehát a pereknek a kir. curiára való felvitelét a nem nemesek számára ezekben az ügyekben is megengedte, újabb rést vágva a curia — valaha a nemesség magánjogi pereinek kiváltságos fóruma — hatásköri elzárkózottságán.[97]

[95] Az eset 1782-ben történt, s igen nagy hatást gyakorolt a császárra. Megerősítette abban a felfogásában, hogy az egész magyar államszervezet, főleg a jogszolgáltatás, radikális átszervezést kíván. *Marczali:* Magyarország története 1711—1815. 411. és Magyarország II. József korában II. 414—417. Az ügy részletes leírása *Vajna* II. 251—298. („Az emberevők" c. fejezet.)

[96] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 12981, 15417.

[97] A Magyarország részére kiadott 1786. évi rendelkezések *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Nyomt. szabályr. 427. cs. 1, 3. pall. — Az 1783. évi osztrák pátens *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 192—203. A válóperek útjáról elmondottakra később, a hatáskörök összefoglalásánál idézünk forrásokat. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1787: 1. kf. 6. t. 2893. (1787: 4199. kanc. sz.) — Ha a curiai irat utal az ügy kancelláriai számára, úgy a curiai jelzet után (zárójelben) a kancelláriai számot is feltüntetjük.

A hatásköri változás az ilyen ügyekben alkalmazott anyagi jog változásával járt együtt. Míg ugyanis a katolikus szentszékek a házasság felbontásának csak egyetlen formáját — kánonjog által engedett kivételes esetekben — a házasság semmisnek nyilvánítását ismerték, addig most a világi bíróságok, a pátensben meghatározott feltételek mellett, a válást is kimondhatták, aminek lehetőségét eddig csak a protestáns egyházjog ismerte el. A válás engedélyezése (házastársi kegyetlenség, a felek közötti engesztelhetetlen gyűlölet, hűtlen elhagyás stb. esetén), mint általában az egyházi szervek világi ügyekben való ítélkezésének megszüntetése, egyike volt a legjelentősebbeknek II. József azon reformjai sorában, melyekkel a feudális magyar jogrendszert felbontani törekedett.[98]

A jogszolgáltatás átalakításának eddigi eredményei csak bevezetői voltak a császár további radikális intézkedéseinek, aki a már megkezdett jogi reformot szokott szívósságával hajtotta előre. A további lépések megtételét hosszú tárgyalások, uralkodói leiratok, a magyar hatóságok részéről felterjesztések és javaslatok előzték meg, aminek során a hétszemélyes tábla is kiterjedt levelezést folytatott az alárendelt bíróságokkal, a központi közigazgatási hatóságokkal s természetesen, magával a császárral. Az iratváltások, ellenvélemények József reformjainak előrehaladását bizonyos fokig lelassították, de a céljai felé még töretlen erővel haladó császárt a birodalom külső és belső viszonyainak alakulása még nem állította meg a kitűzött úton.

Az 1786-ban életbe lépett reformokat József csak átmeneti megoldásnak tekintette, célja a bíróságok számának további csökkentése, a jogszolgáltatás koncentrációjának folytatása volt. Az erre irányuló tervek során magától értetődően felvetődött az új rendben időszerűtlenné vált kiváltságos kerületek megszüntetése, területüknek a szomszédos megyékbe való beolvasztása. Felmerült továbbá az a sarkalatos kérdés: a kerületi táblákat kell-e tovább fejleszteni, s számukat megfelelően, (a kerületi főispánságokhoz hasonlóan) pl. tízre emelni, s a megyéktől és városoktól minden judiciális tevékenységet elvonva, azt kizárólag e tábláknál központosítani. Vagy megfordítva, az 5 kerületi tábla is szűnjék-e meg, s hatáskörüket a minden megyében és sz. kir. városban felállítandó, a közigazgatás szerveitől elválasztott, folyamatosan működő rendes bíróságok kapják meg? József eleinte, úgy látszik, az első megoldás felé hajlott, az alsóbbfokú jogszolgáltatás súlypontját a kerületi táblákra kívánta helyezni, melyekre az árvaszéki teendők nagy részét is átruházta. A hétszemélyes tábla viszont az utóbbi megoldást javasolta. Végül, mint a továbbiak mutatják, a kérdésben áthidaló álláspont alakult ki.[99]

Az ide kapcsolódó másik kérdés, mely az 1786. év nyári hónapjaiban az érdekelt hatóságok között (különösen a hétszemélyes tábla számára) igen sok iratváltást eredményezett, a büntetőbíráskodás átszervezésének ügye volt. Itt előbb az az elgondolás mutatkozott, hogy kerületenkint néhány fontosabb, fejlettebb várost kell kijelölni, melyek alkalmasak arra, hogy törvényszékük egy-egy nagyobb, alájuk rendelendő terület egész nem nemes lakossága felett büntető hatáskört

[98] A 97. jegyzetben már közölt rendeletek.

[99] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 36/1. t. 6868 (1786: 13498. kanc. sz.) 1786: 1. kf. 36/2. t. 1305, 1323, 5452, 5545, 5546 (1786: 3808. kanc. sz.), 1786: 1. kf. 36/3. t. 2292 (1786: 6146. kanc. sz.), 1787: 1. kf. 3. t. 62 (1786: 13683. kanc. sz.) és az idézett tételek többi, itt fel nem sorolható számú (nagyszámú) aktája. *Marczali:* Magyarország II. József korában III. 125—129.

kapjon, a nemesek feletti büntetőbíráskodás pedig a kerületi táblákhoz kerüljön át. A terv megvalósulása a büntetőbíráskodást teljesen kivette volna a megyei nemesség kezéből, s erős tényezőjévé válhatott volna a városok fejlődésének, a polgárság társadalmi emelkedésének. A magyar központi kormányhatóságok azonban felismerték a kérdés rendkívüli jelentőségét a nemesség rendi helyzete, súlyának, jelentőségének jövőbeni alakulása szempontjából, s osztályszolidaritásuk a terv ellen állította őket csatasorba. A terv valóban elbukott, sőt az első fokú bíróságok közeledő rendezése alkalmával éppen ellenkező intézkedések történtek: a városok a saját lakosságuk feletti büntetőbíráskodás jogát is — ősi privilégiumukat — elvesztették, s mint látni fogjuk, a megyénkint felállított új bíróságok büntető hatásköre alá kerültek, mintahogy közigazgatásilag is (államhatalmi ágazat centralizálásába illően) a megyei hatóság alá rendeltettek. Az általában kétségtelenül a polgári fejlődés irányába ható józsefi szisztémának ilyen, polgárt, várost sújtó következménye szintén a rendszer belső ellentmondásai közé tartozik.[100]

Az említett további reform, az új bíróságok létrehozása — szervezetük, hatáskörük kialakítása, személyzetük kiválasztása is — hosszabb időt vett igénybe, s a megyei közigazgatás és jogszolgáltatás szétválasztásának, a városi törvényszékek átalakításának hozzá kapcsolódó kérdéseivel együtt nehezen jutott nyugvópontra. Az akadályok ellenére azonban a reformok mégis egyre szilárdabb körvonalakat kaptak. Az idevágó intézkedések közül külön is megemlítjük József 1786. június 9-én kelt rendeletét, mely most már határozottan leszögezi a császárnak a megyék és kiváltságos kerületek ítélkezésének megszüntetésére irányuló akaratát. „A megye elnevezés ezután csak annyiban marad meg, amennyiben Magyarország közigazgatási szempontból továbbra is ilyen részekre lesz beosztva. A jogszolgáltatás azonban e beosztással semmi kapcsolatban nem fog állani", mondják a rendelet bevezető sorai.

Egyébként a rendelet a fentebb összefoglalt tervek, átmeneti intézkedések körébe tartozik, így terjedelmes szövegéből csak az alábbi pontokat emeljük ki, melyek a jobbágyok ügyeiben való polgári eljárást szabályozzák. Ezek szerint a jobbágyok egymás közötti ügyeiben vagy idegenek részéről ellenük irányuló polgári perekben továbbra is megmarad az úriszék mint első fokú fórum, ennek ítéletével szemben azonban a királyi táblára való fellebbezés félreérthetetlenül meg van engedve. A jobbágy és földesura közötti ügyek nem tartoznak az úriszék elé. Ha a kérdés nem úrbéri jellegű (tehát nem a földesúrnak járó szolgáltatásokkal kapcsolatos, hanem pl. pénzügyletből vagy kereskedelmi ügyletből ered), per indítható a rendes első fokú bíróságok előtt, ami szintén lehetővé teszi az ügynek a kir. táblára való fellebbezését. Az úrbéri jellegű ügyek s a jobbágyoknak a földesúr bánásmódja elleni panaszai viszont nem peres, hanem közigazgatási útra tartoznak, a megyei hatóságnál indítandók meg, s „a felsőbb politikai hatóságok" (vagyis a helytartótanács és kancellária) elé vihetők fel. A jobbágyok pereinek az elmondottak szerinti szabályozása, mint már annyi esetben láttuk, szintén az örökös tartományok részére kiadott korábbi rendelkezések — ezúttal a fentebb említett, 1781. szeptember 1-én kelt egyik pátens — mintájára történt, bár itt

[100] *Arch. Jos.* Tab. septemviral 1786: 1. kf. 36/1. t. 6868 (1786: 13498. kanc. sz.), 1786: 1. kf. 36/3. t. 2292, 2803, 3153 (1786: 6146. kanc. sz.)

nem az előbbi esetekhez hasonló szövegszerű átültetés, csak az alkalmazott elvek azonossága tapasztalható.[101]

A június 9-i idézett rendelet az első fokú bíróságok szabályozásának kérdésében, mely körül a reform soron következő szakasza tulajdonképpen megfordult, nem hozott végleges megoldást. Ez a császár két újabb, 1786. november 30-i és 1787. július 19-i rendeletével következett be. Az előbbi, a hétszemélyes tábla javaslatait részben elfogadva, eldöntötte a sokat vitatott kérdést, s a megye-beosztásnak megfelelően 38 új első fokú bíróság, judicium subalternum felállítását mondta ki.[102] A rendelet szerint a megyék és a még meg nem szüntetett kiváltságos kerületek sedriáinak hatáskörét a judicium subalternumok fogják átvenni, de átveszik a városok büntető hatáskörét is, tehát az egész büntető jogszolgáltatás és a polgári bíráskodás nagy része első fokon ezeknél a bíróságoknál összpontosul. Az elvi kérdések ily módon történt tisztázása után az említett másik, 1787. július 19-i rendelet kinevezte a judicium subalternumok személyzetét, kijelölte székhelyüket, s működésük megkezdésének időpontjául 1787. szeptember 1-ét tűzte ki.[103]

A judicium subalternumok a mondott időpontban valóban megkezdték munkájukat. Ezzel a Novus Ordo kibontakozásának tetőpontját érte el. A sedriák megszűntek, a megye közigazgatási egységgé (az osztrák Kreisamthoz hasonló hivatallá) alakult, bírói hatáskörét — az ítélkezést általában — a judicium subalternum vette át. Ez egyúttal a közigazgatás és jogszolgáltatás szétválasztásának befejezését, s a jogszolgáltatásnak nemesi, rendi intézmények helyett királyi szervezetben való összpontosulását jelentette. Most teljesedett ki tehát az a reform, melyet az 1785. december 12-én kelt császári rendelkezés elindított, mely végül is — ezúttal — Magyarország feudális jogszolgáltatási szervezetét lényegében felszámolta, s az új szisztémába be nem illeszthető rendi intézményeket kiküszöbölte. Ezzel eltűnt a vármegyék — egy-egy kis ország, nemesi „universitas" — autonóm joghatósága, eltüntek a különféle kiváltságos kerületek (jászok, kunok, hajdúk, szepesi tízlándzsások, turopolyai nemesek, egyházi praedialisták) változatos formájú, régen időszerűtlenné vált saját ítélőszékei, s helyüket egységes típusú királyi bíróságok foglalták el. Most jött létre tehát az új, a közigazgatástól a lehetséges mértékig alsó fokon is elválasztott, centralizált és államosított, világosan áttekinthető jogszolgáltatási szervezet, mely pontos hierarchikus tagolódásban, minden bíróságot a következő felsőbb fokú szerv igazgatása alá rendelve — s legfelső fokon a hétszemélyes tábla központi irányítása alatt — gyakorlatilag az összes magyar bíróságot egybefoglalta. Az egységes szervezetben a volt kiváltságos kerületek közül csak a fiumei vagy tengermelléki őrzött meg bizonyos egyéni színt, ott a magyar bíróságoktól eltérő típusú fórumok: kereskedelmi-, váltó- és tengeri törvényszékek is működtek.[104]

[101] Az 1786. jún. 9. rendelet *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 36/3. t. 2292 (1786: 6146. kanc. sz.). Az 1781. szept. 1-én kibocsátott két pátens *Josephs des Zweyten Gesetze* 1786. 92—104.

[102] II. József ugyanis az ország területi beosztását már előbb átalakította, s a magyar és horvát—szlavón megyék számát, egyesek összevonásával, 38-ra szállította le.

[103] Az 1786. nov. 30-i rendelet *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 36/1. t. 6868 (1786: 13498. kanc. sz.). Az 1787. júl. 19-i rendelet 1787: 1. kf. 32. t. 4974 (1787: 8821. kanc. sz.)

[104] A magyar Tengermellék kereskedelmi-, váltó- és tengeri törvényszékeiről a továbbiakban lesz szó. A kerület rendes polgári perei eredetileg Fiume és Buccari város kapitányi törvényszékein indultak, de 1738-ban ezt a két bíróságot összevonták

A magyarországi szervezet kiépülése egyben az egész Habsburg-birodalom jogszolgáltatásának is — a lehetséges mértékig megvalósult — egységesítését jelentette. A régi tarkaság helyett az egész birodalomban a háromfokú eljárás rendszere jutott érvényre. Az ennek megfelelő szervezetben a Lajtán túl az Oberste Justizstelle, a Lajtán innen a hétszemélyes tábla a központi (harmadfokú) hatóság, mely az egész hálózatot irányítja, s melyen keresztül az uralkodó a maga akaratát — elvileg — az egész szervezetben érvényesítheti. Mint amott a tartományonkint felállított Appellazionsgericht, úgy itt a királyi tábla a központi hatóság végrehajtó szerve, egyben az egyetemes hatáskörű (másodfokú) fellebbezési bíróság. Az első fokú bíróságok felépítésében szintén megvannak az analógiák egyfelől a fontosabb ügyeket hatáskörében egyesítő Landrecht s a mellette meghagyott különféle partikuláris fórumok, másfelől, Magyarországon a Landrechthez hasonló jelentőségű judicium subalternum s az első fokon, lecsökkentett hatáskörrel, itt is megmaradt helyi (városi és földesúri) bíróságok között. S az azonos alapelvekre épült szervezetben a birodalom mindkét felének minden fóruma azonos perrend és ügyviteli szabályzat szerint végzi napi munkáját.

Amikor azonban e hasonlóságokra rámutatunk, hangsúlyoznunk kell a különbségeket is, amik még (a jogintézmények közül legkönnyebben összehangolható) szervezetben is megmaradtak. A magyar kerületi táblának pl. nincs osztrák megfelelője, az örökös tartományokban rendszeresített kereskedelmi és váltótörvényszékek mása Magyarországon csak a speciális helyzetű Tengermelléken található meg, nálunk nincsenek külön nemesi bíróságok, mint Ausztriában van. A két magánjog-rendszer különbségére pedig, aminek kiküszöbölését a császár eredmény nélkül tervezte, itt utalni sem érdemes.[105] Végül Magyarország helyzetének az analógiákba szürkülése ellen nem tartjuk feleslegesnek megemlíteni, hogy az uralkodó még a birodalom egységesítésére irányuló, azonos elvű vagy szövegű rendeleteket is külön bocsátotta ki az örökös tartományok kormányszervein (az osztrák—cseh kancellária útján) át e tartományok részére, s külön a magyar kancellárián át Magyarország részére. Az utóbbi tehát az örökös tartományok államjogi egységével párhuzamos külön egységként jelenik meg a rendeletek tükrében még II. József abszolutizmusának legerőteljesebb — legerőszakosabb — periódusában is. Természetesen, az ország egykorú helyzetét gazdasági-társadalmi viszonyai alapján kell felmérni. Bár tanulmányunk elsősorban felépítményi jelenségekkel foglalkozik, a körükbe tartozó említett tényezőket sem hagyhattuk figyelmen kívül s említés nélkül.

A fenti összehasonlítások után a józsefi rendszer magyar formájának elemzését folytatva, vissza kell térnünk a jogszolgáltatásnak 1787-ben, a judicium subalter-

---

Fiume és az egész Tengermellék kapitányi törvényszéke címén, ami itt a judicium subalternum szerepét látta el. A fellebbezés útja ezektől a királyi táblán át a hétszemélyes táblához vezetett. A büntető perek a polgári perekkel azonos fórumok előtt indultak, a horvát kerületi táblához voltak fellebbezhetők, s harmadfokon, kegyelmi úton, a fiumei kormányzó elé kerültek (úgy mint a megyékben a kerületi főispánok, egyben királyi biztosok elé). *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 32. t. 3293 (1786: 7286. kanc. sz.) 1787: 1. kf. 32. t. 4974 (1787: 8821. kanc. sz.) 1788: 1. kf. 26. t. 2717, 1789: 1. kf. 36. t. 758 (1789: 390. kanc sz.) *Sematizmusok* a Novus Ordo korából.

[105] II. József az osztrák magánjog hatályát Magyarországra is ki akarta terjeszteni. Amint az osztrák polgári törvénykönyv I. része elkészült, megküldette a hétszemélyes táblának azzal az utasítással, hogy adaptálására tegyen javaslatot. *Kanc. lt.* Acta gen. 1787: 303. Mint tudjuk, a kódex magyarországi bevezetésére nem került sor.

numok („altörvényszékek") létrejöttével kialakult állapotához. Magától értetődő, hogy a jogszolgáltatás a bírósági szervezet ily nagyarányú átalakítása, egyszerűsítése után is feudális jellegű maradt. A hatáskörök megállapításánál pl. a peres felek rendi állása még mindig figyelemben részesült, bár az új bíróságok felállítása e téren sem maradt hatás nélkül. Az uniformizálódás az (államérdekből fontosabb) büntető jogszolgáltatásban érvényesült a legjobban. A judicium subalternumok, mint láttuk, az első fokú büntető bíráskodás terén általános fórumok voltak: nemes, polgár és jobbágy bűnügyei egyformán előttük kerültek először tárgyalásra. Az itt bekövetkezett változást s a jozefinus reformok tendenciáit még jobban érzékelteti, ha megemlítjük, hogy a „vérhatalmukat" vesztett megyék és városok s a volt pallosjogú uradalmak a császár rendelkezései értelmében a judicium subalternumok bűnügyi költségeihez hozzájárulni tartoztak. Részt kellett tehát venniük azoknak az intézményeknek fenntartásában, melyekre — nemrég még oly nagy hatalmat biztosító — jogkörüket az uralkodó átruházta.[106]

A büntetőbíráskodás felsőbb fokozataiban az 1787. évi szervezeti reform változást nem hozott. Itt tehát a Novus Ordo már kialakult, fentebb ismertetett appellációs rendszere maradt érvényben, vagyis a judicium subalternumoktól másodfokon a nemesek a királyi táblára, a nem nemesek (polgárok és jobbágyok) a kerületi táblákra fellebbezhették ügyeiket. Harmadfokon — kegyelmi úton — a nemesek a hétszemélyes táblához, a nem nemesek a kerületi főispánokhoz, mint királyi biztosokhoz folyamodhattak. — Fellebbezés csak a statáriális ítéletekkel szemben volt kizárva (József ugyanis a halálbüntetést feltétlenül elutasító elvei ellenére, a féktelenné vált rablóvilág megrendszabályozására, 1787 nyarán egyes megyék területén kénytelen volt a statáriumot elrendelni). S nem volt fellebbezés a kir. curiához felségsértés és lázadás esetén sem, amit — koronás elődeihez hasonlóan — József sem mulasztott el a rendes magyar bíróságok hatásköréből kiemelni. Mint tudjuk, a Hóra-féle mozgalom vádlottai felett Erdélyben is királyi rendelkezéssel alkalmilag kiküldött delegált bíróság ítélkezett.[107]

A polgári bíráskodás terén a rendi állás szempontjai — amiből az előzőkben kiindultunk — még erősebben érvényesültek mint a büntetőbíráskodásnál. A nemesek és más, városi vagy földesúri juriszdikció alá nem tartozó szabad személyek polgári perei — az 1786. november 30-i rendeletben taxatíve felsorolt esetekben — a judicium subalternumok előtt, egyébként a kerületi táblák előtt indultak. Mindkét fórum ítéletei másodfokon a királyi tábla, harmadfokon a hétszemélyes tábla elé voltak fellebbvihetők. Hasonló utat futhattak meg másod- és harmadfokon a sz. kir. városok lakosságának polgári perei is, azzal a különbséggel, hogy az első fórum ezek számára a saját városuk tanácsa (törvényszéke) maradt.[108] Az első fokú bányabíróságokon, egyben bányahatóságokon kívül a városok voltak ugyanis az új államapparátusnak az az utolsó részlege, ahol a két államhatalmi

[106] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 36/1. t. 6868 (1786: 13498. kanc. sz.) 1787: 1. kf. 32. t. 4974 (1787: 8821. kanc. sz.)

[107] Kegyelemért nemcsak halálbüntetés, hanem azzal egyenlő súlyúnak tekintett más büntetés (legalább 3 évi rabság, egyszerre kimérendő 50 vagy annál több bot) kiszabása esetén is lehetett folyamodni. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 32. t. 4150 (1786: 9415. kanc. sz.) 1787: 1. kf. 9. t. 4184, 5249 (1787: 7185, 10076. kanc. sz.)

[108] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Liber normalium resolutionum 147—176, Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 36/1. t. 6868 (1786: 13498. kanc. sz.)

ágazat, a közigazgatás és a (polgári) jogszolgáltatás továbbra is ugyanazon szervek hatáskörében maradt. A bányabíróságok esetében ezt különleges szerepük, a városok esetében a József által mindig nagy figyelemben részesített takarékossági szempontok indokolták, s tekintve azt a helyzetet, amit a felsőbb hatóságok állandó ellenőrzése alá helyezett, a császártól függő hivatali személyzet által igazgatott városok az államgépezetben most már elfoglaltak, az ott megmaradt kettősség a rendszer egésze szempontjából nem bírt jelentőséggel.

A jobbágyság polgári pereiben a judicium subalternumoknak szintén kiterjedt szerepkör jutott. A jobbágy és földesúr közötti perek ezután itt indultak, s e fórumok vizsgálták felül azokat a pereket is, melyek — a jobbágyok közötti perek számára legalsó fórumként meghagyott — úriszékek és mezővárosi bíróságok előtt indultak. A judicium subalternumokon felvett vagy — rajtuk keresztül — az úriszék s a mezővárosi bíróság előtt indult perek a már kialakult úton, továbbra is a kir. curiához voltak fellebbvihetők.[109] A judicium subalternum kapta meg a jobbágyok válópereiben való elsőfokú eljárás hatáskörét is, mely a szentszékek megszüntetése alkalmával a sedriákra szállott. A jobbágyok válóperei fellebbezés útján szintén a kir. curia elé kerülhettek, ahol a jobbágyok különféle pereinek ellátására II. József a kir. tábla személyzetének keretén belül 1787-ben külön jobbágy-ügyvédi (Unterthans Advocat) állást szervezett. Ez képviselte a jobbágyfeleket az alsóbíróságoktól felterjesztett ügyekben mind a kir. tábla, mind a hétszemélyes tábla előtt, ahogy ez a judicium subalternumok s a kerületi táblák előtt az ott beosztott „szegények ügyvédői"-nek volt a kötelessége. A curiáig való fellebbezés ily rendszeres lehetőségének megnyitása a jobbágyok előtt József egyik legfontosabb reformja lett.[110]

A hatáskörök áttekintésével kapcsolatban, a rendes bíróságok előtti peres út összefoglalása után, a speciális fórumokra: a kereskedelmi- és váltótörvényszékekre s a bányabíróságokra is ki kell, illetőleg vissza kell térnünk. Az előbbiek meghonosítását a Tengermellék különleges viszonyai, már nemzetközi forgalma tették szükségessé. Ennek megfelelően Fiume és Buccari városokban még II. József trónralépte előtt egy-egy első fokú kereskedelmi-, váltó- és tengeri törvényszék létesült. Az előttük indult perek fellebbezési fóruma a fiumei kormányzóság (Gubernium Regium Fluminense) volt, mint „judicium revisorium in litorali Hungarico", melynek ítélete után az ilyen ügyeket kezdetben tovább vinni nem lehetett. 1789. évi rendelkezés a két első fokú törvényszéket egy bírósággá vonta össze Fiume székhellyel, ugyanakkor fellebbezési fórumuk a kormányzóságtól bizonyos mértékben elkülönült (de továbbra is annak személyzetéből alakított) fiumei tribunal appellationis lett, melytől a perek — az általánossá tett háromfokú eljárás szerint — végső fokon szintén a hétszemélyes tábla döntése alá kerülhettek. Az említett (trieszti mintára szervezett) szakbíróságokkal s a Novus Ordo jogszolgáltatási szervezetébe beillesztésükkel kapcsolatos intézkedések beletartoztak

[109] Az úriszék és a mezővárosi bíróság József rendszerében csak sommás eljárásra volt jogosult. Utána azonban az ítéletükkel meg nem elégedő fél az ügyet szabályszerű (írásbeli) per lefolytatása végett újra kezdhette előbb a sedria s most a judicium subalternum előtt. Ezektől a per, az említett módon, a curiáig mehetett fel.

[110] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Liber normalium resolutionum 147—176, Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 36/1. t. 6868 (1786: 13498. kanc. sz) 1786: 1. kf. 41. t. 4830 (1786: 10200. kanc. sz.) 1787. 1. kf. 16. t. 1514 (1787: 1742. kanc. sz.) és az egykorú *Sematizmusok.*

a császárnak abba a törekvésébe, mellyel az örökös tartományokban már kialakult kereskedelmi- és váltóbíráskodást s az osztrák váltójogot Magyarországon meghonosítani próbálta. Reform-programja azonban e téren, a fentieken kívül, tényleges eredményt nem hozott.[111]

A váltóbíróságok ügyénél a rendszer története szempontjából tanulságosabb a másik szakbírósági ágazatnak, a bányabíróságok szervezetének további alakulása. A bányabíróságok felügyeletét s a bányaperekben való ítélkezést a Novus Ordo, mint láttuk, harmadfokon a hétszemélyes táblára, másodfokon a királyi táblára ruházta. Az első fokú bányabíróságok — egyben s elsősorban igazgatási szerepet ellátó bányahatóságok — akkor, 1786-ban, változatlanok maradtak, s változatlan maradt felettük a Hofkammer in Münz- und Bergwesen által gyakorolt bányaügyi szakigazgatási jogkör is. Az első fokú — kettős funkciójú — bányahatóságok tehát 1786 óta a bécsi kormányszék s a hétszemélyes tábla kettős felügyelete és irányítása alatt állottak.

A bányabíróságok jelentései, a bányaperek felülvizsgálatának tanulságai, a városok s a bányahatóságok közötti súrlódások, a felektől beérkező panaszok mind feltárták a hétszemélyes tábla előtt az első fokú bányabíráskodás fogyatékosságait. A tapasztalatok szerint pl. az alsó-magyarországi kerület bányabíróságai, ahol a fejlett kincstári bányaüzemek megfelelő személyzetet biztosítottak, általában meg tudták volna állani a helyüket, itt azonban a bányabírák más irányú — igazgatási, üzemi — elfoglaltsága akadályozta bírói teendőik ellátását. A felsőmagyarországi kerületben viszont a nagyrészt bányapolgárokból összeállított bíróságoknak az ügyekben való érdekeltsége, illetőleg a bírák képzetlensége okozott súlyos nehézségeket. A bányabírák közül itt, a hétszemélyes tábla megállapítása szerint, sokan írni-olvasni is alig tudtak. Ehhez járult a perek kis száma: bányabíróságonkint s negyedévenként alig egy-két ügy, esetleg egy sem került felvételre. Mindez arról győzte meg a hétszemélyes táblát, hogy a nagyszámú, meg nem felelő bíróság helyett sokkal kevesebb s jobban megszervezett alsó fórumra van szükség.[112]

Az újjászervezést még egy körülmény sürgette. A bányabíróságok felett ellátandó kettős felügyeletből kifolyólag a Hofkammer in Münz- und Bergwesen s a hétszemélyes tábla között — egymás működését kölcsönös féltékenységgel szemlélve — az új rend első napjától kezdve súrlódások támadtak. Már azt az utasítást, melyben a bécsi kormányszék a bányakerületeket az új rendről, a főbányahatóságok bírói hatáskörének megszüntéről s az elsőfokú bányabíróságoknak a királyi curia alá rendeléséről értesítette, sérelmezte a hétszemélyes tábla, minthogy az utasítás a bíróságok jegyzőkönyveinek Bécsbe leendő felterjesztését továbbra is megkívánta. S a két felettes szerv részéről ettől kezdve ismételt panaszok men-

[111] A kereskedelmi-, váltó- és tengeri törvényszékekről: *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 36/1. t. 6868 (1786: 13498. kanc. sz.) és a Novus Ordo éveiben megjelent *Sematizmusok*. Itt jegyezzük meg, hogy a II. József korára vonatkozó egyes történeti munkákban említett budai kereskedelmi- és váltótörvényszék létrejöttének sem a levéltári iratokban, sem az egykorú sematizmusokban semmi nyomát nem találtuk, csak tervként találtunk rá aktautalást. A *Marczali* által (Magyarország története II. József korában III. 124.) e tárgyban idézett kancelláriai irat másra (Zala megyei protestánsok vallási sérelmére) vonatkozik.

[112] A 93. jegyzetben felsorolt jelentések és *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1787: 13. kf. 41. t. 3849, Tab. septemviral. Prot. montan. 1786. 3, 6—7, 73—74, 108, 1788. 176—180, Tab. reg. 1787: 12. kf. 43. t. 7854, Tab. reg. Prot. montan. 1786. 14—16.

tek az uralkodóhoz egymás hatáskörébe beavatkozás, a kétféle funkciót ellátni köteles alsó bányahatóságok másik irányú tevékenységének akadályozása és egyébb címen.[113]

Ezeknek az összeütközéseknek csak a két hatáskör teljes szétválasztása, az alsó bányahatóságoktól elkülönített új első fokú bányabíróságok felállítása vethetett volna véget, mely bíróságok személyzeti és a felügyeleti szempontból kizárólag a kir. curiának lettek volna alárendelve. A hétszemélyes táblának az első fokú bányabíróságok évek óta sokszor felmerült reformja tárgyában a császár utasítására kidolgozott javaslata csakugyan ezt a megoldást kérte az uralkodótól.

A nagy gonddal készült javaslatot a hétszemélyes tábla 1787. június 20-i dátummal terjesztette fel.[114] A javaslat részletesen ismerteti az első fokú bányabíróságok említett fogyatékosságait, s leszögezi, hogy nem lát más orvoslást, mint a jelenlegi első fokú bányabíróságok megszüntetését s kevés, de megfelelőbb új bányabíróság felállítását, melyek — tisztán judiciális fórumok alakjában megszervezetve — kizárólag a hétszemélyes táblának volnának alárendelve, s személyzetüket is ez nevezné ki, vagy rajta keresztül, javaslatai alapján, az uralkodó. Az új bíróságok székhelyéül a 4 bányakerület központja (Selmecbánya, Szomolnok, Nagybánya, Oravica) volnának a legmegfelelőbbek. Rajtuk kívül, a terület nagyságához s a benne található bányák és bányászok számához képest, kerületenkint egy vagy több bányabírósági kirendeltséget kellene felállítani, mindezeket a javaslatban előterjesztett hatáskörrel és személyzettel.

A javaslat, mint szövege hangsúlyozza, az I. Miksa-féle bányakódex s a Novus Ordo egybehangolásával készült. Az utóbbi rideg, katonás szellemében pl. a bányamunkások anyagi erejét kímélendő, a bírságok egy része helyett testi büntetést (botozást) ajánl.[115] Egyébként rámutat a kódex átdolgozást kívánó, elavult voltára, a városi és bányabírósági hatáskörök tisztázásának szükségességére, s kéri a császár intézkedését, hogy a hétszemélyes tábla a bírói tisztségre alkalmas egyének kiválogatása céljából a bányaügyi igazgatás összes — tekintetbe jöhető — alkalmazottjának személyi adatait megkaphassa. A terjedelmes elaborátumhoz 110 darab melléklet volt csatolva: részletesen kidolgozott terv a bányabíróságok ügyvitelére s az általuk kiszabandó illetékekre és bírságokra nézve, formulák a bányakutatási engedélyek, bányajogosítványok, művelés szünetelését engedélyező moratoriák és sok más számára, s ezenkívül a rendezés szükségességét bizonyító nagy mennyiségű dokumentációs anyag.

Az első fokú bányabíróságok rendezésének kérdése — a hétszemélyes tábla számára meglepetésszerűen — e tábla és a Hofkammer in Münz- und Bergwesen közötti erőpróbának bizonyult, melyben a magyar hatóság maradt alul. Míg ugyanis a curia — felterjesztésére — a császári választ várta, kerülő úton olyan hírek birtokába jutott, hogy a döntés az ő mellőzésével s a riválisbécsi kormányszék javaslata alapján, 1788. július 15-én kelt legfelsőbb elhatározással már meg-

[113] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 15. kf. 2. t. 1007, 1786: 15. kf. 64. t. 1592, Tab. septemviral. Prot. montan. 1786. 52, 1788. 76, 155—158, 191—192.

[114] A hétszemélyes tábla 1787. jún. 20-i bányaügyi ülésének jegyzőkönyve *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Prot. montan. 1787. 67—68, a javaslat Tab. septemviral. 1787: 13. kf. 41. t. 3849.

[115] A bányászok, bánya- és kohómunkások éjjeli kocsmázásáért a bányabíróságok által kiszabandó taxáknak és bírságoknak a javaslathoz csatolt tabelláris terve *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1787: 13. kf. 41. t. 3849.

történt. A döntés az új kerületi bányabíróságok — a javasolt négy helyett öt — s a bányabírósági kirendeltségek megszervezését, személyzetének kiválasztását már a Hofkammer in Münz- und Bergwesenre bízta, s e bíróságokat nem a hétszemélyes tábla által javasolt kizárólag jogszolgáltatási szervek formájában állíttatta fel, hanem bár külön kijelölt, de általában ismét kettős funkciójú személyzettel s továbbra is a bányahatóságok keretében. A hétszemélyes tábla elképzelése tehát a közigazgatási és bírói hatásköröknek a bányaügy terén való teljes szétválasztására nem teljesült: az új bányabíróságok, a régi módon, kétféle felügyelet alatt maradtak, így személyzeti szempontból s a bírósági funkciók mellett ellátandó gazdasági-igazgatási teendőikben a kerületi főbányahatóságokkal egybevonva, illetőleg azoknak s végső fokon a Hofkammer in Münz- und Bergwesennek alárendelve. Ez sietett is győzelmét kiaknázni: a császári elhatározás megtörténte után, 1788. július 31-én körrendeletben tudatta a döntést a kerületi főbányahatóságokkal s általuk az összes alsóbb bányahatósággal, gyors intézkedéssel kiválasztotta a kellő személyzetet, azt feleskette, kinevezési okmányokkal is ellátta. Kész helyzetet teremtett tehát a hétszemélyes tábla részére, mely a császár 1788. július 15-én kelt elhatározását csak 1788. október 6-i kelettel, november 7-én kapta kézhez.[116]

A Hofkammer in Münz- und Bergwesen, mint bécsi Hofstelle, a hétszemélyes táblával folytatott versengésében kezdettől fogva helyzeti előnnyel bírt, s ez az előny az évek során, a politikai viszonyok alakulása miatt is, egyre nőtt. A vita elintéződését most is ilyen tényezők befolyásolhatták. Kétségtelennek látszik ugyanis, hogy a curia magatartásának a császárt ki nem elégítő készsége a magyar jogrendszer átalakítását célzó törekvései szolgálatában, II. József fokozódó türelmetlensége a török háború kitörése óta, mely figyelmét az államszervezés kérdéseiről a hadviselésre irányította, s egyre erősödő ellenszenve Magyarország iránt a nemzeti ellenállás megnyilvánulásai, a császár háborújával szemben tanúsított érdektelenség, majd ellenszegülés miatt, a fenti elhatározás kialakulásában fontos szerepet játszottak. (Az uralkodó kegyének elfordulása a magyar curiától további intézkedéseiből is észrevehető.)[117]

A hétszemélyes tábla a történtek felett nem tért szó nélkül napirendre. 1789. március 24-én kelt felterjesztésében[118] bátor hangon fejezi ki elégedetlenségét s

[116] Az 1788. okt. 6-án kelt rendelet s a hétszemélyes tábla ez ügyben kelt felterjesztése *Kanc. lt.* Acta gen. 1788: 13714, *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1788: 1. kf. 56. t. 7194. Vö. még Seeberg Fülöp kir. táblai bányaügyi referens-bíró 1793. okt. 2-án kelt felségelőterjesztésében az e tárgyra vonatkozólag előadottakkal. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 727.

[117] *Marczali:* Magyarország II. József korában III. 130—131, 459—474, 487—570. A császár elégedetlensége a curiával szemben 1787. nov. 29. kelt, a német hivatalos nyelv bevezetését újból elrendelő leiratából is kiérezhető. Eszerint a német nyelvre való áttérésnek a curia ügyvitelében feltétlenül meg kell történnie. Azok a curiai bírák, akik németül nem tudnak, s „megtanulására ez alatt a négy év alatt sem vettek maguknak fáradságot, tartsanak maguknak a saját erszényükből fizetett fordítókat", írja szokott szarkazmusával II. József. A rendelet szövege *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Liber normalium resolutionum 204—205. Az osztrák—cseh örökös tartományok részére kiadott bányaügyi törvénykezési rendtartás magyarországi bevezetésével kapcsolatban (1789) II. József már ki sem kérte a hétszemélyes tábla véleményét, ahogyan az hasonló esetekben korábban történt, csak utasította az üggyel kapcsolatos teendőkre. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Prot. montan. 1790. 21—22.

[118] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1788: 1. kf. 56. t. 7194.

mutat rá, hogy a császár bánásmódja által milyen sérelmet szenvedett, „mily megaláztatásban részesült, nemcsak a bányabíráskodás alá tartozó felek, hanem az egész ország szemében". Konkrét érvelésben kifejti, hogy a rendezésnek ez a formája ellentétben áll magának a császárnak korábbi rendelkezéseivel, így 1784. évi intézkedésével, mellyel a bécsi kormányhatóságtól — úgy, mint egy évvel korábban Ausztriára és Csehországra vonatkozóan történt — a bírósági hatáskört Magyarországra nézve is elvette; de még inkább ellentétben áll a „Novus Ordo"-t bevezető, 1785. december 12-én kelt legfelső elhatározással, mely a bányaügyi legfőbb ítélőszék szerepén kívül a bányaügyi jogszolgáltatás irányítását is a hétszemélyes táblára ruházta. E tábla a következő években sokat tett a szervezés érdekében, panasz vele szemben ezzel kapcsolatban a császár részéről sem merült fel, s most, hogy az ő parancsára, az ő „új rend"-jének megfelelően, a bíróságok regulációjának részletes tervét is kidolgozta, joggal remélte, hogy a kivitelezésnél ily meg nem érdemelt módon nem fogják mellőzni.

Minthogy a kétféle hatáskör megint nincsen világosan elkülönítve, folytatja a felterjesztés, a rendezés újból módot ad a Hofkammer in Münz- und Bergwesen számára, hogy a bányaügyi jogszolgáltatásba beleavatkozzék. A megoldás elvileg is teljesen helytelen. „A Felséged által a jogszolgáltatás javítása érdekében tett minden intézkedésből az tűnt ki, hogy Felséged semmit úgy szívén nem visel, mint a jogszolgáltatásnak a többi államigazgatási ágazattól való teljes elválasztását s a Felséged által létesített bírósági szervezet iránt a közbizalom megnyerését." Ezzel szemben az új kerületi bányabíróságok közül négynek a személyzete, mind az elnök, mind a bírák, a főbányahatóságok tisztviselői, akik rendes közigazgatási-gazdasági tevékenységük mellett csak mellékesen látják el bírói funkcióikat. Külön bírói személyzete csak a selmecbányai kerület bányatörvényszékének van. De ez is, mint a többi, közigazgatási hatóságok keretébe, illetőleg felügyelete alá tartozik, s az olyan — gyakori — esetekben, amikor a kincstár az egyik érdekelt fél a perben, a bizalmatlanság velük szemben nyilvánvaló. Nem is említve, hogy a Novus Ordo által előírt bírói vizsgának a kinevezéseknél történt mellőzése szintén nem alkalmas megbecsülésük fokozására. Végül is az történt, mondja a felterjesztés, hogy a kerületi főbányahatóságoknak a Novus Ordo értelmében 1786. január 1-én szisztematikusan megszüntetett másod fokú bányaügyi bíráskodása most, 3 év után, mint első fokú bíráskodás támadt fel, a múltban volt összes hibáival együtt. A hétszemélyes tábla tehát reméli, hogy az uralkodó az új bányabíróságoknak a bányahatóságoktól való káros függését meg fogja szüntetni.[119]

A felterjesztés azonban eredménytelen maradt, az első fokú bányabíróságok fenti szervezete 1788. november 1-én életbe lépett, s a hétszemélyes táblának be kellett látnia, hogy a bécsi kormányszék befolyásával nem mérkőzhetik. — Ez a szóban forgó intézkedés, az első fokú bányabíróságok felállítása s ezzel egy, egészen 1848-ig csaknem változatlanul fennmaradt bányabírósági szervezet kialakítása volt az utolsó nagyobb organizációs munka, melyet a józsefi rendszer a magyar jogszolgáltatás terén még elvégezhetett. Utána a császár számára egyre kedvezőtlenebbül alakuló külső körülmények, egész rendszerének belső hibái, köztük nem utolsó sorban jogi reformjának fogyatékosságai, nemcsak a Novus

[119] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1788: 1. kf. 56. t. 7194.

Ordo tovább építését tették lehetetlenné, hanem már megvalósult intézményeinek gyengeségét, ingatag voltát is mind jobban elárulták.

Az eddig elmondottak ugyanis, amikhez kapcsolva Józsefnek állami rendőrség létesítésére irányuló törekvése, a legjelentősebb városokban: Budán, Pesten és Pozsonyban rendőrhatóságok felállítása is megemlíthető, az érem egyik oldalát mutatják, azokat az eredményeket, melyeket a rendszer a szervezés területén csakugyan elért. Rá kell azonban mutatni a másik oldalra, a kezdetben szilárdnak látszó rendszer belső bajaira is. A fentiekben ismertetett bírósági szervezet közelebbről megvizsgálva más képet ad, mint külső formái mutatnak. A judicium subalternumok felállítása pl. kétségtelenül gyengítette a helyi kapcsolatokat, személyzetük azonban végül is nagyobbrészt a megyebeli nemességből került ki, s így osztályérdekeinél fogva az államhatalom és a rendiség szembenállásában az utóbbinak befolyása alatt maradt. A jól kiépített bírósági szervezet mégsem adta a császár kezébe azt, a neki feltétlenül engedelmeskedő, utasításai szerint simán működő gépezetet, melyet a reformok révén elérni vélt. Ily magatartást a központi irányításra, ellenőrzésre hivatott hétszemélyes tábla s a királyi tábla részéről sem sikerült elérnie. A császár soha nem tudott meggyőződni arról, hogy akarata a magyar igazságszolgáltatásban milyen mértékig érvényesül. Bizalmatlansága ezért a magyar bíróságokkal szemben egyre fokozódott, s mint azt pl. az első fokú bányabíróságok előbb tárgyalt 1788. évi átszervezése mutatja, elégedetlensége a kir. curiával szemben nem egyszer kifejezésre is jutott.[120]

A rendszer gyengeségeit már az egykorú iratok jellege is visszatükrözi. A bíróságok — elsősorban a curia — ügyvitelében a Novus Ordo bevezetésével egyszerre megduzzad az elnöki jellegű levelezés. Ez nemcsak a bírósági szervezet most kiépített hierarchikus tagolódásával, a felsőbb fórumok ellenőrző munkájával kapcsolatos. Az ilyen természetű iratokon, a tömegesen készült rendeleteken, utasításokon s a legkülönfélébb természetű jelentéseken és véleményeken kívül a József-kori bürokratikus ügyintézés, a gyökértelen új bírósági szervezet, az eljáró hatóságok bizonytalansága, tanácstalansága is magával hozza, hogy a perek intézése szintén terjedelmes hivatali levelezéssel kapcsolódik össze: az alsóbb fórumok a királyi táblától, ez a hétszemélyes táblától s az utóbbi az uralkodótól kéri és várja az utasításokat a legkülönfélébb perrendi és egyéb kérdésekben. A tulajdonképpeni periratokon kívül tehát az egyes konkrét peres ügyekkel kapcsolatban is sok és sokféle akta keletkezik. A peres anyag és az ügyviteli levelezés mind a hétszemélyes tábla, mind a királyi tábla állagaiban teljesen egymásba szövődik, mutatva a jogszolgáltatás jozefinus gépezetének akadozó működését, a feudális zűrzavar helyett most a túltengő bürokrácia által okozott nehézségeket, az egész rendszer kiforratlan, ideiglenes jellegét.[121]

Ezek a tünetek a rendszer sikereket mutató első korszakában is észrevehetők, s mind jobban láthatók, ha annak történetét tovább kísérjük. 1788-tól kezdve, ahogy az ismeretes kül- és belpolitikai események a császár figyelmét másfelé vonják, a nagy önbizalommal megindult jogi reform mindinkább háttérbe szorul. A birodalom súlyosodó helyzete miatt, a fokozódó gazdasági és politikai nehéz-

[120] Utalunk itt a 117. jegyzet adataira.

[121] Az elmondottak a két tábla iratanyagában tükröződnek a legélesebben. De ugyanezek a jelenségek mutatkoznak a kerületi táblák s az alsó fórumok fennmaradt József-kori állagaiban is.

ségek, a török háború változatos eseményei és kudarcai között, egyre kevesebb új kezdeményezés történik a magyar jogrendszernek a császári elképzelések szerinti tovább formálására. Megritkulnak a reformokat indító császári rendelkezések, s ami érkezik, az sem éri el az eddigi eredményeket. Hiába hangsúlyozzák a rendeletek kemény kifejezései, hogy „ez megmásíthatatlan akaratunk", „ettől el nem állunk", hogy az utasítást ellenvetés nélkül, „kikerülhetetlenül" végre kell hajtani, hiába tűznek ki időpontokat, amikor az elrendelt változásnak végbe kell mennie, az eredmény nem következik be, s az időpontokat — amint ez különben a rendszer első éveiben is többször előfordult — ismételten meg kell hosszabbítani.

Az anyagi jog reformja, amire a bírósági szervezet és ügyvitel s a perrendtartás átalakítása után sor kerülhetett volna, így néhány körülhatárolt kérdéstől eltekintve (mint pl. a házassági jog említett korszerűsítése), nem is ért el itt felhozható eredményeket. Ez természetesen főleg a szerteágazó s az egykorú magyar viszonyokban mélyen gyökerező feudális magánjogra vonatkozik, mely töretlenül élte át József rendszerét, de a zártabb egységet képező s könnyebben átültethető büntetőjog terén csaknem ugyanez tapasztalható. A császár 1787. április 2-án kelt rendeletével Magyarországon is kihirdette az új osztrák büntetőjogi kódexet, s április 6-án 3000 példányban elküldte a hétszemélyes táblának azzal az utasítással, hogy ossza szét a büntető hatáskört gyakorló magyar bíróságok között, s utasítsa azokat a rendelkezések azonnali bevezetésére, pontos betartására. A hétszemélyes tábla azonban a kódex adaptálását kívánta, rámutatott alkalmazásának jogi nehézségeire, s ebben a kancelláriánál is támogatásra talált. Az iratváltások, huzavonák ellenére ugyan az osztrák törvényt a magyar bíróságok végül is alkalmazni kényszerültek, de az mesterségesen átültetett, gyűlölt idegen képződmény maradt, ami a rendszer összeomlásakor azonnal hatályát vesztette, s az egykorú magyar büntetőjogra nem sok hatást gyakorolt. Hozzá kell tenni, hogy kevés intézkedés tette olyan népszerűtlenné József uralmát, mint éppen büntetőjoga. S ez nemcsak a nemesség körében mutatkozott meg, mely az osztálykülönbséget nem ismerő, testi büntetést, kényszermunkát nemesre, parasztra egyformán kiszabó, sőt bizonyos esetekben a nemesség elvesztését is kimondó új büntető törvényben kiváltságainak lábbal taposását látta, hanem a lakosság széles rétegeiben is negatív hatást váltott ki.[122]

Hiába tiltotta el József a kínpadot és a halálbüntetést, hiába csökkentette a hóhérok számát egész Magyarországon — ahol azelőtt minden megyének, városnak, pallosjogú földesúrnak volt hóhéra — most összesen 5-re, csak a kerületi táblák mellett hagyva a rabok megbélyegzését végző egy-egy hóhért. A halálbüntetés eltörlése nem a rendszer népszerűségét, legfeljebb a rablók számát és vakmerőségét növelte, akik, főleg a keleti és déli megyékben, népes bandákba verődve, a közbiztonságot hihetetlen mértékig felborították. A fosztogatások, gyilkosságok teljesen bizonytalanná tették a közlekedést, sőt már kint a földeken a szántóvetők

[122] A kódexet az örökös tartományokban kihirdető 1787. jan. 13. kelt pátens s maga a kódex (Allgemeines Gesetzbuch über Verbrechen und derselben Bestrafung) közölve *Josephs des Zweyten Gesetze* 1788. 7—60. A nemességtől (büntető ítélettel) megfosztásról a kódex II. fejezet 38. §-a szól. A Btk. magyar fordításban is megjelent: *Közönséges törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről.* A kódex kihirdetése Magyarországon *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1787: 1. kf. 5. t. 3262 (1787: 4048. kanc. sz.) — II. József büntető törvénykönyvének későbbi kihatásaival *Hajdú* foglalkozik az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezetről szóló munkájában.

élete sem volt miattuk biztonságban. A helyi hatóságok ereje elégtelennek bizonyult a rablócsapatokkal szemben, melyek egy alkalommal (Arad megyében) magát az alispánt, a megyei hatóság és karhatalom vezetőjét is foglyulejtették. A császár végül is, mint láttuk, kénytelen volt elveit feladva a statáriumot elrendelni. A halálbüntetés eltörlését így senki sem fogta fel annak humanitárius oldaláról, sőt az új törvény egyébként rideg, kegyetlen rendszabályai, az aránytalanul súlyos — a kódex szerint 100 évig kiszabható — börtönbüntetés, az egyszerre 100 bot kiméréséig terjedhető testi büntetés, a kényszermunka, főleg az embertelen hajóvontatás (Magyarországon eddig szokatlan büntetési forma) amihez az elítéltnek tüzes vassal arconbélyegzése járult, általános ellenszenvet keltettek az egész országban.[123]

E felvilágosult büntetőjog az elmélet síkján, a fogalmak pontosabb kidolgozásával, meghatározásával és rendszerezésével elődeinél kétségtelenül tovább jutott, s a Magyarországon eddig alkalmazott XVII. századi (1656-ban kelt) barbár szellemű Praxis Criminalishoz képest az új kódex egyébként is vitathatatlanul fejlettebb, haladóbb mű volt. Az egykorúakra tett hatását azonban nem az elmélet, hanem a gyakorlat szabta meg. S a fejlett definícióknál a Justitia Josephina büntető jogszolgáltatására jellemzőbbnek érezhették pl. a kancelláriának, a császári akarat tolmácsolójának azt a pedáns rendelkezését, mely utasította a magyar bíróságokat, hogy bélyegzést kiszabó ítéleteikben mindig pontosan határozzák meg: az elítéltnek csak egyik, vagy mindkét arcára kell-e a bélyeget rásütni, s az mely formájú legyen, az-e, amelyik akasztófát, vagy az, amelyik akasztófát és kereket (a legmegszégyenítőbbnek tartott kivégzési mód eszközét) ábrázolja. A sokszor jelentéktelen bűncselekményekért elítélt, megbélyegzett hajóvontató rabok embertelen szenvedései és tömeges pusztulása feletti részvét megnyilvánulására még császári katonai parancsnokság egykorú jelentésében is találhatunk példát.[124]

Az idegen, osztrák büntetőjoghoz hasonlóan általános ellenkezést váltott ki a császárnak a német nyelv behozatalára irányuló rendelkezése is, annak sikertelensége viszont a fentebb elmondottak, a konok császári elhatározások kudarcának jellemző példája. A német nyelvnek a bírósági ügyvitelben való bevezetésére 1787. november 1. volt első terminusként kitűzve. Ezt a császár 1787. november 29-én még egy évvel, 1788. november 1-ig meghosszabbította. A bírák és ügyvédek azonban a kenyerüket veszélyeztető — a közhivatalviselést s az ügyvédi gyakorlat folytatását a német nyelv ismeretéhez kötő — rendelkezések ellenére

[123] A kínvallatást először Mária Terézia tiltotta el 1776-ban, II. József a tilalmat megismételte (ezt különben utána még a XIX. sz. elején is több királyi rendeletnek újból meg kellett tennie). A tortúra tilalmát József a büntetőkódexet hatályon kívül helyező 1790. febr. 15-i rendeletében is fenntartotta. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1790: 1. kf. 2. t. 831. — Az Arad megyei alispán esetéről ír *Marczali:* Magyarország II. József korában. III. 10. — A hajóvontatásról és bélyegzésről *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 32. t. 5940, 6464 (1786: 12148, 12954. kanc. sz.) 1787: 1. kf. 8. t. 4323 (1787: 7710. kanc. sz.) Megjegyzendő, hogy a hajóvontatásra már 1777-ben volt királyi rendelet, de ez a büntetés Mária Terézia alatt nem jött szokásba. *Vajna* I. 531—550. („Hajóvontatás és csatornaásás" c. fejezet).

[124] A kancellária említett rendelete a bélyegzésről *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 32. t. 6529 (1786: 12868. kanc. sz.) A pétervárади főhadparancsnokság (Landes General-Commando) jelentése *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1787: 1. kf. 8. t. 970 (1787: 1027. kanc. sz.)

sem tanultak meg németül, úgy hogy a fenti időpontot végül is 1790. november 1-ére kényszerült a császár elhalasztani, de rendszere ekkor már rég fel volt számolva. A bíróságok passzív ellenállása, amiben a hétszemélyes tábla is segédkezet nyújtott, ki tudta húzni az időt a rendelkezés végrehajtásának elkerülésére.[125]

A császár sikertelen kísérletei közül még egyről kell itt részletesebben megemlékeznünk, mely közvetlenül ugyan a nemesség megadóztatásának előkészítését célozta, távlati kihatásaiban azonban a feudális magyar magánjog átalakulását indíthatta volna el. Ez a tárgy a Tabula provincialis ügye.

A feudális termelési viszonyokat szétfeszítő polgári fejlődés, a fokozódó árutermelés szükségletei s a tőkeképződés előhaladása (az osztrák tőke érdeklődése) a XVIII. század végén Magyarországon is egyre aktuálisabbá tették olyan jogintézmények létesítését, melyek egyrészt a birtokos hitelképességének növelését, másrészt a hitelező jogbiztonságának fokozását szolgálják, amelyek tehát kiküszöbölik azokat a károsodásokat, melyeket a birtokosok — ugyanazon ingatlannak ismételt megterhelésével, elzálogosításával — a hitelezőknek ez időben gyakran okoztak. E célokat, melyek az államvezetés fontos pénzügyi érdekeivel is találkoztak, különböző korábbi kísérletek után, II. József a magyar nemesi ingatlanok központi, közhitelű nyilvántartására rendelt új intézmény, a Tabula provincialis felállításával kívánta elérni.

Az erre irányuló tárgyalások a császár rendeletére, ki a nemesség és a klérus heves tiltakozását s a curia ellenvetéseit ezúttal sem vette figyelembe, az 1785. év végén indultak meg, s (az első javaslatokban szereplő 5 kerületi provinciális tábla elejtésével) végül is az említett, egy központi intézmény megvalósítására vezettek. Az alsó-ausztriai Landtafel mintájára Budán felállított, közvetlenül a hétszemélyes tábla alá rendelt provinciális tábla azonban nem tudott rendeltetésének megfelelni, ami egy, bár kezdetleges, de a birtokosoknak és birtokoknak s az utóbbiak megterhelésének nyilvántartására többé-kevésbé mégis alkalmas országos intézmény kialakulása lett volna, melyből később, a földmérés eredményei alapján, valóságos telekkönyv fejlődhetett volna ki. Mindehhez már nem volt idő. A provinciális tábla felállításával kapcsolatos tárgyalások ugyanis, a megyék ellenállásának leküzdése, az új hivatal elhelyezésére szükséges épület kiválasztása s annak berendezése, már annyira elhúzódtak, hogy a szervezés csak 1788-ban jutott abba a stádiumba, ami a provinciális tábla tényleges létrejöttének tekinthető. A tábla s egyben a mellette szervezendő országos hiteleshelyi, birtokjogi levéltár igazgatói állását meg éppen csak 1789 októberében töltötte be II. József (a fentebb már említett Kéler Zsigmonddal), amikor a Novus Ordo napjai már meg voltak számlálva.[126] A közigazgatás és jogszolgáltatás rendjét az 1780. évi állapotba visszahelyező királyi rendeletek azután a provinciális táblát is eltörölték, mely egyébként — a hivatalosan kitűzött 1790. május 1. időpontot meg sem

[125] A német nyelv bevezetését erőszakoló rendelkezések csupán annyi eredményt értek el, hogy a hétszemélyes tábla 1787-től a kancelláriával, 1788-tól a kir. táblával is németül levelezett. Belső ügyvitelében azonban s az alsóbb bíróságokkal való érintkezésben mindkét tábla végig a latin nyelvet használta, azt az alsóbb bíróságok is megtartották. Az említett (halasztó) rendeletek *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1787: 1. kf. 36. t. 7871 (1787: 15104. kanc. sz.) 1788: 1. kf. 9. t. 1196 (1788: 1880. kanc. sz.) 1789: 1. kf. 53. t. 4022 (1789: 7964. kanc. sz.)

[126] Kélert az új rend bevezetésénél szerzett érdemeiért József előbb kerületi táblai bírává nevezte ki, majd a kir. tábla tanácsosává (bírájává) léptette elő. E besorolását meghagyva, a curiához csatolt tabula provincialis igazgatói állását is rábízta.

várva — 1790. április elején megszűnt. Ezzel a tervezett központi birtokjogi levéltár sorsa is megpecsételődött, megvalósításáról többé nem lehetett szó.[127]

Mint láttuk, a Novus Ordo hanyatlása még a császár életében megindult, sőt összeomlása is létrehozójának halála előtt következett be. Az ismert okoktól kényszerítve, II. József 1790. január 28-án kiadta híressé vált rendelkezését, mellyel az országot 1780. évi állapotába helyezte vissza. A rendelkezés kifejezetten a magyar jogszolgáltatásra is vonatkozott, az tehát így — elvileg — visszakapta azt a formáját, melyben Mária Terézia halálakor, József trónralépése előtt volt. A régi állapotba való tényleges visszatérés időpontjául a császár 1790. május 1-ét tűzte ki. Eddig helyre kellett állaniuk a vármegyéknek, a volt kiváltságos kerületeknek, a városi jogszolgáltatás régi állapotának is. A rendszer gyors felszámolása ezzel megkezdődött. A központi főhatóságok, a kancellária, a helytartótanács s a hétszemélyes tábla egymás után adták ki az utasításokat, melyek a Novus Ordo lebontásának s a régi állapotba való visszatérésnek menetét, ütemét megszabták. E rövid, de mozgalmas korszakot, József rendszerének megsemmisülését, a következő fejezetrészben (szakaszban) ismertetjük.

4. A NOVUS ORDO BUKÁSA ÉS FELSZÁMOLÁSA (1790)

A haldokló császár 1790. január 28-i leirata, mely Magyarországnak 1780. évi állapotába való visszahelyezését rendelte el, földindulásként hatott. Az annyi gonddal tervezett s annyi erőfeszítéssel, kitartó munkával létrehozott — de meg nem felelő alapra épített — hatalmas mű hirtelen összeomlott, s ehhez magának az alkotónak kellett az utolsó lökést megadnia. Az összeroskadt épület azonban még itt volt, romjait el kellett takarítani. Ehhez viszont a szorgalmas kezek készen állottak, hiszen egy gyűlölt, vagy legalábbis nehezen tűrt, kényelmetlen konstrukció eltávolításának célja egyesítette a bontásra hivatott erők munkáját. II. József hatóságai — a központi kormányszervek is, melyektől valaha akaratának végrehajtását, terveinek kivitelezését várta — sokkal nagyobb buzgalmat fejtettek ki rendszerének felszámolásában, mint korábban annak építésében. József legfontosabb rendelkezései közül talán a január 28-i volt az egyetlen, melyet — ahogy a császár a reformok megindításakor hatóságainak magatartását nagy önbizalommal elképzelte — valóban készségesen és maradéktalanul a magyar államapparátus valaha is végrehajtott. S a rendelet indokolása („most meg-

[127] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1786: 1. kf. 36/1. t. 6868, 1786: 1. kf. 36/3. t. 3948. továbbá *Herzog* tanulmánya a magyar provinciális tábláról. Az eredménytelen kísérlet emlékeként — a provinciális tábla iratanyagának töredékén kívül — csak néhány kötet megkezdett birtokmutató, valamint a hétszemélyes tábla utasítására a hiteleshelyek anyagáról s a vármegyék judiciális iratairól beküldött elenchusok és mutatók maradtak vissza a curia levéltárában. — A megszűnt intézmény utolsó tisztviselője a hivatali pecsétet már április elején beszolgáltatta a hétszemélyes táblának, mely 1790. ápr. 13-án ezt a határozatot hozta: „Az eltörölt tabula provincialisnak a viceregistrator által beszolgáltatott pecsétje elteendő abba a fiókba, melyben az eltörölt hiteleshelyek pecsétjei el vannak helyezve." A provinciális tábla jutott tehát arra a sorsra, amit — a létrehozni kívánt intézmény kedvéért — a császár a hiteleshelyeknek szánt. *Prot. tab. septemviral.* 1790. ápr. havi kötetében, 12/a.

győződvén arról, hogy Ti inkább akarjátok az igazgatás régi formáját, s csupán abban keresitek és találjátok meg boldogságotokat, nem késlekedünk ... kívánságotoknak engedelmeskedni")[128] az alattvalókat erőszakkal boldogítani kívánó felvilágosult abszolutizmus vereségének nyilvános beismerése volt.

A kancellária az uralkodó leiratát mind a helytartótanácsnak, mind a hétszemélyes táblának — Magyarországon a közigazgatás és a jogszolgáltatás irányító szerveinek — megküldte, s ezzel őket serény munkára indította. A helytartótanács a rendeletet (nyomtatásban azonnal sokszorosíttatva) 1790. február 9-én szétküldte a vármegyéknek, hogy a fenyegető zendülés kitörését megelőzze, s a régi igazgatási szervezet — 1790. május 1-ig elvégzendő — helyreállítását megindítsa.[129] A hétszemélyes tábla pedig, hasonló sietséggel, curiai bizottságot küldött ki a másik ágazat, a jogszolgáltatás helyreállításával kapcsolatos teendők kidolgozására. A bizottság a hétszemélyes tábla elnökének, Végh Péter tárnokmesternek (az 1789-ben elhalt gr. Jankovics Antal utódának) vezetése alatt a két tábla legtekintélyesebb tagjai — mint Brunsvik József, a hétszemélyes tábla elnökhelyettese, Ürményi József és Skerlecz Miklós, a kir. tábla elnöke és alelnöke is — összesen 14 személy részvételével már 1790. február 12-én összeült, s az átállítás végrehajtására részletes tervet, illetőleg javaslatot dolgozott ki. A bizottság terjedelmes elaborátumát, annak érzékeltetésére, hogy a Novus Ordo a magyar jogszolgáltatásban hányféle változást, bukása pedig milyen káoszt okozott, s hogy a régi rend helyreállítása milyen sok és sokféle intézkedést igényelt, az alábbiakban ismertetjük.[130] (Már itt előrebocsátjuk, hogy a bizottság munkálata csakhamar teljes egészében elfogadásra talált, s az átszervezés végrehajtása ennek alapján indult meg.)

Legelőször is, szögezi le a javaslat, szükséges, hogy az 1785. év vége óta királyi rendeletekkel eltörölt törvényes fórumok visszaállíttassanak, a helyükre állított új intézmények eltöröltessenek, a megmaradt, de változást szenvedett intézmények eredeti formájukat visszakapják, s hogy a régi peres eljárás is helyreálljon. Ezzel kapcsolatban országosan — körrendelettel — kihirdetendő, hogy a nagybíráknak régi törvényes hatáskörükbe s a régi törvényes fórumoknak eredeti állapotukba visszahelyezése kimondatván, az Ordo judiciarius, a Norma manipulationis s a Taxarum ordo — II. Józsefnek a magyar jogszolgáltatásra vonatkozó alapvető rendelkezései — valamint az 1787-ben Magyarországon is bevezetett osztrák büntetőtörvénykönyv 1790. május 1-én hatályukat vesztik. E naptól kezdve mind a polgári, mind a büntető bíráskodásban teljesen az az eljárás lesz követendő, amely a bíróságok 1723. évi regulációja óta 1780-ig alkalmazásban volt. De addig is, míg a körrendelet kiadható, a javaslat szerint azonnal utasítani

[128] „Nunc de eo certiores redditi Vos priscam administrationis formam malle, atque in ea sola Vestram et quaerere et invenire felicitatem, nihil moramur ... Vestris deferre desideriis."

[129] A január 28-i leiratnak egy ilyen, kinyomatott példánya a curiai levéltárban is fennmaradt. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Nyomt. szabályr. 427. cs. 12. pall. A leiratnak a hétszemélyes táblán a szabályrendeletek nyilvántartó könyvébe bemásolt szövege *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Liber normalium resolutionum 390—394. Az eredeti rendeletnek a segédkönyvek szerint az 1790: 700. számú hétszemélyes táblai akta mellett kellene lennie, de ott nem található, csupán másolata van meg: *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1790: 1. kf. 2. t. 831.

[130] A bizottság javaslata, mint a febr. 12-i bizottsági ülés felterjesztett jegyzőkönyve *Kanc. lt.* Acta gen. 1790: 2583.

kell az összes első fokú bíróságot, hogy az utasítás kézhezvétele után már keresetlevelet ne vegyenek át, határnapokat ne tűzzenek ki, s appellált pereket a királyi táblára ne küldjenek fel, hanem azokat további rendelkezésig tartsák vissza.

A fenti általánosságok után a javaslat sorra veszi a különböző fórumokat, s megállapítja, hogy 1780. évi állapotukba való visszahelyezésükhöz milyen konkrét intézkedések szükségesek. Először a legfelső bíróságról, a hétszemélyes tábláról: ez a pereket a két alsóbb fokú ítélet megegyezése esetén is újból revideálni fogja, s ezután ismét évente csak 2 törvényszakban ülésezik. József haladó intézkedéseit tehát, az állandó, folyamatos, törvényszakokra nem tagolódó ítélkezést s a makacs perlekedés, illetőleg a perek elhúzása ellen bevezetett perjogi reformot (hogy az első és második fórum egyező ítélete után a per tovább nem vihető) a javaslat elsőként adja fel. Megállapítja továbbá, hogy az igazságügy központi felügyelete és irányítása, melyet József 1785. december 12-i rendelete a hétszemélyes táblára ruházott, visszaszáll a kancelláriára. Végül mindezeknek szintén körrendeleti úton való publikálását kívánja.

Ugyanígy közhírré teendő, hogy a curia másik tagja, a királyi tábla, ismét vegyes fokú bíróság lesz, a fellebbezett perek tárgyalásán kívül újból ez intézi első fokon az ún. táblai pereket, melyeket a Novus Ordo a kerületi táblák hatáskörébe utalt át. Ezzel az ősiségi jogon alapuló, bonyolult és véget nem érő octavalis perek is, melyek a kir. tábla munkáját 1786 előtt szinte megbénították, régi formájukban térnek oda vissza.

A továbbiakban a javaslat sorra veszi a feudáliskori Magyarország többi fórumát, a kerületi táblákat s a Novus Ordo alatt csaknem mind megszűnt — most visszaállítandó — rendi és egyházi bíróságokat: a nádori törvényszéket, a báni táblát, a megyei sedriát, az alispáni és szolgabírói ítélőszéket, a sz. kir. városok törvényszékeit és fellebbezési fórumaikat, a tárnoki és személynöki széket, valamint a kiváltságos kerületek (a jászkunok, hajdúk, turopolyai nemesek, egyházi praedialistáknak) különféle bíróságait, továbbá a pallosjogú s a vérhatalommal nem rendelkező úriszékeket, a mezővárosok bíróságait, végül a prímási és érseki főszentszékeket és a püspöki szentszékeket. Minden fórumnál megadja annak 1780-ban volt hatáskörét, a Novus Ordo alatt vele kapcsolatban történt változásokat s a helyreállításához szükséges — körrendeletekkel publikálandó — intézkedéseket. Bármilyen érdekes volna azonban a fenti adatok átvétele, e kitérés tárgyunktól túlságosan messze vezetne, így a hosszú javaslatból a továbbiakban is csak a curiát közelebbről érintő, vagy a megindult általános megmozdulásra legjellemzőbb pontokat ismertethetjük.

A visszaállítandó vagy helyreállítandó bíróságok után a javaslat a megszüntetendő fórumokra, a judicium subalternumokra tér át, melyeknek eltörlését szintén körrendeleti úton kívánja közhírré tenni. Ezeknek a megszűnésükkor náluk levő polgári pereket az illetékes vármegyéknek kell majd átadniuk. A megyék a feleket május 1-ig nyilatkozatra szólítsák fel: a judicium subalternum előtt befejeződött perüket akarják-e felsőbb bíróságra tovább vinni, illetőleg a judicium subalternumon félbemaradt perüket akarják-e a visszaállítandó törvényes megyei fórumon folytatni? A válaszokhoz képest a megyei hatóság a fellebbezni kívánt pereket kiadványozza a királyi táblához, s az alsóbb fokon maradó ügyeket adja át a régi rend szerint illetékes megyei bíróságnak. Ha a felek május 1-ig nem intézkednek, perüknek — az bármilyen eljárási szakaszban lesz — iratai nekik visszaadandók, s a felek ügyüknek a törvényes fórumok előtt újrakezdésére uta-

sítandók. Ugyanígy vissza kell adni a felpereseknek a benyújtott keresetlevelet, ha az ügyben még csak a perfelvétel idejét tűzték ki, további lépés nem történt.

A judicium subalternumok az előttük folyamatban levő büntetőpereket s a már elítélt vagy még eljárás alatt álló rabokat az őrzésükre rendelt hajdúkkal együtt adják át az illetékes vármegyéknek. Ezek a kompetenciájukhoz tartozó rabokon a már kiszabott büntetést hajtsák végre, az el nem ítéltekkel szemben az eljárást folytassák le, a más pallosjogú juriszdikció (város, úriszék) alá tartozó rabokat és periratokat pedig — hasonló intézkedések végett — azoknak adják át. A judicium subalternumok irattáraikat s a náluk levő bírói letéteket adják át az illetékes vármegyéknek, melyek ezek közül az őket illetőket tartsák meg és kezeljék tovább, az egyházi fórumokat illető aktákat viszont válasszák ki, s az egyházi hatóságoknak adják át. Az átadás-átvételt a judicium subalternumok elnökei a vármegyék megbízottaival bonyolítsák le. Értelemszerűen hasonló módon kell eljárni a (hatáskörükben erősen módosuló) kerületi tábláknál taláható perekkel, gyámügyi iratokkal, árvaszéki és bírói letétekkel kapcsolatban is, szintén alkalmazkodva a május 1-re kitűzött terminushoz. A náluk levő octavalis és fellebbezett pereknek a királyi táblára való felszállításáról az utóbbi fog gondoskodni.

A fentiek végrehajtásához, a rendszerváltozással járó zavarok elkerülése végett, elrendelendő volna — folytatja a javaslat — hogy az alsóbb fórumokon már május 1. előtt bizonyos idővel a törvénykezés megszűnjék. Ezért s az átadások lebonyolíthatása végett ajánlja, hogy az új rendszerben létesült, illetőleg módosult első fokú fórumok az ítélkezést április 6-án fejezzék be. Ezt különben a királyi táblán is el kell rendelni, hogy ez a pereknek a kerületi tábláktól átvételét, a kinevezendő ítélőmesterek között referálás végetti szétosztását még időben elvégezhesse. Törvényszünet alkalmazása csak a hétszemélyes táblán nem lehetséges, mert ennek május 1-ig az igazságügy legfelsőbb felügyeletét és irányítását folyamatosan el kell látnia.

Hosszasan foglalkozik a javaslat a curiai levéltárral, melybe a Novus Ordo értelmében megszűnt országbírói, személynöki és ítélőmesteri hivatalok és a tárnoki szék, valamint több hiteleshely levéltárai is bevonódtak;[131] tervezetet ad ezek visszaszolgáltatására s a curiai levéltár saját anyagával kapcsolatos különböző intézkedésekre. Végül arra a kényes kérdésre tér át: mi történjék azokkal a perekkel, amelyek jelenleg a hétszemélyes vagy a királyi tábla előtt függőben vannak, vagy amelyeket ezek már felülvizsgáltak, melyekben tehát csak az ítélet végrehajtása van hátra. Nem tagadható, állapítja meg a javaslat, hogy ezekre is az vonatkoznék, ami a judicium subalternumok és a kerületi táblák pereiről a fentiekben elő van adva. Ezek azonban mégis más megfontolást igényelnek. Az igazságszolgáltatásnak már közhírré tett helyreállítása ugyanis egyes feleket arra indíthat, hogy az ítéletek végrehajtását ezután — már május elseje, a törvényes eljárásmód visszatérte előtt is — törvényesnek többé ne tekintsék, s oppositióval megakadályozzák. Ezért az olyan pereket, melyekben csak az executio van hátra, jobb volna inkább törölni, mint a mondottak szerint ellenállásra alkalmat adni, s új (oppositionalis) pereket megnyitni. Ha viszont ezek a perek

[131] A Novus Ordo alatt az országbírói és kir. személynöki méltóság puszta címmé vált. Az országbírói és a személynöki hivatal — mint parancsokat kiadó és hiteleshelyi tevékenységet folytató nagybírói iroda — József rendelkezései értelmében megszünt. Irataikat az említett levéltárakkal együtt a curiai levéltárba kellett bevonni.

töröltetnek, ez utat tárna fel arra, hogy a felek a Novus Ordo alatt befejezett s végre is hajtott minden pert felbolygassanak, s törlésüket kérjék, amiből perlavina, a birtokjogok felkavarása s nagy zavarok származnának. Ezért az ide-oda hajló fontolgatás azzal végződik, hogy mégis inkább az oppositiók lehetőségét kell vállalni, s nem a pertörlést választani, a szóbanforgó perek ítéletei tehát végrehajtandók.

A királyi tábla előtt folyamatban levő perek közül azonban azokat, melyeket nem érdemi, csak incidentális kérdésekben fellebbeztek a táblára, csakugyan törölni kell, s irataikat az első fokon eljárt bírósághoz visszaküldeni, hogy belőlük a felek becsatolt irataikat visszavehessék. Az érdemi kérdésben fellebbezett pereket viszont a kir. táblai tárgyalás előtt a törvényes graduális appelláció szerinti illetékes bíróságnak előbb felül kell vizsgálnia, ezért az ilyen ügyeket az említett fórumokhoz való továbbítás végett szintén vissza kellene küldeni az eddig első fokon eljárt bíróságokhoz. Ilyen ügyek az úriszékektől, a sz. kir. városoktól s a mezővárosoktól a Novus Ordo alatt a királyi táblára fellebbezett perek. De ezek közül a tárnoki szék és a személynöki szék elé tartozó városi pereket a királyi tábla saját maga, rövid úton tegye át a mondott fórumokhoz, a többit pedig küldje vissza a judicium subalternumoknak, hogy ezek továbbítsák azokat a vármegyékhez, ahonnan a sedria ítélete után ismét fellebbezhetők lesznek a királyi curiára.[132]

A judicium subalternumok előtt indult, ott érdemi ítéletre került s a kir. táblára fellebbezett pereket e tábla revideálja, megengedvén fellebbvitelüket a hétszemélyes táblához. A hétszemélyes táblán jelenleg függőben levő pereket e fórum a most érvényben levő eljárás szerint intézze tovább, az április végén elintézetlenül maradó pereket pedig adja majd át a királyi táblának, hogy ott az új ítélőmesterek közt — a hétszemélyes táblán leendő referálás végett — kiosztható legyenek. S minthogy a Novus Ordo miatt félbemaradt octavalis perek közül egyesek annakidején nem adattak át a kerületi tábláknak, melyekhez az új rend szerint tartoztak volna, hanem ezek a királyi táblán visszamaradtak, ezekre nézve a feleket (szintén körrendeleti úton) értesíteni kellene, hogy perüket most folytathatják, a régi rendből felvétel (leváta) nélkül visszamaradt perüket pedig május 1-től három hónapon belül felvehetik. A javaslat végül az országos telekkönyv, a provinciális tábla ügyével foglalkozik, s szükségesnek látja, hogy a hétszemélyes tábla felső helyről utasítást kapjon: mit tegyen a sok izgalmat okozó és sok panaszra alkalmat adó, most megszüntetendő intézmény irataival és személyzetével.

A kir. curia fenti részletes tervét Végh Péter tárnokmester, a hétszemélyes tábla elnöke, és gr. Zichy Károly országbíró, a helytartótanács elnöke[133] egymás

[132] A fellebbezésnek a Novus Ordo alatti rendszerét fentebb, a judicium subalternumok szervezésével kapcsolatban ismertettük. A Novus Ordo után a polgári perek az úriszéktől a sedrián át, a mezővárostól — annak jogállása szerint — az úriszéken, sedrián, esetleg a tárnoki széken át juthattak fel a kir. tábla elé. A sz. kir. városok egy részétől a fellebbezés a tárnoki széken át a kir. táblához történt, a többi sz. kir. város fellebbezési fóruma a személynöki szék volt, melynek ítéletét a kir. curiához nem lehetett tovább vinni. A javaslat a szóban forgó perekről e rendszernek megfelelően intézkedik.

[133] Gr. Niczky Kristóf országbíró, a helytartótanács elnöke, akinek a József-féle reformok létrehozásában jelentős szerepe volt, 1787-ben meghalt. Utána mind az országbírói méltóságot, mind a helytartótanács elnökségét gr. Zichy Károly kapta meg.

között is megvitatták, s azt elfogadva, közös javaslatként, 1790. február 15-én a kancelláriához felterjesztették, ahová a helytartótanács február 12-én már egy másik javaslatot is felküldött a törvényhatóságok (megyék és városok) helyreállítása tárgyában. A forradalmi hangulatra való tekintettel az országbíró és a tárnokmester közös előterjesztése hangsúlyozta, hogy a rendek megnyugtatása végett haladéktalanul (sogleich) külön rendelkezést kell kibocsátani a büntető törvénykönyv hatálytalanításáról s a tabula provincialis megszüntetéséről, mely intézkedésekkel ugyanis a megyék egyre élesedő ellenállása miatt a május 1-i terminust bevárni kockázatosnak látszott.[134]

Az előterjesztést keresztezte a császár 1790. február 15-én kelt, a hétszemélyes táblához s a helytartótanácshoz egyidejűleg leküldött rendelkezése, mellyel az osztrák büntetőtörvénykönyvet „most azonnal" (nunc statim) hatályon kívül helyezte, s a büntető jogszolgáltatásnak magyar törvények szerinti (juxta leges patrias) régi rendjét visszaállította. Csupán azt kötötte ki, hogy a halálra ítéltek ügyvédeinek kegyelemért kell folyamodniuk, (mind nemes, mind nem nemes esetében május 1-ig a hétszemélyes táblához), s hogy a kínvallatás továbbra is eltörölve marad. A rendelet ezen kívül, szintén azonnali hatállyal, megszüntette a nemesi birtokok összeírását, s közölte, hogy a káptalanok hiteleshelyi levéltárai a helyükön maradnak, beszállításukra nem kerül sor, sőt a tervezett központi birtokjogi levéltár részére már Budára szállított levéltárak is vissza fognak adatni volt tulajdonosuknak, vagy — a megszűnt konventek esetében — át kell adni ezeket a szomszédos káptalanoknak.[135]

A február 15-i rendelet (mely, mint az idézett szavakból látható, nem német, hanem latin nyelven készült) a császár utolsó intézkedése volt a magyar jogszolgáltatás ügyében. Öt nappal később, 1790. február 20-án II. József meghalt, halála azonban nem befolyásolta a már mozgásba jött apparátus intézkedéseit, melyek a régi rend helyreállítását buzgón tovább munkálták. A hétszemélyes tábla és a helytartótanács a február 15-i rendeletet, ahogy az Budára megérkezett, február 19-én kelt párhuzamos körrendeletekben tudatta a bíróságokkal és a törvényhatóságokkal, s ezeket a hirdetményeket csakhamar további hasonló utasítások követték. A kancellária ugyanis az országbíró s a tárnokmester — említett — közös előterjesztésére február 23-án adott válaszában elfogadta a curia által kidolgozott tervezetet, s hozzájárult annak a javasolt körrendeletek útján való közhírré tételéhez, csupán néhány módosítást kívánt. Így a büntetőbíráskodás tárgyában kiadandó hirdetménybe — a február 15-i királyi rendeletnek megfelelően — bevétetni kívánta, hogy halálos ítélet kiszabása esetén a védők kegyelemért tartoznak folyamodni (május 1-ig a hétszemélyes táblához, azután a kancelláriához), s hogy a kegyelmi eljárás alatt az ítélet végrehajtását fel kell függeszteni. A további észrevételek a jászkun, hajdú és fiumei kerületek s a 16 szepesi város régi állapotba visszahelyezésének módozataira, az úriszékekre, a megszűnt hiteleshelyekre, a megszűnő provinciális táblára és judicium subalternumokra s még néhány részletkérdésre nézve adnak — itt mellőzhető — utasításokat. Végül a leirat mind az országbírót, mind a tárnokmestert a továbbiakra nézve is kölcsönös együttműködésre hívja fel, s elrendeli az általuk javasolt hir-

[134] Az előterjesztés *Kanc. lt.* Acta gen. 1790: 2583.
[135] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1790: 1. kf. 2. t. 831.

detményeknek, a fenti módosítások figyelembevételével, elkészítését és országos publikálását.[136]

A kancellária hozzájárulásának birtokában a hétszemélyes tábla március 3-án, a helytartótanács március 5-én újabb sorozatos, egymással párhuzamos körrendeleteket intézett a vármegyékhez, a városokhoz, a kerületi táblákhoz és a judicium subalternumokhoz, részletes utasításokat adva nekik a régi állapotba való visszatérés teendőire vonatkozólag. Mindezek a rendelkezések a curia által kidolgozott (február 12-én kelt) említett javaslatokon alapulnak, s az ott összefoglalt teendők végrehajtására adnak utasítást, természetesen, a kancellária észrevételeinek figyelembevételével. A szóbanforgó iratok közül legrészletesebb a helytartótanácsnak a vármegyékhez intézett, 1790. március 5-én kelt[137] körrendelete, mely bevezetésében elődeire, a február 9-i és 19-i helytartótanácsi körrendeletekre utalva, a továbbiakban pontról-pontra követi a curia javaslatait, s gyakran szószerint is átveszi annak szövegét. Az utóbbit tehát itt nem ismételjük meg, csak annak megállapítására szorítkozunk, hogy a március 5-i rendelet is sorra veszi az összes egykorú — az 1780. évi állapot helyreállítása végett újból felállítandó, visszaalakítandó, illetőleg megszüntetendő — fórumokat a hétszemélyes táblától le az úriszékekig és a mezővárosi bíróságokig, s mindegyiknél ismerteti az átszervezéssel kapcsolatos, a hatásköri változások miatt szükséges, 1790. május 1-ig feltétlenül végrehajtandó intézkedéseket. Végül annak ismételt hangsúlyozása után, hogy az átalakulásnak május 1-ig teljesen le kell bonyolódnia, utasít minden megyét, hogy a fentiek közül reá váró teendőket végezze el, a más fórumokra vonatkozó rendelkezéseket a megyében tegye közhírré, s a feleket a változások következtében általuk megteendő intézkedésekre szólítsa fel.[138]

A helytartótanács és a hétszemélyes tábla egybevágó rendelkezései értelmében a Novus Ordo felszámolásának terhe elsősorban a vármegyékre hárult. Ezeknek kellett átvenniük a május 1-én megszűnő judicium subalternumoktól azok folyamatban levő (félbemaradt) polgári pereit, összes (akár folyamatban levő, akár befejezett) büntető perét és válóperét, a már elítélt s még ítéletre váró rabokat a rabőrző hajdúkkal együtt, továbbá az irattárakat és a bírói letéteket. Hasonló módon át kellett venniük a kerületi táblláktól az ezek hatáskörébe többé bele nem tartozó tárgyú polgári pereket, a kerületi táblai hatáskörből újból kizárt váló- és büntető pereket, árva- és gyámügyeket, valamint a náluk őrzött rabokat és bírói vagy árvaszéki letéteket. A megyéknek kellett átvenniük továbbá a hatásköri változásokkal kapcsolatban a királyi táblától visszaküldött pereket is. Mindezt szét kellett válogatniuk hatáskör és illetékesség szerint, s a megyét illető ügyeket, iratokat, rabokat és letéteket — az előírt további intézkedések végett — át kellett adni a megfelelő megyei szerveknek, a többit át kellett küldeni az illetékes sz. kir.

[136] A kancellária febr. 23. kelt válaszának fogalmazványa *Kanc. lt.* Acta gen. 1790: 2583. Elküldött tisztázata s a hétszemélyes tábla és a helytartótanács febr. 19-i körrendeletei *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1790: 1. kf. 2. t. 831. A helytartótanács (nyomtatásban kiadott) körrendelete a császár febr. 15-i rendeletét átírva, azt megtoldotta még egy ponttal, mely szerint a megyék és a helytartótanács érintkezésében a német nyelvet azonnali hatállyal a latin váltja fel.

[137] A 8044. sz.

[138] A hétszemélyes tábla márc. 3. s a helytartótanács márc. 5. körrendeletei *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1790: 1. kf. 2. t. 831, továbbá Tab. septemviral. Nyomt. szabályr. 427. cs. 12. pall.

és bányavárosokhoz, mezővárosokhoz, úriszékekhez s a visszaállított szentszékekhez. Végül a Novus Ordo felszámolásával kapcsolatban törlendőnek minősített perekből ugyancsak a megyéknek kellett visszaadniuk a felek részére a perhez csatolt mellékleteket. Az elmondottakhoz járultak, természetesen, a most visszaállított megyei fórumok megszervezésével, a megyebeli úriszékek és mezővárosok instruálásával s a feleknek a körrendeletek szerinti felszólításával kapcsolatos teendők.[139]

Nem áll módunkban e tanulmány keretében annak részletesebb ismertetése, hogy a megszűnő, visszaállított és átalakuló több száz bíróságnak a Novus Ordo felszámolásával kapcsolatban hányféle és milyen szövevényes teendőt kellett elvégeznie, a fentieket csupán annak érzékeltetése végett közöltük: mily nehéz munka volt József reformjainak eltüntetése, s mily széleskörű tevékenységet fejtett ki a magyar jogszolgáltatás egész szervezete 1790 tavaszán, hogy visszakívánt avult formáit visszanyerhesse. A munkából, mint láttuk, a curia is kivette a részét. A külső szervezésen s a kebelbeli átszervezéseken, ügyvitelének átállításán kívül — módosult hatáskörének megfelelően — perek tömegével kapcsolatban szintén a fentiekhez hasonló teendőket kellett elvégeznie: perfajták, perkategóriák s a per stádiuma szerint szétválogatva bizonyos ügyeket vissza kellett küldenie — továbbítás végett — a judicium subalternumokhoz, át kellett adnia a személynöki széknek, a tárnoki széknek s az egyházi hatóságoknak, illetőleg át kellett vennie a kerületi tábláktól, kikeresni a curiai levéltárból, ahol egyes felek perüket (úgy látszik a rendszer rövid életére számítva) 1786-ban elfektették intézkedés nélkül.

Az átalakulás teendőinek a tervek szerinti sürgős lebonyolítását az ország izzó hangulatán kívül most már az új uralkodó, II. Lipót utasításai is serkentették, aki a hétszemélyes táblához intézett március 14-i leiratában, bátyja halálát hivatalosan közölve, ígéretet tett, hogy az ország törvényeit megtartja, hogy elődének január 28-i rendeletét magáévá teszi, s annak május 1-ig elvégzendő végrehajtását ő is elrendelte. Kinyilvánította azt az akaratát, hogy mind a hétszemélyes tábla, mind a királyi tábla s az egész magyar igazságszolgáltatás a kitűzött időpontig 1780. évi állapotába, a törvények s a régi szokás által előírt körülmények közé visszahelyeztessék.[140]

Lipótnak a felzaklatott ország megnyugtatását s a robbanásszerűen megindult átalakulás lehetőleg sima levezetését szolgáló intézkedései közül tárgyunk szempontjából itt 1790. április 7-én kelt leiratát kell még kiemelnünk. A curiához intézett leirat az utolsó rendelkezéseket adta ki a jogszolgáltatás régi állapotának visszaállítására, s egyben megállapította a királyi bíróságok 1790. május 1-étől érvényes személyi státusát. Ez a hétszemélyes tábla valamennyi bíráját s a királyi tábla csaknem valamennyi bíráját magában foglalta, megtartva őket a curia szolgálatában, s megszabadítva azoktól a gondoktól, melyek II. József rendszerének összeomlásával számos, általa létesített hivatal alkalmazottaira ránehezedtek.[141]

[139] A hétszemélyes tábla márc. 3. s a helytartótanács márc. 5. kelt körrendelete.
[140] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1790: 1. kf. 8. t. 1212.
[141] Az ápr. 7-i kir. leirat *Norm.* 26. Szövege az 1790. ápr. 17-i és 1791. aug. 22-i curiai ülések jegyzőkönyvébe is be van másolva. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Protocolla, 1790. évi és 1791. évi kötet, d. a.

Az április 7-i leirat a hétszemélyes tábla bírói létszámát nemcsak a József-kori, de az 1780. évben volt, Mária Terézia kori testülethez képest is egy kissé felemelte. Rendelkezései szerint a létszám a nádoron, e tábla s az egész curia elnökén kívül 21 assessorból áll: az országbíróból, mint a nádor állandó helyetteséből, a bírák közé a régi módon ismét bevonandó 5 főpapból (e statu praelatorum), 6 főúrból (e statu baronum), továbbá a régi 6 helyett 9 nemesből (e statu equestri, e statu nobilium). A létszám-többlet indokolásául megjegyzi a leirat, hogy a tábla 1723. évi újjászervezéséről alkotott törvénycikk[142] jogot ad a királynak a bírák számának növelésére, s hogy az intézkedés részben az eddig — a csekély létszám miatt — szokásban volt helyettesítések kiküszöbölését célozza, részben személyi szempontokat követ, hogy a jelenlegi bírák állásukban mind megtarthatók legyenek.

Ennek megfelelően az uralkodó az országgyűlés által megválasztandó új nádoron, valamint az országbírón és a hercegprímáson kívül (mely utóbbi állások be voltak töltve) a leirattal kinevezte a hétszemélyes tábla tagjait a három rendből oly módon, hogy a József-féle testületből az eddigi elnököt, Végh Pétert, helyettesét, Brunsvik Józsefet s a főrendűeket az új státus főúri tagjai közé, a nemeseket annak nemesi tagjai közé sorolta be. Így, mint láttuk, e tábla minden bírói tagja megmaradt, elbocsátás itt nem történt. Viszont a József által félreállítottak közül is többen visszakerültek: az új státusban öten voltak (2 főpap, 2 főnemes, 1 nemes) a tábla régi, Mária Terézia-kori bírái közül. A segédszemélyzetből a protocollista és a janitor (tanácsjegyző és ajtónálló) is új kinevezést kapott, csak a 4 titkár (a régi rendben a curián ilyen állások nem voltak) került végelbánás alá. A leirat nem szólt a hétszemélyes tábla bányaügyi referensérőI, aki szintén a helyén maradt, s aki e tábla 10-ik nemesi assessorának tekinthető. A hallgatás oka kétségtelenül az, hogy e referensnek a curiai munkakör csak másodállása volt, egyébként (ekkor) a kamara alkalmazásában állott, mint annak tanácsosa.[143]

A királyi táblát a rendszerváltozás a hétszemélyes táblánál erősebben érintette, amint hogy annak idején a Novus Ordo bevezetése is itt okozott több változást. A leirat szerint e tábla elnöke továbbra is a kir. személynök, Ürményi József marad. A jelenlegi alelnök, a Novus Ordo létrehozásában nagy szerepet játszott Skerlecz Miklós azonban — „mind azért, mert e tábla törvényes állapotába visszahelyeztetvén, állása magától megszűnik, mind erejének hanyatlása miatt" (ob debilitatas vires) — nyugalomba helyeztetik. A leirat ez után kinevezi a tábla 2 praelatusát és 2 báróját (a kir. tábla főpapi és főnemesi tagjait); a rangban következő bírónak, az alnádornak, valamint a nádori ítélőmesternek kinevezését viszont a megválasztandó nádorra hagyja. Megjegyzi, hogy az országbíró, a kir. személynök és a hercegprímás — legfelső hely előtt tett nyilatkozatuk szerint — alországbíróvá, ítélőmestereikké, illetőleg érseki assessorokká a jelenlegi kir. táblai assessorok közül a leiratban megnevezett személyeket választották ki, s hasonló választás remélhető a nádor részéről is, a tőle függő említett két állást illetően. Ezután következik a 4 tényleges (actualis) királyi assessor kinevezése, további 5 jelenlegi bírót pedig — addig, míg állásüresedés folytán ténylegesíthetők lesznek — a leirat létszámfeletti (supernumerarius) assessorként sorol be az új státusba.

[142] A 1723: 24. tc.
[143] Az 1790. ápr. 7. leirat s a József-kori és 1790. utáni *Sematizmusok*.

A József-féle együttesből — a nyugdíjba küldött alelnökön kívül — csak két bíró marad ki: az egyik áthelyezésre kerül, a másikat pedig, a nemesség által különösen gyűlölt Kéler Zsigmondot, egyben a provinciális tábla előző igazgatóját, aki ekkor a rendszernek tett szolgálatai miatt megtorlástól félve, Magyarországot elhagyta, a curia bírái közül elbocsátja a király (Sigismundum Keller . . . a praegesto hactenus officio penitus dispensandum benigne resolvimus). József előremutató kísérletének, a nemesi birtok telekkönyvbe foglalásának árát tehát ő adja meg.[144] A királyi tábla bírói testületéhez számítható személyek közül a leirat nem említi a királyi ügyek igazgatóját és a bányaügyi referenst, bizonyára a hétszemélyes táblánál említett okból (mindketten csak másodállást töltenek be a curián). — A fentiek szerint a Novus Ordo-kori bírák 3 kivételével itt is állásban maradtak, viszont a Mária Terézia-kori státusból csupán egyetlen bíró (egy nemesi rendű, tényleges királyi) assessor vészelte át az idők változásait.[145]

A bírák helyzeténél sokkal kedvezőtlenebb sors érte a királyi táblai és közös curiai segéd- és szolgaszemélyzetet. Az 1780. évi állapotba visszatérés e téren csak a kis létszámú régi keretek fenntartását tette lehetővé, bizonyos módosítással. Megmaradtak a kir. táblán: a protocollista, levéltárigazgató, allevéltárnok, expeditor (kiadó), egy írnok és az ajtónálló; a közös curiai személyzetből: 2 szegények ügyvédje, egy fűtő és 2 szolga. A többi azonban, a titkárok és a Novus Ordo által felduzzasztott segédhivatali és szolgaszemélyzet legnagyobb része, valamint a fizetéses írnokok serege, összesen 45 személy, végelbánás alá került (nyugdíjjal vagy végkielégítéssel elbocsáttatott).[146] A fizetett írnokokat ezután ismét a császár által a curiáról kitiltott s oda most visszatérő jurátusok ingyen-munkája pótolta.

Az április 7-iki leiratot a két tábla április 17-iki közös — curiai — ülésében hirdették ki, azt a bírák szó nélkül tudomásul vették. A vonatkozó bejegyzés csupán ennyi: „Servit pro statu notitiae". Ez volt egyúttal a két tábla utolsó együttes ülése a Novus Ordo teljes felszámolása előtt, a curia 34 bírája közül ezen is már csak 14-en vettek részt.[147] Utána 1790. május 1-ig a hétszemélyes tábla még 3, a királyi tábla még egy ülést tartott. Az ülések jegyzőkönyvei — a rendes folyó ügyekre vonatkozó bejegyzések mellett — nagyobbrészt a rendszer felbomlását tükrözik. A bejegyzések között pl. ilyenek találhatók: az alsó-ausztriai Landrechtnek az egyik judicium subalternumhoz címzett megkeresését a helytartó tanács megküldte a hétszemélyes táblának (továbbítás végett); a tábla határozata: mivel nem tudható, létezik-e még e judicium subalternum, a megkeresés az illető megye alispánjához küldendő azzal, hogy bontsa fel, s megfelelően intézkedjék. Viszont olyan bejegyzések is vannak, hogy az alispán hasonló esetekben felbontatlanul visszaküldte a judicium subalternumnak szóló megkeresést, mire a

[144] Kéler az év elején Bécsbe távozott. Márc. 10-én a kancelláriához intézett beadványában — arra hivatkozva, hogy Budán nemcsak az utcákon, de már a lakásában sem érzi magát biztonságban — a hivatalába visszatérést, amire felszólítást kapott, elutasította. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1790: 1. kf. 2. t. 831. A curia bíráinak átvétele, de közülük a császár által leginkább kedvelt Skerlecz és Kéler kihagyása minden bizonnyal II. Lipótnak a nemesség lecsendesítésére szánt gesztusai közé tartozott.

[145] Az 1790. ápr. 7. leirat. *Sematizmusok.*

[146] Az 1790. ápr. 7. leírat. *Sematizmusok.*

[147] A curia bíráinak teljes létszáma ekkor, a bányaügyi referenseket is számítva, 36 volt.

hétszemélyes tábla beéri ilyen határozattal: „Reponatur ad acta." Vagy a még egyes fel nem oszlott judicium subalternumoktól beérkező kérésekkel és jelentésekkel kapcsolatban születnek ilyen határozatok: „A Novus Ordo megszűnvén, a kérelem nem teljesíthető" „Az információ szüksége megszűnvén, ad acta".[148]

Mindkét tábla 1790. április 30-án tartotta utolsó ülését a József-féle rendszer szerint. A hétszemélyes tábla jegyzőkönyvében az utolsó bejegyzés az, hogy a bírák az eddig náluk volt pereket beszolgáltatják.[149] A királyi tábla jegyzőkönyvének utolsó bejegyzése egy érdektelen peres üggyel kapcsolatos érdektelen intézkedés: „Reponatur inter reliquos processus." A jegyzőkönyvek semmiféle ünnepélyes külsőséget nem mutatnak, korszak-záró formaságról nincs szó: a Novus Ordo korszaka a curián simán fejeződött be, nem olyan erőszakkal, mint ahogy annak idején beköszöntött.[150] A politikai átalakulással, a törvényhatóságok újjászerveződésével egybekapcsolódó viharos eseményeket, szinte forradalmi jelenségeket ezúttal nem tekintve, maga a józsefi jogszolgáltatás — a „Justitia Josephina" — országos viszonylatban is ilyen dísztelen módon, csaknem nyomtalanul múlt el, Józsefnek a jogszolgáltatást érintő reformjai közül nem sok élte túl a rendszer összeomlását. 1790. május 1-én a Novus Ordo letűnt, s a feudális magyar jogrendszer — minden anakronizmusával — egy időre még a régi állapotba tért vissza.

S ha most — befejezésül — a császár jogszolgáltatási reformjainak mérlegét keressük, s a bukás okait vizsgáljuk, rá kell mutatnunk a rendszer, a jozefinus felvilágosult abszolutizmus súlyos belső ellentmondásaira. Elsősorban — általában a felvilágosult abszolutizmus — kettősségére: arra a jelenségre, hogy a polgári fejlődésnek megfelelő reformokat a polgári ideológiától idegen eszközökkel, uralkodói diktatúrával próbálja megvalósítani, s lényegében a feudális társadalmi rendet tartja fenn, ami e rendszerek átmeneti jellegét már eleve meghatározza. Ehhez az alapvető belső ellentmondáshoz II. József kísérletének esetében továbbiak járultak, melyek már a jozefinus rendszer sajátos jellegéhez tartoznak.

Így a felülről oktrojált polgári irányú reformok — melyek Ausztriában, a fejlődés ütemének megfelelve, maradandó hatást gyakoroltak — nem verhettek gyökeret az elmaradott magyar gazdasági-társadalmi viszonyok között. A jogi felépítmény mesterséges — külföldön, fejlettebb termelési viszonyok közt létrejött elvek szerinti — erőszakos átalakítása Magyarországon csak ingatag látszateredményeket hozhatott. Egyébként a császár ilyen irányú erőfeszítései a városok számára kedvezőtlen saját intézkedéseivel[151] s a Habsburgok hagyományos poli-

[148] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Protocolla 1790. ápr. havi kötet és Tab. reg. Protocolla 1790. márc.—ápr. havi kötet, passim. Ekkor már a hétszemélyes tábla igazgatási jellegű hatásköre is elsorvadóban volt: a kancellária 1790. ápr. 9. kelt, 4352. számú leirata arra szólította fel, hogy a régi jogaikba visszaállított megyék felett irányító szerepet többé ne gyakoroljon. *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1790: 1. kf. 8. t. 1346.

[149] A hétszemélyes tábla bírái ugyanis a jövőben, a régi mód szerint, pereket többé nem referálnak. E szerepet újból mindkét táblán a kir. tábla referensei fogják ellátni.

[150] *Arch. Jos.* Tab. septemviral. Protocolla 1790. ápr. havi kötet és Tab. reg. Protocolla 1790. márc.—ápr. havi kötet, passim.

[151] Mint fentebb láttuk, József a sz. kir. városokat közigazgatásilag a megyei hatóság alá, büntető jogszolgáltatás szempontjából (ilyen hatáskörüket elvéve) a judicium subalternum alá rendelte. E jogi korlátozás, a rendszer fennmaradása esetén, a városok fejlődésére kétségtelenül káros hatást gyakorolt volna.

tikájával is ellentétben állottak, mely politika másfelől — az ország gazdasági függésben tartásával — a magyar kapitalizmus és burzsoázia fejlődését, tehát éppen az átültetni kívánt jogrendszer társadalmi alapjának kialakulását akadályozta. Az erőszakosan hajszolt polgári fejlődés s az abszolút monarchia kiépítésének kíméletlen módszerei felszították a nemzeti érzést, s azt a haladást célzó reformokkal is szembeállították. A haladás így a nemzeti érdekkel került összeütközésbe, ami a rendi reakció helyzetét erősítette.

A rendszer ridegsége, kíméletlensége, mely leginkább álhumánus büntetőjogában mutatkozik meg, megakadályozta, hogy a császárnak az alattvalók jóléte érdekében tett erőfeszítései, hatalmas szervező munkája szélesebb néprétegek rokonszenvét nyerjék meg. Sőt a helytelen módszerekkel erőszakolt kedvező intézkedések is negatív hatást gyakoroltak, ellenszenvet váltottak ki. A Novus Ordo s a Justitia Josephina így, sok hasznos kezdeményezése ellenére, csak kísérlet maradhatott. De, bár nagy gonddal, szívós kitartással (s egyben konok önfejűséggel) kiépített gyökértelen intézményei közül kevés élhette túl császári alkotóját, annyi elvitathatatlan, hogy a reformok nagyobb része a jövőbe mutatott, s közülük nem egy, később maradandóan megvalósult intézmények előfutára lett.

II. A CURIA A XIX. SZÁZAD FORDULÓJÁN S A SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN (1790—1850)

1790. május 1-én az áhított régi rend visszaállott a kir. curián. A visszatérés azonban nem a munkának egy más — a régi — ügyvitel és perrendtartás szerinti újrafelvételét, hanem az ítélkezésnek — anakronisztikus indokú — teljes, illetőleg csaknem teljes beszüntetését jelentette. Ez a curia két tagja közül elsősorban a hétszemélyes táblára vonatkozik, ahol a munka a józsefi szisztéma eltűnésével azonnal s hosszú időre valóban teljesen megállt.

A Novus Ordo korszakát lezáró 1790. április 30-i ülés nemcsak ez év, hanem a következő 1791. év nagyobb része számára is utolsó ülése lett a hétszemélyes táblának. 1790. június elején ugyanis Budán megkezdődött az országgyűlés; előtte már e tábla nem ült össze, s az országgyűlés alatt, a régi rend szerint, a törvénykezés szünetelt. Amikor pedig a diéta 1791. március 12-én véget ért, ez év húsvét-utáni törvényszakának ideje következett volna, mely törvényszakot a hétszemélyes tábla, szintén a régi szokás szerint, nem tartott meg. Az ország legfelsőbb bírósága tehát, a Novus Ordo bürokratikus fegyelmétől s az akkor rábízott igazgatási feladatoktól megszabadulva, csak az 1791. év szent-istváni törvényszakára gyűlt ismét össze, amikor a régi rendben is ítélkeznie kellett. A hétszemélyes tábla így, a Novus Ordo lezárulta után közel másfél évi szünetet tartott és csak 1791. augusztus 22-én kezdte meg ismét a munkáját, mintegy utólagos igazolásaként II. József fentebb idézett véleményének, hogy a curia bírái alig várják a napot és az órát, amikor a törvénykezést berekeszthetik, s birtokaikra távozhatnak.

A hétszemélyes táblánál a királyi tábla sem mutatkozott sokkal szorgalmasabbnak, erre különben a régi rend módot sem adott. A Novus Ordo után, az országgyűlés közeli megnyitása miatt, a királyi táblának törvény szerint megtartandó húsvét-utáni törvényszaka az 1790. évben összesen két ülésre zsugorodott össze: csak május 4-én és 5-én tartott ülést a tábla, utána a törvényszak „exspirált", s a bírák az országgyűlés kezdetéig a rég nélkülözött törvényszünetet élvezhették. Majd ismét Budára gyűlve, mint az alsó táblának ősi szokás szerint tagjai (az ítélőmesterek a naplók és más irományok szerkesztői) a diéta tanácskozásain vettek részt. Így a Justitia Josephina korszaka után, 1790. május 1-től az év végéig — az esztendő nyarán és őszén még sorra került 3 rendkívüli ülést is beszámítva — összesen 5 ülést tartott a királyi tábla, ítélkezés pedig csak két alkalommal, a május 4-i és 5-i üléseken történt. Az 1790. év többi részében és 1791-ben az országgyűlés bezárásáig s az országgyűlési törvényszünet befejeződéséig, ítélet nem volt hozható. 1790. május 6-tól 1791. május 8-ig, egy egész éven át tehát — a hétszemélyes táblához hasonlóan — a királyi tábla sem ítélkezett. — A Novus Ordo alatt a polgári kori hivatalok módjára folyamatosan működő kir. curia

ismét tisztán feudális jellegű bírósággá alakult vissza, a törvényszakok és törvényszünetek váltakozása szerint meg-megszakadó, a társadalmi fejlődéstől messze elmaradt ítélkezéssel.[1]

1. A CURIA A RÉGI REND VISSZAÁLLÍTÁSA UTÁN A HÁBORÚS ÉVEK NEHÉZSÉGEI (1790—1808)

A királyi tábla a József-féle rendszer befejezését jelentő 1790. április 30-i ülés után, mint láttuk, ez év május 4-én és 5-én ismét összeült. A május 4-i, „a visszatért régi systema" szerinti első ülésen a kir. tábla újjáalakult. A királyi személynök elnöklete alatt „korábbi törvényes szokás szerinti helyüket" újból elfoglalták a táblai praelatusok és tábla-bárók, az ítélőmesterek, a királyi „tényleges" és létszámfeletti bírák s a prímási assessorok, valamint a királyi ügyek igazgatója. Az ülést a személynök a törvénykezés latin nyelve helyett ezúttal magyar beszéddel nyitotta meg, mutatván, hogy az uralkodói abszolutizmus és a rendiség küzdelmében — a nemzeti érzés felszítása nyomán — a rendi jogok és kiváltságok védelmén túl a nemzeti nyelv biztosításának igénye is megjelent.

A beszéd után felolvasták az uralkodó 1790. április 7-én kelt, az április 17-i curialis ülésben már kihirdetett leiratának a királyi táblára vonatkozó részét. A személynök ugyanis, minthogy azon az ülésen e táblának csak 4 tagja vett részt, ez alkalommal viszont az újonnan kinevezett bírák is megjelentek, szükségesnek látta a tudnivalók újabb publikálását. A leiratnak különben — az új (bírói és subaltern) státus megállapításán kívül — még egy lényeges pontja volt: annak elrendelése, hogy a királyi tábla a jövőben a szent-mártoni törvényszakot is tartsa meg. Mint láttuk, ezt a negyedik törvényszakot (az év utolsó ülésszakát) a tábla 1738 óta II. József koráig minden évben elmulasztotta. II. Lipót rendelete, mely a hosszú szünetektől akadályozott törvényszakos ítélkezést most visszaállította, a kir. táblán legalább a 4 legális törvényszak betartását rendszeresítette. (A hétszemélyes táblának pedig ezután évente 3 törvényszakot kellett tartania.) A Novus Ordo alatti folyamatos ítélkezésből ennyi maradt.[2]

A királyi leirat után az új kir. táblai tagok kinevezési okmányainak felolvasása következett, majd az országbíró átiratáé, melyben közli a kir. táblával, hogy az alországbírói és országbírói ítélőmesteri állásokat (előzetes ígérete szerint) e tábla József-kori státusának két tagjával betöltötte. Hasonló bejelentést tett az elnöklő kir. személynök is a maga két ítélőmesterére nézve. Ezután, bár az újonnan kinevezett praelatusokon és bárókon kívül a tábla minden tagja a József-féle rendszerben már esküt tett, minthogy az utóbbinak formája a törvényestől eltért, „s ezért érvényessége kétségbe vonható", az esetleges kifogások elkerülése végett, az egész királyi tábla testületileg — az országbírói ítélőmester olvasván a szabályszerű decretalis szöveget — újból felesküdött. Az aktusból csak a personalis maradt ki, e méltóság betöltőjének ugyanis az esküt a király kezébe kellett letennie, ami ez esetben kétségtelenül már előbb megtörtént.

Az ülés további részét is főleg adminisztratív ügyek vették igénybe. Így szó

[1] *Prot. tab. reg.* 1790/1.
[2] *Prot. tab. reg.* 1790. máj. 4.

volt a hétszemélyes tábla által (bíráinak referens-szolgálata megszűnvén) a curiai levéltárba beadott, félbemaradt perekről, melyek most már az ítélőmesterek — a királyi tábla tagjai — között fognak referálás végett szétosztatni. Tárgyalták a megüresedett harmadik pauperum advocatusi (szegény-ügyvédői) állásért benyújtott kérelmeket, s azok alapján a királynak, illetőleg a kancelláriának felterjesztendő jelölést készítettek az állás betöltéséhez. Tárgyalták továbbá a curiai levéltárnak a Novus Ordo alatt megkezdett, de befejezést nem nyert rendezési munkálatait, s határozatot hoztak a munka folytatásának lehetővé tételéről. Megtárgyalták az intézkedéseket annak érdekében, hogy a józsefi rendszerben kapott bútorzatból és felszerelésből, melyet újabb rendelkezések szerint a curiai hivatalok leépítése vagy keret-csökkenése miatt a kamarának kellene átadni, a szükséges ingóságokat visszatarthassák. Ezzel kapcsolatban elhatározták, hogy vissza fogják kérni a Novus Ordo beálltakor a curia pénztárában volt (perfelvételi illetékekből befolyt) 2871 forintot, melyet akkor császári rendeletre a kincstárnak kellett átadni. Ezután a múlt rendszerben a curiáról eltávolított (joggyakorlatra a judicium subalternumokhoz, vizsgára a kerületi táblákhoz utasított) s most visszatérő jurátusok ügyében tettek intézkedéseket: megállapították a Novus Ordo előtt felesküdött ifjak szerzett jogait, s feleskették a „helyreállt rendben" elsőként jelentkezett új jurátusokat. (A 36 felavatott közt szerepelnek Kövy Sándor és Vuchetich Mátyás, a későbbi híres professzorok és jogi írók, valamint Őz Pál, majdan a jakobinus-per egyik áldozata.)[3]

E belső ügyviteli teendők között néhány egyéb adminisztrációs ügyet is elintéztek, melyek még a Novus Ordo felszámolásához tartoztak, végül megkezdték a perek tárgyalását. A helyreállított régi rend szerint ítélet alá kerülő két első ügy egy, még a Novus Ordo előtt alispáni fórumon indult polgári per s egy, judicium subalternum által felterjesztett büntetőper volt. A két per közül csak az utóbbi érdemel említést. E büntetőpernek (véres verekedés miatt indult) három nemes és egy nem nemes vádlottja volt. Közülük a judicium subalternum a három nemest 5, 3, illetőleg 1 évi, a nem nemest szintén 1 évi, valamennyiüket közmunkában töltendő rabságra ítélte. A királyi tábla másodfokú ítélete szerint, minthogy „visszatérvén a régi rendszer", a (József-féle) büntetőtörvénykönyv már el van törölve, s ezután minden büntető per „az ország törvényei s a korábbi Praxis criminalis szerint" intézendő, így az elítéltek közül két nemes — akik a judicium subalternum ítélete óta fogságban töltött idővel delictumukat expiálták — absolváltatik, az 5 évre ítélt nemes pedig 1 évi fogságra — közmunka nélkül — ítéltetik. A nem nemesről az ítéletben nincs szó. A régi rend szerint nem nemes büntetőpere csak kivételesen, különleges intézkedéssel (királyi paranccsal, földesurának fellebbezése útján is) kerülhetett fel a királyi tábla elé, ami ez esetben nem történvén meg, a tábla ennek az elítéltnek az ügyével nem foglalkozott. (A józsefi rendszer azonban e téren nem múlt el nyomtalanul: az 1790/1. évi országgyűlés, mint látni fogjuk, a régi törvény kíméletlenségén enyhített, s visszaadta a nem nemesek számára a Novus Ordo idején megnyílt fellebbezési jogot.)

Hosszasan foglalkoztunk a fenti üléssel, mely az említett két per ítéletének nyilvános kihirdetésével végződött. Az ismertetett tárgynak életszerű leírására törekedvén, nem gondoltuk érdektelennek, ha a rendszerváltozás utáni első kir.

[3] *Prot. tab. reg.* 1790/1.

táblai ülést közelebbről bemutatjuk. A május 5-i második ülésre azonban, melynek tárgyai a fentiekhez hasonlóak voltak (szervezési intézkedések, hivatalos levelezés, 4 polgári és 2 büntető perben ítélethozatal), valamint az 1790. év folyamán, az országgyűlési törvényszünet alatt tartott, fentebb említett 3 rendkívüli ülésre ily módon nem térünk ki. Az utóbbiakról mindössze annyit említünk, hogy azokon pereket nem tárgyaltak (törvény szerint, törvényszünetben, nem is tárgyalhattak), a tábla ez alkalmakkal csak az újonnan kinevezett bírák beiktatására s állásbetöltések megtárgyalására gyűlt össze, továbbá jurátusokat esketett fel.[4]

Ki kell viszont térnünk az ekkor folyó országgyűlésre, legalább annak a curia működésével valamilyen kapcsolatban álló határozataira. Az országgyűlés a jogszolgáltatást is érintő egyéb törvénycikkeken kívül 18, kifejezetten erre a tárgyra vonatkozó articulust alkotott: az 1791. évi 39—56. törvénycikkeket. Nagy részük a Novus Ordo korszakát zárja le, oly módon, hogy igyekszik annak intézkedéseit utólag a lehetőségig hatálytalanítani, egy részük azonban kétségtelenül József reformjainak folytatását képezi. Az előbbiek közül mindjárt az elsőt meg kell említenünk, mely a kir. curiának Budáról Pestre visszahelyezését rendeli el (39. tc.). Nem kevésbé jelentős a 41. tc. Ez mindazoknak, akiket a József-féle büntetőtörvénykönyv szerint ítéltek el, ha még büntetésüket töltik, sőt a nemeseknek a büntetés kitöltése után is, perújítást enged. Az új eljárás alatt a szabadságvesztésre ítélt nemesek a törvényes gyakorlat keretei között szabadlábra helyezendők,[5] az ellenük hozott nemességvesztésre szóló ítéletek hatálytalanítandók, s a már kiállott szabadságvesztés „gyalázata" utólag érvényteleníthető. A nemesek akkor is élhetnek perújítással, ha ügyükben még csak elsőfokú ítélet kelt, de a curia jogerős ítéletet nem hozott.

A polgári perekben ugyan (az 50. tc. szerint) a már végrehajtott vagy az alperesnek a kereset alóli feloldását kimondó ítéletek érvényben maradtak (intactae relinquentur), az elmarasztalt felek számára azonban ugyanez a törvénycikk mégis megengedi a perújítást. Más törvénycikkek hasonló igyekezetet mutatnak a Novus Ordo-kori jogszolgáltatás intézkedéseinek megváltoztatásában. Így az első fokon még ítéletre nem került perek egyszerűen töröltetnek (44. tc.). Töröltetnek az olyan perek is, melyeket nem lényegi, hanem mellékes kérdéssel vagy alaki kifogással kapcsolatban fellebbeztek a királyi táblára (46. tc. bevezetése). Azok a fellebbezett perek viszont, melyeket a Novus Ordo szerint közvetlenül a királyi táblára vittek fel, de amelyeknek törvény szerint — fokonkénti fellebbezéssel — előbb más fórum elé kell kerülniük, az alsó bíróságokhoz visszaküldendők (45. tc.). A judicium subalternumok és kerületi táblák előtt indult, érdemi ítélet után a királyi táblára fellebbezett pereket e fórum felülvizsgálja, s továbbvitel bejelentése esetén azt a hétszemélyes táblához megengedi. De, kivéve a világos adóssági ügyeket, a felek az országgyűlés után hat hónapon

[4] *Prot. tab. reg.* 1790. máj. 5, jún. 5, jún. 9, szept. 29.

[5] A nemeseknek *Werbőczi* által (I. rész 9. cím) is leszögezett ún. „primae nonus" sarkallatos kiváltságaihoz tartozik, hogy idézés nélkül perbe nem foghatók, s ítélet nélkül le nem tartóztathatók, kivéve a tettenérés esetét s a kóborló vagy birtoktalan nemeseket, akiknek szökésétől lehet tartani. Az 1791: 41. tc. e gyakorlatot hozza vissza József büntetőtörvénykönyvével szemben, mely az említett kiváltságokat nem vette figyelembe.

belül a fellebbezéstől elállhatnak, s ügyüket itt is perújítással folytathatják (46. tc. 1, 3—4. §).

A királyi táblán másodfokon elintézett, a két ítélet egyezése miatt akkor tovább nem vihető s ezért végrehajtás céljából az első fórumhoz visszaküldött perek most felvihetők a hétszemélyes táblára, s e végett a királyi táblához visszautalandók. De a mondottak helyett a felek ezekben az ügyekben is választhatják a másik utat: élhetnek perújítással (47. tc.). A hétszemélyes tábla előtt függőben levő perek közül az érdemi kérdésben fellebbezett ügyek elintézendők, a nem ilyenek szintén törlendők (48. tc.). Az octavalis és más táblai perek, melyek a Novus Ordo közbejötte miatt a királyi táblán nem voltak folytathatók, a kerületi táblák hatáskörébe mentek át, de a felek által oda nem vitetvén, a curiai levéltárba helyeztettek, most újból elővehetők, s a kir. tábla előtt befejezhetők (52. tc. szerint). Mint látjuk, a fenti törvények a Novus Ordo felszámolása tárgyában kiküldött curiai bizottság 1790. február 12-i javaslataival több ponton egyeznek, s bár (azok szellemében) a Justitia Josephina ítéleteinek általános törlésétől tartózkodnak, perújításra adott számos engedményük nagy pertömegek áradását indította el, aminek hulláma a curiát is elérte.

A törvényekkel szemben II. József reformjait őrizték meg, s mentették át a magyar törvénytárba azok a törvénycikkek, melyek a protestánsok válópereire s a nem nemesek büntetőperbeli fellebbezésére vonatkoznak. Az országnak 1780. évi állapotába visszahelyezése a katolikus és görögkeleti egyház bíróságainak visszaállítását is jelentette, a protestánsok részére azonban — mely felekezeteknek ilyen bíróságai nem voltak — házassági (bontó) pereikben megmaradt a világi bíróságok: a megyék, szabad kerületek, városok és a kir. curia ítélkezése (26. tc. 11. §, 55. tc.). Még nagyobb jelentőségű volt ennél az említett másik törvénycikk. Láttuk, milyen igazságtalan és veszélyes állapotot tört meg József, amikor a — nem nemesek számára gyakorlatilag egyfokú — büntető jogszolgáltatást kivette a megyei nemesség és a városi patríciusok korlátlan hatalmából, s a fellebbezés útját a magasabb, királyi fórumok felé megnyitva, az osztályuralom keménységét valamennyire enyhítette. Ezt az intézkedést — a bontakozó társadalmi fejlődés irányával szembefordulva — eltörölni már nem lehetett. Az 1790/1. évi törvényhozás meg is alkotta a vonatkozó törvénycikket, mely József rendelkezését — ha kedvezőtlenebb formában is — átvette és alkalmazta.

A Novus Ordo perrendje szerint mind a nemesek, mind a nem nemesek általában akkor folyamodhattak (harmadfokon) kegyelemért — előbbiek a hétszemélyes táblához, utóbbiak a kerületi főispánokhoz — ha a kiszabott ítélet halálra vagy azzal egyenlő súlyúnak tekintett más büntetésre: 3 évi vagy azt meghaladó szabadságvesztésre s egyszerre kimérendő 50 vagy azt meghaladó számú botütésre szólt. Ezt az elvet alkalmazza az új törvény is (43. tc.), bár lényegesen kedvezőtlenebb formában: megengedi a fellebbezést a nem nemeseknek is a királyi táblához, de csak akkor, ha a büntetés halálra vagy „sententiae capitali aequipollens" 3 évi rabságra vagy egyszerre kimérendő 100 bot-, illetőleg korbácsütésre szól. Harmadfokra azonban — a hétszemélyes táblához — nem nemes ügye csak akkor vihető tovább, ha a királyi tábla halálos ítéletet hozott. Viszont nem csekély jelentőségű a törvénycikknek az a rendelkezése, hogy a fellebbezés az ország minden pallosjogú fórumától a királyi curiára történik. (Természetesen, ez úgy értendő: minden pallosjogú fórumtól, kivéve a jász-kunok ügyeit, azok ugyanis felső fokon a nádori főtörvényszék elé tartoznak.) Ha tehát a polgári perek tekin-

tetében a curia, a nádori főtörvényszék s a személynöki szék visszaállítása miatt, József-kori kizárólagos fellebbviteli fórum jellegét elvesztette is, a büntető bíráskodás terén azt a fenti törvény szerint megnyerte. Ha nem is minden ügy — a nem nemesnek csak a legsúlyosabb ügye — kerülhetett elébe, de (a jász-kun perek kivételével) minden fellebbezhető büntető per kizárólag curiális bíróságon dőlt el, s halálos vagy azzal egyenlő súlyú büntetést (a mondott kivétellel) végső fokon csak curiális bíróság hozhatott.[6] A törvényben ugyan nincs szó róla, de a tárgy szerint meg kell említenünk, hogy Józsefnek az a rendelete is érvényben maradt, hogy a halálra ítéltek védői (jobbágyok esetében a szegények ügyvédői) kegyelemért tartoznak folyamodni a királyhoz, illetőleg a kancelláriához.[7]

A büntető bíráskodással kapcsolatban az 1790/1. évi törvényhozásnak még két alkotása kíván említést: a tortúrát továbbra is eltiltó 42. tc., valamint az 56. tc., mely a felségsértés és a hűtlenség eseteiben való ítélkezést — a Habsburgok által a magyar jogszolgáltatástól kétszáz éve elvont ügykört — most első fokon a királyi táblára, másodfokon a hétszemélyes táblára ruházta. Ez nemcsak a curia hatáskörének kiterjesztése szempontjából lényeges — az említett majdnem kizárólagos fellebbviteli hatáskör a büntetőbíráskodásban a hétszemélyes tábla számára ez által még jobban kiszélesedett — hanem végre kiküszöbölte a rossz emlékű delegált bíráskodást, mely a XVII. század amúgy is komor arculatának oly sötét vonásokat adott, s mely a XVIII. század folyamán sem szűnt meg, sőt melyhez a jogot a maga számára II. József is fenntartotta.[8] — Mint a magyar jakobinusok néhány év múlva tárgyalásra került perei, majd Kossuth, Wesselényi s az országgyűlési ifjak perei megmutatták, az uralkodónak különleges bíróságra már nem volt szüksége, rábízhatta a főben járó politikai pereket a kir. curiára, mely ez ügyekben törvénytelen elődeinél nem kisebb keménységgel s hozzájuk hasonló aulikus buzgalommal járt el.

A felségsértésről és a hűtlenségről intézkedő fenti törvényekkel a kir. curia eddig legszélesebb büntető hatáskörét érte el (ez a korszak végéig, az 1848. évi átalakulásig többé már nem is módosult).[9] A törvénycikk főleg a kir. táblát érintette, mely József reformjai után régi állapotába visszakerülve, ismét vegyes fokú bíróság lett, s a politikai perek most — régen kialakult, az 1724. évi újjászervezés óta eddig nem változott — elsőfokú hatáskörét bővítették ki. Az 1790/1. évi átalakulás egyébként a kir. táblának az 1780. évi viszonyokhoz képest fellebbviteli hatáskörét is kiterjesztette, amennyiben több, a Novus Ordo alatt ide

[6] A nádori, illetőleg kir. helytartói tisztség betöltetlensége esetén a jász-kun kerületek sedriájától (ún. főkapitányi székétől) is a curiára fellebbezték a pereket. Ilyen időszakokban tehát a hétszemélyes tábla a büntetőperekben való kizárólagos fellebbviteli hatáskört gyakorolt. A nádor 1792. jan. 6. leirata a kir. személynökhöz *Norm.* 30.

[7] II. József 1790. febr. 15. kelt rendelete *Arch. Jos.* Tab. septemviral. 1790: 1. kf. 2. t. 831. A rendelkezést a kancelláriá 1791-ben megújította, erről a kir. személynököt 10622. számú leiratában (dátum nélkül, beérkezett 1791. szept. 9.) értesítette, *Norm.* 57.

[8] Delegált bíróság volt pl. a XVII. században a pozsonyi és eperjesi vértörvényszék, delegált bíróságok ítélkeztek Zrínyi, Frangepán, Nádasdy és Rákóczi felségsértési pereiben. Ugyanilyen bíróságok elé kerültek a XVIII. században a Péró-felkelés s a Törő—Pető-mozgalom vádlottai, majd II. József alatt Hóra és Kloska, hogy csak a legismertebb ügyeket említsük.

[9] 1848-ig a curia polgári hatásköre is már csak egyszer módosult: 1840/41-ben a váltóbíráskodás bevezetésével, bővebben erről a fejezet 3. szakaszában.

utalt tárgycsoportnak e táblához való fellebbezésére a lehetőség továbbra is megmaradt.[10]

Ilyen ügyek voltak a protestánsok említett házassági perein s a nem nemesek büntető perein kívül a bányaperek és a jobbágyok magánjogi perei. Ezek az ügyek részben az idézett törvénycikkek alapján, részben királyi rendelkezés folytán, részben hallgatólagosan 1790 után is a kir. tábla, illetőleg a curia felső fokú ítélkezése alá tartoztak. Az utóbbi fórum polgári fellebbviteli hatásköre így 1790 után csak a katolikus és görögkeleti vallásúak házassági pereire, a nádori főtörvényszék, illetőleg a nádori delegált törvényszék kompetenciájába tartozó jászkun perekre és (törvényhatóságok közötti) határperekre, a személynöki városok polgári ügyeire s egyes praedialista székek és kerületek bizonyos ügyeire nem terjedt ki. (A curia büntető fellebbviteli hatásköre, mint láttuk, még ennél is szélesebbé vált, abból csupán a jász-kunok büntetőperei voltak a feudális korszak legvégéig kikülönítve.)[11]

A curia tehát változatlan szervezettel s a régi rendhez képest megnövekedett hatáskörrel került ki a mozgalmas 1790/1. évi diéta tanácskozásaiból. S amikor a hosszú országgyűlés 1791. március 12-én végül is befejeződött, a curia tagjai megelégedetten hagyhatták el Pozsonyt (ahová az országgyűlés időközben Budáról átköltözött), s távozhattak nem ugyan munkahelyükre, hanem birtokaikra, hiszen a törvényszünet még egyelőre tovább tartott. S amikor az is letelt, a curia két intézménye közül csak a királyi tábla ült újból össze 1791. május 9-én, hogy a megkésve induló húsvét utáni törvényszak legalább egy részét megtarthassa, s — a visszaállított régi mód szerint — az ítélkezést ismét megkezdhesse, amire az országgyűlési törvényszünet 1790. május 5-e óta eddig nem adott lehetőséget.

A megrövidült törvényszak május 9-től június 25-ig tartott, s már nem Budán, hanem Pesten folyt le, ahol a kir. tábla — minthogy a curia épületét II. József az egyetemnek adta — most ideiglenesen szállást kapott.[12] Június végén a törvényszak befejeződött, utána a kir. tábla bírái aratási törvényszünetre mentek, majd eljött az év szent-istváni törvényszaka, amikor a hétszemélyes tábla bírái is összegyűltek, s a curia — mindkét tábla részvételével — végre csakugyan megalakulhatott. Az újjáalakulás az 1791. augusztus 22-i együttes ülésen ment végbe, melynek ünnepélyességét fokozta, hogy a curia s a hétszemélyes tábla új elnökét, Sándor Lipót nádort is ez alkalommal iktatták be. A curiai majd az utána tartott hétszemélyes táblai ülés lefolyását, hogy az intézmény életébe minél közvetlenebb betekintést adjunk, részletesen ismertetjük, előre bocsátva, hogy a curia ezúttal, a nádorra való tekintettel, ismét teljes létszámban Budán ült össze.[13]

A két tábla bírái reggel a királyi Várban gyülekeztek, majd „illő rendben" a vártemplomba (ad ecclesiae Arcensis oratorium, ad praefatam ecclesiam divo

[10] A curia hatásköréről s annak változásairól munkánk második részében adunk áttekintést.

[11] Az egykorú jogszolgáltatási szervekre s a különböző fórumok hatáskörére *Bónis—Degré—Varga* 45—76.

[12] A törvényszak lefolyásáról tudósít *Prot. tab. reg.* 1790/1. A Budáról Pestre visszaköltözéssel a továbbiakban foglalkozunk, és az e tárgyra vonatkozó forrásokat a 18. jegyzetben közöljük.

[13] A két ülés jegyzőkönyve *Prot. tab. septemviral.* 1791, d. a. A fentiek leírása az ünnepi ülések mintájául is szolgálhat. (A rendes ülések lefolyásáról munkánk második részében, a curia ügyvitelének ismertetésénél lesz szó.)

Sigismundo dicatam)[14] vonultak, hogy a törvényszakot bevett szokás szerint a „Szent Lélek invocatiojával" (Veni Sancte) kezdjék meg. A templom kapujában az érkező főherceget „in tenerrima devotissimorum animorum submissione" fogadták. Ezután a templomban ünnepi istentiszteletet hallgattak, majd utána Sándor Lipótot az előbbi rendben az ülés számára kijelölt helyiségbe (ad palatium majus, consessus destinatum pro tunc locum) kísérték. Itt a főherceg-nádor elnöklete alatt a két tábla tagjai helyüket a régi rend szerint elfoglalták, s számos jurátus és ügyvéd jelenlétében megkezdődött a curia (nyilvános) ülése.

Az ülésben a nádori ítélőmester felolvasta II. Lipót 1790. április 7-i leiratát, mely az országnak a régi állapotba való visszahelyezésével kapcsolatban, a bíróságok 1780-ban volt formájának és tevékenységének 1790. május 1-ig elvégzendő helyreállítását rendelte el. A leirat a többi királyi bírósággal együtt megállapítja a hétszemélyes és a királyi tábla státusát és fizetéseit, s felsorolja a bírói állást nyert személyek nevét. (A leiratot már a Novus Ordo szerinti utolsó curialis ülésen, 1790. április 17-én s később a királyi táblán is felolvasták, azt fentebb ismertettük.)

A curiához intézett királyi leirat felolvasása után a nádor a közös, curiai ülést bezárta, s mindkét tábla — a maga külön ülését folytatandó — más helyiségekbe távozott. A hétszemélyes tábla a kijelölt teremben a nádor elnöklete alatt helyét ismét elfoglalta, s a visszaállítás utáni első ülését megkezdte. Legelőször a nádor mondott (latin nyelvű) beköszöntő beszédet. Erre a hétszemélyes tábla nevében a tábla első praelatusa, az esztergomi érsek felelt. A beszéd elhangzása után az ülésterembe bebocsáttattak, s az esküt letették a hétszemélyes tábla újonnan kinevezett praelatusai. (Az esztergomi érsek már a Novus Ordo előtt is tagja volt e táblának, neki nem kellett esküdnie.)

Időközben megérkezett — az előbb különvált — királyi tábla küldöttsége, hogy az új nádort s a hétszemélyes táblát (az utóbbit a törvényszak megkezdése alkalmából, a szokás szerint) üdvözölje. A küldöttség az üdvözlet átadásával rendszerint megbízott két kir. táblai bíró helyett ezúttal, az ünnepi alkalomra való tekintettel, öt tagból állott, s abban a kir. tábla bíráinak minden kategóriája (egy praelatus, egy tábla-báró, az alországbíró, egy ítélőmester s egy királyi — nemesi — assessor) képviselve volt. A küldöttség élén, a királyi tábla nevében, a praelatus mondta a beszédet, s azt a nádor köszönte meg.

A barokk hangulatú ünneplés befejeződése után a hétszemélyes tábla már nem sok ügyet intézhetett. Az újjászervezés folytatásaként még két újonnan kinevezett, de a Novus Ordo előtt már szolgált septemvir foglalta el a helyét, s felolvasták a királynak a bányabíráskodás tárgyában kelt leiratát. Az utóbbi szerint a bányabíróságok — országgyűlési rendezésükig — a jelenlegi állapotban maradnak, s a hétszemélyes táblának a bányapereket soron kívül, szükség esetén az ülések szokott idején túl is revideálnia kell; ehhez szakreferenssé az 1790. május 1. előtt már e tisztséget betöltött kamarai tanácsost rendeli ki az uralkodó.[15] Ezután további királyi leiratokat olvastak fel, melyek a hétszemélyes tábla döntésétől

[14] Ez a királyi palota északi oldalszárnyában épült Szt. Zsigmond-kápolna vagy Szt. Zsigmond-templom (Vártemplom) volt.

[15] A bányabíróságok országgyűlési rendezése nem történt meg. A bányaügyi jogszolgáltatásban 1848-ig rendeleti úton is csak annyi említhető változás történt, hogy az elsőfokú bányatörvényszékek száma 1794-ben a Novus Ordo alatt megállapított 5-ről, a bányakerületek számának megfelelően, 4-re csökkent. *Norm.* 60.

függő perek elintézését sürgették; utána a nádor a legfelső bíróság első alakuló ülését bezárta.[16]

A hétszemélyes tábla ülésével egyidejűleg, egy másik helyiségben (in palatio inferiore ejusdem Arcis Regiae) folyt a királyi tábla párhuzamos ülése. Ez azonban, minthogy a kir. tábla újjáalakulása már előbb megtörtént, sőt e bíróság az 1791. év tavaszán már egy törvényszakot is lefolytatott, a hétszemélyes tábla ülésénél kevésbé volt ünnepélyes. Alakiságai és tett intézkedései (személynöki megnyitó beszéd, állásbetöltéssel, fizetésrendezéssel kapcsolatos és más kebelbeli ügyek tárgyalása, perekkel kapcsolatos adminisztratív tennivalók) a törvényszakok első üléseinek szokott formájától nem tértek el.[17]

Az augusztus 22-i események után visszatértek a curia rendes hétköznapjai. Augusztus 23-án mindkét tábla ismét összeült, s a szent-istváni törvényszak munkájához hozzáfogott, e napon mindkét tábla az ítélkezést is megkezdte. A kir. tábla mindjárt augusztus 23-án Pesten jött össze, a hétszemélyes tábla azonban első 4 ülését még Budán tartotta, s csak augusztus 26-ától kezdve működött a kir. táblával együtt szintén Pesten. Mind a perek tárgyalása, mind az egyéb teendők intézése mindkét táblán a régi mód szerint kezdődött újra, a curia visszazökkent a régi kerékvágásba. József korszakának felszámolásához már csak három teendő volt hátra: a Budáról Pestre visszaköltözés teljes lebonyolítása, illetőleg befejezése, a curia anyagi helyzetének rendezése s a régi curiai alapítványok visszaszerzése.

A Pestre visszaköltözés tárgyában az 1791. év tavaszától, a visszahelyezést kimondó törvény meghozatala óta, folyt a levelezés a kancellária, az országbíró, a kir. személynök, a kamara és a helytartótanács között. A curia saját épületét azonban — Pesten a Ferenciek terén — melyet a legfelső bíróság részére 1770-ben vásárolt meg a kincstár, s melyet a Budára átköltözéskor II. József az egyetemnek adott, ekkor még visszaszerezni nem lehetett, így a curia részére más szállást kellett keresni. Erre a célra végül is a feloszlatott pálos rendnek (a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem központi épülete és jogi kara helyén állott) pesti rendházát jelölték ki. A tárgyalások úgy elhúzódtak, hogy az épületnek a curia számára kijelölt részét — melybe a kir. tábla 1791. május elején már ideiglenesen beköltözött — forma szerint csak 1791. június 13-án adta át a kamarai administratio e tábla kiküldötteinek, s a szükségesnek mutatkozó további átalakítások és javítások még bizonyos időt vettek igénybe. A curia teljes átköltözése Budáról s az új helyen való berendezkedés tehát, úgy látszik, csak augusztus végén vagy szeptember elején történt meg. (Az épületben a hivatali helyiségeken kívül a curia segéd- és szolgaszemélyzetének nagy része is lakást kapott.)[18]

[16] *Prot. tab. septemviral.* 1791, d. a.

[17] *Prot. tab. reg.* 1791. aug.—dec. d. a.

[18] *Prot. tab. reg.* 1791. aug.—dec. d. a. és *Prot. tab. septemviral.* 1791, d. a. (kiemeljük az ülésjegyzőkönyvek helymegjelölését). *Norm.* 94. és *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 74, 689. A kir. táblai expeditornak a személynökhöz tett 1791. szept. 6. jelentése szerint az átköltözés ekkor már le volt bonyolítva: *Személyn. lt.* Acta praes. 1464. — A szakirodalom egyes utalásai szerint (*Hajdú* 89—90.) Lipót király úgy rendelkezett, hogy az 1791-ben kiküldött regnicolaris deputatiók munkálatainak időtartamára, minthogy e munkában a curia számos tagjának részt kellett vennie, a két tábla menjen vissza Budára. Úgy látszik azonban, hogy a rendelet nem került végrehajtásra: az 1792—1795. években, amig a deputatiók működése tartott, sem a hétszemélyes tábla, sem a kir. tábla ülésjegyzőkönyveiben nincs nyoma annak, hogy a két fórum valamelyike

A másik kérdést, a curia anyagi helyzetének rendezését, szintén az 1780. évi állapotba visszatérés vetette fel. A Novus Ordo előtti években a kincstár csak a curiai alkalmazottak fizetését utalta ki, a dologi kiadásokat — az épület karbantartására, a bútorzat és más felszerelés, írószerek, tűzifa és világító eszközök beszerzésére — az intézménynek magának kellett fedeznie, amire a perfelvétel (leváta) alkalmával fizetendő illetékek szolgáltak. E bevételeket a curiai pénztár (cassa curialis) kapta, s onnan történt az említett kiadások fedezése (a pénztárt rendszerint a curiai expeditor, néha a curiai levéltár igazgatója kezelte). II. József centralizáló rendszerében minden hivatali bevétel, a bírósági illetékek is, közvetlenül az államkincstárba folytak be, s az utalta ki az állami intézmények részére a szükséges összegeket. A régi rend helyreálltakor azonban a fentebbi állapot tért vissza, a curiának ismét magának kellett dologi kiadásairól gondoskodnia. S minthogy az átalakulással kapcsolatos teendők, főleg a hatásköri változásokkal együttjáró per-átutalások miatt kevesebb új per indult, a perfelvételi díjak bevétele tehát (perenkint 2 forint, fele-fele arányban a két tábla javára) lecsökkent, a kiadások viszont megnövekedtek, a curia a kancelláriához fordult segítségért.

A kérés jogos volt, hiszen kezdetben, 1724 után, a többi dicasteriumhoz hasonlóan, a curiának is minden kiadását a kir. kincstár fedezte, a leváták taxáját csak Mária Terézia vezette be 1770-ben, kiegészítésként, hogy az államkincstár helyzete a növekvő kiadások miatt ne nehezedjék. Ebből alakult ki az a szokás, hogy a dologi kiadások fedezése a curiára maradt. A kérés teljesítésre is talált: 1791. június 27-én kelt királyi rendelet a curia dologi kiadásaira 1000 forintot utalt ki a királyi kincstárból előlegképpen, a curiai pénztárnak — ha majd elég saját bevétele folyik be — visszatérítési kötelezettsége mellett. Itt mindjárt megjegyezhetjük azonban, hogy ez nem következett be. Az évi előlegek állandósultak, sőt amikor az — időközben 1500 forintra emelt — előlegből s a curia saját bevételeiből alakult aktívum sem bizonyult elegendőnek, a kamara a curia számadásainak évi ellenőrzése alkalmával mutatkozó hiányt is (több-kevesebb iratváltás után) rendszeresen megtérítette. — A hiányokat a curia az elszámolásig, ha a kifizetés nem volt halasztható, rendszerint az alapítványok jövedelmeiből vette kölcsön.[19]

A kir. curia több alapítványt kezelt. Nagyobb részüket az alapítók a királyi tábla, más részüket a hétszemélyes tábla, vagy az egész curia felügyelete alá helyezték. Az alapítványok sokféle rendeltetést szolgáltak. Volt, amely szegénysorsú jurátusoknak betegség esetén gyógyítására, vagy kezdő ügyvédek támogatására, vagy szegénysorsú pereskedők segítésére volt rendelve. Az alapítványok vagyonát, mely különböző összegekből (s némi ingatlanból) állott, a curia egyik segédhivatali tisztviselője, rendszerint az expeditor kezelte, aki az alapítványi tőkéket kamatra helyezte ki. Az utóbbiból (s az ingatlan-jövedelemből) utalta ki a tábla vagy a curia plénuma az arra érdemesített személyeknek az alapítvány rendeltetését szolgáló összegeket. II. József rendelkezésére azonban az alapítványi vagyont is be kellett szolgáltatni, pl. a Koháry-alapítványt az uralkodó rendelete szerint részben az elemi iskolai alap, részben az Erzsébet-kórház kapta meg, s a curiának az alapítványokra vonatkozó iratokat is át kellett szolgáltat-

---

még Budán ült volna össze. Az említett évek törvényszakai alatt a jegyzőkönyveket rendszeresen, folyamatosan vezették, s ahol a szöveg az ülés helyét is megjelöli, ott mindig Pestet említ.

[19] *Norm.* 58, 59. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1090, 1227.

nia. Mint a két tábla 1791. szeptember 6-i együttes ülésének jegyzőkönyve mutatja, ezen az alapítványok ügyét a curia plénuma áttekintette; az alapítványok s az alapítványi iratok egy részét a kamarai hatóságok és a helytartótanács már ekkor visszaadták, s a többiek visszaszerzéséért is különböző intézkedések történtek. Az utóbbiak eredményeként a két tábla az alapítványokat (a dokumentációs anyaggal együtt) végül is mind visszakapta, s a korszak végéig, illetőleg az abszolutizmus kiépüléséig kezelte, amikor a volt curia fennmaradt vagyonát a cs. kir. hatóságok vették át.[20]

A fentiek szerint az 1791. év végéig a régi állapotok helyreálltak a kir. curián, ez tehát a munkát ott folytathatta volna, ahol 1780-ban abbahagyta. A változó viszonyok azonban erre mind kevésbé adtak lehetőséget. A régi curián, József előtt, a referálás munkáját ősi módon a 4 ítélőmester látta el: a pereket mindkét táblán nekik kellett előadniuk. Ez a létszám megfelelhetett a XV. században, amikor a protonotáriusok — a királyi személyes jelenlét bírósága, illetőleg a Mohács előtti királyi tábla perelőadóiként — rendszerint csak a personalis praesentia elé tartozó exemptusok előkelő, vékony rétegének ügyeivel foglalkoztak, de nem felelt már meg a Mária Terézia-kori viszonyoknak sem, mint azt a század közepe óta egyre növekvő pertorlódás is mutatta. II. József a két tábla referenseinek számát összesen 26-ra emelte, akik szintén nehezen győzték a reájuk háruló bürokratikus tennivalók tömegét. S ez a szám most ismét 4-re esett vissza, ami nyilvánvalóan képtelen helyzetet teremtett. A személynök kérte is a baj orvoslását, s mint a kancellár 1792. augusztus 5-én kelt leiratában közölte, a király a perelőadók számát valóban megkétszerezte: a 4 ítélőmester mellé még 4 referens-assessori állást rendszeresített.[21]

A referensek száma így 8-ra emelkedett, de még ez sem volt arányban a XV. század óta teljesen megváltozott körülményekkel. A zárt illetékességű personalis praesentia regia késői jogutóda, az ekkori curia elé tömegesen özönlöttek a fő- és köznemességnek, a polgárságnak, sőt most már a jobbágyságnak is különféle polgári és büntető — fellebbezett — perei, s emellett az első fokú hatáskörrel együtt a régimódi, végeláthatatlan octavalis perek is visszaszálltak a királyi táblára. E perhullámmal kapcsolatos, megszaporodott teendőkhöz járultak a bírák más irányú igénybevételei, amilyen pl. éppen ekkor az 1790/1. évi országgyűlés 67. törvénycikkével kiküldött regnicolaris bizottságok munkájában való részvételük volt. A reform-bizottságokban a 3 nagybíró (a nádor, országbíró és a kir. személynök), de a tárnokmester s a curia számos más tagja is jelentős szerephez jutott. Közülük sokan terjedelmes javaslatok kidolgozására kaptak megbízást, különösen a Jogügyi Bizottság (Deputatio Juridica) keretében, melynek 21 tagja közül az idézett tc. szerint 12-t a curia két táblája szolgáltatta. Az országgyűlés befejeződése után évekig tovább folyt bizottsági munkálatok igen sok időt és energiát vontak el a curia bíráitól, akik pedig, mint láttuk, a jogszolgáltatásban rájuk háruló feladatoknak is egyre kevésbé tudtak már eleget tenni.

A felső bíróságok — s az egész jogszolgáltatás — fokozódó nehézségei csupán felszíni jelenségek voltak, melyekben a feudalizmus válságának elmélyülése tükröződött. A termelési-társadalmi viszonyok meggyorsult fejlődésével a jogi fel-

[20] Az 1791. szept. 6. curiális ülés jegyzőkönyve *Prot. tab. septemviral.* 1791, d. a. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1090. *Curiai alapítv. ir.* 1—2. pall.
[21] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 668.

építmény alakulása nem tartott lépést. A feudális jog megkövült konstrukciója még ellenállott a fejlődés emelkedő hullámainak, s mint a szikla az áradó folyó útjában, egyre inkább gátolta a haladás szabad áramlását. Az ellentmondás, ami a gazdasági-társadalmi fejlődés előre lendülése s az anyagi és alaki jog megmerevedése között korszakunkban egyre érezhetőbbé válik, a curia belső viszonyaiban is mindjobban észlelhető. S az alapvető bajokat ismét tüneti kezeléssel, az átfogó jellegű bizottsági munkálatok törvényre emelése helyett egyes perjogi intézkedésekkel próbálják orvosolni. A XVIII. század utolsó s a XIX. század következő évtizedeiben a curia életének legjellegzetesebb megnyilvánulásai a fenti ellentmondásból származnak, s az intézmény történetét is azok az intézkedések jelentik, melyekkel az egykorú államvezetés a jogszolgáltatással szemben növekedő igények s annak egyre szembeszökőbb anakronizmusa között a szakadékot áthidalni próbálja.

Mielőtt azonban az említett intézkedések, a curia szervezetében a XVIII. század fordulóján s a XIX. század első felében végbement változások ismertetésére rátérnénk, egy olyan történeti eseményt kell érintenünk, mely a curiának a régi rend visszatérése után kialakult életében igen nagy megrázkódtatást okozott. Alig zárultak le ugyanis a regnicolaris bizottságok munkálatai — a Jogi Bizottságé még be sem fejeződött — amikor a curiára ismét új, eddig ismeretlen teendő hárult: egy súlyos politikai pernek, a magyar jakobinusok monstre-perének lefolytatása. Természetesen, itt nem foglalkozhatunk az ügy történeti vonatkozásaival, sőt magának a pernek ismertetése is szétfeszítené munkánk kereteit, különben is a tárggyal kapcsolatban minden lényeges irat — köztük az összes fennmaradt perirat — egy hatalmas terjedelmű forráskiadványban publikálva van. Így a kérdést ezúttal kizárólag a curia szemszögéből s csak a legszükségesebb mértékéig vizsgáljuk.[22]

Amikor a birodalmi s a magyar kormányszervek izgatott tárgyalásai s különböző előkészítő intézkedések után a kir. személynök az uralkodó utasítását a nagy politikai per megkezdésére 1794. november 2-án megkapta,[23] az ügy sok nehéz problémát vetett fel a curia, elsősorban a királyi tábla — melyre a per legnehezebb szakasza, az elsőfokú eljárás hárult — s a kir. személynök részére. A Werbőczi-féle feudális magyar jog a hűtlenség esetei közé foglalt felségsértést az országgyűlés ítélkezése alá rendelte, ami az országgyűlésen teljes számmal résztvevő királyi tábla szűkebb vagy szélesebb körű közreműködését jelentette.[24] A Magyarországon berendezkedő Habsburg-hatalom azonban nem érte be ezzel a lehetőséggel. A XVI. s főleg a XVII. században, felhasználva a magyar felsőbíró-

[22] A Jogügyi Bizottságról ír *Hajdú*, a jakobinusok pereit tárgyalja *Benda* forráskiadványa a magyar jakobinus mozgalomról.

[23] *Személyn. lt.* Felségsértési perek. Martinovics-per I. cs. 1. (Szövege közölve *Magyar jakobinus mozgalom* II. 235—236.)

[24] *Werbőczi* szerint (I. rész 14. cím) a felségsértés a hűtlenség esetei közé tartozik, ahová az oklevélhamisítás, hamispénzverés, rokongyilkosság, falu vagy major felgyújtás, vérfertőzés vagyis a legsúlyosabb nem politikai természetű bűncselekmények is tartoznak. A hűtlenségi ügyekben való ítélkezésnek *Werbőczi* (II. r. 75. c.) több módját ismeri. Szerinte, ha a király valakit hűtlenségen akar elmarasztalni, össze kell hívnia az országgyűlést, s ott a király és a rendek együtt hoznak ítéletet. — Az 1723: 9. tc. óta a felségsértés elkülönült a hűtlenségtől, s az előbbit külön bűncselekménynek tekintették. A XVIII. században már a kettő mint „crimen laesae Majestatis et nota infidelitatis" mindig egymás mellett szerepel. *Bodo* 147—160.

ságok akkori rendkívül hiányos működését s a polgári peres eljárásban is előforduló delegált bíráskodás intézményét, a nemzeti ellenállás megtörésére mind brutálisabb törvényszegéssel vitte a céljai érdekében indított politikai bűnpereket delegált bíróságok elé. Ezeknél ugyanis szabadon érvényesíthette — s egyre jobban érvényesítette is — az újraéledt római jognak a felségsértésre vonatkozó kegyetlen rendszabályait. A magyar rendi felfogás még az Aranybulla ellenállási záradékának perspektívájából látta a feudális nagyúr vagy nemes viszonyát az uralkodóhoz, amikor az udvari legisták már Európa-szerte sikeresen vitték a köztudatba a római császári törvények nyomán, hogy a felségsértés „crimen omnium atrocissimum", megtorlásának módja tehát az uralkodó szabad rendelkezése alatt áll, őt abban semmi nem korlátozhatja.[25]

Valóban, a Dobó és Balassa elleni eljárástól (1569—1570) Illésházy 1603. évi hűtlenségi perén át a XVII. század végén, illetőleg e század fordulóján Zrínyi, Frangepán, Nádasdy és Rákóczi ellen indított felségsértési perekig a magyar törvények semmibevétele egyre nyíltabban mutatkozott meg. Az utóbbi perekben már teljesen idegenekből összeállított törvényszékek, idegen büntetőjog és perrend szerint, külföldön ítélkeztek; e delegált bíróságoknak a magyar jogszolgáltatással semmiféle kapcsolatuk nem volt. S bár e durva önkény a XVIII. században enyhült, az 1715: 7. tc. továbbra is elismerte, hogy a felségsértés „ad solam Regiam Majestatem pertineret", s megengedte a királynak, hogy ilyen ügyek elbírálására „pro arbitrio Regio" bíróságot delegáljon, csupán magyar bírák kiküldésére tett erőtlen utalást. Az uralkodók a XVIII. század folyamán egészen II. Józsefig éltek is ezzel a jogukkal, s a politikai természetű ügyeket alkalmilag összeállított delegált bíróságokra bízták.[26]

Amikor tehát az új, 1791. évi 56. tc. értelmében a királyi tábla a jakobinus-per lefolytatására utasítást kapott, a felségsértési perrel kapcsolatos eljárás tekintetében még semmiféle gyakorlattal nem rendelkezett, annak — első ilyen esete lévén — mindenféle felvetődő kérdést ekkor kellett megoldania. A probléma annál újszerűbb és nehezebb volt, minthogy a királyi tábla eddig közönséges büntetőpereket is csak másodfokon tárgyalt, s a fellebbezett perekben szokásos (transmissionalis) eljárás teljesen eltért attól, amit az első fokon felvett, ún. táblai perek intézésénél alkalmaztak. A kérdést még nehezebbé tette, hogy a királyi tábla eddig a büntetőperekben csak az alsó bíróságoktól (megyéktől, városoktól)

[25] Pl. II. Rákóczi Ferenc felségsértési perének 1701. okt. 15-én kelt vádiratában. Az alsó-ausztriai kamara ügyésze által készített vádirat római jogi tételeken kívül Carpzovius munkájára hivatkozik. *Lukinich* 189. — Carpzovius (Karpzow) a XVII. századi szász büntetőjogi iskola legridegebb, legkíméletlenebb egyénisége volt, s a formálódó új abszolutizmus jogi felfogását képviselte. (Mint bíró, nevét az általa kiszabott több ezer halálos ítélettel örökítette meg.)

[26] Dobó, Balassa és Illésházy ügyében az eljárás még adott valamit a látszatra. Illésházy perében a kiküldött pozsonyi rendkívüli törvényszék még tisztán magyar tagokból volt összeállítva, a vádat a királyi ügyek igazgatója magyar törvényekre hivatkozva emelte. Az eperjesi vértörvényszéken a magyar jog már háttérbe szorult. Zrínyi, Frangepán, Nádasdy és Rákóczi perében pedig a külföldön fogva tartott rabok felett osztrák—német bírák Ausztria területén császári jog szerint ítélkeztek. *Károlyi:* Dobó—Balassa 35—37, 43—77. *Károlyi:* Illésházy 61—88, 116—117. *Pauler* II. 150, 212. *Lukinich* 189. — A felségsértési pernek császári vagy magyar perrendtartás szerinti különbségére nézve csupán arra utalunk, hogy a császári jog ilyen vád esetén főnemessel, még herceggel szemben is megengedte a kínvallatást, a magyar jog azonban ezt köznemessel, sőt polgárral vagy honoráciorral szemben sem alkalmazta.

felterjesztett iratok alapján ítélkezett, a vádlottakat nem is látta, azokkal kapcsolatban a perbeli cselekményeket (kihallgatás, tanúkihallgatás, szembesítés, és szemle) az első fokon eljáró törvényhatóság eszközölte. Az elfogottak az eljárás alatt a törvényhatóság börtönében raboskodtak, s halálbüntetés kimondása, illetőleg a kegyelmi kérelem elutasítása esetén az értesítés erről közvetlenül a törvényhatósághoz ment, mely — hóhért tartván — az ítéleteket végre tudta hajtani.

A királyi tábla, melyre most az elsőfokú eljárás hárult, a fentiekre nem volt berendezkedve. Reá várt tehát, hogy megtalálja a módot a perbeli cselekmények curián belüli elintézésére, a rabok elhelyezésére s ítéletek végrehajtásának eszközlésére. Természetesen, ez közvetlenül a vádat képviselő királyi ügyigazgató gondja volt, akire a vád megkonstruálása is hárult. Az utóbbi szintén nem volt könnyű feladat, minthogy a vádlottak cselekményére a felségsértés magyar definíciója nehezen volt ráhúzható, a kényelmesen felhasználható császári jogot pedig magyar bíróságon már nem lehetett alkalmazni. Németh János causarum regalium director lelkiismeretlen, durva, érvényesülésre törő egyénisége s a feudális jog-engedte rabulisztika az akadályokat elhárította,[27] de az udvar, a központi kormányhatóságok s a personalis és a kir. tábla számára még így is számos probléma maradt, hogy a megindult pernek a kívánt elrettentő hatású befejezést biztosíthassák.

Az eljárás alapjaként az első fokon felvett polgári (táblai) perekben követett eljárás kínálkozott, ahogy a vármegyék és városok előtt is az írásbeli perek – mind a polgári, mind a büntető perek — lényegében azonos alakiságok szerint intéződtek. A curiai peres eljárást s annak keretében a táblai perek lefolyását munkánk harmadik részében behatóan fogjuk ismertetni, így itt csak azokról az elvi különbségekről szólunk, melyeket a felségsértési perek intézésénél (a delegált perek tapasztalatait is felhasználva, a királyi ügyek igazgatójának javaslatára) a kancellária 1794. október 30-án a király nevében — az alábbiak szerint — elrendelt.

1. Amikor a causarum regalium director a keresetlevelet (vádlevelet) a királyi személynöknek benyújtja, a vádlottak „ex vinculis" citálandók, vagyis (nemes ember voltuk ellenére) nem védekezhetnek szabadlábon.

2. A citatio és a comparitio megtörténvén,[28] a vádlottak és még felfedendő bűntársaik a kir. ügyigazgató által benyújtandó kérdőpontok szerint vallatandók. A vallatások és szembesítések befejeződése után a perben a kir. ügyigazgató allegál a cselekmény bizonyítására (vagyis, egykorú szóhasználattal: ő a „felperes").[29] A vádlottak akár személyesen, akár védő útján védekezhetnek, de csak olyan ügyvédet választhatnak, akinek „becsületessége" (integritas) és hallgatása kétségen felül áll. A védőügyvédek a perbe csak a referens ítélőmester vagy a kir. ügyigazgató lakásán tekinthetnek be, s a periratokat le nem másolhatják. (Tehát a maguk érvelését csak ilyen kényelmetlen körülmények között s az ellenfélnél,

[27] *Magyar jakobinus mozgalom* II. 7—9, 236—237.

[28] A citatio és comparitio — az idézés és az alperes vagy vádlott jelentkezése a bíróság előtt — a per legelső cselekményei közé tartozott.

[29] A feudális jogi terminológia a felperest vagy vádlót (mindkettő „actor", rövidítve „A") s az alperest vagy vádlottat (mindkettő „in causam attractus" vagy „incattus", rövidítve „I") még nem különböztette meg egymástól.

a vád képviselőjénél sokkal hátrányosabb helyzetben készíthetik el és jegyezhetik be.)[30]

3. A per egész anyaga titokban tartandó, azt csak a királyi tábla bírái ismerhetik (a tábla segédhivatali tisztviselői s a jurátusok nem), a bírák pedig — hivatali esküjükre utalva — a legszigorúbb titoktartásra kötelezendők.

4. A vádlottak kihallgatásánál és szembesítésénél a kir. ügyigazgató mindig jelen legyen, hogy esetleges új momentumokat kaphasson a vádhoz.

5. A vallomások és szembesítések jegyzőkönyveit a kir. személynök hetenként terjessze fel az uralkodóhoz.

6. Ha a per során a vallomásokból vagy egyébként további bűntársak válnak ismeretessé, elfogatásuk iránt a kir. személynök tegye meg az intézkedéseket a hadi főkormányszéknél (másképp főhadparancsnokság, Suprema armorum praefectura, Landes General-Commando).

7. A vádlottak javainak elkobzása, illetőleg lefoglalása és kezelése érdekében intézkedjék a királyi tábla.

8. A letartóztatott vádlottak kihallgatása a kir. tábla néhány kiküldendő tagja által (tehát nem a tábla plénuma előtt) eszközlendő.

9. A kir. tábla minden erővel arra törekedjék, hogy a per a lehető leggyorsabban befejezést nyerjen.[31]

A fentieket a kancellária, szintén a király nevében, november 24-én további utasításokkal egészítette ki: A vádlottak elleni ítélethozatalnál a fokozott titkosság biztosítása végett tanácsjegyző sem lehet jelen, ezért az üléseken csak a tábla tagjai vehetnek részt (természetesen oda a jurátusok sem engedhetők be). A jegyzőkönyveket — a vádlottaknak a táblai bizottság előtt történő kihallgatásánál is — maga a referens ítélőmester vezesse, akinek a tábla egyik kijelölendő bírája segíthet. A vádlottak és tanúk kihallgatásáról s a szembesítésekről felvett jegyzőkönyvek másolatai hetenként közvetlenül az uralkodó kezéhez terjesztendők fel. Az eljárás során felfedendő további bűntársak letartóztatása iránt a személynök a nádort keresse meg, s csak az ő távollétében forduljon közvetlenül a hadi főkormányszékhez. — Ezeken az utasításokon kívül a kancellária egy 1769-ben, delegált bíróság előtt titokban lefolytatott felségsértési pernek (Péchy István perének) iratait is leküldte a személynöknek, hogy abból mintákat, analógiákat meríthessen, s használat után az iratokat ugyanilyen célból tovább adja a causarum regalium directornak.[32]

[30] Más esetekben, rendes szokás szerint, a per ítéletrebocsátásáig — vagyis, míg az allegálás, a felek érvelése és viszontérvelése folyt — a periratok nem a referens lakásán, hanem a referensnek a curia épületében levő pertárában állottak. Innen kérték ki az ügyvédek az iratokat, hogy érvelésüket a perjegyzőkönyvbe bevezessék. Nehezebb ügyek esetében a pert az ügyvédek haza is vihették, hogy hosszabb vagy komplikáltabb allegátumukat — az ellenfél érvelését maguk előtt látva — nyugodtan elkészíthessék. A felségsértési perekben ez az előny csak a kir. ügyigazgató számára volt megadva, a pert csak ő vihette haza, s ő tanulmányozhatta tetszése szerint a per egész anyagát. A védőknek a referens vagy éppen a kir. ügyigazgató — tehát az ellenfél — lakásán kellett allegátumukat bejegyezniük, sokszor rögtönözve, hiszen az iratok lemásolásának tilalma azt a célt szolgálta, hogy a vád érvelését haza ne vihessék, megcáfolását otthon nyugodtan át ne gondolhassák, ellenérvelésüket előre ki ne dolgozhassák.

[31] *Személyn. lt.* Felségsértési perek. Martinovics-per I. cs. 2. (A kancellária leiratának szövege kiadva: *Magyar jakobinus mozgalom* II. 239—240.)

[32] *Személyn. lt.* Felségsértési perek. Martinovics per I. cs. 5. (A kancellária leiratának szövege kiadva: *Magyar jakobinus mozgalom* II. 242—243.)

Ilyen instrukciók birtokában s a nádor, az országbíró, a kir. személynök és a kir. ügyigazgató között folyt előzetes tárgyalások után, a kir. tábla a peres eljárást végül is megkezdte. A perrel foglalkozó rendkívüli ülések sorában az 1794. november 30-án tartott ülés volt az első, melyen a fenti királyi rendelkezések — az eljárás módjára nézve kapott utasítások — kerültek kihirdetésre a tábla tagjai előtt. Majd a personalis közölte, hogy a kir. ügyigazgató a vádlevelet már benyújtotta, ő pedig a perfelvétel idejét december 3-ára tűzte ki, végül kijelölte a kihallgatások és szembesítések lefolytatására kiküldendő táblai bizottság tagjait. 1794. december 3-án a leváta a fővádlottak ügyében valóban megtörtént, s ezzel a per a királyi tábla előtt ténylegesen megindult.[33]

A per (ti. a vádlottak ellen egyenként, külön-külön lefolytatott perek) története közismert, az ügy iratai — mint láttuk — mind ki vannak adva, így a számtalan jegyzőkönyv és iratváltás anyagából szemelvények közlése helyett csak az egész per befejeződésének dátumaira utalunk. Az utolsó ítéleteket a királyi tábla 1795. május 22-én, a hétszemélyes tábla — mely az udvar részéről hajszolt ügyben a királyi táblával párhuzamosan ítélkezett — május 23-án hozta meg. Közben, május 20-án az első 5 halálraítélt kivégzése is végbement: végrehajtására sikerült Pest megyét rákényszeríteni. Június 2-án hagyta jóvá I. Ferenc az utolsó ítéleteket, amiről a nádort s a hétszemélyes táblát külön-külön értesítette. Június 3-án megtörtént a további 2 kivégzés, majd a börtönre ítélt rabokat — az osztrák várbörtönökbe való elszállítás végett — átadták a budai főhadparancsnokságnak, s ezzel 1795. július elején az országos izgalmat és szenvedélyes vitákat kiváltó hosszú per végre lezárult,[34] mintául szolgálva most már a további hasonló perekhez, melyekben a curia ugyanilyen engedelmesen járt el a felsőbb utasítások végrehajtásában s a bomladozó feudális rend védelmében.[35] Ehhez különben a kormányzatnak az a körülmény is szilárd támaszt adott, hogy a hétszemélyes tábla s egyben az egész curia (ugyanúgy, mint a magyarországi közigazgatás központi szerve, a helytartótanács) elnöki tisztét 1790 óta megszakítás nélküli sorban Habsburg-főhercegek töltötték be.

Az a szilárd bázis azonban, amit a főherceg-nádoroknak a magyarországi államapparátus vezető helyére állítása az udvar számára jelentett, s a magyar

[33] A nov. 30. és dec. 3. ülések jegyzőkönyve *Személyn. lt.* Felségsértési perek. Martinovics-per I. cs. 6—7. (Mindkettő kiadva: *Magyar jakobinus mozgalom* II. 273—277.)

[34] *Magyar jakobinus mozgalom* II. 11.

[35] A kir. tábla elnökét, Ürményi personalist a király a per befejeződése után, 1795. júl. 20-án leváltotta, s helyébe Felsőbüki Nagy József személyében új personalist nevezett ki. Ezt az egykorúak annak tulajdonították, hogy Ürményi a Martinovics-perben ellene szegült volna az udvar akaratának, s ezért kegyvesztetté vált. De, mint Benda, a per monografusa — a felhasznált óriási forrásanyag birtokában — megállapítja, nincs rá adat, hogy Ürményi a per folyamán bármiben is szembehelyezkedett volna az uralkodó vagy a nádor szándékaival. *Magyar jakobinus mozgalom* II. 237. A per kimenetele is azt mutatja, hogy a curia tagjainak rendi vagy osztályszemlélete ezúttal nem került szembe az udvar akaratával, mint azt II. József alatt többször láthattuk. — Domanovszky szerint Ürményi elbocsátását udvari intrika, II. József halála idején tanúsított magatartásának hamis színbe állítása okozta. *Domanovszky* 531—540. — Zichy országbírónak és Ürményinek, a felvilágosodás őszinte híveinek egyidejűleg történt leváltását Ferenc király hangulatváltozása a jakobinus per után, fokozódó bizalmatlansága a haladó eszmékkel s József rendszerének volt támogatóival szemben, egyébként is kellően megmagyarázhatja.

rendek magatartásának lojálissá válása a francia forradalom hatása alatt, nem nyugtatta meg a kormányt: az általános bizalmatlanság s a félelem a titkos társaságoktól a Martinovics-mozgalom elfojtása után is megmaradt. A bizalmatlanság még a per iratainak sorsára is kihatott. Az udvar nem merte e kényes dokumentumokat természetes helyükön, vagy a curiai levéltárban, vagy a kir. tábla elnöki iratai közt, a személynöki levéltárban őriztetni. Ezért a perjegyzőkönyveket s a hozzájuk kapcsolódó iratokat — a per anyagának legfontosabb részét — Bécsbe felküldette, ott visszatartotta, s az uralkodó szigorúan bizalmas iratgyűjteményében helyeztette el, ahonnan azokat csak 1927-ben sikerült a Magyar Országos Levéltárnak visszakapnia.[36]

A titkos mozgalmaktól való félelem, az a törekvés, hogy legalább az állami alkalmazottakat s a társadalomban ekkor nagy súllyal bíró ügyvédi kart az ilyen társaságoktól távol tartsák, a kormányzatnak továbbra is állandó gondoskodásában maradt. Ezért vezették be a titkos minősítést s a politikai jellegű reversalisok alkalmazását. Az előbbit a kir. táblán az uralkodónak a kir. személynökhöz intézett, 1796. május 18-án kelt legfelsőbb kézjegye rendszeresítette. A kézjegy „bizalmasan" arra utasította a personalist, hogy — szigorú személyes felelőssége mellett — a királyi tábla összes alkalmazottjáról „lehetőleg titokban" érzelmektől nem befolyásolt, részletes minősítést készítsen, azt közvetlenül az uralkodóhoz küldje fel, „s ezt évről-évre pontosan tovább folytassa". A kézjegyhez mellékelt minta szerint a conduite-liste adatainak a minősített alkalmazott szolgálati, személyi, családi, anyagi viszonyaira, képességeire, hivatali és egyéb magatartására vonatkozó kimerítő részletességű felvilágosításokon kívül arra is ki kell terjeszkednie: van-e kapcsolata az alkalmazottnak valamilyen titkos vagy „aggályos" társasággal.[37]

A minősítés rendszeresítésén kívül a kormány a titkos társaságokba lépés szigorú tilalmazásával igyekezett magát megnyugtatni. Majd, amikor ezt sem érezte kielégítőnek — hogy az uralkodó „az alattvalókban megbízhasson" — nyilatkozatot követelt minden állami alkalmazottól arra nézve, hogy nem tagja semmiféle bel- vagy külföldi titkos társaságnak, vagy ha volt is, azzal minden kapcsolatot megszakított, vagy megszakít, s a jövőben ilyenbe be nem lép. A rendelkezést, természetesen, a curia is megkapta, mégpedig ismételten, azt ugyanis a kancellária többször megújította. Ennek során a nyilatkozat formája változott: eredetileg (a kancellár 1801. május 1-én kelt praesidialisa szerint) minden alkalmazottnak — még a personalisnak is — külön reversalist kellett kiállítania a fenti tartalommal, s az összegyűjtött reversalisokat Bécsbe kellett felterjeszteni. Később (1812. december 21-én kelt elnöki rendelet szerint) a kancellária beérte egy, a tábla minden alkalmazottja által aláírt közös nyilatkozattal. De a bizalmatlanságra jellemző, hogy a kancellár a leiratban külön meghagyta a persona-

[36] A periratok Bécsbe küldése *Sándor Lipót* 866—867. és *Norm.* 36. Mind az annak idején Pesten maradt, mind a Bécsből visszakerült periratok, együtt, a személynöki levéltárban találtak végleges elhelyezést: az előbbiek a „Felségsértési perek" c. állag külön Martinovics-csomóiban, az utóbbiak „A magyar jakobinus-per Bécsből kiszolgáltatott iratai" címen. Az eredeti perjegyzőkönyvek az utóbbi állagban találhatók, kivéve éppen Martinovics perének jegyzőkönyvét, melyet a magyar—osztrák levéltári tárgyalások alkalmával az osztrák fél a Haus-, Hof- und Staatsarchivban visszatartott.

[37] *Személyn. lt.* Acta praes. 1364.

lisnak — aki a jogszolgáltatásban a király személyét képviselte — hogy a közös nyilatkozatot ő is aláírja.[38]

Az idézett 1801. évi rendelkezés szerint a kancellária a titkos társaságokra vonatkozó nyilatkozatot a bírói eskübe is bele akarta foglaltatni, s a curia előtt pereket intéző ügyvédektől is reversalist akart követelni. Ezeket az igényeket azonban a personalis elhárította, megmagyarázván, hogy a bírói eskü formáját törvény szabja meg, azt ilyen úton megváltoztatni nem lehet, annál kevésbé, minthogy az esküt a tábla ülésén, a plénum előtt kell letenni, az ügyvédek pedig „nem királyi tisztviselők", akikről a kiadott rendelkezés szólt. A kancellária a bírói esküre vonatkozó követeléstől el is állott, beérte a fenti nyilatkozatokkal, az ügyvédekre vonatkozó igényét azonban nem ejtette el, csak módosította, s legalább a jövőt igyekezett biztosítani. Újabb leirattal a már végzett, működő ügyvédektől kívánt reversalisról lemondott, elrendelte azonban, hogy a vizsgázott ügyvédjelöltek csak úgy bocsáthatók ügyvédi esküre, s csak akkor kaphatják meg a diplomájukat, ha előbb a fenti reversalist kiállították. S minthogy jogvégzett réteg az uralkodó osztályon belül is jelentős erőt képviselt, a kormány e tárgyat nem veszítette szem elől, a diploma kiállítása előtt a reversalist az új ügyvédektől szigorúan megkívánta.[39]

A titkos mozgalmaktól való félelemnél különben sokkal jobban zavarták a curia munkáját ezekben az években a háborúból következő akadályok, valamint az országgyűlések idején — középkori módon — még mindig betartott törvényszünetek. A nagy politikai per miatt izgalmassá vált 1795. év után 1796-tól 1812-ig egy hosszú, 17 éves háborús időszak következett, melyben alig volt olyan év, amikor a királyi tábla a 4 törvényszakot szabályszerűen megtarthatta volna. Egy-két törvényszak csaknem minden évben kimaradt, a megtartott törvényszakok is megrövidültek, s 1802-ben, 1807-ben és 1809-ben az országgyűlések, illetőleg az insurrectio miatt évente csak egy-egy törvényszakot lehetett tartani, másfél vagy kéthónapos időtartammal. E 3 év többi részében s a mondott időszak alatt minden évnek több mint felerészében a kir. tábla működése szünetelt. De még a legszerencsésebb (1798—1799, 1803—1804. és 1806.) években is, amikor mind a 4 törvényszakot megtartani sikerült — a törvényszakok közötti rendes törvényszünetek miatt — évente csak 7—7 hónapig ülésezett a királyi tábla. — A hétszemélyes tábla ugyanez alatt az idő alatt, sőt még 1813-ban is, csaknem minden évben csupán egy-két törvényszakra: 2—3 hónapra ült össze, s azokban az években is (1798—1799, 1804, 1810), amikor a számára 1790 óta előírt 3—3 törvényszakot meg tudta tartani, ezeknek összes időtartama évente csupán 4—5 hónapra terjedt. A curia működése így csaknem megbénult.[40]

[38] Az 1801. máj. 1. kelt kancelláriai leirat s a kancellár és a personalis közt e tárgyban folyt levelezés *Személyn. lt.* Acta praes. 6, 7, 9. (1801: 3977, 6150. kanc. sz.) Az 1812. dec. 21. kelt kancellári praesidialis *Személyn. lt.* Acta praes. 43. (1812: 375. kanc. sz.)

[39] *Személyn. lt.* Acta praes. 6, 7, 9, 44, 56. *Norm.* 132. *Személyn. lt.* Reversales politicae egész állag. — Mint láttuk, a curiai s főleg a személynöki levéltárban a szóban forgó tárgyra vonatkozólag sok irat található. Még az 1820-as évekből is maradt fenn a titkos társaságokkal való kapcsolatot tilalmazó rendelkezés, amikor a francia forradalom hatása alatt indult szervezkedések ideje már elmúlt, s a kormánynak a carbonari-mozgalom s a magyar nemzeti öntudat erősödését kísérő megmozdulások kezdtek gondot okozni. A carbonari-mozgalomra adat I. Ferenc királynak a curiához 1822. ápr. 20-án intézett leirata *Norm.* 132. (1822: 5057. kanc. sz.)

[40] A két tábla ülésjegyzőkönyvei a fenti évekből.

E háborús, zavaros időszakból ki kell emelni az 1805. év pozitív és negatív eseményeit. Az év jó eredménnyel indult: a curia hosszú tárgyalások után végre visszakapta régi épületét, melyből II. József 1785-ben kimozdította. Most helycsere történt, az egyetem átadta az 1786 óta használt curiai épületet, a curia viszont a Pestre visszahelyezése óta ideiglenesen bírt volt pálos rendházat adta át az egyetem s a központi papnevelő szemináriun részére. A curia tehát 20 év után ismét beköltözhetett Mária Teréziától (1770-ben) kapott régi palotájába, ami a végleges berendezkedést lehetővé tévén, számára feltétlenül előnyös volt.[41]

Alig helyezkedett el azonban a curia a visszakapott épületben, amikor az újabb országgyűlés (1805. október 13—november 7.) törvényszünete, illetőleg a háború fordulata s az insurrectio miatt működését ismét be kellett szüntetnie, sőt a curiai levéltárat sürgősen Temesvárra kellett szállítania. Napóleon hadserege ugyanis a Mack tábornok által vezetett osztrák haderők október 17-i ulmi kapitulációja után gyorsan előretört, egy hónap múlva bevonult Bécsbe, majd Csehországba is behatolt, s december 2-án, mint ismeretes, Austerlitznél döntő vereséget mért az egyesült osztrák—orosz hadseregre. A franciák előnyomulásáról érkező hírek november közepe táján a kormányhatóságok körében már olyan aggodalmat váltottak ki, hogy a nádor elrendelte a nagy nemzeti értékek azonnali eltávolítását Pestről és Budáról. A koronázási jelvényeket november 16-án Munkácsra vitette, s november 18-án a helytartótanács által kezelt alapítványi pénztárakat, valamint a kamara s a helytartótanács levéltárát indíttatta el hajón Eszék felé. Ugyanezekben a napokban a curiai levéltár s a Széchényi Országos Könyvtár legértékesebb részének Temesvárra szállítására is utasítást adott.[42]

A nádor rendeletére az országbíró és a személynök együttesen megszemlélték a curia levéltárát, s megállapították, hogy annak elszállításához, a II. József-kori iratokon kívül — úgy látszik, e korszak anyagát, a curiai levéltár „Archivum Josephinum" elnevezésű részét, menekítésre érdemesnek nem találták — 180 láda szükséges. Az országbíró ennek megfelelően intézkedett, hogy a ládák (a nedvesség ellen viaszosvászon borítással) a legsürgősebben elkészíttessenek, s november 13-án megkereste a kamaraelnököt a költségek azonnali kiutalása végett. A kamara a pénzt (3000 forintot) másnap ki is utalta, s november 16-án az országbíró megküldte a curiai levéltár igazgatójának és allevéltárnokának a nádor decretumát, hogy a levéltárral induljanak Temesvárra. Az ügynek tulajdonított fontosságot mutatja, hogy a levéltárigazgatónak írásban kellett elismernie a nádor rendelete s az alapjául szolgáló, hasonló parancsot tartalmazó királyi rendelet átvételét. A levéltárigazgató november 20-án a ládák készíttetésére a mondott 3000 forintot felvette, majd ugyanerre a célra s fuvarköltségekre a kamara pénztárából még 2000 forintot kapott elszámolásra, így az elutazás november 25-e körül valóban megtörtént.[43] A curiai levéltár Temesvárott a várban kapott elhelyezést, ahol a Bécsből menekített értékeket: az udvar drágaságait, a testőrség ruháit, az Államtanács, a Haditanács s a kancelláriá iratait, továbbá a Budáról leküldött kamarai pénztárt és levéltárt s a Széchényi Könyvtár anyagát is őrizték. A curiai levéltárt a következő évben, 1806-ban szállították vissza Pestre.[44]

[41] *Norm.* 59, 94. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 689.
[42] *Kollányi* I. 120—121.
[43] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1090, 2610.
[44] *Kollányi* I. 121. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1090.

Az 1805. évi eset csaknem megismétlődött 1809-ben. Az év tavaszán kitört újabb francia háború ismét gyors sikereket hozott Napóleon számára, ki az útját álló osztrák hadsereget több ütközetben legyőzve, 1809. május 13-án ismét bevonult Bécsbe. A franciák közeledésének, Bécs elvesztésének híre nagy riadalmat okozott Pesten. A nádor május 17-én utasította az országbírót, hogy tekintettel a Magyarországot is fenyegető ellenséges betörésre, idejében gondoskodjék a curiai levéltár biztonságáról. A rendelkezés szerint az országbírónak a személynökkel egyetértésben intézkednie kellett, hogy a levéltár legfontosabb iratai mielőbb ládákba csomagoltassanak, s készen álljanak arra, hogy a tényleges veszély bekövetkezése esetén azonnal megfelelőbb helyre legyenek elszállíthatók. Az országbíró már másnap jelentette a nádornak, hogy a személynökkel együtt utasították a levéltár igazgatóját a fenti parancs végrehajtására, s ő már hozzá is fogott annak kivitelezéséhez. Az országbíró egyben — hangsúlyozva, hogy az iratokban „a regnicolák, sőt a kir. fiscus jogai foglaltatnak" — a szükséges költségek sürgős kiutaltatását, a kamaraelnök ilyen irányú megkeresését kérte a nádortól. A csomagoláshoz és elszállításhoz szükséges átalány-összegek előlegezésén kívül napidíjat is kért az iratokkal együtt elutazó levéltárigazgató, allevéltárnok és egy szolga számára, valamint nádori decretumot az igazgatónak, hogy a törvényhatóságok az utazásnál segítségére legyenek. A nádor május 21-én válaszolt az országbírónak, közölte: intézkedett, hogy a kamarai pénztár 4000 forintot fizessen ki a levéltárigazgató kezéhez a szükséges kiadásokra, elszámolás fejében. S megismételte a rendelkezést, hogy az iratokat minél gyorsabban ládákba csomagolják, de azok további intézkedésig helyükön maradjanak.[45]

A továbbiakra nézve felmerült — takarékosság szempontjából — a hajón szállítás terve, de végül is a szekéren szállítás mellett döntöttek, éspedig (az 1805-ben Temesvárra menekített 180 láda helyett) ezúttal csak 70 láda mennyiségű iratot készítettek elő. Bizonyára ezek alatt az intézkedések alatt futottak be a hírek a franciák Magyarországba benyomulásáról s a június 14-i győri vereségről. A veszély növekedése fokozott készenlétet tett szükségessé. Ennek megfelelően a levéltárigazgató (az országbíró parancsára hivatkozva, a curia nevében) június 24-én szerződést kötött egy pesti polgár fuvarossal az iratok szükség szerinti elszállítására nézve. A szerződés értelmében a fuvaros 4 nagy társzekeret és egy kocsit (a levéltárral együtt utazó alkalmazottak részére) „még ma" beállít a curia épületének udvarára, a hozzájuk szükséges 24 „erős" lovat pedig a saját házánál állandóan készenlétben tartja, hogy utasításra bármikor azonnal befogathasson, s útnak indulhassanak. A curia ezért — a szerződés felmondásáig — naponta minden ló után 5 forint várakozási díjat (Wartgeld) fizet, s ha a szállításra sor kerül, ennek kétszeresét fogja fizetni. A fuvaros viszont teljesfelelősséget vállal, hogy az iratokat az úton kár nem érheti.[46]

A készenlét 1809. június 24-től július 23-ig, csak egy hónapig tartott, annak következtében, hogy a franciák előnyomulását a július 11-én megkötött fegyverszünet feltartóztatta, s a hamarosan megindult béketárgyalások a veszély elmúltát jelezték. A levéltárigazgató tehát a curiai expeditor jelenlétében a készenlétet július 23-án megszüntette, s a 30 napra járó 3600 forint várakozási dí-

[45] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 2610.

[46] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 2610. A curia épülete, a Ferenciek terére néző főfront és a két oldalszárny, nagy udvart zárt körül, ahová a járműveket beállíthatták.

jat a fuvarosnak kifizette (majd a kamaraelnöknek a personalisnál tett panaszára s az utóbbi utasítására, egy évi késedelemmel, az átalányban kapott 4000 forintról is elszámolt). Ezzel az 1809. évi válság a curia számára lezárult, szemben pl. a Széchényi Könyvtárral, mely az 1805. évi menekülést megismételte, s az újból kijelölt Temesvár helyett, ahová az útnak indított szállítmány különböző okokból nem jutott el, értékeit Nagyváradra vitte, s onnan csak 1810-ben tudta azokat Pestre visszahozatni.[47]

E háborús viszonyok akadályai miatt is, a curia működése a századfordulón s a XIX. század első éveiben olyan nehézségek közé jutott, a bajok olyan nyilvánvalóakká váltak, hogy a kérdés 1807-ben az országgyűlés elé került. A panaszok főleg két dologra irányultak. Az egyik a curia ítélkezésének elégtelensége, az elintézetlen ügyek számának állandó növekedése volt, a másik a perek sorrendjének bizonytalansága. Az utóbbit ugyan különböző előírások szabályozták, de részben a sorrend nyilvántartására szolgáló jegyzékek, az ún. seriesek rendszertelen vezetése, illetőleg a pontos nyilvántartásnak az elavult perrend miatti lehetetlensége, részben a kancelláriától (vagy a törvényhatóságoktól) jövő sürgetések miatt a sorrend gyakori felforgatása e téren teljes bizonytalanságot idézett elő. Az amúgy is rendszerint évekig tartó peres eljárás után az ügyet lezáró ítélet kimondásának további elhúzódása, a sorrend tekintetében az időrend be nem tartása, előbb indult pereknek a később indultak mögé sorolása a felek súlyos elégedetlenségét váltották ki.

Az utóbbi bajokon akart segíteni az 1807. évi országgyűlés 10. törvénycikke. Ez a kir. táblán indult (ún. táblai) perek eddigi, elég bonyolult s különösen sok kifogás alá eső besorolásmódját eltörölte, s elrendelte hogy a sorrendet ezután a per ítélet alá bocsátásának napja határozza meg, akár a pert záró „végítélet"-ről, akár a keresetet, a felperes perlési jogát, a bíróság illetékességét, vagy a per tárgyát illető „közbenszóló ítélet"-ről van szó. A fellebbezett perekre nézve a törvénycikk a kir. tábla előtt történt perfelvétel napja szerint számítandó időrend betartását rendelte el. De az elvileg csak birtokon kívül fellebbezhető, viszont bírói parancs kedvezményével a kir. táblára mégis birtokon belül felhozott pereket e sorrendből kiemelte, és az ítélet alá vételnél elsőbbségüket biztosította.

A másik kérdés megoldását, a restanciák felhalmozódásának megszüntetését az országgyűlés a 9. tc. meghozatalával akarta elérni. A törvénycikk — a királyi tábla tehermentesítése végett — a báni táblától s a tárnoki széktől a curiára fellebbvitt ügyekben megszüntette a kir. tábla ítélkezését, s az ilyen pereket egyenesen a hétszemélyes tábla ítélkezése alá rendelte. Ez az intézkedés az említett perekben — egy fórum ítéletének kikapcsolásával, tehát az instanciák számának csökkentésével — a jogszolgáltatás gyorsításához is hozzájárult, s a báni tábláról feljött ügyeket illetően a horvát rendek növekvő önérzetének is megfelelt. A báni tábla most már teljesen egyenlő rangú lett a magyar királyi táblával. A két fórumnak már eddig is azonos volt az első- és másodfokú hatásköre, s most a tőlük fellebbvitt ügyek útja is azonossá vált: a perek mindkét felső bíróságtól — egyformán — közvetlenül a hétszemélyes tábla ítélkezése alá kerültek. Csupán a polgári pereknél maradt meg az a formaság, hogy ezeket a hétszemélyes tábla ítélkezése előtt a kir. táblán előbb fel kellett vétetni („levátába tenni"). Ez azonban valóban csak — kényszerű — formaságot jelentett, mely a fenti kér-

[47] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 2610. *Kollányi* I. 185—190.

dést nem érintette: a perfelvételt az ügy referensének kellett elvégeznie, s a hétszemélyes táblának saját per-referensei nem voltak (a pereket ott is a királyi tábla referensei adták elő). A perfelvétel alakiságai egyébként is a kir. táblához kapcsolódtak, de a leváta egyszeri, rövid aktusával ezután a kir. táblának a szóban forgó perekben való szerepe megszűnt, s a büntető perekben levátát sem tartottak. A báni táblától s a tárnoki széktől feljött perek tehát az 1807: 9. törvénycikk értelmében ezután csak átfutottak a kir. táblán.[48]

E változás önmagában véve hasznos volt, gyorsította az említett perek intézését, de keveset használt a királyi tábla restanciáinak csökkentése szempontjából. Sem a báni táblától, sem a tárnoki széktől nem jött fel olyan sok per, ami az intézendő ügyek összes számához képest lényeges tehermentesítést jelentett volna. Így ez ismét egyike lett azon tüneti kezeléseknek, amikről már fentebb szóltunk. Nagyobb jelentőségű volt viszont a törvénycikknek az a rendelkezése, mely megszüntette a királyi táblán eddig fenntartott szokást, hogy mindig, minden ügyet, a perek tárgyalását is teljes ülésben intézték, s ehelyett bevezette a tanácsokban való ítélkezést. S bár az anyagi jog elmaradottságából származó alapvető bajokon, természetesen, ez sem segíthetett, a törvénycikk mégis kiemelhető azoknak az intézkedéseknek a sorában, melyek legalább a perjog terén próbáltak valamit tenni a curia munkájának javítása érdekében. A törvény alkalmazását, a hasonló célú további kísérleteket s a curia helyzetét a reformkor első évtizedei alatt, a következőkben tárgyaljuk.

2. A CURIA FEUDÁLIS RENDSZERÉNEK BOMLÁSA ÚJABB KÍSÉRLETEK AZ ÍTÉLKEZÉS JAVÍTÁSA ÉRDEKÉBEN (1809—1840)

Az 1807. évi 9. törvénycikk, hogy az 1791: 43. tc. értelmében a curiára tömegesen beérkező büntető perek felülvizsgálatát meggyorsítsa, s ez által a polgári ügyek intézésére több idő jusson, a fellebbezett büntető pereknek a királyi táblán két külön tanácsban való tárgyalását rendelte el. A törvénycikk szerint mindkét tanácsban 9—9 személynek kell jelen lennie, ezért a tábla elnöksége feljogosítást kap arra, hogy a szükséges szám elérése végett a bírákat helyettesítők bevonásával kiegészíthesse; ugyancsak az elnökség tűzi ki azokat a napokat, amikor a két tanács ítélkezik. A tanácsokban hozott ítéleteket azonban teljes ülésben kell

[48] Az 1807: 9. tc. alkalmazására példák a *Proc. app.* 5—10052, 10058, 10059, 10060, 10061, 10065, 10066, 10074, 10083. perek és az *Extr. proc. crim.* 17321, 17354, 20019, 20036, 20050. perkivonatok. A tc. megtárgyalásáról *Prot. tab. reg.* 1809. jan. 10, 16. és márc. 6. A márc. 6-i ülésen kihirdették a királynak a curiához intézett, 1809. febr. 17-én kelt 1815. számú leiratát (*Norm.* 57), amely a curia javaslatát elfogadva, elrendelte, hogy a báni táblától, mint az új törvény értelmében Horvát-Szlavóniára nézve a kir. tábla szerepébe lépő fórumtól, ezután nem nemeseknek csak olyan büntető pereit kell felküldeni a hétszemélyes táblára, melyekben a báni tábla halálos ítéletet hozott.

A báni táblától eddig felküldött s a kir. táblán még nem tárgyalt olyan büntető pereket tehát, melyekben a báni tábla nem nemesekre nem halálos, hanem egyéb büntetéseket szabott ki — melyek az új tc. értelmében, a kir. tábla kikapcsolódása folytán, jogerősekké váltak — vissza kell küldeni a báni táblának, hogy ez végrehajtásukról gondoskodhassék. A rendeletnek megfelelően a kir. tábla az említett pereket a referensi pertárakból kikerestette, s 1809. márc. 12-én Zágrábba visszaküldte. *Norm.* 57.

kihirdetni, s a két tanácsban való ítélkezés csak a büntető perekre vonatkozik, a polgári perekre ki nem terjeszthető.

A rendelkezés nem új, a tanácsrendszert a királyi táblán már II. József bevezette. A Novus Ordo alatt azonban a két tanács felváltva ült össze, s a bányaperek kivételével akkor mindenféle pert így intéztek. Most a teljes ülés válik kétfelé, s a két „senatus" egyidejűleg ítélkezik, viszont a fentiek szerint csak büntető perekben. Ez a rendszer a bíráknak az ülésektől való távolmaradását megnehezítette, minthogy nagyobb számú helyettes (supplens) beállítása akadályokba ütközött, s a bíráktól egyébként is az ügyekben való fokozottabb részvételt kívánt az eddigi állapotnál, amikor a teljes létszám hallgatta (többé-kevésbé passzívan) a referens előadását, ami a jogszolgáltatás szempontjából az erők kellő ki nem használását jelentette.

Az 1807. évi országgyűlés december 15-én zárult, 1808-ban pedig az év első felében folyt három és fél hónapi ülésezés után a királyi táblán az ítélkezés ismét szünetelt, a tanácsok bevezetésére így csak 1809-ben került sor. Ezóta a királyi táblán a fellebbezett büntető pereket a törvény szerint két tanácsban intézték, oly módon, hogy a nap rendszerint teljes üléssel kezdődött, ott a tábla folyó ügyeit s hivatalos levelezését tárgyalták, azután a plénum ketté vált, egyik fele a helyén maradt mint „senatus unus", másik fele kivonult, s mint „senatus alter" egy másik helyiségben kezdte meg az ítélkezést. Utána a két senatus gyakran megint egyesült, ott kihirdették az aznap hozott ítéleteket, s egyéb teljes ülés elé tartozó ügyeket intéztek, vagy ha ez elmaradt, az ítélethirdetés másnap, a következő ülés legelején történt meg.[49]

A tanácsokban való ítélkezésen kívül — melyet mint látni fogjuk, az 1807: 9. tc. rendelkezése ellenére nemcsak a büntető perekre, hanem a válóperekre, sőt a többi fellebbezett polgári perre is kiterjesztettek — a bírósági cselekményekre felhasználható idő növelése, valamint az ülésnapok számának szaporítása volt az az eszköz, mellyel a kormányzat a curia egyre fokozódó lemaradásával, a növekvő pertorlódással szemben valamelyes sikerrel vette fel a küzdelmet. Az előbbi szempontból az 1792. évi 16. tc. volt az úttörő, mely az első rést nyitotta a törvényszünetek teljes időkiesést okozó régi formáján; e törvénycikk 7. bekezdése szerint ugyanis az ítéleteket ezután törvényszünetben is végre lehetett hajtani. Az utóbbi eszköz kimunkálásához viszont, az ülésnapok számának növeléséhez, háromféle mód állott rendelkezésre. Az egyik a törvényszakokat megszakító ún. interstitiumok (mint pl. a vízkereszti törvényszak alatt a farsangi szűnnapok, a húsvét-utáni törvényszak alatt a „dies rogationum": az áldozócsütörtök előtti 3 nap) ítélkezésre felhasználása volt, a másik a törvényszakokat elválasztó „rendes" törvényszünetek megrövidítése lehetett. Végül a harmadik módot az országgyűlés, háború, insurrectio stb. miatt beálló „rendkívüli" törvényszünetek kiküszöbölése, az ítélkezésnek ilyen időszakok alatt is (legalább valamilyen mértékben) fenntartása nyújthatta. A kormányzat mindezeket a lehetőségeket igyekezett felhasználni a munkára fordítható idő növelése céljából.

A közvetlen indítékot e többirányú törekvésekhez is — mint a kir. tábla tanácsokban történő ítélkezésének bevezetéséhez — az 1791 óta megnövekedett számú büntető per intézéséről való gondoskodás szüksége adta, az ítélkezési idő

[49] A kir. tábla teljes ülési és tanácsülési jegyzőkönyvei 1809-ből s a következő évekből.

kiterjesztése először ezeknek az ügyeknek az érdekében történt. A precedenst a hagyományos törvényszünetek alatti ítélkezésre a kancellária 1797. július 31-én kelt leirata teremtette meg, mely utasította a királyi táblát, hogy az általános insurrectio miatti törvényszünet ellenére, e törvényszünet alatt is üljön össze, s fellebbezett büntető pereket revideáljon. Hasonló rendelkezést kaptak a törvényhatóságok is, hogy a büntető jogszolgáltatás az insurrectio alatt az alsó fórumokon se szüneteljen, s a megfellebbezett ily pereket folyamatosan küldjék fel a kir. táblára. A tábla az utasításnak megfelelően 1797. szeptember folyamán csakugyan összeült, s egy háromhetes rendkívüli ülésszakot tartott a feladat teljesítése végett.[50]

A fenti rendelkezés a továbbiakban megismétlődött, a rendszer állandósult. 1800. november 28-i királyi rendelet most már mindkét táblát utasította, hogy a fennálló generalis insurrectio (általános nemesi felkelés) ellenére az 1801. évi vízkereszti törvényszakot — kizárólag a fellebbezett büntető perek revisiója, illetőleg superrevisiója céljából — tartsák meg. Csupán a törvényszak szokott terjedelmének megrövidítését engedte meg a kancellária, „minthogy a téli időben Pestre jönni nehéz". Az engedményt mindkét tábla igénybe is vette (február 23—március 20. között alig egyhónapos rövid törvényszakot tartottak), viszont a régi szokás most már meg volt törve: rendkívüli törvényszünet alatt az egész curia ítélkezésre ült össze.[51]

1803. december 16-án kelt királyi rendelet az ülésnapok számának növelését az említett másik irányban is megkezdte, arra utasítván a királyi táblát, hogy az 1803. évi szent-mártoni és 1804. évi vízkereszti törvényszakok közé eső rövid téli törvényszünetet s az 1804. évi vízkereszti törvényszak alatt a farsangi szűnnapokat, majd a húsvét körüli szűnnapokat fellebbezett büntető perek intézésére fordítsa. Ezt azonban már nem hagyta szó nélkül a királyi tábla. 1804. január 17-én kelt felterjesztésében utal arra, hogy a rendelkezés első felét végrehajtotta, a téli törvényszünetben folyamatosan ítélkezett. De az „antik görögök és rómaiak" példáját is felhasználva bizonyítgatja, hogy a törvényszünetek ki vannak véve a törvénykezés idejéből, a törvényszünet a felek számára is előnyös, s ha a bírák az évből „csaknem 8 hónapon át" a vasárnapok és ünnepnapok kivételével napi 4 órát ülésezni kénytelenek (ez évben ugyanis az ítélkezés ritka módon zavartalanul, 4 hosszú törvényszakon át folyt), többségük megbetegedésétől kell tartani. Az érvelés szerint így a törvényszünetek megrövidítése miatt végül is a jogszolgáltatás fog szenvedni. Kérik tehát a királyt, hogy a fellebbezett büntető perek törvényszünetek alatti felülvizsgálása alól kapjanak felmentést. A kérelem ezúttal még meghallgatásra talál: a király a felterjesztésre adott válaszában a húsvét körüli szűnnapokban való ítélkezést elengedi.[52]

A rendszer azonban mégis állandósul. Amikor a háborús idők elmúlta után, 1813-tól a curia működése konszolidálódik, s a reá háruló munkák elvégzésére mégis képtelennek bizonyul, az uralkodó, illetőleg a kancellária most már arra akarja rászorítani, hogy a fellebbezett büntető pereket kizárólag törvényszünetben intézze, s a törvényszakok a táblai és a fellebbezett polgári perek számára

[50] A kancellária leirata *Norm.* 40. A rendkívüli ülésszak jegyzőkönyve *Prot. tab. reg.* 1797. d. a.
[51] *Norm.* 40. A két tábla jegyzőkönyvei a fenti időből.
[52] *Norm.* 76.

legyenek fenntartva. A kancellária 1822. március 22-i leirata pl. erre már egyenes utasítást ad, s a büntető perek felülvizsgálatára azt a megoldást rendeli, hogy a kir. tábla a törvényszak végén alakítson egy tanácsot, mely a törvényszak befejeződése után maradjon együtt, vagy a következő törvényszak kezdete előtt üljön össze az említett célból (napidíj ellenében). A törvényszünet alatt kelt ítéletek közül a nem nemesek ellen hozottak azonnal kihirdethetők, a nemesekre kiszabott ítéleteket azonban csak a következő törvényszakban lehet publikálni. A rendeletet a királyi tábla 1822. április 25-i ülésében tárgyalta, s úgy határozott, hogy a büntető pereket szükség szerint a törvényszakok alatt is, a törvényszünetekben is mindig 2—2 tanácsban intézi, mert kell, hogy a nagy törvényszünetekből maradjon valami idő a referensek számára az ilyenkor végzendő törvényes funkciók (mint bírói szemlék) elintézésére s a perek előkészítésére a következő törvényszakban való referálásukhoz. Mint a curiai levéltárban fennmaradt napidíj-kimutatásokból látható, a királyi tábla minden esztendőben bizonyos (még mindig elég kevés) időt kényszerült igénybe venni az interstitiumokból, lecsípni a régi hosszú törvényszünetekből, s e napokat a büntető pereknek, majd azokon kívül a protestánsok válópereinek is intézésére fordítani. Ahogyan erre a táblát a király, illetőleg a kancellária rendelkezései állandóan sarkallták.[53]

De mind az államvezetés, mind a curia a fenti módokon kívül is kereste az eszközöket, melyekkel a jogszolgáltatásnak, illetőleg — amivel most itt foglalkozunk — a jogszolgáltatás legfelső tagozatának siralmas viszonyain javítani lehetne. Az egyik ilyen kísérlet a felektől elhagyott, így elintézést nem igénylő ügyeknek a függőben levő perek tömkelegéből való leválasztására irányult. Az éveken, sőt évtizedeken át elhúzódó eljárásnak ugyanis gyakori kísérőjelensége volt, hogy a peres felek közben elhaltak, vagy a költséges perben anyagilag kimerültek, az ügybe belefáradtak, vagy annak folytatását egyéb okból feladták, esetleg a felek vagy jogutódaik ki is egyeztek, amit a curiával közölni elmulasztottak. A curia és referensei tehát sohasem tudhatták, hogy a végre sorra kerülő perrel érdemes-e még foglalkozni, vagy azt már törölni lehetne az elintézetlen ügyek nyilvántartásaiból, s a nagy késéssel meghozott ítélet nem egy, már elnyugodott jogvitát kavar-e fel, ami újabb perek sorát indíthatja el.

A királyi tábla ezért — az 1807: 10. tc.-nek is eleget tenni kívánva, hogy a perek sorrendjét tisztábban áttekinthesse — az alsó fokon eljárt bíróságok szerint összeállította a curián ítéletre váró, elintézetlenként nyilvántartott fellebbezett perek jegyzékeit, s 1808. május 17-én kelt körlevelével leküldte a hatásköre alá tartozó magyar és horvát bíróságoknak azzal az utasítással: állapítsák meg, hogy a jegyzékben foglalt ügyek közül melyek azok, amiket a felek elhagytak, s melyek azok, melyekben még ítélethozatalra szükség van, s minderről tegyenek jelentést. Az alsóbb fórumok a körlevelet publikálták, a megyék pl. a járási főszolgabírák útján, s a tőlük beérkezett jelentéseket a felek nyilatkozataival együtt felterjesztették a personalishoz. Ilyen módon a megyéktől, városoktól és szabad kerületektől tekintélyes tömegű anyag érkezett be, de — bár a királyi tábla az adatokban észlelt hiányosságok pótlását, kijavítását menet közben is kérte — a kísérlet végül is sikertelennek bizonyult. A befutott adattömeg gondos átvizsgá-

[53] *Norm.* 101. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1556. *Kanc. lt.* Acta gen. 1822: 3869. *Regn. lt.* József nádor ált. lta Septemviralia, 1822: 453. *Prot. tab. reg.* 1822. ápr. 25.

lása és feldolgozása után a personalis az akció eredményéről a kir. tábla 1810. január 27-i ülésén azt volt kénytelen közölni, hogy a jelentések hiányosságai miatt nem lehet biztos tudomást szerezni arról, mely perek szűntek meg időközben, s melyek tekintendők ma is élő ügyeknek. A kir. tábla így csak olyan — jelentéktelen — határozatot hozhatott, hogy a jelentések szerint elhagyott perek jegyzékét a curia épületében ki kell függeszteni, s az ügyvédeket fel kell szólítani, hogy az elintéztetni kívánt ügyeket a referenseknél jelentsék be.[54]

A sikertelen kísérletről a tábla jelentést tett a kancelláriának. Az üggyel kapcsolatos levelezés alapján a kancellár 1817. szeptember 5-én úgy rendelkezett, hogy a kir. táblára 1808 előtt fellebb vitt perek csak akkor veendők tárgyalás alá, ha felülvizsgálatukat a felek az alsóbb fórumoktól 1808-ban bekért információk óta már szorgalmazták, vagy a tárgynak a helytartótanács útján most eszközlendő újabb kihirdetése után a personalisnál vagy a referenseknél kérni fogják. Ugyanez a kancellári praesidialis (elnöki leirat) különben a sorrend kérdésével is foglalkozik, s közli, hogy a kancellária ezután is fog soronkívüliséget engedélyezni. Végül elrendeli, hogy a tábla az elintézett perek minden év végén felküldeni szokott jegyzékéhez részletes kimutatást csatoljon: az év folyamán hány táblai per indult, hány fellebbezett per vétetett fel, s leszámítva az év során elintézett ügyeket, hány táblai és appellált per marad az év végén elintézetlenül, mennyi ezek közül a rendes és mennyi a soronkívüli ügy, s mennyi hátralék van az előző évekről? Ezen kívül az összes restáns per jegyzékét is fel kell terjeszteni. — A tábla által elindított akció tehát valamelyes eredményt mégis hozott: az 1808 előtti perek leválasztásával (befagyasztásával) a tényleg elintézést igénylő hátralék áttekinthetőbbé vált. S végül is, a referensek pertárait tehermentesítve, sok per került át a curiai levéltárba, ahol az 1808 előtt indult, a fenti felhívások ellenére nem szorgalmazott, tehát az ügyvitelt eddig valóban feleslegesen terhelő ügyek irataiból nem csekély tömegű külön állag képződött.[55]

A kir. tábla a kancellár által kívánt kimutatásokat — nehéz munkával — elkészítette, s 1818. január 15-én felterjesztette. A kimutatások mind a curia, mind általában is a magyar jogszolgáltatás egykorú viszonyairól elképesztő adatokat tárnak fel. Ezek szerint az 1817. év végén a curián 2073 táblai per és 1927 különféle (bánya-, váló-, egyéb polgári, valamint büntető) fellebbezett per, összesen 4000 per feküdt elintézetlenül. A 4000 közül 483 olyan ügy volt, melyet a felek ítélet alá bocsátottak (melyekben tehát az egész eljárás lefolyt, a felek közötti „feleselés" lezárult, s csak az ítélet meghozatala volt hátra), sőt 34 olyan ügy is volt, aminek elintézését már legfelsőbb helyről is — eredménytelenül — sürgették. Még jellemzőbb a viszonyokra s a feudális peres eljárás lassúságára, ha a perkezdeteket nézzük. A kimutatások szerint az elintézetlen táblai perek között ekkor, 1817-ben, még 1748-ban, 1753-ban s 1754-ben indult perek is előfordulnak, az elintézetlen fellebbezett polgári perek közt szintén találunk 1757-ben s 1776-ban indult ügyeket. Az ítéletre váró polgári perek között van olyan, ahol az ítélet alá bocsátás még 1781-ben vagy 1783-ban megtörtént, s a legfelsőbb helyről sürgetett ügyek között előfordul olyan eset, amelyben a sürgetés

[54] *Norm.* 119. és a számhoz tartozó acclusa-csomó (a Normalia-állag utolsó csomója). *Prot. tab. reg.* 1810. jan. 27.

[55] *Norm.* 101, 119. *Személyn. lt.* Acta praes. 113. *Processus appellati non terminati* usque 1808. (A kancellár 1817. évi leiratának száma 1817: 10983.)

még 1812-ben érkezett le, s a curia azóta — 5 év alatt — sem tudott az üggyel foglalkozni.

Hasonló vontatottság a (két tanácsban, gyorsan intézhető, s ezért kisebb számban összetorlódott) büntető pereknél sem hiányzik: ezek között is van 1814-ben s 1815-ben felterjesztett, a királyi táblán azóta sorsát váró elakadt ügy. S hogy a helyzet javulására a jövőben sincs kilátás, azt elárulhatta a referensek megterhelésének hasonlóan elképesztő mértéke: a felterjesztett seriesek előadónkint 405—650 közötti restáns pert mutattak ki. Ezzel kapcsolatban a kísérő felterjesztés különben azt is megemlítette, hogy az ügyek a referensek között egyenletesen vannak elosztva (amit a kancellária egyik előbbi leiratában elrendelt), a terhelés nagyságát nem a perek száma, hanem az ügyek nehézsége határozza meg, ezen a módon tehát a referensek helyzetén nem lehet javítani.[56]

A királyi tábla felterjesztéséhez 72 db melléklet volt csatolva: referensenkint külön kimutatások a náluk levő táblai, a legfelsőbb helyről sürgetett táblai, az ítélet alá bocsátott táblai s hasonlóan a fellebbezett váló, egyéb polgári és büntető perekről; a fenti adatok e kimutatásokból tűnnek ki. A felterjesztett hatalmas dokumentum-anyag tanulmányozása Bécsben hosszabb időt vett igénybe, s úgy látszik, csak most tárult fel egészen a kancellária előtt a curia s egyben a magyar jogszolgáltatás súlyos helyzete. A felterjesztésre a kancellária 1818. június 12-én válaszolt, meglepetését fejezve ki a közölt adatok felett. Megjegyzése szerint az uralkodó megdöbbenéssel értesült róla, hogy a kir. táblán 4000 per van elakadva, a jogszolgáltatás súlyos hátramaradásával. (Suam Majestatem Sacratissimam non sine magnanimi sui sensatione intellexisse, quod a revisione pendentes causae penes Tabulam hanc Regiam Judiciariam ad 4000 cum gravi justitiae administrationis retardatione adhaereant.) Segítség helyett azonban a kancellária további részletes statisztikát kért a perek számának alakulásáról a Novus Ordo előtti s a régi rend helyreállítása utáni évekből. Jelentést kívánt továbbá arról: mi okozza a rendkívüli méretű pertolódást, hogyan lehetne a perek számát csökkenteni, az akadályokat kiküszöbölni, s hogyan lehetne a curia munkáját kellő egyensúlyba hozni?[57]

A kancellária leiratára a királyi tábla 1818. szeptember 7-én felelt. Önérzetesen állapítja meg, hogy a tábla a lemaradásról nem tehet: „az egész ország tudja" hogy a tábla törvényszakonkint szorgalmasan összeül, s a törvényes szűnnapok kivételével ülést tart és munkáját szorgalmasan végzi. A 4000 elintézetlen ügy mentségére azt hozza fel, hogy a fellebbezett polgári perek között 1808 előtt felhozott ügyek is vannak, melyek a kancellária fenti rendelkezése szerint csak akkor revideálandók, ha a felek jelentkeznek, s az elintézést kérik. A táblai perekre nézve pedig rámutat, hogy azoknak több fázisuk van, s így a perorvoslatokon kívül is több ízben bocsáttatnak ítélet alá. Ezek a perek tehát hol ítéletre várnak, s akkor tényleg restánsok, hol tovább folynak a (közbenszóló) ítélet után, s akkor nem tekinthetők ilyennek. Ez után felsorolja a kancellária utasítására készített és becsatolt kimutatásokat a Novus Ordo előtti, alatti és utáni ügyforgalomról, összesen 7 kimutatást. Végül rátér — s ez a felterjesztés legérdekesebb része —

[56] *Kanc. lt.* Acta gen. 1818: 1422, 7203. (A kir. tábla jelentése s a hozzácsatolt kimutatások az 1422. számú kancelláriai akta mellett találhatók.)
[57] A leirat *Norm.* 119. (1818: 7201. kanc. sz.)

az elintézetlen perek összetorlódásának okaira, s a helyzet javítását célzó javaslatokra.[58]

Az ügyforgalom megnövekedésének okai közt első helyen említi a „polgárok és plebejusok" büntető pereinek 1791 óta tömegessé vált fellebbezését a királyi táblához. Az utóbbi évek statisztikája szerint — folytatja — évente átlag 377 ilyen per jön fel, közülük nem egy olyan hatalmas iratcsomót képez, hogy egy-egy per revisiója egész ülést, sőt néha 2—3 ülést is igényel. Viszont tény, mondja a felterjesztés, hogy 1809-től, amióta az 1807: 9. tc. értelmében a fellebbezett büntető pereket 2 tanácsban tárgyalják, az elintézett ügyek száma nőtt, pl. az 1809—1817. években 2755 büntető perben hozott a tábla ítéletet. (Ez azonban évi átlagban csak 306 per, még mindig kevesebb, mint a beérkező büntető perek átlaga.) Az ügyforgalom megnövekedésének másik okát a protestánsok válóperei s a bányaperek szolgáltatják (válóperből pl. 1791—1817 között 472 jött fel a kir. táblára). Minthogy — a büntető perekhez hasonlóan — ezeknek is elsőbbséget kell adni, ezek is hátráltatják a polgári perek intézését. (Itt meg kell jegyeznünk, hogy „polgári per", „processus civilis" alatt csak a „rendes" magánjogi pereket értették, a speciális ügyek: a váló- és bányaperek s később a váltóperek kivételével.) A pertorlódás okai közt említi még a szöveg a papírpénz devalválódását, ami különösen a zálogvisszaváltási ügyleteknél gyakran vezet perre. A pénzromlás egyébként is igen sok kérdést vet fel, s erősen növeli a perek számát.

A javaslatokra áttérve, a felterjesztés célszerűnek látná, ha a kir. tábla a büntető, váló- és bányaperek revisiójától megszabadulhatna. (Hogy ezeket a tábla maga helyett milyen fórum elé kívánná utalni, arról a javaslat nem szól.) Ami a Novus Ordo alatti ítélkezést illeti, tény hogy ma több törvényszüneti nap van, mint akkor volt, s ma csak a 4 ítélőmester és a 4 referens assessor adja elő a pereket, míg akkor minden assessor referált. De, mondja a felterjesztés, ha mindenki referál, úgy mindenki inkább a saját ügyeire gondol, s kevésbé figyel a másikéra. Ha viszont többen vannak, akiknek nem kell referálniuk, úgy ezek egész figyelmüket a tárgyalt ügyre fordíthatják, s a referensek gondolatait kiegészíteni segítik, kérdések felvetésével a problémák tisztázását előmozdítják. Hogy pedig törvényszünetek tartása ilyen dicasteriumnál — mely „naponta ülésezik", s melynek tagjai ítéletek végrehajtását, bírói szemléket s tanúvallomások hitelesítését is eszközlik — feltétlenül szükséges, az „magától értetődő". Különben is a királyi tábla ülésnapjainak száma évente meghaladja azt a heti 2—3 ülésnapot, amelyeken a politicai dicastériumok (kancelláriа, helytartótanács) a maguk ügyeit ülésekben tárgyalják.

Végül azzal az esetleges változtatással száll szembe, hogy a büntető perekhez hasonlóan más perek is 2 tanácsban ítéltessenek. Ha ez úgy történnék, mint a Novus Ordo alatt volt, hogy a 2 tanács hetenkint felváltva üléseznek, úgy ez semmi könnyebbítést nem jelentene. Ha pedig a 2 senatusnak — mint a büntető perek felülvizsgálatára — egy időben kellene összeülnie, úgy ez a táblai pereknél, melyek hosszan elhúzódnak, s melyekben több ítéletet is kell hozni, a joggegység rovására válnék: a 2 tanács gyakorlata bizonyára elválna egymástól. A királyi tábla tehát, mely erejéhez képest mindent megtesz, hogy feladatának meg-

[58] A felterjesztés szövegének egy másolati példánya *Norm.* 119, eredeti fogalmazványa *Személyn. lt.* Acta praes. 126.

feleljen, a nehézségek megoldására nem lát más eszközt, mint hogy a fellebbezett büntető, váló- és bányaperek felülvizsgálata alól — az országgyűlés által hozandó új törvénnyel — felmentést kapjon.[59]

Hosszan ismertettük a tábla felterjesztését, mert nemcsak a curia egykorú viszonyaiba enged betekintést, de bíráinak felfogását is rendkívül élesen mutatja meg. Gondolkodásukban nyoma sincs annak, mintha éreznék az egykorú jogszolgáltatás egyre súlyosodó nehézségeinek ha nem is az okait, de legalább a problémáit, vagy magát a tényt, hogy gyökeres változásra volna szükség, ami a közeledő reformokban nemsokára az érdeklődés előterébe fog kerülni. Ellenkezőleg, mint láttuk, retrográd intézkedéssel, a büntető, váló- és bányaperek intézésének maguktól elhárításával, talán az ilyen perek fellebbezésének megszüntetésével, vagy más idejétmúlt megoldással akarnak helyzetükön segíteni, melyből a hivatali munka növekedését s az uralkodó — indokolatlannak talált — rosszallását érzik át a legélénkebben.

A következő években a kancellária és a curia közt folyt levelezés ugyanazt a reménytelen képet tükrözi, ami a fentiekből kibontakozott. A kancellária részint a curiától bekért jelentésekből, részben most már a súlyosan akadozó felsőbíráskodás miatt a felektől beérkező panaszokból és feljelentésekből érzi, hogy komoly bajokkal áll szemben, magyarázatot és felvilágosítást kér, a curia munkáját serkenteni, eredményesebbé tenni kívánja, de a kiadott utasítások egy helyben topogást mutatnak. Ugyanígy nem viszik előbbre az ügyet a rosszallások s az elégedetlenség sem, amit pl. a király a personalis előtt — személyes jelentkezése alkalmával Bécsben — kifejez, vagy a kancellária a curiához intézett leirataiban szóvá tesz. A curia a kifogásokra magyarázattal szolgál, terjedelmes információkat és javaslatokat dolgoz ki, melyek azonban az előzőkben ismertetett javítási kísérletek körében maradnak, vagy csupán részletkérdéseket érintenek. Az iratváltások tehát semmi javulást nem hoznak, a magyarázatokat a kancellária vagy az uralkodó kénytelen elfogadni, s a nehézségek továbbra is változatlanul fennállnak.

Az elmondottakra jellemző pl. egy, a hétszemélyes tábla ellen 1819-ben a kancelláriához beérkezett névtelen feljelentés elintéződése. A feljelentő kifogásolja, hogy a tábla egy férjgyilkosságban való bűnrészességgel vádolt nemes nőt felmentett, hogy bizonyos hagyatéki ügyben szabálytalanul a kincstár ellen hozott ítéletet, s hogy e fórumon egyes felek kedvezésben részesülnek: ha a bírák látják, hogy a támogatott fél ügye rosszul áll, az ítélethozatalt felfüggesztik, s az ellenfelet békés egyezségre igyekeznek rávenni. A feljelentéssel kapcsolatban a kancellár felvilágosítást kért a nádortól. A nádor az ügyet továbbadta az országbírónak, ki éleshangú deklarációban utasította vissza a vádakat. Az országbíró közlése alapján a nádor a hétszemélyes táblát minden gyanútól mentnek, gyakorlatát — hogy a felek közt egyezséget igyekszik létrehozni — helyesnek jelentette ki a kancelláriának adott válaszában. A kancellária elfogadta a magyarázatot, védelmébe vette a hétszemélyes táblát, s ennek megfelelően a királyi resolutio az ügyet további vizsgálódás nélkül lezárta.[60]

Hasonló panasz érkezett be a királyi tábla ellen, hogy a perek tárgyalásánál az 1807: 10. tc. által előírt sorrendet nem tartja be, emiatt perek — szabálytala-

[59] *Norm.* 119. *Személyn. lt.* Acta praes. 126.
[60] *Kanc. lt.* Acta gen. 1819: 14345, 1820: 7622.

nul — éveken át elintézetlenül feküsznek, ami különösen a kisebb anyagi erővel rendelkező felekre nézve igen súlyos helyzetet teremt. A kancellária jelentésre szólította fel a királyi táblát. Ez (1822. február 14-én kelt felterjesztésében) a panasz tárgyát abban látja „koncentrálódva", hogy a perek revíziója lassan megy, s ez főleg a szegényebb pereskedőket terheli. Ezért — nehogy hasonló folyamodások azt a látszatot keltsék, hogy e tényt a tábla meg nem felelő ügyintézése okozza — a jelentést annak magyarázatával kezdi: miért nincsen arányban a beérkező és az elintézett ügyek száma?

A perek mennyiségének növekedését a tábla ezúttal „a kultúra s a kereskedelmi kapcsolatok fejlődése miatt megszaporodott jogviszonylatok"-kal s a pénzromlás által előidézett zavarokkal magyarázza. S nyíltan bevallja, hogy a királyi tábla, bár minden tőle telhetőt megtesz, a nehézségeket nem tudja legyőzni, a beérkező gyarapodást s az ügyek intézését nem tudja egyensúlyba hozni, ezért a felhalmozódott hátralék nemhogy csökkenne, inkább egyre nő. Ezzel kapcsolatban rámutat, hogy 1790 óta 8 országgyűlés és 4 insurrectio volt, tehát 12 ilyen rendkívüli törvényszünet jött közbe, s miattuk összesen kb. 6 év esett ki a jogszolgáltatásból. A továbbiakban ismét a fellebbezett büntető perek miatt előállott munkatöbbletet említi. Nem csodálható tehát — folytatja — hogy mivel a curia előtt lefolyó perek száma csaknem annyi ezerre nőtt, ahány száz valaha volt, e pertömegben az ügyintézés a folyamatos gyarapodással nem tud lépést tartani. Ami a perek sorrendjét illeti, az 1807: 10. tc. végrehajtása annyi nehézségbe ütközik, hogy azt eddig pontosabban bevezetni nem lehetett, csak a törvény szellemének próbáltak megközelítőleg eleget tenni. Az elintézetlen táblai és appellált perek száma ugyanis ma már olyan nagy, hogy elsőbbségben részesítendő, sürgetett ügy is több van, mint amennyi elintézhető. A referensek tehát mindig a legsürgősebbnek látszó ügyet veszik elő, s így a többi visszamarad, ez azonban gazdagok és szegények ügyeivel egyformán megtörténik. A továbbiakban — a fenti törvénycikk végrehajtására — hosszú és részletes javaslatot terjeszt elő: milyen ügyeket, illetőleg a per mely fázisában ítéletre kerülő ügyeket kellene soronkívüliségben részesíteni, s milyen ügyviteli eljárással lehetne az ilyen pereket kiválasztani, általában hogyan volna a perek sorrendje meghatározandó.[61]

A felterjesztésről a kancellárián is hosszú szövegű akta készült, mely végül is azt állapítja meg, hogy a királyi tábla magyarázata elfogadható, az 1807: 10. tc. előírását betűszerint betartani nem lehet, s remélhető, hogy a tábla által javasolt sorrend elfogadásával kellő szilárd rendszer alakul ki, s a panaszok megszűnnek. A javaslat részletes vizsgálata alapján a kancellária csak olyan intézkedést tud leszűrni, hogy a korábbi körrendeletet — annak közhírré tételét, hogy az 1808 előtti perek csak a felek jelentkezése esetén vétetnek felülvizsgálat alá — meg kell ismételni, hogy így a series az elhagyott perektől megtisztítható, s a valóban revideálandó perek sora végre megállapítható legyen. Ehhez, az eddigi hasonló akciók eredménytelenségén okulva, azt fűzi hozzá, hogy az újonnan kiadandó körrendeletben azt is közhírré kell tenni, hogy aki egy éven belül nem jelentkezik, annak pere, mint elhagyott ügy, a seriesből töröltetni fog. Egyébként a kancel-

[61] A fenti előterjesztést a kir. tábla a tárgyban kiküldött bizottság munkálata alapján készítette el. A bizottság elaborátumának s a felterjesztésnek fogalmazványa *Norm.* 119. Az elküldött tisztázatok *Kanc. lt.* Acta gen. 1822: 4249, 4267.

lária indokoltnak találja a királyi táblának azt a kérelmét, hogy az uralkodó soronkívüliséget csak a tábla meghallgatása után engedélyezzen. A kancellária a maga részéről nagyrészt jóváhagyja a tábla által javasolt ügyviteli intézkedéseket is, részben viszont módosításukat kívánja. Mindezek olyan részletkérdések, amelyek sem a baj okát nem érintik, sem annak lényegesebb javítására nem alkalmasak. A táblát illető konkrét intézkedés pedig, hogy a büntető pereket törvényszünetek alatt kell tárgyalni, s a törvényszakok a táblai és fellebbezett polgári perek intézésére fordítandók, már nem új gondolat, erről a fentebbiekben is szó volt.[62]

Nem terjeszkedhetünk ki továbbá a fenti tárgyakban a personalis és a kancellár, illetőleg a kir. tábla és a kancellária közt folyt iratváltások egyenkénti ismertetésére; ezek, mint láttuk, egy körben forognak, s változást nem is idéztek elő. Újnak csupán az, a kancellárián ismételten felmerült elképzelés tekinthető, hogy a büntető perek és a váló perek után most már minden fellebbezett polgári per 2 tanácsban revideáltassék, ez a javaslat azonban egyelőre még megvalósításra nem került. Ugyanígy felmerült, de nem történt meg a referensek számának 8-ról 12-re emelése, csupán azt hagyta jóvá a király, hogy a referensek munkájának könnyítésére a tábla többi assessora is bevonható legyen a perek előadásába, de csak a büntetőperek felülvizsgálatánál.[63] — Ez is mutatja, mint a fentebb ismertetett több más intézkedés, hogy a büntető perekre a polgári ügyeknél sokkal kisebb gondot fordítottak. S ez — az egykorú büntetőjog viszonylagos fejletlenségével együtt — kétségtelenül azzal a körülménnyel áll kapcsolatban, hogy míg a polgári ügyekben a peres felek túlnyomó többsége nemes volt, addig a büntetőperek vádlottainak nagy többsége jobbágy és városi plebejus vagy bocskoros nemes. Birtokos nemesek, annak a „bene possessionatus" rétegnek a tagjai, melyből a törvényhozók s a dicasteriumok személyzete, a curia bírái is kikerültek, a büntető perek vádlottai között, magától értetődően, igen ritkán fordultak elő.

A fentebbi tárgykörből, a curia ekkori helyzetére vonatkozólag, itt csak egy iratot kívánunk még idézni: a személynöknek 1823. január 10-én a kancellárhoz intézett felterjesztését, mellyel a kir. táblánál elintézésre váró perek áttekintő táblázatát s az 1822. év ügyforgalmáról szóló jelentést megküldte. A felterjesztésben megjegyzi, hogy 1822-ben büntető pereket a húsvét-utáni törvényszaktól kezdve csak törvényszüneti napokon revideáltak, a többi idő polgári perekre volt fordítható. Ennek ellenére a táblai perek száma nőtt: a múlt évben 113 új ügy érkezett, s csak 64 ügy fejeződött be. De ez, mondja a personalis, nem mutatja a rájuk fordított időt, mert ez évben a tábla ilyen perekben összesen 277 ítéletet hozott, csakhogy ebből 213 (több mint a 3/4 részük) közbenszóló ítélet volt, vagy olyan érdemi ítélet, amit a felek perorvoslattal megakasztottak, ezeknek az ítéleteknek a meghozatalával tehát az elintézetlen ügyek száma nem csökkent. A personalis így, amikor a fentieket a tábla mentségére megemlíti, értékes adatot őrzött meg a feudális eljárás középkoriasan vontatott menetéről, ami az ügyek gyorsabb, áttekinthető időn belüli lefolytatását eleve kizárta, s reménytelenné tette, hogy a sok aktaváltás, a keresett megoldások, valamilyen lényeges eredményre vezessenek. A personalis felterjesztése ismét azzal a megjegyzéssel zá-

[62] *Kanc. lt.* Acta gen. 1822: 4267.
[63] *Kanc. lt.* Acta gen. 1822: 3869, 4249, 4267, 7616, 10325, 1823: 3471, 1825: 548, 8614. *Norm.* 119. *Személyn. lt.* Acta praes. 174.

rult, hogy az eddigi intézkedésekkel nem lehet elérni, hogy a királyi tábla minden évben annyi polgári pert intézzen el, amennyi beérkezik, még kevésbé lesz képes a korábbi években felhalmozódott hátralékok feldolgozásában előbbre haladni; változás, a helyzet javulása csak a referensek számának emelésétől volna remélhető.[64]

Mint a felterjesztés s az előbbiekben ismertetett akta-váltások mutatják, a curia helyzete a reformkor küszöbén rendkívül súlyossá vált. Így nem volt éppen indokolt az az elégedett és emelkedett hangulat, mellyel az intézmény az 1724. évi újjászervezésnek — „százéves fennállásának" — évfordulóját megünnepelte. Az újjászervezés, vagy inkább új életre keltés alkalmával — sok évi szünetelés után — a királyi tábla 1724. május 2-án, a hétszemélyes tábla 1724. augusztus 21-én tartotta első ülését, kezdte meg a munkát. A százéves évfordulót mégis a curia 1824. évi legutolsó törvénykezési napjára (munkanapjára), 1824. december 20-ára tűzték ki. E nap a királyi táblán a szokott törvényszak-záró üléssel indult. Utána a kir. tábla tagjai a hétszemélyes tábla üléstermébe mentek át, ahol a curia egész személyzete, számos ügyvéd, jurátus, megyei és városi tisztségviselő és egyéb dignitarius gyülekezett össze az országbíró elnöklete alatt, ki a Bécsben távol levő nádort helyettesítette.

Az ünnepély szónoka a personalis volt. Hosszú beszédben méltatta III. Károly érdemeit, ki a curia újjászervezésével az ősi intézményt „a század lelkéhez" s a kor „fejledezett szükségeihez alkalmaztatá". Magasztalta az uralkodóházat, méltatta a jubiláló curiát, annak százéves működését, s azt a kívánságát fejezte ki, hogy amik III. Károly intézkedései közül „még nem egészen tökéletesülve maradtak fenn, vagy a mostankor lelkéhez kevésbé illők", azok I. Ferenc alatt „tökéletesbíttessenek". A personalis után az országbíró beszélt, hasonló értelemben és hasonló szóvirágokkal. Ezután a curia személyzete s a vendégsereg — a curia épületétől a szemben álló ferences templomig végigterített szőnyegeken, díszbe öltözött megyei hajdúk sorfala közt — a templomba vonult, s ott hálaadó istentiszteleten, Te Deum-on vett részt. Majd a curia épületében lakoma következett, melyen a curia bírái, subaltern személyzete s az említett vendégek együtt ünnepeltek, felköszöntőket mondva a királyra, a dinasztiára, a curiára s annak előkelőségeire.[65]

A lojális magatartás és dinasztikus hűség azonban, melyet a curia nemcsak szavakban, hanem tettekben is — így az elébe került felségsértési perek buzgó intézésében — eddig mindig tanúsított, nem tudta kieszközölni, hogy az udvar a bírák, elsősorban a referensek számának növelését engedélyezze. Az erre irányuló kérések egyelőre teljesítés nélkül maradtak, csupán ahhoz járult hozzá az uralkodó, hogy a nem referens assessorokat, akiknek az előadói munkába való bevonását már előbb engedélyezte, szükség esetén a személynök maga is megbízhassa ilyen feladatokkal, s intézkedését csak utólag kelljen Bécsbe jelentenie. (Eddig a nem referensek előadói megbízását, vagy annak engedélyezését legfelső helyen előre kellett kérni.) A personalisnak e felhatalmazás megadását az a körülmény is szükségessé tette, hogy a bírák között mindig többen voltak, akik magas

[64] *Norm.* 101.

[65] A hétszemélyes tábla ülésjegyzőkönyve s a kir. tábla teljes ülési jegyzőkönyve az 1824. dec. 20-i ünnepségről, valamint a *Norm.* 131. iratok, köztük a personalis beszédének kinyomatott (latin—magyar) szövege.

életkoruk vagy rossz egészségi állapotuk miatt csak redukált munkakörben voltak foglalkoztathatók, gyakori volt a halálozás is, ami az állásbetöltéssel kapcsolatos hosszadalmas eljárás miatt nagy munkakiesést jelentett, így a personalisnak a személyi problémák megoldása iránt gyakran s rendszerint sürgősen kellett intézkednie.[66]

A személyi nehézségeken kívül a curia munkáját akadályozó egyéb, már említett körülmények sem változtak, s nem változott a pertorlódás sem a további évek folyamán, sőt a restanciák növekedése lassan tovább tartott. A fentebbiek szerint az 1817. év végén az elintézetlen ügyek száma összesen 4000 volt. Hét év alatt, 1824 végéig (mint a királyi tábla 1825. január 13-iki jelentésében látható) ez a szám 4245-re nőtt. S az évi munka statisztikája a táblai perek tekintetében is a már látott meddő küzdelmet mutatja: ily perekben az 1824. év során a kir. tábla összesen 262 ítéletet hozott, de ez csak 62 esetben jelentette az ügy befejezését, 200 esetben a határozat csak közbenszóló ítélet volt, vagy az ítélet végrehajtását a pervesztes fél perorvoslattal megakasztotta. Tehát az — éppen a táblai perekben gyakran igen nehéz munkát kívánó — ítélethozatal az esetek csaknem 4/5 részében a restanciák csökkentése szempontjából kárbaveszett: a letárgyalt perek a deliberatum után is az elintézetlen ügyek számát szaporították.[67]

A curia helyzetét látva, a kormányzat s az országgyűlés állandóan foglalkozott a problémával, tett is különböző intézkedéseket, melyek a már látott módokon, vagy azok továbbfejlesztésével igyekeztek a bajon segíteni. Az intézkedések között megemlítjük az 1825/27. évi országgyűlés által kiküldött újabb regnicolaris deputatio munkálatait, melyek azonban az egyre sürgősebbé váló reformokat megint nem hozták meg, s a teljesség végett megemlítjük az újabb kísérletet a felek által elhagyott perek kiválasztására. Az utóbbi célból a kir. tábla 1828-ban ismét elkészítette az 1808 előtt fellebbezett különféle perek általános kimutatását (generalis series) és törvényhatóságok szerinti külön kimutatásait. Ezeket a kancellária a helytartótanács útján az egyetemi nyomdában kinyomatta, s a helytartótanáccsal szétküldette. Így most már minden törvényhatóság — a nála indult, tőle felkerült elintézetlen perek seriesén kívül — a generalis series egy példányát is megkapta, hogy az 1808 óta más megyébe, városba átköltözött felek felkutatását és nyilatkozatra szólítását a helyi hatóságok így egymásnak kölcsönösen elősegíthessék.

Az alsó fórumoktól a personalishoz beérkezett jelentéseket egy kiküldött táblai bizottság dolgozta fel, mely az eredményről 1832. április 4-én kelt jelentésében számolt be. A bizottság 3 tabellát készített: azokról a perekről, melyeknek folytatásától a felek elállottak, azokról, melyeket folytatni kívánnak, s végül azokról, melyeknél még most sem tisztázódott, hogy mi legyen a per sorsa. Ez újabb akció megismétlődött sikertelenségét mutatja, hogy az első tabella csupán 67 pert tartalmaz. A nagy munka s az országos körözés eredményeként csupán ennyi ügyet lehetett a restanciák tömegéből kiemelni, illetőleg leválasztani. Ezzel szemben a harmadik tabella anyaga, a bizonytalannak megmaradt ügyek száma 994.

[66] *Személyn. lt.* Acta praes. 219, 293, 579.

[67] *Norm.* 119. Az 1829. évi adatok szerint ez év elején 1839 elintézetlen táblai per feküdt a kir. táblán, köztük nem egy csaknem száz évvel korábban indult. Az 1839 per közül 621 már ítéletre volt bocsátva, s köztük olyan is előfordult, amely 1801. óta, tehát 28 éve várta, hogy a kir. tábla a felek által kért ítéletet végre meghozza. *Regnic. lt.* Deput. systematicor. operator. (Lad. LLL.) Fasc. C. No. 8. 8—9.

S mint a bizottsági jelentés végül is megállapította, ezek felderítése a továbbiakban sem remélhető. A bizottság tehát csak azt tudta javasolni, hogy a 994 per jegyzékét ki kell nyomatni, a törvényhatóságok között ismét — határidő kitűzésével — köröztetni, s amely ügyben a felek az 1833. év végéig nem jelentkeznek, azt az elhagyott perek közé kell tenni.[68]

Ennél az újabb meddő kísérletnél sokkal fontosabbak azok az intézkedések, melyek a középkori jellegű törvényszünetek (1792 óta megindult) bomlási folyamatát vitték előbbre, mutatván, hogy a termelési-társadalmi viszonyok átalakulása most már a jogi felépítményre is egyre jobban érezteti a hatását. S bár a feudális jog, egész konstrukciójában, még mindig állja az idő ostromát, legalább ebben a vonatkozásban, a bíróságok működésének folyamatossá tételére irányuló polgári igénnyel szemben, engedni kényszerül. A jogszolgáltatásból kieső idő csökkentését célzó intézkedések eddig az interstitiumok felhasználására s az évi rendes törvényszünetek megrövidítésére irányultak. A rendkívüli törvényszünetek közül eddig csak az insurrectio alatti juristitium ideje került felhasználásra a jogszolgáltatás számára, az országgyűlés alatti törvényszünet még érintetlenül fennállott.

Még 1825-ben is, az országgyűlés meghirdetésekor, külön rendeletben utasította a király a curiát, hogy a közeledő országgyűlés idejére működését — a hagyományos módon — szüntesse be. Ezt az intézkedést az 1830. évi országgyűlés alkalmából újabb királyi leirat ismételte meg. De már 1826 óta foglalkoztatta a felső államvezetést: nem kellene-e az országgyűlések hosszú idejét a bíráskodási célra igénybevenni, s helyes volna-e ezt a kérdést külön kiragadni, vagy maradjon ez is akkorra, amikor majd a regnicolaris deputatiónak a jogszolgáltatás javításával foglalkozó operátumai egészükben tárgyalás alá kerülnek. Mint az eredmény mutatja, a döntés az előbbi irányba hajlott, a kérdés az országgyűlés elé került, s az meghozta az 1830. évi 6. törvénycikket, mely szerint országgyűlés alatt minden első fokú bíróságon mindenféle ügyben ítélkezni kell, s ezeket a pereket fellebbezés esetén a magasabb fórumok is revideálják. Kivételt képez a királyi és a báni tábla, melyeknek első fokú hatásköre országgyűlés alatt szünetel, továbbá — a fellebbvitel szempontjából — a királyi, a báni és a hétszemélyes tábla, melyek országgyűlés alatt csak fellebbezett büntető, tiszti fenyítő és válópereket revideálnak. Ha tehát a tárgyalandó ügyek a curia szempontjából körül vannak is határolva, a kérdés elvileg eldőlt, az országgyűlési törvényszünet évszázados szokását a társadalmi szükségletek és igények fejlődése megtörte.[69]

Bár az itt tárgyalt vonaltól kitérést jelent, az 1830. évi országgyűléssel, a társadalmi fejlődésnek a törvényalkotásban jelentkező hatásával kapcsolatban az 1830. évi 8. törvénycikk sem hagyható említés nélkül. A törvénycikk szerint a curia a magyar nyelven fellebbezett perekben magyar nyelven hozzon ítéletet, s az ilyen pereket magyar nyelvű perkivonatból referáltassa.[70] — A törvény értelmében a fellebbezett pereket ezután a curia, az alsóbb fórumokkal egyező módon, részben latin, részben magyar nyelven tárgyalta, s a periratok is e két nyelven készültek. Szükségessé vált tehát a magyar szakkifejezések kidolgozása,

[68] *Norm.* 119. *Kanc. lt.* Acta gen. 1828: 3473.
[69] *Norm.* 154, 166. *Kanc. lt.* Acta gen. 1825: 9285, 1826: 10255, 10935.
[70] A perkivonat szerepéről munkánk harmadik részében, a peres eljárás leírásánál adunk magyarázatot.

mely nemcsak a curia, hanem az alsóbb bíróságok számára is állandó normául szolgáljon. A personalis ezért 1831-ben a királyi tábla kebeléből bizottságot küldött ki, hogy — „a Pest és Veszprém megyékben" s egyes magánosok által összegyűjtött anyagot felhasználva — a törvénykezési nyelv magyar kifejezéseit kidolgozza. A bizottságnak a kir. tábla által elfogadott munkálatát a személynök megküldte az országbírónak, aki azt a hétszemélyes táblával is átnézette. Így alakultak ki, a két tábla szokott együttműködésével, azok a magyar szakkifejezések, melyek a háttérbe szoruló latin nyelv helyét a következő években elfoglalták.[71]

De visszatérve az országgyűlési törvényszünetnek a törvénykezési időbe való bevonódására, először is az 1830. évi 6. törvénycikk hatásával kell foglalkoznunk. Ennek rendelkezései az országgyűlésen való megjelenést a curia számára lényegesen módosították. Eddig nemcsak a hétszemélyes tábla tagjai, akik mint püspökök, főnemesek, főispánok vagy királyi tanácsosok személy szerint vettek részt az országgyűlésen, hanem a törvény szerint testületileg meghívott királyi tábla része vagy csoportja is mint az országgyűlés tagja utazott Pozsonyba. Ezután azonban a két táblának az országgyűlés alatt a maga bíróság-jellegét is meg kell tartania, a diétai tárgyalások szüneteiben ítélkeznie kell, tehát mint intézménynek, hivatalnak kell székhelyét az országgyűlés színhelyére áttennie. Az 1832. december 16-ára kitűzött országgyűlésre már így vonult fel a curia.

Ennek megfelelően a személynök október 27-én közölte a királyi tábla tagjaival a diéta megnyitásának időpontját, s felszólította a referenseket, hogy az új törvény szerint a fellebbezett büntető, tiszti fenyítő és válóperek országgyűlés alatti referálására készüljenek fel: ilyen pereket kellő számban vigyenek magukkal, a perkivonatokkal együtt, melyeket még Pesten előre dolgozzanak ki, minthogy erre Pozsonyban nem lesz idejük. Arra is utasította őket, hogy a referatúrájukhoz tartozó írásmunkák elvégzésére jurátusaik közül megfelelő számú ifjút válaszszanak ki, s vigyenek magukkal Pozsonyba. Ugyanekkor a personalis a kancelláriától megszerezte az engedélyt, hogy a tábla működéséhez feltétlenül szükséges segédszemélyzet (a tanácsjegyző, aki a kiadó szerepét is el fogja látni, egy írnok s egy szegények ügyvédje) szintén Pozsonyba utazhasson, s ott szállást és napidíjat kapjon. Végül utasította a tanácsjegyzőt, hogy az újabban beérkezett, még referenseknek ki nem osztott büntetőperek „tömegét", valamint a folyamatos ügyintézéshez szükséges elnöki iratokat s a személynöki szék tárgyalandó iratait gyűjtse össze, vigye Pozsonyba, hogy ott a rendbe szedett iratokkal a kellő időben készen álljon. — A personalis rendelkezéseit az említett személyek végrehajtották, így elkezdődött a curia számára az az új korszak, amikor a bírákon és cselédségükön kívül egyre nagyobb segédszemélyzet, számos jurátus és egyre több irat tauzott hintókon és kocsikon, illetőleg gőzhajón a diéták alkalmával fel Pozsonyba, majd onnan vissza Pestre.[72]

Az 1832-ben megnyílt országgyűlés különben a diétai törvényszünetnek a törvénykezési időbe való további beolvadására vezetett. Erre először a pénzhamisítók elleni perek adtak alkalmat, melyeknek elsőfokú ellátásával az uralkodó a királyi táblát szokta megbízni. Minthogy azonban az 1830. évi 6. tc. csak a fellebbezett büntető perek országgyűlés alatti felülvizsgálatáról rendelkezett, ezért

[71] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 2048.
[72] *Norm.* 201. *Személyn. lt.* Acta praes. 602, 636, 1042, 1085, 1434.

a pénzhamisítók elleni perek felvétele s az első fokú eljárás itt a törvény értelmezése körüli problémát vetett fel. Minthogy viszont a királyi ügyek igazgatója, a kincstár érdekeinek védelmében, a pénzhamisítók elítélését a hosszan elhúzódó országgyűlés miatt is sürgette, a király 1835. március 12-i rendeletében úgy döntött, hogy a curia a szóban forgó pereket országgyűlések alatt is vegye fel és tárgyalja le.[73]

Közben a curia által országgyűlés alatt intézendő perek újabb meghatározása az országgyűlés előtt is tárgyalásra került. Az alsó tábla, a jogszolgáltatásnak a diéták elhúzódása miatti korlátozását aggályosnak találván, az 1830: 6. tc. rendelkezéseit minden fellebbezett perre, tehát a polgári perekre is ki akarta terjeszteni. A felső tábla viszont e javaslatot találta aggályosnak, abból az okból, hogy a báni tábla, a királyi tábla és a hétszemélyes tábla tagjai nagy részének az országgyűlés tárgyalásain kell résztvenniük, így nem lesz módjuk ennyi per intézésére. A felső és alsó tábla közt megegyezés született, a király azonban a felterjesztett törvényjavaslatot visszavetette. Újabb tárgyalások után végre elkészült az a szöveg, amit (1836. április 30-án kelt resolutiójában) a király is elfogadott, s ami mint 1836. évi 45. tc. látott napvilágot.

E törvénycikk szerint a jövő országgyűlések alatt a báni tábla, a királyi tábla s a hétszemélyes tábla az eddigi fellebbezett büntető, tiszti fenyítő és válópereken kívül a szegények, özvegyek és árvák fellebbezett polgári pereit, sőt ezek elsőbbsége mellett minden egyéb fellebbezett polgári pert is vizsgálat alá fog venni, éspedig a királyi tábla mindezeket két tanácsban fogja tárgyalni. Ugyanígy, két tanácsban tárgyal a jövőben a királyi tábla országgyűlésen kívül is mindenféle fellebbezett pert, hogy „az öszvegyűlt pereknek gyorsabb elítéltetése eszközöltessék". E célból a tábla elnöke a törvényszakok kezdetén a tábla bíráit mindkét tanácshoz a törvényszak alatt változatlanul megmaradó együttesben osztja be. Ezzel a tanácsokban való ítélkezés gyakorlata a királyi táblán tovább szélesedett, s így már csak az itt első fokon felvett ügyek: a felségsértési és hűtlenségi perek, a jurátusok büntető perei, a király által ide utalt pénzhamisítási ügyek, valamint — a feudális társadalomban oly nagy jelentőségű — ún. táblai (polgári) perek maradtak a tábla plénumának ítélkezése alatt. — Mint az ülésjegyzőkönyvek mutatják, a personalis az országgyűlés után a két tanácsot az új törvény előírásai szerint megalakította, s a fellebbezett polgári perek tanácsokban való intézése a kir. táblán megkezdődött.[74]

A hosszú országgyűlés, melyen először vonult fel tekintélyes erőként a reform szerveződő pártja, 1836. május 2-án véget ért. S ha a liberálisok célkitűzéseik megvalósítását csak részben érhették is el, az eredmények tárgyunk szempontjából sem voltak érdektelenek, hogy itt pl. — a fentieken kívül — csak a jobbágyoknak megadott „perlekedési tehetség"-re (13. tc.) s a polgári perek ítéleteinek kötelező indokolására (16. tc.) utaljunk. A haladás erőinek előretörésére a kormányzat nem is késett a választ megadni: az ellenzék elhallgattatására ismét a szokott eszközhöz, a tömeges politikai perek alkalmazásához folyamodott. Az első ilyen akció, a Wesselényi ellen hűtlenség címén indult eljárás már az országgyűlés alatt, 1835-ben megindult, s ezt a diéta után az országgyűlési ifjak és Kossuth,

[73] *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 480. *Kanc. lt.* Acta gen. 1834: 15835, 1835: 3683.
[74] *Kanc. lt.* Acta gen. 1836: 5423, 5477, 6230, 6325. *Prot. tab. reg.* 1836—1837. teljes ülések és tanácsülések.

majd a törvénytelenségek miatt felháborodásuknak kifejezést adó más személyek elleni sorozatos terror-keresetek követték.

Az akció kibontakozását ez alkalommal is hosszú levelezés előzte meg, s kísérte egész folyamán a király, illetőleg a magyar kancellária, a nádor, az országbíró, a personalis s a királyi ügyek igazgatója közt, mely tárgyalásokba ezúttal az államkancellár, Metternich herceg is aktívan belefolyt. A megindítandó felségsértési és hűtlenségi perek, mint láttuk, a curia — első fokon tehát a királyi tábla — hatáskörébe tartoztak.[75] A tábla most már nem állott olyan tanácstalanul a reá váró feladatok előtt, mint 1795-ben: a Martinovics-mozgalom vádlottainak perében s a szórványosan azóta is előfordult hasonló perekben (pl. Réz, Mikola és Zsarnóczy pereiben) az ilyen ügyek intézésére felső helyről számos utasítást kapott, s a gyakorlat útján elég tapasztalatot szerzett.

Az eljárás alapját ezúttal is az az 1794. évi királyi rendelet képezte, melyben a curia előtt lefolyó felségsértési per szabályait a jakobinusok pere alkalmával először körvonalazták. A problémát most nem is maga az eljárás, vagy mondjuk annak technikai része, hanem az ügy politikai vonatkozásai, a megyék ellenállása, az országszerte kibontakozó viharos tiltakozások képezték, melyek a jogszolgáltatás vezető funkcionáriusaira sem maradhattak hatás nélkül. A bizonytalanság a cselekmények definícióját, a letartóztatások formáját illetően, egyáltalán a felségsértéssel vádolt személyek perbefogás előtti letartóztatásáról szóló 1805: 5. tc. alkalmazhatósága tekintetében még a nádor, az országbíró, sőt a vád képviseletére hivatott királyi ügyigazgató felfogásában is tapasztalható.[76] S ezúttal a curia bírái sem tanúsították azt az engedelmes magatartást, mint a korábbi politikai büntető perek alkalmával. Mindhárom nagy perben — Wesselényi, az országgyűlési ifjak és Kossuth perében — mindkét táblán akadtak bírák, akik a vádbeli cselekmény súlyos definícióját kifogásolták, a királyi ügyek igazgatója által kért büntetés enyhítésére szavaztak, sőt a királyi táblának Wesselényi perében egy, az ifjak perében két vagy három bírája egyenesen a vádlottak felmentését kívánta. S csak egy bíró akadt, aki az egyik ügyben, Wesselényivel szemben, a hűtlenség rendes büntetését, a fej- és jószágvesztést alkalmazta volna.[77]

Az ifjak és Kossuth perében — bár a cselekményt csak az előbbi esetben sikerült felségsértésnek minősíteni, amikor az előzetes fogságra vetést a törvény megengedte — a gyanúsítottakat a kereset benyújtása előtt letartóztatták, s a per

[75] Itt jegyezzük meg, hogy az 1831. évi parasztfelkelés megtorlására indult perek nem ilyen természetűek voltak. A legkíméletlenebb szerep e téren a hely színén működött statáriális bíróságoknak jutott; ezeknek az ítéletei nem voltak fellebbezhetők, tehát nem voltak felvihetők a curia elé. A megtorló perek második hulláma — köztörvényi bűncselekmények címén — a helyi hatóságok törvényszékein indult, ezek közül elég sok felkerült a kir. curiára, de mégsem olyan számban, ami az évente beérkező büntető perek mennyiségéhez képest érezhető többletet jelentett volna. Ugyanígy nem adott problémát az elintézés módja sem: ezek a curián is a többi büntető perhez hasonlóan folytak le, melyekből 1791 óta már több ezret elintézett a két tábla. — Megemlíthető, hogy mivel a kormányzat a statárium után további kivégzéseket nem óhajtott, a curia az alsóbb fórumok halálos ítéleteinek megváltoztatására kapott királyi utasítást. *Ballagi* 240. A felkeléssel kapcsolatos fellebbezett perekben a curia az első fokon kiszabott halálbüntetéseket valóban súlyos börtönbüntetésre változtatta, *Extr. proc. crim.* 12930, 13012, 13061, 13093. A tárggyal foglalkozik *Tilkovszky:* Az 1831. évi parasztfelkelés.

[76] *Pompéry* 71—84, 141—147. *Wertheimer* 49—50, 232—235.

[77] *Trócsányi* 422—423. *Pompéry* 52—54, 173—175. *Rédei* 33. *Wertheimer* 238—241.

egész lefolyása alatt bebörtönözve tartották. Mindhárom nagy perben s a hozzájuk kapcsolódott kisebb ügyekben a legszigorúbb titkosságot alkalmazták, még az ügyvédektől is hallgatási esküt vettek ki, ami pl. az ifjak esetében azt eredményezte, hogy a választott védők visszaléptek, s a védelmet csak a kirendelt szegények ügyvédői láthatták el. A letartóztatott vádlottakkal a királyi táblának csak egy kijelölt választmánya érintkezett, a perekről sűrű jelentéseket kellett küldeni Bécsbe, úgy mint az 1795. évi monstre-perben láttuk.

Nem mehetünk bele azonban a perek hosszadalmas lefolyásának ismertetésébe. Mindhárom per — mind Wesselényi, mind az ifjak, mind Kossuth pere — részletesen fel van dolgozva,[78] az ügyhöz kapcsolódó események egyébként is ismeretesek. Így itt csak arra utalunk, hogy az eljárásnak már kialakult elvei és formái ellenére a politikai fontolgatások az államhatalom képviselői részéről, az ellenzék heves reagálása az eseményekkel szemben, a vád megkonstruálásának s a bizonyítékok beszerzésének nehézségei s a védelem ellenállása mindhárom pert a jakobinus-pereknél is vontatottabb menetűvé tette, bár a perfelvétel után a hétszemélyes tábla az ítélkezésben a királyi táblának sarkában járt. Csak az ítéletek voltak kevésbé súlyosak a jakobinusokra mért büntetéseknél. A reformkorban, a nemzeti ellenállás felerősödése s a megyék amúgy is felizgatott hangulata miatt a kormányzat a curiát nem merte keményebb büntetésre szorítani.

Az 1836. májusában letartóztatott országgyűlési ifjak felett a kir. tábla 1837. február 27-én, a hétszemélyes tábla március 8-án mondott ítéletet, a fővádlottra, Lovassy Lászlóra 10 évi börtönt, az áruló Lapsánszkyra formálisan ugyanennyit, Tormássyra másfél évet szabva ki, Lovassy Ferencet pedig a vizsgálati fogság betudásával szabadon engedték. Az 1837. május 4-éről 5-ikére virradó éjjel elfogott Kossuth 1837. június 23-án megindult hűtlenségi perében a kir. tábla 1839. február 23-án, a hétszemélyes tábla ez év március 1-én hirdette ki az ítéletet, mely első fokon 3 évre szólt, másodfokon a hétszemélyes tábla 4 évre emelte. Ebben az ügyben az előkészítő cselekményeken túl az exceptiók és allegatiók szakasza is viszonylag hosszú volt, Kossuth és védői keményen ellenálltak: a vád és védelem 9—9 szóváltásban csapott össze, s a királyi tábla 2 közbenszóló ítélet után hozta meg definitív ítéletét, mely azután a hétszemélyes tábla elé ment tovább. Wesselényi ellen a per még hosszabb ideig tartott, 1835. május 5-én indult meg, s 1839 elején ért véget: a királyi táblán február 1-én, a hétszemélyes táblán február 8-án kelt ítélettel, melyek hűtlenség címén mindkét fokon 3 évi fogságot szabtak ki Wesselényire. A három nagy perrel kapcsolatban 21 további személy ellen indult kisebb pereket, mint látni fogjuk, az uralkodó később beszüntette.[79]

A három közül elsőként befejeződött — az ifjak ellen indult — per ítéletének

[78] *Trócsányi, Wertheimer* és *Pompéry* tárgybani munkái. A két utóbbi az ifjak és Kossuth perének monográfiája, de Trócsányi Wesselényi-életrajza is alapos és igen részletes leírást ad a Wesselényi ellen indított politikai perekről, köztük a kir. curia előtt folyt hűtlenségi perről. *Trócsányi* 295—444.

[79] Kossuth perének eredeti curiai iratai közül csak az ítélethozatalhoz készült hiteles perkivonat maradt fenn *Extr. proc. crim.* 12149. Wesselényi peréből a perkivonaton kívül — *Extr. proc. crim.* 12172 — egyéb periratok is maradtak, *Személyn. lt.* Felségsértési perek, Wesselényi per. (Wesselényi perének iratait, Wesselényi birtokában maradt másolatok alapján, kiadta *Jakab Elek.*) Legépebb állapotban ma Lovassy perének iratai vannak *Személyn. lt.* Felségsértési perek, Lovassy-per. Kisebb perek adatait is őrzi a *Személyn. lt.* Felségsértési perek jelzetű csomó.

köztudomásra jutása országszerte nagy fölindulást okozott. Különösen nagy volt a felháborodás Pest megyében, mely eddig is élen járt a magyar törvényhatóságok közt az ifjak érdekében tett akciók terén. A vármegye 1837. márciusi közgyűlése, ahol az ügy tárgyalásra került, rendkívül viharos hangulatban folyt le. Az ellenzéki szónokok élesen támadták a fiscust, a királyi táblát és a hétszemélyes táblát. Az egyik felszólaló a királyi ügyigazgatónak — poena talionis alapján — 10 évi börtönre ítélését követelte. A kir. curia bíráit megvesztegettetésükkel gyanúsították. Az egyik szónok a hétszemélyes tábla bíráiról úgy nyilatkozott: „Jaj annak az országnak, melynek bírái a vak eszköz szerepére süllyednek, és míg féllábukkal a sírban vannak (a septemvir-i méltóságot rendszerint idős korban érték el), a másikkal mint elaggott, ősz emberek hazájok törvényeit tiporják szét." Az indulatosabbnál indulatosabb felszólalások elítélték a „rémuralmi rendszert", s zajosan követelték annak kiküszöbölését, mindenek előtt azt, hogy a király oldja fel az ifjak ellen hozott ítéletet. Ebben különben az egész közgyűlés egyetértett, s elhatározták a királyhoz ilyen kérelem intézését.[80]

Igen érdekes az az, eddig tudomásunk szerint sehol fel nem használt jelentés, amit a curiai levéltár igazgatója, ki a közgyűlésen jelen volt, annak lefolyásáról a personalisnak tett. Jelenti, hogy Pest vármegye közgyűlésén viharos felszólalások hangzottak el az ifjak peréről. A szónokok „szétszedték" a curia ítéletét, s mind azt hangsúlyozták, hogy törvénytelen volt az ifjak előzetes letartóztatása, törvénytelen az ellenük folyt peres eljárás, hogy elzárták őket a jogos védelemtől, s hogy ezért az ítéletek — mint törvénytelenek és alaptalanok — semmisnek tekintendők. A királyt tehát fel kell kérni az ítéletek megsemmisítésére s az elítéltek szabadonbocsátására, vagy országgyűlés összehívására s az ország sérelmeinek — köztük ennek — soron kívül, a királyi propositiók tárgyalása előtti elintézésére. Ha pedig a megyének erre a felterjesztésére nem jönne válasz, vagy az negatív volna, fel kell hívni az ország összes törvényhatóságát, hogy ez ügyben deputációt küldjön a királyhoz. A fentiek határozatba mentek, sőt az is, hogy az ifjak perével kapcsolatban — mert értük kezességet ajánlottak, vagy mert a Társalkodó Egyesülettel maguk is kapcsolatban állottak — a curiáról eltávolított jurátusok érdekében a megye szintén forduljon a királyhoz, s kérje e büntetések feloldását, a jurátusok visszafogadását és ügyvédi vizsgára bocsátását. Ha pedig erre nem jönne kielégítő válasz, a megye vizsgáztassa le őket, s engedje meg, hogy Pest megye területén ügyvédi működést fejtsenek ki, illetőleg ennek engedélyezésére a többi törvényhatóságot is kérje fel.[81]

A megye határozata válasz volt arra az intézkedésre, hogy néhány, Lovassyék perével kapcsolatban a vádlottak iránt együttérzését élesen kifejezésre juttató jurátust a juratéria folytatásától eltiltottak, s az országgyűlési ifjak Társalkodó Egyesületének volt tagjai ellen rendszabályokat hoztak. A kancellár ugyanis még az országgyűlés alatt, 1835. május 27-én, a királynak azt a rendelkezését közölte a personalissal, hogy azok az ifjak, akik az országgyűlés folyamán magukat „quocunque sub obtutu notatos reddiderunt", s akiknek jegyzékét is mellékelte, ügyvédi vizsgára nem bocsáthatók. A kancellár 1836. november 18-án, ismét a király parancsára hivatkozva, a fenti rendelet eredményéről, illetőleg a közölt jegyzékben foglalt ifjakról részletes jelentést kért: mi történt velük, jurátusok-e

[80] *Wertheimer* 252—254.
[81] *Személyn. lt.* Acta praes. 1483

még, vagy nem, milyen magatartást tanúsítanak jelenleg, s milyen kapcsolatuk volt a Casinoval, nem terheli-e őket ezzel kapcsolatban bűncselekmény, vagy nem részesek-e a perbefogottak által elkövetett felségsértésben? A personalis a feladatot továbbadta a királyi ügyek igazgatójának, s megbízta őt a jelentés elkészítésével, egyben közölte vele a törvényszakban vizsgázandók névjegyzékét, hogy azokkal kapcsolatban észrevételeit megtehesse.[82]

1837. január 3-án az uralkodó a kancellárhoz intézett kabineti leiratával a rendelkezéseket megújította: a personalist utasítani kell annak szigorú betartására, hogy mind a jurátusok felvételénél, mind az ügyvédi vizsgáknál gondosan utána nézessen, nem tartozott-e a jelentkező a Társalkodó Egyesülethez, s ha igen, sem juratériára, sem vizsgára nem bocsátható. Ez alól csak a király maga adhat felmentést, amire nézve a personalis javaslatot terjeszthet elő. A kancellár a király rendelkezését sürgősen megküldte a personalisnak további miheztartás végett. Az akta mellett fekvő jurátus-jegyzék, melyben a nevek mellett fel van tüntetve, hogy a Casinónak tagja volt, vagy annak rövid ideig tagja volt, vagy annak összejöveteleit látogatta, mutatja, hogy a táblai ifjúság magatartását alaposan kivizsgálták.[83]

A kormány makacs kitartása az ifjak ügyében, majd a Kossuth és Wesselényi ellen hozott újabb ítéletek a közvélemény izgatottságát nem hagyták lenyugodni. Az ellenzéki mozgalom egyre terjedt, a reform szüksége széles körben tudatosult. Az elmaradott jogszolgáltatás ellen is mind több és mind élesebb kifogás emelkedett. Ez már nem volt az az önelégült hangulat, ahogyan még 1824-ben is a curia, Pest megye és Pest városa a legfelső bíróság százéves jubileumát együtt ünnepelte. Az ország várta az 1839-ben ismét összehívandó diétát, melyen a reform-párt a politikai perekkel súlyosan sértett szólásszabadságért új harcra s a régi rend ellen újabb ostromra készült.

Mielőtt azonban az országgyűlés összeült, az ország fővárosát egy olyan, súlyos természeti csapás érte, mely tárgyunk szempontjából sem hagyható említés nélkül. Az 1838. évi pesti árvíz ugyanis a curia épületét is súlyosan megrongálta. Mint a curiának 1838. március 28-án a királyhoz küldött jelentése előadja, az árvíz miatt az épület használhatatlanná vált, s bár gerendákkal alá van támogatva, összedőléssel fenyeget. Minthogy ez a jogszolgáltatás fenntartása érdekében sürgős intézkedést kíván, kéri a curia az uralkodót: utasítsa a magyar kamarát, hogy a két tábla számára megfelelő helyiségekről sürgősen gondoskodjék. Az ideiglenes elhelyezésre az intézkedések meg is történtek, a romos épület helyreállítása azonban sokáig elmaradt, úgyhogy a curia hosszú évekig különböző magánpalotákban, a kamara által számára bérelt helyiségekben volt kénytelen magát meghúzni. Ez olyan szükségmegoldással történt, hogy a curia intézményei: a hétszemélyes tábla és a királyi tábla sem voltak mindig ugyanabban az épületben elhelyezhetők, a curiai levéltárt s a curia 1840-ben létesült új, harmadik tagját, a váltófeltörvényszéket pedig maradandóan ki kellett az együttesből különíteni.[84] A váltófeltörvényszék, mint általában a magyar váltójog és váltó-

[82] *Személyn. lt.* Acta praes. 739. (1835: 1119. pr. és 1836: 15713. kanc. sz.)

[83] *Személyn. lt.* Acta praes. 745. (1837: 801. kanc. sz.)

[84] A curia említett 1838. évi jelentése *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 542. A curia épületének sorsára s a curia ideiglenes elhelyezésére vonatkozó nagyszámú akta közül kiemeljük a *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1128, 1668, II. 121. iratokat s a két tábla ülésjegyzőkönyveit az 1838 utáni évekből: a törvényszakok első ülésének jegyzőkönyve gyakran megjelöli az épületet is, ahol a tábla akkor összeült.

bíráskodás, az 1839/40. évi országgyűlés alkotása és nagy vívmánya volt, mely a curia szervezetét lényegesen módosította, s az intézmény történetében új szakaszt nyitott meg.

3. A CURIA UTOLSÓ ÉVEI ÉS MEGSZŰNÉSE (1840–1849)

Az 1839-ben összeült országgyűlés a haladás és a reakció heves összecsapásával kezdődött. A liberális ellenzék legelőször a szólásszabadságon esett sérelem orvoslását követelte, s míg az meg nem történik, nem akart a királyi propositiók tárgyalásába sem belemenni. Tíz hónapi ellenállás, a rendi és főrendi tábla közötti számtalan üzenetváltás után az ellenzék engedni kényszerült, megszavazta a kívánt 38 000 újoncot, mire a nádor 1840. május 1-én a rendek és a főrendek vegyes ülésén enunciálta a király elhatározását, mely szerint mindazok, akiket a múlt országgyűlés kezdete óta felségsértés és hűtlenség címén elítéltek, visszakapják a szabadságukat, a még folyamatban levő hasonló perek pedig megszűnnek. A liberálisok kívánsága ugyan, hogy a curia ítéleteit törvénytelennek nyilvánítsák, vagy semmisítsék meg, nem teljesült, az ítéletek következményei azonban amnesztia folytán megszűntek, s a még ítéletre nem került kisebb pereket törölték.[85]

Az elért eredmény, ha teljes sikernek nem volt is mondható, megmutatta, hogy a liberális ellenzék komoly erővé vált, mellyel a kormánynak számolnia kell, s hogy a polgári fejlődés feltartóztathatatlanul és rohamosan megindult. Az utóbbit, a feudális önkény visszaszorításán kívül, még jobban érzékeltetik az országgyűlésen kelt haladó-szellemű törvénycikkek, különösen a gazdasági tárgyúak (pl. a gyárak jogviszonyairól, a részvénytársaságokról és közkereseti társaságokról, a kereskedőtestületekről és alkuszokról), de közöttük is legelsősorban az 1840. évi 15. törvénycikk, a teljes anyagi és alaki jogi részből álló „Váltó-Törvénykönyv".

A váltótörvény létrejötte hosszú fejlődés eredménye volt. Az árutermelés kibontakozása, a tőkés gazdálkodási formák kialakulása Magyarországon is szükségképpen maga után vonta oly jogintézmények létrejöttét, melyek az üzleti szerződések teljesítését, a hitel érdekeit a növekvő forgalom igényeinek megfelelő módon biztosítják. A feudális magánjog, nehézkes és lassú eljárásával, a per kimenetelét bizonytalanná tevő, a döntés elhúzására rengeteg lehetőséget adó perorvoslataival ezeknek az igényeknek nem felelhetett meg. Magyarországon is egyre jobban érezhetővé vált tehát a követelések gyors és biztos érvényesítésére módot adó váltójog hiánya, mely jog a polgári fejlődés során előbbre jutott államokban — így Ausztriában is — már mindenütt s korábban kialakult. II. József az osztrák váltójog és váltóbíráskodás rendszerét készült Magyarországon meghonosítani, a Justitia Josephina összeomlása azonban a fejlődést más irányba terelte, magyar váltójog kialakulását tette szükségessé.

Az 1790/1. évi országgyűlés, illetőleg az általa kiküldött regnicolaris deputatio foglalkozott is a tárggyal, de munkálataiból nem lett törvény. Az 1792. évi 17. törvénycikk, mely az osztrák és magyar honosságú felek közötti bizonyos hitelügyletekben (ahol ti. a magyar fél az örökös tartományok váltótörvényszékeinek

[85] *Pompéry* 190–191.

ítélkezését magára nézve elismerte) osztrák törvényszékek ítéleteinek a magyar hatóságok útján való végrehajtásáról intézkedett, ismét utalt a felállítandó magyar váltóbíróságokra. E törvény újból megmutatta, hogy a kérdés rendezését a feudális jogszolgáltatási formák 1790. évi visszaállítása csak késlelteti, de meg nem akadályozhatja. A tárgy többé nem is került le a napirendről. Az 1807. évi országgyűlés elé terjesztett királyi propositiókban szintén említés történt magyar váltóbíróságok felállításának szükségességéről, mint az ipar és kereskedelem fellendítésének eszközéről. Végre, hosszas előkészületek után, az 1827-ben és 1839-ben kiküldött országgyűlési bizottságok munkálatai alapján, az 1839/40. évi országgyűlésen döntés született. Mint láttuk, létrejött a magyar váltótörvény, mely a váltójog és peres eljárás szabályozásán kívül új bírósági szervezet felállítását rendelte el, s az említett 15. törvénycikkhez kapcsolódó — a kereskedőkről, illetőleg a csődről szóló — 16. és 22. törvénycikkekkel az új jogszolgáltatási szerveknek a váltóbíráskodáson túlmenő széles hatáskört biztosított. — Az 1839/40. évi országgyűlésnek a feudális jogi felépítmény megindult bomlását, polgári irányt vett átalakulását mutató számos határozata közül kétségtelenül a váltótörvény volt a legjelentősebb, mely széles rést vágott az egykorú magyar jog idejétmúlt rendszerén. Benne a még fennálló feudális jogi rend mellett — az új társadalmi formáció, a kibontakozó polgári társadalom követelményeként — a kialakuló új jogrend jelentkezik.

Az új váltótörvény a váltóbíráskodást háromfokú eljárás alakjában szabályozta. Ennek megfelelően Pest, Pozsony, Sopron, Károlyváros, Arad, Debrecen és Eperjes városokban 7 első fokú váltótörvényszék létesült. A már régebben felállított fiumei váltó, kereskedelmi és tengeri törvényszékkel együtt tehát Magyarország egykorú közigazgatási területén összesen 8 bíróság látta el az első fokú váltóbírósági hatáskörrel kapcsolatos teendőket. A 7 első fokú váltótörvényszéktől fellebb vitt ügyek másodfokú ellátására a kir. curián belül új szerv létesült, a váltófeltörvényszék, míg a fiumei váltó, kereskedelmi és tengeri törvényszéktől fellebbezett ügyek a magyar tengermelléki kormányszék (Gubernium Fluminense) elé kerültek. Az első és másodfokú ítélet megegyezése esetén az ítélet — mint a Justitia Josephina bíróságain — azonnal végrehajthatóvá vált. Ha azonban a fellebbviteli fórum, (a váltófeltörvényszék, illetőleg a fiumei gubernium) az elsőfokú ítéletet nem hagyta jóvá, úgy az ügy harmadfokú és végleges eldöntésre a hétszemélyes táblára volt tovább vihető, ahol az ilyen perek intézésére külön osztály létesült.[86]

Az első fokú váltótörvényszékek, mint fentebb már érintettük, nemcsak a szorosabb értelemben vett váltóügyekben járhattak el, hanem a náluk bejegyzett kereskedők és gyárosok egymás elleni olyan kereseteiben is, ahol a jogi vita eldöntéséhez az üzleti könyvek vizsgálatára volt szükség, továbbá az áruszállítási szerződésekből kifolyó mindenféle perek esetén. Hatáskörükbe tartoztak ezen kívül azok a — csődeljárással kapcsolatos — ügyek is, ahol a per tárgyát olyan ingóságok (értékpapírok is) képezték, melyekre a váltóhitelező a váltóadós elleni csőd kihirdetése előtt zálogjogot nyert, vagy olyan ingó javak, melyekre nézve a váltóhitelezőnek az új váltótörvény szerint „megtartási joga" volt. (A váltóhitelező a váltóadóstól szabályszerű úton zálogként átvett javakat — követelése erejéig — az adós ellen mások által kért csőd esetén is megtarthatta; ez az

[86] 1840: 15. tc. (a váltótörvény) II. rész I. fejezet 1—17. §.

említett ún. retentiós jog.) Végül a fiumei váltó-, kereskedelmi és tengeri törvényszék elé tartoztak „a tengeri hajókázásból eredő" különféle perek is.[87]

Mindezek az ügyek fellebbezés esetén, mint láttuk, másodfokú eljárásra a váltófeltörvényszék, illetőleg a fiumei gubernium elé kerültek. A váltófeltörvényszéknek azonban az ilyen ügyekben való ítélkezésnél sokkal szélesebb hatásköre volt. A csődügyek ugyanis, melyek az említett különleges eseteken kívül — vagyis az esetek nagyobb részében — a rendes bíróságok (a megyék, városok és kiváltságos kerületek törvényszékei s a kerületi táblák) előtt indultak, másodfokú eljárásra szintén a váltófeltörvényszékhez voltak fellebbezhetők. A váltófeltörvényszéken tehát az első fokú váltóbíróságokhoz képest lényegesen többféle ügy futott össze. A harmadfokú eljárásban az ügyek még további akkumulációja következett be, itt ugyan már nem hatásköri, hanem illetékességi alapon. Minthogy ugyanis a hétszemélyes tábla váltóosztálya, a fentiek szerint, mind a váltófeltörvényszéknek, mind a tengermelléki kormányszék szóbanforgó ügyeinek fellebbviteli fóruma volt, a harmadfokra felkerült váltó- és csődperek s az említett tárgyú kereskedelmi vonatkozású perek az egykorú Magyarország egész területéről itt futottak össze.

A hétszemélyes tábla váltóosztálya előtt tehát igen sokféle ügy fordult meg: a váltópereken kívül a különféle csődperek is, pl. a csődnyitásért, a vagyonbukott fél értékeire biztosítási zárlat elrendeléséért, a csődtömeg felszámolásáért benyújtott keresetekkel kapcsolatban, vagy a csődtömeggel szemben támasztott követelésekből folyó igényperek. — Felesleges hangsúlyoznunk, hogy irataik milyen hasznos dokumentumai a kor társadalmi viszonyainak. Az utóbbi szempontból különben az ún. áruszerzési perek: az áruszállítási szerződésekből eredő vagy áruhitellel kapcsolatos ügyek a legérdekesebbek, melyek az egykorú bel- és külkereskedelemre, áruforgalomra, belföldi, osztrák és külföldi cégek közötti kapcsolatokra, árakra, majorsági termelésre is sok adatot őriztek meg. A perbenálló felek ugyanis (a szóbanforgó valamennyi perkategóriában) a társadalom legkülönbözőbb osztályaihoz és rétegeihez tartoznak, közöttük nagybirtokos főnemesek, a megyei nemesség, földbérlők, kereskedőházak, pénzemberek, a kor legismertebb ily neveitől vidéki kiskereskedőkig és kisiparosokig egyformán megtalálhatók.[88]

A váltótörvényszékek és a váltófeltörvényszék 1840-ben a törvény szerint megalakultak. Ezt 1840. december 30-án kelt királyi leirat tudatta a curiával, elrendelvén az új felső bíróság, a váltófeltörvényszék kooptálását, a curia grémiumába való befogadását. A váltófeltörvényszék (Forum appellatorium cambiale) személyzete az elnökből, 6 bíróból s a megfelelő segédszemélyzetből (tanácsjegyző, iktató, kiadó, váltójegyzők, írnokokból) állott; az ítélethozatalhoz az elnökkel együtt 5 bíró jelenléte volt szükséges. A váltófeltörvényszék mint a curia külön önálló részlege, harmadik tagja alakult meg. Helyzete a hétszemélyes tábla alatt a kir. tábláéval volt párhuzamos: mint a kir. tábla, úgy ez is külön üléseket tartott, de a curialis üléseken a váltófeltörvényszék elnöke és bírái is részt vettek. A curialis üléseken tehát a váltófeltörvényszék megalakulása óta 3 fórum — a curiát ezután alkotó 3 bíróság együttese — jött össze. A párhuzam abban is meg-

[87] 1840: 15. tc. I. rész XI. fejezet 193, 198. § és II. rész II. fejezet 18—26. §, továbbá 1840: 22. tc. (a csődtörvény) 1—4. §.

[88] A fenti rövid ismertetést az idézett váltótörvény és csődtörvény s a hétszemélyes tábla váltóosztályának a curiai levéltárban található iratai alapján foglaltuk össze.

nyilvánul, hogy a váltóbíráskodás kiépítése óta bevezetett „váltóügyvédi" vizsgát — ahogy az ettől kezdve „közügyvédi"-nek nevezett rendes ügyvédi vizsgát a kir. tábla előtt — a váltófeltörvényszéken kellett letenni. Viszont eltért a párhuzamtól s modern vonás, hogy a vizsga előtti gyakorlatot nem a váltófeltörvényszéken, hanem az első fokú váltótörvényszéken kellett megszerezni. A váltófeltörvényszéken, mint új típusú felső szakbíróságon már nem tolongtak a bírák (principálisaik) körül a kardos jurátusok. — A váltófeltörvényszék az 1840. év végén alakult meg, s az ítélkezést 1841-ben kezdte el. Ugyanez évben, 1841. január 18-án kelt az összes, mindhárom fokozatú váltóbíróság ügyvitelét és peres eljárását szabályozó királyi instructio is.[89]

A legfőbb ítélőszék szerepét, mint láttuk, a váltó- és csődügyekben is a hétszemélyes tábla látta el, mely a váltófeltörvényszéktől s a fiumei guberniumtól továbbvitt ilyen ügyeket végső fokon intézte. A szóban forgó tárgyú perek referálására a törvény a hétszemélyes táblához 2 váltóügyi előadó bírót rendelt, akiknek számát a király később 3-ra emelte; e bíráknak csak a váltó-ügyekben volt szavazatuk. A törvény szerint nem kellett nemesnek lenniük, lehettek szabadkerületi illetőségűek vagy városi polgárok is. A törvény tehát ebben a vonatkozásban is megtörte a feudális rendet: a királyi curián, ahol eddig még az ajtónálló (janitor) is nemes volt, és éppen a curia legfelső tagozatában, ezután polgári rendű bírák is helyet foglalhattak a legmagasabb rangú állami hivatalnokok sorába tartozó septemvirek között.

A hétszemélyes tábla a váltó- és csődügyeket (a törvényhez kapcsolódó királyi rendelet alapján) kezdetben a törvényszakok alatt plenáris üléseken tárgyalta, s csak a törvényszünetek idejére alakított a szünetben is ítélkező váltó-osztályt. Később az ilyen ügyeknek külön (váltó) osztályban való intézése állandósult. A kialakult váltó-osztály (Sectio cambialis) mind a rendes törvényszakok alatt, mind a törvényszünetekben (országgyűlés idején is) a szükség szerint összeült, tehát törvényszünet nélkül folyamatosan ítélkezett. Az ítélethozatalhoz az ülésben az elnökkel együtt 7 bíró jelenléte volt szükséges. Az elnöklést ugyanaz (az országbíró, a tárnokmester, vagy a király által megbízott zászlósúr) látta el, aki a rendes hétszemélyes táblai üléseken praesideált. Az elnök akadályoztatása esetén a jelenlevő rangidős bíró elnökölt. Az elnökhöz hasonlóan a bírák is, a váltóügyi előadókon kívül, a hétszemélyes tábla rendes tagjai közül kerültek ki. — Végül, anélkül, hogy a váltóeljárásba (melyről később lesz szó) belemennénk, a fenti szervezeti kérdéseken túl már itt előre kell bocsátanunk, hogy a váltótörvény teljesen polgári jellegű alkotás volt, sem alaki, sem anyagi részében nem ismert rendi különbséget, s a per minden fázisa minden fórumon a feudáliskor polgári per huza-vonáinak s középkori jellegű perorvoslatainak kizárásával folyt le.[90]

A váltókódex régóta húzódó ügyének sikeres megoldásán kívül az 1840. évi országgyűlés egy másik, hasonlóan elhúzódott tárgyat, a büntetőjogi kodifikáció

[89] A bekezdésben előadottakat a váltótörvény, az egykorú sematizmusok s a váltófeltörvényszék fennmaradt iktatókönyvei — a Curiai levéltár csonka állaga — valamint a *Norm.* 184. és 190. iratok alapján foglaltuk össze. (A királyi instructio: *Norm.* 184.) — Az említett kétféle vizsga bevezetése óta a mindkétféle képzettséggel rendelkező ügyvédet „köz- és váltóügyvéd"-nek nevezték.

[90] Váltótörvény (1840: 15. tc.), annak 1844. évi kiegészítése (1844: 6. tc.) s a hétszemélyes tábla jegyzőkönyvei közé bekötött váltóosztályi jegyzőkönyvek. *Norm.* 184, 190, 202. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 705.

kérdését is elővette. Ez szintén fél évszázad óta várta a megoldást. A büntetőkódex kidolgozása már az 1791. évi 67. törvénycikkel kiküldött jogi bizottság feladatai között szerepelt. A bizottság munkálataiból azonban, mint ismeretes, nem lett törvény, hanem azok az 1827. évi 8. törvénycikkel kiküldött újabb bizottság elé kerültek átvizsgálás és átdolgozás végett. Az 1827. évi javaslatokat sok kifogás érte, s a kérdés körül országos méretű vita indult meg. Messze vezetne tárgyunktól, ha akár csak vázlatos képet próbálnánk is adni erről a vitáról, mely szóban és írásban — megyegyűléseken, hírlapi cikkekben, brosúrákban, könyvekben — éveken át, sokszor szenvedélyes hangon folyt, s melyben a kor vezető politikusai, mint Széchenyi, Kossuth, Deák, Eötvös, Szalay László is, intenzíven részt vettek. Ennek során az egykorú büntető jogszolgáltatás minden hibája, barbársága, évszázados elmaradottsága éles megvilágításba került, a tárgyalásba a politikai perek is bevonódtak, s a magyar bíróságokat, köztük a curiát, súlyos kifogások érték. Ezt a vitát zárta le, illetőleg ennek adott szervezett formát az 1840. évi országgyűlés, mely 5. törvénycikkével újabb országos választmányt küldött ki „büntető és javító rendszer kidolgozására".[91]

A választmányban — mint az említett korábbi bizottságokban — a curiának, főleg a királyi táblának, számos tagja s rajtuk kívül sok nagynevű politikus és jogász is (mint pl. Deák, Eötvös, Bezerédi, Klauzál, Pulszky, Dessewffy, Pázmándy) részt vett. A választmány 1841-ben ült össze, s az anyag kidolgozására részbizottságokat alakított. Az utóbbiak munkálatai 1842-ben készültek el, majd azokat az országos választmány is átvizsgálta, s bizonyos módosításokkal a következő, 1843. május 14-ére összehívott országgyűlés elé terjesztette. Itt a tárgy körül újabb heves viták indultak, a kérdést számos kerületi, országos és vegyes ülés tárgyalta, végül is a főrendek s az udvar negatív álláspontja került felül. Az 1843. évi büntetőjogi javaslatokat tehát a reakció elgáncsolta, azokból ismét nem lett törvény, az 1843/4. évi országgyűlés azonban mégis több ponton megint előbbre vitte a haladás ügyét. A reformot (mint pl. a nem nemesek birtok- és hivatalképessége) szolgáló törvények közül tárgyunk szempontjából 1844: 2, 8. törvénycikkeket kell kiemelnünk. Az előbbi a „magyar nyelv és nemzetiségről" szól, rendelkezése szerint ezután minden közhivatal, köztük „a királyi udvari főtörvényszék" (a kir. curia) is, kizárólag a magyar nyelvet használja. Az utóbbi törvénycikk pedig a curia feudális formáinak a századforduló óta tartó lassú felbomlását vitte előbbre.[92]

A nagyfontosságú 1844: 8. tc. „az igazság gyorsabb kiszolgáltatásának eszközlésére" kimondja, hogy a hétszemélyes tábla ezentúl a húsvét-utáni törvényszakban is összeül és bíráskodik, a tc. további rendelkezése pedig megszünteti a középkori örökségű ún. decretalis napokat.[93] — A törvénycikk újabb lépést jelentett azoknak az intézkedéseknek a sorában, melyek az 1790-ben a régi feudális lazaságba visszasüllyedt curiát a fejlődéstől megkívánt folyamatos működésre igyekeztek serkenteni. E téren a királyi tábla esetében, mint láttuk, már sok változás

[91] 1840: 15. tc. 1844: 6. tc. 1840: 22. tc. *Sándorffy* 117—169.
[92] 1840: 15. tc. 1844: 6. tc. 1840: 22. tc. *Sándorffy* 117—169.
[93] Decretalis napoknak nevezték a Szent László törvényeiben szereplő, de azóta a katolikus egyház által megszüntetett, volt ünnepnapokat, melyek mint „félünnepek" a jogszolgáltatásban továbbra is megkülönböztetve maradtak. Ezeken a napokon pl. ülésezni, ítéletet hozni lehetett, de ítéletet kihirdetni vagy végrehajtani nem. A bírói tévedés folytán esetleg decretalis napon kihirdetett ítélet érvényét vesztette.

történt, s eredmények is mutatkoztak. A királyi tábla, mely a fentebbiek szerint nem régen még az évből legfeljebb 7 hónapon át, de rendszerint ennél sokkal rövidebb ideig ítélkezett, az 1840-es évek vége felé már évente 200—217 napon végezte hivatalos munkáját, az ülések összes száma pedig — a tanácsok párhuzamos ítélkezése révén — a 300-at is meghaladta, sőt egyes években a 400 felé közeledett. A hétszemélyes táblán azonban a fenti törvény létrejöttéig csupán annyi történt, hogy az országgyűlési törvényszünet 1830 óta e táblára nézve is megszűnt. Egyébként a hétszemélyes tábla egészen idáig (bezárólag 1844-ig) évente csak 3 törvényszakot tartott, így az év 365 napjából csupán 120—130 napon ült össze. S ebben az itt továbbra is fennálló, nyomasztó pertorlódás sem befolyásolta, mely a felső fórumon az egyébként viszonylag modernül, gyorsan lefolyó váltó- és csődpereket is elakasztotta. Amint pl. a hétszemélyes táblának a királyhoz 1845. február 24-én intézett, létszámnövelést kérő felterjesztéséből látható, e táblán akkor már (1841 óta) 156, a felterjesztés szerint is „halasztást nem tűrő" váltó- és csődper volt felhalmozódva, köztük nem kevesebb, mint 65 csődper.[94]

Ezek a viszonyok tették elkerülhetetlenné, hogy a curián belül végre a hétszemélyes táblán is változások történjenek. Ezt célozták a hétszemélyes tábla s a váltóosztály országgyűlés alatti ítélkezését szorgalmazó királyi rendelkezések, s az a további királyi rendelet, mely e táblát most már az évi rendes törvényszünetekben is ítélkezésre szorította. 1843. február 10-én ugyanis az uralkodó azt az utasítását közölte a curiával, hogy a perek felülvizsgálatának meggyorsítására s a pertorlódás orvoslása végett a hétszemélyes tábla a szükség szerint törvényszünetek alatt is összeüljön, s büntető és válópereket, főleg az utóbbiakat, a törvényszakokon kívül (napidíj mellett) intézzen. Az ítéletek a rendelet szerint (mint a királyi tábla esetében) nem nemesek büntető pereiben törvényszakon kívül is kihirdethetők, a többi ügyben a legközelebbi törvényszakban publikálandók. — Ezekhez az intézkedésekhez csatlakozott a fenti 1844: 8. tc., mely a hétszemélyes táblát — újabb lépéssel — most mind a 4 törvényszak betartására utasította.[95]

A kezdeményezés a törvénycikkhez az országgyűléstől indult ki. Az uralkodó elé terjesztett törvényjavaslat három rendelkezést tartalmazott: a hétszemélyes tábla húsvét-utáni törvényszakának bevezetésén s a decretalis napok eltörlésén kívül az is benne volt, hogy — mint a fellebbezett perek — a táblai perek is országgyűlés alatt szintén felvehetők és intézhetők legyenek, vagyis, hogy a diéták alatt a rendes törvényszakokhoz hasonló teljes ítélkezés folyjon. A kancelláriának a törvényjavaslatról készült votuma elismeri, hogy most Magyarországon, az ország legfelső fórumán, az ítélkezés csaknem az év felén át szünetel. Ennek megszüntetésére tehát a kancellária szerint a hétszemélyes tábla negyedik törvényszakának bevezetését el lehet fogadni, ugyanígy jóvá lehet hagyni szerinte a decretalis napok eltörlését is. A táblai perek — gyakorlatilag tehát az octavalis perek — intézésének megkönnyítését azonban a kancellária nem javasolja, mert ez „a Magyarországon egyébként sem elég szilárd birtoklást (instabile possesso-

[94] A hétszemélyes tábla és a kir. tábla ülésjegyzőkönyvei az 1840-es évekből. Az említett 1845. évi felterjesztés *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 705.

[95] A fenti királyi rendeletekre *Norm.* 189, 190. *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 653, 939. *Kanc. lt.* Acta gen. 1843: 2785. *Prot. tab. septemviral* 1843. márc. 8. *Prot. tab. reg.* 1843. márc. 10.

rium) még fluktuálóbbá tenné . . ." Ezen kívül, ha ezek a perek az országgyűlés alatt tárgyaltatnának, akkor a táblai ügyvédek, akik a kormánytól független helyzetüknél fogva többnyire liberális eszméket (liberaliores ideas) táplálnak, mind Pozsonyba, az országgyűlés színhelyére utaznának, holott az, hogy „az ő ottani jelenlétük . . . nem kívánatos, bizonyításra nem szorul". A kancellária ezért azt javasolta a királynak, hogy a törvénytervezet e pontjának jóváhagyását tagadja meg, s csak a másik két pontot fogadja el. A király 1844. október 13-án így is döntött, s a kancellária a felterjesztett törvényjavaslatot — indokolás nélkül — ilyen értelmű királyi dekrétummal küldte vissza az országgyűlésnek, mely azt a módosítás ellenére elfogadta. Így született meg az idézett 1844: 8. tc., mutatva I. Ferenc kormányzatának fejlődésgátló szerepét, saját politikai érdekeiért hasznos reformokat is elutasító taktikázását.[96]

A következő évek legjelentősebb eseménye a curia számára a régi épület visszavétele, helyreállítása s az oda visszaköltözés volt. Az árvíztől súlyosan megrongált épületet ugyanis, amikor a curia onnan bérelt helyiségekbe költözött, s ott csak néhány szolgálati lakást tartott meg, a kincstár Pest városának engedte át ideiglenes használatra. A város a legszükségesebb helyreállítási munkákat elvégeztette, így az épület fennmaradását biztosította, s azt (a városházán folyt építkezés miatt kiűrített hivatalainak szükség-elhelyezésére) 1847-ig használta. Ekkor az épület visszakerült a kincstár kezébe, mely azt az építészeti igazgatóság útján a curia számára teljesen helyreállította. 1847 nyarán a curia visszaköltözése is (a br. Laffert-család belvárosi palotájából, hol utolsó bérelt szállása volt) megtörtént. 1847. augusztus 21-én a szent-istváni törvényszakot a királyi tábla — 9 év után — ismét a régi épületben kezdte meg.[97]

Egyébként ezek az évek a curián az intenzívebbé váló munka jegyében teltek el. Most már mindkét tábla ítélkezett a törvényszünetek alatt is, a hétszemélyes tábla üléseinek száma így (a váltóosztállyal együtt) a korábbi 120—130 helyett évi 180—190-re emelkedett, de volt év, amikor a 200-at is jelentékenyen meghaladta. Ugyanakkor a királyi tábla üléseinek száma, a fellebbezett pereket intéző tanácsok párhuzamos üléseivel, mint láttuk, a 400-at is megközelítette (1846-ban pl. a 360-at érte el). S minthogy mindkét tábla bizonyos létszámkiegészítést is kapott, a reájuk váró feladatokon talán úrrá tudtak volna lenni, ha az eredményes munka gátjaként nincsenek ott továbbra is a táblai, főleg az octavalis perek, az ősiségi joggal kapcsolatos bonyolult örökösödési, osztályos és egyéb birtokperek, melyeknek alakiságai az eljárást végeláthatatlanná, a befejezést nehézzé és bizonytalanná tették. Alakiságaikhoz tartozott, hogy az ilyen ügyeket még most sem lehetett tanácsok elé utalni — ahogyan a királyi tábla rajtuk kívül már minden más ügyet intézett — hanem ezek a tábla teljes üléseihez lévén kötve, annak egész bírói testületét a munkaidő jelentékeny részében lekötötték, s a táblai perekben gyakori közbenszóló ítéletek hozásával meddő munkára kényszerítették.[98]

[96] *Kanc. lt.* Acta gen. 1844: 16127.

[97] *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 1163. *Prot. tab. reg.* 1847. aug. 21.

[98] *Norm.* 200, 202. *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 1255, 1310. *Prot. tab. septemviral.* és *Prot. tab. reg.* 1845—1848. d. a. — Az ítélkezés meggyorsítása érdekében tett intézkedések hatását mutatja, hogy a pertorlódás növekedése megállt, viszont a táblai perekkel kapcsolatos nehézségeket tárja fel, hogy a javulás az intézkedések ellenére is csekély, a restancia alig csökken. Az 1840. év végéig az elintézetlen ügyek száma a kir. táblán 5898-ra nőtt. *Pesti Hírlap* 1841. jan. 13. Az 1842. év végén ez a szám 5563 volt, tehát a hátralék csak 335-tel fogyott. *Kanc. lt.* Acta gen. 1843: 3632.

Amikor tehát a curia az 1847. november 7-ére összehívott utolsó rendi országgyűlésre Pozsonyba felutazott, belső viszonyai az egész ország közállapotainak kettősségét tükrözték. A curia ügyvitelében is egymás mellett élt még a felbomló régi világ, a feudális ősiségi jog s a táblai perek középkori szövevénye, s a születőben levő új világ, ami felé a fellebbezett perek gyorsabb, viszonylag modernebb, tanácsokban történő intézése mutat, s amit az új típusú váltójog s a váltó- és csődperes eljárás polgári formái már készen állítnak elénk. A fejlődés törvényei szerint a jövő az utóbbiaké volt, de győzelmük időpontja az országgyűlés megnyitásakor még nem látszott világosan.

Az ismeretes kül- és belföldi események a fejlődés menetét felgyorsították, a reformkor lassú mennyiségi változásai minőségi változásba csaptak át, s az 1848. év forradalmi átalakulása a jogszolgáltatásban is új lehetőségeket nyitott meg. Az 1848. évi márciusi (áprilisi) törvények közül nem egy közvetlenül érintette a curiát, így mindjárt a 3. tc. a független, felelős magyar minisztérium felállításáról, ami azt jelentette, hogy a curia feletti felügyeletet a megszűnő kancellária helyett az igazságügyminisztérium veszi át. További törvénycikkek hatásköri és illetékességi változásokat hoztak. Az utóbbi körbe tartozik Magyarország és Erdély egyesítése (7. tc.), mely Erdélyt — elvileg — a curia illetékessége alá vonta. A curia hatáskörét terjesztette ki továbbá az úrbéri ügyeknek az eddigi közigazgatási út helyett bírósági útra terelése (10. tc.), s így a helytartótanács eddigi ily szerepének átruházása a királyi táblára, ahová ezután az úrbéri ügyek a vármegyétől az alispáni ítélőszék első fokú s a megyei törvényszék másodfokú eljárása után végső fokon — továbbvitel lehetősége nélkül — felülvizsgálatra kerültek.

A hétszemélyes tábla hatáskörét bővítette a sajtótörvény, mely szerint (18. tc. 17. §.) a sajtóvétségekben való ítélkezésre felállítandó esküdtszékek felettes fóruma ez a tábla lesz, valamint a jász-kun kerületekről szóló (28.) tc., mely a nádori főtörvényszék megszűnését eredményezte. S minthogy ez utóbbi felsőbíróság szünetelése esetén szerepét eddig is a hétszemélyes táblának kellett ellátnia, ez a helyzet most állandósult, a jász-kun perek különleges útja megszűnt. A földesúri bíráskodás eltörlése viszont (9. tc. 4. §.), bármily óriási jelentősége volt is a társadalmi haladás szempontjából, a curiára nézve lényeges változást nem jelentett, minthogy azok az ügyek, melyek eddig úriszéken indulva kerültek a curia elé, ezután megyei szervektől jöttek fel a királyi, majd tovább a hétszemélyes táblára.

Mindezeknél nagyobb jelentősége volt a curia részére az országgyűlésről s az ősiségről hozott törvényeknek. Az előbbi szerint (4. tc. 8. §.) „a királyi tábla a képviselők táblájának kiegészítő része lenni ezennel megszűnvén", megszűnt az az évszázados szokás is, hogy országgyűlés esetén — bármilyen hosszú volt az — a curia vagy (mint régebben) egyáltalán nem, vagy (újabban is) csak a diétai tárgyalások szüneteiben ítélkezhetett. Az országgyűlés és a királyi tábla középkori kapcsolatának eltörlésével újabb akadály hárult el az útból, hogy a curia a polgár korszaknak megfelelő, folyamatosan működő felsőbírósággá, csak ítélkező szervvé alakuljon át. Az ősiség eltörlése (15. tc.) pedig megszabadította a curiát az octavalis táblai perek nyomasztó terhétől, az évtizedek óta folyó, elintézhetetlen ügyek tömegétől, s megadta a lehetőséget arra, hogy új, polgári szellemű, egységes perrendtartás dolgoztassék ki. — Természetesen, az 1848/49. év rohanó eseményei között a lehetőség nem volt felhasználható, s a polgári jellegű perrendtartást

Magyarországon, a szabadságharc bukása után, az osztrák önkényuralom vezette be.

Egyelőre azonban 1848 a feltárult lehetőségek: a fejlődés, haladás, alkotó kezdeményezés jegyében indult, bár az év tavaszán már nem hiányoztak a jelenségek, melyek a közeledő háborús eseményekre utaltak. Így a curia épületében — hogy szigorúan csak tárgyunk keretei közt maradjunk — a nemzetőrség toborzó irodája nyílt meg, majd őrszobája kapott helyet, a táblai ügyvédek szabadcsapat alakításáról tanácskoztak, s a jurátusok a szerveződő fegyveres alakulatokhoz kezdtek jelentkezni.[99] Ennek ellenére, amikor az április 14-én zárult utolsó pozsonyi országgyűlés után a curia működése Pesten ismét megindult, a törvényekben kimondott átalakulás megvalósítása is megkezdődött. Az új igazságügyminisztérium 1848. május 5-én kelt körrendeletével értesítette a curiát, hogy a jogszolgáltatás irányítását átvette, s hogy az ilyen ügyekben ezután a kancellária helyett hozzá kell fordulni. — A semmiből életrehívott minisztérium megalakulásának nehézségeibe enged betekintést a körrendeletnek az a közlése, hogy az igazságügyminiszter a fogadó órákat reggel a lakásán tartja, s hogy a hivatalos beadványok vagy Budán, a minisztérium iktatóhivatalában, vagy Pesten, az egyik miniszteri titkár „hivatali szobájában", az István főherceg szállodában nyújthatók be.[100]

Az új minisztérium a saját nehézségei ellenére a szervező munkát haladéktalanul megkezdte. A költségvetés összeállításához jelentést kért a curia személyzetéről, közölte, hogy annak létszámát jelentősen megnöveli, s a hétszemélyes tábla, a királyi tábla s a váltófeltörvényszék új bíráinak és más alkalmazottainak kinevezéséhez (illetőleg István nádor általi kineveztetéséhez) még májusban hozzáfogott. Júniusban a létszámgyarapítás tovább folyt, pl. a kir. táblán az átvett úrbéri hatáskör ellátására felállítandó úrbéri osztály személyzetének kialakítása végett. Majd a hétszemélyes tábla státusa bővült egy külön előadóval a megszűnt nádori főtörvényszékről átszállott jász-kun ügyek referálására.[101]

A személyi keretek biztosításával Deák Ferenc igazságügyminiszter a curia gyorsabb, eredményesebb működését akarta elérni. Ezért ugyanabban az (1848. május 25-én kelt) rendeletében, melyben az említett létszámemelést közölte — hogy ti. mindkét tábla a két elnökön: az országbírón, illetőleg a személynökön kívül 33—33 bíróból s a váltófeltörvényszék a maga elnökén kívül 12 bíróból fog állani — különböző, a munka meggyorsítását célzó utasításokat is adott. Így elrendelte, hogy a hétszemélyes tábla váltóosztálya ezután naponta tartson üléseket; hogy maga a hétszemélyes tábla, a váltóosztályon kívül is, lehetőleg két tanácsot alakítson, s polgári és büntető ügyekben egyformán tanácsokban ítélkezzék, s a büntető pereket a törvényszünetek alatt is intézze. A királyi táblán, folytatja a rendelet, a létesítendő úrbéri osztálynak állandóan kell működnie, saját állandó előadókkal, akik mellé a volt helytartótanácsnak eddig is úrbéri ügyekkel foglalkozott személyzetéből, a volt helytartótanácsi számvevőségből és új emberekből megfelelő segédszemélyzet fog járulni. Az úrbéri osztályon kívül a királyi táblának még két vagy három tanácsot kell alakítania, s a törvényszünetek alatt — főleg büntető perekben — szintén ítélkeznie kell. Ezentúl a váltó-

[99] *Corresp.* 6. cs. Kiadóh. 1848: 80, 84, Lt. 1848: 379. *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 1440.
[100] *Norm.* 209.
[101] *Norm.* 202, 213. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 829, 831, 832, 834. *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 1390, 1413.

feltörvényszék is két tanácsban fog ülésezni, rendeli Deák, egyben megküldi a legújabb kinevezések jegyzékét.[102]

A miniszter leirata a továbbiakban javaslatot kér a curiától: hogyan lehetne az 1807. évi 10. törvénycikkben elrendelt, de be nem tartott persor (series) helyett a perek tárgyalás alá vételének igazságos sorrendjét megállapítani. Végül kifogásolja, hogy minden előadónak külön pertára van, melyet az előadó mellett egymást váltó jurátusok kezelnek, s minthogy az előadók maguk is változnak, s ilyenkor egyes (sürgős, illetőleg sürgetett) pereket a pertárból kiemelnek, s más előadóhoz tesznek át, az iratoknak pedig csak pertári számuk van (iktatva nincsenek), mindebből sok zavar származik. Szükséges tehát, hogy „egy összes nagy pertár alakíttassék, melyben minden ... perek egyesíttessenek", úgy hogy abban külön osztálya s osztályonkint folyószáma legyen a táblai pereknek, a fellebbezett polgári pereknek s a fellebbezett büntető pereknek. Az így kialakított egységes curiai pertárat állandó, kinevezett személyzetnek kellene kezelnie egy hites főpertárnok vezetése alatt. A rendelet a pertár ügyvitelére közelebbi utasításokat is ad, s felhívja a curiát, hogy a fentieket hajtsa végre, s az eredményről tegyen jelentést.[103]

A miniszter rendelete a curia ügyvitelének súlyos hibáira mutatott rá. Mind a perek tárgyalási sorrendjének bizonytalansága (a panaszok szerint igazságtalansága), mind az iratok nyilvántartása körüli rendetlenségek, a perek kallódása és keresése, állandó jelenségek a curián, melyeket egy polgári jellegű államszervezetben, a legfelső bíróság ügykezelésében csakugyan nem lehetett tovább eltűrni. A curia a rendeletnek megfelelően tett is bizonyos intézkedést: választmányt küldött ki, hogy a rendelet végrehajtására nézve — a series s a pertár ügyében — javaslatot készítsen. A javaslat igen behatóan foglalkozott a felvetett kérdésekkel. Előrebocsátva, hogy a jelenlegi iratkezelés nem jó, s hogy valóban egy nagy központi pertárat kell létesíteni, annak berendezésére és kezelésére nézve részletes utasításokat terjeszt elő. Ezek szerint a perek annak megfelelően, hogy a királyi táblán indultak, vagy fellebbezés útján kerültek oda, hogy mily kategóriába tartoznak (rendes polgári, úrbéri, bánya, váltó, váló, fenyítő, büntető perek), s hogy az eljárás milyen fázisában vannak (ítélet alá vannak bocsátva, a királyi tábla vagy a hétszemélyes tábla ítéletére várnak még), nagyszámú külön-külön osztályba kapnának besorolást, osztályonkint s különféle egyéb szempontok szerint készülő lajstrommal és nyilvántartással. E túlzott széttagolás miatt az egész rendszer nehézkesnek tűnik, s pontos megvalósítása, ami nélkül az iratok evidenciában tartása semmit sem javult volna, túlságosan munkaigényes. Hasonló észrevételt kiváltó módon foglalkozik a javaslat a másik — a sorrendi — kérdéssel is, s arra, illetőleg a soronkívüliség feltételeire nézve szintén igen terjedelmes előterjesztést ad.[104]

A választmány javaslatait curialis ülés vizsgálta felül, s lényegtelen változtatásokkal helyben hagyta. Az így készült felterjesztést Majláth országbíró 1848. június 26-i kelettel küldte meg az igazságügyminiszternek. Az utóbbi a tervet (augusztus 8-án) elfogadta, s a megvalósításához szükséges intézkedések megtételét elrendelte. Ebből azonban már csak annyi történt meg, hogy a kir. tábla

[102] *Norm.* 211.

[103] *Norm.* 211. Deák rendeletét, az irat hátára tett rájegyzés szerint, a kir. curia — illetőleg ahogyan most magyarul némelykor nevezik, a „főméltóságú kir. udvari törvényszék" (vagy főtörvényszék) — 1848. máj. 27-i együttes ülésében hirdették ki.

[104] A curiai választmány 1848. jún. 23. kelt, fenti jelentése *Norm.* 216.

(szeptember 1-én) határozatot hozott: a központi pertár tervével kapcsolatban felszólítja a táblai ügyvédeket a náluk levő, kikölcsönzött perek visszaszolgáltatására.[105] De az ügyvédek a periratokat nem hozták vissza, a referensek sem adták be a náluk levőket, a tervezett központi pertárból így semmi sem lett. Ugyanígy nem történt változás a perek sorrendjének új megállapítása és rögzítése tekintetében sem.

Az említett választmány a rendelet szerinti két tárgyon, a pertár s a series ügyén kívül még egy kérdéssel foglalkozott: fenntartható-e s ha igen, milyen formában az a régi szokás, hogy a felek, illetőleg ügyvédeik a bírákat, elsősorban perük referensét szóban vagy írásban informálják. A kérdés körül, mely most „több oldalról nyilvánított kívánat következtében" került ismét megvitatásra, már több évtizedes huza-vona folyt, s annak különböző fordulatai voltak, különösen azóta, hogy az információk kinyomatása, a tábla minden tagjához eljuttatása és terjesztése jött szokásba. E tekintetben két nézőpont állott szemben egymással. Egyik szerint az információ a bírók munkáját zavarja s ítéletüket befolyásolhatja, tehát nem kívánatos. A másik felfogás szerint ez által „a bírónak emlékezete könnyíttetik", a fél pedig megnyugvást szerez magának, hogy ügyének leglényegesebb körülményei a bírák figyelmét el nem kerülhetik. Különben is ez „az igazság helyes kiszolgáltatását nem akadályozza", minthogy a bírák meggyőződésüket nem a felek információiból, azok magánfelfogásából, hanem a periratokból merítik. — A választmány s a javaslatát megvitató curialis ülés nem számolt le az idejétmúlt s visszaélésekre alkalmat adó szokással, hanem középutas megoldást választott. A curiának az igazságügyminiszterhez e tárgyban intézett (1848. június 26-án kelt) felterjesztése azt a jelentést tartalmazza, hogy a bírák személyes informálása ezután megszűnik, de az írott vagy nyomtatott „értesítés"-ek továbbra is meg vannak engedve, oly módon, hogy a fél a tárgyalásra kerülő ügyben készített értesítéseit a tábla tanácsjegyzőjének adja át, s ő fogja azokat a bírák között kiosztani.[106]

A nagy lendülettel indult, sokat ígérő 1848-as év tehát ezen a téren sem hozott változást, ahogy a hétszemélyes tábla esküdtszékek feletti bíráskodási szerepére sem került sor. Az igazságügyminisztérium ugyan az 1848: 18. tc. alapján kidolgozta, s a törvényhatóságoknak és a hétszemélyes táblának megküldte a sajtóvétségekben alkalmazandó esküdtszéki eljárásról szóló rendeletét, mely szerint az esküdtbírósági ítéletekkel szemben a végrehajtás előtt lehetséges egyetlen perorvoslat a folyamodás a hétszemélyes táblához, mely az ítéletet adott esetben megsemmisítheti, s a pert új esküdtszék elé utasíthatja.[107] Minthogy azonban az esküdtbíráskodás megszervezése elmaradt, s a forradalom alatt érdemi működést egyedül a pozsonyi esküdtszék fejtett ki, a hétszemélyes tábláig 1848/49-ben csak egyetlen ilyen ügy jutott fel.[108] Hasonlóan nem jelentett gyakorlati változást Erdélynek a magyar legfelső bíróság illetékessége alá vonódása sem. Az ezzel kapcsolatban felmerült, 1848 szeptemberében az országgyűlésen is megvitatott, sőt mint 1848: XXXVI. tc. törvénnyé is emelt javaslatok ugyanis — hogy a

[105] *Norm.* 216. *Prot. tab. reg.* 1848. szept. 1.
[106] *Norm.* 216.
[107] Az igazságügyminisztérium fenti körrendelete kelt 1848. ápr. 29, kinyomtatva került szétküldésre. Egy példánya az országbíróhoz, a hétszemélyes tábla elnökéhez szóló kísérő irattal együtt *Norm.* 208.
[108] *Sarlós* 45, 54—55.

megszűnt erdélyi gubernium helyett Kolozsvárott „egy feltörvényszék" alakíttassék, Pesten pedig a hétszemélyes tábla mellett külön erdélyi osztály létesüljön — ekkor és ebben a formában megvalósításra nem kerültek, s a szóban forgó ügyben csak később, a szabadságharc utolsó szakaszában történtek konkrétabb lépések.[109]

Az 1848-as év leglényegesebb változása tehát a curia részére az ősiséggel kapcsolatos perek tárgyalásának felfüggesztése s az úrbéri perek ide áramlásának megindulása, az úrbéri osztály felállítása volt. Az előbbiről, mint láttuk, az 1848. évi 15. tc. intézkedett. Rendelkezése szerint — „az ősiség eltörlése ... elvileg kimondatván" — mindazon perek, „melyek az ősiségi viszonyokból vették eredetüket, és még végítélet által befejezve nincsenek, felfüggesztetnek". A törvényt kiegészítette Deák Ferenc igazságügyminiszternek az a rendelkezése, hogy a (polgári) perek ítélet alá bocsátása alkalmával megvizsgálandó: vajon a per nem „az ősiségi viszonyokból veszi-e eredetét", s igenlő esetben a per tárgyalását a királyi tábla határozatilag tagadja meg. Ugyanígy kell a kérdést megvizsgálni s a mondottak szerint eljárni a már régebben ítélet alá bocsátott perek sorra kerülése esetén is.[110]

A királyi tábla úrbéri osztályának szervezése 1848 májusában indult meg. Az osztály élére Sárközy Kázmér alnádor került. Sárközy május 22-én jelentette a kir. tábla ülésén, hogy a helytartótanácstól az ott elintézetlenül maradt úrbéri pereket (az igazságügyminisztérium kiküldöttjének jelenlétében) átvette. Az osztály személyzetének kinevezése júniusban történt meg. Ugyanekkor látta el az igazságügyminisztérium a curiát az úrbéri perekre vonatkozó ügyviteli utasításokkal. Ezek szerint az úrbéri perekben hozandó ítéletekkel kapcsolatban nem úgy kell eljárni, mint a volt helytartótanács, mely döntéseit a felterjesztő törvényhatóságokhoz intézett leiratok formájában közölte, hanem „nagyobb ünnepélyesség s a köznép előtt szerzendő tekintély végett" az ítéletet pecsétes ítéletlevél formájában kell kiadni (2 példányban: a volt földesúr és a volt úrbéresek részére). S minthogy ezek az ítéletlevelek nemcsak magánérdekűek, „hanem a közcsend és rend, a viszonyok békés kiegyenlítése s a kedélyek megnyugtatása tekintetéből álladalmi tekintetben is nagy fontosságúak", az ítéletlevelekért egyébként szedett díjakat itt el kell engedni: az úrbéri perek ítéletlevelei ingyen állítandók ki. — A jobbágyfelszabadítás félmegoldása miatt jelentkező parasztmozgalmak leszerelésére tehát a kormány a pecsétes oklevélnek az iskolázatlan néprétegekre gyakorolt pszichikai hatását is igyekszik felhasználni, mint a földesúri hatóság tette a feudális korszakban.[111] — Az úrbéri osztály különben 1848. július 1-én tartotta első ülését, ettől kezdve rendszeres ítélkezése is megindult.[112]

Mint az előadottakból látható, az 1848-as év a curia számára nem hozta meg azokat a mélyreható változásokat, melyek az év kezdetén kibontakozni látszottak, s a curia életében nem verte fel azokat a hullámokat, melyeknek örvénylése az egész országot elborította. A két tábla az év végéig folyamatosan ítélkezett,

[109] Az utóbbiakról bővebben a 125. és 144. jegyzetben. — A javaslatokra s az 1848: XXXVI. tc.-re *Kossuth* XII. 505, 939, *Az 1848/49. országgyűlés* 576, 588—589, *Waldapfel* III. 406.

[110] *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 1400, Deák Ferenc 1848. aug. 8. kelt 2755. számú rendelete. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 830, 843. *Prot. tab. reg.* 1848. aug. 21.

[111] *Prot. tab. reg.* 1848. máj. 22. és dec. 19. — Az igazságügyminisztérium 1848. jún. 14. kelt leirata *Norm.* 212.

[112] Az úrbéri osztály fennmaradt ülésjegyzőkönyve: *Urb.* 1. cs. III. pall.

folyamatosabban, mint a megelőző esztendőkben. A tárgyalásra került ügyek, a táblai perek felfüggesztése vagy mellőzése miatt, fellebbezett perek s többnyire (az év végén már csaknem mind) büntető perek voltak. Minthogy pedig a curia az ügyintézés terén állandó lemaradásban volt, személyzetének és a tanácsok számának növekedése ellenére csak az év vége felé kerültek elébe olyan perek, melyek alsó fokon már e mozgalmas esztendőben, március 15-e után indultak. De ezek sem tükrözték a megindult társadalmi erjedést s a nemzet kibontakozó élet-halál harcát, hiszen a parasztmozgalmakkal s a nemzetiségi mozgalmakkal kapcsolatos büntető perek nagyrészt statáriális és más rendkívüli bíróságok elé kerültek, nem jutottak fel a curiára, mely elé politikai természetű ügy e zaklatott évben is alig került. A curia tehát a megszokott ügyeket a megszokott módon intézte, ítélkezésén a bekövetkezett társadalmi változások hatása nem érzékelhető.[113]

Ez a mozdulatlanság a curia személyi állományának változatlanságával kapcsolatos. Deák Ferenc miniszteri rendelkezései ugyan, mint láttuk, a curia mindhárom fórumának személyzetét megnövelték, de bírói státusukat sem a Batthyány kormány, sem a Honvédelmi Bizottmány nem cserélte ki olyan mértékig, ami a testület szellemét megváltoztathatta volna, s amit ilyen izgatott, forradalmi időkben természetesnek lehetett volna tekinteni. Deák kinevezései mind a hétszemélyes táblán, mind a királyi táblán fenntartották annak régi, rendi összetételét: megmaradtak pl. táblai praelatusok, táblabárók, ítélőmesterek.[114] A forradalmi lázban égő ország legfelső bíróságán tehát megmaradt a régi világ, s helyükön maradtak a vezetők is: a hétszemélyes táblán annak elnöke, Majláth György, az ellenforradalmi érzésű, aulikus országbíró s a királyi táblán annak elnöke, Zarka János personalis, aki nemsokára, a szabadságharc bukása után, udvari tanácsos lett, s a bécsi Oberster Gerichtshofnál, az elnyomó idegen rendszer legfelső bíróságán kapott magas állást. Így magától értetődő, hogy amikor a harcoló nemzet helyzete válságosra fordult, s a kormány és a főbb hivatalok Debrecenbe áttelepülni kényszerültek, a curia nem osztozott ezek sorsában, hanem az átköltözés alól magát kivonva, Pesten maradt vissza.

Amikor ugyanis Windisch-Grätz hadseregének előnyomulása miatt 1849. január 1-én s a következő napokban a főváros kiűrítése megtörtént — a kormány és a képviselőház már január 1-én eltávozott — a curia nem hagyta el Pestet. A rendkívüli viszonyokhoz óvatosan alkalmazkodva, üléseit felfüggesztette (erre a kir. tábla Zarka personalis javaslatára január 2-i ülésében hozott határozatot), az átköltözésre azonban nem tett előkészületeket. A visszamaradásra különben az események alakulása formális alkalmat is szolgáltatott.

Kossuth január 2-án már Szolnokon utasította az ugyanoda érkezett Madarász Lászlót, az országos rendőrség főnökét, hogy „az igazságszolgáltatásnak fenn-

[113] *Prot. tab. septemviral.* és *Prot tab. reg.* 1848. *Sarlós* 72—74, 101. Sarlós vizsgálja a kérdést: kihatott-e a két tábla ítélkezésére a jobbágyság felszabadításával bekövetkezett alapvető változás? A kérdésre (legalábbis tárgya, a büntető jogszolgáltatás szempontjából) egyértelműen felel: „Határozottan megállapítható, hogy nem hatott ki. A királyi tábla és a hétszemélyes tábla a forradalom utáni hetekben ugyanúgy helybenhagyta az első fokú bíróságok (ti. 1848 előtt kelt) ítéleteinek túlnyomó részét, mint a forradalom előtt, s ha megváltoztatta azokat, akkor rendszerint súlyosította. A feudális bírói apparátus csúcsszerve ezzel kifejezte azt a határozott álláspontját, hogy a korábbi büntetőbírói gyakorlatot változatlanul fenntartani kívánja. Ugyanerre az eredményre jutunk akkor is, ha a forradalom után hozott ítéleteket az 1847. évbeli döntésekkel hasonlítjuk össze." *Sarlós* 73—74.

[114] Deák 1848. máj. 25. kelt rendelete *Norm.* 211.

akadás nélkül folytathatása" végett az igazságügyminisztérium, a curia és a volt kir. ügyigazgatóság jogutódaként felállított kir. fiscusi s közvádlói hivatal „rögtön Debrecenbe felrendeltessék". Madarász az utasítást Pestre, Ghyczy Kálmán igazságügyminisztériumi államtitkárnak továbbította, aki azonban éppen akkor jelentette be az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz intézett lemondólevelében, hogy „a közbejött körülmények között" eddig viselt hivatalát nem folytathatja. A rendelkezés így, nagy késedelemmel, Csányi László teljhatalmú országos biztoshoz került, aki a válságos helyzetben az utolsó pillanatig irányította Pesten a kiűrítés munkáját. Csányi végrehajtotta az utasítást: 1849. január 5-én hajnali 1/2 4 órakor keltezve, rendeletet küldött gr. Keglevich Gábor tárnokmesternek, a hétszemélyes tábla helyettes elnökének (az elnök, Majláth országbíró a Windisch-Grätzhez küldött követségben volt távol), s a Honvédelmi Bizottmány nevében arra szólította fel a curiát, hogy a szolnoki vonalon, a reggel 7 órakor induló vonattal, azonnal induljon Debrecen felé. De a curia együttes ülése, melynek a tárgyról döntenie kellett, január 5-én csak reggel 9 órakor jött össze, így azt a határozatot hozhatta, hogy Csányitól az elutazásra — az ahhoz szükséges felkészülésre hivatkozva — határidő meghosszabbítását fogják kérni. S minthogy ugyanezen a napon déli 1 órakor az osztrák haderő a fővárost megszállta, a probléma tárgytalanná vált, a Debrecenbe távozásnak lehetősége is megszűnt.[115]

Az uralomváltozással kapcsolatban a curia az ülésezés elnapolását egy ideig fenntartotta, Windisch-Grätznek az országbíróval közölt utasítására azonban január legvégén a munkát újból felvette. A rendelet alapján a királyi tábla 1849. január 29-én ismét összeült, nagy késedelemmel megkezdve ekkor a szokott vízkereszti törvényszakot. A tábla ülése, illetőleg a folytatólagosan tartott curiai ülés a továbbiakra nézve azt a határozatot hozta, hogy mivel jelenleg az ország egyes részeivel a közlekedés „ha egészen elzárva nincsen is", de olyan nehézségekkel jár, hogy sok perlekedő a maga ügyéről nem gondoskodhatik, a jelen vízkereszti törvényszakban a két tábla csak olyan váló, büntető és tiszti fenyítő pereket fog tárgyalni, „melyekre nézve az érintett nehézség fenn nem forog", továbbá olyan rendes polgári pereket, melyeknek vizsgálat alá vételét a felek mindnyájan kívánják. A határozat szerint a váltófeltörvényszéknek s a hétszemélyes tábla váltóosztályának ítélkezése is megindul, de az ítéletek csak akkor kerülnek kihirdetésre, amikor majd az alsó bíróságoknál a törvénykezés általánosan megkezdődik. — A királyi tábla fennmaradt jegyzőkönyvei szerint a curia ülésezése és ítélkezése ettől kezdve mind a vízkereszti törvényszakban, mind a közbe eső farsangi és húsvéti interstitiumok (szűnnapok) alatt is, március 31-ig valóban rendszeresen folyt. Legnagyobbrészt büntető perekkel foglalkoztak, de ún. tiszti fenyítő, továbbá válóperekben s rendes polgári (mint adósági, örökösödési, osztályos, osztályigazító, adásvételt érvénytelenítő) perekben is hoztak ítéletet. Az ítéletek szövegét a normális időkben szokásban volt módon ki is nyomatták.[116]

[115] *Prot. tab. reg.* 1849. jan. 2. (ez évi első ülés). *Min. lt.* Orsz. rendőri és postaoszt. 1849: 312—30. (nem egészen pontos jelzettel közli *Kossuth* XIV. 23, 91.) *Min. lt.* Ig. Min. Állad. titk. oszt. 13. cs. 1849: 1249. mellékletei. *Közlöny* 1849. máj. 29. 437. *Corresp.* 8. cs. Lt. 1853: 788.

[116] *Prot. tab. reg.* 1849. *Sententiae* állagban az 1849. évi nyomtatott ítéletek. *Corresp.* 9. cs. Lt. 1858: 1315. Mint fentebb említettük, a polgári perek háttérbe szorulása a büntető ügyekkel szemben már az 1848. év folyamán egyre nagyobb arányú lett, az utolsó (negyedik) törvényszakban pl. a hétszemélyes tábla az ülésjegyzőkönyvek szerint csaknem kizárólag büntető pereket tárgyalt.

A curia ez idő alatt rendkívül tartózkodó, kétfelé néző politikát folytatott: lojális volt a tényleges hatalmat birtokló császári hatóságokkal szemben, de közben igyekezett olyan gesztusokat is tenni, amikre adott esetben a magyar kormány előtt hivatkozhatik.[117] Ilyen természetű ügy volt pl. az iratátadás a horvátok részére. Erre Windisch-Grätz adott utasítást 1849. január 24-én. Rendelete szerint az összes, Horvát-Szlavóniából felterjesztett s a hétszemélyes táblánál, a váltófeltörvényszéknél, vagy a személynöki széknél található elintézetlen pert azonnal át kell adni a Pestre érkezett horvát delegációnak. Minthogy ez a magyar állam szervezetének megbontását, a curia Horvátország feletti illetékességének megszűnését, vagyis a Habsburg-monarchia valamilyen törvénytelen új szervezetének elismerését jelentette, amiért a magyar kormány előtt felelősséget kellett viselni, a curia a rendelkezésnek ellenszegült, jól tudván, hogy az sikerre úgysem vezethet. Az országbíró kitérő válaszát elutasítva, Windisch-Grätz február 8-án csakugyan újból elrendelte az iratok átadását. Az erre összehívott curiai ülés február 13-án úgy határozott, hogy törvényes alapokra hivatkozva, a kiadás ellen óvást emelnek, s Windisch-Grätz előtt újból kifejezésre juttatják, hogy a parancsnak csak kénytelenségből engednek, az iratokat azonban március 1-én a horvátoknak ténylegesen átadták.[118]

A fenti iratátadásra vonatkozó adatok s a királyi tábla 1849. március 31-éig folytatódó említett ülésjegyzőkönyvei mutatják, hogy a két tábla addig rendszeresen működött. Ugyanez tűnik ki a váltófeltörvényszékre s a hétszemélyes tábla váltóosztályára nézve is az utóbbinak ülésjegyzőkönyvéből, irataiból s a váltófeltörvényszék 1849. évi iktatókönyvéből (a váltófeltörvényszék iratai elpusztultak). Sőt e két fórum a törvénykezés említett januári szünetelése után nemcsak február—március hónapokban, hanem áprilisban is kimutathatólag folyamatosan intézkedett. A főváros üzleti életének behatására, vállalatoknak, üzletembereknek, váltóügyvédeknek a pesti első fokú váltótörvényszék által felkarolt kezdeményezésére a váltófeltörvényszék s a hétszemélyes tábla ismételten foglalkozott a csőd- és váltóügyekben való ítélkezés újból megindításával, majd lehető normalizálásával: a rendkívüli viszonyok által beszűkített hatáskör és illetékesség korlátainak lazításával. Az utóbbiak terén ugyan nem sok változás történt, a császári haderők élelmezésének elakadása miatt a curiával hivatali kapcsolatban álló terület nem növekedett, inkább fluktuált, s ez a körülmény, valamint a közlekedés bizonytalansága a váltóeljárásban is bizonyos kényszerű korlátozások alkalmazását, illetőleg fenntartását tette szükségessé. Az adott lehetőségek közt azonban a csőd- és váltóbíráskodás rendszeresen folyt: a hétszemélyes tábla váltóosztálya április 10-éig, a váltófeltörvényszék április 24-éig kétségtelenül működött, s ítélkezett is.[119]

Április 24-ével az eddigiekben használt hiányos források is megszűnnek, a curia létezéséről ezután a kir. tábla postakönyve az egyetlen fennmaradt doku-

[117] *Sarlós* 250—251.

[118] *Corresp. 7. cs.* Lt.—Kiadóh. 1849: 4, 5, 327, 357, 537, *10. cs.* Lt. 1875: 129, és Lt. III. pall. *Min. lt.* Ig. min. Állad. titk. oszt. 13. cs. 1849: 1249. mellékletei.

[119] *A hétszemélyes tábla váltóosztályának iratai:* 1849. évi ülésjegyzőkönyve és elenchusa, 929—933. számú irata és „A váltófeltörvényszék . . . által a . . . hétszemélyes táblához felterjesztett perekben előforduló felek névsor-jegyzéke" című segédlet. A *Váltófeltörvényszék állagtöredéke:* 1849. évi iktatókönyvének febr. 1.—márc. 10. közt bejegyzett 50—51, 54—55, 81, 90, 115, 169. számú iktatmányai és az ápr. 24-i utolsó bejegyzés.

mentum, mely május hónapról összesen 7 irat beérkezését mutatja ki (kimenő irat április 8-a után a könyvben nem szerepel). Úgy látszik tehát, hogy a megindult tavaszi hadjárat eseményei miatt az ítélkezést, egyáltalában ülések tartását április folyamán mind a táblákon, mind a váltófeltörvényszéken ismét elnapolták.[120] A további adatok viszont már a curia megszüntetésére, fennállásának utolsó napjaira vonatkoznak. Pest visszafoglalásakor ugyanis Irányi Dániel kormánybiztos 1849. május 1-én, a kormányzóelnök rendeletére hivatkozva, igazolásra szólította fel a „magyar főtörvényszék"-et (a detronizáció után a „királyi tábla", „királyi curia" kifejezéseket már nem használták): miért nem ment az év elején a kormánnyal Debrecenbe? A kormánybiztosnak adandó választ az ebből az alkalomból mégis összejött május 6-iki curiai ülés állapította meg. A válasz azonban nem volt kielégítő. Arra Irányi kormánybiztos azonnal (másnap, május 7-én) felelt, s közölte Vukovics igazságügyminiszternek már előbb, 1849. május 3-án kelt rendeletét, mellyel a curia bíráskodását ideiglenesen felfüggesztette.[121]

Ebben az ex-lex állapotban érte a curiát Pestnek — Buda ostromával kapcsolatos — bombázása. A budai Várból kilőtt bombák a pesti Belvárosban súlyos károkat okoztak, ezért a főváros kormánybiztosa utasítást adott a curiai pertáraknak s a curiai levéltárnak az ágyúk lőtávolán kívüli területre, a Ludoviceum épületébe való menekítésére. Az iratok áthordása a levéltárigazgató vezetése alatt május 8-án kezdődött meg. Az intézkedés nagyon indokoltnak bizonyult, mert másnap, május 9-én hajnalban a curia épülete is gyújtó lövedékeket („tüzes golyókat") kapott, kigyulladt, s erősen megrongálódott. Úgy látszik azonban, hogy az iratokat kár nem érte: átszállításuk tovább folyt, s május 16-án be is fejeződött. A menekített iratok május végéig maradtak a Ludoviceumban, ekkor, a veszély elmúltával (május 30-án) visszaszállításukra került sor, ami június 6-áig szintén lebonyolódott.[122]

Mire azonban az iratok rendes helyükre visszakerültek, a curia már nem műkö-

[120] Ennek bizonyos fokig ellentmond az a körülmény, hogy a kir. tábla márc. 31-i utolsó jegyzőkönyve rendes, szokott lefolyású ülést mutat, az ítélkezés megszakításáról nincs szó. Ez azonban e rohamos időkben nem zárja ki, hogy valamilyen azonnali intézkedés történt, melyről már nem vettek fel jegyzőkönyvet, vagy az nem került a többivel együtt elhelyezésre. Az utóbbit erősíti, hogy sem a *Kir. táblai perfelvételi sorjegyzékek* 1849. évi füzetében, sem az *Extractus processuum criminalium* állag 1849-re vonatkozó mutatóiban (III—IV.) és seriesében (III.) nem szerepel 1849. március után felvett, illetőleg ez után kelt ítéletet tartalmazó per.

[121] *Corresp.* 8. cs. Lt. 1853: 788. Vukovicsnak egy napon, május 3-án kelt két rendelete nemcsak a curia, hanem több más, az osztrák megszállás alatt tovább intézkedő királyi hatóság, többek közt a volt kir. ügyigazgatóság működését is felfüggesztette. *Közlöny* 1849. máj. 5. 358.

[122] A curia épületének bombázására s az iratok menekítésére és visszaszállítására vonatkozó részletes adatokat annak köszönhetjük, hogy a curiai levéltár igazgatója, Petrovics, a mentési munka költségeire 100 forintot kapott elszámolásra Hajnik Pál akkori rendőrfőnöktől. A szabadságharc után Hajnik irattára a cs. kir. hatóságok kezébe került, azt az (ideiglenesen visszaállított) kir. ügyigazgatóság átvizsgálta, s felfedezvén benne az említett 100 forintos kiutalást, a levéltárigazgatót 1851. nov. 29-én számadásra szólította fel. A felszólításra Petrovics 1852-ben, hangsúlyozva, hogy elszámolását 1849-ben már benyújtotta, annak másolatát ismét beterjesztette. Az elszámolással kapcsolatos iratok az iratmentés történetéről is — az 1805. évi temesvári menekülésről s az 1809. évi kitelepülési tervről — részletes felvilágosítást adnak. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 2610.

dött, időközben megszűnt. Vukovics igazságügyminiszter ugyanis nem érte be az intézmény működésének felfüggesztésével, hanem 1849. május 17-én minisztertanács elé vitte a curia ügyét. Ismertette említett, május 3-iki rendelkezéseit, melyekkel a felsőbíróságokat s a volt királyi ügyigazgatóságot mindaddig, míg a Debrecenbe való áttelepedésről szóló kormányrendelet megszegése miatt magukat nem igazolják, mindennemű bíráskodástól, illetőleg eljárástól eltiltotta. Előterjesztette továbbá azokat a védőiratokat, melyeket a főtörvényszékek s a kir. ügyigazgatóság igazolásként Pest város teljhatalmú kormánybiztosának, az igazságügyminisztériumhoz való továbbítás végett benyújtottak.

Mint az iratokból a minisztertanács megállapítja, a védekezés lényege az, hogy Csányi áttelepülési parancsa s az ellenség benyomulása, a főváros megszállása közt csak nehány óra különbség volt, ennyi idő jutott a költözködéshez való felkészülésre, ami a bírák családjaira s az akkori közlekedési nehézségekre való tekintettel nem volt elegendő. E védelemnek azonban a minisztertanács véleménye szerint „egész törvényszéki testületek irányában legkisebb nyomatéka sem lehet", s legfeljebb egyes tagok mentségére lehetne elfogadni. Ellenkezőleg, „a bírói függetlenség magasabb eszméje szerint . . . a haza nemcsak megvárhatja, de követelheti is kivált törvényszéki testületektől, mikint a haza ellensége alatt (ha más egyebet nem tehetne) legalább oszlassa fel magát". A főtörvényszékek azonban nem ezt tették, hanem magukat az ellenség fővezérének alárendelték, utasításai szerint hivatalos működést fejtettek ki, sőt a levéltárt az ellenség parancsára 146 [további adat szerint 147] per kiszolgáltatásával megcsonkították, s a haza ügyéhez hű polgárok javainak az ellenség általi összeírásához és elfoglalásához segédkezet nyújtottak [ez utóbbi a volt kir. ügyigazgatóságra vonatkozik]. Ezzel e bíróságok önmaguk fosztották meg magukat „fennmaradhatásuk első és nélkülözhetetlen feltételétől, a közbizalomtól". Mindezek alapján a minisztertanács azt a határozatot hozta, hogy a főtörvényszékek s a volt kir. ügyigazgatóság „ministeri rendelet által" késedelem nélkül feloszlattassanak és átalakíttassanak.[123]

A minisztertanács utasítása alapján Vukovics igazságügyminiszter május 26-án Kossuth kormányzónak előterjesztést tett a curia megszüntetéséről s a helyette felállítandó új felsőbíróságokról. Az előterjesztés ismét összefoglalja azokat a vádpontokat, melyek a curia magatartásával szemben felmerültek, s cáfolja a curia védekezését. — Az előterjesztés szerint Pest kiürítésekor a kormány „a főítélő székek" bíráskodási helyéül is Debrecent jelölte ki, de a főtörvényszékek Pesten maradtak, s az osztrák megszállás alatt folytatták működésüket; ezzel „megszakadt a kapcsolat köztük s a nemzet közt". A főtörvényszékek május 6-án kelt nyilatkozatukban azzal mentik magukat, hogy Pestről azért nem tudtak elmenni, mert a Debrecenbe utazás iránti kormányrendeletet csak január 5-én reggel vették, amikor az osztrák hadak közelléte, néhány óra múlva a fővárosba történt bevonulása miatt a távozás már lehetetlen volt. Ez a mentség azonban nem fogadható el, mert ha így történt volna is, ilyen helyzetben magukat fel kellett volna oszlatniuk. Ehelyett a főtörvényszékek az idegen zsarnok uralom alatt tovább működtek: 1849. január 11-én Windisch-Grätz osztrák főparancsnok

[123] *Min. lt.* Ig. min. Állad. titk. oszt. 13. cs. 1849: 1249. (közölve *Kossuth* XV. 327—328.)

előtt hivatalosan tisztelegtek, magukat neki alárendelték, s utasítását ellentmondás nélkül elfogadva, felszólítására a munkát január 29-én felvették.[124]

Február 13-án, folytatja Vukovics előterjesztése, a főtörvényszékek újabb „menthetetlenül hibás" lépést tettek. Ekkor kelt határozatuk szerint Windisch-Grätz azon rendeletére, hogy a horvát-szlavóniai perek kiadassanak, a főtörvényszékek, bár ismételt óvás után, a levéltárat megcsonkították: az ügy lebonyolításával elnökileg megbízott levéltárigazgató 147 pert átadott az ellenség kiküldötteinek. Amikor pedig április 14-én „a nemzeti függetlenség kinyilatkoztatva lőn", s hadaink Pestet nemsokára visszafoglalták, a főtörvényszékek ezt az alkalmat sem ragadták meg arra, hogy csatlakozásukat a nemzet határozatához kifejezzék. Világos tehát, hogy a főtörvényszékek a nemzeti kormánnyal minden kapcsolat nélkül folytatták a bíráskodást, s az osztrák fővezér parancsainak engedelmeskedtek. Tehát „a bírói institutionak sérthetlen tekintélyben megőrzése miatt" a főtörvényszékek megfelelő átalakítása „közszükség tárgya lett".

Vukovics ezért a következő intézkedéseket javasolja:

1. Az eddigi főtörvényszékek: a hétszemélyes tábla, a „volt" királyi tábla s a váltófeltörvényszék feloszlattassanak.

2. Helyükbe oly törvényszékek állíttassanak fel, melyek „mind alakban, mind személyzetben" s a törvények megőrzése és a függetlenségi nyilatkozat iránti ragaszkodás tekintetében teljes biztosítékot nyújtsanak.

3. A bíróságok rendezéséig a most felállítandó főtörvényszékek rendeltetése az egész magyar álladalomra nézve az legyen, amit teendőjükül a fennálló törvény jelöl ki. A Királyhágón túli részekben folyamatban levő „perekbeni bíráskodás iránt külön intézkedés történendvén".[125]

4. A hétszemélyes főtörvényszék, megtartván nevezetét, ezentúl is fő fellebbviteli törvényszék lesz, de az itteni bírói hivatal semmi más hivatalnak mellék attributuma nem lehet, s ezért e fórum elnökén, ki továbbra is országbíró nevet visel, s alelnökein kívül a bíróság többi tagja közt előjognak helye nem lesz.

5. A volt királyi, most országos törvényszék is elnökén és alelnökein kívül szintén egymással jogban, nevezetben s kötelességben nem különböző tagokból álljon.

6. Azok a bírói intézkedések, melyeket eddig az ország ún. rendes nagybírái és ítélőmestereik bírói parancsok kibocsátásával gyakoroltak, s melyek a továbbiakig az igazságügyminiszter teendői közé tartoznak, megszüntetendők.

7. Míg az esküdtszékek behozatalával a bűnvádi eljárás átalakíttatik, az országos törvényszéken bűnperekben egy külön osztály ítélkezzék, mely csak büntető ügyekkel foglalkozik, polgári ügyekben nem vesz részt.

8. A hétszemélyes törvényszéken külön váltóosztály alakíttassék, az országos törvényszéken azonban az úrbéri perek részére eddig létezett külön osztály szűnjék meg, s az úrbéri perek a polgári perekkel együtt ítéltessenek.

[124] Vukovics fenti előterjesztése *Min. lt.* Orsz. Honvédelmi Bizottm. Ált. iratok 1849: 7474. (Megjelent *Közlöny* 1849. máj. 29. 437. Rövid regesztát ad róla *Kossuth* XV. 399. Idézi és értékeli *Sarlós* 251—252.)

[125] Erdély és a magyar anyaország újraegyesítésének a tervek szerint lépcsőzetesen kellett volna megtörténnie. Az ügy hosszan elhúzódott, a tervek időnkint „az irományok halmazába merültek". Horváth István erdélyi képviselő véleményes jelentése az erdélyi jogviszonyokról, *Min. lt.* Ig. min. Állad. titk. oszt. 13. cs. 1849: 3503. Vukovics előterjesztése a tárgyat újból az előtérbe hozta.

9. A nádori bíróság (nádori főtörvényszék), a tárnoki szék s a személynöki szék további fenntartása célszerűtlen, ezek tehát megszüntetendők, ügyeik ezután az országos törvényszék elé tartozzanak.

Az előterjesztést Vukovics azzal a megjegyzéssel zárja, hogy a fentiekben tárgyalt főtörvényszékeket minél előbb meg kell szervezni, mert a törvénykezés körében a fellebbviteli bíróságok jelenlegi hiánya miatt egyre nagyobb és sürgős szükség mutatkozik.[126]

Az előterjesztést Kossuth elfogadta, s annak alapján, azzal érdemben teljesen megegyező szöveggel, Vukovics ellenjegyzése mellett rendeletet adott ki, melynek első pontja kimondta, hogy az eddigi főtörvényszékek — a két tábla s a váltófeltörvényszék — „ezennel feloszlattatnak". E szintén május 26-ról keltezett 86. E. sz. kormányzóelnöki rendelet a Közlöny május 29-i számában jelent meg.[127] — Így szűnt meg, négy évszázados fennállás után, a régi királyi curia, melynek feudális formáit 1848 forradalmi éve sem tudta megváltoztatni. A Batthyány-kormány lanyha intézkedései után a függetlenné vált ország radikálisabb szellemű vezetésére volt szükség, hogy a polgári átalakulás a jogszolgáltatás legmagasabb szervét is elérje, s annak középkori hagyományait megszüntetve, korszerű polgári jellegű felsőbíróságokat hozzon létre.

4. A SZABADSÁGHARC ÚJ FELSŐBÍRÓSÁGAI (1849)

Vukovics radikális javaslata s Kossuth idézett, május 26-i rendelete, mely a kir. curiát feloszlatta, nemcsak e sajátos, idejétmúlt intézmény megszüntetéséről gondoskodott, hanem pótlására, a változott viszonyoknak megfelelő új felsőbíróságok létesítésére is megtette a szükséges intézkedéseket.

A rendelet, a javaslat alapján, a három jogszolgáltatási szerv egységét képező curia helyett három külön bíróság felállítását mondta ki: a hétszemélyes főtörvényszéknek nevezett legfelső bíróságét, a szervezetben alatta álló, országos törvényszéknek nevezett (másodfokú) fellebbviteli bíróságét s az elnevezésében meghagyott, egyébként újjáalakítandó váltófeltörvényszékét. A három intézmény helye tehát az országos szervezetben a régivel azonos marad, a jogszolgáltatásban érvényesülő új szellem azonban már itt, e fórumokkal kapcsolatos első rendelkezéseknél megmutatkozik. Ezek szerint ugyanis a két tábla feudális összetételű személyi státusa helyett mind a hétszemélyes főtörvényszék, mind az országos törvényszék a polgári kornak megfelelő egységes bírói státust kap, melyből eltűnnek a rendi különbségek s az állás rangját mutató különféle elnevezések. Az utóbbiak közül csupán a hétszemélyes főtörvényszék elnökének országbíró címe marad meg. A polgári irányú fejlődés a rendelet egyéb pontjaiban is látható. Megszűnnek a középkori eredetű, régen anakronisztikussá vált bírói parancsok, s végre valóban egyetemes, országos hatáskört kap a táblák helyébe lépő két felsőbíróság. Rajtuk kívül más ilyen jellegű fórum nem működhetik, hatáskörül alól tradíció vagy kiváltság a peres felek személye alapján (mint a legutóbbi időkig a

[126] Az előterjesztés hátára csak ennyi van ceruzával futólag rájegyezve: „elintézve helybenhagyólag". Mellette a továbbiakra vonatkozó iratok nincsenek.

[127] Kossuthnak Vukovics előterjesztése alapján kiadott rendelete csak a *Közlönyben* megjelent szövegéből ismeretes: 1849. máj. 29. 437. (Közölve Kossuth XV. 400.) *Sarlós* 252—253.

személynöki városok polgársága vagy a jász-kunok esetében) kiemelést, kikülönítést nem adhat.[128]

Kossuth itt tárgyalt (86. E. sz.) kormányzóelnöki rendelete a végrehajtással az igazságügyminisztert bízta meg, aki a kapott felhatalmazás alapján a curia helyére állítandó új fórumok megszervezéséhez azonnal hozzálátott. Így már a fenti rendelet kibocsátása után három nappal megtörténtek az első kinevezések: Vukovics előterjesztésére Kossuth május 29-én kinevezte a hétszemélyes főtörvényszék és az országos törvényszék elnökét, az utóbbinak egyik helyettesét s a két felsőbíróságnak összesen 21 bíráját. S bár a további hasonló intézkedéseket a megfelelő személyek hiánya erősen akadályozta — ez állások számára más közfunkciókat ellátó egyéneket, főispánokat, kormánybiztosokat s főleg országgyűlési képviselőket is igénybe kellett venni — egy hónap alatt, június végéig a három felső fórum bírói létszáma lényegében kitöltődött. Eddig az időpontig, ameddig ti. az ország helyzete kinevezésekre módot engedett, a három felső bíróságnak az elnökökkel és alelnökökkel együtt 82 főben meghatározott bírói státusából adataink szerint 60 állás került betöltésre. Közülük itt csak a vezetőket sorolhatjuk fel. A hétszemélyes főtörvényszék (még országos legfőbb törvényszék címen is szerepel) elnöke s egyben országbíró br. Perényi Zsigmond, az országgyűlés felsőházának elnöke lett, s a főtörvényszék két alelnökének tisztét Beöthy Ödön Bihar megyei főispán és Almásy Pál, a képviselőház alelnöke kapta meg. Az országos törvényszék elnökségét Nagy Károly igazságügyminisztériumi osztályfőnök, a bíróság két alelnöki állását Pálffy János képviselő és Toperczer Ödön képviselő, volt kir. táblai bíró nyerte el. Végül a váltófeltörvényszék elnökéül Molnár József ügyvédet nevezte ki Kossuth, az alelnökség pedig — e kisebb létszámú bíróságnál csak egy ilyen állás volt rendszeresítve — úgy látszik, a szabadságharc végéig betöltetlen maradt.[129]

A curia régi vezetőit tehát a kormány leváltotta, s az új felsőbíróságok tagjainak többségét Kossuth és Vukovics egyébként sem a régi bírói apparátusból választotta ki: a három fórumhoz kinevezést kapott összesen 60 elnök, alelnök és „közbíró" közül csupán 11 volt a curia tagja, s ezek egy része is csak 1848-ban, már az alkotmányos rendszer idején jutott be a curia assessorai közé. — Ami az új bírák rendi állását illeti, nagy többségük természetszerűleg továbbra is a birtokos nemességből származott, de közöttük (s nem csak a váltófeltörvényszéken) polgári rendű tagok is helyet kaptak, mint Beszterce város tanácsnoka, Nagykőrös és Nyíregyháza bírái s a volt kecskeméti városbíró. Az új szellemet a státusban főleg Nagy Károly, az országos törvényszék elnöke képviselte, aki radikális beállítottságát, a parasztság érdekeit képviselő, demokratikus gondolkodását — ilyen irányú törvények és rendeletek kidolgozásával — már előbb is, mint az igazságügyminisztérium osztályfőnöke bebizonyította. Vukovics tehát a régi, maradi szellemű, feudális kir. curia helyett új típusú, lényegében burzsoá bíró-

[128] A jász-kunokra nézve a szóban forgó rendelkezés szempontunkból csak megerősítését jelentette feudális felsőbíróságunk, a nádori főtörvényszék már előbb (1848: 28. tc.) kimondott megszüntetésének.

[129] *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 1771—E.116, 1772—E.116 (kiadva Közlöny 1849. máj. 31. 445), 2296—E. 376, 2418—E.397, 2565—E.447, 2566—E.440, 3196—E.643 (kiadva Közlöny 1849. jún. 29. 537). — *Közlöny* jún. 22. 513. és jún. 26. 525. *Prot. tab. reg.* 1849. évi kötetében az orsz. törvényszék 1849. jún. 23—30. keltű jegyzőkönyvtöredéke. *Szeremlei* 2. 182. *Sarlós* 254—255.

ságokat hozott létre, melyeket, mint látni fogjuk, a burzsoá jog igényeinek megfelelő miniszteri utasításokkal látott el.[130]

Az átszervezés a curia félreállított tagjai körében elégedetlenséget, sértődöttséget okozott, s mint pl. Kemény Zsigmondnak egy, Szemere Bertalan miniszterelnökhöz intézett, fennmaradt levele mutatja, a változás a békepártnak sem volt tetszésére. A békepárti Kemény levelének azt a kitételét ugyanis, hogy „a hétszemélyes tábla és az országos törvényszék új bírái egészben nem nyerték meg a közhelyeslést", a saját pártja véleményének kell felfognunk, annál inkább, minthogy az idézett szavak olyan szövegrész után következnek, ahol Kemény éppen Kossuth rendelkezéseit kritizálja: az erdélyi kormánybiztosoknak az unióval kapcsolatban adott bizonyos utasítását „iszonyú ballépésnek" nevezi.[131] A békepárt ilyen felfogása megfelel annak a képnek, mely az új felsőbíróságoknak a magyar kormányhoz s a szabadságharc ügyéhez hű magatartásáról a fennmaradt adatokból kirajzolódik.

A kormány intézkedéseivel egyetértést s a szabadságharc sikerébe vetett bizalmat leginkább az a buzgalom mutatja, mellyel a felső bíróságok, különösen a hétszemélyes főtörvényszék elnöke, Perényi országbíró, Vukovics erőfeszítéseihez kapcsolódtak, segítve a miniszter munkáját, ki a növekvő veszélyek ellenére a szervezést a részletekre is kiterjedő alapossággal, hosszú jövőt feltételező igényekkel folytatta. E munka során, a bíróságok személyi állományának a fentiekben ismertetett kicserélésével párhuzamosan, az intézmények új formájának kialakítását, megfelelő belső szervezetük és ügyvitelük kidolgozását is a szükséges perrendi reformokat is meg kellett oldani.

A szóban forgó kérdéseket már a május 26-i rendelet is érintette, mely — Vukovics idézett javaslatával egyezően — kimondta, hogy az országos törvényszéken külön polgári s külön büntető osztály fog alakulni, s hogy a volt kir. tábla úrbéri osztálya megszűnik, ügykörét tehát a polgári osztály kapja meg.[132] A tárgy csakhamar ismét a kormány elé került. Kossuth ugyanis az új országbíró, Perényi Zsigmond kérésére, május 31-én minisztertanács elé vitte a kérdést, hogy a főtörvényszékek mikor kezdjék el működésüket, s a régi vagy más, újra szabályozandó eljárás szerint ítélkezzenek-e? Az ügyben hozott határozat az igazságügyminiszterre bízta, hogy a hétszemélyes főtörvényszék s az országos törvényszék elnökével tárgyalja meg azokat a módosításokat, melyeket az eddigi peres eljáráshoz és ügyvitelhez képest be kellene vezetni. A főtörvényszékek ítélkezésének megkezdésére pedig a határozat „végső határnapul" június 20-át tűzte ki.[133]

[130] Itt is utalunk a 129. jegyzet adataira. — *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 2584—E.461. Az új bírák s az átvett régi bírák számát a már említett adatok s a hétszemélyes és a kir. tábla 1848. évi ülésjegyzőkönyveiben található névanyag összehasonlításával állapítottuk meg. — A három új fő törvényszék segédszemélyzete (mint a tanácsjegyző, pertárnok, iktató, kiadó) és szolgaszemélyzete legnagyobb részt a volt curia alkalmazottaiból került ki: ezeket a jogutód felsőbíróság a maga jogelődjétől majdnem teljes létszámban átvette, csak kisebb kiegészítésekre s néhány újabban létesített állás betöltésére került sor. *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 2009—E.360, 2025—E.356, 2474—E.425, 2491—E.148, 2660—E.515, 2683—E.530, 3236—E.676, 3246—E.680, 3247—E. 679,3249—E.659, 3330—E.662. *Sarlós* 254—255. Sarlós szerint az új bírák s köztük az átvett régi bírák száma, illetőleg aránya 55 : 8 volt. Mi a fenti számokhoz jutottunk.

[131] Kemény levelét közli *Waldapfel* III. 415, IV. 139.

[132] *Közlöny* 1849. máj. 29. 437.

[133] *Kossuth* XV. 447.

A határnapot az igazságügyminisztérium rendelet útján tudatta az említett, már az alakulás stádiumába került két felsőbírósággal (a váltófeltörvényszék új személyzetéből ekkor még senki sem volt kinevezve), s a június 20-i terminust a Közlöny útján is közhírré tette.[134] Ennek megfelelően — miután a két bíróság a volt curia épületét megkapta, s ott nagyjában elhelyezkedett — június 20-án működésük ünnepélyes megnyitására is sor került. Mindkét fórum alakuló ülését a maga elnöke vezette le, akik a hivatali esküt már előbb, június 16-án (együtt) a minisztériumban letették.[135] A bírák és egyéb alkalmazottak felesketését az elnökök végezték el az ünnepi ülésen, illetőleg a későbbi kinevezéseknél folyamatosan.[136]

A felsőbíróságokkal kapcsolatos szervező munka most újabb nagy lendületet vett. Június 19-étől a hónap legvégéig sűrű aktaváltások történtek a javaslatokat, igényeket, jelentéseket felterjesztő bíróságok s a terveket, véleményeket kérő, rendeleteket leküldő, általában nagy aktivitással intézkedő igazságügyminisztérium között. A tárgyalások során tisztázódtak a legfontosabb kérdések, melyek a jogszolgáltatás új típusú felső szerveinek kialakításánál megoldásra vártak.

Az országbírói hivatal — személyzetének államosításával — feudális nagybírói kancelláriából a hétszemélyes főtörvényszék elnöki hivatala lett.[137] Megállapítást nyert, hogy e fórum 3 „osztály"-ban (vagy „tanács"-ban):[138] polgári, büntető és váltó osztályokban fog ítélkezni, az ítélethozatalhoz a két előbbinél a bíróság 11, a váltóosztályban 9 tagjának jelenléte szükséges. Újból megállapítást nyert, hogy a főtörvényszék bírái között (az elnökön s a két alelnökön kívül) rangkülönbség nincs, a munkában egyformán vesznek részt, pereket azonban nem referálnak, ezt a feladatot — a volt hétszemélyes és kir. tábla viszonyához hasonlóan — e legfelső szinten is az országos törvényszék bírái fogják ellátni. Viszont a két táblának eddig a kir. tábla elnökségén készült közös ítéletlevelei helyett ezután a két felső bíróság külön-külön ítéletleveleket állít ki, amihez az országbírói hivatal is megfelelő új pecsétet kap. — Az országos törvényszék a rendelkezések szerint egyelőre 3 tanácsban: 2 polgári és egy büntető tanácsban (az utóbbi helyett később majd egy „állandósítandó bűnvádi osztály"-ban) ülésezik s az ítélethozatalhoz mindkét ügykörben 9 jelenlevőre van szükség. A bírák közt itt sincs rangkülönbség, mindegyik azonos referensi munkát teljesít. Végül mindkét fórum működése folyamatossá válik, elavult törvényszünetek az ítélkezést többé nem akadályozzák.[139]

[134] Az igazságügyminisztérium említett, a minisztertanács után azonnal kiadott jún. 1-én kelt 1817. számú rendeletének az orsz. törvényszék elnökéhez intézett példánya fennmaradt *Norm.* 217. (Ez lett az alakuló bíróság 1. számú iktatványa.) A rendelet közhírré tett szövege *Közlöny* 1849. jún. 2. 453.

[135] *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 2248—E.151, 2285—E.373, 2418—E.397.

[136] A két bíróság alakuló üléséről részletes leírást ad Nagy Károlynak és Perényinek az igazságügyminiszterhez intézett jelentése. *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 3330—E.662. *Sarlós* 357—359.

[137] *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 2029—E.357, 3249—E.659.

[138] A két kifejezés az iratokban váltakozik.

[139] *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 2660, 2662, 2664—E.522, 2830—E.551, 3236—E.676, 3249—E.659, 3330—E.662. Az előadottakra vonatkozó legfontosabb iratok közül Vukovics jún. 19-i 2639. számú rendelete nem maradt fenn, szövege azonban megjelent a *Közlönyben*, 1849. jún. 22. 513.

A szervezeti és ügyviteli kérdések rendezésén túl[140] azonban a legdöntőbb változások a büntetőjog területén következtek be. A magyar igazságszolgáltatásnak az országgyűlés feladatát képező, átfogó reformját nem várva, Vukovics rendeleti úton szerzett érvényt a polgári korszak jogelveinek. A forradalom által kimondott törvény előtti egyenlőség gyakorlati megvalósítására a jogszolgáltatás területén Vukovics utasításai adták az irányítást. A két fő törvényszék elnökéhez küldött leirataiban hangsúlyozza, hogy a legújabb törvényekben „elvileg bennefoglalt, bár még tökéletesen nem formulázott" jogegyenlőség értelmében a nemesek és a nem nemesek között a peres eljárásban a büntetések és a fellebbezés tekintetében eddig fennállott különbségeknek[141] s a nem nemesek ellen rendszerint alkalmazott botbüntetésnek „azonnal és örökre" meg kell szűnnie. Másik haladó szellemű törekvése a nyilvánosságnak a jogszolgáltatásban való érvényesítésére irányul, ami szintén a büntető perekben juthatott volna nagyobb jelentőséghez. Mindkét tárgy kivitelezésénél javaslatokat kér és kap Perényitől és Nagy Károlytól, akik a miniszter radikális reformjainak megvalósításában teljes egyetértéssel vesznek részt.[142]

Vukovicsnak és említett munkatársainak radikálizmusa mind a fentiekben, a társadalmi haladás szolgálatában, mind a politikai reakcióval való szembenállás tekintetében azonos. Vukovicsnak pl. az ellenséges megszállás alatt tovább működött curia iránt tanúsított kérlelhetetlen álláspontja az intézmény megszüntetésén kívül a jogszolgáltatás felélénkítését célzó rendelkezéseiben is megmutatkozik. E gyakorlatias jellegű intézkedések közt engedélyezi a curia által az 1848. év végéig hozott, a háborús viszonyok miatt még ki nem adott ítéletek végrehajtását. Az 1849. év első hónapjaiban „az ellenség hatalma alatt" kelt curiai ítéleteket azonban nem tekinti jogerősnek: utasítása szerint az így végződött perek az új felsőbíróságokon „újabb vizsgálat alá veendők, s új ítélettel ellátandók".[143]

De Vukovicsnak a szabadságharchoz kapcsolódását egész műve együttesen bizonyítja, az a határozott szellemű, fáradhatatlan munka, amit a hanyatló ügyért az utolsó percig folytatott. A magyar jogszolgáltatás érdekében kifejtett sokirányú erőfeszítései közül itt — témánk szerint — csupán a felső bíróságok szervezésére és fejlesztésére tett intézkedéseivel foglalkozhattunk. Ezek között viszont még az alábbiakról is meg kell emlékeznünk. Június 27-én, alig néhány nappal a főváros második és végleges kiürítése előtt, amikor az ellenség már min-

[140] Az ügyviteli intézkedések közül az országos törvényszék központi pertárának tervbe vett felállítása lett volna a leghasznosabb, mely a curia teljesen elavult, bizonytalan iratkezelése helyett modernebb irattári rendszer meghonosítását jelentette volna. A terv azonban csak az előkészületekig jutott el. Vonatkozó igazságügyminiszteri rendelet: *Közlöny* 1849. jún. 22. 513. és *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 3330—E.662.

[141] Hogy pl. a nemesek a legcsekélyebb büntetés ellen is fellebbezhetnek, a nem nemesek azonban ezt az 1791: 43. tc. értelmében csak 3 évi rabság vagy ennél súlyosabb büntetés kiszabása esetén tehetik meg.

[142] *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 2660, 2662, 2664—E.522, 2830—E.551, 3236—E.676, 3249—E.659, 3330—E.662. Külön is kiemeljük a 2662. számú rendelet fontosságát. Vukovics haladó intézkedéseit a büntetőjog burzsoá jellegű reformja érdekében részletesen ismerteti *Sarlós* 256—263.

[143] *Közlöny* 1849. jún. 22. 513. Egy ilyen, a hétszemélyes tábla 1849. márc. 6. kelt ítéletével lezárt polgári pernek 1849. nyarán — a miniszter rendelete szerint új eljárás végett — a hétszemélyes főtörvényszék elé vitelére példa *Corresp.* 8. cs. Lt. 1852: 541.

den égtáj felől özönlik a szabadságharc államapparátusának megsemmisítésére, Vukovics ismét előveszi az erdélyi unió ügyét, s részletes jelentést és javaslatot kér Szentiványi Károly erdélyi országos biztostól a felsőbíróságok illetékességének a Királyhágón túli részekre való kiterjesztése tárgyában. Az akta szövegezéséből az következtethető, hogy a hosszan elhúzódó problémát ezúttal megoldani készül, s azt még nyilvánvalóan elvégezhetőnek látja.[144]

A jövő iránti bizalom tűnik ki abból a rendelkezéséből is, amikor (június 28-án) a volt curia épületének az új felsőbíróságok számára megfelelő átalakításáról intézkedik.[145] Kitartását azonban leginkább az új váltófeltörvényszék — a harmadik magyar felsőbíróság — létrehozása mutatja. A hétszemélyes főtörvényszékhez s az országos törvényszékhez képest bizonyos lemaradással, június 26-án Vukovics kinevezi a váltófeltörvényszék (fentebb már említett) elnökét és 6 bíráját, 29-én intézkedik a régi váltófeltörvényszéktől átvett segédszemélyzet fizetésének kiutalása iránt, s 30-án megküldi az elnöknek a bírósági alkalmazottak részére megállapított esküformát, utasítva az elnököt az egész személyzet felesketésére, vagyis a váltófeltörvényszék tényleges megalakítására. (Az új bíróság helye, a másik két fő törvényszékhez hasonlóan, már előbb a curia épületében volt kijelölve.)[146]

A váltófeltörvényszék létrehozása a magyar kormány legutolsó fővárosi intézkedései közé tartozott, s gyakorlati eredménnyel nem járt: a bíróság munkájának megkezdésére a hadiesemények már nem adtak lehetőséget. Az ítélkezés a tíz nappal korábban, június 20-án megalakult hétszemélyes főtörvényszéken sem indulhatott meg; e néhány nap ott a belső szervezés teendőivel, személyi és dologi igények összeállításával, ilyen kérdések rendezésével, az ügyvitel kialakításával s perrendi javaslatok készítésével telt el.[147] A három felső fórum közül tehát a tényleges bírósági működést csupán egy, az országos törvényszék kezdte meg. A június 20-i alakuló ülés után Nagy Károly elnök (a tervezett 3 tanács helyett)

[144] *Min. lt.* Ig. min. Állad. titk. oszt. 13. cs. 1849: 2980. — Az erdélyi jogszolgáltatás újjászervezése tárgyában, mint említettük, 1848—1849. folyamán különböző tervek születtek. Jelentősebb eredményként azonban, úgy látszik, mindössze Csányi Lászlónak — akkor Erdély országos biztosának — az erdélyi alsófokú büntető bíróságok s a fellebbezés szabályozására kiadott intézkedései (*Közlöny* 1849. febr. 23. 126.) valamint a kolozsvári feltörvényszék létrehozása említhetők. Az utóbbinak pontos dátuma nem ismeretes: 1849. áprilisban—májusban még tervként szerepel (*Min. lt.* Orsz. Honvédelmi Bizottm. Ált. iratok 1849: 6435. *Waldapfel* III. 406), ez év júniusában viszont már kétségtelenül működik (*Min. lt.* Ig. min. Szegedi iratok 1. cs. 1849: 30. kf. 3034), felállítása tehát Vukovicsnak tulajdonítható. Az idézett irat — halálos ítélettel zárult ügy felterjesztése kegyelmi úton — az egyetlen kétségtelen adatunk arra, hogy a perek áramlása Erdélyből a szabadságharc alatt a magyar központi hatóságok felé megindult. A tárgyat érintő későbbi más adatokban (pl. Corresp. 9. cs. Lt. 1855: 1258 1/2) említett, Magyarországra került erdélyi perek azok az ügyek lehettek, melyeket az erdélyi udvari kancellária feloszlatásakor, annak irathagyatékából Bécsből Pestre, az igazságügyminisztériumba leküldtek. *Min. lt.* Ig. min. Állad. titk. oszt. 13. cs. 1849: 3503.

[145] Perényi országbíróhoz intézett leirata, melyben az épületen kívül a hétszemélyes főtörvényszék különféle kisebb jelentőségű belső ügyeivel is — ezekben a zaklatott napokban meglepő hidegvérrel — behatóan foglalkozik. *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 3236—E.676.

[146] *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 3196—E.643, 3244—E.678, (megjelent *Közlöny* 1849. jún. 29. 537), 3247—E.679.

[147] *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 3236—E.676, 3249—E.659.

egalább egy büntető tanácsot azonnal megalakított, s az június 23-án Toperczer Ödön másodalelnök vezetése alatt a fellebbezett büntető perek tárgyalásához valóban hozzákezdett.[148] A tanács június 23-ától június 30-áig összesen 6 ülést tartott, azokon folyamatosan ítélkezett, működéséről azonban csupán hiányos adatok maradtak fenn: a tárgyalásra kitűzött perek előre összeállított napi jegyzékei s egyetlen (a 6-ik) ülés jegyzőkönyve, valamint a hozott ítéleteknek — a régi curiai szokáshoz hasonló módon — kinyomtatott szövegei. Amennyire e rövid, egy heti idő említett töredékes anyagából megállapítható, az országos törvényszék az ítélkezésben az igazságügyminisztertől kapott (Vukovics által a fő törvényszékek közreműködésével kialakított) burzsoá-demokratikus elvek érvényesítését kezdte meg.[149]

A június 30-i dátum a szabadságharc által létrehozott mindhárom felsőbíróság működésének végét, sőt létük megszűnését jelentette. A kormány által meghirdetett általános népfelkelés és keresztesháború miatt Vukovics, június 30-án kelt rendeletével, a hétszemélyes főtörvényszék, az országos törvényszék s a váltófeltörvényszék működését felfüggesztette: az ítélkezést eltiltotta, s utasította a három felsőbíróság elnökét, hogy az alelnökökkel együtt a kormányt „mindenüvé" kövessék, a bíróság tagjait pedig, eltávozásra feljogosítva, szabadságolják.[150] Az intézkedés további rendelkezésig szólt, hatálya azonban véglegesnek bizonyult: a Szegedre, majd Aradra menekült kormánynak a felfüggesztést visszavonni, a bíróságok újraalakulására az utasítást kiadni többé nem volt lehetősége. A bíróságok tagjai tehát szétszéledtek, csupán a hétszemélyes főtörvényszék és az országos törvényszék elnökeinek szegedi tartózkodására s ottani (úgy látszik, néhány mellettük maradt alkalmazottal végzett) valamelyes tevékenységére van adatunk, ezek is részben indirekt adatok.

Így pl. az országbíró volt titkára s egyben az országbírói hivatal kiadója 1852-ben beszolgáltatott a — mint látni fogjuk, fennmaradt — curiai levéltárba egy polgári pert, melyet az igazságügyminisztérium Szegeden, 1849. július 15-én, a hétszemélyes főtörvényszék új eljárása végett Perényi elnökhöz áttett.[151] Másik adatunk hasonló természetű: eszerint Nagy Károly, az országos törvényszék volt elnöke, 1849. november 8-án harkácsi birtokán (Gömör megyében) kelt iratjegyzékkel a cs. kir. hatóságoknak 14 polgári és büntető pert küldött be, melyek az országos törvényszék felülvizsgálata végett 1849 júliusában, Szegeden, „néhány törvényhatóságoktól" hozzá beérkeztek, s melyek ez ideig nála maradtak. Végül megemlíthető, hogy a kir. táblának az országos törvényszék által továbbvezetett s véletlenül fennmaradt postakönyvébe július hónapból, július 8-áig, 4 (megyéktől beérkezett) iratot jegyeztek be, tehát bizonyára Nagy Károly mellett is maradt legalább valameddig s legalább valamelyes hivatali személyzet.[152]

A szabadságharc felsőbíróságairól további adatunk nincs. Ismerve a kormány Aradra menekülése után ott kialakult helyzetet, bizonyosra vehető, hogy a fő tör-

[148] *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 3330—E.662.

[149] A hat ülésről készült feljegyzések *Prot. tab. reg.* 1849. évi kötetében, az ítéletek szövege *Sententiae* 23. cs. 1849. év palliumában. A fennmaradt adatokat büntetőjogi szempontból kiértékelte *Sarlós* 263—269.

[150] A rendelet fogalmazata *Min. lt.* Ig. min. Állad. titk. oszt. 13. cs. 1849: 3329 (megjelent *Közlöny* 1849. júl. 1. 546.)

[151] *Corresp.* 8. cs. Lt. 1852: 541.

[152] *Corresp.* 7. cs. Lt.-Kiadóh. 1850: 111. *Postakönyvek* 1848/49. évi beérkezett iratok feljegyzési ívei.

vényszékek vezetőinek, ha követték is a kormányt az említett rendelet szerint, Aradon már tennivalójuk nem volt, az adatok hiánya részben feltétlenül innen ered. A fegyverletétellel a magyar államapparátus utolsó, formálissá vált keretei is felbomlottak, amikor tehát a megszálló hadsereg főparancsnoka, Haynau táborszernagy, 1849. november 10-én a magyar bíróságok egész szervezetét feloszlató — november 3-án kelt — császári elhatározást kihirdette, az már az eltűnt felsőbíróságokra nézve csak elvi jelentőséggel bírt.[153]

5. A CURIA RÉSZLEGES (IDEIGLENES) VISSZAÁLLÍTÁSA, MAJD ÚJABB MEGSZÜNTETÉSE AZ ABSZOLUTIZMUS KEZDETÉN (1849—1850)

Az 1849. november 3-án kelt császári rendelkezés a magyar jogszolgáltatásnak az oktrojált alkotmány szellemében végrehajtandó teljes átalakításához az utat megnyitotta. A kitűzött célt megvalósító intézkedések részletes kimunkálása s a tervek kivitelezése azonban, természetszerűleg, különböző nehézséggekkel járt, s hosszabb időt vett igénybe. A régi szervezet lerombolása s az új kiépítése így időleges vákuumokat hozott létre, melyeket az uralomra jutott idegen államvezetésnek át kellett hidalnia.

A kialakult helyzet, a rendszer kezdeti nehézségei viszont tárgyunkra nézve új fordulatot hoztak: a Kossuth és Vukovics által megszüntetett régi curia részleges újjáéledését eredményezték. A tényleges feloszlatás alól ugyanis egyes, legszükségesebbnek ítélt alsó fokú jogszolgáltatási szervek[154] — addig, míg az új cs. kir. hivatalszervezet létrejön — ideiglenes felmentést kaptak, s ez a gazdasági élet számára különösen fontos kereskedelmi- és váltóbíráskodás terén magasabb fórum lételét is megkívánta.[155] A volt kir. curia három intézménye közül tehát a váltófeltörvényszék az 1849. év végén (legnagyobbrészt a régi curiai személyzettel) újjászerveződött, s előbb Derra Miklós volt váltótörvényszéki bírónak, majd Zsoldos Ignácnak, a régi váltófeltörvényszék alelnökének, mint ideiglenes ügyvezetőnek irányítása alatt ismét működni kezdett.[156] Ez, a terveknek megfelelően, addig folytatódott, amíg a Pest-kerületi cs. kir. főtörvényszék — Oberlandesgericht — felállítása, illetőleg a (felülről lefelé épülő) cs. kir. bírósági szervezet

[153] *Landesgesetz- und Regierungsblatt* für das Kronland Ungarn. 1850. 1—7. A császári elhatározás a Magyarországon felállítandó új bírósági szervezetet közli, a régi bíróságok megszüntetését kifejezetten nem mondja ki, de a rendelkezésre az egykorú hivatalos iratok állandóan mint a „megtörtént feloszlatás"-ra („die faktisch erfolgte Auflösung der früher bestandenen Gerichtsbehörden") hivatkoznak. *Abs. lt.* Geringer ált. 1850: 244. A rendeletre a szakirodalom is ugyanezzel a kifejezéssel szokott utalni.

[154] Köztük pl. a magyar kormány által is meghagyott első fokú váltótörvényszékek.

[155] Mint fentebb láttuk, a váltóbíróságok működésének fenntartására (a háború miatt pangó gazdasági élet felélénkítésének kimondott céljával) már az 1849. év első hónapjaiban nagy figyelem irányult. A kapitalizálódás előhaladását mutatja, hogy az ítélkezési vákuumot ez az ágazat kevésbé bírta el, mint a polgári bíráskodás egyébként vagy a büntető jogszolgáltatás.

[156] A váltófeltörvényszék iratanyaga, mint már említettük, elpusztult, csak néhány iktató- és mutatókönyve maradt fenn, így az 1849. évi kötet is. A visszaállított váltófeltörvényszékről (provisorisches Wechsel-Appellations-Gericht) *Abs. lt.* Geringer ált. 1850: 27, 244, 826, 2308. A pesti elsőfokú váltótörvényszék hasonló folyamatos működéséről *Abs. lt.* Geringer ált. 1850: 8770, 9583.

felső tagozatának létrehozása az 1850. év közepéig végbement. Az új összbirodalmi szervezetben a váltófeltörvényszék és a volt kir. tábla hatáskörét (területi megosztással) a kerületi Oberlandesgerichtek, a hétszemélyes tábla hatáskörét a bécsi K. k. Oberster Gerichts- und Cassationshof kapták meg.[157]

A visszaállított ideiglenes váltófeltörvényszék — a legtovább működött volt curiai bíróság — tehát 1850-ben ismét megszűnt.[158] A curia épületét előbb a csendőrség, azután a pesti Oberlandesgericht foglalta el,[159] a magyar jogszolgáltatási szervezet helyét hosszú éveken át az önkényuralom hatósági apparátusa tartotta megszállva. 1861-ben ugyan a kir. curia, mint ismeretes, újból helyreállt, ez a korszak azonban tárgyunk időhatárán kívül esik, így arra itt nem térünk ki. Szólnunk kell viszont — befejezésül — annak a pertömegnek a sorsáról, ami a curia feloszlatásakor, 1849 nyarán, az intézmény hagyatékaként visszamaradt, s aminek megbontásához a szabadságharc felsőbíróságainak még hozzákezdeni is alig jutott idejük.

A curia épületének az osztrák csendőrség részére történt sürgős kiürítésekor az ottani pertárakban talált hatalmas mennyiségű iratot az épületen kívül (bérelt helyiségekben)[160] működő curiai levéltárnak kellett sietve átvennie. Az amúgy is zsúfolt levéltárban a beszállított, nagy rendetlenségbe került irattömegek, amiket a volt referensektől bevont ún. házi pertárak állománya még tovább növelt, kaotikus állapotot hoztak létre. A zűrzavar felszámolása, a pereknek az új hatáskörök szerinti szétválogatása, illetékességek szerinti szétosztása és elküldése, a felek vagy hatóságok által sürgetett ügyek kallódó aktáinak felkutatása is részben szintén a levéltárra hárult. Ez a nehéz munkát előbb a cs. kir. ideiglenes váltófeltörvényszék — a curia jogutóda — alá rendelve, azután mint a pesti Oberlandesgericht alá tartozó hivatal éveken át folyamatosan végezte.[161] Működése túlélte az abszolutizmus bukását is, így a levéltár a curia szervezetének az az egyetlen része lett, mely a régi, feudális kir. curiát s az 1861-ben visszaállított, majd 1868/69-ben polgári formát nyert kir. kuriát a folytonosság szempontjából összekapcsolta.

[157] Schmerling igazságügyminiszter 1849. dec. 14. kelt 9737. számú körrendelete Magyarország új jogszolgáltatási szervezetéről, s 1850. júl. 11. kelt 9200. számú leirata a szervezés előhaladásáról *Abs. lt.* Geringer ált. 1850: 244, 13049. Továbbá a tárgyról ugyanezen állagban s a *Landesgesetz- und Regierungsblatt* köteteiben található, itt nem idézhető nagyszámú rendelet.

[158] A hétszemélyes és a kir. tábla bírái szolgálaton kívüli állományban 1850. máj. 31-ig kapták régi fizetésüket. Eddig azonban, illetőleg a továbbiak során, a pesti haditörvényszék vizsgálatán átesve, nagyobb részük elhelyezkedett az új szervezetben: az Oberster Gerichtshofnál, a pesti Oberlandesgerichtnél. *Abs. lt.* Geringer ált. 1850: 5578, Geringer eln. 1850: 167, 1437. — Vö. a hétszemélyes és a kir. tábla bíráinak az 1848. évi jegyzőkönyvekből megállapítható névanyagát az abszolutizmus-kori fő törvényszékek bíráinak a *Hof- und Staats- Handbuch* des Kaiserthumes Österreich köteteiben található névanyagával.

[159] A csendőrség épületfoglalásáról *Abs. lt.* Geringer ált. 1850: 10612. A *Hof- und Staats-Handbuch* szerint a Ferenciek terén, „a volt curiai épületben" később (a csendőrség után) az Oberlandesgericht székelt a főállamügyészséggel, a kobzott birtokok iránti magánkövetelések tárgyában ítélkező delegált törvényszékkel s a telekkönyvi igazgatósággal együtt.

[160] Az ún. Trattner—Károlyi házban, ma Petőfi Sándor-u. 3.

[161] A likvidációra s az abban résztvevőkre *Abs. lt.* Geringer ált. 1850: 826, 861, 1620, 2308, 3071. Csaknem kizárólag a likvidáció ügyiratait tartalmazza *Correspondentiae* 7—9. cs.

MÁSODIK RÉSZ

A CURIA SZERVEZETE ÉS ÜGYVITELE, HATÁSKÖRE ÉS ILLETÉKESSÉGE

A CURIA HÁROM INTÉZMÉNYE ÉS AZ ÁLTALUK ALKOTOTT EGYSÉG

Munkánk első részében áttekintettük a curia történetét a választott korszak folyamán. Ismertettük azokat az eseményeket, melyek a curiát az itt tárgyalt évtizedek alatt érték, s igyekeztünk az eseményeket a társadalom egykorú történetének részeként, a társadalmi fejlődéssel szoros (és sokszoros) összefüggésükben vizsgálni; törekedtünk a curiának mint a feudális magyar állam egyik legjelentősebb intézményének helyzetét, működését és szerepét az idők változásai során folyamatosságukban bemutatni. Az említett események — melyek a curia történetéhez mintegy külső keretet szolgáltattak — az intézmény belső viszonyait is többször érintették, ez azonban nem volt olyan méretű, ami az utóbbi szempontok szerinti periodizációhoz kellő alapot szolgáltatott volna. Amint ugyanis tanulmányunk bevezetésében már rámutattunk, e belső viszonyoknak éppen a legfontosabb elemei — a curia szervezete és ügyvitele, hatásköre és illetékessége — lényegükben már korszakunk előtt kialakultak. Ezekről a konstánsnak tekinthető vagy kevésbé változó tényezőkről tehát munkánk első részében, annak kronologikus beosztása miatt, átfogó és összefüggő képet nem nyújthattunk, így ezeket az adottságokat a következőkben más — tárgyi — alapon fogjuk ismertetni. Az utóbbiak során, az állandó tényezők bemutatása mellett, természetesen a változásokra is utalunk, ily módon igyekezvén a tárgy részletességét s az áttekinthetőséget együtt, egyformán biztosítani.

A feudáliskori curiának, mint az első részben már láttuk, sajátos szervezeténél fogva kettős arculata van. Egyfelől keret, mely két, majd három önálló életfunkciókat mutató intézményt fog össze, másfelől a két, illetőleg három szerv által alkotott egység, mely így, együttesen, egy intézményként is szerepel. Ismertetésünknek az említett kettősséghez kell alkalmazkodnia. Először tehát a curia három tagjával külön foglalkozunk, éspedig jobb áttekintés végett a királyi tábla, a hétszemélyes tábla s a váltófeltörvényszék sorrendjében, azután mutatjuk be magát a kir. curiát, mint egységet, ebben a formában is kifejtett működésével.

A fenti keretet a tárgy természete határozta meg. A curia három intézményének ugyanis mind szervezete, mind ügyvitele, mind kompetenciája[1] egymástól lényegesen különbözik, közös nevezőre hozva nem ismertethető. Így e tényezőket mindegyik intézménynél külön-külön fogjuk vizsgálni, viszont az eltérések mellett kapcsolataikat és összefüggéseiket is bemutatjuk, hogy az egész curiáról s annak működéséről mindkét irányban lehetőleg teljes, egységes kép alakuljon ki.

[1] Kompetencia (competentia) alatt korszakunkban a hatáskört és az illetékességet együttesen értették, a két fogalom az egykorú jogban még nem különült el egymástól. Szóismétlések elkerülése végett a kifejezést néha, mint ez esetben, mi is ilyen kettős értelemben használjuk.

Az intézmények tárgyalásának sorrendjét nem történeti vonatkozások (nem az intézmények keletkezésének sorrendje), hanem az említett összefüggések döntötték el. Ezek miatt a rangsor szempontja is háttérbe szorult. A hétszemélyes tábla ugyanis, bár ez a legmagasabb fórum, az egész curia csúcsszerve, minden vonatkozásban oly módon kapcsolódik egybe a királyi táblával, hogy ez utóbbi teljes apparátusának, egész működésének bemutatása előtt amaz nem tárgyalható. A curia harmadik tagjának, a váltófeltörvényszéknek ismertetése viszont, mint látni fogjuk, a két tábla viszonyainak előzetes ismeretét feltételezi. Munkánk itt következő részében tehát a curia intézményei közül a királyi táblát kellett elsőségben részesítenünk.

Végül megjegyezzük, hogy az előadandók — e második rész egész anyaga — a curiának II. József rövidéletű reformja előtt kialakult s a Novus Ordo bukása után ismét visszaállított, 1849-ig megmaradt *hagyományos* állapotát írják le. A curia Novus Ordo alatti, csupán négy és fél évig tartott korszakát s annak ideiglenes viszonyait az első rész első fejezetében ismertettük; azokra, mint átmeneti eseményekre, átmeneti formákra itt nem térünk vissza.

1. A KIRÁLYI TÁBLA

A feudáliskori királyi curia, fennállásának utolsó néhány évétől eltekintve, két tagból állott: a hétszemélyes táblából és a királyi táblából. Évszázados kapcsolatuk egymással azután is szorosabb maradt, mint a curia új, harmadik tagjával, amióta ez utóbbi a korszak végén, a XIX. század közepén létrejött. A curia tradicionális két tagja közül a munka összehasonlíthatatlanul nagyobb része a királyi táblára nehezedett. Eltekintve attól, hogy e tábla a hétszemélyes táblánál évente hosszabb ideig ülésezett, a közös curiai peres eljárásnak leghosszabb és legnehezebb szakasza is itt, a királyi táblán folyt le, s bizonyos funkciókat a másik tábla részére is ennek kellett elvégeznie. Ezért a királyi tábla teendői többfélék s szervezete összetettebb, mint a hétszemélyes tábláé, s az ún. curiai segédhivatalok közvetlenebb összefüggésben vannak vele, mint a hétszemélyes táblával. A segédhivatalok elnevezésének „curialis" jelzője (pl. expeditor vagy expeditúra curialis, archívum curiale is) csak annyit jelent, hogy az ily címet viselő hivatal, illetőleg hivatalnok mindkét tábla részére végez szolgálatokat, de ezek éppen úgy, mint az elnevezésük szerint is „királyi táblai" alkalmazottak, ez utóbbi fórum státusába vannak sorolva.

A kir. tábla *szervezetének* ismertetését azonban a tábla elnökével, a királyi személynökkel kell kezdenünk. A személynök (personalis, teljes címmel personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenens) bár nem zászlósúr, nem „országbárója", s az ország rendes nagybíráinak rangsorában a nádor és az országbíró mögött a harmadik helyet foglalja el, a feudális magyar állam apparátusában rendkívül jelentős tisztséget tölt be. Azon kívül, hogy vezeti az ország legfontosabb bíróságát, ahol az oda felkerült ügyek rendszerint el is dőlnek — a hétszemélyes tábla ugyanis a királyi tábla ítéleteit ritkán változtatja meg — s azon kívül, hogy mint e tábla elnöke, irányítja a magyar ügyvédképzést, s mint nagybíró, országos érvényű bírói parancsokat ad ki, és széleskörű hiteleshelyi tevékenységet folytat, még sok egyéb, az uralkodó s az államvezetés számára fontos szerepet is el kell látnia.

Ezek között a legjelentősebb az országgyűlés irányításában reá bízott feladat: az alsó tábla elnökségének kényes szerepe, mely különösen az itt tárgyalt korszakban s főleg a reformkor éles diétai küzdelmei során, rendkívüli igényeket támaszt az akkori personalisokkal szemben. Tőle várja az uralkodó, hogy „odahasson", hogy a tárgyalások simán, az udvar kívánsága szerint folyjanak le, ami az alsó táblán, a gravámenek vitáiban gyakran szenvedélyre lobbanó köznemesség körében sokkal nehezebb feladat, mint a nádor vagy az országbíró hasonló megbízatása a felső táblán, a többségükben kormánypárti, dinasztikus érzésű, reakciós főpapok és főurak között. E diétai szerep kicsinyített mása, de ugyanolyan nehézségekkel jár a mindig ellenzéki hangulatú „vezérmegye", Pest vármegye rendeinek fékentartása, amit a personalisnak, mint a nádor-főispán helyett a megye rendszerinti főispáni helytartójának szintén el kell végeznie.

Hasonló irányú lojális buzgólkodást vár tőle az udvar az országgyűlések között tartott regnicolaris concursusokon s mindazon összejöveteleken, melyeket az uralkodó Bécsben vagy a nádor Budán valamilyen országos vagy jelentős tárgy megbeszélésére időnként összehív. Ezeken kívül is tanácsokkal és információkkal kell szolgálnia az államvezetés számára különféle kényes, bizalmas vagy fontos tárgyakban. Például „a legszigorúbb titoktartás mellett" véleményét kéri az uralkodó az összehívandó országgyűlés alkalmas időpontjáról, a királyi propositiókba felveendő tárgyakról s a módról, ahogyan a kormányzat számára megfelelő követek küldését elérni lehetne. Véleményét kérik az országgyűlési meghívólevél (regales) szövegének megállapítása tárgyában. Bizalmas utasításokat kap és bizalmas jelentéseket tesz az országgyűlés menetéről, a diétai naplók cenzúrázásáról, az udvar számára kellemetlen ügyek tárgyalásba bevonásának megakadályozásáról, a regnicolaris deputatiókról, vagy pl. az 1830. júliusi francia forradalom esetleges visszhangjának elfojtásáról is.[2] Végül, mint a magyar államapparátus első jogászának, szakvéleményt kell adnia a kormányzatot érdeklő jogi kérdésekben. Így véleményét kéri a nádor a halálbüntetésről és a kegyelmezésről, a kancellár az országgyűlés alatti fiskális eljárásról, vagy arról, hogy büntető ügyekben melyik fórum illetékes eljárni (a personalis szerint a tett elkövetésének helye szerint illetékes bíróság). De hozzá küldenek megbírálás végett kinyomatásra benyújtott jogi műveket is, mint pl. Perger János Tripartitum-fordítását és „Magyar törvénytár"-át, Csepcsányi Tamás „Extractus juris Hungarici summarius" című, vagy Kassics Ignác „Praxis juridica civilis" című munkáit.[3]

Éppen ezért csak meglett korú, nagy tapasztalatú férfiakat nevezett ki a király

[2] *Személyn. lt.* Acta praes. 199, 239, 240, 241, 242, 249, 252, 266, 269, 314, 482, 583, 599, 796. — Hogy politikai vonatkozásban mit vár a kormányzat a personalistól, erre nézve idézzük pl. a nádornak és a kancellárnak Szögyény Zsigmondhoz az 1825. évi országgyűlés előtt intézett leiratait. A nádor arra utasítja a személynököt, mint Pest megye főispáni administratorát: minden erővel törekedjék arra, hogy a megye az országgyűlésre olyan követeket küldjön, akikben megfelelő szellemi és jellembeli tulajdonságokkal s érett ítélettel „az uralkodó iránti őszinte szeretet s az ősi alkotmányhoz szilárd ragaszkodás egyesül". Ugyanezt a kívánságot fejezi ki a kancellár is. Meghagyja a personalisnak, hogy a követválasztó közgyűlésen mindent kövessen el, hogy olyanok választassanak meg, „quorum moderata rerum pertractandarum ratio" a megye közgyűlésein már bebizonyosodott. Hasonló szellemben kell kidolgozni a követi utasítást is, s mihelyt elkészül, azt a personalis — saját használatára szükségesként feltüntetve — vegye ki a főjegyzői hivatalból, s „a legnagyobb titoktartás mellett" „haladéktalanul terjessze fel" Bécsbe. *Személyn. lt.* Acta praes. 241, 242.

[3] *Személyn. lt.* Acta praes. 317, 322, 329, 346, 352, 353, 429, 430, 477, 642.

személynökké, akik jogi és közigazgatási ismereteiket s mindenek felett dinasztikus hűségüket különböző előbbi beosztásokban már bebizonyították, illetőleg akiket az udvari körök közvetlen tapasztalatból ilyennek ismertek meg. Az utóbbi körülmény jelentőségét mutatja, hogy a régi rend visszaállításától a curia megszüntetéséig, 1790-től 1849-ig működött 11 kir. személynök között csak egy volt, akinek előzetes bécsi szolgálatára nem találtunk adatot: Somssich Pongrác. De ő az alnádori tisztségből lépett elő personalissá, s mint ismeretes, igen kedvelt ember volt József nádornak, aki minden bizonnyal befolyást gyakorolt arra, hogy a méltóság megüresedése alkalmával a király — Reviczky kancellár javaslatával szemben — Somssichot nevezte ki personalisnak. Ez utóbbin kívül azonban, mint kétségtelenül megállapíthattuk, a többi 10 kir. személynök mind szolgált előbb Bécsben, és pedig egy, Szögyény Zsigmond a bécsi udvari kamaránál, 9 pedig a bécsi magyar kancelláriánál, s a legtöbben közvetlenül a kancelláriai referendárius-tanácsosi állásból kerültek a kir. személynöki méltóságba. Többségük számára még ez az előkelő beosztás sem jelentette a hivatali pálya csúcsát, hanem néhány év múlva tovább léptek előre országbíróvá, alkancellárrá, kamaraelnökké, a Staats-Konferenz tanácsosává stb. Az állás bizalmi jellegét mutatja az elmondottakon kívül az is, hogy az újonnan kinevezett személynöknek — mint a legmagasabb rangú dignitáriusoknak általában — az esküt Bécsben, a király kezébe kellett letennie. (Az uralkodó akadályoztatása esetén a kancellárián tette le.)[4] Az eskü után az új personalist a királyi tábla nyilvános ülésen, ünnepi külsőségek közt iktatta be magas hivatalába.[5]

A personalisnak állandó helyettese — a királyi táblának kinevezett, rendes alelnöke — nem volt. A personalis távolléte esetére az elnöklést a két vices gerens (az alnádor és az alországbíró) is, a kir. tábla bárói is igényelték maguknak. Mint tudjuk, a praecedentia kérdése a feudáliskori hivatalokban nagy szerepet játszott, az érdekeltek között — mint ez esetben — éles viták forrása lett. Végül győzött a szigorú rendi felfogás, mely a kiváltságos osztályon belüli rétegződést is tiszteletben tartotta, tehát a főnemesi rendű táblabíróknak a köznemes vices gerensek alá rendelését nem látta megengedhetőnek: királyi rendelet a kérdést (még korszakunk előtt, 1733-ban) úgy döntötte el, hogy a personalis távollétében az elnöklés a rangidős táblabárót illeti meg.[6]

[4] A korszakunkban működött 11 personalis: Ürményi József (1789—1795), Felsőbüki Nagy József (1795—1801), Semsey András (1802—1808), Atzél István (1808), Majláth György (1808—1821), Szögyény Zsigmond (1821—1825), ifj. Majláth György (1826—1831), Mérey Sándor (1831—1833), Somssich Pongrác (1833—1839), Szerencsy István (1839—1847), Zarka János (1847—1849). *Magy. kincs. lt.* Magy. kam. arch. Liber dignitariorum saecularium s az egykorú *Sematizmusok.* (A minden évben kiadott sematizmusokra sem itt, sem a továbbiakban külön-külön nem hivatkozunk.) A personalis Bécsben leteendő esküjére *Corresp.* 1. cs. Lt. 1833. jún. 10. Somssich kinevezésére *Kanc. lt.* Acta gen. 1833: 6590.

[5] Szögyény Zsigmond, Somssich Pongrác, Szerencsy István és Zarka János beiktatási ünnepségeinek leírása *Prot. tab. reg.* 1821. jún. 23, 1833. jún. 11, 1839. ápr. 22. és 1847. aug. 30.

[6] Az említett királyi rendelet 1733. jan. 30-án kelt. A Curiai levéltárban Rescr. reg. (kir. t.) I. 102. jelzetet kapott, de a helyén nincs, az adatot az állag mutatókönyvéből vettük. — Korszakunk alatt a kir. tábla ülésjegyzőkönyveiben valóban nem találunk feljegyzést olyan ülésről, ahol táblabáró jelenlétében vices gerens elnökölt volna. De ha táblabáró nincs az ülésen, a távollevő personalis helyett ezután is az alnádor, illetőleg az alországbíró elnököl. *Prot. tab. reg.* 1793. ápr. 27, 29, máj. 1, 3, 10, 11, 13, 1794. jan. 20, 22, 23, 25.

Természetesen mind a bárókat, mind a vices gerenseket a praecedentia sorrendjében megelőzte a két kir. táblai főpap (praelati tabulae); a tábla tagjainak rangsorában tehát közvetlenül a personalis után ők következtek. Minthogy azonban a büntető perek tárgyalásán pap nem lehetett jelen, az elnöklést a praelatusok hol vállalhatták volna, ha a tábla polgári pereket tárgyal, hol nem, ha büntető per folyik, így — rangsorbeli helyüket megtartva — az elnöklésnél a praelatusok nem jöhettek tekintetbe.

A királyi tábla praelatusai legtöbbnyire kanonokok, néha más rangú vagy című főpapok voltak. Az állás, úgy látszik, kedvelt volt az egyháziak előtt, a megüresedett helyekért ugyanis mindig sokan pályáztak. A pályázók kérelmeiket — mint a többi királyi kinevezésű táblai állások esetében is — mind Pesten a personalisnál, mind Bécsben a kancellárián benyújthatták. Az utóbbiakat a kancellária szintén Pestre küldte le, hogy az összes kérvény alapján (esetleg nem pályázókat is figyelembe véve), a tábla tegyen javaslatot. A kérdést a tábla teljes ülésben tárgyalta, így állapította meg a jelölendő személyeket — mindig több személyt — és a jelölések sorrendjét, figyelembe véve azt a körülményt is, hogy az állások betöltésénél a négy országrész: a Dunántúl, Tiszántúl, a Dunán-inneni s a Tiszán-inneni vármegyék (régebben Alsó-Magyarország, Felső-Magyarország, a Tiszai részek) is arányosan legyenek képviselve. Az indokolással ellátott jelölést a tábla felterjesztette a kancelláriához, s a király — rendszerint a tábla által javasolt személyek közül, de a jelölési sorrendet nem mindig véve figyelembe — kinevezte az új táblai főpapot. A kinevezésről a kir. tábla értesítést kapott, többnyire azzal az utasítással, hogy szólítsa fel a kinevezettet dekrétumának (Bécsben) a kancellária kiadóhivatalában, az előírt taxa lefizetése ellenében történendő kiváltására. Ehhez mindig az a rendelkezés fűződött, hogy a tábla a kinevezettet jelentkezésekor, dekretumának bemutatása után, eskesse fel, s neki „competens sessioja", rangsor szerinti üléshelye elfoglalását engedje meg. A plenáris ülésben letett eskü után annak dátumát a tábla közölte a magyar kamarával, hogy az — az eskü napjától számítva — az új praelatus fizetését utalja ki.[7]

Ugyanilyen eljárással történt a rangban a praelatusok után következő két táblabáró (barones tabulae) állásának betöltése is. Ezekért az állásokért szintén sok kérvény futott be. A döntésnél ugyanúgy figyelembe vették az ország részeinek arányát, mint a főpapok esetében láttuk. Meg kell azonban jegyezni, hogy a „táblabáró" nem mindig született főúr (gróf vagy báró), néha köznemesi származású, aki főnemesi ranggal egyenlő méltóságot, pl. főispánságot szerzett. Viszont a táblabáróságért folyamodó született főurak közt is van főispán, vagy más közhivatalnok (pl. a báni tábla bírája, kerületi táblai bíró, kancelláriai tb. titkár, kamarai administratio assessora is), vagy olyan személy, akinél az iratokban foglalkozás nincs említve, legfeljebb hű szolgálataira történik általános utalás. Az utóbbi alatt bizonyára az illetőnek a megyegyűléseken s az országgyűlésen tanúsított kormányhű magatartása értendő, ami — mint látni fogjuk — különösen a köznemesi rendű assessorok kiválasztásánál játszott nagy szerepet.[8]

[7] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 171, 299, 2420. *Repraesentationes* II. 153—154, 235—236, 253—255, 295—296, 391—392, 486, 514—515, 529—530.

[8] A fentiekre *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 262, 674. *Repraesentationes* I. 362—363, II. 493—494. *Prot. tab. reg.* 1824. máj. 3, 1840. nov. 24.

A táblabárók után következett az ülés rendjében a két vices gerens: az alnádor, illetőleg alhelytartó (propalatinus, vicepalatinus, vicelocumtenens) és az alországbíró (vicejudex curiae). Ezek az állások korszakunkban már nem jelentették azt a közvetlen kapcsolatot a nagybírákkal, mint a középkorban, de famíliáris jellegüket végig megtartották: az állás betöltésének joga egészen az 1848. évi átalakulásig megmaradt a nagybírák birtokában. A nádor (vagy királyi helytartó) s az országbíró a feudális korszak végéig gyakorolták is ezt a jogukat: kinevezték, kinevezési okmánnyal ellátták, sőt gyakran fel is esketék az új alnádort vagy alországbírót. A táblát csak a megtörtént kinevezésről értesítették, kérvén, hogy vices gerensüket fogadja be tagjai közé, s competens helyének elfoglalását engedje meg. Ugyanakkor a kancelláriát is értesítették a kinevezésről, s kérték, hogy az a fizetés kiutaltatása iránt a megfelelő intézkedéseket tegye meg.

Az állás famíliáris jellege a nagybírák halála esetén is megmutatkozik. Ilyenkor ugyanis a király közli a kir. táblával, hogy a nagybíró halála miatt vices gerensének állása megszűnvén, őt a király ideiglenesen — az új nádor megválasztásáig, illetőleg az új országbíró kinevezéséig — állásában megerősíti. Amikor pedig a nagybírói méltóság betöltésre kerül, az új dignitarius elődjének vices gerensét rendszerint maga is megerősíti, vagy esetleg a király előlépteti a vices gerenst septemvirré vagy más magasabb beosztásba, s az új nagybíró így kap szabad kezet az állás betöltésére. Az alnádori és alországbírói méltóság tehát, bár a fentiek szerint famíliáris vonásait végig megtartotta, úgy tűnik, átalakulóban van afelé, hogy rendes állami állás jelleget kapjon. Ezt a fentieken kívül az is mutatja, hogy a tábla nemesi assessorai szívesen cserélik fel királyi kinevezésű állásukat az alnádori vagy alországbírói tisztséggel, s hogy az utóbbiak után, ha viselőjük ebben az állásban pályájának végére jut — „emeritál" — számára a király utaltat ki nyugdíjat.[9]

A két vices gerens jogállásával teljesen megegyezik a 4 ítélőmesteré (magistri protonotarii). Mint ismeretes, a nádornak és az országbírónak egy-egy, a személynöknek két ítélőmestere volt. Az utóbbi ősi eredetű: még I. Mátyásnak azzal az intézkedésével kapcsolatos, hogy a különös jelenlét (speciális praesentia) és a személyes jelenlét (personalis praesentia) bíróságait összevonta, helyesebben a specialis praesentiát a kir. személynök vezetése alatt álló personalis praesentiába beolvasztotta, s így a személynök irodájába annak saját ítélőmestere mellé a megszűnt bíróság ítélőmestere is bevonódott.[10] Az évszázados szokást azután a szükség továbbra is fenntartotta, minthogy az egész curiai apparátusban a legtöbb munkát a személynök s a hozzá kapcsolódó irodák végezték. Éppen ezért a nagybírák ítélőmesterei közül a személynök két ítélőmestere maradt principálisával a legközvetlenebb kapcsolatban. Míg a nádor és az országbíró protonotariusai idők folyamán kiváltak a két nagybíró kancelláriáiból, a személynök ítélőmesterei továbbra is a personalis oldala mellett maradtak, s mint látni fogjuk, külön irodájuk nem alakult ki. (Az ítélőmesteri intézmény középkori reminiszcenciáit őrzi a protonotáriusok említett „magister", „mester" címe, melynek használatát korszakunk végéig megtartották.)

[9] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 5, 89, 273, 447, II. 446, 1209. *Személyn. lt.* Acta prees. 1220. *Prot. tab. reg.* 1824. jún. 26, 1847. jan. 21, nov. 17, 25. *Regnic. lt.* József nádor ált. lta. Ált. iratok, Septemviralia 1824: 418.

[10] *Bónis—Degré—Varga* 18.

Az ítélőmestereket, a vices gerensekhez hasonlóan, a nagybírák nevezték ki, ők adtak nekik erről dekrétumot, a fennmaradt adatok szerint őelőttük tették le a hivatali esküt is, s ők értesítették a kinevezésről a királyi táblát, a már látott módon kérve befogadásukat és üléshelyük kijelölését. Ezen kívül, természetesen, jelentették a kinevezést a kancelláriának is, hogy ez a magyar kamarát a fizetés kiutalása iránt megkereshesse, végül az utóbbit a personalis értesítette az eskü letételének napjáról, a fizetés kezdetének megállapítása végett. — Az ítélőmestereknek a vices gerensekével azonos famíliáris kapcsolatánál fogva a principális halálával, vagy nagybírói méltóságának más okból történt megszűnése miatt, az ítélőmesterek állása is megszűnt, de korszakunkban a király ideiglenesen, az új nagybíró véglegesen őket is meg szokta erősíteni. Mint pl. a Szögyény, Szerencsy és Zarka királyi személynökök beiktatására vonatkozó kir. táblai ülésjegyzőkönyvek mutatják, a nevezettek elődjük ítélőmestereit a beiktatási ünnepségen erősítették meg, őket saját ítélőmestereikként elfogadva. Végül, ha valamelyik protonotarius ebben az állásban érte meg az öreg kort, úgy a personalis, a kir. tábla elnöke tett előterjesztést a királynak, kérve, hogy a kiszolgált személy részére kincstári nyugdíjat adasson.[11]

Ez az eset azonban nem volt nagyon gyakori: az ítélőmesterek rendszerint tovább haladtak előre az állami hivatalnokoknak, helyesebben a felső bíróságok tagjainak egykorú életpályáján. Az utóbbi ugyanis eltért a közigazgatás területén megfigyelhető pályáktól. A helytartótanácsnál, a kancellárián, a kamaránál s alárendelt szerveiknél sok olyan állás volt, ahol mint fogalmazógyakornok, fogalmazó, vagy titkár az állami szolgálatba lépett nemesség fiatalon megkezdhette a karrierjét. A felső bíróságokon ilyen állások nem voltak, s a curia méltósága, de az ítélkezéshez szükséges jogi ismeretek is megkívánták, hogy a bírák csak meglett korban kerülhettek be a curia státusába. Itt tehát a szolgálatot nem fiatalon kezdték, s felső korhatár nem lévén megszabva, a testület jelentékeny része magas korú bírákból állott. Ezért elég nagy volt a halálozás, de elég gyakran történt az is, hogy a curia tekintélyes jogásznak számító bíráit más magas állásokba vitték tovább. A curia státusa így állandó hullámzásban volt: új erők jöttek kívülről, folytonos belső mozgás volt a státuson belül, s minden évben elég sokan távoztak a testületből.

A curián a bírói szolgálat rendszerint a kir. tábla királyi vagy érseki assessorságával kezdődött (ezeknek az állásoknak az utánpótlását a továbbiakban ismertetjük), s innen kezdve a bekerült személyek többnyire fokról-fokra haladtak előre hivatali pályájukon. Természetesen, külső személyek belépése (pl. átvételük megyei szolgálatból, a helytartótanácstól, a kir. ügyigazgatóságtól) minden rangfokban előfordult, ahogy minden rangfokban váltak is ki egyesek a státusból. De a többség a curián belül haladt előre, a curia magasabb állásainak utánpótlása elsősorban magából a testületből történt. Így lépett elő a kir. táblai assessor ítélőmesterré vagy vices gerenssé, sőt gyakran még az ítélőmesteri státuson belül is

[11] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 5, 89, 273, 447, 672, 1785, 1948, 1996, II. 252, 253, 384, 1209, 1314, 1315, 1336, 1343. *Személyn. lt.* Acta praes. 72, 225, 603, 1218, 1220, 1284. *Regnic. lt.* József nádor ált. lta. Ált. iratok, Septemviralia 1819: 1174. Az utóbbi irat részletesen előadja: hogyan folyt le a nádori ítélőmester felesketése a nádori hivatalban, a nádor jelenlétében. (Az asztalra feszület és két gyertya volt téve, az esküszöveget a nádori titkár olvasta fel.) *Prot. tab. reg.* 1821. jún. 25, 1839. ápr. 22, 1847. aug. 30, nov. 17, 25, dec. 22, 1848. jan. 8.

betartották a ranglétrát, s az assessort először a personalis nevezte ki ítélőmesterévé, majd az országbíró vette át, végül a nádor nevezte ki protonotáriusává, hogy azután tovább haladjon felfelé mint vices gerens, vagy a hétszemélyes tábla státusába átemelve, mint annak bírája. Egyes közbeeső fokozatok átugrása azonban szintén nem volt ritkaság: személynöki ítélőmester nádori ítélőmesterré, assessor alországbíróvá, alnádor vagy nádori ítélőmester királyi személynökké előlépésére is találunk eseteket.

Így léptek elő néha ítélőmesterek közvetlenül hétszemélyes táblai bíróvá, vagy mentek el királyi ügyigazgatónak, kancelláriai referendárius-tanácsosnak, az udvari kamara tanácsosának, hogy majd Bécsből később mint királyi személynökök térjenek vissza. Az előbbiekben felsorolt 11 personalis majd mindegyike megfordult már — pályájának egy korábbi szakaszán — a királyi tábla bírái között, mielőtt Bécsbe került, ahonnan évek múlva a tábla élére jött vissza. Ürményi József, Felsőbüki Nagy József, az idősb és ifjabb Majláth György personalisok pl. előbb ítélőmesteri állást, Semsey András és Szögyény Zsigmond kir. táblai assessori állást töltöttek be változatos pályájuk egy-egy korábbi állomásaként. De, mint említettük, úgy látszik bécsi — kancelláriai vagy kamarai — szolgálatuk volt az a lépcsőfok, mely őket végül is a királyi személynök magas méltóságába segítette.[12]

Visszatérve azonban az ítélőmesteri tisztségre, hangsúlyoznunk kell ezeknek az állásoknak különös jelentőségét. Nem említve itt, hogy évszázadokon át, a régi curia életének legutolsó szakaszáig, 1792-ig ők voltak a két tábla kizárólagos perelőadói (s e téren később is nagy teher hárult reájuk), azokra az egyéb szerepekre utalunk, melyeket az országgyűlésen mint a diétai naplók szerkesztői s az elnöklő személynök politikai akcióinak támogatói s mint a különböző országgyűlési, regnicolaris vagy curiai bizottságok tagjai betöltöttek. Ezeknek a szerepeknek kormányhű ellátása igen fontos volt az udvar számára, azért ez állások betöltésére nagy gondot fordítottak, különösen a personalis ítélőmestereinek kiválasztására, minthogy a personalis az alsó tábla irányításánál (és befolyásolásánál) elsősorban reájuk, saját közvetlen munkatársaira kellett hogy támaszkodjék.

Ez indította a kormányt arra, I. Ferenc uralmának bizalmatlan légkörében, hogy a szóban forgó kérdésbe az alábbi módon közvetlenül beavatkozzék. 1818. január 10-én a kancellár elnöki leirattal, a király parancsára hivatkozva, a legszigorúbb titoktartás mellett utasította a personalist, hogy ítélőmesterei állásának megüresedése esetén az általa kinevezni szándékolt személyeket előzetesen — secreta via praesidiali — a kancellária útján az uralkodó elé terjessze, s az ő jóváhagyását, illetőleg legfelső rendelkezését várja be. A rendelet nem volt indokolva. Ezért Majláth personalis, a leiratra válaszolva, felveti a kérdést: mi váltotta ki az utasítást? Minthogy ezt az után kapta, hogy Ottlik Dániel Pest megyei alispánt ítélőmesterévé kinevezte, fel kell tennie, hogy a rendelkezés az utóbbival áll kapcsolatban, de nem tudja: mi lehet itt a kifogás. Talán az, hogy Ottlikot nem a királyi tábla grémiumából választotta? De neki az ilyen választásoknál mind a táblai, mind az országgyűlési szerepre alkalmas személyt kell keresnie, s Ottlik mindezeknek megfelel. Ha pedig azt helytelenítenék, hogy Ottlik

[12] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 447, 672, 1785, 1948, 1996, II. 252, 253, 384, 1314, 1336, 1343. *Személyn. lt.* Acta praes. 72, 603. *Corresp.* 6. cs. Lt. 1847: 339; *Prot. tab. reg.* 1840. aug. 21, 1847. nov. 25, dec. 22, 1848. jan. 8.

evangélikus vallású, a personalis megjegyzi, hogy sem ővele, sem a királyi táblával nem közölték: hány protestáns alkalmazását akarja az uralkodó a curiánál.

Ezután részletesen fejtegeti, hogy 1782 óta, amikor II. József a protestánsokat bírói hivatalra alkalmazni kezdte, hogyan alakult ezek száma a curián. Jelenleg mindkét táblának 2—2 református és 1—1 evangélikus tagja van, s a politikai szempontok is megkívánják, hogy — tekintettel az evangélikusok számára Magyarországon — időnként közülük is egyesek közhivatalt nyerjenek. Hozzáteszi még, hogy Ottlik felesége katolikus, fia nincs, leányait pedig a törvény szerint katolikus vallásban nevelteti. Végül is Majláth azzal fejezi be a felterjesztést: kéri, hogy a kinevezni szándékolt személy előzetes bejelentésének kötelessége alól felmentést kapjon, nehogy utódai azzal vádolhassák, hogy az ítélőmester kinevezésének annyi évszázad óta, „az Ausztriai ház egész uralma alatt is" gyakorolt jogát az ő valamilyen vétkes cselekedete miatt veszítették el.[13]

A felterjesztésre — melyet a personalis személyesen nyújtott át Bécsben a királynak — a kancellár röviden válaszolt: ismét minden indokolás nélkül, mint a király kifejezett parancsát, megújította az előbbi rendelkezést. Majláth még egyszer tiltakozott, a parancs teljesítésének akadályaira hivatkozva, de ismét nem ért el eredményt, a kancellár harmadszor is ugyanúgy felelt: az utasítás teljesítésének „nullum obstare posse impedimentum". Ezzel az ellenállás megszűnt, Majláth a kérdés körüli huza-vona alatt meghalt, s utódai a parancsot kifogás vagy észrevétel nélkül teljesítették: az ítélőmesterükké kinevezni szándékolt személyekről felterjesztést készítettek, s csak a kancellárnak a királyi jóváhagyást közlő leirata után tették meg a kinevezést. A jóváhagyást megkönnyítendő, az előterjesztésben a jelölt érdemeit igyekeztek kellően hangsúlyozni; az érvek között nem egyszer szerepel, hogy a jelölt „a királyhoz, házhoz s az ősi alkotmányhoz hűen ragaszkodik". A Habsburgoknak a magyar alkotmány megsemmisítésére irányuló tradicionális politikájában ekkor, az erősödő reform-mozgalom „az ősi alkotmányhoz való ragaszkodást" tette jó ajánlólevéllé az udvari körök szemében.[14]

Az ítélőmesterek utánpótlása, mint láttuk, elsősorban a kir. tábla köznemesi rendű, „királyi" assessorai (assessores regii, assessores e statu nobilium vagy e statu equestri) közül történt, a tábla magasabb állásait rendszerint az ő előléptetésükkel töltötték be. A királyi assessorok száma eredetileg, az 1724. évi újjászervezéstől II. József koráig, mindössze 4 volt; a referálásban egyikük sem vett részt. A Novus Ordo alatt a státus teljesen átalakult, megnövekedett, majd 1790-ben, amikor a régi rend visszatért, hogy a letűnt józsefi rendszer bíráit meg lehessen tartani, a 4 tényleges (actualis) kir. táblai assessor mellé létszámfeletti (supernumerarius) assessori állásokat rendszeresítettek. 1792-ben pedig, az ítélőmesterek terhének könnyítésére, 4 referens-assessori állást engedélyezett a király. Ezóta tehát a kir. táblán háromféle királyi assessor van: referens-assessor, (actualis) assessor és supernumerarius assessor. Ezek azonban státuskategória-szerűleg nem különülnek el egymástól: a referens-assessor (betegsége vagy idős kora miatt) időleges vagy végleges felmentést kaphat a perelőadás alól, van továbbá olyan

[13] A kancellár leirata (1818: 4. P.) *Személyn. lt.* Acta praes. 116, a personalis felterjesztése *Személyn. lt.* Acta praes. 139.

[14] A personalis és a kancellár fenti iratváltását: előbb vitáját, majd az elrendelt módszer meghonosodásának, gyakorlattá válásának néhány példája *Személyn. lt.* Acta praes. 141, 144, 169, 238, 603, 604.

assessor is, aki csak büntetőpereket referál (ezt tartják a könyebb feladatnak), viszont referensi munkát vállalhatnak és kapnak gyakran a létszámfeletti, sőt az érseki assessorok is.[15] A kir. táblán bírák idős kora miatt gyakori a betegség, a hosszú szabadságolás, gyakori az állásüresedés, s a király érdemek jutalmazására egyeseket soron kívül is kinevez supernumerarius assessornak. Az assessorok száma s az említett kategóriák szerinti megoszlása tehát állandóan fluktuál, különösen azóta, hogy a personalis 1829-ben megkapta az engedélyt a királytól, hogy ha a referensek száma valami okból csökken, a bírák közül annak, akit ilyen munkakörre alkalmasnak lát, ő maga referensi megbízást adhasson, s intézkedését csak utólag kell Bécsbe jelentenie. (Eddig ezt a királytól kellett kérni, az említett rendelkezésig csupán az uralkodó hatalmazhatta fel a bírákat előadói teendők végzésére.)[16]

A referensek kijelölését és megbízását annál inkább átengedhette a király a személynöknek, minthogy ez a kincstár érdekét nem érintette: a referensek ugyanazt a fizetést kapták, mint a többi assessor. A vállalt nehezebb munkakörért őket a felek által lerótt bírósági illetékekben való részesedés kárpótolta, ami a csak szavazóbírói szerepet ellátó assessorokat nem illette meg. Az assessorok létszáma körül egyébként a kir. tábla s a kancellária között félévszázados levelezés folyt, az előbbi ismételten kérte a bírák és a segédhivatali tisztviselők számának növelését, s koronként kapott is létszámkiegészítéseket. Így korszakunk legvégéig, az 1840-es évekig, a királyi assessorok száma a kir. táblán (rendszerint 4 tényleges és 12 létszámfeletti bíróval) összesen 16-ra emelkedett, a referens-bírák száma pedig elvileg 8-ban állandósult, akik a 16 királyi és 2 prímási assessor közül kerültek ki. A 4 ítélőmesterrel együtt tehát a feudáliskori kir. táblának (egyúttal az egész curiának), fennállása utolsó éveiben, összesen 12 perelőadója volt.

Az assessori állások betöltésének módja ugyanaz, mint a tábla többi királyi kinevezésű tagjáé: a Pesten vagy Bécsben benyújtott pályázati kérelmek (egy-egy állásüresedés esetén 10—20 is előfordult) a personalisnál gyűltek össze, s a kir. tábla készítette el a kandidációt, a pályázók számához képest 3—4—5—6 személyt is (indokolt ajánlási sorrendben) javaslatba hozva. A megtörtént kinevezésről a király leiratban értesítette a kir. táblát, a szokott utasítással az újonnan kinevezett bíró felesketésére és befogadására, amint ezt már a táblai főpapokkal és táblabárókkal kapcsolatban láttuk.[17]

A bírák és referens-bírák számának alakulásánál azonban sokkal tanulságosabb, ha a kinevezett személyek előéletét vesszük vizsgálat alá. Eltekintve attól, hogy a curia egész bírói személyezte (a főpapokat és bárókat nem számítva) természetszerűleg ugyanabból a társadalmi rétegből: a birtokos középnemességből került ki, előzetes szolgálatuk szempontjából korszakunk folyamán lényeges eltolódás figyelhető meg. A XVIII. században a kir. táblához kinevezett assessorok nagy többsége — ha volt is régebben, pályája kezdetén, valamilyen megyei tisztség-

[15] Az érseki vagy prímási assessorokról a későbbiekben.

[16] *Norm.* 42, 97. *Személyn. lt.* Acta praes. 218, 295, 374, 579, 994, 1002. (1827: 13608, 1829: 5917, 1842: 8342. kanc. sz.) — Itt jegyezzük meg, hogy „tiszteletbeli" (honorarius) assessorok, mint a kerületi tábláknál, a királyi táblán nem voltak. *Személyn. lt.* Acta praes. 508.

[17] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 20, 367, 2420. *Norm.* 136. *Corresp.* 2. cs. Kiadóh. 1834: 103. *Repraesentationes* I. 56—58, 78, 297—299, 357—358, 467—468, 515—516. *Személyn. lt.* Acta praes. 31 1/2.

ben — a táblához egy másik állami hivatalból lépett elő, s csak egy kisebb részt emeltek ki közvetlenül a megyei szolgálatból. A XIX. század folyamán azonban ez az arány megfordul, s a tábla bíráinak fő utánpótlási anyagát a kormány a megyei főtisztviselőkben találja meg. Ahogy a reformkor előrehalad, egyre több alispán és vármegyei főjegyző kap táblai kinevezést, különösen olyan személyek, akik megyéjük követeként az országgyűlésen is részt vettek. Az 1830-as, 1840-es években már a kinevezetteknek túlnyomó része első vagy másodalispán, esetleg más, országgyűlési követséget viselt megyei úr. A királyi személynöknek, mint a rendi tábla elnökének módja van megfigyelni a diétai küzdelmek során a követek magatartását, s eszerint veszi őket figyelembe az udvarhoz felterjesztett kandidációjában, s ezt a szempontot az udvar is nagy figyelemben részesíti. A címek, rangok, kitüntetések, birtokadományok mellett tehát az előkelő curiai állások adományozása is megjelenik az udvar eszközei között, melyekkel a megyei nemesség vezetőit magához vonni, kormányhű magatartásra csábítani törekedik. Mint a megürült bírói állásokért benyújtott kérvények nagy száma mutatja, a kir. táblai assessori méltóság valóban nagy vonzóerőt gyakorol a nemességnek a kormány által célbavett rétegére.

Az elmondottakra a curia egykorú iratanyagában számtalan adat található. Az egyes kinevezésekből levonható példák sorolása helyett itt csupán néhány különösen jellegzetes forrásra hivatkozunk. Így pl. a személynöki levéltárban, a personalis elnöki iratai között, fennmaradt 21 kir. táblai bíró minősítési lapja az 1796—1799. évekből. A 21 bíró közül kir. táblai kinevezésük előtt kerületi táblai bíró volt 8, a királyi ügyek igazgatóságának alkalmazottja 2, ügyvéd vagy uradalmi ügyész 3, alispán 4, vármegyei főjegyző 3, egyéb megyei tisztségviselő 1. Tehát állami szolgálatban állott 10, ügyvéd volt 3, megyei főtisztviselő volt 8, vagyis az utóbbiak a kinevezettek felét sem érték el. Hasonló arány tapasztalható a korszak kinevezési irataiban is. Ezzel szemben pl. 1836-ban, amikor egyszerre 4 assessort nevezett ki a király, mind a 4 megyei tisztségviselő volt (2 alispán, 1 főjegyző s 1 megyei táblabíró). Vagy pl. 1840-ben, amikor 3 megüresedett assessori állás betöltéséről volt szó, s a 3 állásra a királyi tábla 12 személyt hozott javaslatba, s további 12 személyre az uralkodó figyelmét felhívta, a 24 kiemelt személy közül 17 alispán, 3 más beosztású megyei funkcionárius, 1 meg nem jelölt foglalkozású (valószínűleg hivatalt nem viselő földbirtokos) s csupán 3 állami tisztviselő volt.

Vagy pl. 1841-ben, amikor a kir. tábla hasonló alkalomból 5 assessori állásra 15 személyt terjesztett fel, ezek közül 9 alispán, 3 egyéb megyei főtisztviselő, s szintén csak 3-an állami hivatalnokok. S a 12 megyei funkcionárius közül 8-nál ki van emelve, hogy mint országgyűlési követ, „kiváló érdemeket szerzett", „a köznek hű szolgálatokat tett", „magát kiválóan forgatta". — Egy 1840. évi kinevezésnél az e tárgyban kelt királyi leirat még világosabban megmondja, hogy az újonnan kinevezett assessor eddig mind otthon, megyéjében, mint alispán, mind a diétán, mint megyéjének követe, az udvar érdekeit szolgálta: „altissimum servitium regium . . . promovendo, sacrae cumprimis regni Hungariae Coronae augustaeque domui" kiváló szolgálatokat végzett. S a hasonló példákat még hosszan folytathatnánk.[18]

[18] *Személyn. lt.* Acta praes. 1365. *Rescr. reg (kir. t.)* I. 2420. *Prot. tab. reg.* 1840. máj. 14, nov. 24. 1841. dec. 18.

A királyi tábla bíráinak további kategóriáját képezi a 2 érseki vagy prímási assessor (assessores archiepiscopales). Ezek a hercegprímással vannak famíliárisi viszonyban, de állásuk éppen úgy átalakulóban van ahhoz, hogy királyi (állami) alkalmazássá váljék, mint azt a vices gerensek s az ítélőmesterek esetében láttuk. A prímási assessori állások betöltésével kapcsolatban tehát a fentieket kell megismételni. A 2 assessort az esztergomi érsek nevezi ki, ő ad nekik kinevezési okmányt, s az állás betöltéséről értesíti a personalist, aki viszont — a kinevezettnek a tábla plénuma előtti felesketése után — megkeresi a kamarát a fizetés kiutalása végett.

A prímási assessorok ugyanabból a körből (megyei vagy állami alkalmazottak közül) kerülnek ki, mint a tábla királyi assessorai, ugyanazt a munkát is végzik, gyakran referens-bírói beosztásban működnek, s a királyi assessorokhoz hasonlóan lépnek elő pl. ítélőmesterré, alországbíróvá. A prímás halála esetén elvileg az ő alkalmazásuk is megszűnik, de a nagybírák famíliárisaihoz hasonlóan a király őket is megerősíti állásukban, sőt a prímási méltóság betöltetlensége esetén, hogy a jogszolgáltatás a bírák számának csökkenése miatt hátrányt ne szenvedjen, a király nevezi ki (a tábla kandidációja alapján) az érseki assessorokat. Ha még megemlítjük, hogy assessorának kinevezése előtt, úgy látszik, az esztergomi érsek is informálódik Bécsben választásának fogadtatásáról, vagy éppen megszerzi a király engedélyét, a personalis maga is a prímás figyelmébe ajánl kinevezésre alkalmas személyeket, s hogy a kiszolgált érseki assessor a királytól kap nyugdíjat, úgy előttünk áll e feudális eredetű állás jogi helyzete a polgári átalakulás küszöbén, az itt tárgyalt átmeneti korszakban.[19]

A bírák közé tartozik még a bányaügyi referens (referens in montanisticis), aki rendszerint nemcsak a királyi táblán, hanem a hétszemélyes táblán is ellátja ezt a feladatot. A két táblának ti. hol külön-külön bányaügyi előadója van, hol — s ez a gyakoribb eset — mindkettőnek közös, azonos a referense. Erről az állásról azonban, minthogy a bányaügyi referatúrát a curián többnyire a magyar kamara tanácsosai látják el, a referensek tehát általában nem a kir. tábla alkalmazottai, itt részletesebben nem szólunk. Ugyanígy nem térünk ki a királyi ügyek igazgatójára (causarum regalium director) sem, aki ugyan — szavazat nélkül — részt vesz a királyi tábla ülésein, sőt a közönséges büntető perek tárgyalásán olykor mint a kellő létszám kiegészítéséhez szükséges pótbíró (supplens) is szerepel, de szintén nem tartozik a curia státusába. Ő a királyi ügyek igazgatóságának vezetője, „a szent korona ügyvédje", a kincstár magánjogi érdekeinek s a hűtlenségi és felségsértési perekben a vádnak a képviselője. Hivatala tehát független a curiától, s az államapparátus szervezetében a magyar kamara alá tartozik, melynek a királyi ügyigazgató az egyik tanácsosa.

A bírói státus alatt álló „subaltern" személyzet — a segédhivatalok tisztviselői — közül csak ketten: a tanácsjegyző (protocollista) és segédje (protocolli adjunctus) viselnek foglalkozásuk elnevezése előtt „kir. táblai" jelzőt. A többiek „curiai" című állásokat töltenek be. De minthogy e „curiai" segédhivatalok is a kir. tábla státusába tartoznak, s a personalis irányítása alatt állanak, ezeket is tt tárgyaljuk. E subaltern tisztviselők tehát: a tanácsjegyző és segédje, a kiadó

[19] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 187, 367, 913, 1092, II. 447, 493. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 224. *Repraesentationes* I. 357. *Prot. tab. reg.* 1799. dec. 17, 1804. jan. 20, 1810. jan. 12, 1816. márc. 26. 1833. márc. 18, ápr. 30. *Személyn. lt.* Acta praes. 205, 210, 219, 397.

(expeditor), a levéltárigazgató (archivi curialis director) és az allevéltárnok (vice-archivarius), végül az írnokok (cancellistae) és díjnokok (diurnistae). Közülük a tanácsjegyző, a levéltárigazgató és a kiadó főbb tisztviselőknek számítanak, jogvégzett, sőt néha ügyvédi vizsgát tett emberek, gyakran egy vagy több vármegye táblabírájának címét is viselik, sőt supplens bíróként a kir. tábla büntető tanácsaiban is nem egyszer szerepelnek, s a tanácsjegyzőt, a levéltárigazgatót és az allevéltárnokot — a bírákhoz hasonlóan — a király nevezi ki.[20] Ennek ellenére egyetlen esetet sem találtunk, hogy e subaltern státusból valaha valaki a bírói státusba átlépett volna. A karrier ebben a körben marad: az adjunctusból protocollista lesz, az allevéltárnokból vagy kiadóból levéltárigazgató lesz, s ez állásban végig megmaradva, rendszerint igen hosszú szolgálat után, magas korban mennek nyugdíjba, vagy halnak meg időközben. (Eötvös Pál levéltárigazgató pl. 79 éves, Barabás János allevéltárnok 84 éves korában, mindketten még tényleges szolgálatban haltak meg.)

A protocollista segédje és az allevéltárnok szintén jogvégzett emberek, emelkedésüknek tehát — e subaltern státuson belül — nincs akadálya. A változó számú írnokok azonban, bár gyakran köztük is vannak jogvégzettek, elég ritkán kerülnek feljebb a segédhivatali ranglétrán: általában írnokok maradnak, vagy (a diplomások) hamarosan kilépnek a szolgálatból, más alkalmazást keresnek, s ugyanígy a díjnokok is.[21]

A felsorolt tisztviselők után a kir. tábla alkalmazottainak rangsorában az ajtónálló (janitor) következik. Az ajtónálló rendszerint maga is iskolázott személy, s átmeneti helyzetben van a tisztviselők és a szolgák közt. A kir. tábla üléstermének előszobájában tartózkodik, útbaigazítja a feleket és az ügyvédeket, rendelkezésükre áll a bíráknak, beosztása tehát valamivel magasabb, mint a sematizmusban utána következőké: a fűtőé (calefactor), a kapusé (portarius) és a szolgáké (mediastini). Az utóbbiak mindkét táblának közösen szolgálnak, azért ezeket az állásokat curialis ülésen töltik be, vagy felhatalmazza a nádor a personalist a kinevezés eszközlésére.[22]

A kir. tábla státusának ismertetésével kapcsolatban végül a „szegények ügyvédői"-ről (pauperum advocati) is szólni kell. Őket a sematizmus leghátul, a szolgaszemélyzet után említi. Ennek oka az, hogy ők csak félig tekinthetők a curia alkalmazottainak. Bár a curiától bizonyos — viszonylag kevés — fizetést kaptak, egyébként szabad ügyvédi praxist folytattak, s jövedelmük főforrását bizonyára

[20] A kiadó állását a kir. tábla tölti be, de utólag ezt is jelenteni kell a királynak jóváhagyás végett.

[21] *Norm.* 7, 42, 82, 102. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 77, 669, 677, 1095, 1295, 2226, 2466, 2513, II. 22, 494, 593. *Repraesentationes* I. 28, 54, 103—104, 126—127, 164, 226, 255—256, 310, 403. *Corresp. 1. cs.* Kiadóh. 1833. nov. 14, nov. 30, *2. cs.* Kiadóh. 1834: 6, 8, 9, 21. *Személyn. lt.* Acta praes. 1365. *Kanc. lt.* Acta gen. 1822: 14284.

[22] *Norm.* 102. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 77, 1101. *Repraesentationes* I. 54, 407—408. *Corresp. 1. cs.* Kiadóh. 1826. máj. 28, *2. cs.* Kiadóh. 1835: 89, *3. cs.* Kiadóh. 1839: 48. *Személyn. lt.* Acta praes. 1365. — Az alkalmazottak legalsó kategóriájához tartozók körében — eltekintve attól, hogy a portás és a 2 szolga kivételével ezek is mind nemesek — néha meglepő képzettséget lehet találni. 1796. évi személyi lapok szerint pl. a curia akkori calefactora filozófiát és jogot tanult, patvarista és jurátus volt. (Nincs rá utalás: miért lett mégis fűtő.) Ugyanekkor a kir. tábla janitora ügyvédi diplomával rendelkezett, 4 évig ügyvédkedett, azután szolgabíró lett, „nunc vero — mondja az általa kitöltött személylap — proh dolor! ad tabulam regiam janitoris officio 11 annis fungor". (Deklasszálódásának okát ő sem jelöli meg.)

az utóbbi tevékenység szolgáltatta. Ez az állás nem is volt keresett: a curia 1724. évi újjászervezése után az akkori — még csak egy — ilyen állást is nehéz volt betölteni, az évekig üresen állott, s a szegények pereit „inter advocatos distributa et jam uni, jam vero alteri commissa, judiciariaque authoritate imposita", hivatalos kirendelés útján kellett a táblai ügyvédekkel elláttatni. Később az állás rendszeresen be volt töltve, majd a perek szaporodása miatt 1747-ben még egy, s 1777-ben egy harmadik ilyen alkalmazás is létesült. (A kinevezést, mint a bíráknak, a tábla javaslata alapján a király adta.) — A szegények ügyvédei látták el a hatóságilag igazolt szegénységű feleknek a kir. táblán első fokon felvett pereit, ők jártak el a szegények (nemesek és jobbágyok) fellebbezett polgári és büntető pereiben, s jogerős halálbüntetés kiszabása esetén nekik kellett elkészíteni a kancelláriához felküldendő kegyelmi kérelmeket. Végül rendszerint valamelyik pauperum advocatus képviselte a curia előtt az említett büntető perekben a másik felet is: a vádat emelő s az ügyben továbbra is eljáró törvényhatóságot, illetőleg annak ügyészét.[23]

A királyi tábla *ügyvitelének* ismertetését a tábla elnöki irodájával kezdjük, melyet vagy így (praesidium tabulae regiae), vagy személynöki hivatalnak (officium personalatus), vagy — történelmi nevén — kisebb királyi kancelláriának (cancellaria regia minor) szoktak nevezni. A szóhasználatban némi következetesség megfigyelhető aszerint, hogy a personalis sokágú funkciói közül melyikkel kapcsolatban használják, de a gyakorlat távolról sincs rögzítődve, mindhárom kifejezés mindenféle esetben előfordul. — Ebből az irodából intézi a personalis a királyi tábla elnöki tisztével járó teendőket s a személynöki szék vezetését, mely bíróságnak szintén ő az elnöke, továbbá az ügyvédképzés irányítását, a jurátusok ellenőrzését, s a nagybírói állásával kapcsolatos parancskiadó és hiteleshelyi tevékenységet, végül, de nem utolsó sorban azokat a különféle, curián kívüli (politikai) funkciókat, melyeket fentebb ismertettünk.

Ebben a sokféle munkában — eltekintve attól, hogy a kir. személynökök után számos sajátkezű fogalmazvány és egyéb irat maradt fenn — általában segítségére vannak: az elnöki levelezés intézésénél a saját kiadója (expeditor personalitius), a személynöki szék vezetésében a személynökszéki jegyző (sedis personalitiae notarius), a jurátusokkal és az ügyvédekkel kapcsolatos teendők intézésénél a dékán (decanus juratorum), az országgyűlési, hiteleshelyi és tábla-elnöki funkcióknál a két ítélőmester, illetőleg az elnöki ügyintézésben a kir. tábla bírói és segédhivatali személyzete is, mely utóbbinak a munkája szorosan kapcsolódik a személynöki irodáéhoz. — Az említett tisztviselők közül a két ítélőmester és a dékán (mely utóbbi tisztséget mindig a tábla egyik nemesi assessora viseli) a királyi tábla státusába tartozik, a másik kettő azonban, a személynöki kiadó és a személynökszéki jegyző, a curiával nem áll kapcsolatban, ezek nem királyi tisztviselők, hanem az egyik a személynöki szék alkalmazottja, a másik a személynök famíliárisa. (A két funkciót néha ugyanaz a személy látja el.) Rajtuk kívül az irodában cancellisták működnek, akiket részben szintén a personalis fizet, részben mint jurátusok, ingyen dolgoznak, legfeljebb a leírt iratok után kapnak valami csekély részesedést azokból az illetékekből, melyeket a felek az iratok kiállításáért

[23] *Norm.* 26. *Repraesentationes* I. 27—28, 255—256, 265, 358—361, 384—386, 494—495. *Prot. tab. reg.* 1847. jan. 22.

fizetnek. Az illetékek többi — legnagyobb — része ugyanis a personalist illeti, aki viszont a kincstártól kapott minimális összegű átalányon kívül ezekből a taxákból tartja fenn az irodát, s fedezi annak minden kiadását.[24]

A felsorolt tevékenységi ágak közül a personalis országgyűlési és egyéb curián kívüli funkcióira nem térünk vissza, s a személynöki székre, mint a curiával párhuzamos, speciális hatáskörű, különálló felső bíróságra nem teszünk kitérést. Ugyanígy csak röviden foglalkozunk a personalis parancskiadásával és a kancelláriájában folyó hiteleshelyi tevékenységgel, minthogy ezek a kir. személynöknek nem táblaelnöki, hanem nagybírói jellegével kapcsolatosak, tanulmányunk közvetlen tárgyát tehát nem képezik. Egyébként is a bírói parancsok középkori intézményének, bonyolult rendszerének az alábbiaknál részletesebb ismertetése nem volna beilleszthető munkánk keretei közé: ez mint külön tárgy, külön tanulmányt igényelne.

A bírói parancs (mandatum judiciarium) a feudális magyar jogrendszer egyik jellegzetes intézménye: a parancskiadásra jogosult méltóságok (a király, az ország nagybírái, valamint a nádor- és az országbíró ítélőmesterei) által a juriszdikciójuk alá tartozó hatóságokhoz vagy személyekhez intézett, kötött formájú rendelkezés, mellyel a parancskiadó a címzettet valamilyen jogi cselekmény megtételére utasítja, vagy attól eltiltja. A bírói parancs útján a nevezett dignitáriusok az alájuk rendelt hatóságok eljárásának minden szakaszára befolyást gyakorolhattak: valamely ügy elintézését szorgalmazhatták vagy hátráltathatták, pl. a perindítást, a per lefolytatását, vagy az ítélet végrehajtását sürgethették vagy megakaszthatták. — A bírói parancs intézménye a feudális anarchia korában a jogkereső felek érdekében, az eljárási hibák, visszaélések és erőszakosságok orvoslására alakult ki, a XVIII—XIX. században azonban már csak az eljárás hosszadalmasságát, nehézkességét és bizonytalanságát fokozta, s egyik szembeszökő tünete volt a társadalmi fejlődéstől elmaradott magyar jog korszerűtlenségének.[25]

A bírói parancsok s a hiteleshelyi tevékenység középkori eredetének emlékét őrzi, hogy bár a personalis hivatalának megjelölése, mint láttuk, egyébként nem következetes, a szóban forgó viszonylatban azt mindig kisebb királyi kancelláriának nevezik.

E kancelláriából bocsátja ki a personalis a különböző rendes és rendkívüli bírói parancsokat: pl. oklevélkerestető parancsokat (mandata requisitoria) az egyházi hiteleshelyekhez és más levéltárképző szervekhez, tanúkihallgatást rendelő, ún. „vallató" parancsokat (mandata compulsoria) a kir. tábla jurátusaihoz és a törvényhatóságokhoz, perbehívó parancsokat (mandata evocatoria) szintén a jurátusokhoz, pernek más fórumhoz áttételét vagy felterjesztését rendelő „átküldető parancsokat (mandata transmissionalia) az alsóbb bíróságokhoz. — A parancsok kiadásánál a personalis a király bírói pecsétjét használja (amit királyváltozás esetén a kancelláriának Bécsbe visszaküld, s onnan új pecsétet kap), a parancs

[24] A fenti két bekezdésben foglaltakat apró mozaikszemekből kellett rekonstruálni. Ehhez *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 738, 1295, 2513. *Corresp. 1. cs.* Kiadóh. 1832. dec. 2, 1833. júl. 28, szept. 29. Iktatóh. (protoc.) 1833. jan. 24, febr. 27, márc. 8, 1834. szept. 9, *2. cs.* Kiadóh. 1834: 104, 1835: 63, *3. cs.* Kiadóh. 1839: 5, 10, Lt. vegyes cs. 1839: 64, 68, Lt. 1840: 47, *4. cs.* Lt. vegyes cs. 1843. 151. *Személyn. lt.* Acta praes. 135, 1443, 1543. Ez utóbbi jelzet alatt egy iratcsomó fekszik: a kisebb kir. kancellária bevételeiről és kiadásairól készült kimutatások az 1839—1847. évekből. A kimutatások e kancellária munkájába is betekintést engednek.

[25] *Mandata judiciaria* s a *Személyn. lt.* Minutae mandatorum állagok.

szövege is a király nevében szól a címzetthez, a különbséget csak a király nevével kezdődő szöveget lezáró „Lectum et extradatum per . . . personalem praesentiae regiae in judiciis locumtementem" formula s a personalis aláírása mutatja.[26]

A parancskiadásnál s a hiteleshelyi működésnél — a hiteleshelyi jegyzőkönyvek vezetésénél s a hiteles kiadványok kiállításánál, mely minden egykorú hiteleshelyével azonos, itt tehát ismertetést nem kíván — a personalist két ítélőmestere segíti, akik nem váltak úgy ki a kisebb kir. kancelláriából, mint a másik két nagybíró ítélőmesterei amazok irodáiból. A nádor és az országbíró ítélőmestere — a két „sigillaris protonotarius" — principálisa pecsétjének (valamivel kisebb) másodpéldányát bírja, e pecsét alatt s a principális nevében parancsokat és közhitelű okleveleket ad ki, amiket szintén a „Lectum et extradatum per . . . protonotarium" formula és az aláírás különböztet meg a nagybíró kiadványaitól. E két ítélőmester tehát (korszakunk legvégéig) rendes hiteleshelyi tevékenységet folytat, irodát tart fenn, s működéséből saját hiteleshelyi levéltárat (archívum authenticum) képez.[27] A személynök két ítélőmesterének azonban nincsen pecsétje, nincs önálló vagy elkülönült működése, s nincs külön hiteleshelyi levéltára sem. Ők az ilyen jellegű munkában a personalis oldala mellett, a kisebb kir. kancelláriában vesznek részt, s az itt képződő iratok a személynöki levéltárba kerülnek, melyben a parancsfogalmazványokból s a hiteleshelyi iratanyagból külön állagok alakultak.[28] Az iroda működésével kapcsolatban megemlíthető még, hogy az ott képződő különféle iratok valameddig az irodában, a personalis, illetőleg a kisebb kir. kancellária „házi" levéltárában — mai kifejezéssel: irattárában — maradtak, azután átkerültek a curiai levéltárba, ahol a személynöki levéltárat a többi (curiai) irattól elkülönítve, zár alatt őrizték.[29]

A personalis működésének másik — a jurátusokkal és ügyvédekkel kapcsolatos — ága a fentieknél sokkal újabb keletű, tulajdonképpen csak 1769-re nyúlik vissza, amikor Mária Terézia a kötelező ügyvédi vizsgát bevezette. Ügyvédi rendtartások, utasítások, természetesen már előbb is készültek, s az ügyvédre vonat-

[26] *Mandata judiciaria* és *Személyn. lt.* Minutae mandatorum állagok. *Rescr. reg (kir. t.)* I. 745, 1072, 2334, 2501. *Corresp.* 2. cs. Kiadóh. 1835: 24, 53—54. *Prot. tab. reg.* 1837. ápr. 10. *Személyn. lt.* Acta praes. 57, 509, 1350, 1389.

[27] A nádori ítélőmesterekre, parancskiadó és hiteleshelyi működésükre s külön levéltárukra *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 74, 1668, 2610. *Corresp. 2. cs.* Kiadóh. 1834: 87, *6. cs.* Lt. 1848: 385, *7. cs.* Lt.-Kiadóh. 1849: 1, 1850: 171, 192, *9. cs.* Lt. 1856: 1222, 1226, 1857: 1247, 1265. *Repraesentationes* I. 30. *Proc. tab.* 4—4408. B. mell. *Személyn. lt.* Acta praes. 3, 829, 1218. *Regnic. lt.* József nádor ált. lta. Ált. iratok, Septemviralia 1819: 1174. — Az országbírói ítélőmesterekre, működésükre és külön levéltárukra *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 253. *Corresp. 3. cs.* Lt. vegyes. cs. 1839: 73, 76, *4. cs.* Lt. vegyes cs. 1843: 164, *5. cs.* Lt. vegyes cs. 1844: 182, *7. cs.* Lt.-Kiadóh. 1850: 82. — Ezen kívül felhasználtuk a nádori és országbírói ítélőmestereknek a szabadságharc után a curiai levéltárba bekerült s jelenleg is annak keretében őrzött levéltárait: e levéltáraknak az ítélőmesterek bírói parancsait és hiteleshelyi jegyzőkönyveit tartalmazó (itt fel nem sorolható számú) protocollum-kötetét.

[28] Minutae mandatorum és Archivum authenticum címen.

[29] A személynöki ítélőmesterekről, a személynöki levéltárról s az utóbbinak a curiai levéltárral volt kapcsolatáról itt elmondottakat szintén mozaikkockákból kellett összerakni. Ehhez *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 2612. *Corresp. 1. cs.* Kiadóh. 1826. júl. 28, okt. 23, 1833. febr. 1, febr. 9, júl. 2, júl. 9, *2. cs.* Kiadóh. 1835: 9, *5. cs.* Lt. vegyes cs. 1844: 202, *7. cs.* Lt.-Kiadóh. 1850: 43, 81, 100, 102, 109, 127, 140, 148, 1851: 355, *8. cs.* Lt. 922, 924, *9. cs.* Lt. 1854: 1051, 1107, 1859: 1354, *10. cs.* Lt. 1869: 84. *Személyn. lt.* Acta praes. 1, 31, 145. *Személyn. lt.* Minutae mandatorum és Archívum authenticum állagok.

kozó intézkedésekben a királyi tábla, illetőleg a kir. személynök már korábban is részt vett, de állandó ügyviteli ágazattá ez a tárgykör a személynöki hivatalban csak 1769 óta vált. Ezóta kell a személynöknek a kir. tábla tagjaiból ügyvédi vizsgabizottságokat alakítania, azokon a lehetőség szerint elnökölni, egyáltalán a vizsgát mindenféle szempontból megszervezni, s az egyre növekvő számú jurátus fegyelmezéséről, jurátusi idejük hasznos eltöltéséről gondoskodni. Az utóbbiak nem csekély feladatot jelentettek, mert a jurátusok száma a társadalmi és kulturális viszonyok egészségtelen fejlődése miatt egyre nőtt, a reformkorban már az 1000 főt is állandóan meghaladta. Ennyi ifjú számontartása, fegyelmezése, tanulmányaik irányítása, vizsgáik beosztása, az ügyvédi diplomák kiállítása, elvesztés esetén pótlása még rengeteg tennivalót adott, amire a személynök kénytelen volt állandó megbízottat kijelölni. Ezt a feladatot, mint láttuk, a tábla egyik nemesi assessora látta el, akit dékánnak neveztek („a jurátusok attyának" is szokták mondani). Korszakunk végén a dékán egy curiai cancellistának a személyében már segítséget is kapott, dékáni hivatal (officium decanale) alakult ki a személynöki hivatalon belül, mely a personalis irányítása alatt a jurátusokkal és ügyvédekkel kapcsolatos teendőket végezte. (Képződött iratanyaga a személynöki levéltárba került.)[30]

A táblaelnöki teendők szempontjából a kisebb kir. kancellária működése összefolyt a kir. táblai irodákéval. Itt előre kell bocsátani, hogy az egész curiai ügykezelés és iratkezelés — mint maga a jogszolgáltatás — erősen elmaradt a fejlődéstől, a korviszonyokhoz képest is igen fejletlennek mondható. Míg a közigazgatás felsőbb szerveinél a XVIII. század folyamán pontos ügyvitel alakult ki, meghonosodott már az iktatás is (pl. a m. kir. udvari kancellárián 1770 óta iktatnak), addig a curián — a Novus Ordo néhány esztendejétől eltekintve — mint erre már utaltunk, a régi, primitív kezelési módok végig megmaradtak. A personalatus irodájában, az elnöki levelezés anyagánál, korszakunk végén ugyan megjelenik bizonyos lajstromozás: a beérkező iratokat jegyzékbe veszik, s annak sorszámát az iratokra is rájegyzik, de ez nem történik elég következetesen. Elég sok irat, főleg a fogalmazatok közül, nem kap számot, a beérkező iratok és a fogalmazatok, vagy az előiratok és az utóiratok nincsenek rendszeresen összekapcsolva, s az iratokra rájegyzett számokra a levelezésben soha nem is hivatkoznak.[31]

[30] A personalisnak „supremus juventutis moderator" szerepére, a dékánra és funkcióira, a jurátusokra, fegyelmezésükre, az ügyvédi vizsgára, az ügyvédekre stb. vonatkozólag felhasznált, idézhetetlen tömegű iratok közül kiemeljük a következőket: *Norm.* 3, 10, 102, 103, 117. *Resc. reg. (kir. t.)* I. 1221, 2320, 2607, II. 1202, 1383. *Corresp. 1. cs.* Kiadóh. 1826. máj. 28, Iktatóh. (protoc.) 1834. ápr. 24, *2. cs.* Kiadóh. 1834: 99, 103, 1835: 89, Iktatóh. (protoc.) 1836. márc. 3, *3. cs.* Lt. vegyes cs. 1839: 69, 1840: 84, *5. cs.* Lt. vegyes cs. 171, 173, 176, *6. cs.* Lt. 1848: 397, *7. cs.* Lt.-Kiadóh. 1850: 127, 1851: 375, 479, *8. cs.* Lt. 1853: 936, 10. cs. Lt. 1869: 89, 90, 98, 1874: 119, 1875: 124—126, 130—132, 134. *Prot. tab. reg.* 1800. jan. 28, 1810. febr. 14, 1814. febr. 14, 1833. jan. 3, 1841. aug. 31, 1847. jan. 12, szept. 17. nov. 17, 1848. máj. 18. *Személyn. lt.* Acta praes. 380, 615, 961, 964, 965, 1436, 1555, 1559, 1569, 1573. *Személyn. lt.* Testimoniales juratorum, Protocolla neo-censuratorum advocatorum, Libri decanales, Acta juratorum és Ügyvédvizsgálati iratok állagok.

[31] A személynöki hivatalban az elnöki iratok (hiányos és következetlen) lajstromozása 1800-ban kezdődött, s 1839-től iktatásszerű formát kapott, de a fent említett kezelési hibákkal és rendszertelenségekkel, amik miatt ez szabályszerű iktatásnak nem tekinthető. Ld. a fennmaradt „Protocollum praesidiale", „Elnöki jegyzőkönyv" című füzeteket *Személyn. lt.* Acta praes. 1317—1323. jelzet alatt, s folyószámaikat vö. az állag iratain található régi jelzetekkel.

A királyi tábla (s a curia) ügyvitelében még ez a kezdetleges lajstromozás sincs meg, a rendes vagy általános (nem elnöki) iratok iktatásban vagy ehhez hasonló kezelésben beérkezésükkor egyáltalán nem részesülnek. A pereket az ügyintézés során különféle persorokba (series) vezetik be, ezek azonban nem pótolhatják az iktatásnak akta-egyediesítő és nyilvántartó szerepét. A seriesek kezelése egyébként is rendetlen, belőlük az iratok holléte sokszor meg nem állapítható. Az ügyviteli levelezés aktái pedig minden szám nélkül forognak az ügyintézők kezén, míg lezárulva, több-kevesebb idő után a curiai levéltárba kerülnek, s jó esetben ott kapnak először határozott jelzetet (esetleg ott sem, hanem jelzetlenül vagy éppen rendezetlenül csomókba kötve tárolódnak). A levelezés során a tábla — mindkét tábla — tehát a saját előiratait nem számmal, hanem az irat keltével (sőt régebben néha csak a tárgyával) jelölte meg. A kancellária, mely a curia felett felügyeletet gyakorolt, ügyintézésébe, egyes ügyek elintézésébe is, gyakran beleavatkozott, s anyagi kérdésekben még kicsinyes pedantériát is mutatott, az iratkezelésnek ezt a lazaságát érthetetlen módon szó nélkül eltűrte, s csak azt kívánta meg, hogy a curiai felterjesztések a vonatkozó kancelláriai aktaszámra hivatkozzanak.[32]

Amint a personalis elnöki levelezése a kisebb kir. kancellária expeditorának kezéhez fut be, s azon át megy ki, ugyanúgy mennek át az általános, nem elnöki iratok a királyi tábla kiadóhivatalában e hivatal vezetőjének, a „curiai", ténylegesen kir. táblai expeditornak a kezén. Iktatóhivatal nem létében hozzá érkeznek be az iratok, s ő továbbítja a személynök elé vagy a személynök külön ügyintézése alá tartozó, de ide küldött iratokat a kisebb kir. kancelláriához, a már kiosztott (referensnek átadott) ügyekkel kapcsolatos iratokat esetleg magukhoz az ügyintézőkhöz, de általában mindenféle ügyet és iratot a kir. tábla ülése elé terjeszt.[33] A curia, illetőleg a tagjait alkotó bíróságok: dicasteriumok (dicasteria juridica), a bizalmas elnöki levelezésen kívül minden ügyet kollegiális formában, üléseken intéznek. Tehát nemcsak a perek tárgyalása, az ítélkezés történik ülésben, hanem az ügyviteli, szervezeti és a személyzeti ügyeket, a más hatóságokkal folytatott hivatalos levelezést is, mind a két tábla hasonló módon, plenáris ülésen tárgyalja meg, s az elintézésre nézve határozatban foglal állást. Így pl. a királyi táblán a legbizalmasabb iratokon kívül a personalis a hozzá beérkezett királyi rendeleteket, kancelláriai leiratokat is a tábla plénuma elé viszi, s ott alakul ki a kollektív döntés, sőt az elküldendő válaszok és egyéb iratok szövegét is ott állapítják meg.

A királyi tábla üléseinek, illetőleg — amióta 1809-ben a tanácsüléseket bevezették — a tábla teljes üléseinek lefolyása a jegyzőkönyvek alapján a következőkben vázolható. Minden törvényszak a curia tagjai által közösen hallgatott istentisztelettel (Veni Sancte) kezdődött, utána a kir. tábla első ülésén a személynök

[32] A kir. személynöknek, a kir. táblának, a hétszemélyes táblának s magának a kir. curiának a kancelláriával folytatott levelezése a Curiai levéltár Normalia és két Rescripta regia, valamint a Személynöki levéltár Acta praesidialia állagaiban. A kancelláriai számokra való hivatkozást a kancellária 1770-ben, amikor az iktatást bevezette, azonnal elrendelte — külön leiratokban — mind a két táblának. A leiratok Rescr. reg. (hétsz. t.) 93, Rescr. reg. (kir. t.) I. 400. jelzet alá kerültek, de egyik irat sincs a helyén. Tartalmukat a két állag mutatójából állapítottuk meg.

[33] Az expeditor szerepéről az expeditura és a levéltár személyzetének e hivatalok létszám-növelése iránt a kir. táblához 1808-ban és 1820-ban benyújtott kérelme ad tájékoztatást: *Norm.* 42. (Az irat a curiai levéltár rendezetlen állapotában is betekintést enged.) *Corresp.* 2. cs. Kiadóh. 1836: 53, 57; *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1095, 1668.

üdvözölte a táblát; amire annak egy tagja (többnyire az egyik praelatus) viszont üdvözlettel válaszolt. Ezután a personalis kiküldte a kir. tábla két tagját, hogy a törvényszak kezdete alkalmából e tábla nevében a hétszemélyes táblát köszöntsék, s a törvényszak során a hétszemélyes tábla elé kerülendő perek seriesét — amit a kir. táblától fellebb vitt perek közül mindig a kir. tábla állított össze — a hétszemélyes táblának átadják. Itt jegyezzük meg, hogy a törvényszak utolsó ülése hasonló formaságokkal: a hétszemélyes táblához búcsú-üdvözletre kéttagú deputáció kiküldésével, a törvényszakban a kir. táblán elintézett perek seriesének a kancelláriához Bécsbe felterjesztésével, a referenseknél elintézetlenül maradt, függőben levő perek seriesének referensenkinti felolvasásával s a personalisnak és egy, a grémium nevében szóló kir. táblai bírónak kölcsönös üdvözlő szavaival zárult. (A pontosság végett hozzátesszük, hogy az elintézett perek seriesét előbb negyedévenkint, 1829 óta félévenkint, s 1831 óta csak évente egyszer kellett a kancelláriához ellenőrzés végett felterjeszteni.)

A többi — a törvényszak folyamán tartott — teljes ülés, ha az ügyek megkívánták, nyilvános üléssel kezdődött. Ilyenkor a tanácsterem ajtaját feltárták, s az ügyvédek és a felek bemehettek. Ilyen nyilvános ülésben történt ugyanis a perek felvétele s az ítéletek kihirdetése (ezekről majd később, a peres eljárással kapcsolatban lesz szó), valamint a jurátusok és a vizsgán sikerrel túljutott új ügyvédek felesketése. Az utóbbi szintén bizonyos ünnepélyességgel történt, különösen korszakunk végén, amikor már tömegesen avatták a jurátusokat és az ügyvédeket, s ez alkalmakkor a personalis rendszerint intő és buzdító beszédet intézett a felavatottakhoz. Utána ezek kivonultak: az ügyvédek, hogy diplomájukat kiváltsák, a jurátusok pedig, hogy a rájuk vonatkozó rendtartás felolvasását a külső teremben, az ún. procuratorián (amiről szintén később lesz szó) meghallgassák.[34] Ezzel az ajtók bezárultak, s megkezdődött a rendes, zárt ülés. A tábla rendes ülései ugyanis mindig zártak, azokon csak a tábla tagjai s a jurátusok vehettek részt, ha ugyan az utóbbiakat a tárgyalás alá került ügy bizalmas jellege miatt arra az időre az ülésteremből ki nem küldték.

A zárt ülés mindig a beérkezett iratok: királyi rendeletek, kancelláriai leiratok, hatóságoktól jött átiratok s a felektől jött megkeresések felolvasásával kezdődött. A felolvasást egy-egy ítélőmester vagy referensbíró végezte. Bizonyos ügyeknek volt szokott referensük, pl. a jurátusokkal és ügyvédekkel kapcsolatos iratokat, köztük az elhalt ügyvédeknek a curiai levéltárba szállított irattárából a maguk iratait visszaigénylő felek beadványait, a dékán szokta felolvasni.[35] A kir. tábla kinevezése alá tartozó állások betöltésénél beérkező kérvényeknek szintén volt szokott előadójuk (az egyik ítélőmester). De ha a tárgynak ilyen előadója nem volt, úgy a personalis bízta meg valamelyik referenst az irat felolvasásával. Utána a tábla állást foglalt, határozatot hozott, aminek az alapján, ha válasz-

[34] A jurátusok és ügyvédek tömegének illusztrálására néhány adat: a kir. tábla ülésén 1838. szept. 1-én 84, 1841. aug. 28-án 110, aug. 30-án újabb 63 jurátust eskettek fel. Ügyvédek 1840. szept. 24-én, egyetlen ülésben 179-en esküdtek. De ezeket a számokat is felülmúlta az 1847. év, amikor jún. 12-én 45, jún. 19-én 53, szept. 9-én 83, sőt szept. 14-én 192, szept. 18-án ismét 117 új ügyvéd tette le az esküt.

[35] Ilyen bejegyzés nagyon sok van a kir. tábla teljes ülési jegyzőkönyveiben. Az 1841. aug. 31-i jegyzőkönyv szerint „a távollevő Ocskay assessor és dékán helyett" Justh assessor olvasta fel több fél kérelmét táblai ügyvédek halála alkalmából a curiai leváltárba beszállított irataik kiadásáért. Az 1847. jún. 9. ülésben Tersztyánszky kir. táblai bíró és dékán olvasott fel hasonló kérvényeket.

iratot kellett szerkeszteni, azt a felolvasó, vagy ha a tárgyalás során kitűnt, hogy az ügynek már van előadója, az utóbbi megfogalmazta. Ha valamely irat elkészítésének szüksége az ülésen merült fel, annak megfogalmazásával a hely színén bízta meg a personalis valamelyik referensbírót. Az elkészült fogalmazványt a referens ismét teljes ülésben mutatta be, s ez, illetőleg ennek módosítások eredményeként kialakult végleges szövege, ha az ülés elfogadta, az ülés után az expeditorhoz került (aki letisztázásáról, aláíratásáról és elküldéséről gondoskodott).[36]

A sablonos iratokon, pl. az alsó fokú bíróságoktól felküldött s azoknak visszaküldött fellebbezett pereket kísérő típusszövegű hivatalos leveleken kívül tehát minden beérkezett s minden kimenő irat felolvasásra kerül a tábla teljes ülésén egy-egy referensbíró előadásában, s az elintézés módja az ülésben alakul ki. Ezen kívül az elnöklő personalis az ülésen különféle utasításokat ad a tábla tagjainak, vagy közléseket tesz, s jegyzőkönyvbe vétet hozzá beérkezett (úgy látszik, általa elintézett) iratokat is. Ugyanígy tárgyalja meg az ülés a kebelbeli ügyeket: állásbetöltéseknél a jelöléseket, a curiai pénztár állapotát, az alapítványok ügyeit és elszámolását is. Teljes üléseken történik a tábla új tagjainak és egyéb alkalmazottainak felesketése is. Itt történik továbbá a beérkezett s a perfelvétel alakiságai nélkül intézhető fellebbezett (váló és büntető) pereknek a referensek közötti szétosztása, illetőleg a bányapereknek a bányaügyi referensre kiszignálása és neki átadása.[37]

A hivatalos levelezés elintézése, a kebelbeli ügyek megtárgyalása s az új perek kiszignálása és szétosztása után szokott sorra kerülni az ítélkezés: a perek megvitatása és a határozathozatal. Természetesen, sok olyan ülés van, melyen csak ítélkezés történik, s más ügyek nem szerepelnek, de az ülések lefolyásának leggyakoribb, tipikus formáját az itt előadottak mutatják.

Ha más ügyek után (vagy mindjárt az ülés elején) a tábla a perek tárgyalásához kezd, úgy azok a bírák, akik a sorra kerülő ügyben rokonság miatt vagy más okból érdekeltek, az ülésből távoznak. Hasonló okból távozik a királyi ügyek igazgatója is, ha a fiscus perében hoznak ítéletet. A praelatusok viszont a büntető perek tárgyalása előtt hagyják el a helyiséget, minthogy ilyen ügyek intézésében, a fentebbiek szerint, egyházi személy nem vehet részt. A perek intézését egyébként itt csak egészen röviden, csak az ülések lefolyása szempontjából érintjük, minthogy az egész curiai peres eljárást munkánk harmadik részében, külön fogjuk ismertetni. Itt tehát csak arra utalunk, hogy a personalis által kijelölt referens, ha az ügy határozatra kerül, az ülésben előadja a per anyagát, s mindjárt javaslatot tesz a (definitív vagy közbenszóló) ítéletre. A tárgyalási idő különböző: van eset, hogy — főleg a táblai, illetőleg octavalis perekkel kapcsolatban — egy ügy több napot vesz igénybe, s vannak napok, amikor 2—3, sőt 8—10 határozatot, főleg közbenszóló ítéletet hoznak egy ülésben. A deliberatum (ítélet vagy végzés) szövegét a referens előre elkészíti, s a per ismertetésénél a plénum elé terjeszti, mely

[36] A fentiekre vonatkozó számos adat közül kiemeljük: *Prot. tab. reg.* 1804. jan. 9' jan. 11, jan. 14. 1824. jún. 25, jún. 26, 1845. dec. 27, 1846. jan. 27, 1847. jan. 14, jan. 16, jan. 20, jan. 22. tárgybani bejegyzések (kiszignálások, fogalmazványok bemutatása).

[37] Minthogy az itt s a következőkben előadottakat a kir. tábla minden teljes ülési jegyzőkönyvében előforduló adatokból állítottuk össze, konkrét szöveghelyek idézése feleslegesnek látszik, de nem is eszközölhető: napról-napra minden ülés dátumát idézni kellene.

azt rendszerint el is fogadja, vagy kevéssé módosítja. Ha az ítéletet nem egyhangúan hozzák, a jegyzőkönyv e körülményt, a szótöbbségre hivatkozva, meg szokta említeni.

Az eddigiekben tárgyalt teljes ülések után a tanácsülések lefolyását is be kell mutatnunk. Mint a történeti áttekintésben láttuk, a fellebbezett perek fokról-fokra kiszorultak a teljes ülések munkarendjéből. Előbb a büntető és váló, majd az ún. rendes fellebbezett polgári perek is tanácsok elé kerültek. A nap az ilyen perek tárgyalásra tűzése esetén is rendszerint teljes üléssel kezdődik, majd a kebelbeli ügyek, hivatalos levelezéseknek letárgyalása után az ülés 2, sőt a korszak utolsó éveiben olykor már 3 tanácsban folytatódik. Ilyenkor a létszámot supplensekkel (pót-bírákkal) kell kiegészíteni, amire legtöbbször a curia segédhivatalainak vezetőit s a királyi ügyek igazgatóságának alkalmazottait használják fel. A tanácsok szintén a már látott módon intézik a pereket, s kizárólag ítélkezéssel foglalkoznak, itt más ügy nem kerül tárgyalásra. A tanácsülés után a külön helyiségbe vonult tanács (vagy tanácsok) tagjai rendszerint visszatérnek a nagy tanácsteremben maradt részleghez s ilyenkor a teljes ülés újra megalakul. Itt intézik el az esetleg a nap folyamán felmerült, vagy az ülés elején valami okból elmaradt kurrens ügyeket (nem peres ügyeket), majd — már nyilvános ülésben, a tanácsterem ajtaját feltárva — kihirdetik az ítéleteket, s ezzel az ülés aznapra eloszlik. (Az ítéletek kihirdetése nem mindig az ülés végén történik: gyakran, s bizonyos korszakokban, a következő ülés elején, annak nyilvános szakaszában hirdették az ítéleteket.)[38]

A fennmaradt adatok alapján az üléseket vizuálisan is magunk elé képzelhetjük. A tanácsteremben az asztalfőn a personalis ült. Jobbja felől a 2 praelatus s a 2 táblabáró, balra tőle a 2 vices gerens s a 4 ítélőmester foglalt helyet. Tőlük lefelé az asztal két oldalán ültek a praecedentia sorrendjében a királyi és érseki assessorok, a supernumerarius assessorok és a bányaügyi referens. Az asztal végén, a personalissal szemben a királyi ügyek igazgatója, s egy külön „asztalka" mellett a jegyzőkönyvvezető, a kir. tábla protocollistája (tanácsjegyzője) ült.[39] Mögöttük szorongtak — bizonyára a falak mentén elhelyezett padokon ülve, vagy principálisaik mögött állva — a tanulás céljából az üléseket látogató, illetőleg principálisaik parancsait váró jurátusok. Az utóbbiak száma — bármily sok a panasz, hogy az üléseket nem látogatják szorgalmasan — 1000 főt meghaladó létszámuk alapján ülésenkint legalább 100 lehetett. Az építészeti igazgatóság egyik átalakítási terve szerint is a tanácsterem méretének megállapításánál kb. 100 jurátus jelenlétére számítottak.

Az ülések egyéb körülményeire nézve a curia épületéről, beosztásáról, állapotáról is fennmaradt (inkább a várostörténet körébe tartozó) számos adat közül csak egyet idézünk, mely rendkívül elevenen mutatja az egykorú viszonyokat. E forrás: az expeditornak, aki egyben a curia épületének gondnoka volt, 1820. augusztus 21-én kelt s a nádorhoz és a kir. curiához intézett beadványa az épület

[38] A tanácsok egy-egy táblabáró vagy vices gerens elnöklete alatt ültek össze. A teljes ülés tanácsokra válására, a tanácsok beosztására, tagjaira *Prot. tab. reg.* 1838. jan. 16, máj. 21. 1839. febr. 11, 1840. dec. 19, 1842. jan. 8, nov. 21, 1845. jan. 13, febr. 3, ápr. 7, aug. 22, nov. 12, 1847. jan. 5, máj. 10.

[39] *Kelemen—Czövek* III. 22—23. — A tanácsjegyzőt, amióta adjunctusa van, ez is helyettesítheti; de állásbetöltetlenség, betegség miatt az is előfordul, hogy a jegyzőkönyvet a személynöki hivatal kiadója vezeti.

hiányosságainak orvoslása tárgyában. A beadvány vagy emlékirat az épületről és környékéről részletes leírást ad. Eszerint a két nagy ülésteremben (a két tábla üléstermeiben) egy-egy hatalmas cserépkályha van beállítva, melyeket vastag falaik miatt órákkal az ülés előtt be kell fűteni, sőt nagyon hideg időben egész éjszaka kell fűteni. Ha viszont bemelegedtek, elviselhetetlen hőséget árasztanak, így közelükben emiatt, tőlük távol, az ablakoknál pedig a behúzódó hideg levegő miatt szenvednek a téli üléseken a két tábla „nagyérdemű" tagjai. Az emlékirat szerint tehát a termek nagysága miatt egy-egy kályha nem tud kellő hőmérsékletet szolgáltatni, mindkét teremben kettőt-kettőt kellene beépíteni. A tanácsokra válás alkalmával a másik kir. táblai tanács üléseire szolgáló helyiségnél pedig a szomszédos procuratoriából behatoló lárma okoz nehézséget. Még súlyosabb, sőt veszélyes az a körülmény, hogy ez a kis tanácsterem a rendes (nagy) táblai tanácsteremtől csupán egy, rendes falat utánzó bevakolt deszkafallal van elválasztva, s bejáratánál hasonló módon, cementtel bevont deszkákkal és gerendákkal van elválasztva az a fülke, ahonnan ennek a helyiségnek és a procuratoriának kályháit fűtik. Ez súlyos tűzveszélyt jelent: ha a falutánzat, főleg éjjel, tüzet fog, nemcsak e helyiségek pusztulnak el a bennük levő periratokkal együtt, hanem a curia egész épülete leéghet.[40]

Az ítélkezést zavarja továbbá — az emlékirat szerint — az a körülmény, hogy a város közepén elhelyezett curiai épületben mindkét ülésterem ablakai forgalmas utcára néznek. Mint tudjuk a curia épületének tömbjét elülről a Ferenciek tere, oldalt, két szárnyán, az Iskola utca és Sebestyén utca — Schul Gasse, Sebastian Gasse — határolta; az egyik (a Schul Gasse) a mai Curia utca, a másik azóta városrendezés következtében megszűnt. Az üléstermek ablakai a Schul Gasséra nyíltak, ez volt a panaszolt „forgalmas" utca.

Bár a külső lárma csökkentésére, nehezebb ülések alkalmával, az épület két sarkánál az utcán keresztbe húzott lánccal a kocsiforgalmat kizárják, ez nem sokat segít, mondja az expeditor, mert a lánc miatt másfelé hajtani kényszerülő kocsisok káromkodása s az elterelés miatti forgalomtorlódás nem kisebb zajt okoz, mintha a járművek az épület előtt vonulnának el. A lánccal az a baj is adódik, hogy miatta a Ferencesek templomába igyekező előkelőségek hintói nem juthatnak el a templomig, meg kell állniuk, vagy — „rossz példát adva" — inasaik felemelik, vagy eloldják a láncot, s mégis átmennek a curia előtti lezárt részen a templom kapujáig, s jövet-menet lármát csinálnak. A városba jövő parasztok pedig, az utcalezárást észre nem véve, nekihajtanak a láncnak, „s bár hitvány lovaik elmennek a lánc alatt", őket testük sérelmével s nem életveszély nélkül, a lánc leüti a bakról, vagy pedig — mint a curialis cassa kárára már többször megtörtént, állapítja meg sajnálkozva az expeditor — elszakítják a láncot. Sőt a vakmerőbbek erővel próbálnak kocsijukkal utat nyitni, amiből a curia portásával veszekedések származnak, és már verekedésre is sor került. Különösen piac-napokon valóban terhes a közönségnek, hogy az ülések alatt e forgalmas útvonal a nap közepén órákon át el van zárva a kocsi-közlekedés elől.[41]

Az emlékirat további lármaforrásokként sorolja fel a közeli Ferences templom harangzúgását, a templom elől induló s oda visszaérkező egyházi körmeneteket, a katonaság zenés felvonulását, a curia épülete előtt a Ferenciek terén álló közkút

[40] A terjedelmes beadvány *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1668.
[41] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1668.

húzásának zaját, a mesteremberek szomszédos műhelyeinek s a közeli nagykereskedések rakodásának lármáját, a városi hirdetmények dobszóval történő közzétételét, a különféle látványosságok zenés reklámját, s a hetenkint kétszer s évente négyszer tartott heti-, illetőleg országos vásárokkal kapcsolatos tumultust. Mindez lehetetlenné teszi, hogy a bírák az ítélkezéshez kellő csendet és nyugalmat találjanak. Az üléstermeket tehát az emlékirat szerint az épület más, csendesebb részébe kellene (megfelelő épületátalakítással) áthelyezni.

Sajnálatos módon az ügyvitelről ilyen világos és részletes források nem maradtak fenn, azt apró adatokból, azok sokszoros egybevetésével kell rekonstruálni. Ezek alapján a tárgyról a következő összefoglalás adható. Az üléseken megállapított levélszövegek (a felterjesztéseknek, átiratoknak, leiratoknak már az előbb látott módon készülő fogalmazványai) s az üléseken hozott ítéletek alapján a referensek által elkészített ítéletlevél-fogalmazványok az ülések után az expeditorhoz (kiadóhoz) kerülnek. Ő gondoskodik mindezeknek, valamint az ő általa fogalmazott (ülés elé nem kerülő) sablonos leveleknek letisztázásáról, amit a vezetése alatt álló iroda curiai (tulajdonképpen kir. táblai) cancellistái végeznek. Ezután a tisztázatokat az expeditor az írnokokkal összeolvassa, a personalissal a kir. táblán vagy a kisebb kancelláriában aláiratja, pecséttel ellátja, s elküldi: postára adatja, vagy (helyben) küldönccel juttatja el a címzetthez, illetőleg a nála jelentkező feleknek — az előírt taxák lefizetése ellenében — kiadja. A fentiekkel kapcsolatban, s minthogy az expeditor rendszerint egyben a curia épületének gondnoka is, továbbá a curiai pénztár s a kir. táblai és curiai alapítványok kezelője, nála sok irat halmozódik össze, „kézi levéltár" képződik, még nehezebbé téve az (iktatás hiánya miatt amúgy is alig nyilvántartható) akták feletti áttekintést.[42]

Az expeditoréhoz hasonlóan kézi levéltár képződik a protocollistánál is. Ő ugyanis az ülésben csak vázlatos feljegyzéseket, curiai szóhasználat szerint minutákat készít. Ezek alapján fogalmazza meg később a jegyzőkönyv szövegét, amihez rendszerint az ülésben tárgyalt iratokat is átkéri az expeditortól. Sőt, minthogy iktatókönyv nincs, ennek pótlására a jegyzőkönyvbe foglalja bele az ülésben nem tárgyalt, sablonos levelezés adatait is, pl. a felterjesztett s a curián elintézett fellebbezett perek visszaküldését. Ezért a magyar hivatalos nyelv kialakulásakor a protocollistát „igtató"-nak, hivatalát iktatóhivatalnak, az ülésjegyzőkönyveket pedig az ülések „igtató könyv"-ének („iktatókönyv"-ének) is nevezték. — A protocollum megfogalmazása (s szabály szerint letisztázása) után az iratokat vissza kellett volna adni az expeditornak, hogy ő azokat a levéltárba továbbítsa. De a protocollista — az expeditorhoz hasonlóan — sok iratot magánál tartott vissza, s ezt tették a referensek is, akik a curia épületében elhelyezett pertáraikon kívül lakásukon „házi levéltárt" is tartottak. Így az elintézetlen akták alig áttekinthető módon forogtak az ügyintézők kezén, s az elintézett akták teljesen rendszertelenül áramlottak be a levéltárba.[43]

[42] Az expeditorra, hivatalára, végzett munkájára, kézi levéltárára, pénzkezelésére *Norm.* 42. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1095, 1668. *Corresp. 2. cs.* Kiadóh. 1835: 30, *4. cs.* Lt. 1843: 93, *5. cs.* Kiadóh. 1844: 173. *Prot. tab. septemviral.* 1842. febr. 1. *Prot. tab. reg.* 1810. jan. 10, jan. 22, jún. 9, jún. 19, 1824. jan. 27, 1847. jan. 14, márc. 3, máj. 8, szept. 24, 1848. jún. 28.

[43] A protocollistára *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 738. *Corresp. 2. cs.* Kiadóh. 1835: 12, 81, 1836: 47, *4. cs.* Lt. vegyes cs. 1843: 166. Az ülésjegyzőkönyvek különböző munkafázisok elmaradása miatt részben minuták, részben fogalmazatok, részben tisztázatok alakjában maradtak fenn.

Ahogyan az expeditor, a protocollista s a referensek házi levéltárai és pertárai a curiai levéltár szerepébe avatkoztak, úgy hárultak viszont a curia primitív iratkezelése miatt a levéltárra olyan feladatok, melyeket az egykorú központi közigazgatási hatóságoknál a már régóta megszervezett irattár látott el. Így pl. azok a perek, melyek fellebbezés esetén a törvényhatóságoktól a kir. táblára eredetiben voltak felküldhetők, de ott csak a perfelvétel formasága után voltak tárgyalás alá vehetők (mint pl. a szegények perei, a nagy irattömegű csődperek, valamint a gyámoknak elszámoltatására irányuló perek), beérkezésük után — irattár hiányában — a curiai levéltárban helyeztettek el, s ott hevertek addig, míg a fellebbező a perfelvételről gondoskodott, s a per így a kir. tábla elé kerülhetett.[44] A levéltárban kaptak továbbá némelykor ideiglenes elhelyezést elhalt referensek pertárai, pauperum advocatusok iratai, a Pozsonyba, országgyűlésre távozott segédhivatalok visszamaradt iratai is, sőt a szabály szerint, országgyűlés idején a referensi házi levéltárakat is a curiai levéltárba kellett volna beadni, ami persze ritkán történt meg. Végül szintén a levéltárba kerültek az elhalt táblai ügyvédek után fennmaradt iratok, melyeket az ügyvédek haláláról értesülve, a levéltárnoknak kellett beszállítania és megőriznie addig, míg az ügyvéd volt ügyfelei irataik kiszolgáltatását kérték, s a kir. tábla ülése — a kérelem jogosságát megállapítva — az iratok kiadására nézve határozatot hozott. Az iratokkal való fenti teendőkön kívül a levéltárnok (levéltárigazgató), a curia pénzkezelésében is részt vett: egyes alapítványok az ő gondozására voltak bízva, s országgyűlés idején a Pozsonyba utazó expeditor helyett a curiai pénztárt is ő kezelte, s mint láttuk, supplens bíróként az ítélkezésben is szerepet kapott.[45]

*

A fentiek, a királyi tábla szervezetének és működésének bemutatása után, a továbbiakban az intézmény *hatáskörét* fogjuk ismertetni. A curia keretébe tartozó 3 fórum között ugyanis e szempontból eltérések voltak, így a kérdést intézményenkint külön kell vizsgálat alá vennünk, a kir. tábla esetében abból kiindulva, hogy ez, mint láttuk, vegyes fokú bíróság volt (az előtte lefolyt ügyek egy része itt indult, más része fellebbezés útján került a tábla elé). A kir. tábla hatáskörével kapcsolatban tehát külön kell foglalkoznunk az intézmény első fokú s külön annak fellebbviteli (polgári és büntető) hatáskörével.

A királyi tábla polgári ügyekben gyakorolt első fokú hatásköre még korszakunk előtt kialakult, s korszakunk egész folyamán, 1780-tól 1848-ig (II. József kísérle-

[44] Fellebbezés esetén — mint a peres eljárással kapcsolatban látni fogjuk — a polgári pereket rendszerint nem az alsó bíróság küldte fel eredetiben, hanem a félnek magának kellett benyújtania a kir. táblához, és pedig az alsó bíróságtól kikért hiteles másolatban. Az említett ügyek kivételt képeztek, ezeket eredetiben terjesztették fel, de a továbbiakról itt is a fellebbezőnek kellett gondoskodnia.

[45] A Curiai levéltár irattárat pótló szerepére s a levéltárigazgató teendőire *Corresp. 2. cs.* Kiadóh. 1834: 94, *3. cs.* Lt. vegyes cs. 1839: 65, 1840: 87, *4. cs.* Lt. 1843. 130, *5. cs.* Kiadóh. 1844: 173, *6. cs.* Lt. 1848: 379, 381, *7. cs.* Lt.-Kiadóh. 1850: 84, 1851: 277, *8. cs.* 1852: 583, 595, 646. *Prot. tab. reg.* 1824. aug. 28, 1841. jún. 26, 1847. jan. 12, márc. 3. — Az ügyvédek halála után beszállított iratokra *Corresp. 7. cs.* 1850: 103, *10. cs.* Lt. 1867: 79. és II. sz. pall. *Prot. tab. reg.* 1810. febr. 15, febr. 16, febr. 19. márc. 15, 1811. febr. 4, 1847. jan. 28, jún. 9. *Acta post advocatos* állag, mely a beszállított s a felek által vissza nem kért, vagy jogot igazoló bizonyítékaik el nem fogadása miatt a levéltárban visszatartott iratokból képződött.

tét nem számítva) semmit sem változott. E hatáskört — bár egyes törvénycikkek bizonyos ügyeket ide utaltak — soha törvény egybe nem foglalta, s kutatásaink során olyan aktát sem találtunk, mely az ide tartozó perfajtákat a teljesség igényével és rendszerezve felsorolta volna. A tárgyra vonatkozó egykorú források csak a leggyakoribb perfajták tekintetében egyeznek, egyébként köztük eltérések vannak, az egyik ilyen, a másik másféle pereket említ, s a jegyzékekbe felvett ügyek sorrendje ötletszerű, a csoportosítást, rendszerezést nélkülözi.[46] E, részint jogszabály által meghatározott, részint jogszokásként kialakult hatáskört tehát csak a különböző források és a peranyag egybevetése alapján lehetett kielemezni.[47] A kategorizálás pedig — minthogy a hatáskör sok és sokféle ügyet fog át — csak nagy vonásokban volt megoldható, s az egyes kategóriák közt érintkezések maradtak. Végül megjegyezzük, hogy az ügyek sokfélesége miatt hiánytalan felsorolást mi sem adhatunk, csak a legfontosabb, legjellegzetesebb perfajták, illetőleg pertípusok összegyűjtésével kívánunk a tárgyról átfogó képet adni.

A fennmaradt 7500 táblai per — bizonyos erőszakolással — négy nagy perkategóriába sorolható. Közülük első helyen említjük a kir. fiscus aktív és passzív pereit, ezek közül is legelső sorban a kölcsön és más pénzügyletek révén magánkézbe került korona-birtokok visszaszerzésére irányuló (ex coronalitate vagy articularis) pereket. Itt említhetők továbbá a kincstárnak a magvaszakadt családok birtokai iránt támasztott igényeiből, illetőleg magánosoknak a hűtlenség címén elkobzott birtokokkal szemben támasztott követeléseiből származó (ex defectu és ex nota) perek is. A családi vagyonnak ez időben gyakori osztatlansága az ügyet mindkét utóbbi esetben sokszor igen hosszadalmassá és bonyolulttá tette. Ide sorolhatók továbbá az ún. neo-acquistica perek, magánosoknak a töröktől visszafoglalt területen fekvő családi birtokok visszaszerzéséért a kincstár ellen indított perei, melyek 1724 óta szintén a kir. tábla első fokú hatáskörébe tartoztak.[48]

A kir. fiscus perei közül említést kívánnak még a következő címeken indult (aktív) perek is: a királyi jövedelmek háborgatói ellen irányuló (contra turbatores proventuum regiorum) vagy jogtalanul birtokolt privilegiumok — mint a pallosjog, a vámjog, a vásárjog és más, kiváltsághoz kötött haszonvételek, vagy szabálytalanul szerzett birtokadomány — megszüntetése iránt (ad cassationem privilegiorum) indult, vagy talált kincs beszolgáltatásáért (ad thesauri restitutionem) indított perek. Más típusú ügyek a törvényes bírói parancsoknak nem engedelmeskedők magyarázatra szorításáért (ob non obtemperationem mandatis regiis), az országgyűlésen széksértést (ex violatione sedis comitialis), vagy még ennél súlyosabb cselekményeket elkövetők megbüntetéséért, valamint az uzsora címén (ex usuraria pravitate) indult perek. Az utóbbiakkal kapcsolatban meg kell azon-

[46] *Kanc. lt.* Acta gen. 1785: 15241. *Regnic. lt.* Arch. regni, Vegyes könyvek. Acta . . . Juridicae Deputationis 87. raksz. 15—16. *Személyn. lt.* Személynöki vegyes iratok 5. cs. Vegyes peres iratok palliumában *Kelcz:* Synoptica deductio fororum judiciariorum in regno Hungariae (kézirat). *Bencsik* 430—431.

[47] Perek százainak vagy ezreinek idézése helyett azonban a továbbiakra nézve a táblai perek *(Processus tabulares) elenchusára* és *Causarum instituta* című tárgymutatójára hivatkozunk, melyekből a szóbanforgó ügyek a periratoknál gyorsabban áttekinthetők.

[48] A neo-acquistica pereket az 1723: 19. tc. utalta a kir. tábla elé, ahol azokat előbb (1724-től) különleges eljárással, külön üléseken, 1741 óta pedig az 1741: 21. tc. értelmében a szokásos úton, rendes üléseken a többi táblai perrel együtt tárgyalták.

ban jegyezni, hogy az uzsoraperek a kölcsönzött összeg értékhatára szerint illetékes bíróság, rendszerint az alsóbb bíróságok előtt és a kir. tábla előtt csak ritkán indultak, de a keresetet minden fórumon a kir. fiscus képviselte, vagy ingerensként lépett be a magánfél által indított perbe.[49] Mindezek a fiscus speciális hatásköréből eredtek, s ily címen kerültek (a kisebb értékű uzsora-perek kivételével) már első fokon a kir. tábla ítélkezése alá. Ezeken kívül azonban a fiscusnak még igen sok aktív és passzív pere volt, melyek a kincstár birtokaival, földesúri jogaival állottak összefüggésben, s tárgyuk szempontjából nem különböztek attól a nagyszámú táblai pertől, melyek családok vagy magánosok között folytak, s melyeket az alábbiakban ismertetünk.

Közülük — az áttekinthetőség érdekében — egy csoportba foglaljuk azokat a vagyonjogi pereket, melyek ősi joggal (az ősiséggel) kapcsolatosak, illetőleg a tulajdonjog gyökerét érintik. Ebbe a kategóriába szintén igen sokféle ügy tartozik, teljes felsorolásuk lehetetlen, itt csak a leggyakoribb perfajtákat emelhetjük ki. Ilyenek elsősorban a tulajdonjog eredetét vitató (ún. ex jure vagy juris) perek, vagy a feleknek a birtokszerző őstől való leszármazását vitató (ex successione antiqua) perek, továbbá az új birtokszerző birtokbaiktatását akadályozó ellentmondás miatt indult (contradictionalis) perek, valamint a sérelmezett jogügyletek érvénytelenítését kérő (invalidatiós) perek. Az utóbbiakban a sérelmezők rendszerint rokonok, akik a perbefogott rokon jogügyletét (mint birtokának eladása, elcserélése és a zálogbavetése) magukra nézve hátrányosnak érzik, az előbbiekben viszont az ellentmondók többnyire idegenek, akik a birtokszerző által átvenni kívánt vagyontárgyra valamilyen jogcímen szintén igényt tartanak.

Az említett ügyekhez hasonlóan a családi kapcsolatok (a leszármazás), a feleket illető jogok s azok eredete körüli viták folynak a kir. tábla elé kerülő osztályos (divisionalis) és új osztályt követelő (novae divisionis) perekben,[50] továbbá az osztályos atyafiak között jogaik egyenlőségének megállapításáért, vagy részesedésük arányának meghatározásáért folyó (ad aequalitatem juris, illetőleg proportionalis) perekben. Ide sorolhatók a fiág által a nőág ellen az utóbbinak a birtokból való kizárásáért, vagy megfordítva a nőág által a fiág ellen a birtokban való részesedésért indított (ad exclusionem sexus faeminei, vagy sexus faeminei[51] contra sexum masculinum) perek. A jogi kérdés hasonló eredete alapján ide sorolhatók a leánynegyed kihasításáért (ad excisionem quartalitii), a hitbér kiadásáért, vagy az örökösök által túlságosan nagynak talált hitbér csökkentéséért (ad validitatem vagy ad invalidationem dotis) folyt perlekedések is. De ide tartozik minden olyan, birtokjoggal vagy kiváltsággal kapcsolatos ügy, ahol a vita a jog gyökeréig megy vissza, pl. az ilyen határperek (metales ex jure), dézmaperek (decimales ex jure), s ilyenek voltak a török hódoltság megszűnése után a földesúri hatalom alól kiszabadult helységek új alávetéséért indított (urbariales ad subjectionem incolarum juri dominali) perek is.

Végül ugyancsak az ősi jogok bizonyításán vagy bizonyíthatatlanságán fordulnak meg az ún. régi zálogoknak vagy az egyszerre, egy okiratban elzálogosított több megyében fekvő birtokoknak visszaszerzésére irányuló zálogváltó (reluitiona-

[49] Az említett ügyeket az egykorú jog a polgári perek közé sorolta.

[50] Az osztályos perek egyébként, ha a kérdés a jog gyökerét nem érintette, megyei hatáskörbe tartoztak.

[51] Ti. processus sexus faeminei. (Az idézett latin kifejezésekhez mindig hozzáértendő a processus szó.)

lis) perek, továbbá a rokont az őt megillető jogokból kirekesztő „vértagadók" vagy megfordítva az idegen családba hamis adatok alapján befurakodó „álorcások" ellen (ex proditione fraterni sanguinis, illetőleg ad poenam larvae) indult perek. De ugyanide sorolhatók a fontos családi iratok eredetiben vagy hiteles másolatban való kiadásáért, kölcsönadásáért vagy legalább közléséért (ad resignationem, ad transsumpta, ad revelationem litterarum) indult perek is.

Az ügyek csoportosításánál kijelölhető harmadik kategória a fentiektől nem válik el éles határvonallal, egészében azonban az ide sorolt s az előbb ismertetett ügyek között mégis érzékelhető a különbség. E csoportba ugyanis azokat a pereket foglaltuk, ahol a vita okiratok hitelessége, érvényessége vagy értelmezése körül forog. Ezek között is van olyan ügy, ami az ősi jog bizonyításával áll kapcsolatban. Ilyenek pl. az olyan perek, ahol privilégiumok felmutatására (esetleg hitelességük felülvizsgálatára) van szükség. Eredeti privilégium-levélnek a kir. táblánál kisebb rangú fórum elé terjesztésére ugyanis régi jogszokás szerint senki sem kötelezhető, az ilyen ügyeknek Magyarországon a kir. tábla a kizárólagos fóruma.[52] Az ebbe a kategóriába sorolt perek legnagyobb része azonban nem áll kapcsolatban privilégiummal, hanem egyértelműen az említett tárgykörbe tartozik. Ilyenek pl. a szerződések (circa valorem contractuum) továbbá más magánjogi okiratok érvényessége körül folyt perek.[53] Ilyenek továbbá a végrendeletek alaki kellékeinek hiánya miatt vagy értelmezésükért indult (ad interpretationem testamenti) perek is. Ide sorolhatók a kötelezvények, megállapodások, nyugták, végrendeleteknek az érvénytelenítéséért vagy megsemmisítéséért indított (ad invalidationem vagy ad cassationem obligatorialium, transactionum, quietantionalium) perek is, ahol a kereset rendszerint az ügyletnél alkalmazott súlyos erőszakra, kényszerre vagy megtévesztésre hivatkozik. Ezeken kívül a kir. tábla előtt indulhattak szerződések teljesítése iránti (ad implementum contractus) perek is, amikor pl. ugyanarról a birtokról több, egymásnak ellentmondó szerződés készült, s a bíróságnak kellett eldöntenie, hogy közülük melyik érvényes, melyik teljesítendő.[54]

Az említett negyedik ügycsoport kerete világos. Ide sorolhatók a nagyobb hatalmaskodás (actus majoris potentiae) miatt indult perek, éspedig nemcsak az ún. quinque casus valamelyikével kapcsolatos ügyek, hanem az 1723: 10. tc. szerint nagyobb hatalmaskodásnak minősülő további cselekmények miatt indult perek is. A perek tárgya tehát részben valamilyen — nemes ember, bíró, vagy más közhivatalnok ellen elkövetett — tényleges erőszakoskodás: ilyen személyek jogtalan letartóztatása, megverése, megsebzése, megölése, továbbá országgyűlési menlevél megsértése, nemesi kúria megrohanása s birtok jogtalan elfoglalása, részben pedig valamely ugyancsak nagyobb hatalmaskodásnak minősülő perjogi vétség, pl. egy perben kétszer alkalmazott oppositio, vagy repulsio, vagy a bírósággal szemben tanúsított szabálytalan, erőszakos ellenszegülés.[55] A pert az említett cselekményeknek megfelelő címeken (mint ex inarestatione, incaptivatione,

[52] Az 1715: 28. tc. 1. §-a értelmében.

[53] Az alsó bíróságok ugyanis „non de contractibus", csak „juxta contractus" bírnak hatáskörrel, tehát a szerződéseknek nem az érvényéről, csak végrehajtásáról, a végrehajtásukkal kapcsolatos különféle kérdésekről ítélkezhetnek: *Planum tabulare* 15 (16. t.)

[54] Egyébként a szerződések teljesítése iránti perek az alsóbb bíróságok elé tartoztak.

[55] Az oppositióról, repulsióról s azok megismétléséről bővebben munkánk harmadik részében, a peres eljárással kapcsolatban szólunk.

verberatione, vulneratione, ex invasione curiae nobilitaris, illetőleg ex binaria oppositione, ex binaria repulsione) indították.

Végül még három tárgyról kell megemlékeznünk, melyek az említett négy ügycsoport egyikébe sem sorolhatók, viszont nem is tartoztak feltétlenül a kir. tábla első fokú polgári hatáskörébe. A három tárgy a becsületsértés (dehonestatio), a rágalmazás (calumnia) s az „állevelek koholása", vagyis okirathamisítás. Ezek az ügyek a cselekmény súlya, az eset körülményei s „a bíró bölcs mérlegelése" szerint vagy (rendesen) az alsóbb bíróságokon, vagy (néha) már első fokon a kir. tábla előtt indultak, s vagy polgári per formájában, vagy büntető perként folytak le. A három tárgy közül viszonylag még az okirathamisítás szerepelt legtöbbször a kir. táblán indult polgári perek között, rendszerint olyan esetekben, amikor a hamisítást vagy a hamis dokumentum felhasználását ősi jogokat érintő birtokperben kísérelték meg. Becsületsértési és rágalmazási perek csak egészen kivételesen indulhattak a kir. tábla előtt, ilyen ügyek a kir. táblára fellebbezett polgári és büntető perek között találhatók.

Az előadottak kiegészítéseként megemlíthetjük még, hogy a fenti — a kir. tábla első fokú hatáskörébe tartozó — ügyekben a perorvoslatokból származó további perek is, természetesen, a kir. tábla előtt indultak. Ilyenek voltak pl. az említett perekkel kapcsolatban szabály szerint (egyszer) alkalmazott oppositio vagy repulsio miatt (ad dandam oppositionis vagy repulsionis rationem) indult újabb perek, vagy az elperelt birtok visszafoglalásából származó (reoccupationalis) perek, továbbá a perújítással teljesen újrakezdett (novi simplicis) ügyek.

A királyi tábla itt összefoglalt első fokú polgári hatáskörénél sokkal egyszerűbb volt a tábla első fokú hatásköre a büntető ügyek terén. Ez magától értetődő, minthogy az előbbi háromévszázados fejlődés eredménye, az utóbbi viszont csupán néhány évtized alatt alakult ki. A kir. tábla ugyanis kezdettől fogva a kiváltságos osztály magánjogi pereinek és hatalmaskodási ügyeinek speciális fóruma volt, a kor fogalmai szerinti büntető ügyekben az 1724. évi reformig nem ítélkezett. Büntető hatásköre ezután is lassan szélesedett, s első fokon a korszak végéig mindössze két tárgycsoport került a tábla ítélkezése alá: a jurátusok büntető ügyei Mária Terézia 1776. évi statutuma szerint, s a politikai — felségsértési és hűtlenségi — perek az 1791. évi 56. tc. szerint. Ezek a perek tehát, a fenti polgári perekhez hasonlóan, a kir. tábla előtt indultak, s a hétszemélyes táblához mehettek tovább. A vádat a kir. fiscus a politikai perekben felségsértés vagy pártütés (crimen laesae Majestatis vagy perduellio), illetőleg hűtlenség (nota infidelitatis) címén, a jurátusok esetében rendszerint az inkriminált cselekmény konkrét meghatározásával emelte.

Az említett ügyeken kívül 1791 után rendszerint a kir. tábla ítélkezett első fokon a pénzhamisítási és hamis pénz tudatos forgalombahozása miatt (contra cusores falsae monetae, contra confectores schedarum bancalium, contra erogatores falsae monetae) megindult perekben is, de ezek számára a király néha — ezután is — más bíróságot jelölt ki.[56] A pénzhamisítás ugyan a hűtlenség esetei közé tartozott, s így az idézett tc. alapján szintén a kir. tábla hatáskörébe került, korszakunkban is előfordult azonban, hogy az uralkodó valami okból az eljárás megindításával valamelyik alsó bíróságot (pl. a tettenérés helye szerint illetékes megyei vagy városi törvényszéket) bízta meg.

[56] Régebben a pénzhamisítási ügyekben mindig delegált bíróság járt el, nem a kir. tábla.

Az előadottak után a kir. tábla fellebbviteli hatáskörére áttérve, azt szintén korszakunk elé visszanyúlva, történeti fejlődésében mutatjuk be. Az ismertetést az 1724. évvel kezdjük, ameddig a tábla elé fellebbezés útján is csak a nemesség és papság polgári perei kerültek. Az 1724. évi reform után a hatáskör bővülni kezdett: a polgári perek között — egyelőre ugyan még csak szórványosan, rendszertelenül — a nemesség büntető perei is megjelentek, sőt egészen kivételesen (a földesúr kérelmére, vagy bírói parancs kieszközlésével) nem nemesek büntető perei is feljutottak a kir. tábla elé. A büntető ügyek száma azonban még elenyésző, a peranyag jellege egyelőre alig módosul, abban a nemesség magánjogi perei dominálnak.

Az első nagyobb változás 1744-ben következett be, amikor Mária Terézia rendelkezése a tárnoki szék fellebbviteli fórumául a kir. curiát — a kir. táblát és a hétszemélyes táblát — jelölte ki,[57] s ezzel a tárnoki városok polgárságának magánjogi pereit is a kir. tábla elé utalta. További lényeges hatásköri módosulást II. József reformjai hoztak, közölük itt csak azokat említjük, melyeket (részben törvényhozási úton, részben hallgatólagosan) a visszatért régi rend is meghagyott. Ily módon a tábla hatásköre a jobbágyok polgári pereivel és két speciális perfajtával: a bányaperekkel és a protestánsok házassági pereivel bővült, valamint a nemesek és nem nemesek büntető pereinek tömegével, melyek az 1791: 43. tc. alapján most már nagy számban áradtak a tábla elé. A kir. táblának egyetemessé vált fellebbviteli hatásköre tehát már csak a nádori főtörvényszék elé tartozó jászkun-ügyekre, a megyéknek a nádori delegált törvényszék elé tartozó határpereire, a katolikusok és görögkeletiek (szentszékek elé tartozó) házassági pereire valamint a személynöki városok polgári pereire és egyes praedialista székek bizonyos (szintén polgári) ügyeire nem terjedt ki. Így pl. az esztergomi érsekség praedialistáinak ősi jogot vitató pereiben a döntés az érsek octavalis székét s végül magát az érseket illette meg, tőle az ügy tovább nem mehetett. (Viszont pl. a zágrábi püspökség praedialistái polgári ügyeiket a kir. táblára fellebbezhették.)

Ez a széles hatáskör, melynek kialakulása a fentiek szerint már korszakunk elején befejeződött, korszakunk folyamán csupán kétszer módosult: 1807-ben s a korszak végén, 1848-ban. Az előbbi változást az 1807: 9. tc. okozta. Ennek értelmében a tárnoki széktől felhozott perek ezután, a kir. tábla előtt történő perfelvétel után, közvetlenül a hétszemélyes tábla ítélkezése alá kerültek. A levátán kívül a kir. táblának ezekben az ügyekben további szerepe nem maradt, azok tehát kikerültek e tábla hatásköre alól, vagy úgy is mondható, hogy a kir. tábla hatásköre ezekre nézve formálissá vált. — A másik módosulást az 1848. évi átalakulás hozta. Az 1848: 10. tc. az úrbéri pereket, melyeket Mária Terézia 1765. évi rendelete a jogszolgáltatás vonaláról közigazgatási útra terelt, most ismét a bíróságok hatáskörébe adta. Ezután a megyétől fellebb vitt úrbéri ügyek a helytartótanács és a kancellária helyett ismét a királyi tábla és a hétszemélyes tábla elé kerültek, azaz — kettőjük közül — részletesebb megvitatásra a kir. tábla elé, ahol az ügykör ellátására külön úrbéri osztály létesült. A szabadságharc ismeretes viszonyai közt azonban az úrbéri kérdés rendezéséért nem sok történhetett, a rövidéletű úrbéri osztály működésével kapcsolatban mindössze 2 csomó irat, s abból is csupán egy pallium mennyiségű perirat maradt fenn.[58]

[57] *Veres* 27—30.
[58] *Urbarialia* állag.

A kerületi tábláktól, a vármegyék, szabad kerületek, sz. kir. városok és szabadalmas mezővárosok törvényszékeitől, s az úriszékektől a kir. tábla elé került perek tárgyi csoportosítása, az ügyek sokfélesége miatt, a tábla első fokú hatáskörénél említett nehézségeket veti fel. De itt az ügyek még nagyobb változatossága miatt a felsorolás is fokozott nehézségekkel jár. A fellebbezett perek tárgyairól mégis — a peranyag alapján — az alábbi összefoglalás adható.[59]

A fellebbezett polgári perek legnagyobb része vagyonjogi per, s ezeknek jelentős része is ingatlanokkal birtokokkal kapcsolatos, de ezekben az ügyekben a vita ősi jogot, „gyökeres igazságot" nem érint. Ilyenek az itt is előforduló örökösödési, osztályos és „osztályigazító" (successionalis, divisionalis, ad rectificationem divisionis) perek, valamint a birtok betáblázásából, zálogba adásából s az elzálogosított vagy inscribált birtok visszaváltásából eredő (ex intabulatione, ex prioritate intabulationis, ad reluitionem pignoris, ad reluitionem portionis inscriptionalis címen megindult) perek.[60] Ilyenek továbbá a birtok-határral kapcsolatos, valamint a közösen bírt javak jövedelmének és terheinek vagy fenntartási költségeinek megosztásából, illetőleg az utóbbiak viselésének elmulasztásából eredő (metales ex usu, és egyes meghatározott tárgyú compromissionalis) perek. Ide sorolhatók még a hozomány vagy jegyajándék visszaszerzéséért, közszerzemény kihasításáért és más özvegyi jogokért (ad rehabitionem allaturalium et paraphernalium, ad excisionem coacquisitorum, ad acquisitionem juris vidualis) indult perek. Mint birtokkal kapcsolatos ügyek, itt említhetők a bérbeadásból származó, valamint az úrbéri perek s a szökött jobbágyok visszakövetelésére irányuló (ad desumptionem census arendalis, urbarialis, ad repetitionem colonorum) perek.[61] Itt említendők továbbá a nem nemesek kezébe került birtokok megszerzéséért a nemesség részéről a XVIII. század óta tömegesen folytatott (ex incapacitate) perek s a hasonló jellegű „kibecsülési" (ad exaestimationem fundorum) ügyek. Végül itt említjük meg a birtokkezelő gyámok, gondnokok, jószágkormányzók, kasznárok és egyéb urasági alkalmazottak és néha közalkalmazottak elszámoltatására irányuló (ad dandas rationes tutorales, rationes provisoratus, frumentariatus, perceptoratus) pereket is.

A perek jelentős része pénzügyletekkel kapcsolatos. Ilyen a nagyszámú adós-

[59] Perek tömegének idézése helyett itt is a *Processus appellati* állag elenchusára s a táblai perekkel közös tárgymutatójára (Causarum instituta) hivatkozunk, melyek a több mint 14 000 pert magában foglaló anyagot a periratoknál gyorsabban áttekinthetővé teszik.

[60] Az inscriptio a feudális korban szokásos jogügylet: szolgáiatok jutalmazására a jutalmazó valamely birtokának vagy birtokrészének ingyen vagy értéken aluli összegért átengedése bizonyos időtartamra a megjutalmazott számára, oly kikötéssel, hogy az ingatlant a jutalmazó vagy jogutódai csak az inscriptiós levélben meghatározott összeg lefizetése ellenében válthatják vissza. A pénzzavarral küzdő nagybirtokosok, a kir. kincstár maga is, gyakran alkalmazták az inscriptiót híveik, familiárisaik jutalmazására, vagy elmaradt fizetésük helyett, annak pótlásaként.

[61] Megjegyzendő, hogy az 1729: 29. tc. 13. §-a szerint a szökött jobbágyok visszaszolgáltatását követelő (repetitiós) perek magánkeresettel csak a megyei törvényszékig vihetők, annál tovább azonban „nullo modo appellabiles erunt". Ezt *Kelz* feljegyzése (Synoptica deductio . . .) a magyar bíróságokról s *Szegedi* híres jogi munkája (Tripartitum juris . . . 761.) is megerősíti. Ennek ellenére a kir. táblára fellebbezett perek között több repetitiós pert találtunk, melyeket magánfelek jóval 1729 után indítottak, s vármegyei törvényszékektől a kir. táblára fellebbeztek. (Úgy látszik, a törvényt bírói parancsok kieszközlésével kerülték meg.) *Proc. app.* 5—60, 70, 1344, 2705, 4095.

sági ügy (liquidi debiti),[62] ilyenek az elszámolásból eredő, kamat megfizetését, vagy letét visszaszolgáltatását követelő (computuales, ad interusurium desumendum, ad rehabitionem depositorum) perek, valamint a kereskedők és iparosok üzleti könyveiből készült kivonatok alapján indult áruhitel-, illetőleg számlaperek és a csődperek (auszugales, concursuales). Itt is szerepelnek a legkülönbözőbb szerződések, megállapodások teljesítéséért indult (ad implementum contractus vagy transactionis) perek, ahol a vita, a fentebb előadottaknak megfelelően, „non de contractibus", csak „juxta contractus" folyik.[63] Szerepelnek továbbá munkabér-követelésből eredő, kártérítésért indított (ad acquisitionem mercedis, damni) s a kötelmi jog körébe tartozó egyéb, itt fel nem sorolható címeken indult perek is. Mai felfogás szerint többnyire a kártérítési ügyekhez tartoznék, de az egykorúak által azoktól megkülönböztetett ügycsoport az ún. kisebb hatalmaskodás (actus minoris potentiae, másképpen violentia), amiből szintén sok per származik. A violentialis perek tárgya rendszerint birtokháborítás, károkozás, garázdaság és testi sértés; ezeket — mint delictum privatumokat — éppen úgy a polgári ügyekhez számították, mint sok esetben a becsületsértést és rágalmazást (dehonestatio, calumnia), vagy az okirathamisítást (falsificatio litterarum). Az utóbbi három esetből azonban, mint láttuk, büntetőper (sőt a két legutóbbiból főbenjáró per) is származhatott.

Külön ügycsoportként említhetők az ún. marcalis perek: oly cselekmények miatt (mint tanúzás megtagadása, mint károkozás marhák tilosba engedése által), melyekre megszabott összegű bírság volt kivetve.[64] További külön ügycsoportokat képeznek a választott bíróságoktól megegyzés alapján fellebbhozott (compromissionalis) perek, valamint az egykorúak által a „polgári perek"-től (processus civiles) mindig megkülönböztetett, a kimutatásokban is külön részbe foglalt házassági bontóperek (processus divortiales) és bányaperek (processus montanistici). Ezen kívül megjegyzést kíván, hogy a felsorolt tárgyú alapperekből a perorvoslatokkal kapcsolatban itt is keletkeztek további „ellenállási" (oppositionalis) vagy perújítással újrakezdett (novi simplicis) perek.

Végül megemlítjük, hogy a fellebbezett polgári perek között olyanok is találhatók, melyeknek tárgya a kir. táblán első fokon indult, fentebb ismertetett perekével azonos. Ezek részben a tárnoki széktől, részben a báni táblától érkeztek fel a kir. tábla elé. A tárnoki széken ugyanis a városi polgárságnak olyan ügyei is folytak (pl. invalidatios perek ingatlan-elidegenítés vagy más ügyletek érvénytelenítése iránt), melyeket a nemesek a kir. táblán indítottak, s melyek — mint láttuk — 1744 és 1807 között a tárnoki szék után a kir. tábla ítélete alá kerülvén, e tábla fellebbezett perei közé sorolódtak. Ugyanez történt a horvátországi perek esetében. A báni tábla első fokú hatásköre polgári ügyekben Horvát-Szlavóniára nézve ugyanaz volt, mint a kir. tábláé a szűkebb értelemben vett Magyarország területén. A báni táblán indultak a báni fiscus[65] perei, az ősi jogot vitató vagy privilégiumok felmutatását kívánó, okiratok hitelességéről, érvényességéről ítélkező s a nagyobb hatalmaskodásból eredő horvát perek is. Az azonos első

[62] Ti. processus debiti liquidi. (Mint említettük, az idézett latin kifejezésekhez a processus szó mindig hozzáértendő.)

[63] *Planum tabulare* 15 (16. t.)

[64] Az ilyen bírságok a középkori „marca" pénzegységben voltak megállapítva, melynek forgalmi értékét — a pénzérték változásai szerint — koronkint hivatalosan megállapították.

[65] Fiscus banalis regnorum Dalmatiae, Croatiae et Szlavoniae.

fokú hatáskör ellenére a báni táblától fellebbvitt ügyekben, kezdettől fogva 1807-ig, a kir. tábla is ítéletet hozott, s csak azután jutott a per a hétszemélyes tábla végső döntése elé.[66] A kir. tábla két nagy polgári persorozatában tehát — a kir. táblán indult s az oda fellebbezett perek állagában — 1807-ig a perek tárgya a mondott okok miatt néha azonos. Az 1807: 9. tc. azonban, mint a tárnoki szék pereivel kapcsolatban láttuk, a kir. tábla ítélkezését a horvátok fellebbezett polgári pereire nézve is megszüntette. 1808-tól ezekben az ügyekben is csupán a leváta történt a kir. tábla előtt, azután a per továbbment a hétszemélyes táblára, mely a báni táblától felérkezett ügyekben a curia két fóruma közül a továbbiakban már csak egyedül ítélkezett.

A királyi tábla fellebbviteli hatásköre a büntető ügyek terén a fentiekhez hasonló részletezést kíván. Az 1791-ben kezdődött újabb gyakorlat szerint a nemesek az alsó bíróságok bármilyen enyhe ítélete ellen fellebbezhettek, s igen gyakran fellebbeztek is a kir. curiához, ahová a többször említett 1791: 43. tc. szerint most már a nem nemesek büntető perei is (ezeké ugyan csak a legsúlyosabb esetekben) tömegesen érkeztek be.[67] Mielőtt azonban a leggyakoribb s a korra legjellemzőbb pertárgyakat áttekintenénk, utalunk arra, hogy az állam elleni bűncselekmények, mint láttuk, 1791 óta kizárólag a királyi tábla első fokú hatáskörébe tartoztak, s hogy a Horvátországból fellebbezett büntető ügyekben viszont 1808 óta nem ítélkezett többé a kir. tábla, csak a hétszemélyes tábla. Megemlítjük továbbá, hogy a jelenlegi büntetőtörvénykönyvben az államigazgatás és az igazságszolgáltatás, illetőleg a közbiztonság és a közrend ellen bűncselekményeknek nevezett ügyek egy része — azok enyhébb esetei — az itt tárgyalt korszakban a büntetőperektől (processus criminales) megkülönböztetett ún. tiszti fenyítő perek (processus magistratuales vagy fiscales) alakjában folytak le. Ebben a formában járt el a megye vagy város a kisebb — vagy ilyennek minősített — hivatali vétségek miatt (ex abusu officii) a maga tisztviselői ellen, s rendbontás, hatóságnak ellenszegülés és más hasonló, de nagyobb zavart, botrányt nem okozott cselekmények miatt (ob renitentiam, ob excessus) általában még a juriszdikciója alá tartozó személyek ellen. Ezeket, az alsó fokon rendszerint enyhe ítélettel végződött ügyeket az elmarasztalt fél (nemes) éppen úgy fellebb vihette a kir. táblához, mint a rendes büntetőpereket, melyekkel az alábbiakban foglalkozunk.

Az említett hivatali vagy hivatalos személyek és az igazságszolgáltatás elleni, vagy a közbiztonság és a közrend elleni büntetendő cselekmények súlyosabb esetei, valamint a mai Büntető Törvénykönyv által ide sorolt egyéb bűncselekmények a hamis vádtól és hamis tanúzástól (falsa delatio, perjurium) a törvény vagy hatósági rendelkezés elleni izgatásig (concitatio plebis, pacis publicae turbatio), természetesen, rendes büntetőperek tárgyát képezték.[68] Az utóbbiak további

[66] Erre a kérdésre — más viszonylatban — még visszatérünk.

[67] Az idézett tc. szerint a nem nemesek büntető perei csak akkor voltak a kir. táblához fellebbvihetők, ha az alsó bíróság halálbüntetést, vagy 3 évi, illetőleg ezt meghaladó szabadságvesztést vagy egyszerre kimérendő 100 bot-, vagy korbácsütést rótt az elítéltre. A súlyos ítéletek gyakorisága miatt a nem nemesek perei így is nagy számban érkeztek a kir. tábla elé.

[68] A kir. táblához fellebbezett sok ezer büntető per áttekintését megkönnyítik az *Extractus processum criminalium* állag segédkönyvei s *Kassics* Ignácnak az 1792—1824. évekről készült kézírásos kriminálstatisztikája („Tabellae statisticae exhibentes speciem et numerum causarum criminalium") ez állag 111. raksz. kötetében.

kategóriájába sorolta az egykorú jog is a személy elleni bűncselekményeket, melyeknek a következő fajtáit volt szokás megkülönböztetni: az emberölést (homicidium), annak minősített eseteit, mint a szülők, gyermekek, házastársak, (parricidium, matricidium, prolicidium, mariticidium), testvérek és egyéb rokonok megölése, továbbá még a gyermekvesztést és művi abortuszt (infanticidium, abortus procuratus), az orgyilkosságot (assassinium), a mérgezést (intoxicatio), a rablógyilkosságot (latrocinium), továbbá a testi sértés különféle eseteit (verberatio, cruentatio, vulneratio, mutilatio membrorum), valamint a bűnvádi útra terelődött becsületsértési, rágalmazási és okirathamisítási ügyeket. (Az okirathamisítás legsúlyosabb eseteinek azokat tekintették, amikor a cselekmény a sértettnek nem vagyona, hanem személye, vagy személye és vagyona ellen együttesen irányult.)

A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények címén ma összefoglalt ügyek egykorú megfelelői a jelenlegiektől lényegesen eltértek. Ebbe a kategóriába tartozott a nők esetében szigorúan büntetett házasságtörés (adulterium), továbbá a kettős házasság (bigámia), a vérfertőzés (incestus), a paráználkodás és tiltott kéjelgés (stuprum, fornicatio), a kerítés (lenocinium), a fajtalanság (luxuria contra naturam, sodomia, bestialitas), a nemi erőszak és szeméremelleni erőszak, szűz megrontása (stuprum violentum, vis puditiae illata, defloratio virginis). — A vagyon elleni bűncselekményeknél a régi és a mai definíciók kevésbé eltérőek. A feudális jogban is szerepel a lopás (furtum), orgazdaság (fautoratus)[69], rablás és minősített esete, az útonállás (praedocinium, obsessio viarum), csalás (stellionatus), gyújtogatás (incendiariatus). — Végül a maitól eltérő külön kiemelt bűncselekmény-kategóriát képezett a káromkodás (blasphemia), a szentségtörés vagy szentségtörő lopás (sacrilegium), a templom megszentségtelenítése (profanatio ecclesiae).

*

A hatásköri kérdéseknél sokkal egyszerűbb az, amit a kir. tábla *illetékességéről* még el kell mondanunk. A curia s ezen belül a kir. tábla illetékessége az egykorú értelemben vett Magyarországra terjedt ki, amihez közigazgatási és jogszolgáltatási szempontból Horvát-Szlavónia is hozzátartozott. Magyarország területének kiegészülése — a szepesi városok és a Temesi Bánság visszacsatolása s Fiume városnak és kerületének Magyarországhoz csatolása — még az 1772, 1778, illetőleg 1779. években megtörtént, korszakunk alatt tehát Magyarország területéből csak Erdély, a Partium és a Katonai Határőrvidék volt elszakítva, s ez 1848-ig változatlan maradt. A kir. tábla illetékessége szempontjából korszakunk alatt csak két változás történt. Az egyik 1808-ban, amikor a horvát-szlavóniai fellebbezett polgári és büntető perek kikerültek a kir. tábla ítélkezése alól. De ez nem jelentette a kir. tábla illetékességi területének csökkenését: a felségsértési és hűtlenségi ügyekben a kir. tábla illetékessége Horvát-Szlavónia felett továbbra is megmaradt,[70] s a báni táblától fellebbezett polgári perek felvétele ezután is a kir. táblán történt, s mind a polgári, mind a büntető pereket továbbra is a kir. tábla referensei adták elő a hétszemélyes táblán.

[69] Fautoratus általában bűnpártolást is jelenthet, de rendszerint használt jelentése az orgazdaság, melyre más kifejezés nem is alakult ki.

[70] Bár az 1807: 9. tc. a báni tábla hatáskörét a polgári perek s a fellebbezett büntetőperek szempontjából a kir. tábláéval azonossá tette, a felségsértési és hűtlenségi ügyek az egész magyar—horvát jogterületre nézve a kir. tábla első fokú s a hétszemélyes tábla másodfokú kizárólagos hatáskörében maradtak. *Vuchetich* 340.

Tényleges területi változás csak 1809-ben következett be, amikor Napóleon a schönbrunni béke értelmében Horvátországnak a Szávától délre eső részét s a magyar Tengermelléket Fiuméval együtt az illyr „királyság"-hoz csatolta. Napóleon bukása után, 1814-ben az elvesztett országrész egy időre osztrák igazgatás alá került, s 1822. november 1-én csatoltatott vissza Magyarországhoz, illetőleg Horvátországhoz.[71] Ezzel a régi jogterület is helyreállt, s a kir. tábla illetékessége szempontjából az 1808-ban kialakult viszonyok tértek vissza, amin csupán az 1848. évi átalakulás, Erdély uniója jelentett elvi változást. Az erdélyi jogszolgáltatásnak a magyar jogszolgáltatási szervezetbe való tényleges bevonása s az egységes jogterület kiépítése azonban a szabadságharc fordulata miatt nem történhetett meg, a kezdeményező lépések a befejezésig nem jutottak.

2. A HÉTSZEMÉLYES TÁBLA

A hétszemélyes tábláról, az ország legfelső bíróságáról jóval kevesebb a mondanivaló mint amit a királyi tábláról előadtunk. A hétszemélyes tábla *szervezete* sokkal egyszerűbb, személyzete sokkal kevésbé tagolt és differenciált, mint a hierarchikus szervezetben alatta álló királyi tábláé, amely különböző funkciókat e magasabb fórum helyett is elvégez. Kezdve azon, hogy a hétszemélyes tábla tisztán fellebbviteli bíróság (a királyi tábla, mint láttuk, vegyes fokú) s hogy e legfelsőbb bíróságon perfelvétel nincs, folytathatjuk annak megismétlésével, hogy a pereket a hétszemélyes táblán is a királyi tábla referensei adják elő, s a hétszemélyes táblán hozott ítéleteket is a királyi táblán hirdetik ki. Utána — a két táblán hozott ítéletek alapján — a közös ítéletlevelet a kir. tábla referense fogalmazza meg, s a kir. személynök írja alá, s ő téteti rá a nála levő királyi pecsétet, mert a hétszemélyes táblának bírói pecsétje nincs, ilyen kiadványt nem is állna módjában kiállítani. A hétszemélyes tábla tehát csupán előkelő tanácskozó testület, mely a királyi tábla által előkészítve elébe terjesztett ügyekben állást foglal, s a további teendőket ismét a királyi táblára, illetőleg a személynökre hagyja.

A hétszemélyes táblának ez a szerepe már személyzetének összetételéből is következik. Elnöke a nádor, illetőleg királyi helytartó (palatinus regni, locumtenens regius), 1790 óta mindig egy Habsburg főherceg, aki egyben a helytartótanácsnak is elnöke, az egész ország igazgatásának vezetője. A hétszemélyes tábla számára tehát nem sok ideje marad, különben is székhelye (mint a helytartótanácsé) Buda, a curia pedig Pesten van, így az év lényeges részében már a dunai átkelés nehézsége vagy lehetetlensége miatt sem vehet részt a tábla (illetőleg a curia) ülésein.[72] Ezért a nádor megjelenése a hétszemélyes táblán nem mindennap

[71] *Norm.* 149.

[72] 1822. jan. 17-én pl. az országbíró jelenti a nádornak, hogy egy, a hétszemélyes tábla elé kerülő ügyben rokonság miatt érdekelt, abban nem elnökölhet. Kérdezi tehát: tárgyalhatja-e a nádor ezt az ügyet a saját elnöklete alatt, vagy elhalasztatja akkorra, amikor a Dunán való átkelés alkalmasabb lesz, vagy a királytól elnökhelyettes kijelölését kívánja-e kérni? Az utóbbi volna jó, írja az országbíró, mert az ő érdekeltsége vagy betegsége máskor is előfordulhat, a nádor pedig elfoglaltságai, vagy „a dunai átkelés veszélyessége" miatt a hétszemélyes táblán való elnöklésben „nem ritkán akadályoztatik". *Regnic. lt.* József nádor ált. lta. Ált. iratok, Septemviralia 1822: 110. — Az érintkezés nehézségeit mutatja, hogy néha a hétszemélyes tábla együttesen kelt át Budára, hogy valamilyen jelentősnek látszó ügyet a nádor elnöklete alatt tárgyalhasson meg. *Prot. tab. septemviral.* 1842. szept. 26—27.

esemény, ami ünnepélyes külsőségek közt szokott történni. Így a tényleges vezető a nádor állandó helyettese, az országbíró (judex curiae), aki őt a helytartótanácsban is, mint annak alelnöke, adott esetben helyettesíteni szokta.

Az országbírói tisztség rendkívül magas rangot jelent, ez az ország második közjogi méltósága a világi urak, az ország bárói sorában, s egyike azon igen kis számú állásoknak, melyeknek elnyerői a hivatali esküt az uralkodó kezébe teszik le. Az országbírói hivatalt — mint a királyi személynökkel kapcsolatban láttuk — az udvar által ismert, kipróbált emberek kapták meg. Az 1790-től 1848-ig országbíróságot viselt személyek mindegyike szolgált előzetesen Bécsben: közülük hatan a m. kir. udvari kancellárián s egy a bécsi udvari kamaránál. Egyikük (Brunsvik József) egész hivatali pályáját a kancellárián kezdte, mint annak fogalmazója. A közvetlen lépcsőfok viszont, ahonnan az országbírói méltóságba rendszerint feljebb léptek, a zászlósurak rangsorában két hellyel az országbíró mögött álló tárnokmester tisztsége volt. Az uralkodó által az említett korszakban kinevezett 7 országbíró közül 5: gr. Zichy Károly, Végh Péter, Szentiványi Ferenc, gr. Brunsvik József és gr. Cziráky Antal közvetlenül a tárnokmesterségből lépett elő országbíróvá, a másik 2: Úrményi József és Majláth György viszont korább királyi személynöki tisztséget viselt, s így készült elő az országbírói méltóságra. Az utóbbi különben csaknem mindegyik számára pályájának végső állomása volt, a 7 közül csak 2: gr. Zichy Károly és gr. Cziráky Antal jutott tovább, s kapott miniszteri rangot a Staats-Konferenznél, a többiek életfogytig viselték az országbíróságot, vagy ez állásból mentek nyugalomba.[73]

Az országbíró akadályoztatása vagy érdekeltsége esetén a hétszemélyes táblán a tárnokmester szokott elnökölni. Ezért is volt előkészület a tárnokmesteri tisztség az országbírósághoz, mely utóbbi a hétszemélyes tábla ügyvezető alelnökségének tekinthető. A tárnokmester azonban nem másodalelnök, ő már nem automatikusan lép az országbíró helyébe, mint ez a nádoréba, hanem a királytól megbízást kell kapnia az elnöklésre, s ha tárnokmester nincs, vagy őt is hosszas betegség vagy más ok akadályozza a feladat ellátásában, úgy a király a hétszemélyes táblának egy olyan főrangú bíráját bízza meg — kötetlen vagy kötött időre, vagy csupán egyes perek tárgyalásának idejére — az elnökhelyettesi tiszt ellátásával, aki egyben az ország bárója. Végső esetben néha, ha a fenti megoldások egyikére sincs lehetőség, az uralkodó külső, curián kívüli személyt bíz meg az ideiglenes (rendszerint csak alkalmi) elnökhelyettesítéssel, de az illetőnek ekkor is országbárójának kell lennie: a hétszemélyes táblán csak zászlósúr elnökölhet.[74]

A hétszemélyes tábla bírái — mint a királyi tábláé — a kiváltságos osztály 3 első rendjét: a főpapságot, a főnemességet és a köznemességet képviselték, de nem árnyalódtak annyiféle címmel, mint a kir. tábla bírái. — A főpapi tagok sorát itt az esztergomi és a kalocsai érsek szokta megnyitni, akik számára azonban ez inkább formális jelentőségű volt, amit a feudális hierarchiában bírt rangjuk kívánt meg, az üléseken azonban igen ritkán vehettek részt. Ugyanígy inkább

[73] Az 1790. utáni országbírók sora a következő: gr. Zichy Károly (1788—1795), Végh Péter (1795—1802), Szentiványi Ferenc (1802—1806), Úrményi József (1806—1825), gr. Brunsvik József (1825—1827), gr. Cziráky Antal (1827—1839), Majláth György (1839—1848). *Magy. kincs. lt.* Magy. kam. arch. Liber dignitariorum saecularium (E. 683. 1. raksz.) kötet. Egykorú *Sematizmusok.*

[74] *Norm.* 95. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 7, 17, 25, 31, 59, 83, 84, 85, 157, 165, 229, 529, 543. *Kanc. lt.* Acta gen. 1838: 364. — Az ország báróit fentebb ismertettük.

cím a septemvir méltóság a kis számban előforduló megyés püspökök számára is. A főpapságot a hétszemélyes táblán ténylegesen a címzetes püspökök képviselték, akik az üléseken állandóan részt vettek. Korszakunk végén a hétszemélyes táblának 5 főpapi rendű tagja volt. — Ugyanekkor a főnemeseket 8 bíró képviselte a státusban. Ezek egy része, mint láttuk, zászlósúr, a többiek született főnemesek vagy (a kir. tábla bíróihoz hasonlóan) főnemesivel egyenlő rangot szerzett köznemesek.[75] A nemesi assessorok száma, az említett időben, 14-re emelkedett és főleg a királyi tábla bírói státusából lépett elő. — Mint láttuk, a curia státusa folytonos mozgásban van, halad előre. Előlépések az első két rendnél sem ritkák: a kir. tábla főpapja, püspöki címet kapva, a hétszemélyes tábla főpapjává neveztetik ki, s a kir. tábla bárója a hétszemélyes tábla főnemesei közé lép át, de ezeknél a külső, curián kivüli személyek kinevezése is elég gyakori. A nemesi assessorokat azonban csaknem kizárólag a királyi tábla nemesi assessorai közül emeli ki, s lépteti elő az uralkodó. Rendszerint betartja a rangfokozatokat, s az alnádor vagy alhelytartó lép feljebb septemvirré, de elég gyakori az alországbíró vagy ítélőmester átemelése is a hétszemélyes tábla státusába, s assessoré is előfordul. Viszont más hatóságoktól az átvétel igen ritka, legfeljebb a királyi ügyek igazgatója számíthat még ilyen előléptetésre.

Az állások betöltésének módja mind a három rendnél ugyanaz, mint a királyi táblánál láttuk: a megüresedett állásokért a kérvényeket Bécsben a kancellárián, vagy a hétszemélyes táblánál nyújtják be. Az előbbieket a kancellária szintén leküldi a táblához. Ez a kérelmek alapján a kancellária által megszabott vagy meg nem szabott számú személyt javaslatba hoz, s a kandidációt felterjeszti. A javaslatot felhasználva, a király kinevezi az udvar számára legmegfelelőbbnek látszó személyt, s erről leiratban értesíti a hétszemélyes táblát, azzal az utasítással, hogy az újonnan kinevezettet fogadja be, s megillető helyét az ülésben engedje elfoglalni. A kinevezett az erről szóló dekrétumot a táblán felmutatja, a hivatali esküt az ülés plénuma előtt leteszi, s az eskütétel dátumát (a fizetés számfejtése végett) a tábla közli a kamarával, mely a kinevezés tényéről már a kancelláriától közvetlenül értesült.[76]

A főpapi, főnemesi és nemesi assessorokhoz járul 1786 óta a bányaügyi referens, aki, mint láttuk, gyakran közös a királyi táblával, s a magyar kamara státusába tartozik, mint annak tanácsosa. Viszont ide tartoznak 1841 óta a váltóügyi előadók, akik a hétszemélyes tábla ekkor létesült váltóosztályán referálják a pereket. A váltóosztály ugyanis a hétszemélyes táblának az az egyetlen részlege, ahol az ügyeket saját előadók terjesztik elő. Ezekre azonban, minthogy velük munkánk első részének II. fejezet 3. szakaszában, a váltóbíráskodás bevezetésével kapcsolatban, hosszasan foglalkoztunk, itt nem térünk vissza. Említést kíván azonban, hogy a váltóosztály felállítása a hétszemélyes tábla subaltern státusának erős kibővülésével járt. Addig e táblának egész segédszemélyzete — amióta ilyennel egyáltalán bír — csupán egy tanácsjegyzőből, annak segédjéből, egy írnokból s e tábla janitorából állott. E létszámot a váltóosztály megszervezése

[75] *Sematizmusok.* A hétszemélyes tábla ülésjegyzőkönyveiben a jelenlevők felsorolása.

[76] *Norm.* 93. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 3, 13, 19, 23, 26, 28, 30, 86, 87, 103, 116, 229, 575. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 447, 672, 1542, II. 252, 384, 446. *Személyn. lt.* Acta praes. 31 1/2, 72. *Kanc. lt.* Acta gen. 1820: 1631, 1822: 258.

egy váltóügyi iktatóval (protocollista exhibitorum in cambialibus), a 3 váltóügyi referens mellé rendelt 3 váltóírnokkal (cancellistae in cambialibus) s még egy (a váltóosztály üléseinél segédkező) ajtónállóval bővítette. A 3 váltóírnok egyike a váltóügyi kiadó (expeditor in cambialibus), a váltóeljárás ugyanis a váltóosztálynál ilyen munkakör ellátását is szükségessé tette. (A subaltern státusbeli állásokat, a király által kinevezett tanácsjegyzőén kívül, a hétszemélyes táblának volt joga betölteni.)[77]

*

A hétszemélyes tábla *ügyvitelére* áttérve, ezt a nádor kancelláriájának bemutatásával kezdjük. A nádor (kir. helytartó) a hétszemélyes tábla s egyben a kir. curia elnöke, a közigazgatást irányító helytartótanács elnöke, a jászok és kunok főkapitánya, Pest vármegye főispánja is, ehhez járul, hogy mint országos nagybíró (ordinarius regni judex), bírói parancsokat ad ki, s közegei útján hiteleshelyi tevékenységet folytat. Mindez a nádori kancellárián megy végbe, melyből ugyan, mint láttuk, idők folyamán kivált s a királyi táblához kapcsolódott az alnádor és a nádori ítélőmester, viszont más személyzettel kiépült, s szilárdan szervezeti formát kapott a nádori kancellária. A személyzet részben nádori hivatalnokokból, részben ide beosztott helytartótanácsi tisztviselőkből állott. Az utóbbiak végezték azokat a teendőket, melyeket az irodának, mint a helytartótanács elnökségének el kellett látnia, s az előbbiek intézték a nádor többi funkcióival kapcsolatos ügyeket, köztük a hétszemélyes tábla s a curia elnökségének írásmunkáit is. A nádor ugyanis, bár maga és kancelláriája Budán a Várban székelt, s a Pesten működő hétszemélyes tábla ülésein csak ritkán jelenhetett meg, az elnöki teendőket rendszerint elvégezte, s az elnöki levelezés nagyrészt az ő kancelláriáján ment keresztül.

A kancellária nádori személyzete — mint az iroda 1810. évi, József nádor által kiadott „Instructio"-jából látható — ekkor az irodaigazgatóból, a nádori titkárból, egy expeditorból, egy protocollistából, 4 jegyzőből vagy írnokból s egy irodaszolgából állott (ezekhez járultak a helytartótanácstól átosztott vagy onnan alkalmilag igénybe vett tisztviselők). Az irodaigazgató vagy ez állás betöltetlensége esetén a nádori titkár irányítja a kancelláriát, s ő referálja a nádori főtörvényszéken és delegált törvényszéken (a curia hatásköréből kivont) jász-kun pereket és metális pereket, ellenőrzi továbbá a kancellária parancskiadó és hiteleshelyi tevékenységét, végül a nádor postabontása után és utasításai szerint ő készíti el a jogszolgáltatással kapcsolatos hivatali levelezés fogalmazványait, ebbe a munkába azonban a jegyzőket is bevonhatja. A nádori titkár által revideálandó hiteleshelyi kiadványokat a nádori kiadó (expeditor) fogalmazza meg, majd a revízió s a nádor általi kiadatás után ezeket és a fenti hivatalos levelezés fogalmazványait a jegyzőkkel vagy írnokokkal letisztáztatja, a tisztázatokat ellenőrzi, a titkárral ellenőrizteti, a nádor által aláírandó kiadványokat vele aláiratja, végül mindezeket pecséttel ellátja, felkészíti (borítékolja) majd elküldi, vagy a feleknek — a taxák lefizetése ellenében — kiadja. Az expeditor után következő tisztviselő, a protocollista címe itt elsősorban iktatót jelent: ő vezeti a kancellária iktató-

[77] *Norm.* 102, 178, 202. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 440, 534. *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 489. *Regnic. lt.* József nádor ált. lta. Ált. iratok, Septemviralia 1821: 810, 1015. *Sematizmusok.*

könyvét, de ő ellenőrzi az iroda hiteleshelyi jegyzőkönyvét is, amit különben az egyik jegyző vezet.[78]

Így készülnek a nádor nagybírói kiadványai, valamint a hétszemélyes tábla (curia) elnöki tisztével kapcsolatos hivatalos levelezés kimenő iratai, mely utóbbiakat a nádor a kancelláriához Bécsbe felterjeszt, a magyar kamarához vagy a királyi ügyek igazgatóságához is áttesz, vagy amelyeket helyettesének, az országbírónak leküld. A nádor budai kancelláriáján kívül ugyanis Pesten, a hétszemélyes tábla mellett is van egy elnöki iroda, melyet az országbíró tart fenn, aki a tábla közvetlen vezetésével kapcsolatos teendőket látja el. Rendszerint ő elnököl az üléseken, ő irányítja a napi teendőket, de ezen kívül bizonyos elnöki levelezést is folytat. E tekintetben a nádori kancellária s az országbírói iroda viszonyát talán a bécsi kancellária s a Budán székelő helytartótanács viszonyához lehetne hasonlítani. Mind a kancellária, mind a helytartótanács a magyar közigazgatást irányítja, e tárgyban, különböző szinten, mindkettő intézkedéseket tesz, egymással levelezést is folytat. Ugyanígy a nádor és az országbíró is levelez egymással: a nádor a hozzá beérkezett királyi rendeleteket, kancelláriai elnöki leiratokat is továbbküldi az országbírónak a hétszemélyes tábla ülésében való publikálás és más intézkedések végett, az országbíró viszont őhozzá beérkezett, neki vagy a hétszemélyes táblának címzett iratokat terjeszt fel a nádornak, tőle utasításokat kér, s azokat megkapva, a nádortól visszaküldött vagy egyébként leküldött aktákat elintézi. A hétszemélyes tábla (curia) vezetését tehát a két iroda együttesen látja el, két szinten, de úgy látszik, igen jól kollaborálva.[79]

Az országbíró irodájának a nádori kancellária fenti instructiójához hasonló, vagy azt akár csak megközelítő ügyviteli szabályzata nem maradt fenn. Így ennek az irodának a munkája csak részadatokból, azok összevetéséből s csak vázlatosan rekonstruálható. Így megállapítható, hogy az irodát az országbíró tartotta fenn, ő gondoskodott az alkalmazottakról is, akik közül az országbíró titkárára, expeditorára és az iroda cancellistáira vannak adatok. Ezeknek a neve az egykorú sematizmusokban nem szerepel, ezek tehát nem királyi (állami) hivatalnokok, hanem — a fentebb már ismételten használt kifejezéssel — az országbíró familiárisai. A titkár és az expeditor (kiadó) bizonyára jogvégzett, ügyvédi vizsgát tett személyek voltak, a cancellisták (írnokok) viszont a jurátusok közül vagy azok közül a volt jurátusok közül kerültek ki, akik a juratéria után a különböző curiai irodákban visszamaradva, ingyen (csak taxa-részesedésért) dolgoztak, hogy maguknak nagyobb gyakorlatot s valamilyen állami alkalmazásra nagyobb esélyt szerezzenek.[80]

Az országbírói iroda — ahol a többi nagybíró kancelláriájához hasonlóan szintén adtak ki bírói parancsokat, s folytattak hiteleshelyi oklevéladó működést —

[78] Az instructio igen pontos és részletes utasításokat tartalmaz az iratkezelésre is: az iktatásra, az iktatókönyvek és mutatójuk készítésére, az irattárolásra, a selejtezésre *Regnic. lt.* József nádor ált. lta. Ált. iratok, Miscell. 889. raksz. „Instructio officio cancellariae palatinalis extradata Ao. 1810."

[79] Ez a kép alakul ki, ha a *Rescripta regia (hétszemélyes táblához)* állagot s az iratokon látható kezelési jeleket és egyéb rájegyzéseket darabonkint végignézzük. A fentieket ezen az alapon foglaltuk össze, egyes iratokra itt hivatkozni nem lehet. Ugyanezt tükrözi a *Regnic. lt.* József nádor ált.lt. Ált.iratok, Septemviralia állaga is.

[80] *Corresp. 8. cs.* Lt. 1852: 541, 572, 1853: 929, *10. cs.* Lt. 1875: 129. *Min. lt.* Ig. min. Eln. 1849: 2029—E.357, 3249—E.659. A hétszemélyes tábla vonatkozó ülésjegyzőkönyvei.

kötötte össze tehát a hétszemélyes táblát a nádori kancelláriával, de ez tartotta a kapcsolatot a királyi táblával, illetőleg annak elnökségével is. A két tábla közös ügyeit (a közösen használt épület fenntartásával, a közös curiai pénztárból fedezett kiadásokkal, a közös személyzettel még kapcsolatos ügyeket) az országbíró és a személynök együtt tárgyalta meg, vagy egymás között folyt levélváltásokkal bonyolította le, s az országbírói irodával, mint a hétszemélyes tábla „praesidium"-ával érintkezett a királyi tábla a perek intézésével kapcsolatos teendők ügyében is.

A legfelső szintű, legbizalmasabb elnöki levelezésen kívül a hétszemélyes tábla — úgy, mint a királyi tábla — minden ügyet kollegiális formában, üléseken intézett. Ezek 1840-ig mindig plenáris ülések voltak, s 1840 után is az ekkor létesült váltóosztály szakületeit nem számítva — plenáris ülések maradtak. Itt tehát a tanácsokban történő ítélkezés nem honosodott meg: e tábla mind az ügyviteli tárgyakat, s a hivatalos levelezést, mind a perek tárgyalását — kivéve a váltópereket — mindig teljes (és zárt) üléseken intézte. Az ülések lefolyása és tárgysorozata viszont a királyi tábláénál sokkal egyszerűbb, egyöntetűbb, hiszen, mint láttuk, a hétszemélyes tábla funkciói is sokkal kevésbé szétágazók, mint a királyi tábláé.

A törvényszakot megnyitó, a curia személyzete által együttesen hallgatott istentisztelet után a hétszemélyes tábla első ülésén megjelennek a királyi tábla kiküldöttei, átadják a kir. tábla szokott üdvözletét s a törvényszak folyamán a hétszemélyes tábla által tárgyalandó, fellebbvitt perek seriesét. Azoknak a pereknek a seriesét ti., melyeket a kir. tábla referensei a hétszemélyes táblán való előadásra előkészítettek. Ezzel megindul a hétszemélyes tábla ülésszakának munkája. Ennek keretében a különféle nem peres (kebelbeli, vagy ügyviteli) hivatalos ügyeket itt is az ülések elején tárgyalják. A tárgyalás módja ugyanaz, mint a kir. táblán: felolvassák az elnökség által a plénum elé terjesztett, beérkezett iratokat, főleg a felsőbb rendeleteket, megvitatják s megállapítják a kimenő iratok (jelentések, jogi szakvélemények, állásokra kandidációknak) szövegét; ezeket a teendőket a hétszemélyes tábla saját assessorai látják el. Majd a királyi tábla referenseinek előadásában megtárgyalják a hétszemélyes táblára felvitt pereket, megállapítják az ítéletek szövegét, s ezzel az ülés bezárul: a továbbiak, mint láttuk, a királyi tábla feladatát képezik.

Ehhez a képhez itt csak az tehető még hozzá, hogy a törvényszak utolsó ülésén a hétszemélyes tábla tanácsjegyzője bemutatja a plénumnak jóváhagyás végett a törvényszak folyamán e tábla által elintézett perek seriesét, melyet a hétszemélyes táblának is fel kell terjesztenie a kancelláriához, majd az ülés fogadja és viszonozza a királyi tábla ismét megjelenő küldöttségének búcsú-üdvözletét, s ezzel a tábla az országbíró búcsúszavai után az ülésszakot bezárja. Megjegyzést kíván továbbá, hogy az ülésben megállapított szövegű hivatalos levelek, tisztázás után, az országbíró vagy a nádor irodájából mennek ki. Végül, hogy a hétszemélyes tábla bírái — mint a kir. tábla bírái a személynöki széken — a nádori főtörvényszéken szoktak bírótársként szerepelni, az országbíró pedig, ha a nádor megbízza, e főtörvényszéken is elnököl.[81]

[81] *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 73, 104, 118, 253, 325, 426, 439, 826, 827, 831, 833, 835, 837. kiemeljük a kezelési feljegyzéseket. *Prot. tab. septemviral.* 1842. jan. 10, jan. 14, márc. 12, aug. 22, szept. 26–29, 1843. dec. 20, 1844. jan. 2, márc. 26, 1846. jan. 12, aug. 25. *Prot. tab. reg.* 1810. febr. 1. *Regnic. lt.* József nádor ált. lta. Ált. iratok, Septemviralia 1819: 838, 1220.

A hétszemélyes tábla váltóosztályával már fentebb, munkánk első rész II. fejezet 3. szakaszában is foglalkoztunk, az ott elmondottakat nem ismételjük meg. Csak azt emeljük ki, hogy a váltóosztály mind a törvényszakok alatt, mind a törvényszünetekben folyamatosan ítélkezett, ott, ahol a hétszemélyes tábla tartózkodott, tehát az országgyűlések alatt Pozsonyban. A váltóosztályban ugyanaz elnökölt, aki a hétszemélyes tábla rendes ülésein: vagy maga az országbíró, vagy az elnököt helyettesítő országbárója. Bírótársai a hétszemélyes tábla rendes bírái — a főpapok, főnemesek és nemesi assessorok — közül kerültek ki, a váltószaki ülés ilyen jellegét a váltóelőadó bírák jelenléte adta meg. A váltóosztály e váltóelőadók referálása mellett tárgyalta a váltófeltörvényszéktől s a fiumei guberniumtól hozzá fellebbvitt ügyeket. Az ülések lefolyása még egyszerűbb, mint a hétszemélyes tábla ülései általában: itt csaknem kizárólagos ítélkezés folyt, más ügy igen ritkán került megbeszélésre. Ilyen ügyként szerepelt pl. a váltószaki állások betöltése, amivel, úgy látszik, nem a rendes hétszemélyes táblai, hanem a váltóosztályi üléseken foglalkoztak.[82]

Az állásbetöltéssel kapcsolatban egyébként, mint a hétszemélyes tábla felfogására jellemző adatot, megemlítjük itt azt a felterjesztést, melyet a váltóosztály egy megürült váltóelőadó-bírói állás betöltése tárgyában 1848. február 15-iki üléséből a nádornak elküldött. A felterjesztés szerint az állásért hárman pályáztak. Folyamodványaikat Bécsben, a kancellárián adták be, mely azokat a nádorhoz küldte le „a hétszemélyes tábla által" eszközlendő jelölés végett. A nádor a jelöléssel a váltóosztályt bízta meg, s az a szóban forgó véleményt terjesztette a nádor elé. A javaslat szerint mind a három pályázó alkalmas az állásra. Az egyikről megjegyzi azonban, hogy ez folyamodványában városi polgár voltára, s a váltótörvénynek és kiegészítésének őt, mint polgárt támogató szakaszaira, az 1840: 15. tc. II. r. 13. §-ára és az 1844: 6. tc. 11. §-ára hivatkozik. (Ezek szerint ugyanis a váltóelőadókat a király „a kir. városokból és kerületekből, habár nem nemeseket is," „születésre tekintet nélkül" nevez ki.) A váltóosztály szerint az idézett törvényhelyek nem úgy értelmezendők, hogy ez állásra csak városi polgár volna alkalmazható, annál kevésbé, minthogy az 1844: 5. tc. behozta az általános hivatalképességet, s ezzel szembenállana, ha a nemesek a váltóelőadói állások „igényétől elzáratnának", s ezzel éppen az ő hivatalképességük korlátoztatnék. A hétszemélyes táblát reprezentáló váltóosztály tehát még 1848. elején a reformkor haladó törvényeit is visszafordítja az eltűnőben levő régi rend védelmére, holott az idézett szöveghelyek tendenciája bizonyára csakugyan az volt, hogy a váltóreferensi állások betöltésénél a váltójogban jártasabb városi polgárság előnyben részesüljön.[83]

*

A hétszemélyes tábla *hatásköre* igen röviden összefoglalható. Az idetartozó ügyek legnagyobb részét a kir. táblától (s 1808-tól közvetlenül a báni táblától is) felleb bvitt perek szolgáltatták. A kir. táblától s a báni táblától fellebbvihető volt minden, az előbbi szakaszban felsorolt polgári per, hacsak az appellatiót valamilyen perjogi akadály nem tilalmazta. Ilyen akadályok voltak: már nem

[82] A hétszemélyes tábla jegyzőkönyv-köteteiben a rendes hétszemélyes táblai ülések jegyzőkönyvei közé besorolt váltószaki ülésjegyzőkönyvek.
[83] A váltóosztály idézett véleménye vagy javaslata *Norm.* 202.

fellebbezhetett az alperes, ha ügyét „makacsság", vagy a kellő védekezés elmulasztása miatt (per non defendit, ex non defendit) vesztette el, nem fellebbezhetett az a fél, akinek az esküje alapján hoztak ítéletet, vagy az a fél, akit az ítélet valamely tény felfedésére, állításának ily módon való megerősítésére (ún. „felfedező eskü"-re) kötelezett, nem fellebbezhetett az, aki a hétszemélyes tábla előtt már egyszer perét vesztette, utána királyi kegyelemmel perét újította (cum gratia novizált), s az újabb eljárás során a kir. tábla előtt ismét elbukott (succumbált).[84] — Az ily módon elakadt ügyek száma azonban messze elmaradt a polgári pereknek ahhoz a tömegéhez képest, amely állandóan áramlott a kir. tábláról a hétszemélyes tábla elé, melynek ügyforgalmát 1840 után a váltófeltörvényszéktől s a magyar tengermelléki kormányszéktől (másképpen fiumei guberniumtól) fellebbezett kereskedelmi-, váltó- és csődperek is növelték.

A büntető perek közül fellebbezhetők voltak a hétszemélyes táblára — a kir. tábla előtt indult — felségsértési és hűtlenségi ügyek. A hétszemélyes tábláig fellebbezhettek továbbá a nemesek minden más büntető perben is, az alsóbb fórumok legenyhébb ítéletei ellen is. A nem nemesek büntető perei azonban csak akkor kerülhettek a hétszemélyes tábla elé, ha az ügy másodfokon halálos ítélettel végződött. Ilyenkor viszont a pert a védők minden esetben tartoztak e legfelsőbb fórumhoz felvinni, s annak halálos ítéletét kegyelmi kérelemmel az uralkodó elé Bécsbe felterjeszteni.[85] — Végül megemlítendő, hogy a nádori hivatal betöltetlensége esetén a jász-kunok polgári és büntető perei is a hétszemélyes táblára voltak felvihetők. Ilyen esetekben tehát, mint arra már fentebb is rámutattunk, a hétszemélyes tábla — mint az ország legfelső bírósága — az egész magyar—horvát jogterület felett csaknem kizárólagos hatáskört gyakorolt.[86]

*

A hétszemélyes tábla *illetékessége* még rövidebben meghatározható. Ez az említett magyar—horvát jogterületre — az egykorú értelemben vett Magyarországra, Horvátországra és Szlavóniára — terjedt ki. A terület korszakunk folyamán csak egy esetben s csupán ideiglenesen módosult (csökkent): 1809-től 1822-ig, amikor Napóleon a Magyar Tengermelléket és Horvátország egy részét a Monarchiától elszakította, majd a francia uralom után még néhány évig, amíg a terület osztrák igazgatás alatt állott. 1822-ben a visszacsatolás megtörtént,[87] s ezután már csak az 1848/49. évi események hoztak inkább elméleti változást (Erdély unióját), melynek a hétszemélyes táblát érintő vonatkozásairól fentebb szóltunk.

[84] A fenti sorrendben: *Planum tabulare* 40 (8. t.) 184 (3. t.) 166 (1. t.) 40 (9. t.)
[85] 1791: 56. tc. 1791: 43. tc. és úzus.
[86] Hatásköre, mint láttuk, ilyenkor csak a személynöki városok polgári pereire s egyes praedialista székek bizonyos ügyeire nem terjedt ki..
[87] *Norm.* 149.

3. A VÁLTÓFELTÖRVÉNYSZÉK

A váltófeltörvényszék (forum appellatorium cambiale) a kir. curia harmadik, legfiatalabb tagja. Míg a másik két curiai bíróságnak — a két táblának — múltja s szoros összekapcsolódása évszázadokra nyúlik vissza, együttesük tehát hosszú időn át játszott szerepet a feudáliskori Magyarország társadalomtörténetében, s működésük a feudális rend megszilárdítását szolgálta, addig a váltófeltörvényszék a letűnő korszak végén jött létre, s a kialakuló új polgári jogrend útját törte, annak fejlődését segítette előbbre. Az intézménynek és vezetőjének itt nem politikai súlya ad jelentőséget, hanem megfordítva, a társadalmi szükségletként létrejött intézmény és vezetője e szükséglet ellátása révén kap súlyt és tekintélyt az egykorú társadalomban. Természetesen, ez a súly, tekintély és befolyás kisebb, mint az, amit a fontos közjogi méltóságokat betöltő országbíró és királyi személynök s az általuk vezetett hétszemélyes tábla és királyi tábla képvisel.

A váltófeltörvényszék szakbíróság s polgári jellegű intézmény, ez *szervezetéből* is kitűnik. Vezetőjének nincsenek egyéb rangjai, politikai feladatai, s bírái között nincsenek képviselve a kiváltságos osztály főrendei. Itt nem tagolódik a státus főpapok, bárók és köznemesek szerint: a bírák egyformán assessorok, s vezetőjük csupán a váltófeltörvényszék elnöke, az álláshoz kapcsolódó feudális attributumok nélkül. Ez a jelleg akkor is feltűnő, ha a státust személy szerint vesszük vizsgálat alá. A váltófeltörvényszék első elnökét (Végh Ignác) nádori ítélőmesterségből emelték ki az új felsőbíróság élére. Halála után az országbírói ítélőmester (Gosztonyi Miklós) kapta meg e tisztséget, s azt a korszak végéig, 1848/49-ig betöltötte, anélkül, hogy nevét akár ő, akár előde e mozgalmas korszak politikai eseményei során egyéb szerepléssel ismertté tette volna. Viszont a váltófeltörvényszék első bírái és tanácsjegyzője, összesen 8 személy közül 3-an voltak a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, s szereztek maguknak, mint jogi szakírók, számos ismert szakmunka szerzői, tudományos hírnevet (Császár Ferenc, Zsoldos Ignác, Fogarassy János).[88]

A váltófeltörvényszék státusa az 1840—1848 közötti néhány év alatt is többször változott. Az intézmény felállításakor a bírói személyzet az elnökből és 6 assessorból állt. Alelnök a sematizmusokban 1847-ig nem szerepel; úgy látszik, csak 1848-ban kapott Zsoldos Ignác ilyen megbízást. A bírák s az egész személyzet létszámának elégtelensége már az indulásnál felmerülhetett. Ezt mutatja az 1840. évi váltótörvénynek a tárgyra vonatkozó szakasza (II. r. 6. §.), mely már eleve úgy intézkedett, hogy ha a fellebb vitt perek száma a bírák számának növelését szükségessé tenné, a király a létszámot emelheti. Ez csakhamar be is következett. A feltörvényszék ugyan, a munka növekedésére hivatkozva, 1844-ben (nov. 14.) létszámának fogalmazókkal és fogalmazógyakornokokkal való megerősítéséért folyamodott a királyhoz, a hétszemélyes tábla azonban, melyet a feltörvényszék a felterjesztés támogatására kért, olyan értelemben írt fel a kancelláriának, hogy a subaltern létszám kért bővítése helyett a bírák számát

[88] Utalunk az egykorú sematizmusokra s a nevezettek jogi munkáira. — A történeti objektivitáshoz tartozik azonban annak megjegyzése, hogy a nevezettek — a polgári fejlődést szolgáló váltófeltörvényszék bírái — személyükben nem voltak haladó szelleműek. Császár, aki szépirodalommal is foglalkozott, Petőfi ellen írt éles kritikát, Fogarassy és Zsoldos pedig az abszolutizmus alatt magas bírói beosztásokat vállaltak.

kellene a váltófeltörvényszéken emelni. A kérelem elintézéseként 1845. május 15-én kelt királyi rendelet valóban felemelte a bírák számát kettővel, de a subaltern státust nem bővítette: csak 3 fogalmazógyakornok alkalmazását engedte meg, ennek ellenében viszont az ekkori 4 napidíjas elbocsátását rendelte el.[89] A váltófeltörvényszék bíráinak száma így a korszak utolsó éveiben az elnökön kívül 8-ban állandósult; közülük az ítélethozatalhoz az elnökön kívül 4 bíró jelenléte volt szükséges.

Az állások betöltésével kapcsolatos akták ismételten hangsúlyozzák a bírák szükséges szakismeretét a váltójogban, amint hogy a váltóbíráskodás bevezetése hozta magával a bírói vizsga első megjelenését is a magyar jogi életben: a váltótörvény szerint (II. rész 8—9. §.) az elsőfokú váltótörvényszékekhez csak olyan bírák alkalmazhatók, akik a váltófeltörvényszék előtt a váltójogból vizsgát tettek. S e rendelkezést az összes váltó-fórum részére 1841. január 18-án kiadott királyi instructio is megerősítette. — A bírói szakképesítés ilyen formájú megkövetelése sem hagyható figyelmen kívül azoknak az intézkedéseknek a sorában, melyekkel a már teljesen polgári jellegű váltójog a feudális jogrendszert számos területen felforgatta.

A váltóbíróságok — köztük a feltörvényszék — subaltern státusa ez intézmények modern hivatalszervezetének és ügyvitelének felelt meg. Mellőzve itt a szóban forgó állások számbeli változásainak részletezését, csak a váltófeltörvényszéknek a korszak végén volt ily személyzetét ismertetjük. Ebben a következők találhatók: a tanácsjegyző (judicii protocollista) és 2 segédje (judicii protocolli status adjuncti), továbbá az iktató (exhibitorum protocollista), a kiadó (expeditor), 2 írnok (cancellistae), 3 fogalmazógyakornok (stipendiati conceptuales practicantes), változó számú (4—6) gyakornok (accessistae) és 3 törvényszolga (apparitores). Az egész subaltern státussal kapcsolatban meg kell említeni, hogy annak minden tagja a tanácsjegyzőtől és segédeitől az iktatón és kiadón át le az írnokokig és fogalmazógyakornokokig s rajtuk kívül csaknem valamennyi accessista is diplomás ügyvéd. E fórumon tehát, mint erre különben már fentebb utaltunk, nincsenek jurátusok: a leendő váltóügyvédek és váltótörvényszéki bírák (a királyi táblánál töltött juratéria után) az első fokú váltótörvényszéken szerezhették meg azt a gyakorlatot, ami a váltófeltörvényszék előtt leteendő vizsgához szükséges volt.

A segédhivatali személyzet magas kvalifikációja kapcsolatban állt azzal a különleges helyzettel, melyet az új váltóbíráskodás az egykorú jogszolgáltatásban elfoglalt, s ami abban is megnyilvánult, hogy e bíróságok, a váltófeltörvényszéket sem véve ki, csak a legalsóbb állások (mint a törvényszolgák és az írnokok) kinevezési jogát kapták meg, valamennyi többi (fizetett) állás betöltése a királynak volt fenntartva. Ezekre az állásokra nézve a váltófórumoknak csak javaslatot (kandidációt) lehetett (és kellett) a király elé terjeszteniük, amihez a folyamodókat — a feudális korban ugyancsak szokatlan módon — laphirdetés útján kellett jelentkezésre felszólítaniuk. A gyakornoki hely nem számított állásnak: a gyakornokok ügyvédi diplomájuk birtokában is ingyen dolgoztak a váltófeltörvényszék kancelláriáján, váltóbírósági állás majdani elnyerése reményében.[90]

*

[89] *Prot. tab. septemviral.* 1844. nov. 14. *Norm.* 200.

[90] *Sematizmusok.* A váltóbíróságok részére a király által 1841. jan. 18-án kiadott Instructio: *Norm.* 184.

A váltófeltörvényszéknek az eddigiekben áttekintett szervezete s főleg az alábbiakban tárgyalandó *ügyvitele* csak nagy nehézségekkel s csak bizonyos szintig — más egykorú források adataiból — rekonstruálható. A váltófeltörvényszék iratanyaga ugyanis 1849 után, a magyar bírósági szervezet eltörlésével kapcsolatban, a pesti Oberlandesgericht irattárába, majd az utóbbival együtt az 1861-ben visszaállított királyi tábla kezelésébe került. A királyi tábla jogutóda azonban, a budapesti kir. ítélőtábla, a birtokában volt iratanyagot 1915-ben, a háborús anyaggazdálkodás jegyében, nagyrészt kiselejtezte. Ami megmaradt, s az Országos Levéltárba beszállításra került, az 1956-ban, a levéltári tűzvész alkalmával pusztult el. A váltófeltörvényszék 1849 előtti irattárából így egyetlen akta és ülésjegyzőkönyv sem maradt fenn, csupán néhány kötet iktató- és mutatókönyv. S minthogy az egész curiát illető szabályrendeletek állagában (Normalia) a váltótörvényszékre vonatkozólag — rövid fennállása miatt — szintén igen kevés irat található, a szóbanforgó tárgyra nézve csak vázlatos képet adhatunk.

A váltófeltörvényszék elnökét és bíráit a király még az 1840. év végén kinevezte, s 1840. december 30-án kelt, a curiához intézett leiratában az új felsőbíróság működésének megkezdését is elrendelte. A rendelet közli a curiával, hogy az uralkodó az 1840. évi 15. törvénycikk végrehajtásaként létrehozta az elsőfokú váltótörvényszékeket és a váltófeltörvényszéket, mely utóbbi a váltótörvény értelmében a curiának „külön önállású" tagját fogja képezni. Utasítja tehát a curiát, hogy a váltófeltörvényszék elnökét és bíráit a curia „grémiumába", ahová ők a váltótörvény II. rész 6. §-a szerint szintén beletartoznak, vegyes (curiai) ülésbe mielőbb hívja meg. Ott, folytatja a rendelet, „e rescriptumot publikáljátok, az új bíróságot grémiumotokba, a curia grémiumába befogadjátok és cooptáljátok, s e váltófeltörvényszék tagjait utasítsátok, hogy a maguk ülésezését — rescriptumunkat ott felolvasva — kezdjék meg," funkcióikhoz fogjanak hozzá, s így a hozzájuk fellebbező feleknek igazságot szolgáltassanak.[91]

E leiratot kiegészítette a király 1841. január 5-én kelt rendelete, mely a váltófeltörvényszéknek s a hétszemélyes tábla váltóosztályának subaltern személyzetét is kinevezte, éspedig a váltófeltörvényszékhez annak tanácsjegyzőjét, aki egyben a titkári teendőket is ellátja, továbbá iktatóját és kiadóját. A kinevezésekről a kancellár január 8-án értesítette a nádort, utasítván őt, hogy a hétszemélyes tábla váltóosztályához kinevezettek felesketéséről gondoskodjék, s egy még betöltetlen állásra a hétszemélyes táblával terjesztessen elő javaslatot. 1841. január 18-án pedig a király az összes váltóbíróság számára ügyviteli utasítást adott ki, melynek III. része külön a váltófeltörvényszékkel foglalkozik.[92]

A váltófeltörvényszék működése így az 1841. év elején megindult. Az új felsőbíróság helyzete a curián belül — a hétszemélyes tábla alatt — a királyi tábláéhoz volt hasonló. A párhuzamot a curia e két alsóbb tagja közt a váltófeltörvényszék kiadványainak formája s a megerősítésükhöz kiadott hivatali pecsét is kifejezésre juttatta. A váltófeltörvényszék bírósági kiadványai ugyanis, ugyanúgy mint a kir. tábláé, a király nevében keltek (ítéletlevelei pl. „Nos Ferdinandus . . . damus pro memoria" formulával kezdődtek), s a király bírói pecsétjével nyertek megerősítést. E célra a váltófeltörvényszék a personalis által használt pecsét mását

[91] *Norm.* 190.

[92] A kancellár jan. 8-án kelt leirata a nádorhoz a váltóbíróságok 1841. jan. 18-án kelt királyi instructiojával együtt *Norm.* 184.

kapta meg, de a personalisnak kiadott pecsétnél kisebb méretben. A kisebb méret a váltófeltörvényszék kisebb rangjának felelt meg, s annak a különbségnek, ami az országos nagybírói rangot viselő personalis s a közjogi méltósággal nem bíró váltófeltörvényszéki elnök között a még fennálló feudális hierarchiában kétségtelenül megvolt.[93] De a rangkülönbség a két felsőbíróság között is nyilvánvaló, hiszen míg a királyi tábla az országgyűlésnek ősi jogon testületileg tagja, addig sem a váltófeltörvényszék maga, sem a bírái — mint egyéb méltóságokat nem viselő királyi szakhivatalnokok — a diétán nem vettek részt, hanem munkájukat Pesten országgyűlés alatt is tovább folytatták.

A váltófeltörvényszék ügyintézésének módja annyiban a királyi tábláéhoz hasonló, hogy az új felsőbíróság is minden ügyet kollegiális formában, üléseken tárgyalt meg s intézett el, éspedig a beérkezett királyi és kancelláriai rendeleteket ugyancsak az ülések elején olvasták fel és tárgyalták meg (a felsőbb rendeletekről a váltófeltörvényszéken a bírák másolatokat kaptak), s a mondottak után került sor az ítélkezésre. A váltófeltörvényszék egész ügyvitele azonban sokkal modernebb, haladóbb jellegű a királyi tábláénál. A curia ősi eredetű s bizonyos vonatkozásokban azóta sem változott másik két tagjával szemben a váltófeltörvényszék mind szervezetében, mind ügyvitelében polgári jellegű felsőbíróság volt, jól organizált segédhivatalokkal s részletesen kidolgozott pragmatikával. Az utóbbinak megfelelően a beérkező iratokat itt az iktatóhivatal vette át, az általános iratokat beiktatta, az „ad praesidium" címzésűeket az elnökségre továbbította, ahol azok vagy a külön elnöki irattárban maradtak, vagy az elnök visszaküldte őket az iktatóhivatalba a rendes (általános) iratok közé való besorolás végett. A beiktatott s előiratokkal felszerelt aktákat az iktató az elnök elé terjesztette, aki — a referálásba a váltófeltörvényszék minden bíráját bevonva — az ügydarabokat kiszignálta.[94]

A referens a reáosztott ügyben (előírt formájú) előadóívet készített, abban összefoglalta az ügy meritumát, feljegyezte a saját „votum"-át (az elintézés módjára vonatkozó javaslatát), s az előadóívhez külön lapon mellékelte az ügyben elküldendő levél, hozandó ítélet fogalmazványát is. Ezen kívül — ha pert referált — arról az elnökség tájékoztatására az első fokról felküldött iratok alapján részletes perkivonatot is készített. — Így kerültek az ügyek a váltófeltörvényszék ülése elé, ahol a referens a tárgyat előadta, a levelek, ítéletek tervezetét felolvasta, s az utóbbit az ülés — szótöbbséggel döntve — elfogadta, vagy megváltoztatta. Az elfogadott szöveget az elnök „expediatur" rájegyzéssel látta el, ezután a tanácsjegyző — ki az ülésről pontos jegyzőkönyvet tartozott vezetni — az iratokat a kiadóhoz küldte letisztáztatás végett. Tisztázás után a kiadó a kimenő iratokat az elnökkel aláíratta, pecséttel ellátta, s kikézbesíttette, illetőleg elküldte, a visszamaradó iratokat pedig az irattárban, mely szintén az ő vezetése

[93] A váltófeltörvényszék pecsétjére ld. a helytartótanács 1840. okt. 6-án Pest megyéhez intézett rendeletét, melyben a váltóbíróságok felállítandó szervezetéről értesíti, s a rendeletben foglalt közléseknek a megye kebelében való publikálására utasítja. *Norm.* 184. — A váltófeltörvényszék kiadványainak a király nevében történő szövegezésére s ennek formuláira ad előírást a váltóbíróságok 1841. január 18-án kelt instructiója *Norm.* 184.

[94] Az 1841. jan. 18-án kelt instructio szerint, *Norm.* 184. Az ügyvitelt — a továbbiakban is — ebből a forrásból kell ismertetnünk, minthogy a váltófeltörvényszék teljes iratanyagának és összes ülésjegyzőkönyvének pusztulása miatt a fentieket más módon nem rekonstruálhattuk.

alatt állott (pontosan előírt rendszerben, mutatókönyvvel ellátva) elhelyezte.[95]

Ha a kimenő irat ítéletlevél volt, azt csak egy példányban küldték el az első fokon eljárt váltótörvényszéknek, s az ítéletről az értesítette a feleket. Ha az utóbbiak az ügyet a hétszemélyes táblára vitték tovább, úgy a váltótörvényszék az iratokat ismét felküldte a váltófeltörvényszékre, ez pedig a hétszemélyes táblához továbbította. A hétszemélyes tábla váltóosztályának harmadfokú ítélete ugyanazon az úton, a váltófeltörvényszéken keresztül jutott le a váltótörvényszékhez, mely azután a végrehajtás iránt a szükséges intézkedéseket megtette.

*

A váltófeltörvényszék *hatáskörével* kapcsolatban az 1840. évi váltótörvényre (1840: 15. tc.) kell visszautalnunk, melyet fentebb munkánk első részének II. fejezet 3. szakaszában részletesen ismertettünk. Mint ott előadtuk, a törvény értelmében a magyar—horvát jogterületen 1840-ben 7 váltótörvényszék létesült. Ezek ítéltek első fokon nemcsak a váltóperekben, hanem különféle egyéb — a törvényben taxatíve felsorolt — kereskedelmi-üzleti ügyekben és csődperekben is. A csődperek nagyobb része ugyan a rendes bíróságok (megyék, városok, kerületi táblák) előtt indult, másodfokon azonban ezek az ügyek is a váltófeltörvényszék elé kerültek. A váltófeltörvényszék hatáskörébe tartozott tehát minden ügy, melyet a 7 első fokú váltótörvényszéktől fellebb vittek, ide tartoztak továbbá a rendes bíróságokon indult csődperek is, mióta a váltóbírósági szervezet létrejött.[96]

*

A váltófeltörvényszék *illetékessége* Magyarország és Horvát-Szlavónia csaknem egész területére kiterjedt, ez alól csupán a Littorale, a Magyar Tengermellék volt kivéve. A Tengermelléken a váltótörvényszékekhez hasonló első fokú szakbírósági hatáskört a váltótörvényszékeknél korábban létesült fiumei váltó-, kereskedelmi és tengeri törvényszék gyakorolta, s ettől a fellebbezés nem a váltófeltörvényszékhez, hanem a tengermelléki kormányszékhez (a fiumei guberniumhoz) történt, ahonnan a perek útja közvetlenül a legmagasabb fórumhoz, a hétszemélyes tábla váltóosztályához vezetett tovább. A magyar—horvát jogterület feletti illetékességben tehát a váltófeltörvényszék az említett mértékig osztozott a fiumei guberniummal, kizárólagos illetékességgel ezen a téren is csupán a hétszemélyes tábla rendelkezett.[97]

[95] Az 1841. jan. 18-án kelt instructio *Norm* 184, s a váltófeltörvényszéknek 1843. dec. 13-án a királyhoz intézett (a subaltern személyzet növelését kérő) felterjesztése *Norm.* 195. A perkivonatokról mondottakat az utóbbiból vettük.

[96] 1840: 15. tc. I. rész XI. fejezet 193, 198. § és II. rész II. fejezet 18—26. §. Továbbá 1840: 22. tc. 1—4. §.

[97] 1840: 15. tc. II. rész I. fejezet 1—6. és 13. §.

4. A KIRÁLYI CURIA MINT EGYSÉG

A fentiekben bemutattuk azt a három intézményt, mely egységes keretbe foglalva, együttesen — királyi curia néven — a feudáliskori Magyarország legfelső bíróságát alkotta. Az eddigiekben azonban a három intézménnyel, a két táblával s a váltófeltörvényszékkel külön-külön, saját működésük szempontjából foglalkoztunk. Most viszont a curiát a másik nézőpontból, mint egységet, mint egységében is létező intézményt vagy szervezetet kívánjuk ismertetni, s rámutatunk azokra a pontokra, ahol a három szerv kapcsolata a legvilágosabban megnyilvánul. E téren, természetesen, arra is ki kell térnünk: hogyan látják a kérdést az egykorúak, mi a felfogásuk a curia intézményeinek összefüggéséről, melyre a personalisnak az 1824. évi centenáris ünnepségen tartott beszéde is — „emlékezve azon tisztes törvény-kapocsra, mely e két táblát az igazságszolgáltatás eredete óta rokonítja" — a kor szokott szóvirágaival utalt.[98]

Ennek a kapcsolatnak az átérzéséből s tudatos ápolásából vezeti le a personalis beszéde is azt a régi szokást, hogy a királyi tábla minden közösen megtartott törvényszak első és utolsó ülésén két-két tagját deputációba küldi át a hétszemélyes tábla ülésébe, hogy ott a királyi tábla üdvözletét és jókívánságait, illetőleg búcsú-üdvözletét átadják, amit a hétszemélyes tábla a két deputátus útján küldött hasonló üdvözletekkel viszonoz. A két tábla tehát „kölcsönös tiszteletét és barátságos indulatát" minden törvényszakban két alkalommal „jelenti egymásnak".[99]

A két régi intézmény kapcsolatának érzelmi részéhez tartoznak azok az üdvözlések is, melyeket a királyi tábla törvényszak-nyitó és záró ülésein a personalis a maga bírótársaihoz intéz, buzdítván őket a két tábla jó együttműködésének ápolására, kitérvén arra is, mint az együttműködés megnyilvánulására, hogy a felsőbb fórum a királyi táblán hozott ítéleteket milyen arányban hagyta jóvá, vagy változtatta meg.[100] Végül a fentiekkel kapcsolatban említhető, hogy minden törvényszak kezdetén a curia tagjai közös istentiszteleten vesznek részt, s hogy a curia elhalt tagjaiért közös gyászmiséket tartanak.

A curia egységének tudatát erősítheti a személyzet homogenitása is. Mint láttuk, a curia személyzete folytonos áramlásban van. Az utánpótlás, bár oldalról sincs elzárva, általában alulról, a királyi tábla s a váltófeltörvényszék felől történik a hétszemélyes tábla felé. A kir. táblával kapcsolatban ezt már láttuk: hogyan szívja fel e tábla a megyéknek a megyei életben s főleg az országgyűlésen kormányhűségükkel kitűnt főtisztviselőit, s hogyan halad előre a királyi tábla státusa e tábla különböző rangfokain át, majd fel a hétszemélyes táblára s nem ritkán azon túl is a legmagasabb méltóságok felé, vagy hogyan kerülnek vissza egyesek Bécsből a kir. tábla elnöki tisztébe, a királyi személynök magas állásá-

[98] A personalisnak az ünnepi ülésen elmondott, fentebb már idézett beszéde latin—magyar nyomtatott szövegben *Norm.* 131.

[99] E barokkos szokást a váltófeltörvényszék, mint polgári jellegű, modern bíróság, úgy látszik, nem vette át.

[100] A personalisnak az 1733. jan. 12. kir. táblai ülés jegyzőkönyvében megemlített üdvözlő szavai, melyek szerint a personalis a jó egyetértésnek tulajdonítja, hogy az 1732. évben a hétszemélyes tábla a királyi táblának egyetlen ítéletét sem változtatta meg. (Valóban, a hétszemélyes tábla ítéleteinek nagy része helybenhagyja a kir. tábláét.)

ba. Ez az áramlás a váltóbíráskodás bevezetésével kiszélesedik, most már a váltófeltörvényszék felől és felé is megindul: a váltófeltörvényszék első két elnökét a királyi tábla ítélőmesterei közül emelik ki, s az 1841—1848 közötti rövid néhány év alatt a váltófeltörvényszék 4 bírája lép elő a hétszemélyes tábla váltóelőadó-assessorává. Sőt a curián belőli előhaladás, a curia intézményei közötti át-, illetőleg előre lépés a curia (s a személynöki, országbírói és nádori kancellária) segédhivatali személyzeténél is ugyanígy megfigyelhető.[101]

De a személyi és érzelmi elemeknél sokkal fontosabbak azok a hivatalszervezeti adottságok, melyek a curia intézményeinek ügyvitelét kapcsolják össze. E téren a két tábla évszázados, történetileg kialakult összefüggése a szorosabb, s a harmadik tagként hozzájuk került új intézmény, a váltófeltörvényszék kapcsolata a lazább. — Ami a két tábla együttműködését illeti, itt csak már megemlített dolgokat kell összefoglalnunk. Láttuk pl., hogy minden törvényszak elején a királyi tábla állítja össze — ítéleteivel szemben bejelentett fellebbviteli kérelmek alapján — a hétszemélyes tábla által azon törvényszak alatt tárgyalandó perek jegyzékét, amit a megnyitó üdvözlés alkalmával a kir. tábla kiküldött deputátusai szoktak a hétszemélyes táblának átnyújtani.

A jegyzékbe olyan perek vannak belefoglalva, melyeknek — az ítélethozatal megkönnyítésére szolgáló — perkivonatait a referensek már elkészítették, s a hétszemélyes tábla elnökségének, a septemvirek közötti szétosztás végett, átküldték. Az átadott jegyzék szerint s a perkivonatok segítségével történik az ítélethozatal a hétszemélyes táblán, a királyi tábla referenseinek perelőadása mellett, minthogy a hétszemélyes tábla bírái csak tanácskoznak, de köztük (a váltóosztályt kivéve) per-előadók nincsenek. A hétszemélyes tábla ítéletét a királyi táblán készült perjegyzőkönyvbe vezetik be, a hétszemélyes táblán tehát periratok sem keletkeznek, s a hétszemélyes tábla ítéleteit, a királyi tábla ítéleteivel együtt, a királyi táblán hirdetik ki. A két tábla ítéletét magában foglaló ítéletlevelet is a királyi tábla elnöksége adja ki, s az ítélet foganatosításáról — ha a per a kir. táblán indult — szintén e tábla elnöksége gondoskodik. (A fellebbezett perek curiai ítéletét az első fokon eljárt bíróság hajtja végre.)

A két táblának az ítélkezésben megnyilvánuló fenti egysége a curia másik fontos szerepénél, a jogalkotásnál ugyanígy megállapítható. A feudális Corpus Juris rendkívül hiányos és rendszertelen. A törvényeket csaknem a korszak végéig a pillanatnyi szükség szerint, átfogó tervek nélkül hozták, s a jogszabályalkotás a fejlődés által napról-napra felvetett újabb viszonylatokkal nem tudott lépést tartani. A hiányokat a törvények szellemének megfelelő döntvényekkel a curiának kellett kitöltenie. S a curia e feladatnak a korviszonyokhoz képest igyekezett is megfelelni. A jogegység biztosítására minden olyan per kivonatát, melyben a kir. tábla vagy a hétszemélyes tábla végleges ítéletet hozott, sorozatba gyűjtötték „Deciones curiales" címen, minthogy előre nem volt tudható, hogy később mely ügy, mely ítélet fog precedensül, döntvényként szolgálni. A sorozat alapján 1769-ben — a királynő utasítására — egy curiai bizottság rendszerbe foglalt anyagú döntvénytárat készített, melyet később ki is nyomtattak Planum tabulare címen. A mű kedvező fogadtatásra talált, több kiadást ért meg, s nagy

[101] A két *Rescripta* állag, valamint a *Személyn. lt.* Acta praesidialia állaga a kinevezésekre, előléptetésekre, állásüresedésekre vonatkozó igen nagyszámú aktáiból (a *Sematizmusok* felhasználásával) a fenti kép bontakozik ki.

segítségére volt a jogkereső közönségnek, illetőleg a bíráknak és ügyvédeknek. (A kutatáshoz ma is jól hasznosítható, e munkában is többször idézzük.) A Planum tabulare — a két tábla közös jogalkotásának eredménye — sok szabályozatlan vagy homályos perjogi kérdést tisztázott, s további problémákhoz nyújtott analógiát.[102]

De mellőzve itt azt a szempontot, hogy a curia hivatalos cselekményeiből a két tábla milyen arányban veszi ki a részét, ismételten azt kell kiemelnünk, hogy a két tábla eljárása mily szorosan egymásbafonódik. A királyi és a hétszemélyes tábla nem úgy működik, mint két, mai értelemben vett egymás fölé rendelt felsőbíróság, hanem egységük különleges, sui generis jelenség, a feudális jogszolgáltatás sajátos képződménye, melyben a két külön intézmény bizonyos viszonylatban egy testként működik, egybeszövődő eljárást folytat, s közös ügyiratot képez. Valóban, a két tábla elnökségének irataitól eltekintve, a két tábla által létrehozott s a *Curiai levéltárban* elhelyezett hatalmas iratanyagban csak néhány olyan állag található, mely a hétszemélyes-, illetőleg a királyi tábla kizárólagos produktuma. A többi állag mind olyan iratokat tartalmaz, melyeknek létrejöttébe mindkét tábla belefolyt, melyeket tehát közös curiai iratoknak kell tekinteni.

A váltófeltörvényszék helyzete s viszonya a hétszemélyes táblához az itt tárgyalt szempontból is más, mint a királyi tábláé: a váltófeltörvényszék s a hétszemélyes táblai váltóosztály működése elválik egymástól. Bár itt is előfordul, hogy a váltóosztályon beállott munkaerőhiány miatt a pert mindkét fórum előtt ugyanaz a váltófeltörvényszéki referens adja elő,[103] de ez nem rendszer, mint a két tábla esetében, csupán kivétel. A váltóosztálynak megvannak a maga váltóügyi referensei s megvan a maga segédhivatali apparátusa. Ezekkel le tudja folytatni a maga eljárását, s elkészíttetheti és kiadhatja a szükséges iratokat. Az ügyvitel elkülönülését egyébként iratképző működésük elhatárolódása is mutatja, az általuk létrehozott két külön iratanyag: a hétszemélyes tábla váltóosztályának (fennmaradt) állaga s a váltófeltörvényszéknek ettől teljesen külön kialakult (a fentiek szerint csaknem teljesen elpusztult) saját irattára.

Viszont van egy pont a curia működési körében, ahol a váltófeltörvényszék helyzete sem különbözik a királyi tábláétól, s ahol a kir. curia két, majd három tagja együtt, egy egységként, egy intézményként jelentkezik: a közös curiai ülés (sessio curialis) s az ilyen ülésből kelt „királyi curia" néven tett intézkedés, illetőleg e címen folytatott hivatalos levelezés. Mint az eddigiekben is már több esetben láttuk, ünnepélyes alkalmakkor, vagy az egész curiát, esetleg az egész magyar jogszolgáltatást érintő fontos kérdések megvitatására, vagy a curiai intézmények közös ügyeinek megbeszélésére (a két tábla közös személyzetével, közös pénzkezelésével kapcsolatos teendőknek a megállapítására) a curia intézményei együttes ülést tartottak. Ilyenkor a királyi tábla s — létrejötte óta — a váltófeltörvényszék bírái is a hétszemélyes táblára mentek át, a két majd három intézmény egy testületként tanácskozott, a felmerült kérdésben egy testként foglalt állást, ily módon intézkedett, s ha az utóbbival kapcsolatban valamely hatósághoz levelet kellett intézni, azt „királyi curia" (curia regia) címen írta alá.[104]

[102] Mi a *Planum tabulare* pozsonyi 1817-es kiadását használtuk.
[103] *Prot. tab. septemviral.* 1844. febr. 19.
[104] A curiai ülések jegyzőkönyveit a hétszemélyes tábla üléseinek jegyzőkönyveivel együtt, az utóbbiak közé időrend szerint beosztva kötötték be. A curiai ülések leírása tehát a *Protocolla Tabulae septemviralis* kötet-sorozatban található.

A curiai intézmények ugyanis egyébként a saját nevükben leveleztek. A királyhoz, illetőleg a kancelláriához ment felterjesztéseken pl. a keltezés és aláírás formulája a királyi tábla esetében: „Datum e sessione nostra tabulari ... praeses et assessores tabulae regiae judiciariae"; a hétszemélyes tábla kiadványain: „Datum e sessione nostra septemvirali ... praeses et cojudices tabulae septemviralis", a váltófeltörvényszék esetében: „Kelt Pesten, ...-án, a kir. váltófeltörvényszék elnöke és közbírái." (Az aláírók, természetesen, az intézmények elnökei: a personalis, a nádor vagy országbíró, illetőleg a váltófeltörvényszék elnöke.) Ugyanígy a Bécsből leérkező rendeletek és leiratok címzése is: „Tabulae regiae judiciariae praesidi et assessoribus" vagy „Personalis praesentiae regiae in judiciis locumtenenti caeterisque tabulae regiae judiciariae assessoribus", illetőleg „Praesidi caeterisque tabulae nostrae septemviralis assessoribus."

A legfontosabb felterjesztéseket azonban curialis üléseken dolgozzák ki, ezek a kir. curia nevében készülnek, s ilyenkor a keltezés és aláírás formulája: „Datum e sessione nostra curiali ... praeses caeterique curiae regiae ... assessores" (az aláíró a nádor vagy az országbíró). Sőt, ha a curiához leérkező rendelkezések címzését megfigyeljük, úgy tűnik, hogy annak változásában a curia egységének fokozódó érvényre jutása jelentkezik. Míg ugyanis a XVIII. században a címzés rendszerint „Praesidibus caeterisque curiae nostrae regiae, tabularum quippe judiciariarum septemviralis et regiae assessoribus", addig a XIX. században már a rendes formula: „Praesidi caeterisque curiae nostrae regiae, tabularum quippe judiciariarum septemviralis et regiae assessoribus". A korábbi „praesidibus" helyett tehát, mely a „curiae nostrae regiae" összefoglaló cím ellenére a két tábla külön intézmény voltát kifejezésre juttatta, a címzés később „praesidi" formára változott, mely a „tabularum quippe ..." többesszáma ellenére egy intézményre, a kir. curiára mint egységre utal.[105]

*

Végül még két — összefüggő — kérdés maradt fenn, amikre e helyen ki kell térnünk: a curia *hatásköre* és *illetékessége*. Ezekre azonban a válasz nem nehéz. Mint láttuk, a curia három intézményének competentiája különböző, közülük legszélesebb a hétszemélyes tábláé, mely a másik két curiai bírósággal szemben primátust gyakorol. Ha tehát magának a curiának hatáskörét és illetékességét meghatározni akarjuk, azt e legmagasabb fokú curiai bíróságéval, a nádor által vezetett hétszemélyes tábláéval azonosnak kell mondanunk. S ez annál inkább indokolt, minthogy korszakunkban a curia súlyát — ítélkező szerepén túl az állam és társadalom életében bírt jelentőségét is — nagy mértékben a főherceg-nádorok adják meg, akik a curia s a hétszemélyes tábla elnöki tisztét együttesen, szét nem választva birtokolják.

[105] Számtalan példa található a *Normalia* s a két *Rescripta* állagban, valamint a kancelláriai levéltár vonatkozó állagaiban. Kiemeljük: *Norm.* 10, 62, 101, 172, 195. *Kanc. lt.* Acta gen. 1820: 1955, 6063, 1821: 1310, 1391, 4225, 1822: 960, 4267, 13145. *Kanc. lt.* Litt. Tab. reg. et Septemviral. 1736: 142, 143, 144, 145, 147, 150, 151, 153. iratok címzése, keltezése és aláírása).

HARMADIK RÉSZ

A CURIAI PERES ELJÁRÁS

I. A CURIAI POLGÁRI PERES ELJÁRÁS.[1]

A Mohács előtti válságos korszak, majd a háborúkkal-pusztulással terhes XVI—XVII. század anarchikus viszonyai (az államapparátus működésében előállott zavarok, az akadozó, hiányos jogszolgáltatás, a társadalom strukturális bajai s a pártok ádáz küzdelmei) a feudális magyar perjog fejlődésére is erős hatást gyakoroltak. Az általános jogbizonytalanság, a vagyont és életet fenyegető veszélyek a kiváltságos osztály zömét alkotó köznemesség részére a tényleges birtoklást védő s a nemes személyét oltalmazó jogrend kialakítását és fenntartását tették kívánatossá, tehát a családi tulajdont messzemenően biztosító magánjogét s oly perrendét, mely adott esetben az ügy elhúzását, a döntés elodázását, vagy a vesztett ügy újrakezdését tette lehetővé. Ez a kiváltságos osztály felsőbb rétegének, a nagybirtokos főnemességnek sem volt ellenére, hiszen akaratát végső esetben erőszakkal, hatalmaskodással is érvényesíthette, s nagyobb gazdasági erejével a költséges pereskedést jobban bírta, perbeli ellenfelét kifullaszthatta. De az egykorú jogi műveltség alacsony színvonala miatt nem is volt olyan ügyvédi vagy bírói réteg, amely szakszerűbb ügyviselésre, vagy éppen a perrend fejlődésének kedvezőbb irányba terelésére képes lett volna. E korszak az ún. rabulista ügyvédek aranykora, akik megfelelő jogi tudás hiányában formális okoskodással, üres szófacsarással, ravasz prókátori fogásokkal igyekeztek az ellenfél fölébe kerülni, vagy legalább a perből minél tovább hasznot húzni.[2]

Mind e körülmények a feudális perjogban — főleg a polgári peres eljárásban — a merev alakiságok elburjánzására, bonyolult formalizmus kialakulására vezettek, mely a perhalasztások s a jogorvoslatok sokféle fajtájával együtt a per menetének lassítására, az ügy lezárásának akadályozására volt felhasználható, természetesen, csak az uralkodó osztály ügyeiben. Az elnyomott néptömegek feletti ítélkezés hasonló elerőtlenítése a kiváltságos osztálynak nem állott érdekében, a nemesi jogrend tehát nemes és jobbágy között a perjog terén is éles különbségeket alakított ki.

Az elmondottak a perjog fejlődésének irányát a következő — nyugalmasabb —

[1] A polgári peres eljárás a kir. curián a XVIII. század első felében, jórészt még az 1724. évi reformokkal kapcsolatban kialakult. Az ebben a fejezetben előadottak tehát nemcsak a munkánk címében megjelölt évkörre, hanem az 1724—1849 közötti egész korszakra érvényesek. Megjegyezzük még, hogy a fejezet csaknem teljesen változatlan szövege külön tanulmányunkként már korábban megjelent, „Polgári peres eljárás a királyi curián 1724—1848/49" címmel.

[2] *Bónis:* A bírósági szervezet megújulása 31—42. *Varga:* A hivatásos ügyvédi osztály 626—634.

másfél évszázadra is meghatározták. A nemesség görcsös ragaszkodása kiváltságos helyzetét biztosító előjogaihoz az egész feudális anyagi és alaki jog megmerevedését idézte elő. A feudális jogi felépítmény tehát a XVIII—XIX. században a polgári irányú gazdasági-társadalmi fejlődéshez képest mindjobban elmaradt, s az uralkodó osztály által a maga védelmére kialakított jogrendszer egyre inkább az élet kerékkötőjévé vált, visszahatásában a fejlődés akadályozója lett. Ez az általános kép a perjogra is vonatkozik, mely — a XVIII. században s a XIX. század első felében éppen e téren történt reformintézkedések ellenére — a fejlődéssel nem tudott lépést tartani. S az elmaradott, nehézkes és bonyolult perjog egyik főoka volt az egykorú magyar jogszolgáltatás rossz hírének, a kortársak által is érzett, de megorvosolni nem tudott fogyatékosságának.

A feudáliskori polgári peres eljárás egyik legjellegzetesebb vonása, ami áttekinthetőségét még jobban megnehezítette, hogy az ügyek — a fellebbezés egységes szabályozásának hiányában — a legkülönbözőbb számú fórumon mehettek végig. Így pl. a polgári ügyek közül a szolgabírói vagy az alispáni ítélőszéken indult per (a hétszemélyes tábláig) 4, a megyei sedrián indult per 3, a királyi táblán kezdett ügy 2 fórumot járhatott meg.[3] A tárnoki városok polgári perei 3 vagy 4, a személynöki városoké 2 vagy 3 fórumon mehettek át.

Hasonló jellegzetesség a perfajták sokfélesége, valamint az a számos kisebb-nagyobb eltérés, mely a különböző fórumok eljárásában — de különösen az ún. szóbeli és írásbeli perek s az első fokon indult vagy fellebbezett perek intézésének módja között — idők folyamán megfigyelhető. Természetesen, mindezek bemutatása munkánk kereteit messze meghaladná, az alábbiakban tehát a feudális pernek csupán a kir. curián alkalmazásra került formáit ismertethetjük. Azokat a formákat, melyek a curiai eljárást a korszak végén, viszonylag legfejlettebb szintjén mutatják, s melyek — a különböző fórumok eljárásának alapvető hasonlóságai miatt, az említett különbségek ellenére is — a késő feudális kori per alaptípusának tekinthetők. Tanulmányunk így nemcsak a curia fennmaradt hatalmas peranyagát teszi a tudományos kutatás számára hozzáférhetővé, hanem — az analógiák és utalásaink révén — minden egykorú magyar bíróság írásbeli perének megértéséhez általános vezérfonalként szolgálhat.[4]

A curia előtt a perek — mint a felsőbb bíróságokon ekkor már mindenütt — kizárólag az említett írásbeli per alakjában folytak le (a szóbeli vagy sommás per az alsó fórumokra s ott is főleg a jobbágyok ügyeire korlátozódott). Az írásbeli pert annak vontatott, lassú menete, a perhúzások, halasztások, kifogások és perorvoslatok számtalan lehetősége jellemzi. A feudális magyar perjog ezeknek oly sok formáját ismerte, hogy egy-egy ügyes prókátor a pert évtizedekig elnyújthatta (az egykorú magánjog viszont a perindításhoz adott számtalan okot vagy ürügyet). A perhúzás lehetőségeit még jobban kitágította az írásbeli pernek az a sajátossága, hogy a bírónak itt — mint látni fogjuk — csak egyes perfázisokban jutott szerep, egyébként csupán szemlélője lehetett a két fél vitájának. S mint-

[3] Mint láttuk, a kir. tábla vegyesfokú bíróság volt: bizonyos ügyek itt indultak, mások fellebbezés útján kerültek e fórum ítélkezése alá.

[4] Munkánk keretei nem engedték meg, hogy a tárgyra nézve összegyűjtött anyagunkat egészében felhasználjuk. Így a curiai peres eljárásról csak egy összefogott, tömör — bár lehetőleg életszerű s minden szokásos perbeli cselekményre kiterjeszkedő — ismertetést adhatunk, egyes ügyek bemutatásával azonban az előadást nem színesíthetjük.

hogy a vita írásban folyt, a bíró a feleket még arra sem szoríthatta rá, hogy a tárgynál maradjanak, s a pert — ha az ügy elnyújtása érdekükben állott — végnélküli „fusa, saepe confusa" érveléssel vagy mellébeszéléssel is meg ne hosszabbítsák.[5]

Az említett prókátori fogásokra s az ügy elhúzására különösen az ún. táblai perekben — az első fokon a kir. tábla előtt indult polgári perekben (processus tabulares) — volt sok lehetőség. Ezek közül is kiemelkedtek lassúságukkal és nehézkességükkel az ún. „hosszú folyamatú" (longae litis vagy octavalis) perek, mely elnevezés alatt az ősiségi jogon alapuló, illetőleg azzal kapcsolatban álló pereket értették. Viszont lényegesen más, rövidebb volt az eljárás — legalábbis annak a curián lefolyt szakasza — azokban az ügyekben, melyek alsóbb fokon indultak, s fellebbezés útján kerültek a kir. tábla, majd a hétszemélyes tábla elé. A curiai peres eljárás (mind itt a polgári eljárás, mind később a büntető eljárás) ismertetésénél a két típust külön tárgyaljuk: először a kir. táblán indult perekkel, majd a curiára fellebbezett perekkel foglalkozunk. Az előbbiekkel, a kir. táblán indult polgári perekkel kapcsolatban különös gondot fordítottunk arra, hogy az adott leírás elsősorban az említett octavalis pereket — mint a táblai per legjellegzetesebb és leggyakoribb formáját — mutassa be.

1. A KIR. TÁBLÁN INDULT ÚN. „TÁBLAI PER"

A táblai per, a mai perhez hasonlóan, szakaszokra osztható, s az áttekinthetőség érdekében célszerű is azt ilyen módon tárgyalni. A peres eljárást a feudáliskori jogi írók is így adják elő, de egymástól eltérő tagolási módokat alkalmaznak. Véleményünk szerint az eljárás az alábbi 6 perszakra osztva ismertethető a legvilágosabban: *a)* előkészületi szak, *b)* exceptiók szakasza, *c)* allegatiók szakasza, másként „a per dereka", *d)* befejezési szak, *e)* perorvoslati szak, *f)* végrehajtási szak. E 6 perszakasz közül az első 3 jól elkülönül egymástól, a másik 3 azonban csak elméletileg választható szét, a valóságban gyakran egymásba fonódik, s egymásutánjuk egészen esetleges. Az alábbi ismertetésben azonban, a világosabb áttekintés érdekében, mégis a mondott beosztást kell használnunk, igyekezvén azon keresztül a tényleges gyakorlatot is bemutatni.

a) *Az előkészületi perszak*

(Kereset, idézés, perfelvétel)

A feudális kori pernek, — így a táblai pernek is — megindulását bizonyos esetekben megintés (admonitio) előzte meg. Ezzel a leendő felperes (actor, rövidítve A.) az ellenfelet (in causam attractus, incattus, rövidítve I.) személyesen vagy a

[5] A hiányos jogi képzettségű, percsavaró régimódi ügyvédekről számos feudáliskori forrás szól. *Kelemen* (III. 1369—1370.) így jellemzi őket: „. . . empirici, seu ex usu aliquam juris notitiam adepti, sed veris solidisque ejus principiis destituti. Pessimum autem genus sunt rabulae, qui venalem vocem ac fidem ad forum adferentes alienis fortunis evertendis solum intendunt, . . . legum contortores et bonorum extortores". *Torday* 66. — A perhúzást és a zavaros, mellébeszélő érvelést korszakunkban számos jogszabály tilalmazta, a fenti okokból elég csekély, illetőleg lassan mutatkozó eredménnyel.

kir. tábláról kiküldetett jurátus útján a sérelmezett cselekmény abbahagyására, kötelezettségének teljesítésére, pl. jogtalanul birtokolt ingatlanok vagy iratok átadására, zálogbirtok visszabocsátására[6] szólította fel. — Bizonyos ügyekben az előzetes admoneálás kötelező volt. Ezekben az esetekben tehát, vagy amikor a megintést mindjárt — feltételes, az intés eredménytelensége esetére szóló — perbehívással, idézéssel kapcsolták össze (evocatio cum admonitione), az intetést már a per előkészületi szakaszához kell sorolnunk.[7]

A fenti kivételektől s „előzetes perbeli aktusok"-tól eltekintve, a táblai per megindítása korszakunkban kétféle módon történhetett: rendszerint, az esetek legnagyobb részében, keresetlevél (libellus actionalis) benyújtásával, ritkábban — sok alperes esetén — perbehívó parancs (mandatum evocatorium, mandatum praeceptorio-evocatorium) kikérésével.

A keresetlevél alkalmazása, a panasz előadásának régibb formáit kiszorítva, az 1724. évi reformokkal kapcsolatban terjedt el, s a táblai per megindításának általános módja lett.[8] A keresetlevél benyújtásával a felperes, mint ma, a panaszt közvetlenül az illetékes bírósághoz, esetünkben tehát a kir. táblához, illetőleg annak elnökéhez, a kir. személynökhöz (personalis) terjesztette be, kérve a sérelem orvoslását s az alperes perbeidézését.[9] E reform a nagybírák s az egyházi hiteleshelyek 1724 előtti — a táblai perek megindításához azelőtt feltétlenül szükséges — szerepének kiiktatását jelentette, s az eljárásnak valamelyes megrövidülését idézte elő.

A perbehívó parancsért korszakunkban szintén a kir. tábla elnökéhez, a personalishoz kellett fordulni: ily mandátumot a szóban forgó ügyekben már csak ő adhatott ki. A parancs a kir. tábla valamelyik jurátusához szólt, aki — mint látni fogjuk — a mandátum alapján az alperes perbehívását (perbeidézését)

[6] A zálogváltó perek közül ugyanis az ún. régi zálog visszaszerzésére irányuló perek, valamint az egyszerre, egy okiratban foglalva elzálogosított több megyebeli ingatlanok visszaváltásáért indult perek a kir. tábla elsőfokú hatáskörébe tartoztak.

[7] A fél által eszközölt intést, beperlés előtti „barátságos" felszólítást (iratok átengedésére) említ a *Proc. tab.* 4—2658. per keresetlevele. Bíróság által történt megintésre hivatkozik a *Proc. tab.* 4—111. újított perben az alapper becsatolt hiteles másolata: az abban foglalt keresetlevél, valamint a *Proc. tab.* 4—2240. per keresetlevele. Intéssel kapcsolatos perbehívás, amikor a personalis parancsára kiszállt kir. táblai jegyző (jurátus) a megintetteket — minthogy az intésnek nem engedelmeskedtek — azonnal meg is idézte a kir. tábla elé, a *Proc. tab.* 4—179, 185, 196, 352. zálogváltó perekben. Az idézett jelzetek alatt található intő-perbehívó parancsok (mandata admonitorio-evocatoria) és jurátusi jelentések, ill. tanúsítványok (bizonyságlevelek, testimoniales) az intés végrehajtásának módját is megmutatják. — Az admonitióra még *Huszty* I. 173—176. *Szegedi* 387—394. *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 91—94.

[8] A keresetlevél alkalmazását a kerületi tábláknál — felállításukkal kapcsolatban — törvény, az 1723: 30. tc. vezette be. A célszerű újítás azonban, királyi rendelet alapján, a kir. táblán is azonnal meghonosodott. A kir. tábla részére III. Károly által 1724. máj. 1-én kiadott instructio 2. pontja, *Norm.* 102. — A keresetlevél helyes elkészítésének módját az auctorok részletesen tárgyalják *Kövy* 644—648. *Szegedi* 395—410. *Kelemen* III. 1397—1405. *Frank:* Közigazság törvénye II/I. 82—96.

[9] Keresetlevél a táblai és a fellebbezett perek sok ezres állagainak *(Processus tabulares* és *Processus appellati)* csaknem minden perében található, így arra levéltári adatot nem idézünk. A fentebb említett, paranccsal történő perindítás 1724 után lényegesen ritkább, ezért arra később jelzeteket adunk. — A több (sok) alperes esetén keresetlevél helyett perbehívó paranccsal való idéztetést az egykorú jogi szerzők is említik *Kelemen—Czövek* III. 104—105. *Georch* III. 67.

végrehajtotta.[10] Mind a keresetlevél, mind a perbehívó parancs szövegének pontosan meg kellett jelölnie, hogy ki, kitől, mit, milyen címen s milyen bírói fórum (ez esetben a kir. tábla) előtt követel, a felperes keresetét tehát („Expositum est Nobis . . . ." formulával) a parancsba is bele kellett foglalni. Éppen ezért, nehogy valami lényeges adat kimaradjon, korszakunkban már a gyakorlottabb ügyvédek nemcsak a keresetlevelet, hanem a perbehívó parancsot is maguk fogalmazták meg, s az utóbbit kész szövegben nyújtották be a personalishoz, akinek azt ez esetben csak a perfelvétel napjának bejegyzésével s a maga aláírásával kellett kiegészítenie, vagy átíratta a benyújtott szöveget, s úgy adta ki, az említett kiegészítésekkel ellátva, a saját kancelláriájából.[11]

A perbehívó parancs kikérésekor vagy a keresetlevél benyújtásakor a pert a kir. táblán előjegyzésbe vették, s annak felvételére bizonyos időpontot (meghatározott napot) tűztek ki.[12] Ezzel kapcsolatban összeállították a felveendő ügyek sorjegyzékét vagy persorát (series). A perfelvétel így megállapított és rögzített határnapját a perbehívó parancsba, mint láttuk, mindjárt annak kiadásakor belefoglalták, a benyújtott keresetlevélnek viszont a hátlapjára jegyezték fel.[13]

[10] 1724. előtt a táblai per megindításához a panaszt először valamelyik nagybíró (nádor, országbíró, kir. személynök) elébe kellett terjeszteni. Tőle kapott a leendő felperes perbehívó parancsot, mely egy káptalanhoz vagy konventhez szólt, a perbehívást tehát akkor az egyházi hiteleshelyek végezték. Az általuk az idézés elvégzéséről készült jelentés szolgált a meginduló per alapjául. *Proc. octav.* 68, 74, 76, 154, 156. Ez az eljárásmód az 1724. évi reformokkal, mint láttuk, megszűnt.

[11] A *Személyn. lt.* Minutae mandatorum állagában a personalis által kiadott perbehívó parancsok fogalmazványai (a segédkönyvi bejegyzések szerint sok ilyen volt), ismeretlen okból, hiányoznak. — A perbehívó parancsokról *Proc. tab.* 4—5086. és 5109. perekben fennmaradt parancsszövegek (a terminus helye bennük üresen van hagyva, illetőleg más kézzel utólag van beírva). *Kövy—Fogarasi* 374. Bővebb utalást adunk még a 16. jegyzetben is.

[12] Az 1724. évi reform óta az alpereseket a kir. tábla elé már nem a régi módon, törvényszakra, hanem — az 1723: 26. tc. értelmében — pontosan meghatározott napra (pro certa et determinata die) idézték. A perfelvételi nap ezzel kapcsolatos kitűzésének módjára nézve közvetlen, konkrét adatot sem a curiai és a személynöki levéltár s az ítélőmesteri levéltárak tüzetes átnézése, sem a kancelláriai, nádori és országbírói levéltárakban végzett kutatásaink folyamán nem találtunk. A curia szervezetének és ügyvitelének ismerete alapján azonban kétségtelennek látszik, hogy az időpont megállapítása a kir. tábla elnöki irodájában (a personalis kancelláriáján) történt, s azt általában maga a personalis végezhette. A nyilvántartás pedig a curiai kiadó (expeditor) feladata volt, amint ezt az általa készített, törvényszakonkint (napi dátumok szerint) előre összeállított „Kir. táblai perfelvételi sorjegyzékek" s az ezekkel együtt szintén általa vezetett „Taxae e levatis tabularibus . . . incassatae" kötet mutatja. Az elmondottakat megerősíti a kiadóhivatal egyik fennmaradt irata is, melyben az expeditor — a personalis kérdésére — jelenti, hogy bizonyos ügy levátáját a personalis előzetesen mely napra „tűzte ki". *Corresp.* 1. cs. Kiadóh. 1828. aug. 4. — A kir. táblai ülésjegyzőkönyvek bejegyzéseiben gyakran szerepelnek napi dátumok, melyekre valamely per levátája ki van tűzve (praefixa exstitisset), de az utóbbinak módjáról e bejegyzések sem szólnak. *Prot. tab. reg.* 1734. febr. 26, máj. 26, 1736. nov. 16, nov. 24, 1738. jan. 16.

[13] *Regnic. lt.* Arch. regni, Vegyes könyvek (Lad. NNN) 92. raksz. 20—22. *Corresp.* 1. cs. Kiadóh. 1828. aug. 4. — A keresetlevelek hátlapján mindig fel van jegyezve a benyújtás napja s a perfelvételre kitűzött nap. Ld. a csaknem minden táblai (és fellebbezett) perben megtalálható, itt idézhetetlen számú keresetleveleket. — A határnap megállapításának és nyilvántartásának módjára nézve a curia ügyviteléről fennmaradt adatok, mint láttuk, csak hiányos felvilágosítást adnak. Analógiául szolgálhat azonban Zsoldos megjegyzése, ki a szolgabírói szék eljárását tárgyalva, nyomatékosan

A felperessel ily módon haladék nélkül közölt terminusról az alperest is a megfelelő időben (az 1723: 26. tc. szerint általában 60 nappal előbb) értesíteni kellett, illetőleg őt a kitűzött napra a kir. tábla elé meg kellett idézni. Az idézést (perbehívást) általában s az alsóbb fórumokkal kapcsolatban citálásnak, certificálásnak, a kir. tábla elé idézést evocálásnak (evocatio) nevezték. Ez, aszerint, hogy a perindítás keresetlevéllel vagy perbehívó paranccsal történt, szintén kétféle módon volt eszközölhető.

Előbbi esetben a felperes, helyesebben annak ügyvédje (korszakunkban már a felek, a perjog bonyolultsága miatt, igen ritkán jártak el ügyeikben személyesen, felperes—alperes alatt tehát itt azok ügyvédje értendő) a keresetlevél benyújtásakor az alperesnek szóló idézőlevelet kért a personalistól. A perfelvétel napját közlő idézőlevelet (litterae evocatoriae, vagy litterae citatorio-evocatoriae) a kir. táblán annyi példányban állították ki, ahány perbehívandó alperes volt, s minden példányhoz csatolták a keresetlevélnek egy-egy hiteles másolatát. Az utóbbiakat e célra rendszerint a felperes ügyvédje készítette el az alpereseknek megfelelő számban, s az eredeti keresetlevéllel együtt nyújtotta be, úgy hogy azokat a kir. táblán többnyire csak hitelesíteni kellett (egyébként a másolatok ott készültek).[14] Az ily módon kiállított s a keresetlevél másolatával („par"-jával) felszerelt idézőlevelek kikézbesítéséről a felperesnek kellett gondoskodnia. Ez vagy úgy történt, hogy a felperes — a kiküldetés díját megfizetve — az idézőlevélnek kir. táblai jurátus útján való kézbesítését kérte, vagy úgy, hogy a felperes az idézőlevelet ténylegesen kézhez vette, s azt az illetékes megyei hatóság (előírás szerint a szolgabíró és esküdtje vagy két esküdt) útján a hely színén kézbesíttette. Úgy látszik, hogy ha az alperes Pesttől távol lakott inkább az utóbbi módszert szokták igénybe venni, minthogy az a jurátus kiszállásánál, oda-vissza utazásánál kevesebb költséggel járt.[15]

A fenti, keresetlevél alapján idézőlevéllel történő perbehívást akkor alkalmazták, ha az ügyben — mint rendesen — csak egy vagy csak néhány alperes volt. Az alperesek nagyobb száma esetén azonban, ami pl. kiterjedt családi pereskedések vagy több falu nemesi compossessorainak perbevonása alkalmával az 50—60, sőt 100—200 főt is meghaladhatta, a felperes az említett másik módszerhez, perbehívó parancs kikéréséhez s ily paranccsal eszközlendő idézéshez folyamodott. A personalis a parancsot csak egy példányban adta ki, de ilyenkor kiküldte a kir. tábla egyik jurátusát, aki a hely színén a perbehívó parancs egy-egy, maga által készített és hitelesített másolatát kézbesítette ki az alpereseknek.[16] A szó-

---

ajánlja minden szolgabírónak, hogy a perfelvételre kitűzött s a keresetlevél hátán itt is mindig feljegyzett dátumot „naplójába vagy naptárába (melly nélkül el nem lehet)" azonnal jegyezze be, s tartsa nyilván. *Zsoldos* 97.

[14] *Kövy—Fogarasi* 374. *Kelemen—Czövek* III. 107—110, 117.

[15] A fenti gyakorlat látszik valószínűnek azoknak a bizonyságleveleknek az alapján, melyeket a perbehívást eszközlő közegek az idézés megtörténtéről a felperesek részére kiadtak, mely bizonyságleveleket — mint látni fogjuk — a periratokhoz csatoltak. (Ma is minden táblai per mellett megtalálhatók a *Processus tabulares* állagban.)

[16] Az ilyen, rendszerint sok alperes esetén (de néha 3—4 alperes esetén is) perbehívó paranccsal történő idézés *Proc. tab.* 4—94, 111, 119, 150, 185, 196, 293, 923, 1264, 1460, 1761, 2050, 2091, 2393, 5086, 5109, 7184, 7193, 7413. Közülük a 4—1264. perben a parancs alapján 74 személyt hívott perbe a jurátus. A 4—1460. perben a szintén mandátummal perbe hívott alperesek csaknem két oldal terjedelemben vannak felsorolva. A 4—7413. perben a jurátus a parancs másolatát 276 személynek kézbesítette

ban forgó esetben ez az egyébként szükséges igen nagyszámú idézőlevél kiállításánál és szétküldésénél olcsóbb megoldás volt, s még egy — sokkal jelentősebb — szempontot is szolgált. Ilyen ügyekben ugyanis a kézbesítés időpontjában tekintetbe jöhető alperesek (pl. compossessorok) pontos számbavétele csak lakóhelyükön volt eszközölhető, márpedig, ha a perbehívásnál hiba történt, pl. kiskorú vagy már elhalt egyén kapott idézést, úgy a felperest azok vérdíján marasztalta el a bíróság,[17] s a szabálytalan perbehívás miatt esetleg maga a per is leszállhatott.

Az idézőlevél vagy a perbehívó parancs másolata az alpereseknek lehetőleg személyesen s lehetőleg a lakásukon, de minden esetre „illendő helyen" volt kézbesítendő (tehát pl. tilos volt az idézést kocsmában átadni). Személyes átadás lehetetlensége esetén az irat a perbefogott fél jobbágyának, cselédjének is kezébe volt adható, s végső esetben (a falusi előljáróság két tagjának jelenlétében) az alperes ajtajára is felszegezhette azt a kézbesítő. De ha pl. az alperes ügyvédjének vagy gazdatisztjének — a perbevont úri hatalma alatt nem álló személynek — adta át, úgy ezt a per során alaki kifogás tárgyává lehetett tenni, ami szintén a per leszállását eredményezhette. Különös s a feudális perjogra jellemző, hogy a perbehívás több vonatkozása kellő határozott szabályozás nélkül maradt, a vita így a felek között — a per során — már az eljárásnak e kezdeti szakasza körül megindulhatott.[18]

Az idézés megtörténtével beállt az ún. perfüggés vagy perfüggőség (litispendentia): ettől kezdve a per tárgyán változtatást tenni, értékét bármi módon csökkenteni már többé nem volt szabad. A perfüggés tehát, mint a curiai döntvénytár, a Planum tabulare hangsúlyozza, nem a keresetlevél benyújtásától vagy az idézőlevél kiállításától, hanem a perbehívás megtörténtétől számít, attól az időponttól, amikor az idézőlevél s a kereset (ti. annak másolata vagy a parancsmásolat) az alperesnek kézbesíttetett.[19]

A perbehívás megtörténtéről a kiküldött hatósági személy (táblai jurátus vagy megyei tisztségviselő) a kézbesítés körülményeit megörökítő jelentést készített, melynek egyik példányát — bizonyságlevélként, igazolásul — a felperesnek adta át. Ugyancsak neki adta át a perbehívó parancs (ha ti. az idézés ezzel történt)

---

ki, s ezek közül 44-et további személyek (gyermekeik, vagy testvéreik) jogainak fenntartóiként evocált. *Kelemen—Czövek* (III. 371—373.) is megemlíti, hogy a parancsot a felperes némelykor kinyomatta, s akkor e nyomtatott példányokat hitelesítette és kézbesítette a jurátus. Ilyen nyomtatott perbehívó parancs *Proc. tab.* 4—7413.

[17] *Werbőczi* I. r. 132. c. II. r. 23. c. *Szegedi* 384—386. — A vérdíj összege nemes személyek esetében, akik a táblai perek legnagyobb részében ügyfélként szerepeltek, 50 „nehéz márka" (200 ft.) volt. *Szegedi* 384—386.

[18] A perbehívásnál (evocatio) előforduló buktatókra *Planum tabulare* 2 (7, 8, 10. t.) és 3 (11, 13. t.) Hogy ha az idézést végrehajtó közeg az erről adott testimonialisban nem nevezi meg azt, akinek a kérésére citált, a perbehívás azért érvényes marad. De ha az alperes jobbágyának, akinek az idézőlevelet átadta, nevét felejti ki a testimonialisból, az idézés leszáll, érvénytelen. Ugyanígy érvénytelen a perbehívás, ha az idézőlevelet az alperestől fizetést húzó, de juriszdikciója alatt nem álló egyénnek (ügyvédjének) adja át. Viszont — az egyébként 60 napig érvényes — idézőlevél továbbra is felhasználható, ha a felperes azt 60 napon belül az idézés végrehajtására hivatott közegnek (szolgabírónak) kezébe adta. — Az evocatióval kapcsolatos problémákra jellemző *Proc. tab.* 4—57. perben a felek közt e tárgy körül folyt vita.

[19] *Planum tabulare* 28 (154. t.) *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 119.

eredeti példányát is, míg a keresetlevél eredeti példányát a kir. tábla (curia) expeditorától kellett a felperesnek visszakérnie. Utóbbinak ugyanis az eljárás következő aktusához, a perfelvételhez, mindezekre nélkülözhetetlenül szüksége volt.[20]

A perfelvétel (levata) formaságai korszakunkban — 1724 után, amióta a kir. curia új ügyrendje kialakult — a következő módon mentek végbe. A kitűzött napon a felperes ügyvédje (személyes pervitel, mint láttuk, ez időben már csak egészen kivételesen fordult elő) az ülés kezdete előtt megjelent a kir. táblán, s az expeditornál benyújtotta a perjegyzőkönyvnek általa otthon elkészített első ívét — melyet szintén „levata"-nak neveztek — a per alapját képező, első mellékletekkel együtt.[21] E leváta-ív legelső lapján, mintegy a per címlapjaként, feljegyezte a perfelvétel napját, a felperes és alperes (vagy felperesek és alperesek) nevét, valamint a saját nevét s azt a tényt, hogy ő a pert felvette. Feljegyezte továbbá a levátához csatolt, említett mellékleteket: az (expeditortól visszakért) eredeti keresetlevelet vagy a perbehívó parancsot s az idézőlevél, illetőleg a parancs kikézbesítéséről kapott bizonyságlevelet. Végül, a bejegyzés befejezéseként az alperes szólítását s a felperes részére igazság szolgáltatását kérte.[22] — Ezzel

[20] A perbehívás megtörténtét igazoló bizonyságlevelek csatolva a periratokhoz is. Az eredeti keresetlevélnek az expeditortól visszavételére *Norm.* 42. „Agenda expeditoris curialis" 9. pont.

[21] *Norm.* 42, „Agenda expeditoris curialis" 9. pont. *Corresp. 3. cs.* Lt. vegyes cs. 1839: 65, *5. cs.* Lt. 1844: 266. Vö. *Kövy* 656—657. *Kelemen—Czövek* III. 116. — A középkori peres eljárás során kezdetben egyes, különálló iratok jöttek létre, melyeket utólagos rájegyzések, illetőleg szövegátírások kapcsoltak össze. *Bónis:* Kúriai irodák 197—243. A Mohács utáni korszakban azonban kialakult a perjegyzőkönyv, mely a per egész lefolyását a levátától az ügy befejeződéséig, egy — folyamatosan képződött — iratba foglalva örökítette meg. A perjegyzőkönyv kialakulásának módja és időpontja a táblai perekre nézve nem állapítható meg, a Curiai levéltár ugyanis a XVII. sz. közepe előtti időből csupán egyetlen ilyen per — szempontunkból érdektelen — töredékét őrizte meg (1588-ból *Proc. octav.* 183), a XVII. sz. második feléből s a XVIII. sz. első éveiből fennmaradt legrégibb curiai perekben — *Processus octavales* — viszont már lényegében kialakult perjegyzőkönyvek találhatók.

[22] A korszakunkban felvett több ezer táblai (és fellebbezett) per jegyzőkönyveinek — mindig egyformán, a fentiek szerint készült — első lapja s a ma is mellettük fekvő, említett mellékletek. — Meg kell még jegyezni, hogy a felperesi ügyvéd a szóban forgó bejegyzés végéhez — ahogy mindkét fél ügyvédje a per további folyamán más bejegyzéseinek végéhez is — gyakran „cum reservata", „reservat", „reservanda reservat" szavakat vagy „r. r." szórövidítést fűz. Ezzel az ügyvédek a feudális perjog buktatói ellen akarnak védekezni: fenntartják maguknak a jogot minden, a továbbiak során szükségessé válható perbeli aktus megtételére. — Megemlítjük továbbá, hogy korszakunk elején a perfelvételnél mindkét fél ügyvédje — a perfüzetbe tett első bejegyzésében — konkréte szokott utalni a maga, ügyfelétől kapott megbízó („ügyvédvalló") levelére (litterare procuratoriae), ami arról tanúskodik, hogy ezeket még akkor ténylegesen felmutatták. *Proc. tab.* 4—35, 57, 65, 178, 179, 185, 194, 206, 220, 240, 249, 255, 290, 727, 1264, 2050. perek leváta-ívén az említett bejegyzések „cum nostris", „cum litteris . . . capituli . . . procuratoriis" kifejezései. A XVIII. sz. közepéig az ilyen utalások kimentek a szokásból, ezután legfeljebb „cum sufficientibus procurator", „legitimus advocatus" vagy más hasonló kifejezések emlékeztetnek a régi gyakorlatra, majd ezek is eltűnnek. Ennek okára *Zsoldos* (103—104, 111—112.) ad magyarázatot. Szerinte, ti. az ő korában már, a bíróság az ügyvédvalló levél „előmutatását magától nem kívánhatja", azt csak a perbeli ellenfél követelheti. Az ügyvédek azonban „egymáshoz azon kímélettel szoktak lenni, hogy ügyvédi vallást — kivévén a gyanús, vagy nagy megszorultsági eseteket" — egymástól igen „ritkán . . . kívánnak."

indult meg a perjegyzőkönyv folytatólagos írása, melynek szövege a további bejegyzésekkel s az első ívhez csatolt további ívekkel a per befejeződéséig gyakran több száz oldalra nőtt, s ezzel kezdődött el a mellékletek becsatolása, melyeknek száma olykor a jegyzőkönyv íveinek számát is felülmúlta.

A benyújtott levátát (leváta-ívet és mellékleteit) az expeditor a kir. tábla üléstermébe küldte át. Ott a personalis, illetőleg az, aki a personalis távollétében a kir. tábla elnökségét ellátta, a közben összeült teljes ülés kezdetén az ügyiratot (a levátaív külzetére a napi dátumot rájegyezve, s az aktát mindjárt kiszignálva) a kijelölt referensnek adta át. A referens ezután ugyanott — a tanácsteremben, ahová a perfelvételre az ügyvédeket is beengedték — az utóbbiak jelenlétében felolvasta a leváta szövegét, s ezzel a pert „felvételbe tette".[23] Ezt a protocollista a kir. tábla ülésjegyzőkönyvében is feljegyezte, a perfelvétel megtörténte tehát ily módon nyert megörökítést.[24] A leváták felolvasása után (egy-egy napra rendszerint több per felvétele volt kitűzve) az ülés első, nyilvános része véget ért, s megkezdődött a rendes, zárt ülés, az ügyvédek pedig a tanácsterem előtti helyiségbe, az ún. procuratoriába vonultak ki,[25] ahol a perfelvétel további formaságai lezajlottak.[26] Ide vitték ki ugyanis — előbb maguk a referensek, később az irattárukat kezelő jurátusok (ún. archivariusaik) — a tábla ülésében már felolvasott levátákat az alperesek szólítása végett. A referens, illetőleg jurátus a pert „fennszóval kikiáltva" (ti. a levátát clara voce újból felolvasva) az alperest jelentkezésre szólította fel.[27] A kikiáltás, szólítás (proclamatio), az alperesnek a bíróság előtti

[23] *Regnic. lt.* Arch. regni, Vegyes könyvek (Lad. NNN) 92. raksz. 32—33. *Kelemen—Czövek* III. 116.

[24] Levátákról szóló bejegyzések *Prot. tab. reg.* 1804. jan. 13, 18, 20, 26, 1824. aug. 25, 26, 1841. febr. 10, 1846. jan. 15, 1847. jan. 22, febr. 23, jún. 17, 18.

[25] 1724. előtt, amikor a kir. curiának még állandó hivatali helyiségei nem voltak, a perek felvétele, sőt a felek vitája, érvelése is az ítélőmesterek szállásán folyt le, csak az ítélethozatal történt hivatalos helyen, a kir. tábla ülésében. 1724 után a két tábla működése rendszeressé vált, állandó épületet kaptak, s ezzel az említett régi szokás is nemsokára megszűnt. Ezután a perfelvétel, mint láttuk, a tábla ülésében, a felek perbeli vitáinak a perjegyzőkönyvekbe való bejegyzése pedig, mint látni fogjuk, az említett procuratorián, egy, a mondott (és hasonló) célokra kijelölt tágas hivatali helyiségben folyt le. — A procuratoriáról, rendeltetéséről s az ottani rendtartásról már az újjáalakulás utáni első 10—15 évből is vannak adatok. *Prot. tab. reg.* 1732. jan. 21, febr. 23, 1735. szept. 17, 19, 22, 23, 1736. febr. 10, szept. 5, 1737. szept. 24. *Norm.* 102, a kir. tábla részére 1734. jan. 16-án III. Károly által kiadott (második) instructio 5. pontja. *Repraesentationes*, I. 88—97, 360. *Kanc. lt.* Litt. Tab. Reg. et Septemviral. 1733: 103, a kir. tábla 1733. ápr. 28. kelt, az uralkodóhoz intézett felterjesztése. Idevonatkozóan is a 34—36. jegyzetekben foglaltak.

[26] Kir. tábla 1790. máj. 5. ülésjegyzőkönyvének vonatkozó bejegyzése: „Az ülés elején a régi curialis praxis szerint az ügyvédek jelenlétében publikáltatott (ti. felolvastatott) Kornis ítélőmester által . . . pernek levátája . . . E publikáció megtörténvén, az ügyvédek kiküldettek." Hasonló bejegyzés látható a kir. tábla 1824. dec. 18. ülésjegyzőkönyvében is: az ülés elején, a leváták után, „még az ügyvédek jelenlétében" tett a personalis bizonyos közlést.

[27] *Regnic. lt.* Arch. regni, Deput. systematicor. operator. (Lad. LLL) Fasc. L. No. 6. füzet 62. (237. §.) 62.v. *Kelemen—Czövek* III. 119—120. *Kövy* 658, *Kassics*: Directorium 296—297. *Szlemenics*: Közönséges polgári törvény IV. 126. — A curia 1724. évi újjászervezése után, amikor a kir. tábla apparátusa még kisebb volt, s nem állott rendelkezésre a jurátusok ingyen munkaerejének későbbi tömege, a proclamatiót is maguk a referensek — az ítélőmesterek (protonotariusok) — esetleg helyettük valamely más bíró (assessor) végezte. *Prot. tab. reg.* 1732. jan. 14. és 1735. jan. 11. Ez utóbbi szerint az ítélőmesterek távollétében, „quibus de consuetudine et praxi hujus Tabulae Judi-

megjelenésre való felhívása, a formalitásokhoz ragaszkodó eljárásnak korszakunkban is alkatrésze maradt.[28] A szólításra előállott az alperes ügyvédje, s a bíróság — a kir. tábla — előtt jelentkezett (compareált).[29] A jelentkezést (comparitio) az alperesi ügyvéd a leváta-ív első lapjára, a felperesi ügyvéd fenti bejegyzése alá, a perjegyzőkönyvbe folytatólagosan szintén bejegyezte.[30] Ezzel a per ténylegesen megindult (azt a „felvett", „folyó" perek sorjegyzékébe is bevezették), az ügy tehát most már a következő, második perszakba lépett.

Mielőtt azonban az utóbbira rátérnénk, s a táblai per menetét tovább követnénk, meg kell jegyeznünk az alábbiakat. Ha a felperes a levátára nem jelent meg, úgy az alperes elleni keresetet a bíróság elejtette, s a felperest bírságon marasztalta el. Sőt ilyenkor a megjelent alperes, ha akarta, a távolmaradt felperes helyett a pert is felvehette, s lefolytathatta a keresetlevél vagy a bírói parancs hozzá kézbesített másolata alapján (az ilyen perfelvétel a „levata ex paribus"). Ha viszont az alperes maradt távol, úgy meg nem jelenés (per non venit, per non comparet), illetőleg makacsság (contumacia) címén elmarasztalták az egész kere-

---

ciariae Regiae causarum proclamatio incumbit", két per „ad proclamandum" az egyik táblai assessornak adatott. — A jegyzőkönyvek ilyen jellegű szóhasználatának későbbi módosulása arra mutat, hogy a szokás a XVIII. század végén megváltozott. Míg ugyanis 1785-ig a vonatkozó bejegyzések állandó formája: „levatae et proclamatae sunt causae . . . per protonotarium . . .", addig 1790-től a szokásos kifejezés: „levatae sunt causae . . . referente protonotario . . .", itt tehát az ítélőmester proclamálásáról nincs szó, azt ugyanis már a jurátus végezte. Ide vonatkozó nagyszámú bejegyzés a táblai ülésjegyzőkönyvek minden kötetében.

[28] A kikiáltás, szólítás tulajdonképpen kettős cselekmény volt: kezdődött a leváta felolvasásával, s ahhoz kapcsolódott a szorosabb értelemben vett — a Mohács előtti kort idéző — háromszori szólítás (trina proclamatio). *Frank* Principia juris II. 371—372. A szólítás formája Szlemenics szerint az volt, hogy a proclamálást végző hatósági személy a leváta szavait (. . . napon . . . bíróság előtt „felvétetett pere NN felperesnek NN alperes ellen") így folytatta: „annakokáért NN alperes úr előkiáltatik és megjelenésre hívattatik először — másodszor — harmadszor." *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 126. Hasonló módon adja a szólítás szövegét *Zsoldos* 108. A szólítás latin formája a leváta („Levata est causa. . .") szövege után: „ideoque idem incattus proclamatur et ad comparendum vocatur primo, secundo, tertio". *Kelemen—Czövek* III. 119—120. *Kövy* szerint (Elementa 658.) a kir. táblán a leváta a procuratoriában szükség esetén „első, másod és harmad napon . . . proclamaltatik". Ez megfelel annak, hogy a kir. táblán, mint látni fogjuk, az alperes jelentkezését a levátára kitűzött nap után még 2 napig elfogadták; őt tehát az utóbbi esetben valóban 3 egymás utáni napon kellett szólítani az említett módon.

[29] Polgári perben az alperest a kir. tábla elé a perfelvételnél való személyes megjelenésre (ad personaliter comparendum) ritkán idézték, csak olyankor, ha pl. a kezében levő vitás birtokokról vagy a felperes által követelt iratok meglétéről (hollétéről) is az igazságot felfedő, „felfedező" esküt kellett tennie, vagy ún. perdöntő esküjére volt szükség. De ilyenkor sem kellett a levátán ténylegesen megjelennie, elég volt, ha magát ügyvédje útján „személyesen megjelenőnek" nyilvánította, s ígéretet tett, hogy szükség esetén valóban személyesen meg fog jelenni. *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 128. *Proc. tab.* 4—5148. per keresetlevele, vagy a *Proc. tab.* 4—5597. alatt őrzött 3 összefüggő per közül a Vitéz János contra Haller Erzsébet per iratai közt található intő-perbehívó parancsot: az előbbiben a felperes kéri az alperes személyes megjelenésre idézését, az utóbbi ilyen idézés.

[30] A táblai (és fellebbezett) perek minden perjegyzőkönyvének első lapja. — Az ügyvédekről, perbeli szerepükről, az ügyvédvallásról (constitutio procuratoria vagy procuratoris), annak módozatairól *Szegedi* 593—603. *Kövy* 635—639. *Kelemen* III. 1369—1383. *Szlemenics:* Elementa juris civilis 2. 180—184. *Georch* III. 47—54. *Frank:* Közigazság törvénye II/I. 58—71. *Kassics:* Praxis I. 144—152.

seten, a perköltségeken s a meg nem jelenés bírságán (poena non venientiae, meghatározott összege a kir. táblán 12 forint).

Ezeknek az általános perjogi szabályoknak szigorúságát azonban a kir. curián különböző ellentett rendelkezések és védekezési lehetőségek enyhítették. Így, bár az alsóbb bíróságokon a leváta kitűzött napját mindkét féllel szigorúan betartották, a kir. táblán úgy a felperesnek a perfelvételre, mint az alperesnek a jelentkezésre 3—3 nap haladékot engedtek.[31] A meg nem jelent féllel szemben tehát az ellenfél a fenti retorziós intézkedésekre irányuló kérelmét „per non venit" címén csak a levátára kitűzött nap utáni negyedik napon terjeszthette a kir. tábla elé. De (az 1723: 31, illetőleg 1729: 38. tc. értelmében) a felsőbb bíróságokon — a királyi és a báni táblán, valamint a kerületi táblákon — még a „per non venit" címén hozott ítélet is 15 napig függőben maradt, s az alperes addig távolmaradásának okát igazolhatta, utólagosan compareálhatott.[32] Sőt az alperes a „per non venit" ítélet végrehajtását esetleg 15 nap után is megakadályozhatta, ha pergátló bírói parancsot tudott kieszközölni. Egyébként a makacssági ítélettel szemben korszakunkban már semmiféle más jogorvoslat nem volt, csupán a perújítás. — Végül meg kell jegyezni, hogy indokolt esetben mindkét ügyfél kérhetett perhalasztást, pl. ebben a perszakban kérhették a levátának a kitűzött terminusról más terminusra való elnapolását (prorogatio, dilatio). S a felperes — ha pl. keresetének valami gyökeres hibájára rájött, vagy a perindítással csupán nyomást akart gyakorolni az ellenfélre — a pert (e kezdeti stádiumban még esetleg perköltség-térítés nélkül) 6 forint bírság lefizetése mellett beszüntethette. Ez a perletétel (depositio causae), amit, ha még a perfelvétel előtt vagy közvetlenül az után történt, a leváta letételének (depositio levatae) szoktak nevezni.[33]

[31] Az előbb említett „ex paribus" levátára és „per non venit" elmakacsoltatásra, illetőleg a fenti 3 napi haladékra *Proc. tab.* 4—11, 198, 727, 1189, 1791, 3625, 5087, 5088 (a jelzet alatti 4 összefüggő per közül a korban első), 5470, 7197, 7412. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 136. *Regnic. lt.* Arch. regni, Vegyes könyvek (Lad. NNN) 92. raksz. 33, 36—38, (Lad. NNN) 93. raksz. 26, 29—30, 36—37. *Kelemen—Czövek* III. 116—118, 121. *Georch* III. 75—84. *Frank:* Principia juris. II. 372—373. *Zsoldos* 111.

[32] A 15 napon belüli compareálás lehetőségére (s az előbbi „ex paribus" levátára) *Proc. tab.* 4—11, 2763, 3274, 3385, 5087, 5088 (a korban első). *Prot. tab. reg.* 1731. febr. 26. *Regnic. lt.* Arch. regni, Vegyes könyvek (Lad. NNN) 92. raksz. 35. *Kelemen—Czövek* 124—126. — A 15 napi kedvezmény csak az alperest illeti meg, a felperest nem. Ha az utóbbi a pert 3 napon belül nem vette fel, úgy a kereset a kir. táblán is leszállt.

[33] A perhalasztást bizonyos esetekben törvény vagy törvényes gyakorlat engedte meg, pl. az özvegyeknek és árváknak a férj, illetőleg apa halála után s a külön egyházi vagyonnal rendelkező főpapoknak kinevezésük után, egy évre (s meghatározott ügyekben); hasonló, de általánosabb kedvezmény illette meg a hadbavonult katonákat is. Perhalasztást eredményezhetett továbbá a felek közötti megegyezés vagy a bíróság halasztó határozata, ezek azonban a következő két perszakban szoktak előfordulni. A prorogatióra és dilatióra bővebben *Huszty* I. 199—201. *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 148—152. *Kövy* 671—674. *Kassics:* Tractatus 67—73. *Georch* III. 102—106. Férj halála miatt a levátánál kért és kapott prorogatióra *Proc. tab.* 4—209. — A leváta letételére s az eljárás legelején előforduló perletételre *Proc. tab.* 4—290, 1027, 5052. E tárgyról még a 74. jegyzetben is. — Az inhibitio, az a régebbi perorvoslati forma, amikor a távolmaradás címén elmarasztalt alperes ennek okát 15 napon túl igazolva, mandatum inhibitoriumot szerzett, s ezzel az ítélet végrehajtását még annak kiadása után is letilthatta, a XVIII. sz. elején kiment a gyakorlatból. Az inhibitio-ra vö. *Kitonich:* Directio methodica cap. V. quaest. 2.

b) *Az exceptiók szakasza*

(Alaki kifogások vitája)

A fenti esetlegességektől eltekintve — rendszerint — a kitűzött időpontban mindkét peres fél ügyvédje megjelent, s a levátával kapcsolatos említett formaságok megtörténtével a per a második, ún. kifogási, exceptiós szakaszba (pars exceptiva) lépett. Mind ez, mind az utána következő ún. allegatiós szak az ősi, szóbeli per menetét követte. A felek — a perjegyzőkönyvbe folyamatosan bevezetve — egymásra zúdították érveiket, melyekre az ellenfél hasonló bejegyzésekkel felelt, erre a másik ugyanúgy viszontfelelt, mint már a régi, sok száz évvel korábbi peres eljárásban, amikor a felek a bíróság színe előtt egymás után felállva („felkelve", exsurgendo) élőszóban adták elő érveiket és ellenérveiket. E „perbeli feleselés", mely a perjegyzőkönyvet újabb és újabb lapokkal növelte, addig tartott, míg a felek valamely részletkérdésben a szóból kifogytak, s a kérdést bírói döntés alá bocsátották. Az ilyenkor hozott ún. közbenszóló ítélet (deliberatio interlocutoria) az illető részkérdést lezárta ugyan, de az ügyvédek a vitát — más kérdésekbe belekapaszkodva — tovább folytatták, míg újabb közbenszóló ítéletre került sor, majd a per végül is e két perszak befejezéséhez jutott el.[34]

A felek írásbeli vitájának teljes egészében a curia említett helyiségében, a procuratorián kellett volna lezajlania, ahol a referensek, illetőleg megbízott jurátusaik (archivariusaik) a folyamatba tett táblai pereket referensenként különkülön zárt szekrényekben őrizték, s ahol az ügyvédek — a helyiségben rendet tartó soros bíró felügyelete alatt — a pereket az archivariusoktól kikérve, rög-

[34] A felek vitatkozásának módja az évszázadok során változott. A bíróság előtti, szóbeli vita említett ősi formáját a táblai perekben a felek érvelésének — a referens ítélőmester előtt történő — tollbamondása, perjegyzőkönyvbe foglalása váltotta fel, sőt a XVII—XVIII. sz. fordulóján már, úgy látszik, az allegatumoknak a perjegyzőkönyvbe saját kézzel bejegyzése is előfordult (*Processus octavales* állag perjegyzőkönyveinek kézírás-változásai). — Az ítélőmesterek szállásán, de már csak az ő segédeik előtt folyó tollbamondás a curia 1724. évi átszervezése után is még néhány évig fennmaradt, a procuratoria létrejöttével azonban a vita oda helyeződött át, s azóta rendszerint a fent ismertetett módon — a felek (ti. ügyvédek) sajátkezű bejegyzéseivel — teljesen írásban folyt, ahogyan azt már a kir. tábla 1724. évi királyi instructiója is ajánlotta. Ezóta a két fél allegátuma egyre ritkábban jelenik meg ugyanattól a (hivatalos) kéztől leírva a táblai perjegyzőkönyvekben, s kialakul az utóbbiak tipikus formája, ahol az állandóan váltakozó kézírások jól látható módon elkülönítik a felek egymás után beírt érveléseit s a hivatalos bejegyzéseket (táblai határozatokat). — *Norm.* 102, az 1724. évi kir. instructio 7. pontja s az instructiót tartalmazó kötet 29—37. lapján az „Observationes circa modum coram Regia Tabula Judiciaria procedendi" 5. pontja. *Repraesentationes* I. 360. *Kanc. lt.* Litt. Tab. Reg. et Septemviral. 1727: 47. és 1733: 103, a kir. tábla 1728. jan. 28. és 1733. ápr. 28. kelt felterjesztései az uralkodóhoz. — A felek allegátumainak és egyéb perbeli cselekményeinek kezdetben még 1724 után, sőt néha még a procuratoria kialakulása után is előforduló, ugyanazon kéztől eredő feljegyzés *Proc. tab.* 4—1, 2, 4, 6, 8, 10, 11, 27, 35, 68, 111, 220, 243, 256, 280. (Egyébként ez állag perjegyzőkönyveinek tömege már a fentiek szerinti, váltakozó kézírású.) Az ítélőmesterek előtt folyt régi allegálási mód emlékét őrizték meg viszont azok az, e mód megszűnése után indult perek, melyek külzetén a perelőadó neve a szokott „Referente magistro . . . protonotario" forma helyett egy ideig még néha „Coram magistro . . . protonotario", „Coram protonotario palatinali" szavakkal van feljegyezve *Proc. tab.* 4—35, 249, 255, 256.

tönzött vagy előre kidolgozott érvelésüket a perjegyzőkönyvekbe bejegyezhették.[35] A táblai ügyvédek s a táblai perek számának rendkívüli megnövekedése miatt azonban a procuratoria elégtelennek bizonyult, s így mindjobban elterjedt az a szokás, hogy az ügyvédek a pereket (elismervény ellenében) kikölcsönözték, hazavitték, hogy hosszabb vagy bonyolultabb érveléseiket otthon nyugodtan kidolgozhassák, s a perfüzetbe (perjegyzőkönyvbe) bevezethessék, illetőleg ahhoz további, folytatólagos íveken hozzácsatolhassák. Természetesen ez, a sűrűn változó archivariusok hanyag kezelése miatt is, egész perek vagy egyes periratok kallódására, elveszésére vezetett, s a mondott lehetőséget a táblai ügyvédek nem ritkán tudatosan is felhasználták a pernek az ellenfél előli elvonására, elrejtésére, az ügy minél további elhúzására.[36]

A perfüzetben az ügyvédek bejegyzései közé ékelődnek, vagy a jegyzőkönyvek végén találhatók a tábla által (a felek kizárásával, zárt ülésben) hozott közbenszóló és definitív ítéletek: ezeket bírósági személy, a referens vagy adlatusa, esetleg más táblai alkalmazott vezette be a perjegyzőkönyvbe.

Az elmondottak — mint előrebocsátottuk — a pernek mind az exceptiós, mind az allegatiós szakaszára egyformán vonatkoztathatók. E közös vonások ellenére azonban a két perszakot a felmerülő kérdések (s a tárgyukban kelt határozatok) természete mégis megkülönböztette és elhatárolta egymástól. — Az exceptiók (alaki kifogások) szakaszában a vita formális, az ügy érdemét nem érintő, vagy csak közvetve érintő problémák körül forgott, a felhozott kifogások azonban a per „leszállását" vagy „elenyészését" eredményezhették.[37]

[35] A perfelvétel alkalmával ugyanis, az alperes jelentkezésének bejegyzése után, az alperes szólítását végző referens, majd az ő jurátusa a periratokat — a megkezdett perjegyzőkönyvet és mellékleteit — a referensnek a procuratorián levő „pertárában" (szekrényében) helyezte el. Ott maradt a per a továbbiak folyamán, az exceptiók és allegatiók szakában, s mint láttuk, onnan kérték ki azt a felek érvelésük bejegyzése végett. Az ügyviteli reformok tárgyában küldött curiai bizottság 1848. jún. 23-i jelentése *Norm.* 216.

[36] A procuratoria rendeltetésére, szerepére, az ott lezajló aktusokra, a referenseknek a procuratorián őrzött pertáraira, kezelésükre, a referensek otthoni („házi") levéltáraira, az ügyvédeknek a procuratorián végzett munkájára, a perek kikölcsönzésére, az ügyvédek ezzel kapcsolatos visszaéléseire, az iratoknak a táblai irodák, referensi pertárak s az ügyvédek közötti kallódására vonatkozó — egymásba kapcsolódó — nagyszámú adat közül kiemeljük a procuratoria fennmaradt egy kötet naplóját („Protocollum procuratoriae excelsae Curiae Regiae" a *Proc. tab.* állag segédkönyvei közt). — *Norm.* 10, 102, 103. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 2130. *Prot. tab. reg.* 1791. szept. 3, nov. 28, 1800. jan. 17, 22, 1809. jan. 16, 1810. jan. 8, 23, 27, febr. 1, 5, 1816. máj. 4, 1822. szept. 23, 1824. jún. 16, 1825. jan. 21, 1832. máj. 7, 12, szept. 3, 1838. márc. 29, 1841. jún. 23, dec. 18, 1847. jún. 16, szept. 23. *Corresp. 1. cs.* Kiadóh. 1826. febr. 14, márc. 20, jún. 20, 1827. máj. 21, 1833. febr. 22, máj. 28, Lt. 1833. jún. 16, *2. cs.* Kiadóh. 1834: 7, 106, 1835: 9, 13, *3. cs.* Lt. vegyes cs. 1839: 63, 75, 1840: 81, 82, 83, *4. cs.* Kiadóh. 1843: 141, Lt. vegyes cs. 1843: 161, *5. cs.* Lt. 1844: 206, 310, Lt. vegyes cs. 1844. 175, 181. Kiadóh. 1844: 121, 122, *6. cs.* Lt. 1847: 333, 336, 1848: 391, Kiadóh. 1847: 26, *7. cs.* Lt.—Kiadóh. 1851: 227, 265, 424. *Személyn. lt.* Acta praes. 1385. — Vö. *Kassics:* Directorium 295—298.

[37] Az exceptiókat az egykorú (fentebb idézett) jogi munkák többféle szempontból s különböző eltérésekkel rendszerezik, sőt az exceptiók és allegatiók elhatárolása tekintetében is megfigyelhetők köztük különbségek. E nagy kitérést kívánó tárgy bővebb ismertetését azonban mellőznünk kell, a kérdéssel egyébként is csak korszakunk s csak a táblai perek szempontjából foglalkozhatunk. Így itt csak azt jegyezzük meg, hogy a továbbiakban tárgyalandó exceptiók nagy része „perleszállító" vagy „perelenyésztető" kifogás (exceptiones condescensoriae, exceptiones peremptoriae). Az

A vita a perfelvétel után már a soronkívüliség kérdésével kapcsolatban megindulhatott. A felperes ugyanis a per gyorsabb befejezése végett — az ügy sürgős természetére vagy a maga szegénységére hivatkozva — gyakran kért soronkívüliséget, amit az alperes ellenzett, s kifogásaival megakadályozni törekedett.[38] Az alperes ezen kívül is ha az érdemi kérdésben magát gyengének érezte, a per előbbi, első szakaszának úgyszólván minden aktusával kapcsolatban kifogással próbálkozhatott.

Így excipiálni szokta a keresetlevél vagy a többi, már becsatolt felperesi irat formáját, hiányos vagy homályos szövegezését, illetőleg közöttük (esetleg erőszakos okoskodással is) adat-eltéréseket igyekezett kimutatni. Vagy azt próbálta bebizonyítani, hogy a kereset többféle követelést tartalmaz (actio est cumulata), noha a perrend szerint egy actióban csupán egyetlen dolgot, s csak egyetlen címen szabad követelni. Kifogásolta továbbá az idézés valamilyen szempontból megtámadható kivitelezésmódját — felhasználva itt a perbehívás szabályozásának említett hiányait s az eszközlésnél előfordult lazaságokat — vagy hatásköri kifogással próbálkozott, vagy azt törekedett bizonyítani, hogy a kereseti jog elévült (praescriptio esete forog már fenn).[39] Kétségbe vonta továbbá a felperes jogi cselekvőképességét (actoratus-át), oly címen pl. hogy az ellenfél kiskorú, nemessége vitás, ősi jogon a maga nevében perel holott még atyja él is. Ezek a kérdések azonban (így, ami a felperes nemességét vagy genealógiai kapcsolatait illeti) már az ügy érdemét érinthetik, itt tehát az exceptiók és allegatiók szakasza egymásba folyik, s az előbbi az utóbbiba megy át.[40] Ugyanez mondható az előbb említett,

ilyen kifogás miatt, ha az bizonyítást nyert, a bíróságnak a pert meg kellett szüntetnie. A leszállt per az alperes új perbehivatásával megismételhető volt, az elenyészés azonban a per tényleges elvesztését jelentette.

[38] A soronkívüliségről a perfelvétel után folyt vitára *Proc. tab.* 4—27, 68, 150, 190, 243, 256, 263, 319, 330, 412, 622, 1027, 1579, 1761, 2274, 2450, 5089, 5148, 5643, 5645. Előfordult azonban, hogy az ügy a rendes persor szerint („serialis"-ként) indult, s a felperes — a királytól kért és kapott mandatum extraseriale alapján — később szerezte meg a soronkívüliség kedvezményét. *Proc. tab.* 4—622.

[39] Az említett — a táblai perekben gyakori — exceptiókra *Proc. tab.* 4—57, 112, 116, 280, 477, 522, 2382, 2393, 3432, 5235, 5477, 5611. *Planum tabulare* 31—36. Az exceptiókat általában, valamennyi feudáliskori bíróság eljárásához alkalmazva tárgyalja *Huszty* I. 202—209. *Kelemen:* III. 1430—1438, 1450—1455. *Kövy:* 664—671. *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 135—147. *Frank:* Principia juris II. 374—382, Közigazság törvénye II/I. 115—134. *Georch* III. 91—102. Az elévülésre *Werbőczi* I. r. 78—79, 82 (főleg), 84—85. c. A régebben szokásban volt — ugyanezen perszakhoz számítandó — parium petitio, a keresetlevél és más felperesi mellékletek másolatának kikérése (vö. *Kitonich*: Directio methodica cap. IV. quaest. 1—7.) az 1724. évi reformok óta, a perkezdésnek a fentiekben leírt újabb módja következtében, a táblai eljárásban szükségtelenné vált, s itt kiment a gyakorlatból. (A hozzá bizonyos fokig hasonló originalium communicatióról bővebben a 40. jegyzetben.)

[40] Az actoratus körüli vitára *Proc. tab.* 4—2450, 5083, 5086 (a jelzet alatti 3 per közül a legrégibb), 5088 (a jelzet alatti 4 per közül a legrégibb), 5597 (a jelzet alatti 3 per közül Vitéz Éva contra Szöllősy Anna), 5643. — Actoratusának védelme a felperest már lényegbevágó, reánézve nagyértékű dokumentumok felhasználására kényszeríthette, azokat tehát rendszerint másolatban csatolta be a perjegyzőkönyvhöz. Az alperes azonban (esetleg csupán időhúzás végett) ezt nem egyszer kifogásolta, s az eredetiek bemutatását követelte, ami többnyire meg is történt. Ez az „originalium communicatio". Ezt az aktust itt említjük meg, mert néha már ebben a perszakban is előfordult, de megjegyezzük, hogy a következő, allegatiós perszakban volt gyakoribb, s általában oda is számították. *Proc. tab.* 4—1264, 3118, 5086 (a legrégibb), 5090, 5597, 5611, 5643.

praescriptio címén emelt kifogásokról is, amelyek — érthetőleg — szintén az ügy leglényegesebb momentumainak (pl. a birtokszerzés módjának) tisztázásával kapcsolódhattak össze, s ez esetben eldöntésük feltétlenül a következő perszakba tartozik.

Az exceptiók a felek vitájával s a szükségszerű (közbenszóló) táblai ítélkezéssel már a pernek e második szakaszát is rendkívül elnyújthatták, s ez ellen az eljárás gyorsabb menetét célzó perjogi reformok is tehetetlennek bizonyultak. Hiába korlátozták ugyanis a táblai perekben az exceptiók s a reájuk adott válaszok számát 3—3-ra s az allegatiókét és a reájuk adott válaszokét 4—4-re, az ügyvédek a kérdéseket részekre bontották, s így egy-egy exceptio vagy allegatio (egy felvett tárgy) körül gyakran többszöri szóváltással, hosszan folyt a vita.[41] A perek elhúzásához hozzájárultak továbbá a már látott, e perszakban is előforduló (távollét, betegség, bizonyítékok beszerzése, peregyezség előmozdítása címén is kérhető) perhalasztások.[42] Megakaszthatta továbbá a per menetét az alperesnek szavatosra (evictor) hivatkozása, majd e szavatos perbehivatása, ami — az alperes keresetlevelére — újabb, külön levátával történt, s ugyancsak perhalasztással járt. Az evictor perbevonása ellen a felperes (az alperes pozíciójának erősödésétől tartva) gyakran kifogást emelt, ilyenkor tehát a perhalasztás időveszteségét a felek előzetes vitatkozása, majd az (evictiós kötelességét nem ritkán tagadni próbáló) evictorral való további szóváltásai is hosszabbították.[43] Hasonló vitára adott alkalmat a per folyamán utólag belépni kívánó felperestárs („avatkozó", ingerens) jelentkezése, akinek a perbebocsátása ellen mind az eredeti felperes, mind az alperes szintén gyakran tiltakozott. A feleknek a kérdés körül folyt „vetélkedése" s az ingessio tárgyában szükséges táblai ítélkezés ugyancsak a per lefolyását lassította meg.[44] Közben az eredeti, perkezdő ellenfelek el is halhattak, ami pl. az alpe-

[41] *Regnic. lt.* Arch. regni, Deput. systematicor. operator. (Lad. LLL) Fasc. L. No. 6. füzet 1. *Regnic. lt.* Arch. regni Vegyes könyvek (Lad. NNN) 92. raksz. 38—40. — A replikák számának meghatározásával az 1723: 38, 1729: 43. és 1792: 16. törvénycikkek foglalkoztak, s azt a fenti módon rögzítették.

[42] Az említett és hasonló okokból (közbenszóló ítélettel) engedett perhalasztásokra (prorogatio), illetőleg a félnek ily módon adott haladékra (respirium) *Proc. tab.* 4—65, 120, 194, 224, 256, 290, 923, 2252, 5083, 5165. *Huszty* I. 199—201.

[43] Evictor (evictrix), szavatos: az alperest — bizonyos jogügyletből kifolyólag — perbefogás esetén támogatni s pervesztés esetén kárpótolni köteles személy (a periratokban rövidítve „E"). A perbefogott alperes a maga evictorát ugyanúgy, keresetlevél (libellus evictionalis) benyújtásával, majd levátával hivatja perbe, mint őt korábban a felperes. (Ezeket az iratokat szintén az alapper irataihoz csatolják, s a levátaívet az alapper jegyzőkönyvébe is átmásolják.) — Az evictornak magának is lehet szavatosa, akit perbefogatása esetén ő hivat perbe, ez a super-evictor. Az evictorok és super-evictorok perbevonása is prorogatióval jár. Az alperes és felperes s az evictor közt gyakran vita van az evictióra szólítás jogosságáról, valamint arról: az eljárás mely szakaszáig lehet a szavatost perbehivatni. Ez, az egykorú jogi irodalom szerint, aminek a táblai gyakorlat is megfelel, mind az exceptiók, mind az allegatiók szakában eszközölhető, egészen az ügy végleges eldőléséig. Vita esetén a kir. tábla közbenszóló ítélettel dönt, s vagy a „praetensus E." evictori kötelességét állapítja meg, vagy — „evictionis obligatione non edocta" — őt a perből kiengedi. Mindezekre *Proc. tab.* 4—68, 111, 119, 150, 194, 224, 727, 1026, 1108, 1460, 1768, 2079, 2412, 2425, 2449, 3118, 3941, 3956, 5086, 5088 (a jelzet alatti 4 per közül a korban második), 5090, 5165, 5611, 5643.

[44] Az ingerens a per tárgyához a felperessel azonos (vagy hasonló) jogokat formál, ezért törekedik a megindult perbe — annak sikerében bízva — felperestársként utólag belekapcsolódni, aminek engedélyezését „a pert elhatározó ítéletig" (*Szlemenics:*

res jogutódainak perbehivatását, tehát ismét újabb levátákat tett szükségessé,[45] s — az evictorok és ingerensek belépésével együtt — a perbeli személyek kicserélődését idézhette elő. (A prohibitáról s egyéb, ebben a perszakban is alkalmazható, de rendszerint a következő perszakban alkalmazott perorvoslatokról a későbbiekben lesz szó.)

A táblai per exceptiós (és allegatiós) szakaszának vontatott menetéről itt felvázolt kép nagyon hiányos volna, ha az előadottakhoz hozzá nem fűznénk még a következőket. Korszakunkban az év — a jogszolgáltatás szempontjából — mint láttuk, 4 törvényszakra (terminus) oszlott, melyeket hosszú törvényszünetek (juristitia) választottak el egymástól, s törvényszakokon belül szünnapok (interstitia) szakítottak meg. E „rendes" törvényszünetekhez országgyűlés, háború, inszurrekció idején még további, „rendkívüli" törvényszünetek járultak, sőt a curia két táblája egyes törvényszakokat ezeken kívül is rendszeresen kihagyott.[46] A perbeli cselekmények tehát csak a fentiektől engedett szaggatott ütemben követhették egymást, s még ezek is sokszor csupán formális aktusok voltak. A feleknek ugyan, elvileg, minden megtartott törvényszakban kellett volna perükön „munkálkodniuk", utóbbiként azonban elegendő volt, ha a felperes az ügyet törvényszakonkint újra felvette, s az alperes ismét megjelent, vagy pl. azt szögezte le valamelyik fél, hogy előbbi érvelése mellett kitart, hogy a további lépéseket magának még fenntartja (amit az ügyvédek „Pro A. reassumit", Pro I. comparet", illetőleg „inhaeret prioribus" „reservat" kifejezésekkel örökítettek meg a perjegyzőkönyvben).[47] Hasonló formális aktus volt, hogy a felperesnek a hosszú, rendkívüli törvényszünetek után s az elhalt felperes jogutódának a jogelőd halála után az alperest újból „folytatólagosan" perbe kellett hívatnia (continuative evocare), ami az első perfelvétellel azonos módon zajlott le.[48] A perjegyzőkönyvekben így az említett üres bejegyzések gyakran hosszú sorban követik egymást, s csak akkor, ha évekig (nem volt pontosan megszabva: mennyi ideig) csupán ilyen bejegyzések vagy még ilyenek sem történtek, hozott határozatot a

---

Közönséges polgári törvény IV. 48.) mindkét szóban forgó perszak folyamán kérheti. Jelentkezése, a fel- és alperessel folyt említett vitája, valamint a kir. táblának a perbelépést (ingessio) elutasító vagy megengedő határozata s utóbbi esetben az ingerens további szereplése szintén a perjegyzőkönyvben került feljegyzésre. *Proc. tab.* 4—293, 522, 727, 1768, 2671, 5087, 5162, 5611.

[45] Az eredeti levátánál még nem szerepelt további alpereseknek vagy a per folyamán elhalt alperesek és szavatosok jogutódainak folytatólagos perbehívása (ad continuationem evocatio) ugyanolyan alakiságokkal történt, mint azt fentebb, a per kezdeténél ismertettük. (A keresetlevél neve itt libellus continuatorius, libellus continuatorio-actionalis.) — Folytatólagos perbehívás — az ezzel kapcsolatos, az eredeti perhez csatolt iratokkal s a vonatkozó perjegyzőkönyvi bejegyzésekkel — *Proc. tab.* 4—68, 111, 119, 120, 122, 290, 622, 923, 1768, 2050, 5086, 5087, 5089, 5090, 5109, 5148, 5165, 5643, 5645.

[46] A curia két táblája mint láttuk, csak II. József jogszolgáltatási rendszere idején (1786. jan. 1.—1790. ápr. 30. közt) működött teljesen folyamatosan, időkihagyás nélkül. Ekkor azonban nemcsak a hétszemélyes tábla, de a kir. tábla is kizárólag fellebbviteli bíróság volt (az utóbbinak elsőfokú hatáskörét a kerületi táblák kapták meg), a kir. táblán tehát ekkor az itt ismertetett táblai perek intézése szünetelt.

[47] A „reassumit" és „comparet" üres bejegyzések egész korszakunkon át, annak végéig számtalan perjegyzőkönyvben megtalálhatók, így azokra csak az utolsó (1840-es) évekből — amikor ez az elavult forma még mindig megtalálható — látjuk értelmét néhány jelzet közlésének: *Proc. tab.* 4—7273, 7275, 7276, 7277, 7279, 7281, 7294, 7297, 7298, 7300, 7314, 7316, 7318, 7320, 7389, 7390, 7393, 7394.

[48] Ezt a fajta folytatólagos perbehívást teljesen csak az 1802: 19. tc. szüntette meg.

tábla az ügynek, mint a felek részéről elhagyottnak, a persorból való törlésére (ex serie expungi). Ugyancsak pertörlést, vagy az alperesnek a perből való kibocsátását, „felmentését" (partem I. absolvi) szokta kimondani a tábla akkor is, ha az ügy „prosequálását" a felperes mulasztotta el. Viszont az ilyen hanyagságot tanúsító alperest rendszerint („per non defendit" címen) mind az egész kereseten, mind a költségeken elmarasztalták.[49]

c) *Az allegatiók szakasza*

(Érdemi vita, bizonyítási eljárás)

Az alaki kifogások kimerítése után (ha közben valamelyik exceptio a pert „le nem szállította", vagy azt a felek el nem hagyták), az ügyvédek az ügy érdemébe bocsátkoztak, ez a mozzanat a litis contestatio. A harmadik perszak ettől a fordulattól az utolsó, definitív ítéletig tartott. Ez a per „dereka" vagy gerince (pars meritoria), itt folytak az ügy lényegét érintő, érdemi viták, melyekhez képest az eddigiek csak előcsatározások voltak. Az allegatiók (allegátumok) megkezdődése után alaki kifogásokra, exceptiókra többé visszatérni nem lehetett (illetőleg már csak bizonyos perjogi fogással lehetett).[50]

A pernek kétségtelenül az allegatiós perszak a legváltozatosabb, legérdekesebb szakasza. Az allegatiók az eddigiekben tárgyalt (s a továbbiakban tárgyalandó) perjogi vonatkozásokon túl a feudális magánjog — családjog, vagyonjog, öröklési jogoknak — anyagába is mély betekintést engednek, a vitatott kérdések gyakran évszázadokat fognak át, s a becsatolt dokumentumok több száz év gazdasági-társadalmi viszonyaihoz szolgáltatnak értékes adatokat. Különösen elmondható ez az ősiségi joggal valamilyen kapcsolatban álló perekről, melyeknek különböző válfajai, mint említettük, a táblai perek nagy többségét alkotják. Így pl. a megszerzett adománybirtok átvételét ellentmondással akadályozók ellen indult „ad dandam contradictionis rationem" perek,[51] a nemesi birtok amúgy is erősen korlátozott adás-vételét rokoni elővételi jog címén megtámadók „ad invalidationem fassionis" perei,[52] a nőágnak az ősi birtokból való kizárására s ilyen eredetű

[49] *Proc. tab.* 4—77, 210, 255, 412, 1579, 1607, 1761, 2240, 5089, 5165, 7273, 7274; 7275, 7276, 7277, 7280, 7285, 7286, 7300, 7308, 7314, 7316, 7318, 7320.

[50] Pontosabban: már csak perorvoslattal, az ún. ügyvédszó-visszavonással lehetett. Bővebben a 72. jegyzetben s a hozzátartozó szövegben. — Mint említettük, az exceptiók és allegatiók szakasza egymásbafolyt, illetőleg az utóbbi az előbbiből — a litis contestatióra tett valamilyen formális utalás nélkül — folytatódott, a két perszak elhatárolódását tehát rendszerint csak a vitatott kérdések természetéből lehet megállapítani. Maguk a felek is nem egyszer vitatkoznak azon, hogy az ügy mely szakaszában van, illetőleg hogy felvethető-e még bizonyos, exceptiónak minősülő tárgy, vagy az — minthogy már érdeminek tekinthető szóváltás folyt — többé elő nem hozható. A két perszak elhatárolásának éppen ez, a formális kifogások lezárulása adott jelentőséget.

[51] Az „ad dandam contradictionis rationem" perekre *Proc. tab.* 4—3, 11, 30, 38, 65, 72, 91, 154, 165, 173, 194, 208, 224, 228, 273, 290, 293, 294, 727.

[52] „Ad invalidationem fassionis" eladás, elajándékozás, csere érvénytelenítése iránt indult perekre *Proc. tab.* 4—68, 71, 82, 117, 150, 152, 157, 172, 220, 224, 249, 255, 263, 270, 280, 282, 287, 330, 543, 1460, 5083, 5088, 5089, 5090, 5109, 5159, 5162, 5165, 5611, 5643, 5645.

birtokrészeinek elvételére irányuló „ad exclusionem sexus faeminei" perek,[53] a zálogbirtok visszaváltásának elévülhetetlenségén alapuló ún. régi zálog visszaszerzésére irányuló perek,[54] s főleg a birtoklás jogcímének eredetét, kezdeteit vitató ún. „ex jure" („juris") perek allegátumai korszakunkból, a XVIII—XIX. századból gyakran a török hódításáig, vagy még korábbi időkig, nem egyszer a XIII. századig nyúlnak vissza.[55] Ugyanez látható az „ősi gyökeres jusst" érintő egyéb (mint örökösödési, osztályos) perekben is. A végeláthatatlan, bonyolult érvelések a feudális jog egész szövevényét feltárják, de megmutatják annak a fejlődéstől mindjobban elmaradó, anakronisztikus vonásait is. A peres eljárásnak korszakunk végéig fennmaradt középkori jellegű alakiságai jól érzékeltetik, hogy pl. csaknem fél évszázaddal a Code Napóléon s a Code de Procédure Civile kibocsátása (1804, illetőleg 1807) után, melyekben a polgári jogalkotás már kész, kiérlelt formában jelentkezik, s melyeknek hatása már ekkor az általános európai jogfejlődésre is mutatkozni kezd, Magyarország jogszolgáltatása milyen szinten rekedt meg, mennyire elavult. A perek egyre növekvő száma s a szívós, makacs pereskedés viszont arra világít rá, hogy a mezőgazdasági árutermelés fejlődésével a föld utáni hajsza (a jobbágybirtok összeszorítása után) a kiváltságos osztályon belül is kiélesedett.

Az allegatiók — érdemi érvelések — száma, mint láttuk, mindkét fél részére 4-ben volt megszabva. A valóságban azonban az ellenfelek válaszai és viszontválaszai (a replikák, duplikák, triplikák, quadruplikák, további érvelések) a fenti számot sokszorosan meghaladták, s rendszerint igen sok törvényszakot töltöttek ki.[56] Az allegatióknak a per egyedi körülményeihez igazodó végtelen sokféleségét itt fel nem sorolhatjuk, bizonyos erőszakolással azonban a táblai perek — csak-

[53] *Proc. tab.* 4—1579, 1761, 1768, 2050 és folytatása 2091, továbbá 2240, 5954. A *Proc. tab.* 4—2050 és 1768. perekben a felek a vitás jószágok birtoklását, jogaik bizonyítására — ekkor, a XVIII. sz. közepén — 1360-tól, illetőleg 1364-től vezették le.

[54] A *Proc. tab.* 4—111. még 1758-ban indult s 1771-ben végződött perrel 1649-ben elzálogosított részbirtokokat szerzett vissza a felperes. A *Proc. tab.* 4—5597. alatti egyik (Vitéz Éva contra Szöllősy Anna) per 1793-ban indult s 1803-ban végződött, a curia itt 1648-ban elzálogosított birtokot ítélt vissza — 155 év után — a felperesnek. Érdekes még *Proc. tab.* 4—2450. és 7443.

[55] „Ex jure" vagy „juris" perekre *Proc. tab.* 4—12, 19, 24, 33, 43, 69, 77, 111, 115, 118, 119, 219, 291, 342, 477 és folytatása 522, továbbá 537, 539, 544, 551, 689, 923, 1040, 5470. A birtokjog eredetét, illetőleg a birtoklás kezdetét a *Proc. tab.* 4—119. (1768-ban indult s 1774-ben végződött) perben 1359-ig, a 4—118. (a curia előtt 1752—1771 közt folyt) perben 1256-ig, sőt a 4—77. (szintén 1752-ben indult) perben 1243-ig — félezredév távoláig — vezették vissza s bolygatták fel. Ugyanígy történt a 4—5470. (1765—1801 közt, 36 évig folyt) perben is, ugyancsak 1243-ig visszanyúlva.

[56] A leváta, comparitio, exceptiók és allegatiók együttes számát a vonatkozó jogszabályok elvileg 16-ban határozták meg. Ezzel szemben a felperesek, alperesek, ingerensek és evictorok érdemleges és formális perbeli aktusai — melyeknek nagyobb része, természetesen, az allegatiók szakára esett — a perjegyzőkönyvekben gyakran 50—100—200 vagy még ennél is nagyobb számot érnek el, s a hosszan elhúzódó vitában a kir. tábla olykor 10—15—20 közbenszóló ítélettel kénytelen állást foglalni, míg a definitív ítéletet kimondhatja. *Proc. tab.* 4—5, 24, 94, 111, 119, 228, 287, 337, 477, 660, 727, 5086, 5088, 5162, 5470, 5597, 5611, 7443. — A közbenszóló ítéletekben, főleg lanyhán vitt vagy helyt nem álló érveléssel húzott perek esetében, a kir. tábla „agant partes ulterius", „partes ulterius agere teneri", „partem A. directius agere teneri", „pars I. agat agenda" kifejezésekkel szokta a feleket ösztönözni az ügy előbbrevitelére. *Proc. tab.* 4—57, 65, 178, 179, 190, 224, 243, 293, 727, 1264, 1768, 2450, 5083, 5148. (Hasonló esetekben a tábla — a procuratoria soros elnökén keresztül — élőszóban is sürgeti az aktuális perbeli cselekmények megtételét, *Proc. tab.* Protocolla procuratoriae.

nem mind vagyonjogi per — allegatiói általában 4 főkategóriában foglalhatók össze: *a)* olyanokra, melyek a peres feleknek a per tárgyához való jogcíme-, *b)* olyanokra, melyek magának a jognak eredete és természete-, *c)* olyanokra, melyek e jog szempontjából fontos cselekmények (statutio, contradictio, vagy fassio) meg-, vagy meg nem történte s formai kellékeinek megléte vagy hiánya-, végül *d)* olyanokra, melyek a felek által (főleg itt, a per derekán) felhasznált bizonyítékok ereje, érvénye és hitelessége körül forognak. A felperesnek tehát bizonyítani kell hogy pl. az elperelni kívánt birtok ősi jószág, mely csak fiágon örökölthető, bizonyítani kell továbbá, hogy ő egyenes fiági leszármazó, a jelenlegi birtokos viszont csak nőági utód, akinek az ősét egyébként sem szabályosan vezették be a birtokba. Vagy azt állítja, hogy a peresített birtok zálog címén került az alperes elődeinek kezére, ő pedig a zálogbatevő leszármazottja és jogutóda, s így a birtokra visszaváltás címen tarthatja igényét. Ezzel szemben az alperes azt próbálja bizonyítani, hogy pl. a donáció, melyen a család birtokjoga alapul, a nőágra is szólt, tehát ők mint leányági utódok a földet jog szerint bírják, vagy hogy a felperes leszármazása s így a jogigénye kétséges, ennek igazolására bemutatott bizonyítékai hitelt nem érdemelnek. Vagy, a fenti esetben, a megtámadott birtok zálogos eredetét tagadja, s pl. azt törekszik igazolni, hogy a birtokszerzés vitás jogügylete annak idején nem hypothecaria fassio, hanem perennalis fassio (tulajdont átruházó adásvétel) volt.[57]

Közben a felek, bejegyzett allegátumaik alátámasztására, a vitás kérdések eldöntéséhez — a lapjait kijátszó kártyajátékos taktikájára emlékeztető módon — újabb és újabb mellékleteket csatoltak be, s újabb és újabb újabb bizonyító eszközöket kerestek.[58] A bizonyítási eljárás ugyanis ebben a perszakban jutott a legnagyobb szerephez, helyesebben ennek a perszaknak a lényegéhez tartozott. — A régi formális (alaki) bizonyítás helyett korszakunkban már a tárgyi, materiális (anyagi) bizonyítási rendszer az uralkodó. Éppen ezért a feleknek és tanúiknak (az alsó bíróságokon, a sommás szóbeli perben úgy látszik sokáig fennmaradt) csak formális bizonyító, tisztító esküje itt már jelentőségét elvesztette. Hasonlóan kisebb jelentőségű a feleknek a kir. tábla előtti vallomása is, mely ugyan esetleg perdöntő lehet, de a gyakorlatban, az ügyvédek elővigyázatossága miatt (kik felüket ilyen visszavonhatatlan aktusokra engedni nem szerették), ez a bizonyítási mód a táblai eljárásban igen ritkán fordult elő.[59]

[57] Az allegatiókról e bekezdésben ily röviden összefoglaltakat igen nagy számú perből vontuk ki. Kiemeljük a *Proc. tab.* 4—11, 68, 94, 111, 118, 119, 150, 190, 224, 249, 263, 270, 280, 282, 287, 412, 477, 522, 727, 1460, 1768, 2050, 2091, 2240, 2378, 3118, 5083, 5086, 5088, 5090, 5097, 5148, 5159, 5162, 5165, 5470, 5597, 5611, 5643. pereket, s utalunk az 51—56. jegyzetekben idézett további ügyekre is.

[58] A becsatoláskor a felperesi mellékleteket többnyire nagybetűkkel, az alperesieket többnyire számokkal jelölték meg (ezt a II. József-féle „Ordo manipulationis" is így rendelte). A gyakorlat azonban távolról sem volt egységes, mindez gyakran fordítva történt, vagy több betűből és számból összetett jeleket alkalmaztak, s igen sok mellékleten, az iratok többszörös felhasználása miatt, több különféle betű, szám és egyéb jel is látható. — A melléklet jelét a perfüzet vonatkozó bejegyzésénél a margón kivetették.

[59] A feleknek a kir. tábla előtt — néha, rendkívüli bizonyító eszközként — letett esküje, vagy „felfedező", vagy „perdöntő" eskü volt. A felfedező esküvel (juramentum revelatorium) az eskütevő bizonyos, általa tett konkrét közlést, vallomást vagy ígéretet erősít meg, pl. hogy a táblai ítélet szerint előadni köteles iratok hol vannak, vagy hogy azokat mind kiszolgáltatta, illetőleg ki fogja szolgáltatni („felfedi"), ez

A bizonyítás legfontosabb eszközei korszakunkban — a táblai perben is — az oklevelek és a tanúk. A polgári peres eljárásban az oklevél jelentősége mindjobban fokozódott, annál inkább, minthogy az írásbeli perben a tanúbizonyítás is írásban történt, oklevél alakjában került a bíróság elé.[60] Az oklevelek részben közokiratok (mint királyi privilégiumok, kancelláriai, nagybírói, ítélőmesteri, hiteleshelyi kiadványok), részben magánokiratok.[61] Az előbbiek, ha csak az ellenfél hitelességüket vagy érvényességüket kétségbe nem vonta, a perben teljes bizonyítékul szolgáltak, míg a magánokiratok súlya, bizonyító ereje kisebb volt, s az irat különféle adottságaitól függött.

A másik leggyakoribb bizonyítási mód a tanúkkal történő bizonyítás.[62] Ez, az említett tárgyi, anyagi bizonyítás eszközeként, a táblai perben is nagy szerephez jutott, s a tanúvallatásnak itt is mindazok a formái megtalálhatók, melyek az egykorú peres eljárásban más fórumok előtt szokásban voltak. E formák közül az ún. „oldalagos" — előzetes — tanúvallatás (collateralis inquisitio) fordult elő legtöbbször. Az ilyen tanúkihallgatáshoz a felek, rendszerint még a táblai perfelvétel előtt, a nagybíráktól vagy a két, pecséttel bíró ítélőmestertől vallató parancsot (mandatum compulsorium) szereztek, s a tanúkihallgatást a parancs alapján kiküldött kir. táblai jurátusokkal vagy megyei tisztviselőkkel végeztették el. A tanúk először esküt tettek, hogy az igazat fogják vallani, azután a megszabott kérdőpontok („de eo utrum", „deutrum") szerint megtették vallomásukat (fassio), amit a kiküldött hatósági személy jegyzőkönyvbe foglalt. A tanúvallatási jegyzőkönyvet, illetőleg annak a vallatást kérő személy részére bizonyságlevél formájában kiadott példányát azután a fél a periratokhoz csatolta.[63]

---

tehát a materiális bizonyítás körébe tartozik. *Proc. tab.* 4—94. perfüzet s annak 9. melléklete, a 4—224. per jegyzőkönyve s „FF", és „HH" mellékletei. *Prot. tab. reg.* 1736. febr. 8, Kéry Ádám esküjére vonatkozó bejegyzés. *Proc. tab.* 4—5148 és 4—5597. — Materiális jellegű továbbá a „perdöntő" eskünek (juramentum litis decisorium) viszonylag gyakoribb típusa, a „pótoló" eskü (juramentum suppletorium) is, mely „félig" (semiplene) sikerült bizonyítás esetén, az utóbbinak perdöntő súlyú „kiegészítésére", az 1729: 27. tc. értelmében valamelyik félnek odaítélhető. — A régi, formális bizonyításhoz tehát már csak a perdöntő eskü másik típusa, a fél „tisztító" esküje (juramentum purgatorium) számítható, ez azonban korszakunkban a táblai perekben alig fordul elő. Ilyen a *Proc. tab.* 4—433. per, ahol a kir. tábla az infamia címén perbefogott személynek tisztító esküt engedett, amit az le is tett. De már a *Proc. tab.* 4—1264. perben a felperes meghatalmazottjának, ki (hamisított dokumentumok beterjesztése címén elmarasztaltatván) tisztító esküre bocsátását kérte, ez óhaját a tábla elutasította. Az itt tárgyalt esküket rendszerint a per táblai referense előtt kellett letenni. A perbeli esküre általában még *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 160—161, 194—197. — Az esküt vagy más bizonyítási módot elrendelő közbenszóló ítélet ellen régebben alkalmazott letiltási forma, a prohibitio, a XVIII. sz. elején kiment a gyakorlatból.

[60] *Torday* 82.

[61] A táblai perek, mint láttuk, legnagyobbrészt az ősiségi joggal kapcsolatos ügyek voltak. Ezekben különösen nagy jelentőségük volt a királyi privilégiumoknak (eredeti privilégium felmutatását kívánó per nem is volt a kir. táblánál alsóbb fórum elé vihető), továbbá az említett egyházi és világi szervek által készített hiteles kiadványoknak, pl. az ún. „jelesebb jogi tények"-ről, sollennis actusokról (mint örökvallás, zálogba adás, csere, végrendelkezés, osztály, birtokba bevezetés, vagy ellentmondás) készült okleveleknek.

[62] *Torday* 85—86.

[63] A „deutrum" pontjait — a tanúvallatást óhajtó fél kérelme alapján — a jurátust kiküldő szerv (pl. nagybíró) állapította meg, a kihallgatásnál attól eltérni nem volt

A becsatolt jegyzőkönyvet az ellenfél ebben az alakban is elfogadhatta bizonyíték gyanánt, de arra nem volt köteles. A collateralis inquisitio anyagát ugyanis nem tekintették teljes érvényűnek. Ehhez a tanukat — az illetékes bíróság előtt — újból meg kellett esketni, s utána még egyszer ki kellett hallgatni; ez a vallomások hitelesítése (authenticatio), az ilyen tanúvallatás pedig az authenticata inquisitio s a megerősített vallomás az authenticata fassio.[64] A táblai polgári peres eljárásban azonban a tanúkat nem állították a kir. tábla színe elé, hanem az authenticatiót a per referense vagy egy másik táblai bíró — a tanúk lakhelyén, oda kiszállva, vagy ha a fél a maga tanúit Pestre felhozta, itt — végezte el.[65] A tábla bírái ugyanis, kiemelt állásuknál fogva, egyedül is hitelesíthették az előzetes vallomásokat. — Megjegyzendő, hogy az authenticatio előtt elhalt tanúnak a collateralis inquisitio alkalmával tett vallomását authentikálás nélkül is hitelesnek fogadták el, ezt „per mortem authenticata fassio"-nak nevezték. Ilyenek, illetőleg ilyenekre tett hivatkozások, természetesen a táblai perekben is találhatók.[66]

Az authenticata inquisitiotól megkülönböztették az authentica inquisitio-t, amikor a tanúkat — collateralis inquisitio nélkül — már első ízben a bíróság előtt hallgatták ki; az ilyen vallomást nem kellett megismételni és authentikálni, ezt anélkül is teljes értékű „hiteles tanúvallatás"-nak tekintették. A táblai eljárásban ennek a szintén csak egyszer, de mindját a per előadója (vagy a tábla más bírája) által eszközölt tanúvallatás felelt meg, ami az említett okból, a bírók állására való tekintettel, ez esetben is teljes hitellel bírt, authentica inquisitionak számított, megerősítést nem kívánt.[67]

---

szabad (a gyakorlatban előfordult). — Az ún. communis inquisitio, a mindkét peres fél részére szolgáló, egyszerre végzett közös tanúkihallgatás (*Werbőczi* II. r. 27—28. c.) a XVIII. sz. elején még említve van, de azután eltűnik a gyakorlatból. — Collateralis inquisitioról készült jegyzőkönyv, illetőleg bizonyságlevél (litterae collaterales vagy röviden csak collaterales) majdnem minden táblai perben található, egy-egy perben rendesen több is, ezekre tehát jelzeteket nem adunk.

[64] A collateralis inquisitio hitelesítését az ellenfél, ha a vallomások tartalma az ő taktikáját különösebben nem zavarta, vagy a per mielőbbi befejezése neki is érdekében állott, gyakran nem kívánta, ilyenkor azt a bíróság sem rendelte el. *(Zsoldos* 117.) A táblai perekben is sok ilyen, hitelesítés nélküli „collaterales" maradt fenn. De a fentiek ellenkezője, a collateralis inquisitio elfogadásának „nihil probans"-ként visszautasítása vagy az ekörüli vita sem ritka. *Proc. tab.* 4—249, 1460, 2378, 3118.

[65] Az authenticatio engedélyezését, illetőleg elrendelését a felek szokták kérni; a kir. tábla a tárgyban határozatot hozott, s abban rendszerint a kiküldendő bírót is (ítélőmestert, assessort) mindjárt kijelölte. Az exmissio alapján a kiküldött, legtöbbször vidékre kiszállva, elvégezte a „tanuk hitelesítését" (meghiteltetését), s ezt — a vallomások esetleges módosításával együtt — a collateralis inquisitio jegyzőkönyvére záradékként rávezette, vagy ahhoz csatolt külön íven örökítette meg. Utalunk az alábbi perjegyzőkönyvekre és zárójelben adott számú vagy betűjelű mellékleteire: *Proc. tab.* 4—116 (C. és C/), 287, 412, 1441 (C.), 1460, 2310 (6, 7, 17.), 2378 (18. és II.), 4994 (E.), 5159 (15.), 5163 (6.), 5165 (15.), 5470 (L.).

[66] *Proc. tab.* 4—1264. és 2310. perjegyzőkönyvek „testium morte authenticatae" fassiói, illetőleg „fassionem suam morte authenticantibus" tanúira tett utalásai s a 4—2310. per 15. melléklete.

[67] *Norm.* 102, a kir. tábla 1724. évi instructioját tartalmazó kötetbe az instructio után bejegyzett „Observationes circa modum coram Regia Tabula Judiciaria procedendi" 6. pontja szerint a perek során szükségesnek mutatkozó communis inquisitiokra vagy helyszíni szemlékre ezután az ítélőmesterek küldetnek ki; az általuk az inquisitiokról készítendő bizonyságlevelek hitelesnek tekintendők, s ez a tanúvallomások eddig szokásban volt, bíróság előtti authenticatioját az ő esetükben feleslegessé teszi. Ilyen, ítélőmester által (helyszíni szemle alkalmával, egyúttal) elvégzett

A bizonyítás további eszköze volt a bírói szemle (oculata vagy ocularis revisio): a bizonyítandó körülményről a bíróság kiküldöttje által szerzett közvetlen tapasztalat,[68] amiről a fél szintén bizonyságlevelet kapott, hogy azt a periratokhoz mellékelhesse. A táblai perekben a bírói szemlét — ugyanúgy, mint a tanúkihallgatással kapcsolatban láttuk — vagy jurátus, illetőleg valamilyen alsóbb hatóság, (mint vármegye) eszközölte, s akkor a szemlét táblai bíró által authentikáltatni kellett, vagy azt már első ízben a kir. táblának a helyszínre kiszállt bírája (az ügy referense maga) végezte el, mindjárt végleges, hiteles érvénnyel.[69]

A bizonyítással kapcsolatos és egyéb allegatiók s a fentebb ismertetett különféle más perbeli aktusok (formális cselekmények) mellett még az eljárás e szakaszában perorvoslatok is gyakran szerepelnek. Ahogy a vita egyre lényegesebb, a per kimenetelét döntően befolyásoló kérdésekbe hatol, a felek mind többször használják fel az e téren kínálkozó lehetőségeket.

Az exceptiók szakaszában is alkalmazható, de főleg itt, ebben a perszakban alkalmazott perorvoslatok közül legegyszerűbb az érvelés visszavonása, melyet az ügyvédek a perjegyzőkönyvben, megmásítani óhajtott bejegyzésük áthúzásával s új érvelés beírásával eszközöltek.[70] (Hozzá kell tennünk, hogy a perjegyzőkönyvből egyes szövegrészeket a bíróság, így a kir. tábla is, ha az érvelést „illetlennek" vagy perrend-ellenesnek találta, hivatalból törölt).[71]

További, jelentéktelen díj (a kir. táblán 6 forint) lefizetése mellett igénybe vehető perorvoslat az „ügyvédszó visszavonása" (revocatio procuratoris), mely — az ügyvéd helytelennek (sikertelennek) bizonyult érvelése esetén — az allegatio visszavonásához hasonló módon, szövegáthúzással és új érvelés bejegyzésével, de a revocatio tényének a perjegyzőkönyvben való feltüntetésével történt. Az ügyvédszót vagy maga a peres fél, vagy megbízottja revocalhatta, s a visszа-

---

hiteles tanúvallatásra *Proc. tab.* 4—5470. per „L" melléklete. — Az ítélőmestereken kívül a kir. tábla többi bírájának hasonló feladatokra kiküldése is hamarosan (már a XVIII. sz. első felében) megkezdődött. Ezek testimonialisa éppen olyan hiteles volt, mint az ítélőmestereké.

[68] *Torday* 98.

[69] Az oculata revisiónak sokféle célja lehetett: valamilyen tény vagy körülmény, pl. birtokhatár megállapítása, vitás területről készült térkép (geometrica delineatio) vagy birtokösszeírás (conscriptio) felülvizsgálata és hitelesítése, vagyontárgy felértékelése (aestimatio) vagy az utóbbinak ellenőrzése. *Proc. tab.* 4—4324 (No. 2. et NB.), 5468 (BB. No. 5.), 5470 (L.), 5616 (No. 9. NB.) perek zárójelbe foglalt jelű melléklete s a 4—5164. perbeni aestimatiok. — A bíró a tábla határozata alapján, a jurátus valamelyik táblai bírótól kapott exmissio alapján szállt ki; a kiküldetésre idézzük a kir. tábla 1810. ápr. 6. teljes ülési jegyzőkönyvében látható deliberátumot, mely egy birtokperben a referens ítélőmestert a határ helyszíni szemlélére küldi ki. (Megjegyzendő, hogy határperekben a táblai referens, ha szükségesnek látta, bírói szemlére kiküldetés nélkül is kiszállhatott. *Corresp.* 8. cs. Lt. 1853: 841.)

[70] Visszavont és áthúzott allegátumok *Proc. tab.* 4—116, 352, 1264, 1460, 5155. (Az áthúzás oka néha nem visszavonás, hanem — láthatólag — elírás javítása: *Proc. tab.* 4—2378.)

[71] *Proc. tab.* 4—5112. perben táblai határozat a felperesi ügyvéd „frivol" allegatióját „judiciaria crucifixione" bünteti, s az ügyvédet „komolyan" meginti. A hosszú allegatum (üres szószaporítás) valóban keresztül van húzva. Szintén „ex concluso tabulari", perrendi okból keresztülhúzott szöveg (végítélet utáni, érvénytelen továbballegálás törlése) látható *Proc. tab.* 4—5597. Azonos vagy hasonló perrendi okból (nyilvánvalóan hivatalosan, bár táblai intézkedésre tett utalás nélkül) törölt szövegek *Proc. tab.* 4—57, 68, 116, 412, 1264, 1761.

vonás csak az ügyvéd addigi cselekményeit, érvelését semmisítette meg, utána a pert ugyanaz az ügyvéd vihette tovább. A revocatio az egész érvelés újrakezdését, sőt az allegatiókról az exceptiókra való visszatérését is lehetővé tette, tehát a pert kezdeti szakaszába vethette vissza.[72]

Az ügyvédszó visszavonásánál táblai perekben sokkal gyakrabban alkalmazott perorvoslat a prohibita, a legősibb perorvoslatok egyike. A prohibita, korszakunkban, a peres felek által a hátrányosnak talált ítélet ellen bejelentett — az ítélet szövege után a perfüzetbe („prohibet" szóval) bejegyzett — tilalom, mely felfüggesztette az ítélet hatályát, s így módot adott a tilalmazónak, hogy újabb bizonyítékok és allegatiók előterjesztésével a részben vagy egészben lezárt pert tovább folytassa. A prohibitának azonban a további érvelés során megfelelő indokát kellett adni, különben a bíróság azt újabb ítélettel elvetette, s ha csak a fél ez ellen — most már bírság kockázatával („cum onere") — a tilalmat meg nem ismételte, az eredeti ítélet jogerőssé vált. A prohibitát tehát (az 1618: 65. tc. értelmében) egy fél egy perben, annak egész lefolyása alatt, összesen két ízben alkalmazhatta: először feltétel nélkül, másodszor azzal a kötöttséggel, hogy ha újabb indokai s további érvei sem találnak meghallgatásra, úgy a pervesztés mellett a prohibita (egyébként nem nagy, 6 forint összegű) bírságán is elmarasztalják. (Prohibitával élni csak a királyi és a báni táblán lehetett, az 1729: 38. tc. óta e két felső bíróságon is csak az itt ismertetett táblai perekben.)[73]

A fenti perorvoslatokat mind a felperes, mind az alperes (s az ingerens és az evictor is) igénybe vehette. Viszont csak a felperesnek állott módjában a (már említett) depositio causae: a per részleges vagy teljes letétele. Az utóbbival ugyan a pert egészében befejezte, de még új keresetlevéllel, az ellenfél új perbehivatásával kezdhette ismét elölről. Ha azonban keresetének csak bizonyos részét tette le, úgy a pert — esetleg csökkent igényekkel, de szilárdabb hadállásokból — tovább is folytathatta, és sikerrel fejezhette be.[74]

[72] A fentiekre, az ügyvédszó visszavonására, annak eszközlési módjára és hatályára, az ellenfélnek a visszavonás elleni, szokott tiltakozására, a felek ezzel kapcsolatos vitájára s a vitát rendszerint lezáró táblai ítéletre *Proc. tab.* 4—57, 119. és 2310. Peregyezséggel kapcsolatos ügyvédszó visszavonásra *Proc. tab.* 4—5148. (Vö. *Werbőczi* II. r. 79—81. c. és 1729: 39. tc.)

[73] Az elmondottakra, a prohibita („tiltás", „benntiltás", „tilalom") alkalmazására, a bejegyzése után kialakult vitákra — az ellenfél ugyanis a tilalmazó fél indokait megcáfolni s a prohibitát elutasíttatni igyekezett —, a tábla erre vonatkozó döntésére („prohibitam stare" vagy „prohibitam non stare", „rejici"), a tilalom „megállása" esetén vagy egyébként most az ellenfél által bejelentett prohibitára, annak sorsára, a másodszori (cum onere) prohibitára s a mindkét fél részéről egyszerre bejegyzett prohibitára *Proc. tab.* 4—11, 27, 57, 68, 77, 94, 98, 102, 103, 111, 112, 118, 119, 120, 122, 150, 287, 290, 330, 412, 477, 522, 622, 1460, 1579, 2252, 2310, 2378, 2450, 5083, 5086, 5090, 5095, 5133, 5159, 5162, 5163, 5165, 5611, 7391. — Táblai perekben a prohibita a per egész folyamán alkalmazható volt, de mint láttuk, nem lehetett prohibeálni a levát elmulasztó felperes vagy a comparitióra meg nem jelenő alperes elmarasztalása ellen, s nem lehetett az ügy vitelének elhanyagolása miatt a per törlését kimondó ítélet (sententia expunctoria) ellen sem. Utóbbira példa *Proc. tab.* 4—5165. (A prohibita az ügyvédszó visszavonásával is összekapcsolható volt: az előbbi „megakasztotta" az ítélet hatályát, az utóbbi módot adott az allegatio „másítására".)

[74] A felperes a pert (az 1729: 40. tc.-ben foglalt kivételes esetektől eltekintve) az eljárás kezdetétől a most tárgyalt allegatiós perszak végéig, az utolsó, definitív ítéletig bármely fórumon bármikor letehette. 1729: 40. tc., továbbá *Werbőczi* II. r. 82. c. 22. § és 83. c. vö. még 1547: 23. tc. A depositio causae bírsága a kir. táblán 6 forint volt, ehhez járult az alperes költségeinek kötelező megtérítése, amit a bíróság — ha a

d) *A befejezési perszak*

(Ítélethozatal, peregyezség)

Az előadottak — a sok érvelés, ellenérvelés, közbenszóló ítéletek — után a nehézkesen előre gördülő per végre a „végítélet"-hez (deliberatio definitiva, deliberatum definitivum, sententia-hoz) jutott el, ami azonban, mint látni fogjuk, csupán a per eddigi részét (az ún. alappert) fejezte be, de nem jelentette az ügy végleges lezárulását.

E (negyedik) perszakra akkor került sor, ha a felek a pert — rendszerint „submittit" bejegyzéssel — végítéletre bocsátották,[75] vagy ha az érvekből (perköltségből is) kifogyva, a perfüzetbe több éven, sok törvényszakon át újabb (vagy újabb érdemleges) allegatiót nem jegyeztek be. Ez utóbbi esetben az előadó a pert rövid úton a tábla ülése elé terjesztette, mely az „elhagyott" ügynek a persorból való törlésére hozott határozatot.[76]

A felek által szabályszerűen lefolytatott s ítéletre bocsátott ügy, természetesen, nem volt ily röviden elintézhető. A submittált per iratait — a közben esetleg sok száz lapra nőtt perjegyzőkönyvet s a felszaporodott mellékleteket — a referens a procuratorián levő pertárából a lakásán levő, ún. „házi pertár"-ába (archivum domesticum) szokta átvitetni, hogy az ügyet a tárgyalásra otthon nyugodtabban előkészíthesse. Ez, ha az ügy az állandó (s egyre növekvő) pertorlódás ellenére az ítéletre kitűzött perek series-ébe végül is bejutott,[77] a következő módon történt. A referens a perjegyzőkönyvből az exceptiókat, allegatiókat és közbenszóló ítéleteket kijegyezve vagy kivonatolva, ún. perkivonatot (extractus) készített, s azt ő vagy a táblai iroda a jurátusokkal kellő számban letisztáztatta. A tárgyaláson, ahol a kir. tábla az ítéletet a már említett módon, a felek és a nyilvánosság

---

letétel a leváta, vagyis a per tényleges megindulása után történt — összegszerűen meg szokott ítélni. Éppen ezért, bizonyára a növekvő perköltségek elkerülése végett, perletételre rendszerint az eljárás legelején került sor, erre nézve ld. a 33. jegyzetet. A per további folyamán előforduló részleges vagy teljes perletételre *Proc. tab.* 4—923, 1027, 5648. (A részleges depositiónak nem volt szabad módosítania a kereset lényegét.)

[75] Az ítélet alá bocsátott, „submittált" pert a felek nem a pertárkezelő jurátusnak adták vissza, hanem a procuratorián elnöklő soros bírónak adták át, aki azt (a procuratoria naplójába bejegyezve) régebben mindjárt a referenshez továbbította. 1822-ben azonban, a perek nyilvántartása körüli rendetlenség csökkentésére, azt a gyakorlatot vezették be, hogy a procuratoria elnöke a submittált pereket a tábla ülésébe küldte be, ott a protocollista azokat az ülésjegyzőkönyvbe is bejegyezte, s úgy kerültek azután vissza az iratok a referenshez az ítélethozatal előkészítése végett. *Norm.* 119, a kir. tábla 1822. febr. 14. felterjesztése. *Prot. tab. reg.* 1822. jan. 14, 1824. jan. 14, 16, 17, 19, 21, 22, 1841. jan. 14, 21, jún. 22, 1847. jan. 23, 26. *Proc. tab.* Protocollum procuratoriae. *Személyn. lt.* Acta praes. 1333. Vö. *Kelemen—Czövek* III. 220—221.

[76] Utalunk a 47—49. jegyzetekre s a hozzájuk tartozó szövegre. (A 49. jegyzetben sok ilyen, a persorból törölt per jelzetét közöljük.)

[77] Mint a fentebbiekben érintettük, a kir. táblán többféle persor (series) készült. Közülük — az elintézésre váró ügyek nagy száma, a sorrendet szabályozó rendelkezések ellentmondásai, az 1729: 43. tc.-ben felsorolt sokféle kedvezményezett ügy (causae privilegiatae) valamint a felek sürgetései s a kancellária beavatkozása miatt — legnehezebb volt az ítéletre kerülő perek seriesének összeállítása: minden törvényszak végén, az összetorlódott ügyek közül, 40 olyan per kiválogatása, melyben a következő törvényszak során ítéletet kellene hozni. (A gyakorlatban még ez a mérsékelt keret sem bizonyult betarthatónak.)

kizárásával, zárt ülésben hozta meg, az ítélőmester vagy referensbíró a táblai pereket az eredeti iratokból (a „feleselés"-eket egész terjedelmükben felolvasva) adta elő, az elnök és a jelen volt bírák viszont az ügyet a számukra lemásolt perkivonat-példányokból kísérték figyelemmel.[78] A referens az ítélet szövegét is előre megfogalmazta, amit a plénum vagy (rendszerint) elfogadott, vagy módosított. Az így meghozott ítéletet a kir. tábla ülésének nyilvános részében (az ülés végén vagy a következő ülés elején) hirdették ki a terembe ekkor bebocsátott ügyvédek előtt. (Az ítéletszövegeket általában a perek referensei olvasták fel.[79]

Az ítéleteket a kihirdetésen kívül régebben a procuratorián vagy a curia más, alkalmas helyiségében az ügyvédek e célból beküldött segédei, írnokai előtt le is diktálták (tollba mondták), 1822 óta pedig az ítéletek szövegét a curia a Trattnernyomda rendelkezésére bocsátotta, mely azokat naponta kinyomta, s azonnal áruba bocsátotta. — Az ítéletnek a perjegyzőkönyvbe való bevezetéséről a referens gondoskodott (rendszerint sajátkezűleg jegyezte be), s utána, ha fellebbezés nem történt, a perfüzetet aláírásával lezárta.[80]

Az ítéletet korszakunkban még elég hiányosan indokolták, az gyakran nem is tartalmazott indokolást. Az utóbbinak az ítélet szövegébe való belefoglalása ugyan 1819 óta kötelezővé vált, de a rendelkező rész és az indokolás ezután sem különült úgy el egymástól, mint azt később, a polgári kor perrendtartása előírta, helyesebben a két rész a szövegezésben továbbra is egészen összefolyt. E fogalmazási mód mellett, az egybeolvasztott szövegekben, a hiányos indoklás 1819 után sem ritka, csupán egyéb vonatkozásban, a per tárgyára tett utalások szempontjából lettek talán az ítéletek valamivel részletesebbekké.[81]

[78] Az ítéletre kerülő perek kir. táblai (és hétszemélyes táblai) tárgyalásához szükséges extractusok készítésére, a kellő számú példányoknak (rendszerint az ún. dictaturán, tollba mondás mellett folyó) tisztázására, majd 1791-től szokásba jött kinyomatására, a referálás említett módjára s az extractusok szerepére a tárgyaláson *Norm* 37. *Corresp.* 6. cs. Lt. 1848: 389. *Prot. tab. reg.* 1847. szept. 2. *Prot. tab. septemviral.* 1791. aug. 31. és 1792. jan. 13. *Személyn. lt.* Acta praes. 236. *Regnic. lt.* József nádor ált. lta. Ált. iratok, Septemviralia 1821: 728, 810, 950. *Kanc. lt.* Litt. Tab. Reg. et Septemviral. 1727: 47. és Acta gen. 1822: 960. — A fenti levéltári adatok a felek által perükről készíteni szokott „humillima informatio"-kkal s az utóbbiaknak szintén szokásba jött kinyomatásával is foglalkoznak. A hivatalos extractusokhoz külalakra hasonló magán informatiók célja a bírák s a táblai ügyvédek — a fél szempontjainak megfelelő — tájékoztatása volt, ezért e szövegeket a bíráknak szokás volt személyesen átadni.

[79] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1668. *Corresp.* 6. cs. Lt. 1847: 339. *Prot. tab. reg.* 1734. szept. 25, 1736. márc. 13, 1790. máj. 4, 1804. febr. 23—24, 1822. jún. 22, 1824. jan. 13, máj. 22, 1841. márc. 27, dec. 1, 11, 13, 16, az ítélethozatal s az ítélethirdetés említett módjára vonatkozó bejegyzések.

[80] A fentiekre, az ítéletszövegek diktálására, majd 1822 óta a kinyomtatására *Prot. tab. reg.* 1814. jún. 8, 1817. dec. 6, 1818. nov. 23, 1821. nov. 28 és 1822. jan 14. A továbbiakra ld. a perjegyzőkönyveket. A referens aláírásával lezárt perfüzet már az 1730-as években indult, illetőleg befejeződött perekben is előfordult *(Proc. tab.* 4—11, 37, 206, 224, 1264), de a szokás csak a XVIII. sz. legvégétől mondható általánosnak, sőt kivételek ezután sem ritkák.

[81] A felsőbírósági ítéletek indokolásának kérdése már az 1807. országgyűlésen felmerült, de akkor erről törvénycikk nem készült. 1818-ban „Több, a kir. tábla előtt perlekedő fél" aláírással névtelen beadványt nyújtottak be a kancellárián, panaszolva, hogy a kir. tábla ítéletei szűkszavúak, az ítélet alapjául szolgáló periratokat nem jelölik meg, így a felek nem tudják: érvelésükben, dokumentumaikban mi volt helyes, mi a meg nem felelő, ami főleg a pernek a hétszemélyes táblához való fellebbvitele esetén okoz nagy nehézségeket. A kancellária a beadványt véleményeztette a kir.

A végítéletről (ha ti. fellebbezés nem történt) a kir. tábla a felek számára ítéletlevelet (litterae sententionales) állított ki. Az ítéletlevelet az ügy referense fogalmazta meg, s a personalis a maga elnöki irodájából, az ún. kisebb kir. kancelláriából adta ki.[82] Ha a felek kérték, úgy az egész perről — mind a perjegyzőkönyv, mind az összes mellékletek teljes szövegét (vagy a mellékleteknek csupán felsorolását) tartalmazó — hiteles másolatot is kaphattak. E hiteles perkiadmány (processus expeditus, másként litterae adjudicatoriae testimoniales, vagy litterae adjudicatoriae sententionales testimonialeseknek) kiállításáért elég tekintélyes taxát kellett fizetni, az egykorú jogbizonytalanság miatt azonban azt a felek — defenzív vagy offenzív céllal — mégis gyakran kikérték.[83]

A per, természetesen, nemcsak így, ítélettel, hanem a felek között létrejött peregyezséggel (compromissum) is befejeződhetett. A feudális eljárás vontatottsága, esetlegességektől függő kimenetele, és a költségek gyakran arra indították a feleket, hogy rövidebb-hosszabb pereskedés után (néha már a levátánál, néha több évtizedes hadakozás után) perüknek egyezséggel vessenek véget. Ehhez a bíróság is segítséget nyújtott: a kir. tábla (s mint látni fogjuk, a hétszemélyes tábla is) bizonyos esetekben, pl. atyafiak közötti perekben, a definitív ítélet előtt békés egyezség létrehozását kísérelte meg. E célból vagy a referens járt el, vagy a tábla a maga kebeléből bizottságot küldött ki a felekkel való tárgyalásra (ilyenkor ítéletet csak a békéltető eljárás után, annak sikertelensége esetén hoztak).

Az egyezség különböző formában került megörökítésre a periratokban. Vagy csupán a perjegyzőkönyv végén (illetőleg a jegyzőkönyv külzetén) látható rövid utalás jelzi, hogy az ügy „amicabiliter" befejeződött, vagy részletesebb bejegyzés mondja el, hogy a referens ítélőmester közvetítésével (vagy egyébként) a felek között megegyezés történt, az egyezséglevelet a referensnek bemutatták, ő azt aláírásával is megerősítette.[84] A leggyakoribb eset azonban az, hogy a felek — mint a perjegyzőkönyvekből látható — a tábla elé terjesztették egyezségüket, s annak ítéletben való megerősítését kérték, amit a tábla teljesített is: a pert, a

---

táblával, mely azt indokolatlannak minősítette, s az 1724 óta követett módszernél kívánt megmaradni, de kifejezte készségét a változtatásra is. A kancellária 1819. szept. 14-én kelt válasza — a király nevében — valóban elrendelte, hogy a kir. tábla ezután „fundamenta deliberationis suae sententiis inserat". *Norm.* 123. *Prot. tab. reg.* 1818. nov. 12. Az 1836: 16. tc. a polgári perben hozott ítélet indoklását minden bíróságnak elrendelte.

[82] Ld. a táblai perekben néha megtalálható ítéletlevél-fogalmazványokat, ill. eredeti ítéletleveleket, pl. *Proc. tab.* 4—102. továbbá a *Correspondentiae* állagban az ítéletlevelek kiállítására vonatkozó elég gyakori levelezést, pl. *Corresp.* 4. cs. Lt. 1843: 99, 129. *Norm.* 192. *Személyn. lt.* Acta praes. 40.

[83] *Proc. tab.* 4—65, 111, 224, 522, 2378, 2401, 3975, 4324, 5238. perekben található (rendszerint az előzményüket képező korábbi perről készült) kir. táblai, ill. kir. curiai hiteles perkiadmányok. Ilyenek a *Processus expediti* állagában is találhatók, ti. a tábla által kiállított, de a felek részéről valami okból visszahagyott példányok. — Megjegyezzük még, hogy az ítéletet egy éven belül végre kellett hajtatni. Ha a győztes fél ezt elmulasztotta, úgy a vesztes ellen „ad renovationem sententiae" új pert kellett indítania, s csak ez utóbbi (rövid lefolyású) per ítélete alapján exequáltathatott (vagy végrehajtást rendelő bírói parancsot kellett szereznie). *Proc. tab.* 4—121, 124, 142, 536, 583, 2496, 2515, 3493. ítéletújító perek.

[84] *Proc. tab.* 4—37, 103, 229, 240, 249, 319, 352, 5128, 5160, 5643. — Olyan eset is van, hogy a tábla „sub spe amicabilis compositionis" a feleknek perhalasztást ad. *Proc. tab.* 4—224. s *Prot. tab. reg.* 1822. jan. 14.

megegyezésre hivatkozva „amicis pactis sopitam" illetőleg „judicaliter quoque pro cessante" deklarálta.[85]

A fenti compromissummal végződött perektől meg kell azonban különböztetni azokat a — szintén causae compromissionales névvel megjelölt — táblai pereket, melyekben a felek a per megindulása előtt kötöttek egyezséget a kir. tábla elé vitt ügyüknek bizonyos feltételek szerinti (pl. korlátozott és gyorsított érveléssel, sőt egyes perorvoslatok kizárásával történő) lefolytatására, vagy a pert — hasonló kikötésekkel — részben vagy egészben a kir. tábla tagjai közül felkért választott bíróság (judicium compromissionale, electi judices arbitri) elé terjesztették.[86]

e) *A perorvoslati szak*

(Fellebbezés, ellenállás, visszaűzés)

A peregyezséggel zárult ügy tovább nem volt folytatható, a kir. tábla „végítélete" után azonban a döntéssel elégedetlen fél, mint az rendszerint történt is, perorvoslattal élhetett. Ezzel az ügy egy újabb, ún. perorvoslati szakba lépett, mely az eddig látott (a per egész folyamán alkalmazható s egyéb perbeli aktusokkal vegyesen előforduló) perorvoslatok után, további — csak ebben a perszakban alkalmazható s más aktusokkal nem keveredő — perorvoslatokból állott. E perszak elhatárolását nehezíti, hogy ez a prohibita révén az előbbi perszakhoz, bizonyos egymásbaszövődések miatt viszont az utána következő (végrehajtási) perszakhoz is kapcsolódik. Az eljárás világos áttekintése érdekében azonban az elhatárolást mégis el kellett végeznünk, s ennek megfelelően itt három perorvoslatot tárgyalunk: a fellebbezést, az ellenállást és a visszaűzést, melyek a pervesztes alperesnek birtokonbelüliséget biztosítottak. (Táblai perekben ugyanis a fellebbezés, ugyanúgy mint a másik két perorvoslat alkalmazása, mindig intra dominium történt.)[87]

[85] *Proc. tab.* 4—117, 552, 557, 849, 5090, 5109, 5116, 5148, 5643, 5645. Az itt s az előző jegyzetben felsorolt iratok közt gyakran a peregyezség szövege is megtalálható: vagy a perjegyzőkönybe bevezetve, vagy ahhoz külön mellékletként becsatolva.

[86] *Proc. tab.* 4—7299, 7495, 7496, 7497, 7498, 7499, 7501. Előfordul rendes táblai pernek — a felek megegyezése alapján — választott bíróság elé átvitele is. *Proc. tab.* 4—5155. Végül meg kell említeni, hogy érdekeltség, betegség, vagy más ok miatt néha az uralkodó utalt át egyes, a kir. tábla elé tartozó ügyeket más — e célra delegált — bíróság elé, vagy megfordítva, a kir. táblát (vagy annak egyes tagjait) delegálta bizonyos, esetleg más fórum hatáskörébe tartozó perek elintézésére. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 171, 2522. *Proc. tab.* 4—6028. *Repraesentationes* I. 156—157. *Személyn. lt.* Acta praes. 28, 32. *Kanc. lt.* Acta gen. 1792: 13951.

[87] A prohibita szintén birtokonbelüliséget adott, azért ezt az általános elméleti szempontok szerint beosztott régi jogi tankönyvek a fellebbezéssel, ellenállással és visszaűzéssel együtt szokták tárgyalni. A per valóságos lefolyásának bemutatására törekedő előadásunkban azonban a prohibitát — minthogy azt mind közbenszóló, mind definitív ítélettel szemben alkalmazták már előbb, az allegatiók szakában ismertetnünk kellett (ld. a 73. jegyzetben felsorolt pereket), ott, ahol az a valóságban legtöbbször előfordult. Meg kell még jegyezni, hogy a definitív ítélet ellen bejegyzett prohibita, mint fentebb láttuk, további vitát s a tiltást elvető, vagy azt megerősítő, egyben a megtámadott ítéletet „másító" újabb ítéletet tett szükségessé. A prohibitát tehát ez is megkülönbözteti az itt tárgyalandó — a végítélet után vita nélkül következő — három perorvoslattól. (E perszaknak a végrehajtási perszakkal való kapcsolatára, illetőleg attól való elhatárolódásáról a továbbiakban.)

A fellebbezés (appellatio) a leggyakoribb perorvoslat. Ezt mind az alperes, mind a felperes igénybe vehette. A fellebbezést még azon a napon, amikor az ítéletet kihirdették, be kellett jelenteni, s lehetőleg még az nap a perjegyzőkönyvbe is, a kir. tábla ítélete után, be kellett jegyezni.[88] A bejelentés tárgyában a kir. tábla határozatot hozott, s ha csak valami perjogi akadályt nem észlelt,[89] a fellebbezést megengedte. Az ilyen, megfellebbezett ügyekről a kir. táblán külön series készült; felhasználásával választották ki azokat a pereket, melyeket a következő törvényszak során a hétszemélyes tábla elé kívántak terjeszteni. Az utóbbi perek jegyzékét a kir. tábla mindig az új törvényszak első napján küldte át a hétszemélyes táblára. (A jegyzék, mint fentebb láttuk, olyan ügyeket tartalmazott, melyek perkivonatából a referensek már előbb kellő számú — további — tisztázatot készíttettek, s azokat eljuttatták a hétszemélyes tábla elnökségéhez.[90]

A fellebbezési eljárás az eddigiekhez képest gyorsan folyt le. Amikor valamely ügy a hétszemélyes táblán tárgyalásra került,[91] a per kir. táblai referense — egy másik kir. táblai bíróval, mint correferenssel oda átmenve — a pert (ezúttal már csak az extractusból) ott is előadta. A referátumot a hétszemélyes tábla elnöke és bírái, a kir. táblai ítélethozatalnál már látott módon, a kiosztott perkivonatok segítségével kísérték figyelemmel.[92] A hozott ítéletet, a hétszemélyes tábláról

[88] Amíg a pervesztes fél úgy érezte, hogy további érvei is volnának, az ítélet ellen prohibitával élt; ha viszont érvelését kimerítette, s így csak az előadott allegátumok más megítélésében reménykedhetett, úgy fellebbezett. Nem ritka eset, hogy a fél először prohibitát jegyzett be a perfüzetbe, majd a fentieket meggondolva — vagy mert a prohibitát eredetileg is csupán időnyerésnek szánta — azt visszavonta, s helyette fellebbezést jelentett be. *Proc. tab.* 4—112, 118, 5083, 5095, 5163, 6410. — Az ítéletet a felsőbb fórum csak a fellebbező javára módosíthatta, a másik fél javára nem, még abban az esetben sem, ha az eljárás során a nem fellebbezőre nézve kedvező momentumok derültek ki. Ezért, nehogy e lehetőséget elveszítse, az ellenfél fellebbezése esetén az ítélettel egyébként megelégedő fél is — feltételesen — fellebbezni szokott: a perjegyzőkönyvek „Inquantum necesse est, appellat" bejegyzésének ez az értelme. *Proc. tab.* 4—120, 2450, 5086 (a jelzet alatti 3 per közül a legkésőbbi).

[89] Nem fellebbezhet az a fél, akinek az esküje alapján döntötte el az ügyet a bíróság. Nem fellebbezhető a makacsság címén elmarasztalt fél pere, vagy a hétszemélyes táblára felvitt, ott elvesztett, majd perújítással újrakezdett s a kir. táblán ismét elvesztett táblai per.

[90] A fenti, általános gyakorlat a XVIII. sz. vége óta annyiban módosult, hogy (a kir. táblai pertorlódás enyhítésére) a hétszemélyes tábla 1791-ben megengedte, hogy kisebb perértékű s probléma mentes, világos ügyekben a referens csak egy perkivonatot küldjön meg e tábla elnökségének. Lehet, hogy az ilyen egyszerű ügyek tárgyalásánál csak az elnök előtt feküdt perkivonat. Későbbi adatok szerint azonban, amikor referens csak egy extractust tett át a hétszemélyes táblára, úgy a bírák részére szükséges további példányoknak a jurátusokkal való leiratásáról a hétszemélyes tábla elnöksége gondoskodott. *Prot. tab. septemviral.* 1791. aug. 31. *Regnic. lt.* József nádor ált. lta, Ált. iratok, Septemviralia 1821: 810. *Norm.* 216, az ügyviteli reformok tárgyában kiküldött curiai választmány 1848. jún. 23-án kelt jelentése 26. lap. *Személyn. lt.* Acta praes. 149.

[91] A tárgyalás kitűzése előtt (a kir. táblához hasonlóan) némelykor a hétszemélyes tábla is megkísérelte a felek összebékítését; siker esetén az ügy ítélet helyett itt is peregyezséggel végződött. *Septemviralia officiosa* 32, 36, 38. *Proc. tab.* 4—264. *Prot. tab. septemviral.* 1791. aug. 24. és 25.

[92] *Személyn. lt.* Személyn. vegyes iratok 5. cs. „Vegyes peres iratok" c. pall, Kelcz: Synoptica deductio. *Kelemen—Czövek* III. 222. — Az 1724. évi reformok előtt a perek előadása a curia mindkét tábláján az eredeti iratokból történt, s a bírák csak hallás útján figyelhették a referátumot. A perkivonatok készítése — először a hétszemélyes

visszaérkező referens jelentése alapján, a kir. táblán (az utóbbinak saját ítéleteivel együtt) hirdették ki. Végül a mindkét tábla ítéletét tartalmazó (közös, curiai) ítéletlevelet is a kir. tábla elnöksége, a personalis kisebb kir. kancelláriája adta ki. Hasonló, közös curiai perirattá alakult át az eddig kir. táblai perjegyzőkönyv is, minthogy abba — a kir. táblának a fellebbezést engedélyező, utolsó határozata után, folytatólag — a hétszemélyes tábla ítéletét is bevezették, majd az így kiegészült perjegyzőkönyvet a referens a fentebb látott módon aláírásával lezárta.[93]

A fellebbezéssel s a hétszemélyes tábla — az egykorú legfelső bíróság — ítéletével azonban az ügy még korántsem zárult le. Az ítélet végrehajtását ugyanis a perétvesztett alperes megakadályozhatta az említett másik két perorvoslat: az ellenállás (oppositio) vagy a visszaűzés (repulsio) alkalmazásával. A kettő közül a repulsio az ősibb perorvoslat, melytől az oppositio csak a XVIII. sz. elején történt perjogi reformok során (végül is az 1729. évi 33. és 34. tc. értelmében) különült el. Formájában mind a kettő azonos: mindkét perorvoslati mód az ítélet végrehajtásának erőszak szimbolikus alkalmazásával való megakadályozása a pertvesztett alperes (vagy — rendszerint — megbízottja) által, a végrehajtásra kiszállt hatósági személyek képletes megfenyegetése útján.[94] A különbség közöttük az, hogy az említett elhatárolás óta a repulsio az itt tárgyalt, a királyi (vagy a báni) tábla előtt induló, ún. táblai perek közül is csak az ősiségi joggal kapcsolatos — a már említett longae litis, másként octavalis — perekben alkalmazható. Ezekben viszont az elmarasztalt részéről kifogásolt, az ellenfél vagy a bíróság által elkövetett bármely perjogi hiba, sőt magának az elmarasztaltnak az ügyvédje által az eddigiekben elkövetett bármely hiba vagy mulasztás esetén igénybe vehető. A repulsiót ügyvédszó visszavonásával is össze lehetett kapcsolni, s ily

---

tábla kívánságára s csupán ennek a részére, majd csakhamar a kir. tábla saját használatára is — 1724-től kezdve honosodott meg a curián. *Kanc. lt.* Litt. Tab. Reg. et Septemviral. 1727: 47.

[93] A táblai perek perjegyzőkönyvei, továbbá a kir. tábla és a hétszemélyes tábla ülésjegyzőkönyvei, mely utóbbiakban a referenseknek és correferenseknek a hétszemélyes táblára ily célból való átmenetele, ottani referálása s onnan visszaérkezése sűrűn bejegyezve látható: *Prot. tab. reg.* 1732. jan. 21, 1734. aug. 27, 1736. szept. 26. s 1842. szept. 12. és 1847. jún. 18. *Prot. tab. septemviral.* 1791. aug. 23, 1842. febr. 23, 24, 25, márc. 1, 5, 7, 1843. márc. 17, 28, dec. 20. 1844. jan. 13, 15. — A kir. tábla jegyzőkönyveinek az ítéletek kihirdetésére vonatkozó bejegyzései sokszor megemlítik, hogy a kir. táblán a hétszemélyes tábla ítéleteit is hirdették. *Prot. tab. reg.* 1736. szept. 25, 1799. márc. 9, 1806. márc. 21, szept. 25. (Mint láttuk, a hétszemélyes tábla polgári és büntető ügyben hozott minden ítéletét a kir. táblán hirdették ki.)

[94] A repulsio szabályszerű módját — II. Ulászló törvénye, IV. decr. 19. art. nyomán — *Werbőczi* (II. r. 73—74. c.) határozta meg, s ezt az 1729: 33. tc. is megerősítette. Az oppositio elkülönülése óta az utóbbi módjára szintén ugyanezek a jogszabályok vonatkoztak. — A bíró fenyegetésének középkori szokása idővel annyiban módosult, hogy 1724. után már a repulsio korszerűbb formái is előfordulnak: a visszaűzés egyszerű deklarálása a repellensek részéről a végrehajtás színhelyén, vagy — költség és fáradság kímélése végett — a végrehajtással megbízott kir. táblai bíró előtt, még a kiszállást megelőzve (Pesten), sőt a repulsiónak mindjárt az ítélet alá a perfüzetbe való bejegyzésére („repellunt") is vannak esetek. *Proc. tab.* 4—77 (1. mell.) —122 (C. mell.) —5086 (a jelzet alatt elhelyezett 3 összefüggő per közül a korban középső: a perjegyzőkönyv s az utolsó, jelzet nélküli mell.) Amennyire azonban a periratokból megállapítható, a perorvoslatként alkalmazott ellenszegülés később is többnyire az ősi módon, „elevato baculo" „vibrato ense" történt. (Erre különösen az oppositióval kapcsolatban vannak adatok.)

módon a vesztes fél a pert — új érveléssel és új bizonyítékokkal, más, ügyesebb sakkhúzásokkal, — újrakezdhette és megismételhette (de a repulsióval csak az ítélet még meg nem kezdett végrehajtását akadályozhatta meg). Ezzel szemben az oppositio a királyi (s a báni) tábla egyéb, nem ősiségi joggal kapcsolatos pereiben s a többi, alsóbb nemesi bíróságokon (illetőleg más alsóbb bíróságokon nemesek ügyeiben) volt használatos, de csak az 1729: 33. törvénycikkben taxatíve meghatározott — a végrehajtással kapcsolatos — perjogi hibák esetén volt alkalmazható (viszont általa a már megkezdett végrehajtást is meg lehetett akasztani.)[95]

Az elmarasztalt alperesnek mind az oppositio, mind a repulsio hosszú időre birtokonbelüliséget biztosított, a visszaűzött pernyertes ugyanis kénytelen volt ellene „ad dandam oppositionis rationem", illetőleg „ad dandam repulsionis rationem" új pert indítani, mely az alapperhez hasonló alakiságokkal (levátával, exceptiókkal, allegatiókkal, közbenszóló ítéletekkel, majd fellebbezéssel) folyt le. Ha e per során az ellenálló vagy visszaűző a jogorvoslat alkalmazását kellően indokolni tudta, úgy az előbbi ítélet végrehajtásának megakadályozásáért büntetésben nem részesült, s az opponens a kifogásolt perjogi hiba orvoslását érhette el, sőt a repellens — az új bizonyítékok alapján — esetleg az ügy érdemét illetően is új, kedvezőbb ítéletet kapott. Ha viszont az indokolás nem sikerült, úgy a perben alul maradt ellenálló vagy visszaűző nemcsak a per tárgyát vesztette el, hanem (az idézett 1729: 33—34. tc. értelmében) perköltséget, kártérítést s elég nagy összegű bírságot — repulsio esetén 72 forintot, oppositio esetén 200 forint vérdíjat — is fizetett, amihez (az 1792: 16, illetőleg 1807: 8. tc. szerint) a perorvoslat alkalmazásától az újabb ítélet végrehajtásáig élvezett haszonvételek visszatérítésének kötelessége járult.[96]

Még súlyosabb volt az említett perorvoslatok megismétlésének kockázata. Ennek ellenére makacs perlekedők — igazukban, vagy a feudális per esetlegességeiben bízva — nem egyszer azt is megkísérelték. Ezzel ugyan elperelt javaiknak — a végrehajtást ismét megakadályozva, s a nyertest újabb per indítására kényszerítve — az ügy eldőltéig még mindig birtokában maradhattak, de a két-

[95] A repulsio és oppositio eszközlésének módjára, e két perorvoslat hatályára s a vonatkozó jogszabályokra vonatkozóan is a 96—97. jegyzetekben soroljuk fel a pereket, főleg az iratok közt található keresetleveleket s a végrehajtásra kiküldött kir. táblai bírák bizonyságleveleit az executiónak ellenszegülés által történt megakadályozásáról.

[96] Itt utalunk még az 1681: 31. tc.-re. Az octavalis perekből kiágazott repulsionalis perek: *Proc. tab.* 4—77, 119, 122, 130, 144, 190, 477, 500, 522, 534, 552, 555, 556, 561, 590, 635, 660, 1400, 1466, 1549, 1558, 1566, 2460, 2473, 3118, 3441, 5110, 5197, 5216, 5329, 5470, 6730, 6738, 7325, 7326. Oppositionalis perek: *Proc. tab.* 4—59, 65, 120, 125, 301, 491, 694, 813, 1321, 1501, 1512, 1945, 2252, 2378, 2499, 3472, 3761, 5070, 5082, 5084, 5232, 5644, 6732, 7026. *Proc. tab.* 4—264, 1768, 2252. — Az oppositio és repulsio hasonlóságai miatt előfordul, hogy egy perben mindkettőnek helye lehetne, s ezért vagy egyébként az ellenszegülés elnevezésében bizonytalanság mutatkozik, vagy a per jellege változik meg úgy az eljárás során, hogy a per kezdetén ideillőnek látszó perorvoslat helyett a másik válik alkalmazhatóvá. Ilyen okból a per — rendszerint — le nem száll, hanem az ellenszegülés elnevezése helyesbítődik, illetőleg módosul a per folyamán oppositióról repulsióra vagy megfordítva: *Proc. tab.* 4—509, 1362, 2252, 3975. 7026. De a *Proc. tab.* 4—4172. pert ugyanilyen okból leszállította a kir. tábla. *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 249—251. *Frank:* Közigazság törvénye II/I. 254—255.

szeres ellenállásra vagy visszaüzésre kellő mentséget felhozni nem volt könnyű, az alperest tehát súlyos ítélet veszélye fenyegette. A „secunda (binaria) repulsio" ugyanis a Hármaskönyv szerint (II. r. 73, 75. c.), mint a hűtlenség egyik esete, fej- és jószágvesztéssel volt büntetendő. Az 1723: 10., illetőleg 1729: 34. tc. értelmében ugyan a másodszori repulsio és oppositio már csak nagyobb hatalmaskodásnak minősült, aminek (az 1498. évi III. decr. 8. art. szerint a hűtlenségével azonos) büntetését a bírói gyakorlat fej- vagy jószágvesztésre módosította, majd — az alternatív büntetés mellőzésével — csak jószágvesztésre s fejváltság fizetésére enyhítette. De ezt, az alperes minden ingó és ingatlan vagyonának elvesztését, az ellenállás megismétlése címén indult perek ítéletei többnyire kimondták, s a másodszori visszaűzés (egyébként tovább enyhült) büntetése is: pervesztés, vérdíj, költségek és kártérítés fizetése, elég súlyos feltétel maradt. — A másodszori oppositio és repulsio a XIX. század elején törvény szerint megszünt, az 1807: 11. tc. ugyanis a kétszeri ellenállást feltétel nélkül eltörölte, s ezt a repulsióra is vonatkoztatták. Ezek így később már csak ritkán fordultak elő, az egyszeri ellenállás és visszaűzés azonban, mint az egykorú magyar jogszolgáltatás egyik legkiáltóbb anakronizmusa, korszakunk legvégéig intézményesen fennmaradt.[97]

A perszakról adott kép kiegészítéseként meg kell még említeni, hogy az eddigiekben ismertetett, ún. rendes jogorvoslatokon kívül a pervesztes fél az ítélet végrehajtását különböző „rendkívüli" perorvoslatokkal: alkalmilag kért halasztó, vagy felfüggesztő bírói parancsok kieszközlésével is akadályozhatta, illetőleg késleltethette. Ezekre azonban, minthogy ismertetésükhöz a bírói parancsok egész rendszerének — további széles teret kívánó tárgynak — részletesebb kifejtésére volna szükség, itt ki nem terjeszkedhetünk.[98]

f) *A végrehajtási perszak*

(Ítéletvégrehajtás, perújítás, birtokvisszafoglalás)

Ha a pervesztes fél esetleg nem élt jogorvoslattal, vagy számára az sem hozott sikert, úgy a per a végrehajtás (executio) szakához jutott el. Az ítélet végrehajtását táblai perekben rendszerint az ügy referense (egyébként a kir. táblának a referens helyett kiküldött másik bírája) eszközölte.[99] E kiszállások a bírák nagy

[97] Mind a repulsio, mind az oppositio megismétlése miatti pert csak a kir. táblán lehetett megindítani. Az ilyen per tehát mindig a kir. curián folyt le, akkor is, ha az alapper s az oppositionalis per valamelyik alsó bíróság előtt kezdődött. — A kétszeri oppositióra az ily címen indult *Proc. tab.* 4—27, 37, 81, 83, 97, 102, 103, 107, 112, 243, 256, 264, 297, 322, 325, 341, 411, 521, 553, 554, 564, 695, 1327, 1739, 2037, 2379, 5095, 5133, 6829, 7325. A kétszeri repulsióra *Proc. tab.* 4—3118. Vö. *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 255—256. — A visszaűzésnél vagy ellenállásnál a megengedett formák be nem tartását (perturbatio executionis) idők folyamán s az eset természete szerint különböző módon büntették, ami az indokolatlan és a megismételt ellenszegülés büntetésének határai között jelölhető meg.

[98] *Kassics:* Tractatus de mandatis judicialibus, főleg 104—113, 254—258.

[99] A XVIII. sz. elején azonban, még 1724 után is előfordult, hogy a curián kelt ítéleteket, a referens ítélőmesterek nagy elfoglaltsága miatt, néha — mint régen — egyházi hiteleshely és királyi ember hajtotta végre. *Proc. tab.* 4—65. „No. 2." mell. és a szintén mellékelt hiteles perkiadmány 1—2. old. *Proc. tab.* 4—727. jelzetlen mell. a kir. személynök 1730. évi bírói parancsa a nagyváradi káptalanhoz. Vö. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 28.

megterhelését jelentették, s az ügyek lezárásának elhúzódásához szintén hozzájárultak, annál inkább, minthogy 1792-ig ítéletvégrehajtás csak törvényszak idején volt lehetséges. (A törvényszakok rövid tartamáról s hiányos megtartásáról fentebb szóltunk.)[100]

A végrehajtás időpontját és helyét az executióval megbízott (exequens) bírónak ki kellett jelölnie, s erről a feleket — a perbehíváshoz s az idézőlevél kikézbesítéséhez hasonló módon — előre értesítenie kellett. A kitűzött napon — ha pl. a per, mint a táblai perek nagy többsége, valamely meghatározott ingatlan tulajdonjogáért folyt — a kiküldött kir. táblai bíró a felek s az összehívott szomszédok előtt, rendszerint a helyi hatóság jelenlétében, az ítéletet felolvasta, s (ha ti. oppositio vagy repulsio nem történt) a pernyertest az elperelt birtokba bevezette. Hasonlóan folyt le a végrehajtás akkor is, ha annak tárgya nem egy konkréten megjelölt ingatlan, hanem pl. bizonyos birtokhányad volt, ilyenkor azonban a végrehajtást szenvedőnek jogában állott, hogy az elfoglalandó részt ő maga jelölje ki. Ugyanígy járhatott el az exequált akkor is, ha a végrehajtás valamely megítélt összeg vagy kiszabott bírság behajtására irányult: ha azt a hely színén nem tudta készpénzben kifizetni, joga volt helyette megfelelő értékű egyéb vagyontárgyakat, szükség esetén ingatlant átadnia. Ellenkező esetben a lefoglalandó ingóságok meghatározása, illetőleg az elfoglalandó ingatlanok kiválasztása az exequens bíró feladata volt. Viszont, pl. zálogosper végrehajtása esetén, ugyancsak a bírónak kellett a visszaperelt zálogbirtokon történt melioratiókat (építkezéseket és más beruházásokat) a hely színén azonnal felbecsülnie (aestimatio), s a pernyertessel a vesztesnek ott mindjárt megfizettetnie. Mindezekről — a végrehajtás egész lefolyásáról, a jelenvoltak nevét is felsorolva — az exequens a kir. tábla számára jelentést (litterae relatoriae executionales, röviden executionales) készített, amit azután a tábla ülésében bemutatott, majd a per irataihoz csatolt. Végül a jelentés másodpéldányát az új tulajdonos részére — jogainak biztosítékául — bizonyságlevél (testimoniales) formájában kiadta.[101]

Előfordult azonban, hogy a kitűzött executio a fenti módon nem volt elvégezhető, mert azt a pervesztes fél, és pedig nem a megengedett, törvényes módon, repulsióval vagy oppositióval, hanem a szabályok durva megsértésével, tényleges erőszakkal (fegyveres néppel, „cum armis", „tumultuarie", „potentiose" úton) megakadályozta, vagy harmadszori oppositiót kísérelt meg. Ezeket a formákat a feudális jog is elutasította, s az ily módon eljáró féllel szemben viszont-erőszakot

[100] A törvényszünetek alatti executiót csak az 1792: 16. tc. engedte meg. E tárgyra vonatkozik a kir. tábla 1818. szept. 7. kelt felterjesztése is, *Norm.* 119.

[101] Az ítélet végrehajtását eszközlő kir. táblai bírónak a lefolytatott executióról szóló jelentése (fogalmazatban vagy tisztázatban) nem ritkán megtalálható a táblai perek iratai közt. *Proc. tab.* 4—1460, 3472, 5164, 5611. A végrehajtás előkészületeit, illetőleg kezdetét a végrehajtást megakadályozó ellenszegülésről készült jelentések is leírják. (Ld. a 96. és 97. jegyzetben felsorolt — főleg oppositionalis — perekben és keresetlevelekben.) — Az executióra *Proc. tab.* 4—190, 2240, 2274, 5083, az ítélet végrehajtására vonatkozó utalások s a *Proc. tab.* 4—7326, nyomtatott értesítés az executio kitűzött időpontjáról. *Corresp. 2. cs.* Kiadóh. 1835: 82, *3. cs.* Kiadóh. 1840: 37—38. *Prot. tab. reg.* 1734. aug. 27, 1810. ápr. 4, jún. 23, 1813. szept. 11. *Norm.* 102, a kir. tábla 1734. évi (második) instructiójának 8. pontja. *Kanc. lt.* Litt. Tab. Reg. et Septemviral. 1728: 52. *Regnic. lt.* Arch. regni, Vegyes könyvek (Lad. NNN) 92. raksz. 164—168. Az executióra vonatkoznak: *Werbőczi* I. r. 134. c. II. r. 43, 74. c. továbbá az 1659: 31, 1723: 32, 1729: 34. tc. — Vö. a megyei eljárásban *Torday* 110—114.

alkalmazott. Ilyenkor ugyanis a pernyertes karhatalmat kirendelő parancsot (mandatum brachiale) kérhetett a királytól, akinek a végrehajtandó birtok helye szerint illetékes megyéhez intézett parancsára a megye a brachiumot megadta, s ennek fedezete alatt az executio megtörténhetett. Vagy, ha ez sem látszott vagy bizonyult megfelelőnek, úgy katonai erőt rendelt ki a király az ítélet végrehajtásának biztosítására. Ezen kívül a cselekmény súlyához képest, annak megtorlására, a szabálytalanul ellenszegülő fél ellen külön per indult, mely pl. az erőszakoskodó, az exequens kir. táblai bírót sértegető, botránynt okozó félnek becstelenségen (infamia) elmarasztalásával is végződhetett.[102]

Hiába történt meg azonban akár a rendes úton, akár a fentiek szerint karhatalommal, az ítélet végrehajtása, a per még ezzel sem zárult le szükségszerűen. Mint minden perszakban, úgy itt is megvolt a perorvoslat lehetősége. Az ilyen esetben, végrehajtás után — a pervesztett alperes számára tehát birtokon kívül — alkalmazható utolsó perorvoslat a perújítás. Ezzel a vesztes (helyesebben az ítéletet valami okból sérelmező) fél az egész eljárást, az alábbiak szerint, újból lefolytathatta, ügyét ismét a bíróság elé terjeszthette.

E perorvoslat gyakoribb formája az ún. egyszerű perújítás (novum simplex), ami az 1723: 33. tc. értelmében minden nagyobb nehézség nélkül, egy új keresetlevélnek (libellus novi) az első fokon eljárt bírósághoz — ez esetben a kir. táblához — benyújtásával volt eszközölhető. A perújítást mindkét szemben álló fél igénybe vehette, s az új perben az újító fél (novisans) lett a felperes, tekintet nélkül arra, hogy az előbbi perben melyik oldalon állott. A novisans új érvelést és új bizonyítékokat adhatott elő, szavatosokat is perbe hivathatott, s az előbbi ítélet csak az ő javára volt módosítható, az ellenfél (novisatus) e lehetőségekkel nem bírt. Az újított perben a vitának az érdemi kérdésekre kellett korlátozódnia; exceptiókra, alapperbeli érvelések módosítására csak ügyvédszó visszavonással lehetett visszatérni, amiért a revocansnak — ebben a perszakban — 50 „nehéz márka" (200 forint) bírságot kellett letennie. Ezektől eltekintve az újított per az alapperhez hasonló módon, ugyanolyan alakiságok szerint (idézéssel, levátával, s allegatiókkal is) folyt le, s ha a novisans az előbbi pernek már birtokon kívül helyezett alperese volt, s ezúttal ő nyert, úgy a kir. tábla őt — az újabb ítélet végrehajtásaként — elperelt birtokába visszahelyezte (reexecutio).[103]

[102] *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 474, 679, 1167. *Repraesentationes* II. 252—253. A peres út lehetőségeinek kimerítése előtt benyújtott s ezért felső helyen indokolatlannak talált és elutasított brachium-kérésre *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 2371. *Repraesentationes* II. 387—389. Megjegyzendő, hogy az 1807: 11. tc. szerint — mely a másodszori oppositiót eltörölte — annak elkövetése esetén a vármegye az exequens bíró kérelmére, tehát a király bírói parancsa nélkül is rendelhetett ki karhatalmat. Királyi mandatum alapján katonai erő fedezetével történő executióra *Proc. tab.* 4—3472. — A curiai ítélet végrehajtásánál botránynt okozóknak (a kir. fiscus keresete alapján) infamia címén elmarasztalására *Proc. tab.* 4—1546. és *Repraesentationes* II. 175—180, 237—244. Egy további ügyben a hasonló okból perbefogott fél (báró) úgy menekült a súlyos ítélettől, hogy a kir. tábla nyilvános ülése elé járult, ott az executio alkalmával használt sértő szavakat visszavonta, s a táblát megkövette. *Proc. tab.* 4—1302. Az infamia egyébként az okirathamisítók, a bíróság elé hamis dokumentumokat terjesztők s a hivatás-etika szabályait súlyosan megsértő ügyvédek büntetése volt. *Proc. tab.* 4—2696, 6410.

[103] Simplex novummal szokott élni az alapper felperese, ha az alappert valami okból le kellett tennie, vagy azt a kir. tábla — elhanyagolás miatt — a seriseből törölte, a volt alperes pedig olyankor, ha az alapperben „per non venit" (ob non comparet) vagy

Az egyszerű perújítás a táblai perekben a fellebbezés helyett választható alternatív perorvoslat volt. Ha tehát a felek az alappert a kir. tábláról a hétszemélyes táblára felvitték, úgy utána egyszerű perújítást nem alkalmazhattak.[104] Ugyanígy, ha már éltek a novum simplex lehetőségével, azt még egyszer meg nem ismételhették. De azért az említett esetek sem jelentették a peres út végét. A pert ilyenkor az uralkodótól kieszközölt különleges perújító parancs alapján még egyszer fel lehetett vétetni a kir. táblán. Ez a kegyelemből való perújítás (novum cum gratia), mely után a per a már látott módon, a „simpliciter novizált" perhez hasonlóan folyt le, tehát itt is volt leváta, allegatio, evictorok bevonása, folyamatos perbehívás is, majd a kir. tábla végítéletét a hétszemélyes táblára lehetett fellebbezni, sőt az utóbbi ítélete után a pervesztes még oppositiót is alkalmazhatott.[105]

Végül még egy perorvoslatról kell megemlékeznünk, a birtok-visszafoglalásáról (reoccupatio), mely az eljárás ismertetésének logikus rendjében itt kíván említést. A reoccupatio: a bíróság által jogerős ítélet alapján s executio útján a pernyertesnek átadott birtok (vagy hasznothajtó jog) önkényes visszafoglalása a pervesztes részéről. E korábban tilalmazott, majd megtűrt s jogintézménnyé vált szokás története az oppositióéhoz hasonló, azzal az 1723: 33. tc. ténylegesen össze is kapcsolta. II. Ulászló törvénye szerint ugyanis (1507. évi VI. decr. 2. art.) a reoccupans még hűtlenség bűnét követi el, vagyis fej- és jószágvesztéssel büntetendő. Az 1681: 31. tc. szerint már csak 50 nehéz márka (200 forint) vérdíjon s az okozott költségek és károk megtérítésén marasztalandó el. Az 1729: 33. tc. pedig intézményesen szabályozza azokat az eseteket, amikor az oppositio — vagyis a fentiek szerint s az 1729: 34. tc. értelmében a reoccupatio is — meg

---

„per non defendit" címen elmarasztalták. Ezen kívül is bármely táblai perben lehetett egyszerű perújítást kérni, ha az utóbbinak lehetősége még el nem évült vagyis a végítélet kiszabása óta 32 évnél hosszabb idő nem telt el, továbbá akkor, ha a felek az ügyet a kir. tábláról nem vitték fel a hétszemélyes táblára, ha az alapperben nem alkalmaztak repulsiót, ha a perfelvétel előtt a perorvoslatok igénybevételét compromissummal ki nem zárták, s ha a per nem békés egyezséggel végződött. A felsorolt eseteken kívül nem élhetett perújítással az a fél sem, akinek a vallomása vagy esküje alapján hoztak ítéletet az alapperben. E szabályok megsértője, más fontos perjogi szabályok rosszhiszemű megsértőihez hasonlóan, patvarkodás — calumnia — címén volt elmarasztalható. Meg kell mondani azonban, hogy a gyakorlat az itt összefoglalt, általában betartott elvektől néha eltért. — Az egyszerű perújításról *Werbőczi* I. r. 78. c. II. r. 77. c. továbbá a 1609: 29, 1613: 23, 1659: 35, 1723: 33, 1729: 38. és 39. tc. *Proc. tab.* 4—10, 52, 57, 87, 117, 118, 141, 153, 178, 194, 224, 298, 299, 305, 477, 517, 522, 727, 1011, 1043, 1108, 2091, 2310, 2393, 2696, 3840, 3881, 3930, 3931, 3935, 3956, 5071, 5072, 5075, 5225, 5242, 5477, 5483, 6419, 7052. *Planum tabulare* 35—36 (188—192. t.) 53 (287. t.) *Regnic. lt.* Arch. regni Deput. systematicor. operator. (Lad. LLL) Fasc. L. no. 6. füzet 73—73v, 92—92v. *Kelemen—Czövek* III. 288—293. *Szlemenics:* Közönséges polgári törvény IV. 277—284. *Frank:* Közigazság törvénye II/I. 304—312.

[104] Ezt az elvet a gyakorlat néha áttörte: kivételesen a hétszemélyes tábla ítélete után is előfordul egyszerű perújítás. *Proc. tab.* 4—178.

[105] A kegyelemből való perújításra *Proc. tab.* 4—94, 111, 820, 2401, 4994, 5235. perekben perújító parancsok szövege, illetőleg az ily alapon lefolytatott („cum gratia novizált") perek *Proc. tab.* 4—94, 111, 298, 305, 309, 311, 502, 516, 541, 637, 820, 1024, 1026, 1064, 1476, 1494, 1932, 2401, 2425, 2449, 3419, 4994, 5087, 5235, 5238, 6417, 6489. A kegyelemmel újított perben alkalmazott oppositióra *Proc. tab.* 4—120. per keresetlevele.

van engedve. A magyar feudális nemesi jog alakulása tehát e ponton — mint a repulsio és oppositio esetében is — nemcsak elmaradt az európai társadalmi és jogfejlődéstől, hanem azzal éppen ellentétes irányba fordult. S mint az itt tárgyalt perek mutatják, a birtok-visszafoglalás a kir. curia által exequált javakban is, korszakunk legvégéig előfordult, s ha a reoccupans a cselekményt az idézett tc. alapján indokolni tudta, úgy önbíráskodásáért nemcsak büntetlen maradt, hanem az elfoglalt birtokot vagy egyéb jövedelemforrást (pl. visszafoglalt mészárszék- és korcsmajogot) még meg is tarthatta, az ellenfél pedig a kir. tábla előtt új perrel kereshette tovább a maga igazát, vagy bele kellett törődnie az ügy elvesztésébe.[106]

A fentiekben igyekeztünk képet adni arról a vontatott, bizonytalan, ismét és ismét újrakezdhető, véglegesen szinte alig lezárható peres eljárásról, mely a kir. táblán első fokon indult, ún. táblai pereket általában jellemezte. Természetesen, az itt felsorolt perhúzási módok, perorvoslati módok nem mind s nem mindig szerepelnek mindenféle táblai perben. Azok alkalmazását — a jog adta lehetőségek kihasználásához értő tapasztalt és ravasz ügyvédek hosszú időn át való díjazását — sokszor a felek anyagi helyzete sem engedte meg. A táblai perek között ezért igen sok olyan ügy van, melyet a felek hamar elhagytak, peregyezséggel befejeztek, vagy rövid vita után ítéletre bocsátottak. De ennek ellenkezője a gyakoribb, s az itt kidolgozott keret minden táblai per megértését szolgáló, átfogó képet kívánt adni, tehát mindazokat a lépéseket vagy fogásokat be kellett mutatnia, amik az egyes perekben kisebb-nagyobb számban s különböző variációkban előfordulnak. Ezenkívül a leghosszabb lefolyású táblai perekben, az említett octavalis perekben, egyetlen ügyben is sokszor valóban mindazokkal vagy csaknem mindazokkal az eljárási fázisokkal, perbeli cselekményekkel találkozhatunk, amiket az előadottakban felvázoltunk, s amik e perek lefolyását olykor több emberöltőre elnyújtották.[107]

[106] A reoccupatióra s a reoccupans ellen emiatt indult perre még az 1802: 22. tc. az erőszakos birtokfoglalásról, valamint a *Proc. tab.* 4—86, 1062, 1474, 1475, 5197, 5232, továbbá 4—5095. és 7325. perek, melyekben a reoccupatio oppositióval kombinálódott: az alperes előbb az egyik, majd a másik, illetőleg az alperesek részben az egyik, részben a másik perorvoslatot alkalmazták. Az egymás után mindkét perorvoslatot felhasználó alperes ellen a curia kettős oppositio címén hozott ítéletet, ez is mutatja a reoccupatio és oppositio szoros kapcsolatát és azonos minősítését.

[107] Ld. az exceptiókkal, allegatiókkal, ingerensek belépésével, újabb alperesek perbehívásával, evictorok bevonásával, ügyvédszó visszavonással, prohibitával, fellebbezéssel lassított, s évtizedeken át bizonytalan eredménnyel, váltakozó szerencsével folytatott octavalis pereket, melyek sokszor 3—4 külön perből (alapperből evictionalis, oppositionalis, repulsionalis, újított, kegyelemmel újított, kétszeri oppositio miatt nagyobb hatalmaskodás címén indult perekből) vannak összeszövődve, s melyekben a felek évszázadokra visszanyúlva keresik a per tárgyát képező birtok tulajdonjogát. *Proc. tab.* 4—38 (és folyt. 59, 65), 94, 111, 118, 120, 264, 287, 477 (és folyt. 522), 727, 1460, 1768, 2050 (és folyt. 2091), 3118, 3472, 5086 (a jelzet alatt 3 per és folyt. 7315), 5088 (a jelzet alatt 4 per), 5090, 5095, 5162, 5165, 5470, 5597 (a jelzet alatt 3 per), 7443. — Az 1849-ben befejezetlenül maradt s az abszolutizmus idején az osztrák bíróságok által lezárt, törölt, vagy 1861-ben a visszaállított kir. curiára — még mindig elintézetlenül — visszaküldött perek között a XVIII. században indult perek is találhatók. *Proc. tab.* 4—2566 (és folyt. 7325), 7418, 7419, 7423, 7424, 7443. Közülük itt csak 3 ilyen, 1849-ig, illetőleg 1861-ig be nem fejeződött évszázados ügyet mutatunk be. A 4—7443. per 1776-ban indult régi zálog visszaszerzése címén 3 uradalom birtokáért, az ügyben a gr. Révay s a hg. Esterházy családok álltak szemben egymással. A 4—2566. s a folytatását képező 4—7325. pereket a Kállayak „ex jure" indították

S itt, a feudális magyar peres eljárás legtipikusabb formájának ismertetése után — befejezésül — legalább egy rövid utalást kell tennünk II. József perrendi reformjaira. Az előadottak után tudjuk megfelelően értékelni a császár által meghonosítani kívánt gyorsabb, szabatosabb eljárásmódot, az új perrendet, mely — főleg az első fokon, az alsóbb bíróságokon — az eljárást lényegesen egyszerűbbé és modernebbé tette. A Novus Ordo előírásai szerint (úgy, ahogy azt a fél évszázaddal később kidolgozott váltótörvény is elrendelte) a felperesnek már a keresetlevélben ki kellett merítenie a tárgyat s becsatolni hozzá minden dokumentumát. Ugyanígy az alperes is már az első „felelet"-ben tartozott az egész ügyre, a kereset minden állítására érdemben válaszolni, s szintén összes bizonyítékát mellékelni. Ez a rendszer kiküszöbölte a magyar feudális per fentebb említett, kártyajátékszerű formáját, ahol a felek a per során lépésről-lépésre játszották ki érveiket és bizonyítékaikat, igyekezvén az ellenfelet új meg új s meglepő fordulatokkal zavarba hozni.

Az új perrend az első szóváltás után a feleknek rendszerint csupán még egy „feleselés"-re adott lehetőséget, s ezt csak álláspontjuk bővebb kifejtésére használhatták fel, új momentumokat a perbe nem vihettek bele. Mindez előírt határidőkhöz kötve történt, s a felek replikáikat külön beadványok alakjában nyújtották be a bírósághoz, nem a perjegyzőkönyv járt kézről kézre a felek, illetőleg ügyvédeik között. Ugyanígy a bíróság által megszabott határidőre történt a periratok „becsomázás"-a, vagyis a felek vitájának lezárása, s az ügy ítélet alá bocsátása is. Mint látjuk tehát, a Novus Ordo intézkedései ezen a téren is a jövő, a polgári fejlődés irányába mutattak. Minthogy azonban a perrendi reform főleg az első fokú eljárásban hozott lényeges változásokat, II. József pedig a kir. tábla (s ezzel a kir. curia) első fokú hatáskörét megszüntette, a curiai eljárásra koncentrált munkánkban az egyébként is rövidéletű — hatályban csupán négy évig maradt — reformmal részletesebben nem foglalkozhattunk.

2. A CURIÁHOZ FELLEBBVITT PEREK A FELLEBBEZETT POLGÁRI PER ÁLTALÁNOS ÉS SPECIÁLIS TÍPUSAI

A kir. tábla előtt indult „táblai" pereken kívül a curiai bíróságok, mint láttuk, számos más ügyben is ítélkeztek, melyek az alsó jogszolgáltatási szervektől fellebbezés útján kerültek a legmagasabb fórumok elé. A táblai perek tárgya — vagyis a kir. tábla első fokú polgári hatásköre — évszázadokon át, korszakunk végéig, változatlan maradt, ezzel is gyarapítván a curia megmerevedett, középkori vonásait. A kir. tábla fellebbviteli hatásköre azonban a XVIII. század folyamán

1750-ben több, végül 41 alperes ellen, Szabolcs megyei birtokok iránt. — De még ennél is hosszabb volt az a per, melyet a kir. fiscus 1735-ben indított a gr. Csáky-család ellen bizonyos, magszakadás címén követelt Sennyey-örökség megszerzéséért. Ugyanebben a tárgyban 1749-ben a szepesi káptalant is perbe vonta a fiscus. A két per 1849-ig nem nyert befejezést, így azok a bécsi Oberster Gerichtshof elé kerültek, mely a két ügyet az ősiségi nyílt parancs alapján 1854-ben felülvizsgálhatatlanoknak nyilvánította. A 120 éven át folyt pereskedés tehát végül is eldöntetlen maradt. *Corresp.* 10. cs. 1854: 42.

lényegesen módosult, visszatükrözve azokat a befolyásokat, melyeket a társadalmi fejlődés a feudális jog anakronisztikus rendszerére ekkor már legalább bizonyos ponton érvényesíteni kezdett. A kir. curia ugyanis, melynek ítélkezése alá 1724 előtt fellebbezés útján is csak a nemesség személyi és vagyoni tárgyú s a kötelmi jog körébe sorolható ügyei kerültek, a XVIII. század végéig egyetemes hatáskörű felső bírósággá alakult át, ahova a nemeseken kívül polgároknak, sőt most már jobbágyoknak különféle ügyei s a curián eddig ismeretlen speciális ügyek — házassági bontóperek, bányaperek, majd váltóperek is — felvihetőkké váltak.

Az említett 3 speciális perfajta a többi fellebbezett polgári perhez képest, természetesen, kisebb számban fordult elő. Így a továbbiakban először a többi („rendes") fellebbezett polgári perrel, vagyis a fellebbezett perek általános típusával foglalkozunk, azután térünk ki a szóban forgó különleges perfajtákra, a válóperekre, bányaperekre és váltóperekre, amennyiben azt eljárásjogi különbségek szükségessé teszik.

Előrebocsátjuk továbbá, hogy a tárgyalandó peres eljárásnak csak a curia előtt lefolyt szakaszát ismertethetjük, az alsó bíróságok eljárására itt nincs módunk kiterjeszkedni, azt legfeljebb érinthetjük. Csak annyit jegyezhetünk meg, hogy a fellebbezett pereknek — különösen a fellebbezett polgári perek általános típusának — az alsó fórumokon lezajlott szakasza nem mondható sokkal egyszerűbbnek annál, amit a táblai perről fentebb előadtunk. Hiszen a táblai per a maga korában nem volt különlegesség, csupán legteljesebb formája az ún. írásbeli pernek, mely a magasabb és középfokú bíróságokon (s nemesek ügyében az alsó fórumokon is) korszakunkban az eljárás alapformáját képezte. A fellebbezett pereknek a curián lefolyt szakasza azonban, mint látni fogjuk, a táblai pernél sokkal rövidebb és egyszerűbb volt.

A kir. táblára *fellebbezett polgári perek* (processus appellati) az úriszékek, megyei, kiváltságos kerületi és városi bíróságok, kerületi táblák s néha választott bíróságok előtt indultak. Az ügyet alsóbb fokon lezáró ítélet után a fellebbezést azonnal be kellett jelenteni, s ha ezt a bíróság — mint rendesen — engedélyezte, a fellebbező fél vagy az eredeti periratoknak a kir. táblára való felterjesztését, vagy a per iratairól hiteles perkiadmány kiállítását kérte. Az előbbi, a felterjesztés, a perkiadmány taxájának elkerülése miatt előnyösebb volt, de ez szabály szerint csak igazolt szegénységű felek számára, vagy nagyon nagy terjedelmű (pl. gyám, provizor, pénztáros elszámoltatására irányuló és csőd-) perek esetében volt megengedhető. Ezen túl a felek kérelmére, a király, illetőleg a kancellária egyébként is engedélyezhette az eredeti iratok felküldését. — Minden más esetben a félnek perkiadmányt kellett kikérnie, a polgári per felső fórum elé juttatásának tehát az utóbbi volt az általános módja.[108]

Ha a törvényhatóság az eredeti iratokat felterjesztette (amiket a curián a per felvételéig a nem létező irattár szerepét pótoló curiai levéltárban helyeztek el), vagy a fél részére a kért perkiadmányt kiadta, úgy a fellebbező a kir. táblán

[108] A fenti szabályokra s egyfelől a curiának azok betartását, másfelől a törvényhatóságoknak és a feleknek a perkiadmányozás elkerülését célzó törekvéseire, az ezzel kapcsolatos vitákra *Norm.* 38, 66. *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 34, 429. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 398. *Prot. tab. reg.* 1795. márc. 5, 1812. nov. 12, 1841. jún. 26, 1847. nov. 17. A tárggyal az 1723: 33. és 1729: 43. tc.-ek is foglalkoztak.

keresetlevelet nyújtott be.[109] A keresetlevél (neve a fellebbezett perben libellus insinuatorius, libellus insinuationalis) teljesen úgy készült, mint a táblai perben. Az idézőlevél kikérése és kiállítása, az ellenfélnek táblai jurátus vagy megyei szervek útján való perbehívása (megidézése), valamint a kitűzött napon a pernek a fellebbező (appellans) részéről való felvétele s az ügynek referensre szignálása, végül a perbefogottnak (appellatus) a procuratorián a szólításra való jelentkezése szintén teljesen úgy történt, ahogy azt a táblai perrel kapcsolatban az előbbiekben ismertettünk.[110]

A fellebbező fél (a továbbiakban egyszerűség végett felperes) a leváta-ív benyújtásakor ahhoz első két mellékletként itt is a keresetlevelet s az idézőlevél kézbesítéséről kapott bizonyságlevelet csatolta. Ezekhez azonban itt további mellékleteknek kellett járulniuk: az említett hiteles perkiadmánynak vagy — ritkábban, az eredeti iratok felterjesztése esetén — ez utóbbiaknak, melyeket ilyenkor a levéltárból ki kellett kérni s a levátához csatolni; végül (az utóbbi esetben) az eredeti iratok felküldését indokoló valamely iratnak: szegénységi bizonyítványnak vagy a felterjesztést elrendelő királyi (bírói) parancsnak. Ennyiben különbözött tehát a felperes által benyújtott leváta-ív a táblai perek levátájától, egyébként azzal teljesen azonos volt, s azonos módon jegyezte be az alperes is a comparitiót a felperesnek a perfelvételre vonatkozó bejegyzése alá.[111]

A továbbiakban azonban a táblai s a fellebbezett per lényegesen eltért egymástól. A fellebbezett perben ugyanis a felek között semmiféle „feleselés"-nek nem volt helye, így közbenszóló ítéletre s végítélet előtti perorvoslatokra sem kerülhetett sor, hanem — amikor az ügy a series szerint tárgyalásra került — a kir. tábla az elébe terjesztett iratok alapján, az alsóbb fórumok eljárását felülvizsgálva, további érvek és bizonyítékok előterjesztésének lehetősége nélkül, egy ülésben hozta meg mindjárt definitív jellegű ítéletét.[112] Éppen ezért a referens a periratokat a leváta és a comparitio után nem hagyta a procuratórián levő pertárában, hanem hazavitette, s otthoni, házi levéltárában őrizte, míg azt, a series szerinti időben, a tárgyalásra elő kellett készítenie.[113]

[109] *Corresp. 4. cs.* Lt. 1843: 130, *7. cs.* 1851: 277, *8. cs.* 1852: 646. *Prot tab. reg.* 1824. aug. 28, 1841. jún. 26, 1847. jan. 12.

[110] Minderre ld. a fellebbezett perek perjegyzőkönyveit, a hozzájuk csatolt mellékleteket (amikről a most következőkben lesz szó), s a kir. tábla ülésjegyzőkönyveinek a fellebbezett perekre vonatkozó bejegyzéseit. — A fellebbezett perek *Processus appellati* állaga több mint 14 000 pert tartalmaz, szerkezetük teljesen egységes, mind a fentieket mutatja, ugyanez mondható a kir. tábla ülésjegyzőkönyveinek több tízezer ide vonatkozó bejegyzéséről. E rövid összefoglaláshoz tehát a két utóbbi tömeges forrásból egyes jelzetek idézését feleslegesnek láttuk.

[111] A vonatkozó tömeges forrásból, mint azt a 110. jegyzetben indokoltuk — egyes jelzetet nem idéztünk.

[112] 1724 után eleintén a fellebbezett perekben is előfordul néha a felek egy-két szóváltása s az emiatt szükségessé vált közbenszóló ítélet. Ez azonban nemsokára megszűnik, s a fellebbezett per az említett formát veszi fel. — Az 1724. évi reform előtt a fellebbezett perben (egy alkalommal) a prohibita is meg volt engedve, ezt az 1729: 38. tc. szüntette meg.

[113] A referenseknek a procuratorián őrzött pertáraira s lakásukon tartott házi levéltáraira, ahol a fellebbezett pereket is tárolták (mely levéltárakat hosszabb törvényszünet, pl. országgyűlés idejére — biztonság okából — szabály szerint a curiai levéltárba kellett, helyesebben kellett volna beadniuk) *Corresp. 1. cs.* Kiadóh. 1827. máj. 21, Lt. 1833. jún. 16, *3. cs.* Lt. vegyes cs. 1839: 63, *4. cs.* Lt. 1843: 141, *5. cs.* Kiadóh. 1844: 121, 122. *Személyn. lt.* Acta praes. 1385. Még idevonatkozóan is a 36. jegyzet s annak utalásai.

Ez a már látott módon, az ítélet tervezetének megfogalmazásával s a perkivonat elkészítésével történt, mely utóbbinak a szerepe itt ugyanaz volt, mint a táblai per tárgyalásán, azzal a különbséggel, hogy a fellebbezett pereket a referens is csak a perkivonatból adta elő. A továbbiakban a kir. tábla ítéletének meghozatala, kihirdetése, fellebbvitele esetén az ügy hétszemélyes táblai tárgyalása és eldöntése, az újabb ítéletnek a kir. tábla ülésében való kihirdetése s a perjegyzőkönyv lezárása is, ismét teljesen a táblai perben látott módon zajlott le. Viszont újabb különbséget jelentett, hogy a fellebbezett perben hozott ítéleteket általában nem (csak az alsóbbfokú ítélet lényeges megváltoztatása esetén) indokolták, s hogy míg a táblai per végítéletét az ügy kir. táblai referense hajtotta végre, addig a fellebbezett perben hozott ítéletlevél alapján — az első fokon eljárt bíróság exequálta. (Az eredetiben felküldött iratokat, a curiai eljárás befejeződésével, a felterjesztő bíróságnak visszaküldték.)[114]

A fentieknek megfelelően, a fellebbezett per iratai a táblai peréhez annyiban hasonlítanak, hogy ezek is perjegyzőkönyvből és mellékletekből állanak, viszont annyiban különböznek, hogy a perjegyzőkönyv itt rövid: általában csak a levátát, a comparitiót s a kir. tábla, vagy a két tábla ítéletét tartalmazza, s itt a mellékletek száma is sokkal kevesebb, mint a hosszan húzódó táblai perben. A mellékletekkel kapcsolatban megemlíthető még, hogy az alsó fórum becsatolt perkiadmányát a fellebbező fél a curiai eljárás lezáródása után visszavehette, s nem ritkán vissza is vette, úgy hogy a fellebbezett per ilyenkor csak néhány lapból álló, vékony irat, a táblai per rendszerint lényegesen nagyobb terjedelmével szemben.[115]

A fellebbezett polgári perek fenti (általános) típusától az ily perek említett 3 speciális kategóriájával kapcsolatos curiai eljárás különböző mértékben eltért. A *házassági bontóperekben* (válóperekben)[116] ha a felek külön nem kérték, a kir. táblán nem történt leváta, s perjegyzőkönyv sem készült, hanem az ügyeket a törvényhatóság által eredetiben felterjesztett iratok alapján rövid úton, perkivonatból intézték el. A válóperek tehát a kir. curián a rendes fellebbezett pereknél is gyorsabban, egyszerűbb (ún. transmissionalis) eljárásban haladtak át. A hosszadalmasabb és költségesebb levátás eljárást ugyanis általában a jobbmódú felek vették igénybe, a szegényebb pereskedők a transmissionalis ügyintézésmóddal is beérték, melyből — a felterjesztett eredeti iratok visszaküldése után —

[114] *Processus appellati* és *Prot. tab. reg.* állagok. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 67. *Személyn. lt.* Személyn. vegyes iratok 5. cs. „Vegyes peres iratok" c. pall. Kelcz: Synoptica deductio. Vö. *Kelemen—Czövek* III. 222. — Mint a táblai perek közt, úgy a fellebbezett perek között is találhatók ún. compromissionalis perek: oly ügyek, melyek a felek megállapodása (compromissuma) szerint meggyorsított eljárással az illetékes bíróságon, vagy a megállapodás szerint általuk felkért választott bíróságon indultak. *Proc. app.* 5—1631, 1714, 2302, 2758, 2826.

[115] Ha a felperes, mint rendesen, hiteles perkiadmányt csatolt be, a levátának erre vonatkozó szövegébe gyakran belefoglalta: „cum cautela tamen receptionis", *Proc. appellati* 5—10060. A becsatolt hiteles perkiadmány azonban gyakran hiányzik az iratok közül. — Itt említjük meg, hogy egyes fellebbezett perekből, főleg a *Processus appellati* állag végén, csak a kéziratos vagy nyomtatott perkivonat maradt fenn. Nyomtatott perkivonatok és informatiók egyébként is több perben találhatók: *Proc. app.* 5—9295, 9731, 10060, 10801, 10807, 11141, 11832, 11915, 12058, 12425.

[116] A válópereket II. József jogszolgáltatási reformjai 1786-ban utalták a curia két táblájának fellebbviteli hatáskörébe. Ez József rendszerének bukása után úgy módosult, hogy 1790 után csak a protestánsok válóperei kerültek világi bíróságok, felső fokon tehát a curia ítélkezése alá. *Varga:* Novus Ordo 53.

csak az ítélethozatalhoz készült kir. táblai és hétszemélyes táblai perkivonatok maradtak vissza a curia levéltárában. Az előadottakhoz hozzáfűzzük még, hogy a válóperekben nem csupán a meghasonlott házasfelek állnak szemben egymással: az ilyen ügyekbe a hivatalos házasságvédő (defensor matrimonii, rendszerint az első fokon eljáró törvényhatóság ügyésze) is bekapcsolódik. A válni akaró fél ellenfeleként a kir. tábla előtt is gyakran ő szerepel: az egyik oldalon áll az elsőfokú per felperese, a másik oldalon a válni nem akaró volt alperes (ezúttal is alperesként) a házasságvédővel együtt.[117]

A válóperekhez hasonlóan a *bányaperek* is 1786-ban kerültek a curia fellebbviteli hatáskörébe.[118] E hatáskör gyakorlásának első évei a Novus Ordo korára estek, amivel munkánk első részének I. fejezetében részletesen foglalkoztunk. Így az alábbiakban csak az 1790 után kialakult bányaperes eljárást ismertetjük, ennek bemutatásánál azonban — a tárgy publikálatlan volta miatt — az alsó bányaügyi fórumokra is utalást kell tennünk.

A bányaperek az első fokú bányabíróságokon (1788 után a kerületi bányatörvényszékeken), vagy kirendeltségeik, az ún. substitutiók előtt indultak. A peres eljárás a panasz (Klage, actio) írásbeli benyújtásával kezdődött. Ha a bíróság a felek között békés egyezséget nem tudott létrehozni (amit I. Miksa bányakódexének utasításai szerint mindig meg kellett kísérelnie), a panaszt felelet végett kiadta az alperesnek. Ezzel indult meg a felek szokásos „perbeli feleselése", ami itt csak 2—2, összesen 4 szóváltásra (kivételesen 3—3, összesen 6) szóváltásra terjedhetett ki. Az érvelés, melyhez a felek bizonyítékaikat is becsatolták, a bíróság részéről közbenszóló ítéleteket, majd a végső ítéletet (Erkenntnis, Urteil, sententia definitiva) kimondását tette szükségessé.[119]

Az ítélet kihirdetésekor a fellebbezést ezen a fórumon is azonnal be kellett jelenteni, de itt a fellebbezőnek írásban be kellett nyújtania indokait, melyre az ellenfél szintén beadványban válaszolt. Ez alapon döntött a bíróság a fellebbezésről, s ha azt engedélyezte, a fél a perkiadmány kiállítását kérhette, esetleg (szegényjogának alapján) az eredeti iratok felterjesztését is elérhette. Mindez a Miksa-féle kódexben megszabott módon és alakiságok szerint történt.

A kir. táblára beérkező ügy további lefolyása a curián a többi fellebbezett polgári peréhez volt hasonló. A kir. tábla elnöke a bányapereket kiosztotta a (bányaügyi) referensnek, aki azokat a már látott módon készítette elő a tárgyalásra: összeállította a perkivonatot, azt a kellő példányszámban letisztáztatta s elkészítette az ítélet tervezetét. (A feudális korszak végén a perkivonatokat egy pesti nyomda a curia engedélyével ki is nyomtatta; a felek a maguk érvelését olykor szintén kinyomatták).

[117] *Extractus causarum divortialium* állag. Mint a cím („extractus") is mutatja, az iratok közt eredetileg többségben voltak a perkivonatok, s csak kisebb részük volt levátás perjegyzőkönyv (a szokott mellékletekkel: keresetlevéllel, a perbehívás megtörténtét igazoló testimonialissal, olykor az első fokon eljárt bíróság perkiadmányával). A múlt századi selejtezések miatt a kétféle irattípus aránya kb. kiegyenlítődött. — A levátás és perkivonatos ügyek különbségét nem a felek rendi állásának jogi különbsége okozta: a perlekedők közt nemesek és nem nemesek mindkét irattípusban vegyesen fordulnak elő. *Extr. caus. div.* 2, 3, 4, 7, 10, 11, 12, 14, 16, 17, 21, 27, 30, 31, 34, 45, 52.

[118] *Varga:* Novus Ordo 49—51.

[119] A substitutióknak ítélkezési joguk nem volt, előttük csak a perindítás és a felek szóváltása folyhatott le; annak befejeződése után az ügyet az illetékes bányabírósághoz kellett áttenniük ítélethozatal végett.

Az ítélethozatal alkalmával a perkivonatok szerepét, az ítélet szövegének a referensi javaslat meghallgatása után (az ülésben) végleges formába öntését, az elnöki és referensi perkivonatok lezárását az előbbi perfajtákkal kapcsolatban ismertettük. Viszont különbséget jelent az eljárásban, hogy a kir. tábla a bányaügyekben hozott ítéletét a tábla előtti, formális kihirdetés után csak egyszerű szövegben (minuta) küldte meg az elsőfokú bányabíróságnak (bányatörvényszéknek) a felekkel való közlés s a felek felszólítása végett, hogy az ünnepélyes formájú kir. táblai ítéletlevél (sententionales) kiállítását kérjék, s ezzel a curiai eljárást zárják le, vagy — ha a másodfokú ítélettel nincsenek megelégedve — a pernek a hétszemélyes táblára való fellebbvitelét jelentsék be.

Ha a törvényszék felterjesztése szerint az utóbbi eset forgott fenn, a pert a hétszemélyes tábla (vagy a két tábla közös) bányaügyi referense kapta meg, s az ügyet a szokott módon, a kellő számú perkivonat leíratásával s az ítélet megfogalmazásával most harmadfokú döntésre előkészítette. A hétszemélyes tábla ülésén hozott végleges ítéletet először szintén minutában kapta meg a törvényszék, az ítéletlevél kiváltására szóló, már említett felhívással. A taxa megfizetése után kiállított curiai ítéletlevelet a kir. tábla küldte meg a törvényszéknek, illetőleg rajta keresztül a pernyertes félnek, hogy ez alapon az ítélet végrehajtását — ha az még nem történt volna meg — kérhesse.[120]

A per legfontosabb iratait, a felterjesztett perkiadmányt, a visszamaradt permellékleteket, egy-egy perkivonatot pedig a curiai levéltárban rendszerint a „Causae montanisticae" állagba sorolták be, mely bányatörténeti szempontból a Magyar Országos Levéltár egyik legértékesebb állaga.[121]

Végül megemlítendő, hogy a bányaperes eljárásban alkalmazott anyagi és alaki jogot a bíróságok a feudális korszak végéig első sorban s döntő súllyal Miksa XVI. századi bányakódexéből merítették. Ennél sokkal ritkábban szerepelnek a kódex s a régi városi jogok egyeztetéséből származó ún. selmeci és körmöci felvilágosító szabályzatok. Gyakran történik hivatkozás ezen kívül kir. rendeletekre s olykor városi statutumokra is. A zömében idegen joganyag mellett azonban magyar törvények is elég gyakran szerepelnek, sőt a felek vitájában a Planum tabulare s a Hármaskönyv idézése sem ritkaság.

A *váltóperes eljárás* a fellebbezett polgári pernek ismét egy olyan speciális fajtája, mellyel kapcsolatban — a váltótörvény társadalmi jelentőségének érzékeltetése végett — szintén az alsó fórumokig, az eljárás kezdetéig kell visszatekintenünk. Az első fokú váltótörvényszékek az eléjük terjesztett ügyeket részben sommás, részben ún. írásbeli per formájában intézték. Minthogy a váltótörvény joghatálya osztályhelyzetre való tekintet nélkül minden országlakosra kiterjedt, már az is igen nagy változást jelentett, hogy nemes személyeket, akik (beleegye-

[120] Rendszerint ugyanis már a másodfokú ítéletet végrehajtották. Az ügyek harmadfokra felvitele általában birtokon kívül történt.

[121] A perek a bányászat és kohászat (s a fémipar) legkülönfélébb tárgyaival kapcsolatosak, s nemcsak jogi, pénzügyi vagy személyi vonatkozásúak, de magát a termelést is érintik: az egykorú művelési ágakra (arany-, ezüst-, réz-, vas-, antimon-bányák, hámorok, kohók, öntödék), továbbá a termelés hozamára, költségeire s olykor a kitermelés menetére és módjára is tartalmaznak nem egyszer ötven, száz, sőt még több évre visszanyúló adatokat. Az iratok között bányatérképek, földalatti vagy földfeletti létesítményekre (tárnákra, aknákra) vonatkozó vázlatok, felvételek, rajzok, termelési kimutatások is előfordulnak. *Causae montanisticae* I. 6, 11, 16, 21, 23, 24, 25, 26, 30, 57, 59, 68, 70, 73, 74, 98, 112, 131, 148.

zésük nélkül) sommás perbe a legalsó bíróságokon sem voltak foghatók, a váltótörvényszék — a váltótörvényben felsorolt esetekben — ilyen perbe vonhatott, s a legrövidebb úton elmarasztalhatott. A sommás váltóper ugyanis a perbeli cselekményekre csak 24 órás terminusokat ismer, amihez legfeljebb a periratok postai szállításának ideje járul. De ha pl. a váltóbíróság székhelyén lakó felek közül a felperes a zálogösszeg fejében az alperestől ingóságokat vett át, azokat a bíróságnak az alpereshez intézett — eredménytelen — fizetési felszólítása után a felperes már 24 óra múlva elárvereztetheti. Mindez a legnagyobb mértékben különbözött a nemeseknek a megyei fórumokon indult s lassan, vontatottan előrehaladó polgári pereitől, melyek rendszerint csak évek múlva kerültek a felső bíróságok elé.[122]

Ha az ügy a sommás per viszonylag egyszerű alakiságaival és túlságosan rövid határnapjaival nem volt elintézhető, úgy a törvényszéknek a jogvitát az írásbeli per útjára kellett utasítania. A megyei polgári peres eljárásnál azonban a váltótörvényszékek „rendes (írásbeli) perfolyama" is sokkal gyorsabb, sokkal rövidebb volt. Ezt a váltótörvény hasznos intézkedései biztosították. Így pl. az, hogy a felperes köteles minden bizonyítékát már a keresetlevélhez bemellékelni, s hogy a tárgyalás ezekben az „írásbeli" perekben is mindig szóbeli, a felek tehát a bírák szeme előtt vitatkoznak, s így újabb dokumentumok becsatolásával vagy a perjegyzőkönyvbe beírt hosszú allegátumokkal az ügyet nem húzhatják el, nem vihetik az elkezdett érveléstől eltérő — hasznosabbnak talált — más irányokba, mint a megyei polgári perben. Ezt különben a felek részére szigorúan megszabott (és itt be is tartott) 2—2 szóváltás is biztosítja. Ezen kívül a perbeli aktusok határideje rövid, számuk csekély, az ügy az első tárgyalással gyakran be is fejeződik. További vitának vagy halasztásnak csak a váltótörvényben megszabott néhány esetben van helye.[123]

A váltótörvényszék határozatait — mind az ítéleteket, mind a végzéseket indokolva — a szóbeli tárgyalás berekesztése után azonnal megfogalmazzák, azonnal ki is hirdetik, s ha a felek a határozatot elfogadják, azt végre is hajtják. Ellenkező esetben a felek perújítást kérhetnek a törvényszéktől, vagy oda — a váltófeltörvényszékhez intézett — folyamodást, illetőleg fellebbezést nyújthatnak be.[124]

A végzés elleni folyamodást a végzés kihirdetése után 24 órán belül be kellett nyújtani s a törvényszék a folyamodást saját észrevételeivel, valamint az ügyre vonatkozó iratokkal együtt — az ellenfél kihallgatása nélkül — haladéktalanul továbbította a váltófeltörvényszékhez. Ha a fél a váltótörvényszék ítélete ellen keresett orvoslást, úgy a fellebbezést szintén 24 órán belül kellett beadnia. Ezt a törvényszék közölte az ellenféllel, s neki ellenészrevételei megtételére ugyancsak 24 órát engedett. E határidő elmúltával a törvényszék a per összes iratát felterjesztette a váltófeltörvényszékhez.

A váltófeltörvényszék elnöke a beérkezett pert kiosztotta a feltörvényszék valamelyik bírájának referálás végett. A referens a perhez előadóívet készített,

[122] Váltótörvény (1840: 15. tc.) II. rész VI. fejezet (61—75. §).
[123] Váltótörvény (1840: 15. tc.) II. rész VII. fejezet (76—92. §).
[124] A váltótörvénynek már a jogi fogalmai is pontosabbak, fejlettebbek mint a régebbi jogszabályoké. A váltótörvény pl. megkülönbözteti a bírósági határozatok között a végzést és az ítéletet, s a velük szemben alkalmazandó perorvoslatot is — modern kifejezéssel — megnevezi („folyamodás", fellebbezés). — Váltótörvény (1840: 15. tc.) II. rész IX—XII. fejezet (117—200. §).

abban összefoglalta az ügy lényegét, s az előadóívhez mellékelte a véleménye szerint hozandó határozat tervezetét. Ezen kívül a felküldött iratok alapján — a táblai eljárásban is szokásos módon — részletes perkivonatot készített, s azt benyújtotta az elnöknek, hogy ő (vagy ha a perkivonat több példányban való lemásolására kellő számú segédhivatali munkaerő állott rendelkezésre, a többi bíró is) a referálás alkalmával a tárgyat könnyebben figyelemmel kísérhesse. Úgy látszik, hogy itt a perkivonatoknak minden bíró számára való leíratását nem tekintették annyira szükségesnek, mint a királyi vagy a hétszemélyes táblán, s minthogy e fórumon jurátusok nem voltak beosztva, a perkivonatok több példányban való letisztázására itt nem is volt olyan korlátlan lehetőség.[125]

A fenti módon előkészített per a váltófeltörvényszék ülése elé került, ahol a referens előadta az ügyet, s felolvasta a végzés vagy ítélet általa megfogalmazott szövegét. A javaslatról az ülés egyhangúan vagy szótöbbséggel döntött: vagy elfogadta a referens javaslatát, vagy más álláspontra helyezkedett, s akkor az előadó a maga szövege helyett a döntés szövegét fogalmazta meg. Az eljárásnak ez a része tehát a táblai ügyintézéssel megegyezett, a továbbiakban azonban bizonyos különbségek tapasztalhatók.

Így hogyha a határozat csak végzés volt, pl. a váltófeltörvényszék a fellebbezést a felek határidőmulasztása miatt elutasította, erről nem készült külön kiadvány, hanem a végzést a folyamodásra hátiratilag vezették rá, a váltótörvényszékhez intézett utasítással, hogy a határozatot közölje a felekkel, s a mellékelt kivetési jegyzék szerint kiszabott illetéket hajtsa be, és küldje meg a váltófeltörvényszéknek.

Ha az utóbbi a fél panaszából, illetőleg az ügy irataiból azt állapította meg, hogy a váltótörvényszék az eljárás során a törvényes formákat nem tartotta be, úgy a váltófeltörvényszék az első fokú határozatot megsemmisítette, s a váltótörvényszéket új eljárásra és — elvileg, a törvény szerint — a felek részére kártérítés fizetésére utasította.

Ha viszont a fellebbvitelnél perrendi kifogás nem történt, vagy az ilyen panasz nem bizonyult helytállónak, a váltófeltörvényszék haladék nélkül az ügy érdemébe bocsátkozott, s abban ítéletet hozott. Az ítélet rendelkező részét és indokolását világosan el kellett választani egymástól, s meg kellett határozni, hogy az elsőfokú ítéletet egészében jóváhagyták, egészében megváltoztatták, vagy részben módosították. Minden változást indokolni kellett, sőt azt is fel kellett tüntetni, ha a rendelkező rész helybenhagyatott ugyan, de az más indokolás alapján történt. Az ítélet végéhez mindig hozzá kellett tenni, hogy a másodfokú ítélet közlendő a felekkel, s az illetékek az említett módon behajtandók és megküldendők.

Az ítéletet a király nevében szövegezve (pl. „Nos Ferdinandus . . .” formulával) s a váltófeltörvényszék által használt királyi pecsét alatt, de csak egy példányban állították ki, s a felterjesztett iratokkal együtt leküldték az első fokon eljárt váltótörvényszéknek.[126] A váltófeltörvényszék ítéletlevelét a váltótörvényszék a maga irattárába helyezte, s az ítélet szövegét másolatban kézbesítette ki a feleknek, s tőlük az illetéket behajtva, azt a váltófeltörvényszéknek megküldte.

[125] Az uralkodó által a váltóbíróságok részére 1841. jan. 18. kiadott instructio, *Norm.* 184. A váltófeltörvényszéknek a subaltern személyzet növelése érdekében 1843. dec. 13. a királyhoz intézett felterjesztése *Norm.* 195.

[126] *Norm.* 184. Az uralkodó 1841. jan. 18. kelt instructiója, passim.

Ha a törvényszék s a feltörvényszék ítélete eltérő volt, az elintézéssel elégedetlen fél a pert továbbvihette a legfelsőbb ítélőszékhez. Ezt szintén az első fokú törvényszéknél kellett bejelentenie, mely — az első fellebbvitelnél említett módon — a per összes iratát (a fellebbező fél ellenfelének újabb „ellenészrevételeivel" együtt) ismét felterjesztette a váltófeltörvényszékhez. A feltörvényszék a beérkezett iratokat — az ügyre vonatkozó saját iratait is hozzájuk mellékelve — kísérőlevéllel a hétszemélyes táblához továbbította. Itt az ügy, természetesen, a váltóosztály elé került, mely rendszerint a saját váltóügyi előadójának referátuma mellett foglalkozott a perrel (állásbetöltetlenség vagy más akadály miatt azonban az ügyet néha a hétszemélyes tábla váltóosztálya előtt is a váltófeltörvényszék referense adta elő).

A váltóosztálynak a pert soron kívül (extraserialiter), törvényszünetek alatt is meg kellett vizsgálnia, s az ügyben meghozni a legfelsőbb döntést. A váltóosztályon kelt harmadfokú ítéletet a hétszemélyes tábla (az elnök és a referens aláírásával, a nádor pecsétje alatt) dekrétum formájában közölte a váltófeltörvényszékkel. A dekrétum a váltófeltörvényszéken maradt, mely a legfelső fórum ítéletét leiratban közölte a váltótörvényszékkel, s annak felterjesztett iratait is visszaküldte. Az ítélet foganatosításáról — az illetékes törvényhatóság segítségével — a váltótörvényszék gondoskodott.[127]

A fellebbezésen s az előbb említett perújításon kívül a váltójog a váltóbíróságok ítéletével szemben más perorvoslatot nem ismert. A nemesi bíróságok előtt folyó perekben alkalmazott, az eljárást elhúzó s a perek kimenetelét oly bizonytalanná tevő jogorvoslatoknak (mint az ügyvédszó visszavonása, az oppositio, a bírói parancsoknak) itt nem volt helyük.[128] Hasonlóan értékelhetők a váltótörvény anyagi jogi rendelkezései is. Az 1840. évi változások, a váltótörvény megalkotása s a váltóbíráskodás bevezetése tehát, mint arra már más helyen is utaltunk, igen fontos lépést jelentettek a feudális jogrendszert végül is szétfeszítő polgári fejlődés útján.

[127] Váltótörvény (1840: 15. tc.) II. rész. X. fejezet (132—143. §) *Norm.* 184, az uralkodó 1841. jan. 18. kelt instructiója, pars III. cap. I—II. és pars IV. — Váltófeltörvényszéki referensnek a hétszemélyes tábla váltóosztálya előtti per-előadására a váltóosztály 1844. febr. 19. ülésének jegyzőkönyvében látható ilyen eset. Vö. még *Frank:* Közigazság törvénye II/I. 343—372.

[128] A váltóperes eljárás egészéről a fentiekben adott áttekintéshez — kiegészítésül — utalunk a váltófeltörvényszék ügyviteléről munkánk második részében közölt adatokra s a hozzájuk kapcsolt jegyzetekre. — Az általános ügyvitel és a peres eljárás bizonyos pontokon nem volt elválasztható, így néhány adatot a peres eljárásról is ott kellett elmondanunk, illetőleg ott is el kellett mondanunk.

II. A CURIAI BÜNTETŐ PERES ELJÁRÁS

Mint a curia polgári peres eljárásának ismertetésénél láttuk, az eljárás igen különböző volt aszerint, hogy az ügy a kir. tábla első fokú hatáskörébe tartozott — a kir. tábla előtt indult —, vagy az alsó bíróságoktól fellebbvitel útján került a kir. tábla elé, s mint fellebbezett per haladt át a kir. curián. Ugyanez a különbség a büntető peres eljárásban is megtalálható, olyan mértékben, hogy a kir. táblán indult — ún. „táblai" — büntető per lefolyása inkább az ugyanott indult polgári perhez áll közelebb, mint a fellebbezett büntető peréhez. Munkánknak e harmadik részét tehát úgy is tagolhattuk volna: I. fejezetként adhattuk volna a „táblai" (polgári és büntető) pereket s II. fejezetként a fellebbezett (polgári és büntető) pereket. Ez — az anyaghoz közelebb álló — szerkezet azonban a ma szokásos beosztástól annyira eltért volna, hogy mégis inkább ez utóbbi tagolási módot választottuk, s külön tárgyaljuk a polgári eljárást és külön a büntetőt, e kategóriákon belül fogva össze a perek különböző típusait.

A „táblai per" s a „táblai büntető per" hasonlóságai — másfelől a két tárgy feldolgozottsága közötti alig kifejezhető különbség — indított arra, hogy a táblai (polgári) perről minden részletre kiterjedő alapos tanulmányt készítsünk, a táblai büntető perről viszont csupán egy rövid áttekintést adjunk. A curia XVIII—XIX. századi belső viszonyai ugyanis — főleg polgári peres eljárása — a feudális korszak letűnte óta a kutatókat nem foglalkoztatták, s az eljárás — mint arra munkánk bevezetésében már rámutattunk — az egykorú irodalomból sem ismerhető meg, csupán a tömegesen fennmaradt táblai perek rendkívül hosszú időt igénylő, részletes átvizsgálása útján volt rekonstruálható.

Ezzel szemben a sokkal kisebb számú táblai büntető per — mely csaknem kizárólag a felségsértési és hűtlenségi perekből áll — számos monografusra talált, akik az említett politikai perek egész anyagát, a táblai (polgári) perekről írt fejezetünkhöz hasonló részletességgel, teljesen feltárták. Itt tehát szerepünk csupán közismert munkák kivonatolására, vagy már mások által elvégzett eredményes kutatások felesleges megismétlésére szorítkozhatott volna.[129] Az előbbinek nem találtuk értelmét, az utóbbit munkánk kötött terjedelme sem tette volna lehetővé. Így megoldásként csupán a munkánk első részében tárgyalt felségsértési és hűtlenségi perek kezelése során leszűrt tapasztalatok: a leglényegesebb eljárási

[129] A szóban forgó perekre vonatkozólag munkánk első részében már idéztük a fontosabb műveket. Közülük itt is kiemeljük *Benda* forráspublikációját a magyar jakobinusok peréről s *Trócsányi* Wesselényi-monográfiájának Wesselényi hűtlenségi perére vonatkozó fejezetét.

elemek illetőleg perbeli cselekmények rövid összefoglalását választhattuk, ami különben a monográfiák sokkal részletesebb tárgyleírásának is megfelel.

Munkánknak ez a fejezete a fentiek szerint két szakaszból áll: az 1. szakaszt a táblai büntető perről adott rövid összefoglalás képezi, a 2. szakasz a fellebbezett büntető pereket ismerteti.

1. A KIR. TÁBLÁN INDULT ÚN. „TÁBLAI BÜNTETŐ PER"

A polgári és büntető „táblai" per struktúrája annyira hasonló, az eljárásban mutatkozó egyéb különbségekre pedig munkánk első részében, a felségsértési perekkel kapcsolatban már annyi utalást tettünk, hogy a táblai büntető per eljárásjogi vonatkozásainak áttekintésére az alábbi összefoglalás elegendőnek látszik. Hangsúlyozzuk, hogy csupán magára az eljárásra szorítkozunk, s nem térünk ki azokra a politikai természetű intézkedésekre — az uralkodó s az államigazgatás és jogszolgáltatás legfelső szerveinek számtalan iratváltására — melyek a politikai pereket mindannyiszor megelőzték, s befejeződésükig végigkísérték.

A kir. tábla előtt indult büntető perek száma az ugyanott indult polgári perek tömegéhez képest elenyészően csekély volt: csupán a XVIII. század végén s a XIX. század első felében lefolyt közismert felségsértési és hűtlenségi perekre, valamint a kir. tábla jurátusainak büntetőpereire s a király bírói parancsával a kir. tábla hatáskörébe utalt pénzhamisítási ügyekre korlátozódott.[130] Az utóbbi két perfajta azonban még a politikai perekhez képest is igen csekély számot ért el. A kir. tábla vezetősége ugyanis a jurátusokkal szemben rendkívüli türelmet tanúsított. A büntetés a legsúlyosabb kihágások, garázdaságok esetén is a fegyelmi hatáskörön belül maradt. A büntetések szokott nemei: dorgálás, feddés, az ügyvédi vizsgára bocsátástól negyed vagy fél évi időre vagy egy évre visszavetés, legrosszabb esetben a jurátusok közül való kizárás. Büntető eljárásra azonban igen ritkán, csak olyan esetekben került sor, ha az ügy az elnökség (a personalis) „atyai" intézkedésével már nem volt lezárható, ha pl. a garázdaság során a jurátusok ellenfelei közül valaki meghalt. Erre azonban az ifjúság is vigyázott, s a legkeményebb utcai, kávéházi, kocsmai verekedések is, egyes kivételektől eltekintve, ilyen súlyos következmények nélkül zajlottak le. — A jurátusi büntető pereknél valamivel nagyobb (de más perkategóriákhoz képest szintén elenyésző) a kir. tábla előtt indult pénzhamisítási ügyek száma, ezek felvételére ugyanis a király nem mindig a kir. táblát, hanem pl. a pénzhamisító elfogatásának helyén illetékes alsóbb fórumot delegálta.

[130] A felségsértési és hűtlenségi ügyek az 1791: 56. tc. értelmében s a kir. táblai jurátusok büntető perei az 1776. okt. 25. és 1798. szept. 28. kelt királyi rendeletek (Statuta juratorum) értelmében minden esetben a kir. tábla elsőfokú hatáskörébe tartoztak. A pénzhamisítók elleni perekben azonban alkalmilag delegálta a király az első fokon eljáró bíróságot: rendszerint szintén a kir. táblát, de esetleg más fórumot (városi törvényszéket, megyei sedriát). A kir. tábla, illetőleg az említett egyéb bíróságok delegálására *Norm.* 157. *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 530, 539, 635, 697, 708, 713, 757, 767. *Rescr. reg. (kir. t.)* I. 1964, 2247, 2263, 2337, 2578, 2603. II. 87. 286, 960, 1348, 1410, 1458, 1520. *Extr. proc. crim.* 9481, 9772, 10183. *Prot. tab. reg.* 1829. nov. 17, 1834. jan. 20. *Causae contra cusores falsae monetae* állaga egészében. Vö. még *Vuchetich* 340.

A táblai büntető perben a kir. fiscus (a királyi ügyek igazgatója) éppúgy keresetlevelet (vádlevelet) nyújtott be a kir. táblához, idéztette a perbefogottat, majd a kitűzött időpontban felvette a pert, mint a polgári perben a felperes. Ugyanígy a vádlott is compareált, s exceptiókkal és allegatiókkal védekezett, mint a polgári perben az alperes. A vád és védelem vitáját itt is közbenszóló ítéletek szakították meg, majd a kir. tábla végítéletet hozott, amit a felek a hétszemélyes táblára fellebbezhettek, ahol az ítélethozatal szintén a már ismertetett módon történt.[131]

Ennek megfelelően a táblai per s a táblai büntető per jegyzőkönyve egyforma szerkezetű. Az eljárás főkülönbségei mégis — eltekintve attól, hogy a kereset itt rendszerint főbenjáró — a következőkben foglalhatók össze. A perbefogott az egész eljárás alatt fogságban volt, őt ugyanis a szóban forgó ügyekkel kapcsolatban már az eljárás megindulásakor letartóztatták, idézése tehát „ex vinculis" történt. Ezekhez a vádlottat sújtó intézkedésekhez a politikai perekben továbbiak járultak. Így pl. a vádlott iratait lefoglalták, vagyonát zárlat alá vették, őt ügyvédjének megválasztásában, az ügyvédet a védelem ellátásában különböző rendkívüli kényszerintézkedésekkel is (mint hallgatási eskü) korlátozták.

A polgári pertől eltérően itt a perbefogottat és tanúit maga a kir. tábla, illetőleg annak közegei, rendszerint kiküldött bizottsága ismételten kihallgatták, eskették, szembesítették, vagyis a jogvita nemcsak a perjegyzőkönyv lapjain folyt a felek között, hanem a perbefogottnak magának és tanúinak is a tábla elé kellett állaniuk. Mindez a politikai perekben a legnagyobb titoktartás mellett, különleges titkos üléseken s gyorsított menetben, a táblai pernél sokkal rövidebb idő alatt folyt le, ugyanígy az ítélethozatal is. Az ítéletet végrehajtás előtt jóváhagyás végett Bécsbe terjesztették fel, éspedig a hétszemélyes táblán végső fokon kimondott halálbüntetés esetén kegyelmi úton (via gratiae). Végül a jóváhagyott halálos ítéletet — a curia közvetlenül sem börtönnel, sem hóhérral nem rendelkezvén — a nádornak, mint a curia elnökének, egyben Pest megye főispánjának utasítására Pest megye hajtotta végre.[132]

Az utóbbiakra: a kegyelmi eljárásra s az ítéletek végrehajtására — a fellebbezett büntető perekkel kapcsolatban — e fejezet következő szakaszában térünk ki.

2. A FELLEBBEZETT BÜNTETŐ PER

Az 1791. évi 43. törvénycikk, mely halálbüntetés vagy azzal egyenlő súlyúnak vett más büntetések kiszabása esetén a fellebbezést a nem nemeseknek is megengedte, e tény s a feudalizmus válságát kísérő, egyre fokozódó társadalmi feszültségek a curiához fellebbezett büntető perek számát a XVIII. század végén ugrásszerűen megnövelték. E pertömeg feldolgozására a curián új eljárásmód alakult ki: a legegyszerűbb és legrövidebb az itt alkalmazott ügyintézési formák közül.

[131] Kossuth és Wesselényi hűtlenségi pereinek perkivonata: *Extr. proc. crim.* 12149. és 12172. *Személyn. lt.* „A magyar jakobinus-per Bécsből kiszolgáltatott iratai" és „Felségsértési perek" állag.

[132] A fentiekre ld. munkánk első rész II. fejezetében a magyar jakobinusok, Kossuth, Wesselényi, Lovassy és egyéb felségsértési, illetőleg hűtlenségi perekről elmondottakat s az ott idézett forrásokat. — A halálos ítélettel végződött táblai büntető perekben az ítélet végrehajtásával kapcsolatos eljárásokról 1844-ben készült részletes jelentés. *Személyn. lt.* Acta praes. 962. *Corresp.* 5. cs. Lt. vegyes cs. 1844: 191.

Míg korábban az alsó bíróságoktól aránylag kis számban beérkező büntető pereket a fellebbezett polgári perekkel együtt, velük azonos módon — levátával és perjegyzőkönyv felfektetésével — intézték,[133] most mindez elmaradt, s a szóban forgó ügyek a lehető legrövidebb időt igénylő eljárással haladtak át a curián. Ennek a transmissionalis eljárásnak lényege a következő. Az alsó bíróságok a büntető per iratait mindig eredetiben terjesztették fel a kir. táblára. (Az úriszéki perek, minthogy a pallosjogú uradalom nem számított törvényhatóságnak, s így az állami hierarchiában a curiával közvetlenül nem érintkezhetett, az illetékes vármegye közvetítésével jutottak fel a kir. tábla elé.)[134]

A büntető perek intézése itt rövid és egyszerű formák között történt, a perfelvétel (leváta) aktusának mellőzésével s perjegyzőkönyv vezetése nélkül. A referens csupán perkivonatot készített a felterjesztett iratokból, s a kir. tábla e perkivonatok alapján hozta meg az ítéletet. A táblai eljárásban tehát sem a vád, sem a védelem nem játszott szerepet: a kir. tábla az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásból kiindulva, a felek itteni, újabb allegatióira módot nem engedve, csupán a felküldött iratok alapján ítélkezett, illetőleg, ha az elsőfokú eljárásban valami hibát észlelt, annak pótlására az ügyet oda visszaküldte.[135] A polgári perekhez képest ez gyors elintézést biztosított: egy-egy táblai ülésben (1809 óta a táblai tanácsok egy-egy ülésében), több, átlag 3—4 büntető per is ítéletre került, viszont az állandó pertorlódás miatt, melyről fentebb szóltunk, ezek az ügyek is elég sokáig, nem egyszer évekig elhúzódtak, illetőleg — sorra nem kerülve — elfeküdtek a curiai pertárakban, s gyakran el is vesztek az ügyintézés vagy a postai szállítás során.[136]

[133] *Proc. app.* 5—116, 148, 234, 340, 417, 444, 532, 541, 656, 657, 685, 689, 765, 777, 942, 1116, 1118, 1280, 1281, 1338, 1538, 1539, 1739, 1745.

[134] *Correspondentiae officiosae* állagban nagy számban található ilyen, az úriszéki pert a kir. táblához továbbító-kísérő törvényhatósági felterjesztés.

[135] *Extractus processuum criminalium* állag. Ez eredetileg több mint 22 000 büntetőper kivonatát tartalmazta. Az állag, a múlt században végrehajtott kíméletlen átselejtezése után is, még kb. 15 000 perkivonatból áll, melyekből a curiai büntető peres eljárás jól áttekinthető. — *Norm.* 38, 57, 66.

[136] Az egy-egy napon (egy-egy ülésben) letárgyalt perek száma legvilágosabban látható a kir. tábla 1809 utáni külön büntetőtanácsi jegyzőkönyveiben. — A perek elhúzódásáról igen sok adat maradt fenn. Temes megye 1828. jún. 6. sürgette a kir. táblán a megyéről 1824—1827 között felterjesztett büntető perek elintézését. A kir tábla 1828. jún. 13-án kelt válasza több 1824—1826. között felterjesztett ügyről elismeri, hogy „pendet a revisione Tabulae Regiae Judiciariae", illetőleg hogy „nondum revisae", 6 perről viszont azt állítja, hogy azokat már elintézte és visszaküldte. *Corresp.* 1. cs. Kiadóh. 1828. jún. 13. Az utóbbi irat a felterjesztett és visszaküldött perek gyakori elkallódására is adatul szolgálhat. A hatósági huzavona közben az elsőfokon halálra ítélt rab hosszú éveken át hiába várta sorsának eldőlését, vagy — ami szintén gyakori — meghalt a börtönben, mielőtt ügyében az utolsó szót kimondták volna. — További jellemző adat a kir. tábla 1847. nov. 17. teljes ülési jegyzőkönyvében található az a bejegyzés, mely szerint Máramaros megye ekkor egy felterjesztett büntető per visszaküldését kérte. A kir. táblának a jegyzőkönyvben megörökített válasza szerint a tábla a pert még 1840. okt. 6-án visszaküldte. A megyének tehát csak ily későn jutott eszébe a pert sürgetni, közben az kétségtelenül elveszett. — 1847. végén Zemplén megye a kancelláriát kérte, hogy sürgesse a kir. táblán egy, a megyéről oda 1846. febr. hóban felterjesztett büntetőper elintézését. A kancelláriа ez ügyben 1848. jan. 7. írt le a kir. táblának, majd 1848. jún. 26. az ügyet Deák igazságügyminiszter is szorgalmazta. A kir. tábla, válasza szerint, a pert 1846. nov. 20. elintézte s visszaküldte a megyének. Vagyis ez a per is elveszett. *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 1353. A hasonló példákat még hosszú sorban folytathatnánk.

A végre tárgyalás alá vett ügy kir. táblai ítéletét az ismert módon, a többi per ítéletével együtt kihirdették. Így szereztek tudomást az ügy kimeneteléről a vádlottak által felfogadott vagy számukra kirendelt védők (pauperum advocatus-ok), valamint a törvényhatóságok által a maguk képviseletével megbízott ügyvédek[137] (esetleg a törvényhatóságot képviselő másik pauperum advocatus). Ezeknek teendője azonban mindössze arra szorítkozott, hogy ha lehet, illetőleg szükséges, a pert a hétszemélyes táblára vigyék tovább. Itt meg kell jegyezni, hogy a nem nemesek ügyei csak a kir. táblán kiszabott halálbüntetés esetén voltak fellebbvihetők, viszont ilyen esetben a védők tartoztak az ítéletet megfellebbezni. Hozzá tehetjük még, hogy a király (a kancellária) az 1791: 43. tc. rendelkezéseit enyhíthette: a fellebbezést az ott megszabott szigorú feltételeknél kevésbé súlyos büntetés esetén is megengedhette, s nem egy esetben (bár úgy látszik, inkább a törvényhatóságoktól a kir. táblához való fellebbezést) meg is engedte.[138]

A kir. tábláról a fenti módon továbbvitt ügyek végleges eldöntésre a hétszemélyes tábla elé kerültek, ahol a tárgyalás — a per kir. táblai referensének előadása mellett, a perkivonatok alapján — ugyanúgy folyt le, mint a polgári perek vagy a táblai büntetőperek esetében. (A curia papi rendű tagjai — mint arra már utaltunk — a bűnperek intézésében egyik táblán sem vehettek részt, sőt ilyen ügyek tárgyalásának idejére az üléstermet is elhagyták.)[139]

A hétszemélyes tábla ítéletének a kir. táblán megtörtént kihirdetésével a curiai eljárás befejeződött. A kir. tábla az ügy iratait — ha a hétszemélyes tábla nem halálos ítéletet hozott — a két tábla közös ítéletével együtt visszaküldte a felterjesztő törvényhatóságnak az ítélet végrehajtása végett. (Ha az ügy nem került a hétszemélyes tábla elé, úgy a visszaküldés, természetesen, már a kir. táblai ítélet után megtörtént.) Ha viszont a vádlottra a hétszemélyes tábla is halálos ítéletet mondott ki, úgy az ügy iratait kegyelmi úton (via gratiae) az uralkodó elé, vagyis Bécsbe, a kancelláriához kellett felküldeni. A kísérő felterjesztésben a curia, a polgári kori eljárástól eltérően, a kegyelem tekintetében nem mondott véleményt, az állásfoglalást teljesen a kancelláriára hagyta. Ez utóbbi az ügyről részletes votum-ot dolgozott ki, amit az uralkodó (vagy a kiadványozást végző főherceg) sajátkezűleg ellenjegyzett. A királyi elhatározás után a kancellária az iratokat szintén visszaküldte az első fokon eljárt hatóságnak, de az elintézés módjáról rendszerint a curiát is értesítette.[140]

[137] A törvényhatóságoknak (büntető, fenyítő és más fiscalis perekben) a kir. curia előtti képviseletére *Acta post adv.* Fasc. 76. No. 175.

[138] A kancellária által az 1791. 43. tc. rendelkezései ellenére a kir. táblához megengedett fellebbezésre *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 400, 985, 1030, 1381, 1473. *Prot. tab. reg.* 1814. márc. 16. — Hasonló módon a hétszemélyes táblához megengedett fellebbezésre *Rescr. reg. (hétsz. t.)* 694, 780. — Az idézett törvény szigorúságát enyhítette egy 1801. aug. 21. kelt kir. rendelet is, mely a városi polgároknak minden olyan esetben, ha őket testi büntetésre vagy a polgárjogtól való megfosztásra ítélték, a fellebbezést megengedte. *Prot. tab. reg.* 1804. nov. 15. — Vö. *Vuchetich* 518. *Szlemenics:* Elementa juris criminalis 231.

[139] Büntetőper-kivonatok s a hétszemélyes tábla és a kir. tábla ülésjegyzőkönyvei. (Pl. *Prot. tab. reg.* 1810. márc. 23. és 24.)

[140] A kegyelmi eljárásra *Norm.* 57. *Rescr. reg. (kir. t.)* II. 1373. *Kanc. lt.* Acta gen. 1809: 4060, 5581, 6523, 6524, 6559, 6736, 7453. *Prot. tab. reg.* 1824. máj. 22. és 1842. szept. 12.

A kir. curiától vagy a kancelláriától leérkezett döntést a törvényszék — a megyei vagy kerületi büntető sedria, a városi (fenyítő) törvényszék, illetőleg a vérhatalmú úriszék — az elítélt előtt kihirdette, s a büntetés végrehajtására megtette az intézkedéseket. Ha az ítélet szabadságvesztésre szólt, s a perbefogott (mint a nemesek többnyire) eddig szabadlábon maradt, úgy őt az ítélethirdetés után letartóztatták, s a várnagynak bebörtönzés végett átadták. Ha az elítélt (mint a jobbágy mindig) már előbb fogságba került, úgy az ítélet jogerőre emelkedésével a mellékbüntetésként rendszerint kiszabott testi büntetések is (bőjt, nem nemeseknek bizonyos időközönkinti pálcázása) alkalmazásra kerültek. S ha a szabadságvesztés közmunkával volt súlyosbítva, úgy a rabot — lábbilincsbe verve (in compedibus) — a börtönből ily célra kiadták. Végül, ha a per halálos ítélettel zárult, az elítéltet siralomházba tették, s harmadnapon a vesztőhelyen — a hatósági kiküldöttek, pl. a vármegyén a kirendelt szolgabíró és esküdtje s az ügyész és a várnagy jelenlétében — kivégezték. A büntetőeljárásnak ezekkel a vonatkozásaival azonban, mint a curiai eljáráson kívüli aktusokkal, itt részletesebben nem foglalkozunk.[141]

Ugyanígy nem foglalkozunk a — néha büntető perrel kapcsolatban is említett — perújítással sem, minthogy a törvények erre csak kivételes lehetőséget engedtek, s a perbefogottak ezt nem is szokták igénybe venni, főleg azért nem, mert a sikertelen „novizálásért" a már kiszabott büntetéshez külön büntetés járult. A büntető perekben alkalmazott rendes perorvoslat a fellebbezés — amit az előzőkben ismertettünk — s amint ezt az itt tárgyalt fellebbezett büntető pereknek a curiához beérkezett tömege is bizonyítja.

[141] Az ítélet végrehajtására s a perújításra *Meznerics* 128—132. *Huszty* I. 294.

BEFEJEZÉS

A curia működésének értékelése

A fentiekben áttekintettük a kir. curia szervezetét, belső, hivatali életét s a különböző ügyek intézésénél alkalmazott peres eljárását. Ha most — befejezésül — a curiát mint a feudális magyar állam apparátusának egyik csúcsszervét s az egykorú társadalom intézményét értékelni próbáljuk, elsősorban a curia gerincét alkotó két táblát, azok polgári és főként büntető ítélkezését kell figyelembe vennünk. A curia arculatát évszázadokon át a két tábla működése határozta meg, ehhez a szervezet harmadik tagja, a váltófeltörvényszék, csak az itt tárgyalt korszak utolsó éveiben kapcsolódott hozzá.

Az értékelés a curia politikai magatartásának felidézéséből indulhat ki. Mint láttuk, a curia jelentősége az udvar számára korszakunkban éppen ebből a szempontból rendkívül megnövekedett. Az 1790/1. évi törvényhozás a felségsértési és hűtlenségi ügyeket — a legsúlyosabb politikai pereket — a curia hatáskörébe utalta, s a XIX. század első felének országgyűlési küzdelmeiben az alsótáblán testületileg megjelenő s ott a kulcspozíciókat elfoglaló királyi tábla, valamint a felső táblán helyet foglaló, jelentős számú és tekintélyű septemvir a kormányzat számára fontos bázist jelentett. Az udvari körök tehát a curia bíráinak kiválasztására igen nagy gondot fordítottak, a testületbe csak kipróbáltan kormányhű egyéneket emeltek be, s ez állások vonzóerejét a megyei nemesség vezetőrétegeinek megnyerésére, magatartásának befolyásolására ügyesen fel is használták. Mint a korszak politikai pereinek kimenetele s a curia tagjainak országgyűlési szereplése mutatja, a szelekció a kormány számára sikeres volt. Az udvarnak olyan hozzá hű testületet sikerült a curiában létrehoznia és fenntartania, amelynek nemcsak magas társadalmi állású, jól fizetett bíráitól, de subaltern személyzetétől is lojális magatartást várhatott.

Az utóbbira nézve talán nem érdektelen, ha pl. a curiai levéltár Pesten maradt igazgatójának a curiával együtt a pozsonyi országgyűlésen tartózkodó expeditorhoz 1848. március 16-án írt levelét idézzük, mely a pesti, március 15-i eseményekre így utal: „A petitionalis mozgalmak itt is megkezdődtek, a tegnapiak már jó zavarosak voltak; íme tanulságul egy pár nyomtatott hirdető lapok." Kemény lázító költemény köröz, mely által az alsó néposztályok tüzesen izgattatnak.[142] Jövő vasárnapra új agitatiot várhatunk. Mi vége leszen ezeknek, a jó Isten tudja".[143] Az 1848/49. évek drámai eseményei nem is hoztak változást a curia szel-

[142] Talán a Talpra magyar-t vagy a Dicsőséges nagy urak, hát hogy vagytok kezdetű másik Petőfi-verset gondolja.

[143] A curiai levéltár igazgatójának levele *Corresp.* 6. cs. Kiadóh. 1848: 78. — A curia udvarhű, lojális magatartásával munkánk első részében ismételten foglalkoztunk.

lemében és magatartásában, az kivonta magát a magyar kormányszervek Debrecenbe költözéséből is, ami, mint láttuk, 1849 nyarán az intézmény megszüntetésére s a szabadságharc államapparátusába beleillő új felsőbíróságok létesítésére vezetett.

Magától értetődő, hogy ez a kormányhű testület egész szemléletében konzervatív volt, a haladásért megindult küzdelemben érzései szerint a másik oldalon, a reakció oldalán állott, ami nemcsak a curia új méltóságainak beiktatásán vagy más ünnepi alkalmakkor elhangzott (s az ülésjegyzőkönyvekben megörökített) beszédekben tükröződik, de az újtól, a változástól való idegenkedés még a kancellária által elrendelt ügyviteli reformokkal szemben tanúsított vonakodásban is tapasztalható. Az említett beszédek tele vannak a dinasztiához, az ősi alkotmányhoz, az ősi intézményekhez való ragaszkodás s a curia helyzetével, szerepével való megelégedés szóvirágaival. Ugyanakkor pedig a magyar jogszolgáltatás hibáit, elmaradottságát már nemcsak az ellenzék tárja fel, de arról a kormányzat oldaláról is súlyos kritikák hangzanak el.

Az 1827: 8. törvénycikkel kiküldött regnicolaris deputatio tárgyalási anyagában pl. ilyen megállapítások láthatók: Tény, hogy a magyar peres eljárás körülbelül a leghosszabbá vált Európában, s az egész perrend megváltozott és megromlott („Factum est, quod forma ... litigandi ... in Europa facile longissimam ... transmutata, ... totusque processualis ordo corruptus et alteratus exstiterit."). Ebből persze, csak az egykorú viszonyokra tett utalás állhatja meg a helyét, a korábbi magyar peres eljárásnak a megjegyzésben rejlő dicsérete alaptalan. — Br. Eötvös Ignác főispán, királyi főpohárnokmesternek és gr. Sigray József helytartótanácsi consiliariusnak szintén a mondott anyagban található 1829. évi „votum separatum"-a az exceptiók és allegatiók törvényes számának be nem tartása s a perhúzások ellen új törvényt, büntető szankciókat sürget, különben a perek mint eddig, úgy ezután is az emberi életkornál hosszabb ideig el fognak húzódni („sicut hactenus, deinceps quoque ... ultra aetatem humanam protrahentur"). A kancellária „in diaetalibus" kiküldött bizottságának 1844. évi előterjesztése leszögezi, hogy Magyarországon a curián, az ország legfelsőbb bíróságán, az ítélkezés csaknem az év felén át szünetel, „amire egy népnél sincs példa".[144]

Ugyanekkor pl. Majláth György, mint új personalis, az országgyűlés alsó táblája elnökségének elfoglalásakor (1826. január 10-én) így szónokol: „Tellyesen meg lévén arról győzettetve, hogy a századok által fenn szentelt ősi alkotmány fenntartásában áll a felséges fejedelem s kedves hazánk köz-java s boldogsága, én is szinte legszentebb kötelességemnek esmérem tellyes igyekezettel arra ügyelni, hogy a melly drága örökséget ezen alkotmányban atyáink gondoskodása reánk hagyott, azt ditső fejedelmünk egyenlő akaratjával maradékaink számára is menten tartsuk."[145] Mint ismeretes, Majláth ezeket az elveket egész pályáján, a királyi tábla elnöki tisztében is betartotta. Utóda, Szerencsy personalis a kir. táblának az 1840. évi országgyűlés alatt Pozsonyban tartott utolsó ülésén „brevi, ast energica dictione" mondott köszönetet a tábla tagjainak az országgyűlés

[144] Az idézetek a fenti sorrendben *Regnic. lt.* Arch. regni, Deput. systematicor. operator. (Lad. LLL) fasc. C. No. 8. 4. old. és (Lad. LLL) fasc. C. No. 13. 2. v.—3. old. *Kanc. lt.* Acta gen. 1844: 16127.

[145] *Magyar ország gyűlésének jegyző könyve* 1. 329.

alatt „turbulentis his temporum circumstantiis" tanúsított, „állásukhoz méltó", szilárd magatartásukért.[146] De, mint mondtuk, a curia nemcsak a reformokat sürgető ellenzékkel szemben viselkedett szilárdan, hanem még a kancellária által elrendelt újításokkal szemben is gyakran vonakodást mutatott.[147]

Ez a vonakodás különben nemcsak az újtól való idegenkedésből, hanem a curián tovább élő tradíciókból, bizonyos patriarchális szellemből is következett. Ahogy a curia szervezete, a kir. tábla személyzetének összetétele is, középkorias vonásokat mutat, úgy itt az egész ügyvitel s a hivatali felfogás is visszamaradt az egykorú központi közigazgatási hatóságokhoz képest. A kancellária, a helytartótanács s a kamara a modern államapparátus, az újkori bürokrácia szerveinek kialakulása felé vezető úton már jóval előbbre haladt, mint a curia, melynek bírái még mindig inkább feudális urak, birtokos nemesek, mint a király vagy az állam hivatalnokai. Az említett közigazgatási szervek a folyamatos hivatali munkát már régen megszokták, amikor a curia bírái még az év nagyobbik felében hivataluktól távol, birtokaikon tartózkodtak. Ennek ellenére a két tábla felterjesztései — ha kértek valamit a királytól, vagy védekeztek a kancelláriától leérkezett kifogások, roszszalló észrevételek ellen — gyakran hivatkoztak érdemként arra, hogy a curia bírái „fáradhatatlanul dolgoznak", s emiatt sok időt töltenek „otthonuktól távol", Pesten, „sok költséggel-fáradsággal, egészségük rongálásával s házi dolgaik nagy elmaradásával". Ez még a múlt szemlélete, mely a hivatalt nem hivatásnak, hanem — a birtok kezelése mellett — mellékfoglalkozásnak vagy éppen időszaki mellékfoglalkozásnak tekintette.

A közhivatal ilyen, feudális viszonylatban is korszerűtlenné váló, a polgári fejlődés irányába megindult átalakulástól visszamaradó szemléletével függ össze a curia belső ügyvitelének fejletlensége, régies formája. A nagy központi közigazgatási hivatalokban már régen kidolgozott pragmatika irányítja az ügyvitelt és iratkezelést, amikor a curián még mindig nincs irattár s az akták iktatás, pontos központi nyilvántartás nélkül forognak az elnök, a protocollista, az expeditor kezén, a referensek pertáraiban és házi levéltáraiban, a táblai ügyvédek irodáiban, a feleknél, Pesten, Pozsonyban, nem ritkán a referensek birtokán is, Pesten kívül. Még elintézetlen iratok a curiai levéltárba kerülnek ideiglenes megőrzésre, s ott elkeverednek, viszont elintézett ügyek hevernek a referensek pertáraiban, ott feleslegesen visszamaradva, vagy az egyik referenstől a másikhoz soroltatnak át, ami az iratok folytonos keresését, kallódását, nem ritkán végleges elveszését idézi elő, a felek bosszúságára, sokszor súlyos kárára s főleg a büntető perekben, mint láttuk, az ügyük eldöntét évekig hiába váró elítéltek szenvedéseinek meghosszabbítására.[148]

De ha a fentieket feltétlenül a curia rovására kell is írnunk, a perek intézésének lassúságát, bizonytalanságát nem lehet csak, vagy elsősorban az itteni ügyintézés hibáinak tulajdonítani. Nem kétséges, hogy jobb szervezéssel, a referensek számának növelésével, a gyakran már munkaképtelenné vált öreg bírák kicserélésével,

[146] *Prot. tab. reg.* 1840. máj. 15.

[147] Pl. 1818/19-ben az ítéletek elrendelt indokolásával kapcsolatban, *Norm.* 123.

[148] E tárgyról, az iratok folytonos kereséséről, eltűnéséről s az ebből származó bajokról oly sok adat maradt fenn a Curiai levéltárban, főleg a *Protocolla tabulae regiae, Correspondentiae officiorum subalternorum Curiae Regiae* és *Correspondentiae officiosae* állagokban, hogy a fentebb már idézett jelzeteken túl további adatok felsorolása feleslegesnek látszik.

a törvényszünetek rövidítésével s újabb perjogi reformokkal a curia ki nem elégítő működését bizonyos fokig tovább lehetett volna javítani, de az alapvető baj, mint szintén láttuk, a feudális alaki jog s főleg az anyagi jog visszamaradása volt a gazdasági-társadalmi fejlődés előhaladásához képest.

A táblai per, mint hangsúlyoztuk, a korszak perjogában általánosan elterjedt eljárásmódnak, az írásbeli pernek, a polgári per leggyakoribb formájának csak a legvontatottabb, legnehézkesebb típusa, mely a legszorosabb kapcsolatban állt az ősiségen alapuló magánjoggal, s az utóbbi megváltoztatása nélkül gyökeresen nem volt megreformálható. Annál kevésbé, minthogy az állam s a társadalom életét irányító köröknek nem is állott szándékában a jogszolgáltatás ilyen mélységű, kellő arányú átalakítása, minthogy ez, természetesen, az egész társadalom struktúráját érintette volna.

Eötvös Ignác és Sigray József 1829. évi, említett votuma pl., mely a jogszolgáltatás súlyos hibáira mutat rá, a javasolt tüneti kezelés előadásához mindjárt hozzá is fűzi, hogy az eddig sértetlenül megtartott magyar peres eljárás — Werbőczi Hármaskönyvének utasítása szerint — örökre megtartandó, mert egyébként, új törvények bevezetése által, Magyarország egész nemességének jogai semmivé válnának. („Nam aliter ... totius nobilitatis regni Hungariae jura, novarum legum per inductionem, in nihilum redigerentur.") A kancellária 1844. évi, szintén idézett előterjesztése a curia ítélkezésének kritikája után hangsúlyozza, hogy viszont az octavalis táblai pereknek a jelenleginél gyorsabb folyása nem volna kívánatos, „mert az a Magyarországon egyébként is elég kevéssé szilárd birtoklást még fluktuálóbbá tenné, s az ingatlanok árát s a magánszemélyek hitelét még jobban megingatná. Hogy tehát az ősiségi jogrendszernek törvénnyel való regulatiojáig a táblai perek intézésének módja változatlanul hagyandó, ezt a közjó szempontja látszik ajánlani".[149] S a hasonló idézeteket hosszasan folytathatnánk.

Itt még egy tárgyra, a curia büntető ítélkezésére is ki kell térnünk. Nem vitás, hogy a curia is részese volt annak a folyamatnak, mely korszakunkban a kancelláriától kiindulva, a felvilágosodás büntetőjogi elveit közvetítette az alsóbb bíróságok: a megyék, városok és úriszékek felé. A kancellária, a társadalmi feszültségeket is jobban felmérve, ismételten küldi a rendeleteket a curiához: eltiltja a karóbahúzást és kerékbetörést, majd a halálbüntetés kínzással súlyosbítását (exasperatio), eltiltja a tortúrát is, tilalmazza az alsó fórumokon a vallatásnál szokásos verést és kínzást, utasítja a kir. táblát, hogy ha a felülvizsgált perekben ilyet észlel, arról tegyen jelentést. A kancellária sürgeti a perek elintézését, a nem nemesek (főleg a városi polgárság) javára tágítja a büntető per fellebbezésének lehetőségét, elrendeli, hogy az egy bűnügyben szereplő nemesek és nem nemesek azonos feltételek szerint fellebbezhessenek, ismételt rendelkezéseket ad ki a végső fokon kiszabott halálos ítéletek kegyelmi úton Bécsbe felterjesztéséről.[150]

Ennek megfelelően a curia is igyekszik a megyék, városok és úriszékek elmaradott, kegyetlen ítélkezését enyhíteni: a kerékbetörésre szóló ítéletet „kegyelmi

[149] *Regnic. lt.* Arch. regni, Deput. systematicor. operator (Lad. LLL) fasc. C. NO. 13. *Kanc. lt.* Acta gen. 1844: 16127.

[150] *Norm.* 57. *Rescr. reg. (hétszem. t.)* 470, 694. *Személyn. lt.* Acta praes. „O". fasc. m. 7, m. 9, n. 3, n. 5, n. 7, n. 9, o. 5, o. 7, p. 2, p. 4, q. 7. *Prot. tab. reg.* 1804. nov. 15. s 1824. aug. 24.

ütés" közbeiktatásával hagyja jóvá,[151] majd az első fokon kiszabott kerékbetörést és máglyahalált rendszeresen pallosra vagy kötélre változtatja át, a halálbüntetést súlyosbító exasperatiókat törli az ítéletekből, emberölés esetében, ha a szándékosság nem bizonyítható, a halálos ítéletet szabadságvesztésre módosítja át. De a curia is hoz halálos ítéletet tolvajra, gyújtogatóra, gyermekvesztő leányanyára, általában bőven méri a halálbüntetést, még bővebben a vasba verve kitöltendő, bőjttel súlyosbított több évi közmunkát s főleg az ítéletekhez nem nemes esetében csaknem mindig hozzáadott mellékbüntetést: a botot és a korbácsot.[152]

Ítélkezése — mint az egész egykorú jogszolgáltatás — ezen kívül is különbséget tesz a kiváltságos osztály javára, s kemény ítéletei annak jogrendjét szolgálják. A curia, helyesebben annak két táblája tehát végig, 1849. évi megszüntetéséig feudális jellegű osztálybíróság maradt, mely a jogszolgáltatás vidéki szerveinél ugyan általában fejlettebb színvonalat, de a központi közigazgatási hatóságoknál az állam centrális főhatóságainak hálózatában egy fokkal elmaradottabb szintet képviselt. Társadalmilag viszont — a többi főhatósággal együtt — a régi rendet lényegében fenntartani, vagy legalább a haladás tempóját lassítani kívánó udvari reakció hadállásait erősítette.

[151] A kerékbetörés végrehajtásának több módja volt. Legsúlyosabb büntetésként az elítélt csontjainak összetörését bokájánál kezdték, s úgy haladtak felfelé, a mellkas felé, a kivégzendő szenvedései tehát sokáig tartottak. Legenyhébb formája a „kegyelmi ütés" (ictus gratiae) alkalmazásával történt, amikor az első ütéssel a szívet zúzták össze, a kivégzendő tehát csontjainak összetörését már nem érezte, az aktusnak ez a további része csak a nézőkre gyakorolt elrettentő hatást célozta.

[152] Kir. tábla s a hétszemélyes tábla ülésjegyzőkönyvei s 1809-től a kir. tábla büntető tanácsainak külön jegyzőkönyvei: 1809. kötet 11, 12, 23, 26, 33—34, 96—99, 100, 151—152, 163, 179., 1810. kötet 29, 110, 116, 131—132, 146, 277—278, 392. 1811. kötet 61, 64, 73, 76, 80, 148, 182.

FÜGGELÉK

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

(A Magyar Országos Levéltárból)

„A" szekció: Magyar kancelláriai levéltár	
Litterae Tabulae Regiae Judiciariae et Tabulae Septemviralis	A 24
Conceptus expeditionum	A 35
Acta generalia	A 39
„D" szekció: Abszolutizmuskori levéltár	
Kais. Commissär für die Zivilangelegenheiten, Geringer	
Elnöki iratok	D 51
Általános iratok	D 55
„E" szekció: Magyar kincstári levéltárak	
Magyar Kamara Archívuma	
Liber dignitariorum saecularium	E 683
„H" szekció: 1848/49-i minisztériumi levéltár	
Országos Honvédelmi Bizottmány	
Általános iratok	H 2
Igazságügyi Minisztérium	
Elnöki iratok	H 65
Álladalmi titkári osztály	H 67
Büntető-törvénykezési osztály	H 69
Szegedi iratok	H 73
Országos Rendőri- és Postaosztály	
Iratok	H 95
„N" szekció: Regnicolaris levéltár	
József nádor általános levéltára	
Általános iratok (Septemviralia, Miscellanea)	N 24
Archivum Regni	
Deputatio systematicorum operatorum	N 101
Vegyes könyvek	N 117
„O" szekció: Bírósági levéltárak	
Curiai levéltár	
Processus octavales	O 1
Mandata iudiciaria	O 3
Protocolla Tabulae Septemviralis	O 8
Protocolla Tabulae Regiae	O 9
Normalia	O 10
Rescripta regia (hétszemélyes táblához)	O 11
Rescripta regia (kir. táblához) I—II. sorozat	O 12
Septemviralia officiosa	O 13
Repraesentationes	O 14
Correspondentiae officiosae	O 16

Correspondentiae officiorum subalternorum Curiae Regiae: Levéltár, Kiadóhivatal, Iktatóhivatal (ez utóbbi iratai gyakran „Protocollista" megjelöléssel) és egy, a Levéltár és a Kiadóhivatal egybesorolt irataiból álló csomó O 17
Processus tabulares O 18
Processus appellati O 21
Processus appellati non terminati usque 1808. O 22
Causae montanisciae O 28
Extractus processuum criminalium O 29
Causae contra cusores falsae monetae O 32
Extractus causarum divortialium O 33
Hétszemélyes tábla váltóosztályának iratai O 34
Urbalialia O 35
Processus expediti O 36
Decisiones curiales O 39
Sententiae O 44
Kir. táblai perfelvételi sorjegyzékek O 48
Váltófeltörvényszék állagtöredéke O 52
Kir. táblai postakönyvek O 53
Curiai alapítványok s a curialis pénztár iratai O 55
Acta post advocatos O 69

Archivum Josephinum

Tabula Septemviralis Aulica
Nyomtatott szabályrendeletek és Protocolla montanistica külön említett állagrészekkel O 61
Tabula Regia Judiciaria
Protocolla montanistica külön említett állagrésszel O 62
Tabula Provincialis O 64

Személynöki levéltár

Acta praesidialia Tabulae Regiae O 71
Felségsértési perek O 73
Személynöki vegyes iratok O 74
Reversales politicae O 76
Testimoniales iuratorum O 77
Protocolla neo-censuratorum advocatorum O 78
Libri decanales O 79
Acta iuratorum O 80
Ügyvédvizsgálati iratok O 81
Minutae mandatorum O 82
Archivum authenticum O 83
A magyar jakobinus-per Bécsből kiszolgáltatott iratai O 225

Nádori ítélőmesteri levéltár

A nádori ítélőmesterek hiteleshelyi iratai O 87
A nádori ítélőmesterek bírói parancsai, hiteleshelyi és referensi iratai O 88

Országbírói ítélőmesteri levéltár

Az országbírói ítélőmesterek bírói parancsai, hiteleshelyi és referensi iratai O 90

Tárnoki levéltár

Acta tavernicalia O 93

RÖVIDÍTÉSEK

a) Levéltár-, fond- és állagcímekben:

Abs. lt.	D szekció
Acta gen.	A 39
Acta post. adv.	O 69
Acta praes.	O 71
Acta tavern.	O 93
Arch. Jos.	O szekcióban
Arch. Regni	N szekcióban
Conc. exp.	A 35
Corresp.	O 17
Curiai alapítv. ir.	O 55
Curiai lt.	O szekcióban
Extr. caus div.	O 33
Deput. systematicor. operator.	N 101
Extr. proc. crim.	O 29
Geringer ált.	D 55
Geringer eln.	D 51
Ig. min. Állad. titk. oszt.	H 67
Ig. min. Eln.	H 65
Iktatóh.	O 17
Iktatóh. (protoc.)	O 17
József nádor ált. lta, Ált. iratok	N 24
Kanc. lt.	A szekció
Kiadóh.	O 17
Litt. Tab. reg. et septemviral.	O 24
Lt. — Kiadóh.	O 17
Magy. kincst. lt.	E szekcióban
Min. lt.	H szekció
Norm.	O 10
Nyomt. szabályr.	O 61
Orsz. Honvédelmi Bizottm. Ált. iratok	H 2
Orsz. Rendőri és Postaoszt. Iratok	H 95
Proc. app.	O 21
Proc. octav.	O 1
Proc. tab.	O 18
Prot. montan.	O 61
Prot. montan.	O 62
Prot. Tab. Reg.	O 9
Prot. Tab. septemviral	O 8
Regnic. lt.	N szekcióban
Rescr. reg. (hétsz. t)	O 11
Rescr. reg. (kir. t.)	O 12
Személyn. lt.	O szekcióban
Személyn. vegyes iratok	O 74
Tab. reg.	O 62

Tab. septemviral.	O 61
Urb.	O 35

b) Egyéb rövidítések

cs.	csomó
d. a.	dátum alatt
d. n.	dátum nélkül
é. n.	év nélkül
fasc.	faszcikulus
i. h.	idézett hely (helyen)
kf.	kútfő
lt. (Lt.)	levéltár
lad.	ladula
mell.	melléklet (melléklete)
oszt.	osztály
pall.	pallium (csomón belüli csomó)
sect.	szekció
t.	tétel
törzssz.	törzsszám
v.	verso lap

BIBLIOGRÁFIA

Arneth, Alfred: Maria Theresia und Joseph II. Ihre Correspondenz. I—III. Wien 1867—1868.

Az 1848/49. évi Népképviseleti Országgyűlés. Szerk. Beér János. Sajtó alá rend. Csizmadia Andor, Gyulai Lajos. Bev. Beér János—Csizmadia Andor. Bp. 1954.

Ballagi Géza: A nemzeti államalkotás kora 1815—1847. Bp. 1897. (A Magyar Nemzet története IX.)

Bencsik Josephus: Repertorium juris publici, privati et criminalis Hungarici. Posonii 1821.

Benda Kálmán: A jozefinizmus és jakobinusság kérdései a Habsburg-monarchiában. Történeti Szemle 1965.

Bodo Mathias: Jurisprudentia criminalis secundum praxim et constitutiones Hungaricas. Posonii 1751.

Bónis György: A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában. Bp. 1935. (Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 5.)

— —: A kúriai irodák munkája a XIV. és XV. században. Levéltári Közlemények 1963.

Bónis György—Degré Alajos—Varga Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Szerk. Varga Endre. Bp. Levéltárak Országos Központja, 1961. (Levéltári Szakmai Továbbképzés 13.)

I. 5—44. A korai és a fejlett feudalizmus korszaka (1000—1526). Írta Bónis György.

II. 45—132. A késői és a hanyatló feudalizmus korszaka (1526—1848). Írta Varga Endre.

Braun Felix: Audienzen bei Kaiser Joseph. Leipzig [é. n.] (Oesterreichische Bibliothek 5.)

Csergheö Franciscus: Historia tabulae judiciariae districtualis trans Danubianae. Sopronii 1824.

Domanovszky Sándor: Ürményi József perszonális kegyvesztése. Bp. 1925. (Klebelsberg-Emlékkönyv.)

Eckhart Ferenc: A főbányagrófi hivatal szervezése. Századok 1914.

— —: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp. 1946.

Ember Győző: Die absolute Monarchie der Habsburger als Hindernis der ungarischen nationalen Entwicklung. Bp. 1955. (Tirage à part, extrait des Études des délégués Hongrois au X[e] Congrès International des Sciences Historiques, Rome 1955.)

Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban. I—II. Budán 1845—1846.

Frank Ignatius: Principia juris civilis Hungarici. I—II. Pestini 1829.

Gábor Gyula: A pesti kir. ítélőtábla felállítása és szervezése. Bp. 1925. (Magyar Jogászegyleti Értekezések, új folyam XV. 86.)

Georch Illés: Honnyi törvény. I—III. Pesten 1804—1809.

Günther Antal: Emlékbeszéd a magyar királyi curiának 1861. évi április hó 3-án történt visszaállítása ötvenedik évfordulója alkalmából. Bp. 1911.

Hajdú Lajos: Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet. Bp. 1971.

Hantsch Hugo: Die Geschichte Österreichs. 3. Aufl. II. Graz—Wien—Köln 1962.

Hellbling Ernst C.: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Wien 1956. (Rechts- und Staatswissenschaften 13.)

Herzog József: A magyar provinciális tábla. Bp. 1933. (Károlyi-Emlékkönyv.)

Hof- und Staats-Handbuch des österreichischen Kaiserthumes. Wien 1846—1848.
Hof- und Staats-Handbuch des Kaiserthumes Österreich. Wien 1849—1859.
Holzknecht, Georgine: Ursprung und Herkunft der Reformideen Kaiser Josephs II. auf kirchlichem Gebiete. Innsbruck 1914. (Forschungen zur inneren Geschichte Österreichs 11.)
Huszty Stephanus: Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus Hungaricum. Tyrnaviae 1766.
Jakab Elek: B. Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnpere. Kolozsvártt 1876.
Josephs des Zweyten römischen Kaisers Gesetze und Verfassungen im Justizfache . . . in den ersten 4 Jahren seiner Regierung. Prag und Wien 1786.
. . . in dem siebenten Jahre seiner Regierung. Prag und Wien 1788. (E kötetben van kiadva II. József büntetőtörvénykönyve: Allgemeines Gesetzbuch über Verbrechen und derselben Bestrafung.)
József Nádor Iratai. I—III. Sajtó alá rend. Domanovszky Sándor. Bp. 1925—1935. (Magyarország újabbkori történetének forrásai.)
Károlyi Árpád: A Dobó—Balassa-féle összeesküvés történetéhez. 1569—1572. Bp. 1879.
— —: Illésházy István hűtlenségi pöre. Bp. 1883.
Kassics Ignatius: Directorium juratorum inclytae Tabulae Regiae Judiciariae notariorum. Pesthini 1828.
— —: Praxis juridica civilis et stylare juristarum. Pesthini 1835.
— —: Tractatus de mandatis judicialibus. Pesthini 1828.
Kelemen Emericus: Institutiones juris privati Hungarici. I—III. Pestini 1814.
Kelemen Imre—Czövek István: Magyar hazai polgári magános törvényről írt tanítások. I—III. Pesten 1822.
Kiss Albert: Királyi tábla és királyi kúria. Visszapillantás felsőbíróságaink múltjára s indítvány jogintézményeink történeti ornamentikájának visszaállítására. Jog 1935.
Kitonich Joannes: Directio methodica processus judiciarii juris consuetudinarii i. regni Hungariae.
— —: Centuria certarum contrarietatum et dubietatum ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum.
[Mindkét, Pozsonyban 1619-ben megjelent munkának a Corpus Juris Hungarici 1779. évi kiadásában közölt szövegét használtuk.]
Kollányi Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára, 1802—1902. I—II. Bp. 1905.
Kossuth Lajos összes munkái:
XII. Kossuth Lajos 1848/49-ben II.
Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban. Sajtó alá rend. Sinkovics István. Bp. 1957.
XIV. Kossuth Lajos 1848/49-ben IV.
Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén II. Sajtó alá rend. Barta István. Bp. 1953.
XV. Kossuth Lajos 1848/49-ben V.
Kossuth Lajos kormányzóelnöki iratai. Sajtó alá rend. Barta István. Bp. 1955. (Magyarország újabbkori történetének forrásai.)
Kövy Alexander: Elementa jurisprudentiae Hungaricae. S. Patakini 1823.
Kövy Sándor—Fogarasi János: Magyar közpolgári törvénytudomány elemei. 3. kiad. Pesten 1842.
Közlöny. Hivatalos Lap, 1849.
Közönséges Törvény a vétkekről és azoknak büntetésekről. Buda 1788.
Landesgesetz- und Regierungsblatt für das Kronland Ungarn 1850.
Lukinich Imre: II. Rákóczi Ferenc felségárulási perének története és okirattára. Bp. 1935. (Archivum Rákóczianum XI.)
Maass, Ferdinand: Der Josephinizmus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich. I—V. Wien—München 1951—1961. (Fontes Rerum Austriacarum 2. Abt. 71—75.)
A Magyar Jakobinus Mozgalom Iratai. I—III. Sajtó alá rend. Benda Kálmán. Bp. 1952—1957. (Magyarország újabbkori történetének forrásai.)
Magyar Ország Gyűlésének Jegyző Könyve — Diarium comitiorum regni Hungariae, l. Pozsonyban 1825—1826.

Mályusz Elemér: A türelmi rendelet. Bp. 1939.
Marczali Henrik: Az 1790/1-diki országgyűlés. I—II. Bp. 1907.
— —: Magyarország története II. József korában. I—III. Bp. 1881—1888.
— —: Magyarország története III. Károlytól a bécsi kongresszusig (1711—1815). Bp. 1898. (A Magyar Nemzet Története VIII.)
Mendelényi László: A m.kir. curia. A német birodalmi főtörvényszék fennállásának 50 éves évfordulója alkalmából 1929-ben kiadott „Die höchsten Gerichte der Welt" c. munkában megjelent ismertetés. Bp. 1929. (A Jogállam Könyvtára 26.)
Meznerics Iván: A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16—19. században. Bp. 1933. (Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 1.)
Mitrofanov, Paul: Joseph II. Seine politische und kulturelle Tätigkeit. Wien—Leipzig 1910.
Nyeviczkey Antal: A budapesti kir. ítélőtábla története 1861. évi május 1-től 1891. évi május 4-ig. Bp. 1891. (Kny. az Ügyvédek Lapjából.)
Österreichische Zentralverwaltung, Die —
II. Abtg. 1. Band/1.Halbband.
Friedrich Walter: Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung in der Zeit Maria Theresias 1740—1780. Wien 1938.
II. Abtg. 1. Band/2.Halbband. 1. Teil.
Friedrich Walter: Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung. Die Zeit Josephs II. und Leopolds II. 1780—1792. Wien 1950.
II. Abtg. 1. Band/2. Halbband. 2. Teil.
Friedrich Walter: Die Geschichte der österreichischen Zentralverwaltung. Die Zeit Franz II. (I.) und Ferdinands I. 1792—1848. Wien 1956.
(Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs.)
Pauler Gyula: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése. Bp. 1876.
Pesti Hírlap 1841.
Pezzl, Johann: Charakteristik Joseph II. Eine historischbiographische Skizze samt einem Anhang der Aussichten in die Regierung Leopolds II. 2. Aufl. Wien 1790.
Planum Tabulare, sive decisiones curiales . . . in ordinem reductae anno 1769. Posonii 1817.
Pompéry Aurél: Kossuth Lajos 18t37/39-iki hűtlenségi perének története, kapcsolatban Wesselényi Miklós báró hűlenségi s az Ifjak felségsértési perének történetével. Bp. 1913.
Priester, Éva: Kurze Geschichte Österreichs. Wien 1949.
Raithel, Richard: Maria Theresia und Joseph II. ohne Purpur. Wien [1954].
Rédei József: Magyar tragédia száz év előtt. Lovassy László pere és rabságának titkos iratai. Bp. 1938.
Sándor Lipót főherceg nádor iratai 1790—1795. Sajtó alá rend. Mályusz Elemér. Bp. 1926. (Magyarország újabbkori történetének forrásai.)
Sándorffy Kamill: Törvényalkotásunk hőskora, az 1825—1848. évi reformkorszak törvényeinek története. Bp. 1936.
Sarlós Béla: Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga. Bp. 1959.
Sematizmusok
Ecclesiasticae et politicae regni Hungariae dignitates ac honorum tituli . . . pro anno 1785—1788. [Budae, Typis Regiae Universitatis.] Prostat Budae in officina Christiani Spaiszer . . . et Posonii in officina Michaelis Benedik.
Titulare in regno Hungariae constitutorum dicasteriorum, ejusdemque tam ecclesiasticarum, quam saecularium dignitatum et officiorum. Pro anno 1789. Budae, Typis Regiae Universitatis.
Schematismus regni Hungariae partiumque eidem adnexarum. Pro anno 1790—1791. Budae, Typis Regiae Universitatis Pesthiensis.
Schematismus inclyti regni Hungariae partiumque eidem adnexarum . . . pro anno MCCXCII — 1847. Budae, Typis et sumtibus Regiae Universitatis.
Stolz, Otto: Grundriss der Österreichischen Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Innsbruck—Wien 1951.
Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon. Bp. 1955.
Szegedi Joannes: Tripartitum juris Hungarici tyrocinium. Tyrnaviae 1751.
Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéből. I—II. Pest 1867.

Szlemenics Pál: Fenyítő törvényszéki magyar törvény. Buda 1836.
— —: Közönséges törvényszéki polgári magyar törvény. I—IV. [h. n.] 1823.
— —: Törvényeink története . . . 1740—1848. Buda 1860. (MTA évkönyvei IX/VI.)
Szlemenics Paulus: Elementa juris Hungarici civilis privati. I—II. Posonii 1819.
— —: Elementa juris Hungarici judiciarii criminalis. Posonii 1833.
Szögyény Sigismundi . . . Sermo . . ., quem in saecularem memoriam constabil itaein anno 1724. exc. Curiae Regiae . . . 1824. die 20. Decembris dixit. Pestini [é. n.]
Tilkovszky Lóránt: Az 1831. évi parasztfelkelés. Bp. 1955.
Torday Lajos: A megyei polgári peres eljárás a 16—19. században. Bp. 1933. (Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 2.)
Trócsányi Zsolt: Wesselényi Miklós. Bp. 1965.
Vajna Károly: Hazai régi büntetések. I—II. Bp. 1906—1907.
Varga Endre: A feudáliskori Magyarország legfelső bírósága, a királyi curia, fennállásának utolsó szakaszában 1780—1848/9. Kandidátusi értekezés. A MTA Könyvtárának Kézirattárában elhelyeztetett 1967-ben D. 3178 jelzet alatt.
— —: A hivatásos ügyvédi osztály kialakulása. A kötelező ügyvédi vizsga bevezetése 1769-ben. Bp. 1937. (Domanovszky-Emlékkönyv.)
— —: A magyar jogszolgáltatás átszervezése II. József korában. Századok 1960.
— —: A Novus Ordo, II. József jogszolgáltatási rendszere. Levéltári Híradó 1954.
— —: Polgári peres eljárás a királyi curián 1724—1848/9. Levéltári Közlemények 1968.
— —: A magyar bírósági szervezet és perjog története. A késői és a hanyatló feudalizmus korszaka (1526—1848).
[Lásd még Bónis—Degré—Varga alatt.]
Veres Miklós: A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526—1849. Bp. 1968.
Vinkler János: A magyar igazságszolgáltatási szervezet és polgári peres eljárás a mohácsi vésztől 1848-ig. I—II. Pécs 1921—1927.
Winkler János: A kir. ítélőtábla fejlődése. Bp. 1925. (Magyar Jogászegyleti Értekezések, új folyam XV. 86)
Vuchetich Mathias: Institutiones iuris criminalis Hungarici. Budapest 1819.
Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. III—IV. Bp. 1955—1965.
Wenzel Gusztáv: Visszapillantás az előbbi magyar királyi curiának 1724—1769-iki működésére. Bp. 1875.
Wendrinsky, Johann: Kaiser Joseph II. Wien 1880.
Werbőczi Stephanus: Opus Tripartitum juris consuetudinarii inclyti regni Hungariae. [A Bécsben 1517-ben megjelent munkának a Corpus Juris Hungarici 1779. évi kiadásában közölt szövegét használtuk.]
Wertheimer Ede: A jurátusok fölségsértési pöre (1834—1837). Budapesti Szemle 1908
Zsoldos Ignác: A szolgabírói hivatal. Törvénykezési rész. Pápán 1844.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés

ELSŐ RÉSZ

A CURIA TÖRTÉNETÉNEK ÁTTEKINTÉSE
A CURIA AZ EGYKORÚ TÁRSADALOMBAN

I. A curia a XVIII. század végén, II. József reformkísérlete (1780—1790) 15
1. A jogi reform kezdete: az örökös tartományok jogszolgáltatásának átszervezése (1780—1785) 19
2. A magyar jogszolgáltatás és a curia átszervezése, a „Novus Ordo" kialakulása (1783—1785) 25
3. A „Novus Ordo", a curia az új rend idején (1786—1790) 50
4. A „Novus Ordo" bukása és felszámolása (1790) 73

II. A curia a XIX. század fordulóján s a század első felében (1790—1850) 85
1. A curia a régi rend visszaállítása után, a háborús évek nehézségei (1790—1808) 86
2. A curia feudális rendszerének bomlása, újabb kísérletek az ítélkezés javítása érdekében (1809—1840) 106
3. A curia utolsó évei és megszűnése (1840—1849) 125
4. A szabadságharc új felsőbíróságai (1849) 143
5. A curia részleges (ideiglenes) visszaállítása, majd újabb megszüntetése az abszolutizmus kezdetén (1849—1850) 150

MÁSODIK RÉSZ

A CURIA SZERVEZETE ÉS ÜGYVITELE,
HATÁSKÖRE ÉS ILLETÉKESSÉGE

A curia három intézménye és az általuk alkotott egység 155
1. A királyi tábla 156
2. A hétszemélyes tábla 188
3. A váltófeltörvényszék 196
4. A királyi curia mint egység 201

HARMADIK RÉSZ

A CURIAI PERES ELJÁRÁS

I. A curiai polgári peres eljárás 207
1. A kir. táblán indult ún. „táblai per" 209
2. A curiához fellebbvitt perek: a fellebbezett polgári per általános és speciális típusai 242
II. A curiai büntető peres eljárás 251
1. A kir. táblán indult ún. „táblai büntető per" 252
2. A fellebbezett büntető per 253

BEFEJEZÉS

A curia működésének értékelése 257

FÜGGELÉK

Levéltári források 265
Rövidítések 267
Bibliográfia 269

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Dr. Hantos László — Műszaki szerkesztő: **Merkly László**
AK 108 k 7477
Terjedelem: 24,15 (A/5) ív
74.520 — Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

Az Akadémiai Kiadó
gondozásában jelenik meg

SZENTPÉTERY IMRE

OKLEVÉLTANI NAPTÁR

Az oklevéltani naptárral régen hiányzó, fontos kézikönyv kerül mindazok kezébe, akik történeti, irodalmi és művelődéstörténeti kérdésekkel foglalkoznak. Magába foglalja mindazokat a tudnivalókat, amelyek egykori népek és korok időszámításával kapcsolatosak, felvilágosítást nyújt különféle naptárrendszerek magyarországi jelenlétéről.

Előbb a keresztény időszámítás elemeit (év, hó, nap) írja le, majd a Gergely-féle naptárreformot ismerteti, végül kitér a hazai forrásokban előforduló török és héber eredetű keltezési gyakorlatra is. Ezt követően könnyen áttekinthető táblázatok egész sora szemlélteti a magyarországi időszámítás századokon át használatos különféle formáit. Helyet kapnak ebben a sorozatban az ismert ünnepek által meghatározható dátumok, a magyar királyok „epochalis napjai", tehát a régi magyar történelem nevezetes eseményei időrendben, az államalapítás óta uralkodó pápák névsora s velük összefüggésben a régi római időszámítás magyarázata is.

96 oldal · Ára 25,— Ft

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Ára: 54,– Ft

ISBN 963 05 0383 2